3 1761 08820463 1

МАЛОРУССКІЯ

НАРОДНЫЯ ПРЕДАНІЯ И РАЗСКАЗЫ.

СВОДЪ

МИХАИЛА ДРАГОМАНОВА.

Изданіе Юго-Западнаго Отдѣла ИМПЕРАТОРСКАГО
Русскаго Географическаго Общества.

КІЕВЪ.
Типографія М. П. Фрица, Большая Владимір. ул., возлѣ памятн. Ирины собств. д.
1876.

(Изъ III т. Записокъ).

Напечатано по опредѣленію Юго-Западнаго Отдѣла Императорскаго Русскаго Географическаго Общества 23 генваря 1876 года.

Правитель дѣлъ Отдѣла **Ал. Антеповичъ.**

ОГЛАВЛЕНІЕ.

ПРЕДИСЛОВІЕ.

Замѣчанія о систематическомъ изданіи произведеній малорусской народной словесности.

Настоящее изданіе составлено изъ прозаическихъ памятниковъ малорусской народной словесности, поступившихъ въ разное время и отъ разныхъ лицъ какъ въ Юго-Западный Отдѣлъ Императорскаго Русскаго Географическаго Общества, такъ и къ составителю лично. Имя каждаго почти лица, доставившаго какой-либо изъ №№ настоящаго сборника, подписано подъ соотвѣтствующимъ №. Здѣсь слѣдуетъ упомянуть, что наиболѣе матерьяловъ получено было прямо и черезъ посредство другихъ лицъ отъ г. Манджуры, (особенно много и почти все превосходнаго качества) Як. Новицкаго, Н. Мурашки, (черезъ проф. Прахова), Вл. Менчица, Ст. Руданскаго (переданы намъ проф. Котляревскимъ изъ матерьяловъ бывшей редакціи журнала «Основа»). Эти матерьялы записаны самими вышеупомянутыми лицами. Кромѣ того гг. Ив. Рудченко и Ал. Лоначевскій передали намъ тетради, доставшіяся имъ разными путями отъ неизвѣстныхъ лицъ изъ Подольской и Черниговской губерніи, и Гр. Купчанко передалъ нѣсколько разсказовъ изъ Буковины, г. Ан. Кр—ій записанный имъ разсказъ изъ Угорской Руси. Мы сочли необходимымъ прибавить къ рукописному матерьялу и напечатаный въ такихъ изданіяхъ, которыми пользованіе весьма затруднительно, особенно въ Россіи,

какъ напр. въ изданіяхъ галицкихъ. Такъ, мы перепечатали важнѣйшіе изъ разсказовъ, помѣщенныхъ г. Забадькомъ въ «Правдѣ» 1874 и 1875 гг., а также почти всѣ разсказы, вошедшіе въ книжку г. Игнатія зъ Никловичъ: «Казки. Зібрав Ігнатій з Ніклович. Н. Львів. 1861», которые, по нашему мнѣнію, особенно важны какъ посредствующіе между украинско-малорусскими и западно-славянскими и румунскими.

Нашъ личный трудъ состоялъ почти исключительно въ выборѣ и систематизаціи печатаемаго теперь матерьяла. Съ тѣхъ поръ, какъ къ прежнему эстетическому отношенію къ народной словесности прибавилось и научное, вопросъ о систематизаціи произведеній этой словесности получилъ свое значеніе. Явилась необходимость издавать эти произведенія въ системѣ и при томъ такой, которая бы давала возможность болѣе ясно видѣть отраженіе жизни народной, прошлой и настоящей, въ памятникахъ народнаго слова. Безъ сомнѣнія, наиболѣе цѣлесообразная система будетъ та, которая будетъ соотвѣтствовать естественному раздѣленію этихъ памятниковъ по отношенію ихъ къ народной жизни и естественному раздѣленію областей этой жизни и народнаго міросозерцанія.

Отправляясь отъ этихъ соображеній, мы составили, вмѣстѣ съ г. Антоновичемъ, программу изданія народныхъ пѣсенъ, поступившихъ въ распоряженіе Юго-Западнаго отдѣла Русскаго Географическаго Общества, по которой, съ нѣкоторыми отступленіями, сведены уже пѣсни буковинско-русскаго народа А. И. Лоначевскимъ въ II томѣ Записокъ Отдѣла. Мы раздѣляемъ пѣсни, *во первыхъ*, на такія, которыя представляютъ болѣе или менѣе непосредственное выраженіе народнаго міросозерцанія и отраженіе народнаго быта, и *во вторыхъ*, на такія, которыя не имѣютъ этого непосредственнаго реальнаго характера, а представляютъ сознательное употребленіе слова для достиженія извѣстныхъ цѣлей поученія или забавы,—

произведенія тенденціозныя, искуственныя, каррикатуры, игру словъ или фантазіи и т. д. Только первыя вполнѣ могутъ характеризовать народъ и народность, тогда какъ вторыя надо принимать не иначе, какъ съ постоянною памятью о томъ, что это произведенія по меньшей мѣрѣ односторонпія и при томъ во многихъ случаяхъ вовсе не мѣстнаго происхожденія, каковы особенно духовные стихи, сатирическія пѣсни, напр. о тещѣ, Ѳомѣ и Еремѣ, и баллады о чрезвычайныхъ событіяхъ, какъ убійство жены, отрава брата, кровосмѣшеніе и проч.,— помѣщеніе которыхъ въ ряду пѣсенъ бытовыхъ, какъ обыкновенно это дѣлается (см. напр. самое объемистое изъ изданій малорусскихъ пѣсенъ V т. Трудовъ этнограф. статист. экспедиціи въ Юго-западный край г. Чубинскаго), можетъ повести къ неправильнымъ заключеніямъ о народномъ бытѣ.

Пѣсни перваго отдѣла мы раздѣляемъ сообразно естественнымъ раздѣленіямъ народнаго міросозерцанія и быта, на I) *Пѣсни культа и періодическія*, т. е. такія, въ которыхъ видно отношеніе народа къ природѣ и ея символизаціи и отвлеченіямъ, къ религіи. Древнѣйшія изъ этихъ пѣсенъ дохристіанскаго происхожденія, но въ настоящее время и онѣ носятъ на себѣ слѣды двувѣрія, а многія пѣсни уже вполнѣ христіанскія. Сюда мы относимъ: колядки, щедрівки, веснянки съ ихъ видами и развѣтленіями, купальскія пѣсни и тѣ изъ лѣтнихъ и осеннихъ косарскихъ, гребовицкихъ, обжиночныхъ и пр., въ которыхъ видно только извѣстное отношеніе къ соотвѣтственнымъ явленіямъ природы и остатки обряда; пѣсни же чисто хозяйственнаго характера изъ числа послѣднихъ должны относиться къ особому отдѣлу пѣсенъ экономическихъ. Въ случаѣ трудности полнаго отдѣленія хозяйственныхъ пѣсенъ отъ лѣтнихъ и осеннихъ обрядовыхъ пѣсенъ онѣ могутъ быть помѣщены и здѣсь, но въ особой рубрикѣ. Также смѣшанный характеръ имѣютъ веснянки и хоро-

водныя пѣсни вообще: въ нихъ кромѣ восхваленія весны и обряда, болѣе или менѣе культоваго характера, есть и любовныя пѣсни и зачаточныя драматическія представленія изъ семейнаго быта, которыя потому только поются и играются весною, что весна—пора любви и сборовъ менѣе занятой молодежи па свѣжемъ воздухѣ и что мысли этой молодежи отъ любви переходятъ къ семьѣ, которая за тѣмъ представляется драматически или въ каррикатурѣ. Только для полноты картины, весенней жизни народа, пѣсни такого рода могутъ быть оставлены въ томъ отдѣлѣ. Вообще какъ для этого отдѣла, такъ и для другихъ желательно распредѣленіе пѣсенъ внутри отдѣла по культурнымъ эпохамъ, напр., въ настоящемъ отдѣлѣ отъ болѣе первобытной, натуралистической, до позднѣйшей, деистической и пантеистической и до попытокъ ироническаго отношенія къ самому обряду и предмету его, а въ пѣсняхъ драматическаго характера отъ изображающихъ черты болѣе грубаго быта, которыя именно удержались въ обрядовыхъ пѣсняхъ,—до позднѣйшаго болѣе утонченнаго [1]).

По содержанію своему значительная часть такъ называемыхъ духовныхъ стиховъ должна войти въ тотъ первый отдѣлъ пѣсенъ, какъ особая часть ихъ, а именно пѣсни о святыхъ

---

[1]) Такъ напр. въ малорусскихъ обрядовыхъ пѣсняхъ какъ въ хороводныхъ, такъ и свадебныхъ, отношеніе къ женщинѣ грубѣе, семья является гораздо патріархальнѣе, чѣмъ въ пѣсняхъ любовныхъ и семейно-родственныхъ, необрядныхъ. Въ тоже время первыя пѣсни и болѣе сходны съ великорусскими и бѣлорусскими. Очевидно, что въ нихъ мы имѣемъ дѣло съ пѣснями быта архаическаго, во многихъ случаяхъ съ пѣснями общерусскаго періода, до раздѣленія племенъ, изъ котораго масса другихъ малорусскихъ пѣсенъ, болѣе свободнаго образованія и употребленія, уже выжила. Грубы семейныя отношенія и въ малорусскихъ сатирическихъ пѣсняхъ, но здѣсь мы имѣемъ дѣло съ каррикатурою, а иногда и явно захожими пѣснями большею частію съ признаками великорусскаго вліянія въ языкѣ. Желанное нами слоевое распредѣленіе и сравнительное изслѣдованіе пѣсенъ русскихъ народностей только и можетъ дать основу для тѣхъ споровъ, какія вызвала статья г. Костомарова о великорусской, народной поэзіи, и въ коихъ приняли участіе имена съ авторитетомъ гг. Костомарова, Буслаева, Ор. Миллера.

лицахъ и явленіяхъ (Богородицѣ, святыхъ, страшномъ судѣ и проч.); только пѣсни отвлеченно-морализующаго характера должны быть отнесены въ другую, послѣднюю часть.

Всѣ пѣсни бытовыя раздѣляются сообразно постепенному усложненію бытовыхъ отношеній на II) *Пѣсни жизни личной:* любовь, развлеченія, (смѣхъ, пьянство, волокитство) грусть (изъ причинъ индивидуальныхъ, напр. старости и пр.) III) *Пѣсни жизни семейной* (свадебныя, родственныя, вдовьи, сиротскія и пр.) IV) *Пѣсни жизни экономической и сословной* (земледѣльческія, ремесленныя, чумацкія, бурлацкія и пр.) V) *Пѣсни жизни политической* (временъ дружино—княжескихъ, козацкихъ, гайдамацкихъ, рекрутско-крепацкихъ,—новѣйшія пѣсни про волю).

Пѣсни второй части, лишонной бытовой непосредственности, могутъ составить нѣсколько или одинъ отдѣлъ VI) *поученіе и искусство въ пѣсенной формѣ,* съ подраздѣленіями: дидактическія пѣсни, баллады, сатира, каррикатура, пародія, игра словъ и шутка. Порядокъ распредѣленія матерьяловъ въ каждомъ изъ этихъ подраздѣленій долженъ отвѣчать выше исчисленнымъ рубрикамъ.

Мы сочли необходимымъ изложить здѣсь программу систематическаго изданія пѣсенъ, одобренную Отдѣломъ, такъ какъ къ этой программѣ примыкаетъ и та, по которой мы расположили настоящій сборникъ малорусскихъ народныхъ разсказовъ и преданій. Эти разсказы и преданія, почти исключительно прозаическія, существенно отличаются отъ пѣсенъ тѣмъ, что они во всѣхъ своихъ частяхъ больше подвергаются иностранному вліянію, а потому не могутъ быть раздѣлены подобно пѣснямъ на А) непосредственная и бытовыя и Б) тенденціозно-заимствованныя. Собственно большая часть ново-европейскихъ вѣрованій, прозаическихъ преданій и разсказовъ принадлежитъ къ числу заимствованныхъ

отъ другихъ народовъ, классическихъ и восточныхъ и при томъ до сихъ поръ совершается переходъ этихъ сказаній отъ народа къ народу. Той или другой мѣстности принадлежитъ небольшое число самостоятельныхъ разсказовъ и вѣрованій, а больше приспособленія бродячаго матерьяла къ мѣстному быту, облеченіе его въ большее или меньшее число мѣстныхъ красокъ. По этому, собственно говоря, прозаическіе разсказы и преданія наши отвѣчаютъ только VI отдѣлу пѣсенъ и въ весьма ограниченной степени могутъ быть признаны національными и бытовыми. Впрочемъ и эти разсказы и преданія укладываются въ естественныя рубрики сообразно естественнымъ раздѣленіямъ міросозерцанія, жизни человѣческой и употребленія слова.

Мы раздѣлили ихъ на слѣдующіе отдѣлы.

I. Представленія и разсказы о явленіяхъ природы и изобрѣтеніяхъ.

II. Примѣты и повѣрья.

III. Знахарство, молитвы и пародіи ихъ.

IV. Вѣрованія и разсказы о чертяхъ.

V. Разсказы о мертвецахъ.

VI. Вѣрованія и разсказы о людяхъ съ чудесною цѣлью.

VII. О кладахъ.

VIII. Разсказы о церковныхъ лицахъ и явленіяхъ.

IX. Разсказы о явленіяхъ жизни семейной и общественной.

X. Преданія о лицахъ и явленіяхъ политическихъ (историческихъ).

XI. Преданія о мѣстностяхъ.

XII. Былины.

XIII. Сказки, игра словъ и остроумія.

Какъ видитъ читатель, дѣленіе это отличается въ однихъ случаяхъ нѣкоторою дробностію, въ другихъ отсутствующею; но такъ поступали мы по разнымъ соображеніямъ: такъ, отдѣлы I, II и большая часть III представляютъ собственно

однородный матерьялъ,—вѣрованія, разсказы и заклинанія относительно явленій природы,—раздѣленный здѣсь, сообразно различію словесныхъ формъ, въ которыхъ они изложены (напр. заговоръ) и сообразно различнымъ отношеніямъ между явленіями природы и человѣкомъ. Въ I отдѣлъ мы внесли матерьялъ объективнаго наблюденія природы; II отдѣлъ представляетъ тоже наблюденіе, но относительно человѣка; въ III отдѣлѣ мы видимъ средства, которыми человѣкъ хочетъ подчинить себѣ явленія природы. Послѣдніе впрочемъ №№ III отдѣла помѣщены въ этотъ отдѣлъ собственно по случайнымъ соображеніямъ. Ихъ настоящее мѣсто въ одномъ изъ слѣдующихъ отдѣловъ. Клады, расказамъ о которыхъ посвященъ VII отдѣлъ, представляютъ тоже явленіе одного рода съ тѣми, о которыхъ говорится въ I отдѣлѣ, но появленіе ихъ и овладѣніе ими, по народнымъ вѣрованіямъ, сопряжено съ проявленіями сложныхъ бѣсовскихъ и божескихъ силъ, представляющихъ въ первоначальной основѣ своей, конечно, отвлеченія явленій природы, но обработанныя долгимъ и сложнымъ процессомъ религіознаго развитія. Расказамъ о проявленіяхъ этихъ бѣсовскихъ и божескихъ силъ посвящены у насъ отдѣлы IV, V, VI и значительная часть VIII, въ серединѣ которыхъ, по большей близости къ первымъ тремъ (IV—VI), мы поставили разсказы о кладахъ. Отдѣлъ VIII обнимаетъ отраженіе въ народной словесности библейско-христіанскихъ вѣрованій и разсказовъ и разсказы о лицахъ и предметахъ церковной жизни. Такимъ образомъ I—VIII отдѣлы настоящаго сборника отвѣчаютъ I отдѣлу въ раздѣленіи пѣсенъ (пѣсни культа) и представляютъ *матерьялы народнаго естествознанія и теологіи.* Отдѣлъ IX отвѣчаетъ III и IV отдѣламъ пѣсенъ (пѣсни жизни семейной,—пѣсни жизни экономической и сословной), отдѣлъ X отвѣчаетъ V отдѣлу пѣсенъ (пѣсни жизни политической), и всѣ вмѣстѣ представляютъ *матерьялы на-*

родной соціологіи. Конечно, и въ предъидущихъ отдѣлахъ есть матерьялъ съ общественною окраскою, по сколько культъ природы или отвлеченій ведетъ за собою ремесло и создаетъ *классъ* спеціалистовъ гаданія, заклинанія, молитвы,—разсказы о которыхъ, если угодно, могутъ быть выдѣлены и въ особый отдѣлъ.

Отдѣлъ II пѣсенъ (пѣсни жизни личной)—*матерьялы индивидуальной психологіи народной,* не нашелъ себѣ соотвѣтственнаго въ прозаическихъ матерьялахъ, которые были у насъ, и, кажется, это сталось не случайно. Возможность индивидуально-психологическаго самонаблюденія вообще составляетъ предметъ сомнѣнія, что же до малорефлектирующихъ народныхъ массъ, то типическое выраженіе индивидуальнаго чувства возможно у нихъ только, когда эти чувства вполнѣ овладѣваютъ человѣкомъ и выливаются пѣснею. Нѣкоторое соотвѣтствіе пѣснямъ о жизни личной можно видѣть въ разсказахъ о долѣ и недолѣ (удачливомъ человѣкѣ и не удачливомъ) въ отдѣлѣ IX, но здѣсь личная удача и неудача принаровлена къ вопросу о богатствѣ, т. е. о явленіи соціальномъ, а не исключительно индивидуальномъ.

Такимъ образомъ содержаніе I—X отдѣла нашего изданія представляетъ матерьялы народной *науки, знаній и понятій,* хотя бы иногда и выраженныхъ въ художественой полуфантастической формѣ. Для болѣе полной хорактеристики сознанія народнаго мы сочли умѣстнымъ кромѣ разсказовъ и мнѣній, которыя *эпически* могутъ быть расказаны чуть не каждымъ простолюдиномъ извѣстной мѣстности, помѣстить здѣсь и частныя признанія, разсказы и сужденія, которыя однакоже отличаются полною *типичностью* фактовъ, душевныхъ движеній и заключеній; таковы напр. № 30 отдѣла IV, № 3 отд. V, № 25 отдѣла IX и др.

Матерьялъ отдѣла XIII представляетъ, по нашему мнѣнію, ничто иное, какъ *народное искусство* съ цѣлью чисто эстетическою, въ чемъ мы убѣждаемся особенно сравнивая варьянты однихъ и тѣхъ же сказокъ; мы видимъ, какъ калейдоскопически переставляются подробности одной сказки въ другую, какъ комбинируются онѣ въ новыя сказки, единственно по прихоти фантазіи и для развлеченія слушателей,—а потому *въ цѣломъ* сказки эти всего менѣе могутъ служить для характеристики какъ народнаго міросезерцанія, такъ и быта.

По характеру разсказа похожи на сказки и преданія, помѣщенныя въ XII отдѣлъ. Въ значительной степени они принадлежатъ къ числу *переходящихъ* повѣстей, какъ и сказки. Но въ глазахъ народа они не такая *ложь*, какъ сказки, а представляются былью, *(былиця)* и даже привязываются къ историческимъ лицамъ и эпохамъ. Потому мы и назвали ихъ *былинами*; да они и дѣйствительно весьма аналогичны съ великорусскими былинами. Это матерьялъ переходный между матерьяломъ народнаго знанія и памяти объ историческихъ лицахъ и плодами фантазіи, мѣстными и захожими. Для предостереженія мало-посвященнаго въ спеціальныя занятія этимъ предметомъ читателя мы отступили въ этомъ отдѣлѣ отъ правила указывать въ примѣчаніяхъ только варьянты малорусскіе, а указали и варьянты нашихъ былинъ у другихъ народовъ. Матерьялъ отдѣла XI,—преданія о мѣстностяхъ,—весьма разнообразнаго характера: тутъ помѣщены и разсказы о дѣйствительныхъ событіяхъ на извѣстной мѣстности, напр. № 15, и сказанія, которыя привязываются въ разныхъ областяхъ къ разнымъ урочищамъ, какъ напр. значительная часть разсказовъ о могилахъ, и разсказы въ родѣ былинъ, какъ напр. о Буняковомъ замчищѣ. Общая черта въ нихъ—именно связь съ извѣстной мѣстностью по крайней мѣрѣ по понятіямъ разскащика. Мы сочли необходимымъ помѣстить эти разсказы

вслѣдъ за историческими, такъ какъ географія—подкладка исторіи. Но эту рубрику мы считаемъ временною, которая послѣ критической провѣрки состава каждаго разсказа, если ихъ будетъ собрано много и въ разныхъ мѣстахъ, можетъ и распасться, и различные разсказы этого отдѣла могутъ размѣститься въ другихъ отдѣлахъ, представляющихъ матерьялы народной науки и искусства. Развѣ небольшая часть, къ образованію которыхъ подали поводъ природныя условія мѣстности, останется, какъ матерьялъ *народной географіи* полуфантастическаго характера, и слѣдовательно составитъ такой же переходной отдѣлъ отъ народнаго естествознанія къ сказкамъ, какъ былины представляютъ переходъ къ сказкамъ отъ народной соціологіи (соціальной динамики или исторіи).

Изъ нѣсколькихъ соображеній относительно частностей настоящаго сборника мы считаемъ необходимымъ высказать таковыя только объ одной сторонѣ его. Составъ оказавшагося у насъ матерьяла позволилъ намъ съ большою полнотою представить матерьялъ для характеристики малорусскихъ вѣрованій и отношеній къ религіозной жизни. Конечно, и здѣсь значительная часть матерьяла далеко не мѣстнаго происхожденія: то и дѣло встрѣчаешься съ разсказами и образами, которые взяты изъ апокрифовъ, прологовъ, Gesta Romanorum, Legenda Aurea, и. т. п. памятниковъ средневѣковаго полуцерковнаго мудрствованія, иногда христіанскаго, а иногда еврейскаго и магометанскаго происхожденія, даже юмористическіе разсказы о попахъ, попадьяхъ, дьячкахъ и. т. п. при всемъ ихъ мѣстномъ колоритѣ, часто ничто иное какъ переработка западныхъ fabliaux и новеллъ. Вотъ почему мы рады были помѣстить въ наше собраніе всякаго рода, казалось бы даже странную, подробность, для того чтобъ ввести бродящій въ устахъ нашего народа словесный матерьялъ въ кругъ европейскаго сравнительнаго изслѣдованія, которое одно поможетъ отдѣлить

чужое отъ нашего мѣстнаго, національнаго. Но въ своемъ цѣломъ весь этотъ матерьялъ для характеристики отношеній нашего народа къ предметамъ природы и культа и теперь весьма поучителенъ и наводитъ на многія размышленія относительно теперешняго уровня умственнаго развитія народныхъ массъ. Вотъ почему мы не сочли себя вправѣ выкинуть изъ числа нашихъ матерьяловъ ни одной изъ тѣхъ подробностей, которыя идутъ въ разрѣзъ съ многими установившимися *a priori* представленіями о народномъ міросозерцаніи. Каждый, кто желаетъ дѣйствовать на это послѣднее, въ прогрессивномъ ли, или консервативномъ направленіи, долженъ прежде всего имѣть передъ собою точную фотографію почвы для своего дѣйствія. Между прочимъ географическое распредѣленіе нѣкоторыхъ изъ нашихъ матерьяловъ соотвѣтствуетъ распредѣленію тѣхъ сектантскихъ вліяній, какія въ послѣдніе года такъ сильно волнуютъ малорусскія массы. Такъ, на лѣвомъ берегу Днѣпра, особенно въ южныхъ частяхъ (Харьковщины и Екатеринославщины) записаны тѣ преданія и вѣрованія (какъ напр. о чаѣ, табакѣ, керосинѣ), которыя всего болѣе подходятъ къ великорусскимъ раскольническимъ представленіямъ, а эти мѣста и есть область великорусско-раскольническаго вліянія съ его крайнимъ побѣгомъ хлыстовскимъ шалопутствомъ. Наоборотъ правобережные разсказы проникнуты духомъ скептицизма и юморомъ, напоминающимъ *Facetiae*, *Fabliaux* и новеллы западно-европейскаго предреформаціоннаго періода. Правый берегъ Днѣпра и есть область распространенія совершенно западно-европейскаго движенія, среди нашего народа, *штунды*. Впрочемъ не мало такого же характера матерьялу записано и на лѣвомъ берегу Днѣпра, и потому мы удерживаемся отъ болѣе рѣшительныхъ приговоровъ и въ этомъ отношеніи. Только тщательное и систематическое собираніе этнографическихъ матерьяловъ и потомъ

такое же изслѣдованіе ихъ дастъ возможность опредѣлить, въ какой степени вѣрны всѣ наши понятія о народной жизни и міросозерцаніи и какую надежду на успѣхъ могутъ имѣть всѣ дѣйствія, направленныя на эти предметы со стороны разныхъ фракцій стоящаго надъ массами народа такъ называемаго интеллигентнаго слоя населенія.

Въ заключеніе считаемъ долгомъ извиниться за нѣсколько типографическихъ промаховъ и большое количество опечатокъ, такъ неизбѣжную принадлежность изданій въ тѣхъ мѣстахъ, гдѣ нѣтъ спеціальныхъ корректоровъ, а особенно въ изданіяхъ, печатаемыхъ въ отсутствіе составителя.

М. Драгомановъ.

1876 г.
Іюня 23.
Вѣна.

I.

Представленія и разсказы о явленіяхъ природы и изобрѣтеніяхъ.

1. Человѣкъ и собака.

Зліпив Бог чоловіка з глини і поставив сохнуть, а собаці наказав, шоб стерегла, та сам і пішов. От собака стерегла, стерегла, змерзла і заснула, а собака тоді була гола, — біз шерсті. А ішов чорт, побачив чоловіка, розідрав на двоє ёму груди і нахаркав туди, зложив, як було, і поставив. От приходе Бог: — вдунув в чоловіка безсмертну душу, а чоловік і захаркав. Бог тоді на собаку: як же ти не встерегла? — «А я, каже, Боже, змерзла та заснула, а дай мені шерсти, то тоді вірно стерегтиму». Тоді Бог взяв і дав їй шерсть, а чоловік так і оставсь на віки з харкотиннями. (Харьк. у. Запис. Манджура).

Ср. Чубинскій, Труды этногр. экспед. въ Юго-Зап. краѣ, т. I, 145.

2. Морскіе люди.

Раз, кажуть, як то піймали морського чоловіка, а ёго нельзя піймать, бо він хочь яку сіть хвостом переріже, він у ёго, як пила. Так, росказують, як піймали, так він три дні в шаплику жив; сидить, зігнувся, очі витріщив і пилно так дивиться, а такий же, кажуть, чоловік, тіки в лузці і заміст цицёк—пірья, як у риби. Та як випустили ёго в море, так він то пурне, то вирне, та гогоче, в долоні бье, тіки не балака.

(Александр. у., Екатериносл. губ., запис. Манджура. Ср. Чуб. I, 211).

3. Песиголовцы — людоѣды.

Старі люди росказують, що колись то було таке время, що не було смерті. Тоді, за місто смерті, жили, кажуть, песиголовці, з одним оком. Було, песиголовці піймають чоловіка, та закинуть ёго в яму, тай годують ёго конфетами, та пряниками, поки стане гладкий як свиня. Тоді полізуть у яму, полапають ёго за боки: чи багато поросло сала; як до маслака долапають, то значить худий, а як не долапають, то тоді візьмуть, чикнуть ножем пальця: як біжить маска, то ще пригодовують, а як ні, то то значить уже годиться на заріз і ріжуть. Звісно, песиголовці: візьмуть тай ззїдять чоловіка. Стали тоді люди Бога просить, щоб послав на їх лучче смерть. Бог змилостився і послав страшну смерть з косою. Заходилась тоді смерть біля песиголовців, і давай їх перебірать, чисто їх позводила з світу. Тепер, кажуть старі люди, і досі єсть десь та земля, де жили песиголовці, та вже песиголовців осталось мало: попереводились.

(Маріупольскій уѣздъ, Екатер. губ.; записано въ селѣ Ольгинскомъ отъ Герасима Хвоста Я. Новицкимъ).

4. Кони и волы.

То їхав чоловік волами і питає у них: «А що, волики, як вважаєте, де будемо ночувати»?—Воли й кажуть: «ми й тут готові». Аж їхав чоловік кіньми і питає вже коней: «А де будемо ночувати»? — «А де хочеш, там будемо й ночувати», — кажуть коні. То, проше вас, і я чув: їхав москаль буйволами (послано ёго з болними до якогось там города); їде москалик тими буйволами, дорога йшла степом, худоба йде поволі; в степу тихо, хороше; так москаль аж стішився: ото, каже, волом їхати! він йде, а ти сидиш і всёго насмотрисся і наглядисся. А кіньми ж то! кінь біжить; хоть би рад, нічого не розглядиш, кінь тибі все біжить. Добре, тішиться сибі так москалик, гейкає на худобу, про все ёму байдуже... Коли так дорога пішла з гори. Їхав москаль з гори, а тут внизу як раз і став. Буйволи на сонці помліли;

як угляділи воду, так до води й дмухнули. Вбігли в став, залізли геть у воду по самі черева, стоять у воді і брохаються. А москаль скочив з воза, та вже не має чого, стоячи на березі, каже до них: «а ні завіжжать вас, а ні загнуздать, чорт знає, як вас і держать». То що він лає, а буйволи у воді про те бовтаються. Таке то з тею худобою. (Запис. Вл. Менчицъ).

5. Разговоръ воловъ на новый годъ.

А.

Кажуть, що против нового року, в ночі, то воли говорать межи собою?!..

— Кажуть, що говорать, а Бог його знає. Росказують, що ніби обібрався такий то хазяїн, чув то десь він про те, що воли говорать на новий рік, ну, й захтілось то йому послухати мови волової. На ніч заліг той господар в яслах. Може так до півночи лежав господар, — нічого не чути. Тихо в оборі, худоба лягла на спочивок, жує собі жуйку. Лежали воли, лежали, да далі встає їден. Встає той, а другий, кажуть, до нього: «чому не лежиш, на що ноги томиш»?.. А господар в яслах слухає. Коли дальше віл той, шо встав, каже: «як то з нами дальше буде, та то хазяїн наш шось дуже мало паші має. До весни ще далеко, чим він нас доконтетує до весни»? Господар все слухає, та дивом дивується. Ну ті, що лежали, говорать: «нічим, що в нашого господара мало паші; єсть ще в його озеред соломи, що вже три роки як він стоїть. Тею соломою хазяїн нас буде контетувати до нової паші. Як би навіть обмолотив того озереда, щеб корців зо два жита взяв. Али хазяїн не буде молотити теї соломи, бо скоро но обмолотить, то й вмре; то тільки й поживимось ми, як де зернятко зосталось в соломі». Так оце говорить худоба, а хазяїн все те чує.

Може на той час жито було дороге, так платилось, як от тепер, що по 3 карбованці корець; господар той крутиться, кортить його обмолотити тую солому. Думає: «як обмолочу, а продам, куплю волам паші». Знов і чув, шо воли говорили; страшно

молотити. Крутивсь, крутивсь той господар, далі не втерпів таки. «Де, думає, то 2 корці жита, а жито, кажу, дороге тоді було». Зараз за молотниками: перебили геть ту солому. Зерно вибили, і господар потім довго не жив. Як воли казали, так все й сталось.

(Запис. Вл. Менчицъ).

Б.

Один мужик ходив на обору підслуховати, що воли против нового року говорать, — та як почув, що один другому сказав: «лягаймо, брате, спочивати, бо хазяїна будемо взавтра ховати», дак він так злякався, шо насилу до хати зайшов. І як прийшов до хати, та взяв білу сорочку, тай і вмер. (Тотъ же).

6. Свиньи.

Як ходив Бог по землі та зайшов до жида, а жид взяв заховав жінку з дітьми під корито та й кає: «коли ти Бог, то вгадай шо там».—«А шо є, кає,—свині». Зняли корито, аж там свиня з поросятами. Того ж жиди і свинини не їдять.

(Ал. у. М—ра). Ср. Чуб. I, 49.

Порося, як завъязне в тину, то кричить: «мужік, мужік«! а свині позбігаються до його, та: «лях, лях, лях, лях, лях»!

7. Верблюды — це Петрові вівці (?). (Зап. М–ра).

8. Мыши.

Инший то замовляє мишей: замовить, шо на току в нього не побачите нігде жадної. Але як потім і нападуть на обісця (стіг), то будуть так їсти, так їсти, шо й раду трудно дати.

В мене першого штири роки не було мишей, і добре так… роскриїш стіжка, то хліб неворушений, цілий, чистий, аж любо подивитись. То то не було їх, не було, а це появились, і такого їх, що страшно глянуть.

Якось довелось міні в Києві бути. І то чоловік продав збожжа до манастира. Ссипає він той хліб і говорить до монаха: «Це, батюшка, в мене мука, то лишнего в ні, а ні Боже мій, нічого

нема: саме чисте борошно». А монах каже: «щоб ти знав, з твоєї муки, дарма, що вона пшенишна, проскур не можна пекти».

То сам я цее чув. Чоловік десь то хтів похвалитись, що в муці нема мишачого г..... А воно бач пшенишна мука, то до проскур, вже й невгодна без мишачого кирпичу...

(Зубкова корчма, Васильков. уѣзда. Записалъ Вл. Менчицъ).

9. Волки.

Юрьеві собаки. Шия у вовка суцільна, а не так як проччої твари, тим він її й не поверне. Вовчиця тіки раз (в жизні) виводе вовчинят і виводе стіки, стіки неділь мнясоїду с масляною.

Ср. Чуб. I, 51. (Ал. у. М—ра).

Вовки це Юрьеві собаки. От я шо чув: раз ішло два чоловіки; один каже: ходім, де небудь заночуємо, бо я вовків боюсь, а другий каже: я сам од чотирёх одібьюсь.—Ні, каже, давай заночуймо, Бог ёго святий зна, шо ше буде. — Буде те, шо я знаю. — От той, шо не боявсь, — пішов собі шляхом, а той, шо боявсь, пішов на вогонь, шо світивсь на степу. Приходе до вогню, аж там вовків така сила, а посередині — Юрій їсти їм варе.—Не бійся, каже, чоловіче; вони тебе не займуть. Від кіля ти?—Він і росказав, як вони йшли в двох.—Я, каже, кажу: Буде, Бог ше зна що, а він каже: буде те, шо я сам знаю. От Юрій і послав чотирох вовків, пребігають вони назад: не взяли. Послав він ще шість і ті не взяли; послав він дванадцять, — так ті вже й розірвали. Це ёму так Бог поробив за те, шо він казав: — сам знаю, шо буде, а так не годиться казать, а треба казать: Буде, як Бог дасть.

(Алекс. у., Парубокъ. Запис. М—ра).

10. Медвѣдь.

А ведмідь то з мелника. Бачете ше то тоді, як Бог ходив по землі, і йшов він через греблю, мелник вивернув кожуха тай не знає, хто то йде; думав так трохи подуріти, і крикнув напротів Бога з за опусту: «ага»!.. Бог ёму й каже: «будеш же

ти до віку так лякати людей». Ото мелник став ведмідем і пішов до звірів. (Изъ тетради Вл. Менчица).

Раз люде хотіли Бога злякать та і сховались під місток. От тіки Бог зійшов на місток, а вони: «ве»! — «Векайте ж ви, каe, і до віку». Вони і побігли. (Ал. у. М—ра). Ср. Чуб. I, 51.

11. Птиця ходе боса,—(тим) шо безгрішна.

(Лебед. у., Харьк. губ. М—ра).

12. Пѣтухъ. У *півня* є така перина, шо як треба ёму на зорі встать, то вона і крутиться, а як на погоду, то він почує, шо морський півень спива. *Морський півень,* мабуть, як і морські люде в лузці. (Алек. у Перо это—ангельское. Правда, 1863, № 13).

13. Курица, если поетъ пѣтухомъ, несчастье. Ее перебрасываютъ черезъ хату, и если она упадетъ хвостомъ, то рубятъ ей хвостъ, а если головою, то—голову. (Правда, 1867, № 13).

14. Павлины — то королевичъ и королева, которые убирались къ свадьбѣ. Женихъ одѣлся, а невѣста не успѣла, когда колдунъ превратилъ ихъ въ птицъ.

Пава убирала своего павлина, а когда сама только прицѣпила себѣ пукъ перьевъ на голову, запѣлъ пѣтухъ. Такъ она и осталась.

15. Синиця каже, як на літо: «кидай сани, бери віз», а на зіму:—«бери сани, кидай віз». (Лебед. у. М—ра).

16. Сусідка (Alauda cristata). Як біга по морозу та—«*крипітеся, крипітеся*», бач, розвеселя, кому холодно.

(Изюмск. т. М—ра).

17. Прищилка. (Тиркута. Glareola melanoptera, Norden) кричить: „*Клим швець, а Яким кравець*, Клим швець, а Яким кравець». (Ал. у. М—ра).

18. Жайворонок, як летить у гору, то кричить: «*нум, Боже, биться, нум, Боже, биться*», а як вниз—«*кій упустив, кій упустив*». (Харьк. у. М—ра).

19. Сойка каждый годъ летаетъ въ *вирій,* да никогда не долетитъ: что пролетитъ за день, то все ей хочеться узнать, сколько пролетѣла, и возвращается. Такъ, пока снѣгъ упадетъ.

20. Ласточка. Це, кажуть, були чоловік, та жінка; чоловік шось різав та покаляв руки у кров, а вона до єго і прийшла та так біля єго і вьеться. От він взяв її під бороду: «ластівко, кае, моя», тай поцілував, та в двох і полетіли ластівками; от-то у неї і знать під горлом красненьке.

(Александр. уѣзда, Екатериносл. губ. Запис. И. М—ра).

Ластівку гріх бить і гниздо розорять, а то вона хату спале. Кричить вона по весні: «мужички за спінички, а баби за яїшницю».

(Харьк. у. М—ра).

Ср. Чуб. Труды этнограф. экспед. въ Юго-Зап. краѣ. I, 58—59.

Ласточка не летаетъ зимою *на теплі води*, а за какую-то провинность мерзнетъ въ водѣ. Не разъ будто бы вытягивали зимою сѣтями цѣлыя связки мерзлыхъ ласточекъ, сцѣпившихся лапками.

Ласточка мститъ человѣку за обиду тѣмъ, что подлетаетъ подъ коровъ и дѣлаетъ молоко кровавымъ. (Правда, 1867, № 13).

21. Сорока предвѣщаетъ прибытіе гостей.

22. Сова и пугачъ (филинъ) крикомъ предвѣщаютъ смерть.

23. Дятелъ—стукомъ въ уголъ дома предвѣщаетъ смерть.

(Правда, 1867, № 13).

24. Дикіе гуси.

Летаютъ на зиму въ *вирій, на теплі води.* Когда они возвращаются, кто ихъ увидитъ, долженъ взять въ руки солому, подкинуть ее трижды вверхъ, говоря: «гуси, гуси, нате вам на гніздечко, а нам на здоровьячко». Солому эту хозяинъ кладетъ подъ домашнихъ гусей или куръ—насѣдокъ, на каждое яйцо по соломинкѣ, чтобъ не было безплодныхъ яицъ. Но дѣти бѣгаютъ передъ журавлями и кричатъ: «гуси, гуси, завьяжу вам дорогу, щоб не втрапили до дому»! или за ними: «гуси, гуси, колесом, колесом, червоним поясом». Говорятъ, что гуси долго кружатся послѣ этого. (Правда, 1867, № 13).

25. Журавли.

Когда летятъ весною изъ *вирія,* то не надо называть ихъ журавлями, а *весселиками,* не то человѣкъ будетъ цѣлый годъ *журитись* (печалиться). Журавли сохраняютъ супружескую вѣрность и собираются стадомъ судить провинившуюся, которую и убиваютъ носами. (Правда, 1867, № 13)

26. Аистъ.

Бусол (чорногуз) с чоловіка. Бог весь гад у мішок зібрав і дає чоловікові: «на цей мішок, каже Бог, до чоловіка, однесеш на море і вкинь єго в воду. Оно як нестимеш, то не розвязуй і не дивись у мішок; неси собі, шоб і не знав ти, шо там є». Іде той чоловік з міхом до мора,—кортить: тра подивитись. «Як то можна, буду нести на собі і шоб я не знав, шо я несу. Чого там боятись? Загляну»! Роспустив того міха, гад і поліз, і поліз з нёго. А Бог і каже тому чоловікові: «не хтів мене слухати, пустив ти гад по всіх усюдах, — йди ж та збірай»... Оттоді і став той чоловік буслом. В. Менчицъ.

Аистъ приноситъ счастіе двору, гдѣ поселится. Разорять гнѣздо аиста грѣхъ. Онъ мститъ, сожигая дворъ. Не разъ будто бы видѣли аиста съ горящею головнею. (М—ра).

27. Кукушка.

Зозуля—це удовиця, тим вона і гнізда не вьє.

(Ср. Чуб. I, 60. Алекс. у. М—ра).

Зозуля стала изъ женщины, что убила мужа и была осуждена Богом не имѣть пары и скитаться по лѣсамъ.

(Правда, 1867, № 13).

Зозуля то з дівчини. Купались на ставу дівчата, виходят із ставу, почали плаття брати. Їдна дівчина до свого плаття: уж туди вліз. Лежить, звернувсь у клубок; ті дівчині не можна плаття взяти. Шо будеш робити? Нема в що одягтись дівчині.. А далі став уж ті дівчині казати: «вилізу звіціль, оно будь моєю,

а то не оддам тибі одежі». Як тут за ужа за муж іти?! Стоїть та дівчина коло води, і стояла там, поки череда стала йти в село. Тоді вже побрала вона своє плаття од ужа, а ему каже: «піду за тебе, присилай старостів». Незабаром приходять старости. Дає вона їм рушники. Одійшло у них весілля. Її чоловік не бере до себе, а каже: «пожиймо у твого батька». Аж якогось часу чоловік говорить, шо піде на те саме місце, де вона купалась. «Піду, то як забарусь, то но прийди туди і крикнеш: куку, куку, куку! я вийду до тебе. А тепер піду од тебе; тра с своїм родом побачитись. Бач, каже, ти не захтіла до мого роду йти жити, а міні скучно без роду жити». Ото пішов це він; нема ёго, нема довго. Пішла жінка до того місця, де купалась колись з дівчатами. Приходить на воду і кричить: «куку, куку, куку»! Виплів її чоловік, як вона гукнула, і вони знов почали жити.. Коли береться він до свого роду йти знов, а жінці наказує викликати ёго в воді, як він часом буде баритись. Ото трапилось, шо й третій раз збірається той уж до свого роду навідатись. Говорить він до жінки: «будеш і тепер мене так викликати, прийдеш і скажеш: «куку, куку, куку»! Може тепер я й не вийду до тебе; скоро сам не випливу, то пошлю свого приятеля. Як захочеш зо мною бачитись, сядь на мого приятеля, як він до тебе виплеве, то він привезе тебе до мого роду. Не бійся сідати на ёго, то мій приятель; він тебе одвезе до мого роду. Прошу я тебе, приїзжай до мене, бо не схочеш скоро но приїхати до мене, то не останеся жінкою і не вернеся до свого роду; станеш птахом ти, як не прибудеш до мене». Ото ж не захтіла вона їхати до того ужа, шо її чоловік був,.. і стала птахом, полинула і тепер кукає. (Изъ тетради Вл. Менчица).

28. **Воробьи.** На Семена (1-го сентября) чорт мірає горобців міркою. Насипле їх у мірку, так геть до гори з верхом насипле мірку... То що в мірці, те ёму йде, а що счеркне, те зостається на росплід. (Вл. Менчицъ).

Собраніе воробьевъ на Семена называется горобьяча рада.

(Правда, 1867, № 13).

Горобці. Як прийшли жиди довідуваться, чи вже вмер Христос, а вони літають та: *жив—жив,* а Ср. Чуб. I, 59.

29. Голуб буркоче: *умер—умер.* Тепер горобця як піймай, та понеси до жида, то він ёго викупе і випусте. (Харьк.).

30. Ночниця—будто бы существуетъ такая птица, слѣпая, которую водитъ малая птичка. Въ лѣтнюю ночь ночница кричитъ жалобно. (Правда, 1867, № 13).

31. Черепаха.

А черепаха то не так (як зозуля). Мати до дочки пішла в гості. Підходить мати до хати, де її дочка жила, а дочка угляділа матір, вхопила з мискою печену курку і побігла постановила в коморі: «саме на той час вони в двох с чоловіком їли курку печену». Входить мати в хату; садовлять матір, приймають. Мати посеіділа, береться йти... Тілки мати за поріг, дочка с чоловіком до курки доїдати курку. Вносить ту курку, а вона накрила її покришкою, до теї курки, а там черепаха. Так як накрито було двума полумисками, так і в черепахи черепья зверху і зісподу, скрізь твердо». То черепаха таким правом.

(Запис. Вл. Менчицъ).

Була колись мати та дочка. От раз дочка і зварила курку в борщі, а на той час до неї мати прийшла; дочка взяла курку і сховала. От як пішла мати—вона до тієї курки, одкрила, аж вилазе черепаха.

І тепер як вона дітей виведе, прислухаєсся—то неначе квохче.

Ср. Чуб. I, 56. (Запис. М—ра).

Раз напував чумак воли, та і углядів її, побив, потрощив на мнясо, погнав воли, а вона за ним; вони в дорогу, і вона за ними, та аж три дні лізла, та куди він не піде, і вона за ним. Давай, кажуть, подивимось, шо вона буде робить; положили ёго, накрили повстью, вона злізла на ёго, висцялась,—та як крикне —і полізла собі. Зняли вони повсть, аж він мертвий. (Ал. у.).

Келеп. Такъ называютъ черепаху около Святогорья.

(Харьк. губ. М—ра).

32. Гадюка.

Весною появляется на «Варуха,— як земля руха», когда вся тварь выходитъ изъ *вирія;* исчезаютъ гадюки на «Хреста»; «після хреста вже їх не побачиш», въ вирій допускаются невинныя только, не укусившія за лѣто никого. Поэтому-то гадюка, если увидитъ человѣка, то бѣжитъ отъ него; даже если наступить на нее, то она съ перваго разу не кусаетъ. «Це він, кає, не баче«, а як наступить у друге: «це, кає, він шуткує», а як в трете: «це, кає, дратує», та тоді вже й укусе. Вирій гадючій — особ од птичого; птичий десь на теплих водах, за пущами і за багатирями, а гадючий в Руській землі. От шо про ёго кажуть:

Пішла дівка в ліс і провалилась в їх вирій. Як провалилась, а гадюки як засичать, а сама більша як засичить на них;— вони всі і помовкли. І лежить там, кає, сірий камень; оцце яка не підійде, то й лизне, і лизне того каміня; а та старша так коло тії дівчини вьеться, та кланяеться, показує, шоб і вона того каміня лизнула. «Я, кає, довго і кріпилась, аж девьять день, а там і лизнула; так, кає, так зразу і одужала і їсти не хочеться». А як прийшло їм ремня вилазить, всі порозлізались, а старша стала дугою, а дівчина на неї та і собі вилізла; не довго і пожила. От про камінь тіки я не докажу, чи взяв ёго хто, чи він там. (Ал. у.).

Як хто зна таке слово, то з ними можна шо завгодно робить.

Були косарі. От як сядуть обідати, а один з них і напуска гадюк, а вони лазять по табурі; косарі жахаються, а він хвалиться, ходе куражиться. От один дививсь, дививсь, та і кає: «а ну, подивимось, шо ти знаєш»? Взяв повсть, розіслав, поставив ёго на повсті та і кає: «стій же, не ворухнись, бо тут тобі і смерть». Як свиснув! Котиться колесо, тіки добігло, стало на свіст та жалом то в те око, то в те, як як не виколе. Вистояв та опосля і кає: і внукам, і правнукам закажу цим хвалиться. (Алек. у.).

Чув я од салдата, як змія облягала. Шли, значить, два салдати по одставці: один конем, а другий пішки. Тіки і захватила

їх в степу ніч; в ранці як прокинулись, аж їх така змія облягла, як гора кругом. Сидять вони там та плачуть, коли це вона трохи так хвостик откинула. «Ну, кає один, ти з конем—то тікай, може втечеш». Тіки той виїхав, вона упьять і замкнулась, а там розвернулась вся та кланяється, та пищить, — от-от не промове, та все зве єго за собою. Він, значить, як-то подав їй знать, бутто согласився. От вона полізла, а він за нею, за нею. Прилізла до нори, як запищить, а з нори як вискоче друга змія —давай вони биться. Той салдат прицілився—і тій, шо вилізла голову і зняв. Та благодарить так та кланяється єму; «побігла і нагнала десь крамаря; крамаря вбила, а єму той віз з конем пригнала. (Ал. у. разск. Кравець).

А то ще, год пьятнадцять назад, шли кудись вони, чи їх шо небудь сослало, чи вони мандрували, тіки шли як вода, одна по уз одну, вширш буде на верству, а вдовж — верст пьятнадцять. Ідуть, кажуть, і нікого не займають; в середині сама здорова біжить і голову в рост чоловічий підняла; попереду меньші, по краям ше меньш, а в середині там всякі, так по уз Санжарівку і йшли. Тоді і пани бігали на їх дивиться.

(Отъ него же. М—ра).

33. Пчела—просила Бога, шоб той вмерав, кого вона вкусе. Нехай, кає, лучче ти сама вмреш. (Ал. у. М—ра).

34. Летючій павук такий, що як укусе—то тут і смерть (бабочка—мертвая голова). (Ал. у. М—ра).

35. Комарь и оводъ.

Летить овод, дивиться: коли-ж у холодку під кущиком сидить комар. Він і каже ему: «Полетім, брате, за компанію»! — «Е, тобі добре, коли в тебе самі ребра, а я чоловік жирний, сонця боюся». — «Ну, прощай же, коли так»! — «На добре здоровля», одказав комар. Тілько що сіло сонечко, комар летить і пісеньку спиває, а сам думає: «стріну коня, або чоловіка, то зьїм»! Коли глядь: на сухій гильляці сидить надувшись овод, да куняє. «А, здоров, пане брате»! сказав комар, штовхнувши овода

ногою.—«Та, що?! здоров»! одказує с просоння овод. «Полетім, брате, тепер за компанію»!—«Не полечу: холодно, да й боюсь, щоб жупан не заросить».—«Прощай же! Видно овод комарю не товариш»! — «На-добра-ніч», одказав овод, потер задніми ніжками, да й захроп. (Зап. И. Мурашко).

36. Ракъ все просив Бога, шоб той ёму дав волові очі, а Бог ёму приносе рачачі.—Застроми їх, каже в г—о!—Бог взяв і встромив ёму очі в г—о. (Изюмск. у. М—ра).

37. Чай.

Був пустинник; — в пустині спасався і став его диявол соблазняти — та ніяк не може. От і став він ёму вії напускать; так напусте, шо нельзя ёму і на світ глянуть. Пустинник взяв і поодривав ті вії і закопав. «Коли, кае, Богу вгодно буде, то с цих вій що небудь добре виросте». Пішов через стіки там ремня подивиться, аж з них чай виріс. От-то чай і не гріх пить, а табак гріх курить. (Александр. у. М—ра).

38. Табакъ.

Табак — виріс із тієї блудниці, шо голову Предтечі зняла.

(М-ра. Ср. Великор. легенду о происхожд. табаку, Костомаровъ. Памятники старой русской литературы, вып. II, стр. 427).

Черти и табачники.

Умерла в чорта мати. Він наложив її і позганяв всіх чортів плакати. Зібрались курії з трубками, і нюхарі з ріжками. От курії сіли в один ряд, біля чортової матері, а нюхарі в другий. Курій що потягне з люльки, той плюне чортовой матеріміжи-очі, та всю її і обплювали; нюхарі сидять собі смирненько, та котрий потягне з ріжка табаки, то слёзи котяться, ніби плаче. Дивився, дивився чортяка, тай каже: «добре оце діло нюхать табаку: і себе повеселиш, і по другому заплачеш». Дознались люди, що чортяка похвалив нюхарів, тай давай і собі товкти табаку, та потягувать із ріжка, як ті чорти, що за чортячою матерію плакали.

(Александровскъ, Екатеринославской губ., записана со словъ Максима Евсеевича Лисенка. Я. Новицкій).

39. Хлѣбный колосъ.

Як Бог та святий Петро ходили по землі, то тоді хліб не такий родив; стебла не було, а колос од самої землі йшов. І хліб родив:—як посіє чоловік сажні три,—тим с своїм посімейством цілий год і кормиться.

То як Бог та святий Петро зайшли раз до чоловіка в хату, а жінка млинці пече, і дитина сидить в запічку,—обкалялась. От жінка взяла млинець, підтерла дитину і кинула в помийницю. Як побаче святий Петро, як розсердиться, хотів всіх голодом поморить, шоб не преснщались; побіг в поле, як захвате од землі колос в корх, як шморгоне, думав весь обшморгнуть, та собака завив: «на шо ж ти мене караєш? Остав хоч мені». Так святий Петро, шо не вспів обшморгнуть, так на корх, то їй покинув. Це ми тепер собачу долю й їмо.

(Г. Купянскъ. М—ра.) Ср. Чуб., I, стр. 156.

40. Овесъ и куколь (Agrostema Githago L.).

Колись отто як Бог сотворив світ, та покликав усіх до себе і почав землю ділити. І нікого таки не обідив: і чоловікові, і звірю, і птиці, і комашці усякій, і землю і воду, й ростину, і їжу указав. А чорт і не прийшов: закопався десь і що він там уже робив, Бог його знає. Коли-ж ось приходить, а Бог уже кончив і оддихає.

— А мені, каже, Боже?

— А де-ж ти, сучий син, був, як я землю ділив? Чому не приходив? Тепер нема нічого;—іди собі геть!

Пішов чорт, плачучи.

Жалко стало Богові: воно-ж хоч і лукавий, та й його шкода.

— Ну, бери-ж собі овес, тільки, щоб шанувався, та йди роспишись.

А там так було, що хто візьме що од Бога, то йде кудись,— там і росписується, щоб потім сварки не було.

Побіг чорт; біжить через поле, та: «овес, овес, овес»,—щоб не забути. А чоловік і підслухав: от дума, яку гарну рослину та Бог такій погані оддав.

— «Ну, дума, хоч ізлякаю чорта». Та і засів у борозні. Аж ось чорт і набіга, та все: «овес, овес, овес»... А чоловік з борозни: «а куди»?! Як гуконе,—чортяка впав з переляку, да як схватиться, та далі.

І забув про овес; *«а куди»* ёму за *кукіль* здалось. От і побіг, та все: «кукіль, кукіль, кукіль»... Так і росписався.

Оттим то і зветься кукіль—чортова земля.

(Записалъ около Чернигова, Н. А. Вербицкій).

41. О сотвореніи горъ и камней на землѣ.

(Тутъ же о сотвореніи коровъ, козъ, овса, осета).

З Богом заспорився идол. Идол став казати: «землю, яку ти зробив, таку саму і я проізведу... Таку саму зроблю, оно но схочу, той зроблю»,—так идол каже. Ото й почав идол робити землю. Це опуститься в море, аж на саме дно опуститься, вхватить землі в пащеку, і с тею землею наверх. А море глібоке; поки-то вийде він на верх, поки на верх вода геть вимие землю з рота. Не можна винести землі з собою. Шо не робив идол, дак нічого не помагае; як вирине він з мора, то вода вже геть виполоскала землю з рота....

Допіру идол до Бога. Каже перед Богом: «так і так міні стаеться, не попаду з мора землі винести».—То то, сказав Господь, винесеш землю з мора, оно скажи: «Господи, благослови»!— Идол промовив: «Господи, благослови»! пуринув на дно мора, набрав землі і виніс її на верх. З теї то землі пішли гори і каміння. Шо Бог создав, те рівне, чисте; а вже що идолове, там саме каміняччa, і гори і всякі викрутаси. То идол такого понароблював.

Так і на всёму, шо но идол робив. Заспорив идол ще з Богом: Бог посіе овес, то овес, а в идола, як посіе овес, то родить

осот. Бог создає корову, корова так і виходить, а идол хоче зробити корову, а виходить коза. Таке було з идолом.

(Разск. дѣдъ изъ Могилева. Зап. Менчицъ). Ср. Чуб. I, стр. 142—144.

42. Громъ. Як грім гремить, то не можна їсти.

(Менчицъ).

Коли грім вбьє грішного чоловіка, то ёму прощеніє гріхів.

(Менчицъ).

Ще як світ стоїть, то не чути, щоб грім жида вбив, — аж оце якось і жида в нас вбито. (Менчицъ).

43. Дождь. Бог кає *доцеві:* «іди туди, де просять». А! туди, де косять! от я їм дам»! — «Піди туди, де чорно»! — «А! де був вчора! От я їм дам»! — «Піди туди, де нужно»! — «А! туди, де душно! От я їм дам»! (Алекс. у. М—ра).

Ср. Чуб., I, 26—27, о глухомъ ангелѣ.

44. Мартъ, апрѣль и май.

Раз март апріля взяв в гості до себе. Апріль зорвався їхать возом, а март заходивсь та зробив таке, шо став сніг і мороз. Апріль вирнувся до дому, бо не можна возом їхать. На другий год дождався время і ну їхать упьять у гості до марта саньми. Март зробив тепло і розлились річки. Упьять апріль вернувся до дому. Зійшовся апріль з маём і жаліїться: скілько раз зриваюсь їхать до марта в гості, та ніяк не доїду — ні возом, ні саньми: поїду возом—зробиться зіма така, шо ну; поїду саньми —зробиться оттепель і таке, що ні саньми, ні возом. А май і каже: я тебе навчу як доїхати; зроби так: візьми віз, сані і човин, то тоді доїдиш. Апріль дождався время і зробив так, як казав май. Їде саньми, а на санях віз і човин. Март дав тепло і ростав сніг; тоді апріль кладе сані і човин на віз і їде; став упьять мороз і сніг, апріль склав човин і віз на сані; а далі ростав сніг і потекли скрізь балками річки і не можна їхать ні саньми, ні возом; тоді апріль складує сані й воз в човин і таки їде. Приїхав до марта в гості так, шо той і не сподівався. Здивувався март гостю і пита: «хто тебе навчив, як до мене їхати»?

Апріль і отвічає: «май». Март і каже тоді: «підожди ж ти, маю, я тобі крильця вшмагаю». То оттого і тепер часто в маю мартові морози бувають, бо март і досі сердиться на мая.

(Разсказалъ Андрей Иващенко. С. Ольгинское, Маріумпольскаго уѣзда. Запис. Я. П. Новицкій).

45. Мельница. Видумав чорт. Чорт уже все поставив, тіки крил, шо вони хрестом, не почепе, та каміня не насаде, бо й там хрест. То вже Бог благословив, та й насадив.

(Тамъ же. М—ра). Ср. Чуб., т. I, стр. 104.

46. Водка.

От ви горілку пьете, а не знаете, відкіль вона і за що прозиваеться горілкою. Ви думаете, що се так люде її видумали, тай пьють собі на лихо. Тим то й ба, що тут без нечистого куцого не обійшлось: се ёго видумки.

От я вам роскажу, як се було. Діялось се ще не за нашої памяти; люде тихенько жили собі, тай жили, тіеї гаспідської горілки не знавши. Став він думать і вигадувать, щоб то людям учинить таке — і вигадав. «Пожди», каже, «я їм з нехворощу таке питте зварю, що хто випъе, той і одуріе, і буде робить усяку шкоду, і буде він мене вельми тим потішать». Почав варить він те питте; огнище розложив таке, що аж небо закурилось, аж до Бога дим дойшов.

«Чи ви чуете дим»? питае Бог.—«Чуемо», одказують святі, «та не знаемо відки».—«Петре, каже Бог, піди, подивись, що се там таке робиться». Накинув Петро на себе хламиду та і пішов. Приходить до нечистого, питае: «що се ти робиш»?—«Да людям пиття варю», каже, «нехай пъють, меньше воду питимуть».—«Ич, який ти добрий; що ж воно хороше»?—«Ось покоштуй»! — «Дай». Дав він ёму, а той як хватив — чоловік не питущий,—і з міста не зійшов, тут же і впав. А той собі курить; од людей цілий день одбою не мае: всяк хоче того пиття достать. А на небі дим аж у носах усім крутить, очі виїдае. «Що се таке? Піди ти, Павле, та жени Петра; що він там ро-

бить»! Накинув на себе хламиду Павло, приходить до нечистого. «Чого се Петро тут лежить»? питає.—«А спить: утомивсь дуже». —«А ти що робиш»?—«Та людям пиття варю».—«Що воно за пиття»?—«Попробуйте; он бачите, люде так як не бъються за ёго».—«А ну, дай попробувать». Як дав, а той, як попробував, два ступні ступив, тай упав, тут і простягся. А на небі дивиться нікуди од диму! От Бог на Юрка: «піди, козаче, та задай тим обом доброго прочухана. Та який там чорт курить? Накажи, щоб зараз же перестав, бо я сам як устану, то так за патли одтаскаю, що довго буде потилицю чухать»!

Юрко розлютовавсь, схопив спис і шаблюку, миттю опинивсь коло нечистого, та: «що се ти робиш»? питає; «давно тебе за патли, видно, драли, та виспятками з неба гнали; забув? дак я тобі нагадаю! Що ти нас на вітчину прокурить хочеш, чи що»? Нечистий злякавсь. «А се чого лежять як кабани»? —і зараз Павла під бік. Павло схопивсь. Він тоді Петра давай роскачувать,—піднявсь і Петро, а він так близько до огню лежав, що пола прогоріла; подививсь він на полу дай каже: «будь же ти, гаспідське пиття, горілкою»! Тут Юрко давай роспитувать, що з ними таке скоїлось; вони ёму росказали і зараз же принялись у трёх за нечистого: тут ёго як снопа на землю повалили; Юрко то списом ёго простромить, то шаблюкою вздовж потягне, а тиї і виспятками і кулаками ёму догождали,—з нечистого тілько щетина сипалась, та порепалась шкура. Так вони себе вдовольнивши, потушили огонь і отправились во своясі. А нечистий довго лежав на еднім місті без диханія, а над вечір рачки поліз до себе в запічок і там довго кректав, і охав, і стогнав. Так вона обійшлась нечистому, ся видумка!

Не дешево вона й людям прийшлася. Довго вони міркували, як се з нехворощу зварить таке гарне пиття, горілочку; міркували, з нехворощу не зварили, а з хліба святого як раз утрапили!

І нечистого не треба: краще ёго умудрились. Ёму тілько підвести треба було!

(Въ Черниг. губ. Зап. Н. Мурашко) Ср. Чуб., I, 109.

47. Желѣзныя дороги и телеграфы — это сбываются слова свящ. писанія: «оснуеться світ дротами, і будуть бігать огненні колесниці». (Харьк. губ. М—ра).

48. Керосинъ.

Это чортова огненная вода изъ ада начинаетъ выступать. Прежде, когда люди были благочестивѣй, то эта вода не смѣла выступать на поверхность, теперь же, по грѣховности міра, она все болѣе и болѣе распространяется. Настанетъ время, когда она покроетъ всю землю, и тогда настанетъ страшный судъ.

(Харьк. губ.).

О керосинѣ уже существуетъ много разсказовъ, такъ: рожаетъ одна баба, а керосинъ горитъ; вдругъ изъ-подъ полу вылазитъ «пан».—«А, каже, тут мое світло горить; это хорошо». На другой день вся деревня истребила керосиновыя лампочки. Вообще керосиномъ молодежь любитъ пугать бабъ, и на эту тему есть уже много анекдотовъ.

1) Посовѣтовали одной бабѣ купить керосину, баба купила, налила въ каганець, положила фитиль и зажгла, чуть-чуть хаты не спалила и прокляла керосинъ.

2) Въ другомъ мѣстѣ ночной сторожъ сталъ грозить бабѣ, если она не уничтожитъ «чортового світла», то онъ, Николай угодникъ, переведетъ ее ни на что; баба испугалась и перестала жечь керосинъ и т. п. (М—ра).

II.

Примѣты и повѣрья,

собранныя преимущественно г. Манджурою въ Харьковской и Екатеринославской губерніи.

1. Не годиться подавать веретена і сядиться на днище, бо будеш с коня падать, а коли подаш, або сядеш — треба ущіпнуть себе за палець. (Харьк. уѣздъ).

2. Не годиться на порозі охать. (Тамъ же).

3. Не мети сміття на ноги,—дівчата не будуть любить. (Т. ж.).

4. Нельзя казок казать, як начнуть ягнята плодиться. (Лебед. у.).

5. Ступу нельзя оставлять не закривши,—бо перед смерттю рота не закриєш. (Изюмск. у.).

6. З якої сторони за стіл сядишся — туди і вилазь, а то в друге будеш жениться.

7. Мале уюна удерже, а старе ні. (Александр. уѣздъ).

8. Як підеш сватать, замічай, як перве слово в лад буде— діло, а не в лад—покинь.

9. Коли хочеш висватать дівчину, виломи в її хаті з груби кирпичину і держи в кишені.

10. Як поїде парубок свататься, і хочеш взнать, чи висвата, то піди найди, де сама стара криша є і видерни пучок соломи; як найдеш зерно, то висвата. (Валк. уѣзда).

11. Птицю на плід годиться оставлять неготом. (Изюм. у.).

12. Горох, хвасолю, або чечевицю як хочеш завести, то купи на Меланки, трохи звари так, трохи в пирогах, а то остав на насіння. (Вагад. у.).

13. Місяць іде горою, в землю впаде, а вертається водою; ту воду брать і неприятеля побіждать. (Изюм. у.).

14. Чья дівчача ложка забудеться на столі, як поїдять куттю, та не піде той год за між. (Валк. у.).

15. Когда поѣдятъ кутью, ложки складываютъ въ миску дномъ вверхъ и ставятъ на «покуття». Чья ложка перевернется, тотъ умретъ.

16. Чью ложку забудутъ на столѣ, къ тому гость будетъ.

17. Кто за обѣдомъ уронитъ ложку, къ тому гость поспѣшаетъ.

18. Когда выбираешь корову, смотри если въ ушахъ сѣрка, а около «ріпиці» нѣту, хорошая корова, а наоборотъ—дурная. (Изюмск. у.).

19. Восковыя свѣчи передъ образами «годиться» зажигать тѣмъ огнемъ, которымъ зажигаютъ ладонъ.

20. Замѣчай, если вѣнчальная свѣча горитъ тускло у кого либо изъ молодыхъ, не долгій вѣкъ, а если потухнетъ, въ томъ же году умретъ. (Алекс. у.).

21. Ті покраси, що на весіллі чіпляють в волосся, як роздають в понеділок, то сховай, бо як нападе скотину яка болість, перевъяжи їм хвіст. (Тамъ же).

22. Коли засватана дівчина усциться, це її чоловік умре раньше її, то, бачь, вона буде плакати. (Ал. у.).

23. Родиме робиться, як мати важкою вкраде шо небудь; то якого цвіту украдене, такого буде і родиме. А то, як важкою ходе та злякається і вхватиться за шо небудь, то у дитини на тім місті і стане родиме. (Ал. у.).

24. На «Меланки» замѣчаютъ, куда тельная корова ложится головой: если на востокъ, то отелится утромъ, на западъ — вечеромъ, на сѣверъ—въ полночь, на югъ—въ полдень. (Ал. у.).

25. Як мати по дітях плаче, то Бог кае: «корова дереться», а як діти по матері,—то: «то пташки щебечуть». (Ал. у.).

26. Щоб миші соломи не їли, або хліба, то треба класти ту траву, котрею на клечаних святках посипали у церкві.

(Въ Зѣньковѣ. Зап. Г. Забодько).

27. Въ первий раз «не годиться» хрестить дівчинку, а непремінно треба хлопчика. Це за-для того, шо на тім світі хрестники свого хресного батька будуть од чортів одбивать, і первий, якого на сім світі охрестиш, буде перед вести. Як первий буде хлопчик, як чорти нападуть, зараз не вбиравшись піде, а дівчинка ше поки уберється, то чорти і розірвуть.

(Хут. Алексѣевка, Александр. у.).

28. Хто не хрестив, то тому не можна класти хреста ножем на хліб, як ріже.

29. Після причастя гріх спати, бо ангол причастя вкраде.

30. *До порога гріх рубати,* бо до єго припъяті лихоманки, то як небудь і перерубиш, поодпускаєш їх.

31. *Високоє* бува на сёмому году. Годів чотирі брати: Касьян, Накурій, третій от не знаю (раз. забылъ), а четвертий Високоє. Отто перед високосом ті три брати по двічі проходять.

32. Кравці *не кроють у суботу,* бо як у суботу покраїш, шоб до вечера й пошив, бо гріх.

33. В четверг баби не золять, або позоли та й випери того ж дня, а то гріх.

34. В *жилавий понеділок*—гріх прясти, та не то прясти, й до прядіва торкаться, бо стіки костриці витрусиш, стіки в літку на скотину черви нападе.

NB. «Жилавий понеділок»—первый день великаго поста; тогда пекутъ «жиляники» (коржи безъ масла), ѣдятъ хрѣнъ съ квасомъ, чтобы закрѣпиться на цѣлый постъ. (Александр. у.).

35. В *пъятницю* — не прядуть, бо, кажуть, одна баба замирала, і як водили її по тому світі і показували все, то бачила вона в однім місті такого черви багато—страх.—«Шо се? пита». —«А це, кає, та кострица, шо баби по пъятницям прядуть та трусять»! Тай пхнув її туди. Тут вона і прокинулась. (Тамъ же).

36. Жінки ніколи голі спать не лягають; хоть шо небудь та надіне. То, росказують, лягла раз жінка гола коло вікна, а якась *манія* приходе, глянула, тай каже: «є кика, та нема чики,«

тай пішла. А жінка прокинулась тай лягла вже на піл; тіки задрімала, а воно приходе та як пошпуре коляку туди, де вона вперве лежала, так та коляка в землю і вгородилась.

(Купянскъ).

37. Як двужильна кобила у хазяїна здохне, то після неї ше дванадцать коней пропаде в тім дворі. (Ср. Чуб., I, 50).

СИСТЕМАТИЧЕСКІЙ УКАЗАТЕЛЬ

къ выше напечатаннымъ примѣтамъ и повѣрьямъ.

---

[1]) Большая часть тутъ находящагося матерьяла относится къ домашнимъ животнымъ, а потому можетъ быть помѣщена и въ особую часть IV отдѣла: Домашнія животныя.

III.

Знахарство, молитвы, заговоры и пародіи ихъ.

(Ср. Чубинскаго, I, 68—73, 85, 91—96, 111—141 Ефименка — Малор. заклинанія. Чтеніе въ Имп. О. И. и Др. Р. при Моск. унив., 1874, кн. I. Записки Юго-Зап. Отд. И. Р. Географ. Общ. II, 387—394).

1. Отъ грому. Як туча навертає, страшно шоб град не випав, або грім, шоб, борони Боже, де часом не вдарив, — то скоро є скатерка, шо сім літ що року на великдень її посвящали, тею скатеркою тра хутній стола застелити, і тра, шоб був ніж сім літ свячаний: того ножа покласти на столі і покласти хліб, і сіль.... (Изъ тетради Вл. Менчица).

2. Когда рвутъ „зілля“, говорятъ: «царь Давид землю кротив, а Оврам орав, а Семен Зілот сіяв, а пресвятая Богородиця рвала, нам на поміч давала». (Банное, Изюмск. у.).

(Всѣ №№ отъ 2 до 42 доставлены г. Манджурою).

3. Отъ волоса.

Опухоль волосъ появляется будто бы, если полазитъ мохнатая гусеница.

1. Волосний волосниче, в тебе син Максим, в мене дочка (имр.)—будь мені сватом. Їхав чоловік пустою дорогою, пустими волами на пусту нивку—пустого жита жати, у пусті копи класти. І пусті копи клав, на пустий віз клав, пустою дорогою віз—на пустий тік, пусті молотники молотили, у пустій млин

молоти посили, пуста перепічайка у пустій діжі учиняла і в пустій печі пекла, пусті люде—пустий хліб їли і с пустої, молитвенної (имр.) волос ззїли. Як пусто я говорю, так пусто з молитвенної, нарожденної (имр.) волос зійде.

2. Волосний волосниче, Бог тебе кличе на своє місто, на своє крісло; тут тобі не стояти, жовтої кости не ломати, червоної крови не пити, білого тіла не сушити. Викотися, як ясне сонечко викочуеться зза гори, то так ти викотися з семидесят семи жил, із семидесят сустав, поки я не знала, поки я тебе не виклпкала, а теперя стала знати, стала матерь Божої прохати, стала мені Мати Божа в помочі стояти. Розійдися так, як по лугам і по берегам—вітер шумить; як по воді хвиля росходиться, так у молитвен... нарожден... (имр.) волос зійде.

(Ольшана, Харьк. у. Баба).

4. Отъ угара.

1. Умываются теплою водой, кипяченой. (Лебед. у.).
2. Моютъ голову квасомъ. (Мурафа, Богод. у).

5. Отъ обжога.

1. Обкладаютъ свѣжимъ конскимъ пометомъ.
2. Перепаливаютъ обрѣзки кожи и присыпаютъ.
3. Мажутъ куринымъ смальцемъ. (Ворожба, Леб. у.).

6. Если пухнутъ и гноятся глаза.

1. Заливаютъ женскимъ молокомъ.
2. Брызгаютъ въ глаза водкой такъ, чтобы больной не видѣлъ.
3. *Ячмінець* (ячмень). Лѣкарь—(говоритъ)—ячмінець! Больной (отвѣч.): Брешеш! — Лѣк. Ячмінець!—Брешеш! — Лѣк. Ячмінець! — Больн. Брешеш. Лѣк. Пес тобі дядько, свиня тобі тітка (плюетъ въ глаза больному). (Ольшана, Харьк. у.).

7. **Мозоли** и стертыя мѣста на ногахъ мажутъ древеснымъ сокомъ, выступающимъ, когда дрова горятъ. Преимущество отдается дубу.

8. Молитва отъ лихорадки.

Во імя Отца і Сина і Святого Духа. Аминь. Виходя із моря Оскана — семдесят сем дівиць прекрасниї; стретился ім преподобний Павхнутій і спросил їх: откуда ви, дівиці? Они отвечали: із моря Оскана, ідем в мир і людям кости ломить, в жар бросать і в зноб превращать. І тогда преподобний Павхнутій, начавши іх наказивать, і даде їм по семидесят семи ран. Они стали его просить: о, преподобний Павхнутій, помилуй нас! Аще кто твое імя будет на себе носить или выписувать і того будем отбігать, пойдем по рікам, по морям, очеретами і болотами. О, преподобний Павхнутій, помилуй раба болезного (имр.) отъ болезни лихорадки!

(Ольшана, Харьк. у. Молитву выписываютъ и надѣваютъ на шею больному).

Кромѣ этой молитвы употребляютъ:

1. Вѣшаютъ на шею жабу живую.

2. Вѣшаютъ на шею тура (олень, рогачь, Lucanus Cervus), перваго, какого найдешь по веснѣ.

3. Обматываютъ мизинецъ шкуркой изъ яйца.

4. Курятъ, какъ папиросу, лёныще, т. е. твердыя части льянаго стебля.

5. Сосутъ и ѣдятъ згарь изъ трубки.

6. Обкуриваютъ кожою змѣи, потерянной при линяніи.

7. Подпоясываютъ обрывкомъ, украденнымъ отъ воротъ.

(Ворожба, Лебед. у.).

9. Отъ запоя.

1. Озьми поту з білого коня, змішай з горілкою і дай на похмілля.

2. Піди на річку, зачерпни води проти води (противъ теченія) і скажи: «як ці берега не стрічаються, так шоб нарожденний, молитвенний (имр.) не стрічався с хмельним вином». Озьми з обох берегів землі, вкинь в ту воду і напій на похмілля.

3. Намочи на девъять день самого хужого, якого найдеш оселедця в горільці і дай випити на похмілля.

4. Намочи въ горільці живого линка на девъять день і сирого дай ззісти.

5. Найди кістку кіньської голови, положи під неї денег на осьмушку на три дня і за ці деньги купи похмелиться.

6. Озьми той платочок, що мертвого обмивають, проціди крізь єго горілку і дай на похмілля.

(Ольшана, Харьк. у. отъ женщины, которая всѣ эти средства пробовала надъ мужемъ, но все безъ успѣха).

10. Отъ чахотки.

1. Если человѣкъ только «порушений», копай корень *переступня* (Brionia alba. Cem. Cucurbita ceae), вари и пой больного.

2. Если чахотки не минуло году (послѣ года её нельзя излѣчить), копай корень *„молошника“* (Чистотѣлъ. Chelidonium Majus) и «кульбаби» (Taratacum officinale), вари и настоемъ пой.

(Отъ нея же).

11 Отъ бишихи (рожистая опухоль).

1. Прикладываютъ листья «бишишника» (?).

2. Приклад. яичный бѣлокъ съ мукою.

3. Приклад. зелёную глину.

4. «Верхомъ крутятъ». Берутъ «верх» съ трубы, зажигаютъ и окуриваютъ, махая при этомъ «навмання», т. е. отъ себя, говоря: Бишишнику, я тебе прошу, відступися від молитвенного, нарожденного (имр.), бо ти тут укорінився і пустив парости по всіх суставах, і по семидесяти семи жилах, і поки я тебе не знала, поки я тебе і не зганяла; тепер я стала знати, стала Матерь Божої прохати, стала Матерь Божа мині в помочі стояти. Розідися і по полям, і по морям, і по лісам, де люде не ходять, де вітер не віє, де собаки не брешуть, по лугам, по очеретам, де хаті пусті і де замки пусті. (Тамъ же, отъ нея же).

12. Французская болѣзнь (Syphilis).

1. Больнаго поятъ «декохтом» (продается онъ въ аптекахъ). Если пить его на водѣ, то нельзя пить соленаго и кислаго и выходить на воздух, а если на водкѣ, то все разрѣшается.

(Отъ нея же).

2. Шанкръ. Берутъ «ярп травьянки», задуваютъ въ стволъ и втираютъ; больной часа два мечется, кричитъ; когда успокоится, его пускаютъ помочиться и оттуда выходятъ «скалки, так як білі тоненькі черви»; за тѣмъ повторяется это еще два раза, и больной признается здоровымъ.

(Отъ діда, лѣчившаго этимъ средствомъ. Банное, Изюм. у.).

13. Отъ крикливців (Нішниць).

1. Грудныхъ дѣтей нападаютъ—«крикливці» (нішниці); дѣти не спятъ и кричатъ.

— Понеси дитину під кури, де вони на сідало сідають і озьми кухоль води, прийди і скажи:

— «Кури сірі, кури білі, кури волохаті, кури пелехаті (штанаті—мохноногія), нате вам крикливці (нішниці), дайте молитвенному, нарожденному (имр) сопливці». Лини воду на курей, і скупай дитину в тім пирії (Agropyrum), шо росте між тином, т. е. который проросъ сквозь тынъ.

(Ольшана, Харьк. у. Жінка).

14. Плісняка. Вытри женскою косою и скажи: свиня до корита, плісьнявка з язика (трижды), свиня до корита прибіжить, плісьнявка з язика збіжить. (Она же).

15. Сухотка. Нужно дитя подпоясать крайкою отъ новой скатерті. (Мурафа Богод. у. Баби).

16. Заговоръ отъ крови.

1. На Осіяньській горі там стояв колодезь каменний; туда ішла дівка каменна, камені й відра, каменний коромисел, каменна коса, каменна вона вся; коли вона відтіля води принесе, тоді с рожденного, нахрещеного раба божия (имрек) кров потече.

2. Ішло три каліки через три ріки, рубали рожу, сажали рожу, рожа не зійшла, крів червонна не пішла.

3. Возьми пятакъ, приложи короной къ ранкѣ и читай:

Пресвятая Богородиця, просим собі в поміч. Замовляю тобі кров буйную, травъяную і водяную.

Дохни, плюнь, переверни пятакъ другою стороной и еще прочитай. Дохни, плюнь на ранку, приложи хлѣба и еще прочитай. Дохни и сплюнь.

Всѣ эти заговоры дѣйствительны какъ для человѣка, такъ и для всякой скотины въ случаѣ порѣза, поруба и т. п. Но если кровь, напр., идетъ изъ носу, ее «замовить» нельзя. Для лошади эти заговоры дѣйствительны, если читать на выворотъ: потече кров коня сірого съ тоді и т. д. Если заговаривать скотину, то вставляется вмѣсто «рожденного нахрещеного» и проч. названіе животнаго, масти и мѣсто истеченія крови.

(Банное. Изюмскаго уѣз. Харьк. губ.).

17. Отъ бѣльма. Пресвятая Богородиця, мати Божа наша, просим стань нам у помочі. Туди бігло три хортики: один червоний, другий білий, третій чорний. Червоний повалив білого, білий повалив чорного. Сорока на лозі—с раба божого (имрек) більмо злизав. (Тамъ же)

18. Отъ зубівъ.

Пресвятая Богородиця, просим собі в поміч. Святий отче Антонію, поврачував Господу-Богу от великої болезности от ломової кости, от семидесят суставів, поврачуй нарожденному, нахрещенному (имрек) от великої болезности, от ломової кости, от зуба. Щука в морі, мій батько во гробі. От сеї пори у нарожденного у хрещеного (имрек) зуби не болітимуть.— Сплюнь 3 раза. (Банное. Изюма у.).

19. Отъ бородавокъ. Бородавки появляются, если жаба «обісцить» Озьми, як росчиняють курку, обмотай те місто, де бородавки, горячими кишками, та біжи насеред вулиці, та назад неоглядаючись, так аж поки размотаються.

(Харьк. у. Сінко).

20. Коли хто всцикається—поведи єго до воріт, нехай висциться, та в те місто осиковий кол і забий.

21. Отъ гадини.

1. Ішов святий Єгор із Осіянських гор і ніс гадючі імена і приложив ік нарожден., молитвен. — (имрек) і опуху нема.

Анголи Хвиттієль—віддельник. Анголи Хвиттіэль—віддельник. Анголи Хвиттієль—віддельник. На морі, на окіяні, на ріцці на Ордані дуб золотокорий, а в тім дубі три гнізді, царь Савул і цариця Олёна і царенко. Послав царь Савул і цариця Олёна і царенко Хіврю по всіх городах, по всіх полях, по всіх лісах, по всіх домах гаду скликати із молитвен., нарожд.—(имрек) зуби винімати. Анголи Хвиттієль—відельник (трижды). На морі на окіані, на ріцці на Ордані стояв дуб, а в тім дубі цариця Галя. Устань, цариця Галя, поможи мині із молитвен., нарожден.—(имрек) зуба виняти; як не виймеш, отпаде тобі хвіст по самий нерест. (Ольшана, Харьк. у. Жінка).

2. Посилала пречиста черницю на Сіоньську гору; на тий горі Вавилон-город, у Вавилоні-городі цариця Вольга.—«Царице Вольга, чому ти не учиш (имрек) раба божого, щоб (гадюка) не кусала?»—Не тілько свій потомок поучю, ать і сама перед Господом Богом крижем паду. (Запис. Пл. Лукашевичъ въ Переясл. у).

22. Тоже.

Пресвятая Богородиця, просим собі в поміч. На Осіяньскім морі стоїть дуб, а в тім дубі — Яруслав Лазуревич. Яруслав Лазуревич, не будеш ти свого гаду збірати, із жовтої кості зуба винімати—полёвої, медової, травъяної, болотяної—побьє тебе день Середа. Амінь.

Этотъ заговоръ дѣйствителенъ для человѣка и всякаго скота; для лошади же нужно читать обратно: Амінь Середа день тебе побьє и т. д.

Еруслану Лазаревичу—подвластны всѣ ядовитыя, поименованныя въ заговорѣ гадюки. Лѣсная—верстенка не заговаривается, она не кусаетъ. Прочитавши этотъ заговоръ, можно гадюку положить за пазуху и т. п.

23. Если нападутъ собаки.

— Тю, дурна, чого ти на мене напалась! Кусай старця за я..!! а хазяїна на порозі, а мене не кусай молодую у дорозі (триж. сплюнь).

Собаку, лежащую на строеніи или на плотинѣ, вообще не на землѣ, нельзя заговорить. (Отъ нея же).

24. Заговоръ отъ звіру.

Ішла Мати Христовая, пречистая Богородиця, а Ісус Христос зострів: де ви йдете, Пресвятая Мати Христовая із тидним Хрестом?—Иду я до раба Божія (имрек) і нарожденного і молитвенного і хрещеного, єго ратувати, от звіру отправляти. Єсть колода в лісі гнилая, то звір нехай там огризає, а нашого скота не займає. (Тамъ же).

25. Отъ скажени.

1. Царь зілля (Delphinium elatum) варіть і поіть. Если бѣшеная собака порветъ скотину, то у послѣдней—подъ языкомъ появляются небольшія бѣлыя пузырьки, «щенята». Созрѣвши они прорываются, и изъ нихъ выходитъ червячокъ; проглотивши его, скотина бѣсится и пропадаетъ. Поэтому

2. «щеня» нужно проколоть и удавить червячка до созрѣванія. (Отъ діда. Ольшана, Харьк. губ.).

26. Отъ перелогивъ. Читать нужно три раза, за каждымъ разомъ дыхни и сплюнь.

Пресвятая Богородиця, мати Божа, пособи нам! Сидять судьі; судьям рукавиці, а чорту порплиці. Чорту перелоги і чорту між ноги.

27. Если **скотъ** начнетъ «худнуть», или бугай корову «сцять» или скотина одна на другу «буде плигать»—нужно вигнать её со двора той палочкой, что «колбаси вивертають», или же квачомъ, найденымъ на дорогѣ, или же «івзинкою з пустки» (півзинка—соломенная веревка, придерживающая солому на крышѣ), которая сама собой упала. (Изюм. у.).

28. Если продаешь **корову** и желаешь, чтобъ она вернулась, выстриги шерсть между ногами и забей «глицею» въ ворота съ правой стороны.—Проданная скотина—сама вернется.

29. Шоб горобці не нападали на ниву. Озьми хліб забудьку, той, шо як виймаеш із печі та забудеш винять, і страсну свічку та й обійди кругом ниви. Харьк.

30. Коли в хаті заведуться таркани, треба хату вимазать як сход місяця. Харьк.

31. Болѣзни пчолъ a. *Зараза.* Пчоли, як коники, повиплигають з улика.—Перець с ситой круто замішай і корми.

b. *Сліпнуть.* Од чебрецю (Thymus pannonic). Прелетять на пасіку і не попадуть в улик. Озьми тогож чебрецю і навари з медом і перцем.

c. *Гнилець.* По злобі насилаеться. Чтоби сдѣлать гнилецъ,-накорми пчолъ бѣлкомъ яичнымъ съ медомъ.

(Пасішник. Харьк. у.).

32. Вечерняя вода для пчолъ.

Воду эту должно брать вечеромъ, «як уляглися», т. е. когда всѣ улягутся спать—въ четвергъ противъ пятницы; тогда вода освящается невидимо. Это освященіе происходитъ въ каждый четвергъ. Свойства ея такія: она можетъ стоять годъ, два, і не испортится, помогаетъ лучше всякихъ лѣкарствъ отъ всѣхъ болѣзней, уронів, глазъ и т. п.

a. Когда отправляешься, благословись:

Господи мені поможи вечірнеї води набрати!

b. Прийди до води, молитву сотвори і воду поздорови: здорова була, вода Ольяна, от Бога создана, ти земля Титяна і новії ключі трутовії. Ти ж, вода Ольяна, проходила землями, новими ключами і входила ти в море, очищала ти море, піски і кріміння і коріння, то я просю тебе, благослови мені сії води морської набрати для помочі моеї і для пчоли окропленія. Я словом, а бог с помічью, Пресвятая Богородиця, Мати Христова на помочі і святі отці. Преподобні Зосим, Савватій і свята пъятінка Парасковея.—Набрать і нести не оглядаючись.

c. Бчолу окропити і приговорити:

Святі отці преподобнії Зосим Савватій благословляли і окропляли.

d. Покропити і проговорити:

Дай же, Господи, цій бчолі много поспішенія і управленія, і в чужої от нападенія, і от уроків, і от лихих глаз.

e. Як виставляєш, покропити і приговорити:

Господи от Востока до Запада сонця, поможи свою бчолу пропустити, пищу собрати, а чужу сбивати.

f. Шоб рій не утік:

Озьми зроби с клечання липовий кілок, і забий в пасіці. Як побачиш,-рій виходить, проговори: Стой рій, не ходи, спомъяни, коли різдво було. Спомъяни, Господи, царя Давида і кротости єго. Кротив царь Давид небо і землю, а мені укроти роя. Піди до кілка, озьмись за єго і проговори: Во имъя Отца. Амінь. І сина. Амінь. І св. Духа. Амінь.

g. Сажать роя:

Постав улік, озьми с під єго землі, всип в середину, посади роя і проговори:

Дай же, Господи, шоб ти був ситий як земля, сильний, як вода.

h. Як чужу бчолу переманить. Нарви на Семена Злота цінціперу (цміну); як рвеш, прочитай № 2 и послѣ «напомічь» прибавь:—«воно с землі йде, с землі росте і чужу бчолу приведе». Вкинь той цмін в улік і покропи вечірней водой. (Банное. Изюм. у. Пасішник).

33. Як насажує мірошник камінь.

— «Таляру, таляру, верчений каміню; годувала дочка сина, як материного мужа».—Благословляютъ и насаживаютъ.

Слова эти основаны на преданіи, какъ дочь кормила въ темницѣ отца грудью. (Алекс. у. Син мірошника).

34. Чтобъ хлопцы любили.

1. Озьми терличу (Gentiana Cruciata), піди на вулицю і проговори за одним духом: «Терлич, Терлич, нам хлопців приклич, од одного до двох, од двох—до трёх.... од одинацяти до дванацяти». Скажи і той терлич закопай там.

2. Іди на лотоки і скажи: «як на лотоках вода біжить, шоб так до нас хлопці бігали». Набери в рот води, принеси на вулицю і там вилий.

3. Рака живого закопай на вулиці і скажи: «дай, Боже, шоб до нас, як раки, хлопці лазили».

4. Одна дівчина лізе на вербу і трусе «Кашку», другі підстилають запаски. От та, що на вербі, каже: «А шо груші купотять? — Купотять.—Чи до нас хлопці гупотять?—Гупотять.— Дай, Бог, шоб так по вік до нас гупотіли (трижды)».

5. Ключку с колодязьного ключа одломи і кинь на вулиці і скажи: «як люде ідуть до колодязя, шоб до нас хлопці так ішли».

6. Найди на полі тяж с плуга, закопай на вулиці і скажи: «шоб так, як по полю плуг тягається, шоб так до нас хлопці тягались».

7. Шпинь з витушки встроми на вулиці і скажи: «як ця витушка крутиться, шоб на нашій вулиці так хлопці крутились.

35. Шоб не ходили на вулицю. 1. Кинь на вулиці кістку с кінської голови і скажи: «як ця кістка гола, шоб так на вулиці було голо».

2. Встроми іголку біз нитки і скажи: «так як ця голка гола, шоб так на вулиці було голо». (Ольшана. Харьк. у. Жінка).

36. Шоб дівчина любила, то озьми купи на базарі новий горшик, шо запросе те й давай, та наверни в ёму дірочок, посади кажана і постав в муравник та тікай, шоб не чув ёго свисту, бо як почуєш, то оглухнеш. Та як муравні обточать—між тими кісточками буде *вилка* і *крючечок*, то як хочеш, шоб любила, зачепи крючком, а як вже обридне, то пхни вилками.

37. Шоб волосья вилізло. Зроби щолоку з оріхових кожушків і змий голову.

38. Если пожеватъ дробі во рту, потомъ этой дробью **выстрѣлить,** она вся попадетъ въ сердце.

39. Если хочешь заговорить **ружье,** нужно прочитать Отченаш на оборот, т. е. Амінь духа святаго и т. д.

40. Что-бы сдѣлаться искуснымъ **стрѣлкомъ,** нужно, когда пріобщаешься, сохранить часточку и потомъ ее разстрѣлять.

Був один такий, то як не піде в ліс, так ёму чортяка і пре звіра. От і став один чоловік просить ёго, шоб навчив,—той і взявся. «Тіки, каже, треба, як підеш до причастя, часточку заховать в рот». — Приніс той часточку; взяли вони положили її на розсохах. — «Стріляй», каже. — Тіки той одступе, прицілиться, аж заміст часточки Господь розпъятий. Так у того ружжо і випаде, так той стрілець таки приневолив вистрелить.

(Ахтир. у.).

41. Нерозміного рубля достать, так треба найти чорного кота та вмотати в ятерину, та й винести на перехрестний шлях, то чорти і прийдуть купувать і дадуть того рубля. В ятерину-то вмотують, шо вона хрестиками все повъязана, то він не може взять, а як уже візьме, то й чоловік розірве.

42. Невидимим зробиться—треба тож чорного кота, та як есть і вкинуть в казанок та варить, аж поки все облізе, а там брать кісточки в рот та стать проти дзеркала, то є в ёго така кісточка, як озьмеш в рот, так і станеш невидимий. Хто не гидливий, то й роблять.

43. Отъ припадку.

Ішла мати Христовая, Пресвятая Богородиця, а Ісус Христос зустрів: «де ви йдете, Пресвятая Богородиця, іс тидним Хрестом?—Іду я до раба божого (имрек) все лихе отганяти, от усёго нападенія, із ёго жил, із ёго жовтої кости, із ёго червоної крови, із семидесят сустав, із ёго тілеса, із ёго чорного (русого и т. п.) волоса, із ёго голови, із ёго булави, із ёго очей, із ёго плечей. Поки я не знала, поти не зганяла. Зійди на ті болота, де глас божий не заходить і де люди не ходять».

(Тамъ же).

44. Если идешь на судъ и желаешь быть оправданъ. При выходѣ изъ хаты візьмись за «одвірок» руками і скажи:

Ми ходили і уміємо говорить.

По выходѣ—прочитай:

Жив чоловік (имрек) у панів, не схотів панам служити, та пішов по чужих землях блудити, та прийшов до зеленого гаю, а до тихого Дунаю, глянув на море: на синёму морі стоїть остров, на тім острові стоїть три кроваті синіх, на тих кроватях сидить три пани сивих; думали, гадали, имрек. суд розбирали і ключі в море попускали. Хто сі ключі достане, тоді на нарожденного, молитвенного, хрещеного (имрек) суд устане.

(Банное. Изюм. у.).

45. Шалопутская молитва.

Авторъ корреспонденціи о шалопутахъ (малороссахъ—хлыстахъ) въ херсонской губерніи разсказываетъ слѣдующее:

«Однажды въ Елисаветградскій уѣздъ зашелъ лірникъ, Олекса Зіменко изъ Никополя, жена и старшій сынъ котораго, 34 лѣтній вдовецъ, по его словамъ, сдѣлались шалопутами, совращали и его, но онъ не согласился. Этотъ лірникъ сообщилъ мнѣ предсмертную молитву шалопута, при смерти котораго онъ присутствовалъ вмѣстѣ съ своею женою и сыномъ. Передаю его слова буквально безъ измѣненія».

— «Як помірає шалопут, говоритъ Олекса Зіменко, то сбірається громада: чоловіки, жінки і діти, і він, коли має силу, то читає сам, а як же не здужа сёго учинити, то чита за его який небудь родич, або родичка, держучи в руках черпак з чистою криништою водою, ось—яку молитву:

Святий Понеділочку,
Божий, Господній клюшнику,
Що по морям кладки кладеш,
А невольника з неволі визволяєш!
Прийми душу раба Божого (Нечипіра),
Да понеси на небеса;
Там свята пъятниця,
Наша пречистая матінка.
А Правая Середа
І уся наша праведна рідня,
Свята громада:

Олекса теплий і Марко пречесний,
Паликоп і Пилип,
І Юрій славний,
Богові святому приязний.
Апостоли, ангели і архангели,
Дівче Оксана і Стеха,
Невісти Христові найчесні,
Заступниці наші найкращі!
(Слѣдуетъ троекратное дуновеніе)
Ясний, світлий Духу,
Ось черпак з водою!
Окропи раба Божого (Нечипіра) нею
І ізбав од лютих мук пекельних,
Од панськоі, не людськоі смерти,
І од всего земного, людського
Од нині на віки вічні.
Амінь.

— Як скаже помирающий: амінь (продолжалъ Зіменко), то вся громада каже:

Господи, помилуй нас грішних!
А свята Оксано, Стехо, моліть
Бога за нас,
Ваших вірних дітях.

І починають прощаться з помірающим, цілуючи его; тілько це молитва чоловіча, бо її читають, як поміра чоловік, а як жінка, то читається в їх вже друга молитва, та тилько я тиї не знаю, а тоб і тую вам росказав».

(Кіевск. Телеграфъ, 1875, № 102).

Эта молитва, конечно, старѣе времени распространенія шалопутства среди Малороссовъ; части ея находимъ въ слѣдующихъ двухъ искаженіяхъ молитвъ:

46. Отче наш.

Не ослаби, не остави, не препусти, не запусти, не те, шо в колисі лежить. Од же і наш, іже есть, іще трохи, тай увесь.

Око на небі, друге на землі, хліб наш на сішках—дай нам на виделках. Помяни, Господи, ті книжки, що в церкві читають: Премолой, бермолой і северію і ту, що памятиною обшита. Свята святиця, небесна цариця, Пъятінко—матінко, галулуй мене, грішную старенькую. Як в церквах, як в комірках замки замикаються, так шоб нашім ворогам губи й зуби замкнулись. І ти, препростий Марко, і ти, золотопутий Пилипко, той, що в погрибі замурувався.—Господи, шарпни мене, шарпни мою жінку і мою дитинку, та не шарпай мого зятя, пр..... сина, за те, що добре жінку бъє.—Хрест на мени, хрест на спині, весь в хрестах, мов свиня в репъяхах.

(Ал. у. отъ дьяка. Зап. Манджура).

47. Оче наш, оже єсь та вже ввесь; око на небі, око на землі; хліб наш на сішках, дай нам на вилках! Помъяни, Господи, тії книги, що в церквах лежать: хурхулу, мерелуху, савгирю іще й тую, що телятиною обшита. Як у церквах, та в коморах замки замикаються, так щоб нашим ворогам зуби і губи позамикало!

Святая святиця, небесна цариця, пъятінко-матінко, і ти, святий понеділочку, божий ключничку! на морях кладки клав, та невольників з неволі визволяв,—поведи нас на той світ, до наших родичів: Охрімко, Упоня і Пархімко на святих твоїх ліжках спочивають. Господи мій милостивий, царю небеський, відверни мене од дурного ума, од несвіцького сорому! да не употреблюся я крученому барану в християнському твоєму стаді, яко Терешко. Мати моя Божа,—Афаренськая, Капнуновськая, Диканьская, Почаєвськая і Неопалимая купино, спаси душу мою!

Алилуй же мене, Господи, і пошарпни мене по боках, по ребрах, по кістках, по чреслах, коло мого двора, коло мого кола, коло моєї жінки, коло моєї дитинки, коло моєі скотинки і коло мене грішного,—тілько не шарпай того, пр..... сина, зятя, що горілку пъє, та жінку бъє.

Хрест на мені, хрест на спині, і увесь в хрестах, як овечка в репъяхах! І ти, святая покрівонько, покрий мене святими твоїми крилами. І ти, золотопутий Пилипе, і ти, безкостий Марку,

що в погребці замурувався, і ти, сухий Никоне, що святими твоїми молитвами всі чортяки, всі злі духи і всі упиряки, відьми, вовкулаки і всяке погане марище, що цур ёму та пек! і всяку погану нечесть, яка по світу волонцюгує. Омъя оца і сина, бери, жінко, в черепок хуху і святого духу! Господь є тобою, одверни, заступи! Амінь.

Оче наш, чеснійшую і пренепорочнійшую, спаси душу нашу! Радуйся, невісточко, що святая Покрівонька в Лаврі замурувалась; і ти, святий понеділочку, божий ключничку! Ти на морях кладки клав, та невольників з неволі визволяв! Суверточко не сутобрасная, ухопи і понеси нас на небеса; там вся рідня наша: мати Марина, сестра Орина, дядько Онопрій і дядина Стеха. Амінь біжить, амінь кричить.

Бери, жінко, в черепок хуху і святого духу. Спаси, Господи, нас од лихого звіря, од диявольского навожденія, од нечистого приключенія, од всякої поганої болізни і од паньского казу і того лукавого святого. Амінь.

(Въ Перерванцахъ, полт. у. отъ Ивана Росинка. Зап. Мурашка).

48. Господи вишній! Чим я в тебе грішний?!—чи я горілки не пъю, чи я жінки не бъю, чи я шинки минаю, чи я в церкві буваю? За що ти мене так важко наказуєш?!

(Записано А. Драгомановымъ въ Гадячѣ).

49. Окапосць.

Іду я, да іду.
Аж стоїть церква на лёду:
Млинцем зачиняна,
Ковбасою защібана,
Салом замикана,
Маслом запечатана.
Вкусив я масла,—одпечаталось,
Вкусив я сала,—одмикнулось,
Вкусив я ковбаси,—одщібнулось,
Вкусив я млинця,—одчинилось.

Ввійшов я в церкву,—
Аж там піп,
Як грецький сніп,
А дячок,
Як бодячок,
А диякон,
Як диявол,
А паламар
І свічки поламав.
Радуйся, сороко,
Радуйся, вороно,
І ти, горобче,
Великий чудотворче!

Читаютъ преимущественно во время работъ на буракахъ.

(Соловіевка, Радомысл. у. И. Савченко).

ПРИЛОЖЕНІЕ КЪ III ОТДѢЛУ.

Заклятіе отъ гостца (хроническій ревматизмъ въ суставахъ).

Гостець и *ост-ецъ* живетъ въ костяхъ каждаго человѣка. Онъ заявляетъ о своемъ существованіи по преимуществу ревматическими болями и ранами. Если же кто нибудь неумѣлымъ лѣченіемъ или какимъ-либо неосторожнымъ отношеніемъ къ его проявленію оскорбитъ его (спротивить),—гостець обращается тогда въ опасную и трудно излѣчимую болѣзнь.

«Заклинаю тя, *гостець* [1]) *самця и самицю*, великимъ именемъ Господа нашего Іисуса Христа и *пречистою вѣрою нашею Божею* и приснодѣвою Маріею и св. архистратигами Михаиломъ, Гавріиломъ, Рафаиломъ со всѣми умными небесными силами, св. Іоан-

[1]) Это молитва рукописная. Она принадлежала одному свящ. подольской губ., который читалъ ее при чтеніи имъ молитвъ на изгнаніе бѣсовъ.

номъ, пророкомъ и крестителемъ божіимъ и всѣми отцами: Аврамомъ, Исаакомъ, Іосифомъ, Маріи обручникомъ, и Захаріемъ пророкомъ и всѣми прежде закона и въ законѣ Христа проповѣдавша и святыми славными и всехвальными ап. Петромъ и Павломъ и прочими апост. и учениками, христово евангеліе проповѣдавшими; св. мучениками Стефаномъ, Лаврентіемъ, Игнатіемъ, Григоріемъ, Димитріемъ...... заклинаю *огнений гостецъ самецъ и самицю* Николаемъ Мvрликійскимъ, Григоріемъ Неокесарійскимъ........ Агапите, Алипіе врачеве, Григоріе, Прохоре чудотворніи и всі святіи въ Бозѣ и постничествѣ пребывшіи и Христови угодившіи. Св. великомученицы: Өекло, Екатерино, Варваро, Евфиміе... умилосердися, Господи, о ранѣ сей и исцѣли его болѣзни души и тѣла, а *бы ты, гостецъ самецъ самиця та жадной шкоди не учинилъ* Р. Б. имркъ, ані въ бровѣ, ані вочахъ, ані въ шіи, ані въ плещу, ані между плещи, ані въ мишцахъ, ані въ персехъ, ані въ сердцу, ані въ селизени, ані въ плюцахъ, ані въ жилахъ, ані въ мозгу, ані въ чревѣ, ані въ костехъ, ані въ естественныхъ предѣлѣхъ, ані въ колѣнахъ, ані въ голенехъ, ані вруку, ані въ ногу, ані во всѣмъ составѣ, ані во всемъ тѣлѣ, абы гостецъ сей самецъ и самиця, яко камень на своемъ мѣсцу лежалъ нынѣ и присно и во вѣки, аминь.

IV.

Вѣрованія и разсказы о чертяхъ.

---

1. Вѣрованія о чертяхъ.

1. Чорт сперва був у Бога первим апостолом та все ходив за ним та підглядав; як став Бог мир строїть—і він собі. От Бог ёго і прогнав, а він все таки за ним ходе. — «Чого ти за мною ходиш?»—«Зроби мені, Боже, товариша».—«Піди до моря та плюхни од себе води, то тобі і буде товариш».—От прийшов він, хлюпнув, дивиться, стоїть такий як і він; давай він тоді плюхкать, вже до біса наробив, а Бог і побачив яка їх отара.— Годі тобі, кає. Тоді він вже і перестав.

(Сравн. Чубинск. т. I, стр. 191).

2. Він може зробиться чоловіком, тіки ззаду кишки висять.

3. Чорта можна вбить, аби він тебе не побачив. От як грім грімить, то святий Петро бъє чортів. Раз, кажуть, іде стрілець, а дощ і піднявсь, от він під скелю та і сховавсь над річкою; тіки баче, шо як нема грому, то він і вирне, а як грім, загрімить, він і пірне. Стій же, кає, тіки той вирнув, він націливсь, як торохне.—Бий в друге!—Буде с тебе і разу.—(Чорта як убъеш, то він кає: «бий в друге», то не бий, а то оживе). От Бог і кає тому стрільцю: «шо ти за це хочеш?—А дай мені, Господи, таку стрілу, шо не побачу, то шоб і вбив».—Дав ёму Бог таку стрілу. Він як стрельнув і сам себе убив; значить, пресвятився до Бога.

4. Ше чорт боїться вовків, бо як би їх вовки не їли, то, хто зна, стіки б їх наплодилось. Раз, кажуть, сидить чоловік з удкою, а чорт на другім боці передражнює. Тіки той чоловік баче, що вовк крадеться до єго. «Ей, кає, чоловіче, бережись, он тебе вовк ззїсть». Він в воду, а як виліз, то й приніс тому чоловікові мішок гроший.

Ср. Чуб. т. I, стр. 183—190. Рудченка, Народ. Южн. сказки, I, 72—73.

5. Коли хочеш чорту душу продать, то опівночі кликни єго, і він явиться, тіки він не всякого прийме, а сперва подивиться в своїх книгах. Як хто с твого роду був у них, то прийме, а як небув, не прийме. Стали вони дуже опасаться, багато вже їх надували. Один чоловік загадав, шо тоді мене озьмеш, як свині будуть до дому пішки йти (шагом), а коли свиня пішки с поля йде? все біжить.—Другий загадав послідню роботу: взяв жінці остриг ці міста (полов. орган). «Поки, кає, я піду до церкви, шоб ти їх росправив». Так він чого чого вже не робив: і кілочки забивав, та ні! Так і утік. (Ал. у. Зап. Манджура).

6. Раз два парубійки підманили третєго йти з ними в другу слободу до дівчат, та завели і посадили над кручою, а єму показуеться, шо він сидить на постелі. От перед світом тіж два помазали з горшечка чимсь очі і подались, а він роздививсь—сидить над кручою в репъяхах, і горшечок коло єго. Захотілось єму довідаться, шо в тім горшечку; взяв та і мазнув собі око, то тим оком показуеться, шо кручі нема, а поміст, а другим круча. От він затулив одно око, та так і пішов через кручу.

От де не заведуться люде биться, єму і видно, як куций біга та хвостом підковирює, озьме він і прожене. I зачав куций попитуваться: «Як ти мене бачиш»?

— «А я ж, каже, тим мазав око, чим і ти.—А яке воно?—Отце!»—Той зайшов ззаду, так шпичкою й виніс те око.

(Алекс. у., Запис. Манджура. Ср. Чуб. 190).

Чи то чортів би стільки було, як їх тепер є?! Тут розвелось би їх стильки, шо й не сказати... Али ото що їх грім дуже бъє. Грім їх бъє, так бъє, шо чортового сина чорти з повітрі гинуть. Грім чортам дуже тяжкий. Пак не завсіди він і попадає в нєго:

часом вицілить, що но хвоста ёму одібъе; одібъе ёму хвоста, то куций лихо ма так і буде. А як влупить чортяку грім, забъе ёго, то він смолою так на тому місці і роззільеться. То це грім чортів не жалуе, а друга смерть чортам: вовки їх заїдають. Вовки їх їдять так, що не можна! Ото й кажуть: «вовк ззів убиясника». (Изъ тетради Вл. Менчица).

2. Чортъ—туча.

Антон Козицький росповідае, що був собі такий чоловік мізерний,—як би то він та й вийшов на лан жати. Тим часом надходить хмара, і так що чім дальше, більша. Він каже: «посімо снопи, бо буде дощ». Вони ёго не слухали, але прилітае до нёго на білім коні чорт і каже: «ей, пусти, бійся Бога, бо згину». Той каже: «не пущу». Прилітае в другий раз і каже: «ей, бійся Бога, пусти, бо трісну». Допіро, каже, пущу, але так що би сь мині ніц не зачіпав і крила пашні, а по суголовкам. Так він і зробив: пустив суголовками, зараз ту дають до пана знати, що то такий і такий, страшав хмару,—і ёго пан звільнив от панщини. (Под. губ. Перед. И. Р—ко).

Сравн. въ Записк. о Южной Руси, Кулиша, II т., стр. объ австріякѣ, что удерживаетъ градъ, а также Чубинск. I, стр. 28.

3. Чортъ въ видѣ клубка.

В місті у Литнівцях Ново-ужицького уѣзда [1]) Кузьма служив у генерала і ходив собі вечором наумісне до панни; і не так то він її любив, но для того ходив, що ёму ся случило. Єдного часу іде від неї вечором пізно, але слухае щось ніби туркотить за ним; оглядається, а то воловяний клубок, і він начав втікати і ёму було під гору, а клубок за ним котиться, так що аж ёго по ногах бъе, і той прибіг до плота, перескочив через пліт, а клубок за ним; прибіг до сіней по сходах, а клубок за ним, і він скричав в сінях, і вибігла челядь, і всі той клубок бачили, а як един зхватив дрюк і хотів вдарити, то не знати де ся подів той клубок. (Передалъ Ив. Р—ко).

---

[1]) Под. губ.

4. Чортъ въ видѣ борзой собаки.

Бо то сидів полёвий, і сидів собі в будці при воротах, але прийшло раз рано; він собі сидить. Дивиться: біжить хорт білий та й приліг коло нёго, ніби я встрашав коло нёго. Той полёвий вийняв кусок хліба і дав ёму. Він іззів той хліб і дивиться на нёго. Він взяв кинув знов; ну, і так весь хліб викидав, що но мав, він ззів, полежав собі трохи, відпочив та й побіг. Пройшло два роки чи там три; бере посилає ёго пан за 2 милі, чи там за три, з листом. Він прпїхав, віддав той лист і вертає до дому. Аж тут захватив ёго нічніг на хуторі, він приходить до хати і проситься там на ніч, але хлопці кажуть: «чекайте, ми ся спитаем тата, чи скажуть приймати».—Так той батько їх виходить і каже: «а вже ж прийму на ніч». Приймив ёго на ніч і каже до жінки: «бери вари вечерю». Зварила жінка вечерю. Він приніс горілки; повечеряли, як має бути. Переночував (полёвий), рано і дякує ёму за ночліг. Той каже до того полёвого: «а чекай ще не пійди; жінко, вари обідати»! Зварила жінка обід, пообідали, бере він вже дякує ёму за обід і ночліг, бере і їде. Той хазяй виходить за ним на двір і питається: «чи пізнав же ти мене»?—Він каже: «ні, не пізнав я вас». А він каже: «чому, коли я тебе пізнав, а ти мене ні?» —«А як же я вас, каже, можу пізнати, коли я іще вас і не видів і но оцей раз допіро.»—А він каже: «як то ти не памъятаєш, а як мині давав іще й хліба?» А він каже: «я не давав вам хліба».—«Але як то? каже». Ти не памъятаєш, як то ти седів коло будки, а я біг.—«Ні, каже, я не знаю».—А припомнии собі, як я біг хортом, і ти мині дав хліба».—Ну, каже, то хорт був, а не чоловік.»—«Аже ж то я сам; а правда, каже, що в тім і в тім селі гинула худоба, а в вашім жадного, і голова не заболіла, бо то мене там післано було».

(Под. г. Передалъ И. Р—ко).

Чортъ является хортомъ у Чубинск. I, стр. 188.

5. Тоже. В Гавриловцях батько мій раз ішов через един сад; але от звідки ся зъявив білий хорт, що перебіг дорогу і по-

біг до едної хати. І та кобита росказувала, що щось під вікном закликало її на имъя; вона тілько вийшла на двір, хорт повалив її і мучив, доки кури не запіли; тоді пустив.

Под. губ. Отъ того же.

6. Чортъ въ видѣ дитяти.

Бо то їхав ямщик через міст, аж чує, плаче дитина під містком, і він став і пішов під місток; дивиться: сидить дитина. Він взяв тую дитину на віз і везе, а коні так біжать, що можуть вирвати, і він дивиться на тую дитину, а з тої дитини зробився чоловік і вже стоїть. Той ямщик як махнув рукою на війя, іно тілько вітер зірвався. (Чорт?) і каже: «ну, догадався, що зробити зо мною!» І там на тім самім мосту, то задушило двох чоловіків. А як, отак іно іде він через місток, то той чорт вибіжить і ёго злапає зо прирожен і тисне. То він (чортъ) так їх і губить. І то дѣйствительная правда, ибо сам тот чоловік росказував, который віз то дитя. (Под. губ. Перед. Р—ко).

7. Черти въ видѣ дѣтей и борзыхъ собакъ.

Бо то един їхав через міст в селі, і як тількі минув міст, зараз зачалися коні полошити, то він спитався свого фурмана: «що там такого, що так ся коні полошять, що мало дишла не поломлять?» А він каже: «бо якіїсь двоє дітей поперед коней бігають». Той подивився сам: «правда, що якіїсь діти поперед коней бігають»,—той крикнув на них:» а вон, псярство, з дороги!» Але дивиться лучче: а то два хорти білих. Він хотів з рушниці стріляти до них і казав коні зтрімати, то ті засміялися і сховалися під міст. (Передано тѣмъ же).

8. Чортъ въ видѣ кота.

Один мині економ оповідав, що раз з Липівки їхав до Тарноруди [1]), але під Тарнорудою на границі есть хрест, де колись ховали тіх, що вішаються. Не далеко дороги коло хреста

---

[1]) Проскур. уѣзда. Под. губ.

щось ся забіліло, нібі кіт. Він, мавши нагайку добру, підъїхав: як вдарить, то що би кіт, то перервав би єго,—а то біда стала така висока як верства; давай скакати на нього да на коня, так що шапку з нього зірвало, нагайку видерло, сертук подерло, так що приїхав в Тарногрудку, то ледві єго знесли, а біда лишилася не далеко цвинтарю. (Оттуда же. Перед. И. Р—ко).

9. Чортъ въ видѣ пана. Бо то в селі Іванківцях [1]) як то гинула худоба, і стягали люде на єдно місце стерво, і завсігди вечором виходив на тім місці по панські вбраний і ходив туда і сюда, курив люльку, і ноги були з ратицями.

(Перед. И. Р—ко).

Чортъ въ видѣ паныча, — отчего чертей и зовутъ панычами, см. у Чубинск., т. I, стр. 184—186.

10. Тоже.

Іваньківські мужики з тягою їхали через Ямпольчин Волиньскої губернії, стали коло ставу напувати худобу; дивляться: на опусті ходить якийсь пан, гарно вбраний, питається: «звідки ви, люди?»—З Проскурова, пане. — «А що у вас городничий Носалевський?»—А він, пане. «А справник такий і такий?»—А він, пане. А стряпчий такий і такий?—Він.—Ну знаю я їх: то мої знакомі», і бух в воду, ніби втопився. Ті хотіли ратувати, але там же тії люде й кажуть: «не руш, бо пропадеш: то не пан ніякий, але сам чорт; він часто теє робить, і хто хоче ратувати єго, то вже не вийде з відтиля живий».

(Перед. И. Р—ко. Под. губ.).

11. Чортъ и бузина.

В Новім світі був шляхтич Винярський. Єдного часу виходить на двір, дивиться: якийсь чоловік сидить на....... і каже до нього: «дай мині тютюну в люльку».—Той дав; покурили. «Ну, каже, міняймося на люльки».—Винярський оглядів, дивиться: добра люлька, показує і жінці. Але на другий день дивиться, а то кавалок....... замість люльки. В єго же....... була

[1]) Проскур. у.

бузина. Тому прийшла думка вирубати її. Над вечір став рубати і не дорубав; переночував, приходить рано до.... дивиться, а коні і воли хвостами повязані і на бантині повішані, ледві що не погинула худоба. І більше вже бузини не рубав.

(Под. губ. Передалъ И. Р—ко).

Бузина—чортово дерево, см. Чубинскаго, т. I, 77.

12. Чортъ подъ мостомъ. *В Проскуровськім уїзді* есть міст, що через нёго ідуть до косцёла і під ним *шатак* обібрав собі життє, і тілько щоб вечором хто йшов, то не мине, щоби не посидів під тим мостом. Часом ёго люди видять, як він сидить на поручах, от якийсь мохнатий, нібі пес, нібі чоловік. А як перехрестити, то і не стане, десь згине мара.

(Передалъ И. Р—ко).

13. Водяной.

Бо то рибаки, назад тому кілька літ, в Жванці [1]) поїхали човнами рибу ловити на Дністрі. Закинули раз,—нема нічого, закинули сіти і кілька раз,—нема та й нема нічого, а тілько вода булькає. От вже не далеко берега закинули і витягнули якесь лихо волохате, чорне що як тілько до берега притягнули,—як сплесне руками, стало ся сміяти і назад в воду, так як чоловік. А рибаки і сіті покинули, без духа поприбігали до дому.

(Под. губ. Перед. И. Р—ко).

14. Чортовка.

Антошка Козицький росказує, що в Городку [2]), в старім кляшторі в стані було таке місце, що там ніхто не клався спати, але фурман старий взяв на тоє не зважив, ляг спати. Як коло опівночі, як ёго надушить, то мало не згинув. Що він ся шамотав, не міг з себе зсадити, а як кури запіли, то не знати, де ся ділo і каже, що обмацав скрізь, то було тепле тіло, цицьки мало, волоссє дуже довге, навіть обмотав раз руку ним, а як кури запіли, то всёго не стало. (Под. г. Перед. И. Р—ко).

---

[1]) Камен. Под. у.

[2]) Городокъ, или Грудскъ, Проскур. уѣзда.

15. Повитуха у чертовки и чортово полотно.

Ішла раз *пупорізка* кудись на родини, а жаба такенна велика лізе через дорогу, та ніяк не перелізе: дуже брюхата. «І тобі, кає, сердешній мабудь скоро баби буде треба»,—та взяла і пересадила через дорогу. От через тиждень міста приїздить за нею карета. Взяли її, повезли. Приїзджа вона до тієї жаби, тіки вона вже не жаба, а така ж молодиця, тіки чортиця.—«Бери, кає, дитину, та не христи, та *скупай в тому квасу, що в середу роблений*.—«А, у мене, кає, в середу роблений!»—Зараз чорти і метнулись, приносять цебер того квасу. Скупала вона дитину та і вкинула в цебер ніж. От як совсім управилась, дає їй чортиця полотна.—«На, кає, це полотно,—продавай, старцям давай, собі шо хоч ший, тіки краю не шукай; хвате тобі і дітям». Приїхала вона до дому, хватилась до квасу, аж так і є: у неї квас брали. От як зачала вона с того полотна шить сорочки, і собі і дочкам понашивала, ше повні скрині наклала, вже і продавала, вже і роздавала, а воно все ціле.—«Тепер, кає, є багато, пошукаю кінця». Як стала розмотувать, повен двір, повну хату намотала, найшла кінець, аж там чортяча ніжка; як тіки її побачила,—де все і ділось: і сама гола, і дочки, де були,—голі, і люде, шо були с того полотна сорочки,—голі.

(Алекс. уѣзда. Зап. Манджура).

16. Чортова матерь.

Було два брати: багатий та убогий. От на свят-вечір і несе убогий до багатого вечерю. Приносе.—«Дօров!»—«Доров!»—Шо? «Та ось, брате, приніс тобі вечерю». — «Понеси ти її, кає, к чортовій матері!» — Той убогий брат повернувсь і пішов собі. Іде, тай іде, зустріча двох чоловік.—«Доров!»—«Доров! А куди йдеш?»—«Несу чортової матері вечеряти».—«Ходім, ми тебе проведем». Повели єго і привели як раз туди, де вона жила.—«Шо, чоловіче, скажеш?»—«Та приніс тобі вечерю».—«Ну, спасибі, кає, проведіть єго і дайте єму торбинку грошей». От і став

він багатіти, так розбагатів, вже і багатого брата покрив.— Давай богатий допитуваться: «як ти, кае, розбагатів?»—Той і росказав все, як було. От прийшов багатий брат до дому, загадав жінці шоб періжки, все таке пекла та і собі поніс. Іде тай іде. Зустрічають ёго тіж два чоловіка.—«Куди ти йдеш?» —Несу чортовой матері вечерю».—«Ходім, ми тебе проведем». Приводять до неї.—«Хто тебе, пита, послав?—Та ніхто, я чув, шо брат через тебе забагатів, так я і собі приніс».—«Ну, кае, проводіть ёго, хлопці, та дайте ёму доброї лози».—В силу, в силу він душу до дому доніс. Цей, значить, не удостоївся.

(Ал. у., разск. «Кравець»; большая часть раз. тоже отъ него. Манджура).

17. Чортовъ сынъ и чертоваго кума кровать.

Була на селі вдова та все її хотілось, шоб син був у неї. От чорт і довідавсь та перекинувсь паном і перестрів її.—«Деб тут, кае, можно було переночувать та так шоб і з бабою?—Чом, кае, не можно, і я переночую».—«Ну, так, то й так, кае, тікі зробимо росписку, як син народиться, то буде твій до зросту, а там буде мій, а як дочка—хай твоя». Та вертілась, вертілась,— согласилась. Погуляли от то ніч, в ранці распростивсь чорт і пішов.—От як уж вийшло її, родила вона сина. Став син до літ доходити, такий став грамотний та розумний. Якось і найшов ті росписки.—«Шо це ви, кае, мамо, наробили?»—Плаче. —«Піду, кае, я до батька, (цеб до хрещеного) хай пораде».—А той, та ёго батько, був самому старшому чорту кум.—«Не плач, кае, сину, я тебе визволю».—От повбирались і пішли до сатани. Прийшли й хваляться. Той зараз приказав збор грать; всі чорти позбігались.—«Показуйте, кае, бумаги, чій це син?» Всі показують: у того пъять, у того три сини, та все, кажуть, це не наш. Аж ос іде чорт такий кривий та задрипаний. «Твій, кае, син?»—«Мій!»—«Вичеркни, кае, ёго».—«Ні, кае, не вичеркну, бо у кого, кае, по пъять, а у мене один, та й того вичеркнуть; ні, не вичеркну».—«Поріть, крикне, ёго!» Пороли, пороли.—«Не вичеркнеш?»—«Ні!»—«Несіть ёго на кумову кро-

вать!»—«На, кає, вичеркну, а на кумову кровать не піду».— Взяв і вичеркнув. А того хлопця скрізь водять по пеклу, показують, де хто сидить, як мучиться. Приводять, аж стоїть кровать, під нею смола кипить, а на її гвоздя залізне, як у четверть, так искри й сипле.—«Це, кажуть, кумова кровать за-для твого хрещеного батька, бо він нам кум».—Ну, отто одозволив він сина, а той ёму і росказує, яку то муку ёму куми приготовили.—«Я, кає, тату, вас слобоню. Збіріть ви всіх їх до себе, та старших посадіть вище і давайте їм всякого вина і меду, всякої закуски, а меньшіх посадіть нище та положіть їм хліба та поставте пива, то меньші на вас будуть кричать, шоб і їм давали вина та меду, то ви, як би отлучіться та біжіть, кає, прямо на дуба і бийтесь головою до смерти, то не буде вам муки».—От він все так і зробив. Тіки меньші й давай кричать: «шо це, все з багачами, давай і нам того ж, всім же нам кум!» Той ніб-то одлучиться, та тікать, а ті, шо в горі сиділи й побачили, згвалтували та за ним, а він як добіг до дуба, тут і убивсь.—«Є, вирвавсь, кажуть»,—та й подались собі на місто.

(Сл. Олексіевка. Алекс. уѣздъ. Разсказ. «чоловік». Запис. И. Манджура).

Ср. Аѳанасьева, Н. р. легенды, стр. 177.

18. Месть чорта богомольному человѣку.

Їден чоловік в церкві Богу молиться, а чортові дулі пгає. (Чи есть же він у церкві намалёваний)? Робить той чоловік так, ба перестріває ёго він і став питати: «шо я виноват тобі, шо ти дрочишся з мене?». Чоловік може перехристився, може сказав «одкажись», ото одходить він і каже: «почкай же! будеш ти мене памятати!». Взяв геть тому чоловікові у комору весь маєстат поносив: килихи, ризи, все забрав с церкви і пороскладав у того чоловіка в коморі. Тому чоловікові до комори якось хутко не треба було: як в ранці встане, то тра хучій на панщину йти, а в вечері може не тра до комори. Долежало все в коморі до того, шо й витрасли, як стали трасти по селу. Отаку біду на чоловіка склав поганий... (Запис. Менчицъ).

19. Музыкантъ и черти, (нечистые, куці „Антипки безпяті)“.

Було се в неділю в вечері. Вийшов я с скрипкою на юлицю, да й сижу на присьбі. Ось думаю, хто небудь позове играть; а не позове, дек пойду до шинку, там заграю метелиці; ніхто грошей не дасть, дек чарку горілки піднесуть; нашому брату і то добро! Унас у літне время скорій у суботу в вечері позовуть музику играть на всю ніч, ніж у неділю: у неділю треба спать, щоб у понеділок на роботу буть готовим.

Сижу я так, уже стемніло. Іде щось у такім жупанчику, похоже на паньських служок, от що при дворі; підходить до мене, питае: «Ти музикант?»—«Музикант», кажу.—«Підеш играть, куди я тебе позову?»—«Пойду», кажу, «чом не пойти!»—«Ну, ходім». Я й пошов. Темненько було, я й не дивлюсь, куди він мене веде; іду слідом, дай іду. Приходим ми до якогось будняка. Тут так як що небудь туману міні в очі пустило: не далеко й пришли, а зовсім незнакоме міні місто. Будинок такий, як у здоровіх панів тілько буває. Входим туди:—тут челяді повно вертиться. От, думаю, тут міні і грать,—се, думаю, мене челядь позвала. Аж ні, кивае дальше мій провожатий ітить. Прошов я дальше в здорову таку горницю. Тут як висипало панства, да все розряжене таке, що аж ну! ще я такого, здається, і не бачив ніколи! Я уклонився низенько,—вони оскалили зуби, усміхнулись. «А ну», кажуть, «заграй нам метелиці!» Я їм як учистив, як понесуться в танці, як віхор! Я й родився, й хрестився, ніколи не бачив, щоб хрещені люде так танцювали! Тут міні горілки, закуски всякої; я пъю, їм і граю; далі один підносить міні на чімсь гроші, да все червонці сутозлоті. «Бери», каже. Я взяв один, уклонився ёму. «Бери, бери, чого ти!» Я кланяюсь, дякую. «Не треба», кажу, «більше». А він: «забірай, забірай», і неодступлю, каже, як не забереш усёго!» Я забрав; так міні весело: червонці, аж кишеню міні отягнули. От, думаю, нажився не-ждано, не-гадано! Граю я їм; кажуть міні перейти в другу кімнату грать і повели мене

якимсь переходом; я іду с скрибкою—і впотів, став полою лице втирать, тілько крузь полу гляну: аж хто з їх порог не переступає, пудіймє руку в гору, торкнеться об щось і по очах себе поведе, і тоді іде в другую горницю. «Іч, думаю, яка в їх заведенція! треба й собі, щоб не подумали, що я мужик, дак нічого й не знаю,—а ми тож де—що тямим, бували!» Пудойшов, пудняв руку, торкнув об щось, провів по правому оку,—як гляну я тим оком, дек мене й мороз по за шкурою подрав, кругом нечиста сила! От щоб я з сего міста не встав, коли я брешу, або видумую; гляну оце я лівим оком—пани; одкрию праве, дек побий їх сила Божа! все тиї, що не при хаті згадуючи, да страшні такі, що мати моя Божа! От я думаю: подивиться іще на червонці,—що там таке! Виняв, глянув лівим оком—червонець як жар горить, одкрив праве—черепок! А, вбий тебе сила Божа! мене і страх, і лютость узяла; давай тоді я хреститься і «Да воскреснеть Бог» в слух читать. Вони в ростіч: вони хреста бояться. Да оце тікає, а там дивиться, як би тебе або сіпнуть, або вдарить, да тоді чим дуж втікать. Я одхрищуюсь. Один таки ухитривсь, да з заду як учистить мене у оце время, і досі шиї повернуть не можно. Порозбігались вони; оглянувсь я, куди се вони мене завели, аж се розвалений будинок покойного писаря войськового, Черниша. Ледві я відтиля вибравсь! Вийшов на двір, ніч зоряна така; тут я тілько дух перевів, зняв шапку, перехрестивсь; пощупав скрибку і смичок—ціле! Слава Тобі, Господи! Добре, що ще сёго міні не зопсували! Поплентавсь я тоді до дому.—Дак от як буває.

(М. Воронежъ, Черн. Губ. Зап. Н. Мурашко).

Ср. Рудченка, Народн. Южнор. Сказки, т. I, стр. 74. Чуб., т. I, стр. 186.

20. Тоже.

В Мармолинцях, не далеко Межибожья [1]), ішли музики на весілле грати, але то було в четвер, то вони не дуже спішилися, але вечером вже під селом надибає їх якийсь пан, їде 6 кіньми: —«Куди ви люде йдете?»—«Ідем на весілле грати».—«Чи не пішли б ви до мене сёго вечора грати? Я заплачу добре».—«Чому?

[1]) Литин. у., Под. губ.

пійдем». Пан вийняв, дав гроші. Той кинув в кішеню, аж задзеленькотіли.—«Ну, сідайте в карету».—Сіли, приїхали під великий палац. Слуг і панів досить, горілки дають пити. Ну, музики грають. Аж може коло опівночі, як півні піють, раптом не стало ні панів, ні палацу. Ті начали шукати, куди би вийти, але показалося, що вони сидять на камні по—серед ставу між очеретами, а став великий: може з пъять верст буде до берегів від камня; мусили бідні сидіти два дні, поки рибак лодкою їхав і забрав. І грошей в кишені не найшлося, тілько кінські лайлаки. І той випадок був серед літа. (Перед. И. Р—ко).

21. Чортъ заводитъ человѣка съ дороги.

Бо то ішов чоловік по своему интересу до міста, але йде, і на дорозі здибає єго фурман, їде шістьма кіньми і каже до єго: «як ся маєш, чоловіче? давно я тебе видів». Той витріщив на нёго очі і не знає хто то, а він каже: «сідай». Той чоловік сів і їде з ним, і він коні так пренко жене, як вітер віє. Прийшло, запіли кури і не знати, де ся тії коні поділи і бричка, і фурман, і но вітер зірвався. А той чоловік аж за пъять миль зайшов до якогось ставу. (Под. г. Перед. И. Р—ко)

22. Чортъ топитъ извощика.

Раз фурман їхав через єдно село, але тут з—за корчми вибігає якийсь пан, добре вдягнений і каже: «вези мене до ставу та хутко, бо онде фурман коні напуває і скоро виїде з води; дам я ёму, най ся не хвалить, що сильнійший мене; я за ним пъять миль приїхав, а тепер поборемся». І тількі що доїхали до ставу, десь пана не стало, а на другій стороні фурман впав в воду, і тількі бульки поставали: так ся боролн, але чорт таки втопив єго. (Спутанный разсказъ. Передалъ И. Р—ко).

23. Чортъ и три повѣсившихся.

Був то богач, і бідний чоловік ходив до нёго худоби позичати, і ёму вскучилося давати, а той нарубав ликів і пішов до нёго худоби брати, а той не дав. І бідний каже: «вже я піду

повішуся», — і йде; але перебігає чорт і каже ёму: «не йди ти ся вішати, от іди лучше богачові гроші викопай онде в пасіці». Він викопав тиї гроші, і іде до дому. Богач прибіг до пасіки, дивиться: нема грошей; взяв з себе очкур і повісився. Жінка чекала на обід,—нема; пішла за ним, дивиться: він повішений. Вона взяла і сама повісилася. Мала чекає: нема їх,—пішла до пасіки, дивиться: вони повішани; взяла і повісилася. Чорт приходить до того чоловіка і каже: «а бачиш, міні лучше три душі, ніж една». І той тоді зробився багачем.

(Под. губ. Передалъ И. Р—ко).

24. Обманутый кривой чортъ.

Був чоловік, мав дуже багацько дітей, а сам був дуже бідний; бере покидає їх, а сам іде в світ. От надибає ёго на дорозі чорт, питає ёго: «куда йде». Той росказує ёму. На решті чорт каже: «запиши міні молодшого сина, то буду тобі що суботи гроші торбою носити».—«Я тобі сам лучше запишуся.—Ну, добре».—Взяв врізав пальця, записався на 20 літ, і чорт зачав ёму носити гроші досить, що він зробився таким багатим, що і пана такого не було. На решті виходить вже 20 рік, і того вечора, що мали ёго взяти, приходить до нёго якийсь старець, проситься на ніч. Той приймив ёго; по вечері каже: «ну, ложіться, діду, спати»!—«Ні, ти лягай, а я сяду коло вікна». Тілько той заснув, аж тут чортів таких налетіло, що аж страх. Друтся до вікна із ними кривий. А той дід каже до нёго: «віддай запись».—«Ні, не віддам».—«Ну, то: амінь—камінь»,—і всі чорти каміннем поставали. Той покропив їх водою, каже їм: «встаньте». Вони повставали і знов хотять взяти того чоловіка. Дід кілько раз кричить: «віддайте запись»,—але вони не хтіли, а той старець каміннем їх робив. На решті взяли і віддали, і чорти полетіли в ліс і кривого свого роздерли.

(Под. г. Передалъ И. Р—ко).

25. Чортъ и бѣдный шляхтичъ.

В Новім світі був шляхтич, дуже бідний; називався Барновским, і ёму дуже допекла біда. Здумав чортові душу записати,

тілько що би ёму дав звідки жити. Взяв кавалок полотна небіленого, тілько що від ткача, і около опівночі пішов на роздорожь. Вийшов не далеко фигури, відступив три кроки назад, і начав кричати: «Грицю безпъятий! ходи до мене». Так три рази казав, і за третім разом явився ёму чорт і питаеться: «чого ти хочеш?»—«Хочу тобі душу записати, дай тількі грошей, що бим був богатий».—«Який ти дурень! Хочеш, що би я покинув палаци, а йшов до твоеї кучі; не хочу; я не можу панам настачити грошей, а не то таким лайдакам як ти». І зник, але в кількі час написав ёму щось на притулі такого, що ніхто не міг і розібрати і на припічку впаскудився такою смолою, що й досі смердить на всю хату.

(Под. губ. Передалъ И. Р—ко).

У Чуб. т. I, стр. 97 чортъ не даетъ денегъ крестьянину въ замѣнъ дитяти.

26. Какъ вызывать чертей.

Хто хоче мати з чортом справу і свою душу запродати, то най іде на—серед роздорожья, де три дороги сходяться і де є три фигури і най там крикне три рази: «Грицю без пяти», то зараз ёму ся покаже і спитае: «чого треба?» Чи душу ёму записати, чи шо,—то він буде ся зараз годити. Тілько те біда, що тепер чорти чогось збідніли: вже душ не купують і хоч ся покаже, то нічого з того нема. (Под. губ. Передалъ И. Р—ко).

27. Избавленіе запроданнаго чорту [1]).

Був собі чоловік бідний, і задумав пійти до міста, купити хліба дітям. Переходить его чорт і питаеться: «куди ти йдеш, чоловіче?»—Он рече: «іду до міста хліба купити дітям».—Чорт каже до нёго: «запродайся міні; я тобі дам шість кабанів, а забогатіеш».—Тот бідний чоловік пристав на тое і запродався, а вечір пізно приганяет ёму чорт шесть кабанів і отдает ёму, а то на три роки. Тот чоловік едного кабана заколов, а пъять продав і забогатів. По трох роках кончиних сів і задумався: «чи прийде чорт по нёго?» В то время приходить старець і

---

[1]) Языкъ разсказа смѣшанный съ книжнымъ.

проситься в нёго на ніч, і впросився; але питает того чоловіка старець: «чого сумний і задумятий?» Тот ёму росказует причини свої. Тот каже старець: «ни бійся, только, як он приїде, ни одзивайся». Допіро пізно, коло опівночі, прилітает чорт під вікно і питает: «кто есть в хаті?» А старець одзиваетсяє: «один так як одного нема». Питаєтся чорт: «а два?« старець одказує: «вдвох добре молотити».—А три?—«Втрох добре в дорогу їхати»—«А чотирі?—Чотирі чоловік колисі мав, то свій віз має».—«А пъять?» —«Пъять чоловік дівок мав, то свої вечерниці мав».—«А шість?» —«Шість кабанів чорт мав, бідному чоловікові дав і на вічне відданне пропало».—Чорт розсердився, зірвав верх з хати і полетів, а тот хазяїн подякував тому старцеві за тое, що ёго освободив від смерті. (Под. губ. Передалъ И. Р—ко)

28. Какъ добыть чорта—слугу?

Бо то кажуть: хто хоче мати чорта на услуги, то той най дістане куряче яйце, зносок називаемое. Воно маленьке, таке як горобъяче, і в кого знайдеться, то три рази перекидають ним, щоб ся розбило, і розбивають. А хтівши мати чорта, то треба ёго девять день носити під пахою і по девяти днях вилуплюеться чорт, котрий нічого не їсть, тілько не солоні клёцки. А ежели би хто посолив клёцки, то з того місця, де він сидить, все поскидае. Але пильновавши ёго добре, то він до всёго пригідний, доглянє худоби і всёго; але перед смертью треба непремінно ёго кому віддати, бо буде мучити так, що все не милим зробиться.

(Под. губ. Передалъ И. Р—ко).

29. Какъ человѣкъ встрѣтилъ чорта.

Бо то ішов чоловік із Жванчика [1]) до Пиѳидовиць пізно і доходячи до ліска прикро ёму було самому іти через ліс. Оглядаеться: за ним їде конякою чоловік і просить ёго: «возьміть мене, то я вам куплю горілки». І той нічого ёму не казав і посунувся; той сів і їде з ним і дивиться, кобила дуже шпарко біжить. І росказуе (сѣвшій) ёму, куда він їде по якім ділі, і ёго

[1]) Ушицк. уѣзда. Под. губ.

питає, звідки і куда їде, що він нічого не каже? І єму стало лячно; подумав: «я не потрібні річі говорив, а Богу не молився». І христиться і мовить: «Отче наш». І дивиться: нема нічого, і на тім самім місті сидить, де і стояв.

(Под. губ. Передалъ И. Р—ко).

30. Какъ экономъ видѣлъ чорта.

Одинъ экономъ разсказалъ слѣдующее: він був, назад тому кілька літ, економ в селї Литовці і вечором пішов на тік подивитися, чи є вартівники. Приходить між скирти, дивиться, а там хтось стоїть в писарёвій бурці. Той кричить на єго на имя,—не відзиваеться; той до нёго приступає,—а воно відступає; на решті пішов і закликав вартівників, то ті тільки глянули,—відступили і кажуть: «пане, то якась біда, ніби чоловік, ніби кінь»; на решті перехристились, а та біда як рушить вихрем, то зовсім окіп розвалила на 10 локіть; отаман приходить до станції, дивиться: бурка писарёва стоїть на кілку, і він спить.

(Передалъ И. Р—ко).

31. Чортъ жида беретъ за десятину.

Гаврилівський мужик Фучела росказує, що назад тому з 15 літ він їхав з поля, і на гостиньцю здибає єго якийсь пан, гарно вбраний, то було вечором, і каже єму: «їдь зо мною до Камянця, дам ті три рублі».—«Ну, каже, сідай».—Поїхав з ним. Той каже: «заїзди просто до жидівської школи і, каже, чикай-же ту, доки я не вийду». Сам пішов до школи. А тоді був в жидів судний день, і вони всі були в школі. І так через годину, виводить звідтиль жида, посадив на віз і каже: «їдь туда, десь мене найшов».—Той приїхав; став, думав, що би вони вставали, оглядається, нема нікого; поглядів, чи гроші є, але вони були. І то ніц иншого, тілько чорт жида вхопив на судний день.

(Под. губ. Передалъ И. Р—ко).

32. Тоже.

Другий мужик росказував, що він їхав вечером на судний день до Орипина, але за якіманською корчмою здибав єго якийсь

чоловік, з великою торбою на плечах і каже: «підвези мене до Довоцької корчми». Той каже: «сідай».—Приїхали не далеко болотів за жабинецьким лісом. Той каже: «чикай но, я пійду трохи». Той став; пішов (сѣдокъ) до болота, а торбу лишив. Мужик скоро до торби подивився, а там живий жид сидить. Той вже чекае, що то буде? Той прийшов від болота, дав ёму на горілку, а торбу взяв і як перекинувся вихрем, то аж очерет і вода стогнали. Така втіха була, що жида вхопив. (Тоже).

33. Тоже.

В селі сидів орендарь, але на судний день вибрався до міста, може за штирі милі, а мужик на судний день пішов в ліс за дровами. Дивиться, орендарь з вихрём так біжить через очерета і болота, що трудно ёго догнати. Той якось ёго перебіг і лап за руку і задержав.—«А ви що, каже, пане орендарю, так біжите? якесь вас лихо несло в болота?» «Ні, Боже борони, я собі прохожуюсь».—«Деж та проходка, та то штирі милі од міста. От мовчить».—«То щось мене взяло і несло, а я сам не знаю, куда». (Перед. И. Р—ко).

34. Чортова расплата. (Жена не другъ).

А.

Раз сидить чорт над берегом біля річки, та о чімсь неборак задумавсь і не чуе, як з заду крадеться вовк (вони, значить, вовка та собаки ярчука тільки й бояться, і вовк може підкрастись до чорта, так що той і не очуеться). Як на те по тій дорозі проходе рашавець [1]; шкода ёму стало чорта; дай, думае, одвалаю од смерти. Взяв і гукнув: «ей, земляк, стережись!» Той кинувсь, зирк, недалеко вовк, він шубовсть в воду й нема; а вовк тоді потюпав у ліс. Як вовка не стало видко, чорт тоді виліз із води й каже чоловікові: «ну, одвалав ти мене од смерти; прийди ж до мене завтра і приведи те, що є в тебе найвірніше:

---

[1]) Мѣстечко Рашевка, гадячск. у., полт. губ. извѣстно торговцами ходебщиками, которые покупаютъ воскъ, щетину, и пр.

я тобі оддячу». От прийшов чоловік до дому, думає, щоб ёго взяти? Возьму собаку: вона найвірніша. Ото так собі й міркуеться, а далі дума: похвалюсь іще жінці, мо вона що пораде. Узяв ото і похваливсь. Як підійметься тоді на ёго жінка: «так ти, сякий та такий, мене проміняв на собаку? Хіба я в тебе не вірна?» І, лихо! хоч з дому тікай бідному чоловікові. Ну ото на другий день пішли вони в-двох, приходять: чорта нема. Ждать—пождать—нема. От чоловік і каже жінці: «Ну лишень, жінко, я трошки замгну, а ти мене піськай». Ліг ото собі й заснув. Коли це їде коляска, коні сірі, гладкі як печі, та гарні, коляска нова так і мигтить, і в колясці панич хороший, молодий; убрання на ёму дорогі, ланцюжок і сам такий, як картина. Порівнявся з тим чоловіком, спинив коні.—«Здрастуй, красавиця!»—«Здрастуйте!»—«Що ти тут робиш?»—«Та так нічого». —«А хто это такий?»—«Се мій чоловік».—«Ото такий поганий! ти така хороша, а він такий гидкий; покинь ёго, сідай лучче зо мною, будеш мені жінкою!» Зачав її розхвалювати, а чоловіка будити. Вона спершу не хотіла, а далі згодилась бути ёго жінкою; іде до коляски, а він тоді й каже: «як же ти будеш мені жінкою, коли в тебе чоловік живий? а ти вже, коли так, заріж ёго». І вговорив її, щоб зарізала. Вона взяла ніж, прийшла, тільки, тільки що хотіла різати, а чорт (той панич був чорт) як крикне: «стережись!—той і прокинувсь. Жінка так і скаменіла од ляку, а чорт і каже: «ну, ти ж мене спас учора, а я тебе сёгодні», та й счез. Той тоді зостався ні з чим, а як би був, дурний, узяв собаку, то собаки б не приманив: инча є така, що й хліба не возьме, а друга й хліб іззїсть, як кине, та і впять таки гавкатиме. (Въ Зѣньковск. у. Зап. Забадько).

Б.

Бо то пропали у чоловіка воли, і він пішов шукати їх і перебігає ёго чорт і каже: «знаєш ти що,—прийди з своїм приятелем, то твої ся воли вернуть». І прийшов він до дому і думає собі: «хто мені найлучший приятель?—жінка!» Бере жінку і ідуть. Прийшли в ліс на тоє місце і посідали і сидять, але чо-

ловік заснув. Чорт приходить, вбрався собі по панські, і каже: «на тобі грошей, а зарубай свого чоловіка і будеш зо мною жити», і дав їй шаблю і каже: «заріж єго». Вона і схотіла єго зарубати, а він не дав і каже: «ото такий твій приятель, що хотів тебе зарубати»! І застрашився і каже: «іди до дому і прийди з своїм приятелем, бо то жінка-то твій ворог». Він прийшов до дому і каже: «а пійду я в ліс, чи не надибаю де свого приятеля». Але іде, а за ним собака біжить. Прийшов на тое місце, сів і заснув, а чорт іде знов, а собака до нёго, і він пробудився. І каже чорт: «ото твій приятель,—собака, і онде твої воли в лісі привъязані». І тоді (чоловік) воли знайшов, і пес ёму лучший приятель став. (Передалъ И. Р—ко).

Сравн. Рудченка, Нар. Юр. сказки, т. I, стр. 12. «Стрілець і чорт».

V.

Разсказы о мертвецахъ.

---

1. Мертвецъ, сосущій кровь.

В Кумакова була хата, де сидів піп, а жінка му завше була слаба. Він поїхав до *Сатанова*[1]) до доктора порадитися. Той обіцявся приїхати; на другий день рано їде, приїхав над село, питається, де та хата. Кажуть: ото там, де туман над нею стоїть. І питається: «чи то палять в хаті, чи ні?» Приїхав, а в хаті ще не палили. Подивився на слабу, жадного лікарства не дав, а тілько казав копати на тім місці, де постіль була. І стали копати і небільше, як три штихи викопали і найшли умерлого козака, похованого, Бог знає коли, але він такий був, як живий. Видно, що він ссав кров слабої. Взяли вони, в иншим місті поховали, і жінка попова поздоровіла, і туман більше над поповою хатою не показувався. (Под. губ. Перед. И. Р—ко).

2. Мертвякова намітка.

Гуляла челядь не далеко од гробків; то оцце хто небудь з хлопців напнеться рядном тай ляка; по первах лякались, а там, як обвикли, то ще сами налякають. От і встав заправжний мертвець, встав та і йде до них, а одна дівчина підскочила і схватила з его намітку;—дивиться, аж воно не таке; вони в ростіч, воно за ними; вони вскочили в хату і заперлись, а воно

---

[1]) Проскур. у., Под. губ.

ходе кругом хати та одно: «хто взяв мою хаю,—той і надіне». Уже й світ, а воно все ходе. Давай вони в хаті кричать. Люде позбігались, узяли попа, всі святощі забрали, а воно все ходе та: «хто взяв мою хаю, той і надіне». Кажуть, щоб двері одчинили. Одчинили двері, а воно сразу в хату, тай сіло на покуті.—«Хто взяв мою хаю, той і надіне». Розібрали, шо воно свою намітку просе; начепили на махові вила,—подають ёму. Куди!—озьме так до порога й потире. Та так аж до трёх раз. От вони взяли привъязали ту дівину вірёвками. «Піди, кажуть, сама надінь на ёго».—Підступила вона до ёго; тіки хотіла надіть, воно як ухвате її!—так кріз землю і загуло, і вірёвки не вдержали. (Зап. И. Манджура. Синегубовка, Алекс. у. Отъ парубка).

3. Жена—упырь.

Як зо мною була прахтика, то варто навіть списати цеє. У мене померла жінка, і як раз на різдвяні святки перед самою голодною кутёю її ховали. Поховав я свою жінку, оставсь сам з дітками: цей мій Василь ще в колисці колихавсь, другі трохи більшенькі були. Сидів я тоді в свої старі хатині. Оставсь це я вдівець. В день то підеш там, чи як, сюди туди повернеся, і день мине; ше таки в день то не так важко самому сидіти. Ото вже як прийде нічка, дітки дрібниї, тра їх глядіти, а це я незвиклий був з дітьми. То як настане ніч, поки її перебудеш, то дуже довгою вона тибі стане. І не знаю, коли це зробилось; памъятаю, що хутко, як жінку свою я поховав, сижу я в хаті, колишу сина. Ніч на дворі, якось так і місяця не було. В хаті темно, кругом тихо. Я колихав і став куняти. В хаті тихо, оно діти сопуть,—да так здалось, що як иначе ложками на лаві затарабанило; думаю, певно, кіт. В мене тоді не було свого кота, али, може, чужий вбрався в хату. Ото встав я і йду до лави, а руки розставив, щоб кота того піняти: нехай, думаю, буде кіт у хаті. Ото я скрадаюсь тай скочив до лави... То як прискочив я до лави, то так оно вітром на мене дмухнуло і такий то тяжкий фетер! і знов затихло, і нема ніде нічого. То щоб ви казали, шо я злякався та мині здалося, або як, а то ні! йшов до лави,

хотів кота зловити, думав, кіт пораїться. Дивно так міні стало, али взяв я й ліг спати. Коли в ранці кинувсь, хтів підвести головою—тяжко так мині, болить мене всюди, руки й ноги як поодрубувані, розломило мене. Просто як наче хто взяв та почавив мене. Повставали діти, і дітям так: ходимо всі хатою так от як не живі. Що це таке з нами робиться? І на другу ніч полягали ми спати, і на другу ніч повставали наче не живі... І хтось з сусідів прійшов до мене і як глянув на мене, то аж здивувався, аж не знає, шо казати: «а який же ти, каже, жовтий!»

Став я думати, як тут міні бути і надумався, що не буду ще лягати спати і цілу ніч сам сидітиму, і нехай світло коло мене горить. Проседів я цілу ніч, і не було зо мною такого; я й здоровий, і діти здорові; ну, такий я радий, добре шо це попав я на лад. Ну, ото став я з світлом по ночах сидіти. І довго нічого не чутно було, аж якоїсь ночі сидів я, уже пізно було, али півні ще не співали, і так міні здалося, наче хто в мене на тік ворота очинив. Коли далі так наче табун коней женуть. То було тихо, а тут в їдні годині зробилось таке, що страшно слухати. Кругом хати бігає, шукає, гукає; такий туртус, аж хата двигтить.. Я сижу, не вихожу с хати. Коли дальше то стукотіло на подвіръї, а то під вікном як драпне, то аж шибка затріщала. Встав я й підійшов до вікна, і сокира в мене в руках. Думаю, все буде лучче, як залізо в руках. Хрещуся я, взяв мене страх.. І то погуркотіло і стало стихати. Став я йти до колиски, то й ноги підо мною трусяться.

Саме тоді покойний Олексій був титором. І то як у мене таке робилось, то він на той час нахопився до церкви подивитись, чи там є сторожа і чи благополучно, то він обійшов кругом церкви, той бачив, як моїх троє худоби гнались, дорогою, що йде з валу на місто. І то женуться, і ніхто їх не гонить, а біжать так, аж стогнуть. І як вони втікли з обори, і чого вони бігли, то Бог їх знає. Вони всі троє були в мене поприв'язувані на оборі. То той чоловік аж здивувався, та ввійшов до нас в хату і каже: троє товару погнались геть дорогою так як Василеві воли. А знов, сторожі коло ночували косцёла теї ночі, то

їден чоловік знав мою худобу, то приходив до мене, каже: «цеї ночи ми бачили твою худобу: бігла геть і к кладовиську».

То як поприходив той товар до дому, то аж мокрий, такий потомляний.

Ото вже стали люди казати, що Василева жінка ходить, стали раяти: «то зроби, то зроби». Прираяли міні: возьми, кажуть, попилу і перекинь до гори дном сито, і насип попилу на дно, і візьми те сито с попилом, і бери так, щоб долоні у тебе були в поле і тім попилом посип хату. Я с теї хати вибравсь до сусіди, вона пустувала, я й посипав хату; прихожу вранці, є сліди. І ті сліди, то так чудно лежать, наче хто на їдні нозі скакав, і всіх слідив оно було три: знати, так як у панчохах ходило. То я закликав людей, показував їм ті сліди, і старий паламар йшов коло мене, то й ёму я показав ті сліди. І довго це так робилось, то я такий став, що й на ногах не встою. Ото знов пораяли міні люде найти кіньску голову в полі, щоб вона суха була, така суха, що хоть у піч клади то горітиме,— і положити ту голову на призьбі під вікном, то скоро шо це нічого, то голова так буде й лежати, а скоро єсть що, то голову прийме воно. Пішов я на поле шукати такої костомахи. Тепер такої б і не найшов, бо де но яке стерво, геть ёго приберуть, а тоді, то було цёго добра. Я приніс голову і поклав під вікном. Вранці подивився я, аж нема її; то найшов тую кістку аж на городі в себе, на березі. Покинув я дітей у сусіди, а сам пішов до сестри, шо була в Нізгурцях, росказав там; її чоловік і каже міні: «я б тебе порадив, та що вже задавнилось; ото приклич попа та нехай тобі хату освятить». Та я й сам радніший цеє зробити, коли мізерний я такий тепер, шо людей не буде чим навіть приняти. Вернувся я до дому, а тоді на провесні так виривало греблю, і як вода збігла, то риби осталось по болоті, то діти назбірали теї риби, а я продав її тай купив за тії гроші пшона, вік зо два горілки і прибравсь хату святити. Сестра приїхала, то привезла з дванадцятеро печеного хліба, відро капусти, картоплі.. Та посвятили мою хату і, крив Бог, стало

тихо: наче мілліон віська хто поставив коло мене, наче вармія окружила мене. (Запис. Вл. Менчицъ).

4. Мертвецы на заговѣнахъ.

Росказовала тетушка: у нас на заговіни у пост як повечеряють, дек усі ідуть у другу хату або до сусіди, і все те, що останеться од вечері, оставляють мертвим покойникам: вони до пітухів прийдуть і тож заговіють. Я була мала, дурна, і забула, що треба після вечері йти куди небудь; залізла на піч да там і заснула, а про мене, ідучи, забули, оставили. Проснулась я, дивлюсь: каганець горить, в хаті тихо, і цвіркун не цвіркне; на столі вечеря стоїть,—хто не доїв кусочка, дек так усе і лежить. Тримтить на міні все од страху, і не придумаю, що міні робить. Утекти?—дак боюсь. Що як там у сінях хто небудь стоїть?

Присіла вже я, дожидаю, що буде дальше. Коли так через скілько хвилин одчиняються двері: дід наш покойний входить (він недавно й помер: тоді років три міні було, дек він мене на руках носив же),—сивий і бородою заріс. Сів він на покуті. Коли далі входить дядько покойний,—повів очима кругом і сів біля діда; а далі, дивлюсь, сунеться Євдоким, злодюжка був на все село, дак багато на ёму навішано разної разниці, і гроші в руках: все те, що він на сім світи накрав. Тож сів мовчки біля. За ним Вакула Пархоменків, що торік повісився у клуні, пъяничка був, так з мотузкою на шиї і ввійшов. Багато, повна хата їх найшла; тілько після всіх, дивлюсь, щось товпиться, да в дверях ніяк не пройде. Придивлююсь, аж то Трохим; він нам і родич їще був, да в нас соху колись і вкрав,—дак тепер, що не розгониться, та в дверях і застряне: з нею ніяк не пройде. Я дивилась, дивилась, не втерпіла (де ж, всі їдять, а ёму, може, нічого не останеться), да як крикну: «боком», кажу, «Трохиме»! Тілько що я се промовила, як не знать, де й ділось все: от просто, як на каганець дмухнуть да воно погасне, так і се,—як крузь землю прошло!

Так то вже міні тоді жаль було, що я їм і попоїсти не дала; лучше-б уже я була мовчала!

(С. Семеновцы, Черн. губ. Зап. Н. Мурашко).

5. О мертвой рукѣ и о свѣчѣ изъ человѣчьяго жиру.

1.

Іде собі старичок, і зустрівають ёго розбойники, а разбойників та було дванадьцять чоловік. От перехватили ёго, посадили на бричку і стали питать, у кого в їхній слободі більш грошій. Той довго і не признававсь, а там і сказав, шо у попа.— Поїхали вони до попа, обідрали.—«Ще, кажи, у кого?»—«У мене», каe.—Поїхали до ёго, війшли в хату, запалили свічу з чоловічьёго жиру і мертву руку на стіл положили; ходять собі, шукають, а ті сплять хазяєва, як побиті. Шукали, шукали, не найшли.—«Та ви, каe, пошукайте в будці!»—Вони в будку, і там не найдуть. От він і каe тому, шо ёго стеріг:—«піди скажи, шо мої гроші—он-там в кутку!»—Тіки той в будку, а він і запер їх там. Кричить: «ратуйте, помогіть!»—Ніхто не проснпаєтьcя.—«Та ти піди, кажуть, та погаси в хаті свічку та винеси руку, тоді тебе і почують».—Погасив він свічку, виніс руку, всі і повставали тай забрали тих розбойників.

(Синегубовка. Алекс. у. Кравець).

2.

Пришли разъ воры къ помѣщику на грабежъ, зажгли свѣчу изъ человѣчьяго жиру; баринъ и то крѣпко спалъ, а то еще крѣпче заснулъ; не спалъ только одинъ кучеръ, который и видѣлъ все это и сбилъ тревогу. Воры убѣжали, а свѣчу бросили. Стали барина будить, баринъ не просыпается; надоумилъ кто-то свѣчку потушить,—тушили, тушили не потушатъ; наконецъ нашлась старуха и посовѣтывала конскими кизяками тушить.— Только попробовали,—свѣча потухла, и баринъ проснулся.

(Паволочь. Алекс. у. перед. П. А. Синегуб.)

3.

Если взять «із покрівця», которымъ покрываютъ мертвому лицо, три нитки, то съ этими нитками вору безпрепятственно можно входить куда угодно, и никто не услышитъ: всѣ будутъ спать.

(Ольшана. Харьк. у. Баба).

VI.

Вѣрованья и разсказы

о людяхъ съ чудесной силою. (Вѣдьмы, ворожки, волшебники).

---

1. Вѣдьмы.

Відьми є рожденні і вчені. Рожденна та чужого не займе, а свого не попусте, а вчена—то скажена. Вчені ходять по ночах коров доїти роспатлані, в одній сороцці, або білою сучкою: так цицьки по землі і тіліпаються. Як схоче вона поглумиться с кого, то перекинеться клубком та бъється під ногами і збива чоловіка, а то по вуху бъє, а він і не баче. Раз бачили, як вона копицею сіна перекинулась, та по лёду й гаса. У неї со всякого звіра є молоко і сметана; вона їх чортам продає. Може вона встромить ніж во шо небудь; та на яку скотину не подума, з тій скотини через ніж молоко потече. Алекс. уѣздъ.

(Ср. Чубинск. I, 196—204).

2. Побачить її можно тіки кріз осикову борону, шоб в один день була зроблена і нетесана,-тіки так, щоб вона тебе не бачила. Раз двоє підглядали, а вона й побачила та—сядьте! кає.—Вони й сіли та вже світом повставали. (тамъ же).

3. Раз городовик росказував, шо найшли вони в ріцці скриньку: обмотана, кає, бичовою і така щільна. Як одкрили, а відтіля, як ластівочка, так і пурхнуло, а то нечиста сила туди зірку сховала. (Тамъ же).

4. Піймать відьму можно *очкуром* с тих штанів, шо на тобі будуть, як побачиш, шоб успів вихватить з очкурні; тоді удер-

жиш. Можно і мотузком, тіки *мотузок треба ссучить навпаки,* щоб то до себе. Як скоче вона на тебе, то хватай за цицьку—то вдержиш, а то викрутиться. Мій дід був запорожець, так мати росказували: войшли вони на двір, а вона дое корову; війшли вони в хату та і хваляться.—«Шо се у нас, тату, корову дое?»—А дід зліз з печі та на двір, зайшов *зза тіні* й піймав. Приносе в хату.—«Давай сокиру! лапи і вуха пообрубую». Вона—перекидаться, вже чим не чим: і голкою, а там давай проситься: «пустіть, кае, і внукам, і правнукам закажу вас обминать». Дід і випустив її. (Алекс. у.).

5. А то раз найшли батько черевики під повіткою і пізнали цьї.—«Се твої, кумо?»—«Та мої; бач, бісови цуценята куди затягли». А в друге мати найшли на тім місті кровъяну сорочку, та хотіли в піч кинути, а батько й кажуть: «Гляди, шоб вона тобі печі не рознесла, дай я спалю», та пішли на город, викопали кабицю. Як запалили, так ту кабицю й винесло. (Тамъ же).

6. Мій батько тож кае шо знав. Раз мати пішли коров доїть, аж сама кров. Батько й кае: «постав її в піч, хай кипить», а сам взяв ніж такий, шо ще ні в якій роботі не був, (він так для того й державсь), та й встромив в ту кров. Як закипіло,—а вона й приходе.—«Шо се ви топите?» а сама в піч загляда.—«Шо то у вас кипить?»—«Та то на обід молоко паремо», а горшок так і лелеса по печі, а вона то побіліє, то почорніє, та давай проситься:—«слобоніть».—«Я тебе, кае батько, пущу, а мені шоб корови справні були».—Пошептала вона в вечірі, стали корови доїться. (Алекс. у).

7. Коли хочеш завести ярчуків, то треба сучку, як ощениться, вбить і цуценят всіх перебить, оставить одну тіки сучечку, та так аж до девъяти поколіній, а тоді вже девъята сучечка і наведе ярчуків. От відьма й буде приходить їх викрадать, так треба сховать в такий погріб, шоб в один день був викопан, і накрить бороною осиковою, шоб тож була в той день зроблена, і набить в борону девъять зубків, та девъятий і залить воском. От вона як прийде, та зараз зачне зубъя лі-

чить: один, два.... сім, вісім, а девъятого не скаже, бо воском залитий, та упъять-один, два... та так аж поки півні заспівають. І так треба їх ховать, аж поки загавкають, а тоді вже, як вона почує їх глас, буде чор зна куди обминать той двір.

(Ср. Чуб. І, 53).

8. Півень у відьми співа ранійш всіх, то поки вона порається біля коров, то він і мовчить, а як прийде до дому, скаже ёму, він і заспіва. То й замічай: де півень ранійш співа, там і відьма. (Ср. Чуб. І, 58)

9. Як хочеш взнать, хто відьма, то озьми у субботу під Велик-день сиру в рот і піди до церкви: вона прийде до тебе сиру просить.

10. То, як хто зна, той на Юръя їх всіх баче, вони тоді ходять росу збирать.

11. На головосіка (14 сентября) відьми ходять *гори рвать*, а салдат такий, шо знав, і собі пішов туди підглядувать; от вони, як побачили ёго, підхватили і заперли в хату, а там поприходили, та яка не помаже під плечима, так в трубу і загуде, а тоді їм треба злітаться у Київ на базар. Порозлітались всі; він і собі помазав, і той туди. Приліта, а вони сидять с мечиком од терниць, та це яка не підійде, та вдаре по руці: «сіку, сіку-не пересіку!» А він і собі та шаблёю:—«сіку, сіку і пересіку», та так аж сім, чи шо, порубав. А та ёго хазяйка: «на тобі швидче коня та тікай, бо розірвуть». Прилетів до дому, глядь, а під ним верба.

12. Соль для вѣдьмъ.

То жінка все требує од чоловіка соли; купить він с пуд, гляди в тиждень і нема. От ёго сусіда і навчив: «там у тебе, каэ, за дверми стоїть кухва, так ти улізь туди,—то опинисся у Криму, та будуть вони, каэ, туди по жмені соли кидать, покидають і полетять, то ти повну кухву і напри соли, аби тобі було місто». От, о півночі злітаються відьми, підватили ту бочку та у Крим. Притаскали, вкинули по жмені і розлітілись, він напер чуть не повну, аби самому сісти, так шоб не видно. Притаскали вони

ёго і до дому.—На другий день жінка:—«давай соли!»—«А я ж, кае, сю ніч повну кухву притаскав».—«Відкіля?»—«А із Криму». —«Хиба ти там був?»—«А вже ж шо був». «Ну, мовчи ж, кае, а то вони й мене, й тебе розірвуть».

(Всѣ эти разск. в Алекс. у. на Волчей отъ парубків, хлопців №№ 9, 10 и 11 отъ бабы Манджура.

13. Відёмьский хрестик і циганська голка.

Покровський чоловік росказував, шо ёго відьми чуть не замордували. Жав він з жінкою од снопа, а рядом жала удова та все в ёго десятину і зажина. І поспорили вони; вона ёму і кае: «Ну, будеш же ти мене помнить!»—К вечеру він і захворів, а в ночі як налетіло їх, колють ёго, щипають; він кричить, а ніхто нічого не баче. На другу ніч ще дуще. На третю ніч уже совсім ёго задавлять, так одна гаврилівська відьма приліта і дае ёму хрестик.—«На, кае, заховай ёго, де сам знаеш, а то вони тебе сю ніч задавлять». Він взяв та під сінешний поріг і заховав. От як налетіло їх, а та Гаврилівська вскочила в сіни та: «Ох мені лихо, загубила!»—А вони біз того хрестика нічого не пороблять; шукали, шукали, по одній соломині всю кришу перебрали, не найшли, с тим і подались. На другий день преліта та відьма. «Оддай, кае, мое!»—«Ні, не оддам: вони мене задушать» —«Є, ні, брате, оддай, а я тобі дам циганьську голку, то ти встроми її в сінях в одвірок, за сім верст будуть обминать». Так він і досі дякуе тій Гаврилівській; кае, як би не вона— пропав би. (Алек. у. Вовча. Парубокъ. Манджура).

14. Відьма та відьмак. (Билиця [1]).

Була собі мати та дочка, і обидві відьми. От дочка і полюби парня. Так і чипляеться на ёго, а він не хоче, значить, ночувать, а вона, як узнала, давай на ёго сідать; він вертаеться з вулеці, а вона очепеться за ёго, то він і таска її до світа. От він і похваливсь батькові, а батько ёго та був відьмак. Батько

---

[1] Разсказъ представляетъ черезвычайное сходство съ «Віемъ» Гоголя. Ср. также Рудченка, Народн. Южнор. сказки, т. II, стр. 27, Упырь. і св., Миколай, Чубинск. I, 199—203.

і кае ёму: «Піди на базар, та купи пута залізні і, шо не запросе, те й давай, то як вона на тебе учепиться, а ти кинь її через голову та тим путом бий, аж поки побъеш, ї то, шо останеться, кинь на неї. От він все так і зробив: тіки вона очепилась, він її через голову, об землю, та тим путом бив, бив, все побив: і то шо в руці осталось, і те на неї кинув. Так уходив, шо вона чуть жива полізла.—Як прийшла ніч, мати її і пішла до того хлопця, шоб він йшов до неї спати. А батько і приказуе: «бери з неї сто рублів та піди на базар, купи собі сковороду; шо запросять, те і давай; та як прийде тобі, буде треба ти і сядь на неї». От, приходе він до неї на ніч, а вона лежить на перинах; тіки він війшов, мати і заперла ёго з нею. От, близько опівночі--вона заснула;—він ту сковороду в піч тай сів на неї; як сів, та і став невидим. Саме о півночі приходе мати; глянула, ёго нема; як наскликала вона відём, аж сто двадьцять він налічив; стали вони ёго шукать; шукали, шукали, не найшли, а тут півень: ку-ку-ріку! Вони і пропали, а він пішов тай ліг на постіль. Приходе мати в ранці.—«А де ти, кае, був?»—«Та тут, кае, лежав». От і на другу ніч іде він до неї ночувать уже за двісті рублів. І упъять теж: вона заснула, він сковороду в піч, сів і став невидим. Поззивала мати відём, шукали ёго, шукали—не найдуть.—«Є, постойте, кае, у мене в Києві е тітка, та ёго найде». Як метнулись вони за тією, зараз і привели; вона туди—сюди повернулась.—«Ось він, кае! так в лоб чуть не пхнула, та *нельзя* ёго, кае, узять». Як заходились вони біля ёго, вже і як не як. Сидить і не поворухнеться. Взяли вони, заклали ёго кирпичем і підпалили. Кирпич горить, аж гоготить, а він усе терпе, от уже ёму і невмоч буде, а Бог і посилае ангола: «полети, кае, та скажи півневі, шоб співав, не то вони, паскудні, загублять христіянську душу». Приліта ангол до півня:—«співай», кае.—«А ти, кае, шо за учитель найшовсь? Хіба я біз тебе не знаю, коли співать»!—Полетів ангол до Бога.—«Не хоче, кае, Боже».—«Полети ж ти ще, та смикни ёго за пирину,—тоді заспіва». Прилетів ангол: як смикне півня за пирину, півень: ку-ку-ріку!—відьми і счезли. (От-то с тії пори, кажуть, як

прийде півневі ремпя співать, то у его пирина і закрутиться, а він і кричить).—Він пішов тай ліг на своему місті. От на третю ніч та дівчина вже померла, приходе мати найма его одчитувать, дає ще триста цілкових. Батько ему і кає: «Глядиж, як прийдеш читать, так, стіки руки хватить, опиши круг себе круг та постав хрест і розіпнись на ему». Прийшов він, все зробив, як ему сказано—і чита. От о північі налетіло їх сила, ще більш. Упъять за его, вже що шо не робили, давали примір от—от его заколять, або стопчуть. Мордувались, мордувались, а тут півень ку-ку-ріку! вони і згинули. Забрав він триста цілкових та і став собі жить.

(Вовча. Алекс. у. расказ. Кравецъ. Записалъ Манджура).

15. Вѣдьма въ видѣ решета.

Раз мужик їхав з ярмарку вечором і каже хлопцеві: «поганяй». Той каже: «як я маю поганяти, коли поперед коней котиться решето чи сито?»—«Ну, каже, стій».—Став, мужик зліз з воза, підняв решето, привіз до дому, взяв і путом прикував его до ковбиці; сам ліг спати. Рано встає наймичка; дивиться: коло лавки стоїть прикована молодиця голісінька; просить наймички дати їй сорочку і фартух. Та дала їй; вона вбралася і чекала, поки мужик встав. А вставши давай сварити, на що вона дала сорочку, але та (відьма) зачала просити, що більше не буде того робити, а він каже: «а бач, кумо, хтіла мене перехитрити, а не мала би сь чим стиду прикрити; більше того не роби, бо дійдеш до великої биди». (Под. г. Перед. И. Р—ко).

16. Какъ ловить вѣдьму?

Каже, чим, відьми не зловиш, чим?—а як є той очкур, що сім літ у ему виходить, і посвячує его що року, як паску святить,—то вже накинути відьму тім очкуром,—допіру не втіче вона от твоїх рук, буде всяково-перевертатись: і котом, і собакою, і чорт знає чим, а вже з очкура не зрине.

(Запис. Вл. Менчицъ).

17. Вѣдьма „на добре і на зле“.

Якось москалі через наше село переходили і в нас поставили їдного були москаля. Шож то за москаль був? знанний, знанний був дуже чоловік! То той москаль нам казав: «есть тут жінка у вас, вона живе не далеко, її третя хата од вас,—то тая жінка дуже багато знає, али все на зле, на добре то вона мало знає. Так як казав москаль, так і є: в треті хаті тут живе... (Запис. В. Менчицъ).

18. Какъ ворожка посылаетъ смерть и вызываетъ суженого.

На Андрея їдна стара дівка в Балабанівці просила баби, щоб їй зробила, аби ся віддала заміж; хоч то була дуже погана дівка, але хтілася віддати. Баба каже: «ну, добре». Вечером вийшла на двір, подивилася по зорах, прийшла до неї і каже: «твій суженний жонатий, має жінку тяжку і буде ще жити кілька літ, але як хочеш на свою душу приняти дві душі, то я тобі зроблю».—«Прийму», каже.—«Ну, то я зроблю». Зробила там щось, а на ранок дають знати, що її дочка заслабла дуже. Прийшла, застала, що вже на лавці, і дитина ще в череві підкидалася. Стара як забачила, та тільки вдарила в долоні, та й здуріла, а зять поховав жінку і через кілька час оженився з тою, що просила баби. А вони (відьми) ту штуку так роблять: вечором возьме нитку сирову, ще непрану; на єдин конець привъяже якогось зілля, а другий кінець нитки привяже до ножаного мизиного пальця, розбереться зовсім і гола лягає на порозі головою. Тут примовляє щось. Приходить до неї чорт, і вона з ним поговорить, пішле кликати тую кобиту, що вона має вмерти, то та вибігає на двір, лякається і вмірає. Часом здається, що суженний вже вмер, то вмерлий встає і показується. Але сёго способу рідко уживають, бо таких бабів нема, а частійше варить дівка кашу ячмінну, роспускає волосся, набірає каші миску, і іде на ворота в ночі і кричить: «суженний, розгуженний, ходи

до мене кашу їсти!» І в образі суженого зовляється, їсть кашу; но бувають случаї, що яка мара прибіжить, напудить, та дівка вмирає з того.

19. Какъ ворожка отводитъ смерть[1]).

Ново-ушицького уїзду в М. Жванчику, мужик мав четверо дітей, і двоє ёму до тижня вмерло, і пішов він просити ворожки, щоби ще і тиї не вмерли. І вона ёму сказала: «то я поражу, і но пійдеш зо мною на цвинтарь». І прийшла до того чоловіка, і зварила зілля, і каже: «ходи за мною». І він пішов, і вона лишила на цвинтарі, а він лишився за хвірткою. І скинула...... і платте і вона.... і так пішли на цвинтарь, і він стрівся, що вона гола ходить..... Пішла на гріб на тиї діти, щось шептала і на востошну сторону розбила той горшок і так з нёго тріснуло, як вистрелив з рушниці. І він втікає до дому, а тая баба за ним гола. І він прибіг до дому: до дверей,—двері засунені; він-по за хату, а баба за ним, і по тому жінка ёго дивиться в вікно: її чоловік бігає і за ним якась гола.... біда. І той крикнув: «відчини», і жінка відчинила і ёго пустила, а баба каже: «пусти і мене, бо згину». І тая і її пустила. І питалася тая баба чоловіка: чого ти так біг?—«Я дуже настрашився, що щось дуже тріснуло».—«Бодай же тебе! то я думала, що ти.... бачиш, і просила ёго, що би він пішов і приніс платте, а він каже: «най там будуть гроші, то не піду; рано піду, то й принесу», і до світа пішов приніс платте, і діти більше в ёго не вмірали.

20. Человѣкъ, знающій языкъ животныхъ.

Каже, що всячина, всячина говорить, ми но не розуміємо того, а все на світі язик свій має.—«Був, каже, такий, що оце знає, що не говорить, то вже він і розуміє. І добре було дуже тому чоловікові. Оце начнуть воли говорити, як ёму буде поводитись, яке коли нещасте випаде, він слухає, тай стережеться. І то не міг той чоловік росказувати, що він чує, що він знає;

---

[1]) Къ сожалѣнію, записыватель сдѣлалъ, ради неумѣстной стыдливости, пропуски.

ото сам собі слухай, а щоб кому другому сказати,—то неможна. І вже той чоловік знав цее, мовчав про все, жив собі, і жилося ёму добре.

Коли так примітила за ним ёго жінка, чого це її чоловік усміхаеться. Питае вона свого чоловіка: «що це таксе, чого це в тебе такий дивний усміх»? От їй чоловік став казати: «О, ти дурна, ти нічого не тямиш; я багато де чого знаю, тілко міні не можна росказувати». Отказав він своі жінці так. О, як зробиться гвалт лисячий! Таке причинилась жінка: «що ти знаєш? скажи, тай скажи міні, нехай і я знатиму».—Шо ти порадиш? От тра буде признатись жинці за все. А тут таке, шо як скаже кому про тее, що він знае, той годі ёму жити. Тут не можна нікому говорити про те, шо він чуе, а тут жінка репъяхом увязалась: «скажи міні, шо ти знаєш?» Як намоглася так жінка, той чоловік бере готуеться на смерть. Облився, взяв білу сорочку, прослався на лаві.... геть все поробив... оно лягти і вмерти.

Так він клопочеться, а тут по хаті, по подвірї ходять качки, курі, він слухае, думае, це вже в послідне почую, як на світі кожне мае свою мову. Зслухае він,—качки кажуть: »вмре наш хазяїн, хоче жінці правду сказати». Індики, кури і ті теж саме говорять. Ще смутнійш тому чоловікові стало. Слухае він цю мову, аж півень на призбі на все подвірье як вересне: «от же вмре наш хазяїн; шо ти думаеш?.. хоче дурень жінці правду сказати. Чиж можна жінці коли небудь правду казати, а—яй! Диво з нашого хазяїна. Я от кільки жінок маю, а жадні правді не кажу. Як найду зернятко, то закричу: тут, тут! а сам скорійш ззїм, вони до мене, то я то ту, то другу в голову, вони й повтікають».. Чоловік це вислухав, зірвався з лавки і годі жінці признаватись, і годі й годі... Може й пожив який час потім...

(Записалъ Вл. Менчицъ).

21. Волшебники.

Ну оце й за волшебників, кажуть сяк да так, ніби нема такіх людей, що можуть лихо робити чоловікові. Аце ж як ви скажете? Послав мене соцький привести до поліції кілько чоловіків,

шо не платили податі: я саме тоді був за десятника. І ті мужики були самі такі, шо мухи в носі мають. Йшли ми вже до поліції і зайшли на годину до шинку; нам дорога була якось так через місто. Ото заходим до коршми; взяли ті люди горілки; там слово по слову, і то давай бится меж собою об заклад. Закладаються: хто зробить так, шо оце редька біла, а то щоб почорніла і щоб ту чорну та знов у білу повернути. І то їх було трох чоловіка. Дак це я сам бачив, два то зробили з редькою... оце біла, дивись шось зробив, вже чорна; знов коло неї заходиться, то це така чорна, чорна;—дивись уже та сама чорна стала білою. Так собі жартують, і то таке роблять. Ото і до третёго прийшла черга, аж він і не може де чого зробити. Зробив шо була біла редька, а то зусім почерніла, та вже назад не одверне, шоб чорна стала білою. То два тіх першіх кажуть ёму: «шож? ти зробиш лихо чоловікові, а на добре одвернути тебе не має, а ти».. То били ёго дуже і свараться. А я стою та дивлюсь на ніх... Ст. Биховъ. Запис. Вл. Менчицъ.

Зробіть шо?!.. Плод одніме у чоловіка. А знов схоче, то зробить так, шо жінка дітей не матиме. От у Бихові і тепер є баба Арина. Її зробили, шо дітей не має, тай не має. Усі навіть знаємо про неї...

(Ст. Биховъ. Могил. губ. Запис. Вл. Менчицъ).

VII.

О кладахъ.

1. Кто клалъ клады?

1. *Клади* більш *клали* Запорозьці: як зганяли їх відціля—то вони думали, шо назад вернуться—та поклали і позаклинали. Вони не як і заклинали, тікі давали обчеству присягу, шо один ніхто не може взять, а через нестільки год, на стіки той клад клався, можно кому небудь сторонёму сказать. От, кажуть, ішов запорожець та казав, шо там, де тепер *Нехвороща* построїлась, вони повен колодязь золота самого насипали.

(Синегубовка. Алекс. у. Кравець).

2. Кладъ давался дѣтямъ.

2. В старі годи—*клади сами ходили.* У одного чоловіка дитина була так год двох. От седить воно та кашу їсть, а півень вискочив с-під полу тай собі дзюба; а воно ёго ложкою,—так купка грошей і насипалась.

(Пѣтухъ надъ кладомъ—чортъ, см. у. Чуб., т. I, стр. 99).

То тож було: седить хлопчик в хаті, а мати десь порается. От пребіга вона до вікна та: «Чи ти тут, синку?»—«Тут, мамо!» —«Шо ж ти робиш?»—«Обротьку плету, он по хаті лошатко біга, то піймаю».—Яке там, дума собі, лошатко і побігла до діла.—Пребіга у друге.—«Шо ти там, синку, робиш?»—«Граюсь, мамо».—«Шо ж там у тебе таке?»—А дивіться,—стіки грошій!»— Вона в хату—так і есть.—«Деж ти набрав?»—«Та це, кає, бігало по хаті лошатко, а я піймав єго, воно грішмиі россипалось.

(Тоже кладъ по прошествіи срока, на какой зарытъ, принимаетъ видъ животнаго, см. у. Чуб., I, 99).

3. Тоже.

Був собі убогий чоловік та жінка, і було у них двоє дітей: синок маненькій і дочка, Палазя. Пішов чоловік на заробітки, а жінку з дітьми дома кинув. І до того вони дожились, що вже і їсти нічого; спекла вона з останнёї муки два коржі, то і всёго. От сидять вони раз в вечері, а шось як загуде, як зашумить поуз хату, а тому хлопчикові і випало на толок вийти подивиться. Вийшов,—дивиться стоїть скриня повна грошій, і свічечка горить. Набрав він грошій в запіл, вніс в хату, а там у друге пішов.—«Шо ти там робиш?»—«Та там, мамо, на дворі скриня з грішми; так я оцце набрав та ще піду».—Вийшла вона с хати, як побачила ту скриню—россмикалася та тікі нахилилась брать, а скриня її зачепила та так кріз землю і загула. Плаче той хлопчик, сидить в хаті, матері нема, а Палазі нічого їсти. От прокинулась Палазя:—«Чого ти, братіку, плачеш»?—«Та матері нема дома».—«А дай мені їсти!»—Одломив він кусок коржа—дав їй; сидить упъять плаче, аж іде в хату дід, такий старець!—«Дай мені, кає, хлопчику, хліба!»—«Чого ж я вам дам? у мене тікі і є шо два коржі, а матері дома нема».—«Дай, кає, хліба, я тобі матірь найду».—Він взяв і дав. Тікі в вечері—як загуде, як зашумить, він вийшов з хати, аж стоїть скриня, а біля скрині мати.—«Ідіть, мамо, в хату».—Вона пішла в хату, а він давай ті гроші носить, аж поки всі переносив. «Я, кає, мамо, отту свічечку внесу?»—Вніс і свічечку.—«Я, кає, мамо, і отту скриню вволоку?»—«Та не треба, синку!»—«Ну, так я, мамо, в свою гроші посkладаю, а в нову сорочки». Переклав все тай живуть собі.—От-то вже ёго щастя, бо окромь ёго і мати не могла взяти. (Синегубовка. Алекс. у. Парубок).

4. Свѣча надъ кладомъ и гробомъ праведнаго.

А то я занімавсь: сім год клади шукав. От пішли ми з одним чоловіком в Теплянській ліс під Великдень, а тоді над кладами та над праведними душами свічки горять. Прийшли,—сидимо, а у мене та був дротик і шпи так в сажень; оцце як де поба-

чиш, встромиш шип, то і чути. Ну, сидимо, тіки в церкві до христа дочитались, а воно лусь, лусь! як с підстоля, і вийшла свічечка. Я туди шоб хоч шапкою замітить, а він переляквсь та не пуска мене, одначе я замітив. Пустив шип—єсть, стали рать аж домовина. С тик пір я і кинув ходить.

(Банное. Изюм. у. Дід Кулемза).

Свѣча надъ кладомъ, см. у. Чуб., т. I, стр. 98.

5. Кладъ подъ грушею

Малим це я був, памятаю шо їхав якийсь і він в нас ночував. То як ночував, росказував, що як вони втікали, то в Хаминському лісі гроші закопали. Каже: «є груша в лісі і рів коло неї, то ми закопали там гроші, ше й шаблею три знаки зробили на груші».

То расказує, али казав, шо й сам не памятає, в якому то місці гроші вони поклали. Знаю, шо так коло груші поклали, три знаки шаблею зробили на груші, і ше рів тут був, али шоб піти в ліс, то не вгадаю, де то те місце. Дуже тяжко нас гнали; бігли дуже, так на бігу стали, положили і далі...

(Запис. Вл. Менчицъ).

6. Кладъ въ замковомъ подвалѣ и крестъ.

Зараз за Бердичевом, коло Жидівець, есть село Крилівка. Колись замок там був, де та Крилівка, замок був і лёхи в замку були.. Замок геть спустошили, а про лёхи замкові ходила чутка, що вони не порожні, оно що не даються нікому достатись до них... Коло них може не їден заходив, копано, всякий спосіб прибірали,—не даються... так і покинули ї... Добре!

Росказував небіжчик піп Жидівецький, я в ёго служив, то сам чув од нёго... Каже, у тому замку сидів чоловік, і їден но він і був там; так от як і в нашому замку перше то сам но Коробка сидів; більш нікого не було. Він їден сибі там жив.. Так і той чоловік... сидить сибі сам на замковищі.

Сказано, як у господара, в того чоловіка може яка мизерія, має він те, друге; ну, як у господарстві, була в того чоловіка,

вибачайте, свиняка. Мав він ту свиняку, їдна по вона в нёго ходить, а по замковищі бузина поросла, така бузина скрізь як ліс, ніхто туди не ходить,—та буяє, так що продертись трудно. Та свиня узнала всі лади; все в ту бузину ходить, стала ходити в бузину, вийде звітиль заїжана така, наче де товч їла, або муку: морда вся заїжана така буде в неї... Дивуїться той чоловік, деб вона це могла найти тую поживу собі?.. На решті думає той чоловік: «це вже вона до когось в клуню ходить, або де повітку продерла, то може з соломяника шо їсть. Як уловлять свиню, то ноги поперебивають. Тра її дослідити, де вона ходить». Ото в празник, є час; можна тепер дослідити тую свиню. І празник був,—Зелені свята. Рушила та свиня в бузину, чоловік за нею; пройшов геть, ба полізла тая свиня у нору... Став той чоловік над норою, жде тут своеї свині, поки вона вибереться з теї нори. Пождав він, вилазить вона звітиль, і вся морда замащана; їла, знати, шось: ше дзвакає та плямкає... Нора с приходу узенька. Приніс той чоловік заступа, роскопав і поліз в нору, проліз трохи,—стала вона ширшати; поліз він геть,—чує, шо далеко він уже проліз. Він дальше став лізти. Ніби як світ звіткільсь виходить. Розглядає він у ті норі, аж видко ёму двері, не причиняні двері; із за дверей світ виходить. Дивиться той чоловік кроз ті двері: зробляно так, наче хата; по середині стіл, застеляний скатеркою, на столі хрест лежить і діямент, і то світ йде от того діямента. Кругом склеп, муровано, і коло стін поробляні засіки, а в тіх засіках добра всякого?... Незчисленне добро в тіх засіках: грошей всякіх, пашні. А по склепу тихо, тихо, те добро так і лежить сибі,—як цілий склеп, то нігде нікого й духа нема... Не без того шоб той чоловік грошей не брав звітіль; брав він гроші, став вже ходити до того лёху як до свеї комори. Шож? нема там нікого, сам як прийде, сам і господарить як хоче, то чом же не брати, або не ходити? ніхто нічого ёму не каже. І ходив той чоловік до того склепу. Скортіло ёго хреста взяти до хати. За діямент, то він обміркувався, шо як візьму, а побачать у мене, то спитають, де я взяв; діямент до себе

страшно брати, а хрест візьму, а вже й жінці призначався той чоловік.. Пішов він брати до хати хреста того. Взяв того хреста і йде з ним... тілко шо він за двері, так весь склеп і задвиготів: пішло по лёху аж гуде, аж стогне. Чоловік як взяв у руки хрест святий, держить ёго, а вже кругом ёго наче світ перекидаїться. Далі двермп тіми як бразне! Стало чутно, шо наче замки бразкають, і засипає ті двері, замуровує, а гуде, а двиготить! так аж стогне земля накруги. То той чоловік йде, а за ним засипає лёха, він йде, а за ним засипає; вийшов геть з лёху і всёго лёха так як ніколи не було: засипало, завернуло, замуровало, а далі наче шось говорить до того чоловіка, перестало густи в землі, а ніби говорить до того чоловіка.—А, чоловік же ти! і добре ж ти зробив; кілько я ждав, шоб хто нахопився та взяв мого ворога звідціль, аж таки дождався, уже нема ёго... збувся я свого ворога! Потім той чоловік росказав це, то ніби знак є: хреста в руках держить, грошей набрав, привів на те місце, де та нора була; уже можна ёму поняти віри, шо він правду каже. То приходили з коровгами, процессії з двох сіл, одправа була.. шож? не дається. Копають, то земля,—більш нічого й нема.

То це не казку я вам росказав, це правда. Піп той сам, казав, правив там і це все своїми ушима чув од того чоловіка, шо добувся був до лёха. Тепер мудрощі всякі, царі, князі всякі, тепер можна по жмінці знести ту землю,—коли не сила, не спосіб, там є хазяїн. То це росказав вам істиную правду. Діямент в ті печері остався, а хреста взяв той чоловік...

(Записалъ Вл. Менчицъ).

7. Кладъ въ башнѣ стараго замка, въ с. Бѣлиловкѣ (Кіевск. губ., Берд. уѣзда).

То, проше Вас, наша Білилівка, вона тепер но село, а перше був город, називався Білилів. Ше то діди наші росказують, крепкий город, кажуть, був такий, що їдних церков було сорок сороків.—Ну, а тепер, що?! село таке от як другі, а перше їдних церков було сорок сороків, і називався той город Білилів.

—«Що то, дідуню, у вас в Білилівці, таке камяне, на горі стирчить: стіна не стіна, мур не мур, і то височенне таке над річкою?»...

—«То, проше васъ, башта. То це в давню-давню пору строїлось, це за татар. Там під нею лёх є, і зачиняний він на 12 залізних дверей, і коло кожних дверей по замку висить. Грошей у тому лёху моц є, та не можна достатись до них. Росказують так: був собі чоловік, такий мізерний, ще ніяк не мався, не було у нёго нігде нічого. Ото сниться раз ёму: «так і так, піди до башти, спустися в лёх, то набереш грошей, скілько сам захочеш: ті гроши тибі судились».

Бере той чоловік йде. А бідний був; сказано, кому не хочеться багатим бути? і він хтів на ноги стати. А ще й чув він, що у башті, в лёху грошей, так не вам кажучи, повні засіки понасипані. Йде той чоловік до башти, спустився у лёх; до дверей,—спав замок з дверей, він далі, а з другіх дверей замок спав; ото поспадали всі 12 замків; геть всі двері, оно гремить по лёху, як замки спадають, та двері очиняються. Поочинялись, пішов той чоловік, пішов у глиб, у такий глиб, що аж сум ёго взяв, а мізерний був, хтілось то копійки зажити. Ото став він приглядатись у тому лёху, дивиться, аж засіки повнісенькі грошей, і коло кожного засіка собака на ланцугу вкований. Придивляїться він, аж панна сидить тутиньки і книжку читає. Ото й каже вона до чоловіка: «возьми собі грошей, тибі судилось тут бути; я вже знаю про тебе; ото но ти й побував тут, а більш ніхто цюди не зайде». Той чоловік подякував панні і пішов, набравши грошей. То то така в нас башта.

От і покойний грап, Потоцький, хтів добути того лёху, зачав рити землю, роскидати мури, так ёму очі на потилицю вивернуло і вязи скрутило. Як зробилось цев,—єге! «беріть стіну, складайте на перше місце»... Склали камінь, як він перше був, тоді і грапові полегшало, одпустило ёго трохи. Більш ніхто вже й не зачіпає. Давній, давній, кажуть, то мур: ще як Татари наїжали, то оттодішній. (Запис. Вл. Менчицъ).

8. Кладъ въ видѣ щуки въ колодязѣ.

Моя дочка Мотра жала колись в Сотні. Приходить в вечері до доми і каже: «али то я, тату, щуку бачила здорову, в криниці,—така от як чоловік. Стоїть у воді і дивиться на мене, так дивиться!»—«То може ти маленьку бачила: маленька часом буває»...—«Де вам! велика! така от як чоловік, голова в неї така здорова»—«Є, то не щука, коли така! Добре навіть що ти не нахилялась; мабуть то той, шо грошей своїх стереже.—«Я й не нахилялась, бо велика дуже, стоїть і так дивиться на мене. Думаю, хоть уловлю, то не витягну?» Ходив я до теї криниці, али щуки бачити не бачив. Я знаю, та криниця зветься мурована, і стежка до неї мурована. Каже, гроші закопані саме на ті стежці... али тепер нігде і жадної цеглинки не видко.

(Запис. Вл. Менчицъ отъ старика Лукъяна).

9. Кладъ въ подвалѣ у могилы, — въ приложеніи послѣ XI отд.. № 1.

10. Кладъ у могилы Галаганки—тамже, № 3.

11. Кладъ у могилы Капитанъ—тамже, № 6.

12. Какъ запорожцы клады закапывали, см. тамже, № 5.

13. Кладъ Палія, см. отд. X, № 6.

14. Разговоръ со старикомъ Лукъяномъ Заверухою о кладахъ, (тутъ же и объ ордѣ и могилахъ).

«Є! прожили трохи, діду»...

—«Хвалити Бога! прожив.. Таки й я дещо бачив, дещо памъятаю. Прожив, прожив трохи, хвалити його ласку небесну».

—«Як, діду, з самого малку тут все й жили?»

—«З малку. Дід мій був захожій: прийшов він з Любара [1]). Колись то це можна було переходити, він тоді і перейшов до Вчорашнёго. — Тоді як було? оце надокучить сидіти на їднім

[1]) Новоградвол. у., Волынской губ.

місці, то взяв здийнявся і йде, куди сам хоче. Али гляди, щоб на дорозі не вловили. Як оце з їдного місця знявсь, а до свого місця не дойшов, то на дорозі нагибає перший пан,—то тоді буде бити і назад заверне. А дойшов до свого місця, вже ти й певен. Батько каже, шо тоді в нашому Вчорашнёму було по 17 хат, а ёму дали місце на Вовчі горі. І на тому кутку оно 7 хат було».

—«А чого то призвісько: «Вовча гора», через що то вона?»

—«Урочисько таке. Батько росказує, що там оно 7 хат було. Тепер там порівняно, тепер, хвалити Бога, людно стало, а перш там лёхи були, бугири були, ще то не ціх людей лёхи, а якихсь инших. Бувало, на тіх місцях вовки водяться. Оце серед дня вхватив овечку, або теля, заволік у лёх—і не знати де й шукати, де й що»....

—«А знов оце на горбу, коло гребельки. «Хрести» звуться всі ті місця».

—«Эге, Хрести, Хрести! Тут колись манастир був, це манастирище. Колись, кажуть, тут крепкий город був на ціх місцях, де наше село, і орда ёго спустошила. Тепер уже валів і не знати, а перше ще я памъятаю, то вали тут були великі, коло замку то такий високий. Ще я памъятаю, шо й кіт не видрапаїться. Бувало так по за ціми окопами був город, манастирі стояли от на тіх місцях, що хрести звуться. Іден манастир, де тепер, Жорнівка—другий, а на Кулишівці—знов був манастир, а коло лядського кладовиська, це де могили, там знов манастир. Ще і тепер у чоловіка на городі хрест стоїть. Колись то тут город був, звався Китай—город. В самому городі за окопами та за валом, то були церкви і багаті люде тут жили, а за окопами, то которі бідніці, там сама но Шуя сиділа. Ще батько запамъятає, шо де це в нас тепер замчисько, то стояло там, росказує, якесь високе деревяне, старе було і погнило зверху, то то як вітер крепкий подихне, то ломачча і падає на землю. Бувало, каже, збіраємо те дерево топити в печі. Колись то чого не було, а тепер, бачте, все зпустошано, знесяно, тілки всёго й памъятки каміння»...

—«А нема відома, як у тому замку, що в нёму? Як би шукав, може б що й найшов. Чи нема нічого, пусто скрізь?...

—«Хто ёго знае. Кажуть, що й під нашим замком лёхи е і крепкі лёхи. Кажуть що й гроші е такі, що можна взяти, е й такі, що не даються. Я вже казав, що перше в замчиську сам но їден Коробка сидів. І то вже, кажуть, був геть докопався до дверей, оно йти в той лёх.. і здурів; до смерти своеї до памяти не приходив. От тіх дверей вже і не отходив: як копав, так і остався на тому місці. Найшли ёго таминьки, і ті двері побачили. То як очинили—такий дух звітиль вдарив, щой вистояти не можна було. То взяли геть і засунули тее місце. А Квачиха, що сиділа у валу, росказуе: оце як лягаем спати, то но ляж на полу головою до образів, ляж,—так вже цілу ніч і на годину не заснеш. Цілу ніч в голові таке думаеться, верзеться не знати що, і стане так маркітно шось таке робиться.. А повернеся, ляжеш ногами до образів, то як не та хата, і думаеш і памятаеш, любенько собі спочинеш: цілу ніч проспиш.

—«А не чули, діду, за гроші чого? кажуть, що е в землі похованіх багато грошей, і ті гроші навіть горать що року? так? «що року горать?». А на наших грунтах, майбути, е де поховані?

—«Моему батькові росказували чумаки, як ішли з Бардичива. Батько над дорогою шось робив: чи волочив борони, чи що таке; він пак і казав, та я забув, то чумаки випрагли коло ёго, то росказували. Оце, кажуть, на ваших, чоловіче, грунтах заховані гроші, як їхати з Бардичива до Вчорашнёго, то в ліву руку од дороги буде чагар; в чагарі шукати кущів глодових, дак у тіх кущах—е гроші. Там закопано сорок тисяч якіхсь грошей. В тому таки чагарі е, казали, глибоке озеро. На дні озера того закопані гроші: повен човен міді закопаний. Каже, човен на човен покладяний і обручами залізними збито і все вмісці закопано».. Я знаю який то слід: тепер там рови, ями, майбути, хтось шукав грошей. А в озері то шукав піп Чорнорудецький. Знаете, як почали озера висихати, то він десь то знав про гроші, то шукае, бувало. Оце поїде в ліс, наче стріляти приїхав, а він за грішми, лазить по болоті.. і найшов, каже.

Знов у Шпичинцях, піля коршми, на яру, в ліву руку од коршми там була криниця. У тій криниці, глібоко в землі, то там закопано штирі тисячі кіс,—і землею наверняно, і забито, і кіньми затоптано. А на горбу піля коршми, знов в ліву руку од коршми, то закопано 4 сакві червінців. То це все піля коршми, али де та була коршма?... хто ёго знае. А то в Гуцаловому хуторі, то були гроші, али вже їх взято. В їдні вербі то поклав 4 оружині, а в дуплі другої верби, то 4 гарці червінців. То їден наш чоловік рубав вербу і найшов оружини, а по них добрався вже й до грошей»...

Якось мій покойний батько, і Василь Нечипорук, і мелник, звався він Темком,—пішли на Шпичинеччину грошей глядіти. Взяли вони с собою свердла, пішли. Поки зайшли, смеркло. Тепер тим свердлом тра глядіти в землю. Мій батько перший взявся до свердла, він найстаріщий тут був. Скоро я вгородив свердла в землю, а мене щось за бороду лап. Перемовчав мій батько, тілко боїться тім свердлом білш глядіти, а дае свердел Василеві: спробуй, думае, ще ти щастя. Нечипорук тім свердлом в землю, уже перейшов на друге місце, так, знаете, сміливо заганяе того свердла, байдуже собі; він же пораеться з свердлом, а батько і очей з ёго не спускае. Коли Нечипорук як мотне головою до гори.. і годі.. став.. випустив свердла з рук; свердел так і оставсь в землю вгорожаний; ото Василь мовчки дае свердла мелникові, той ще нічого не постеріг, ми вже вдвох; волосся до гори стало, а він ще нічого не примітив. Мацае тим свердлом, а далі як крикне, а підскочить, вхопився за підборідок, держиться і став казати: «Дух святий при нас! Дядьку Василю, діду, чи ви тут, що це з нами? міні за малим щось очей не видерло». Ото й вони кажуть, що й їм те саме було. А бачите, мелник був молодий аж він не вмовчав. Батько каже, як кіт наче мене так драпнуло, як рукою за бороду взяло. Та послі того вже годі і годі глядіти. Всі трое пішли звітиль. Цур ёму! Більш і не ходили, полякались дуже. То то таке мій батько покойний росказував. «Пригнувся я, каже, тілки що свердла загнав в землю, то наче кіт мене за бороду драпнув, і недуже, і

нікого невидко, поночі, а на полі, то і покинули ми, і пішли, і годі глядіти: цур ёму! щось драпає..

—«А за орди росказував батько ваш?

—«І за орди росказує, росказує, бувало. Погано, каже, тоді було. Чоловік як тая сорока на тину: і пасися і стережися. Тоді не так, як тепер, що царі і мудроці всякі; тоді зійшлись ідні з другими, то жоден торбу має, буде в ті торбі каміння, пісок... то для войни. Або насадить шпичку залізну і тим ото воюеться. Біда, бувало, людям! Тоді як от і тепер кидали дітей дома. Це сидять діти дома, чоловік прийде в вечері, вони стоять радком під стіною і лавою приперті. Подумати, то вони собі играшку таку найшли, а то поставить їх радком під стіну та лавою притисне, то вони не живі так радком і стоять».

—«А що то ці могили, що їх такого скрізь видко?»

—«Росказує, бувало, батько: це люди роблять по полях, а на могилі стоїть штандарт і на штандарті чоловік буде з тичкою стояти. Люди і будуть робити, поки віха тая до гори стоїть; скоро віха похилилась до землі, то тікають, ховаються по буръянах. Нігде тоді так не сховаїся, як забіжить чоловік у воду і забереться на глиб так, що ніс но вистромить. Збожжа все, бувало, по ямах держать: в стіжках і недумай держати...

(Запис. Вл. Менчицъ).

VIII.

Разсказы о церковныхъ лицахъ и явленіяхъ.

---

1. **Сотвореніе и благословеніе міра.** (Богомъ и Сатанаиломъ).

Ото як задумав Господь сотворити світ, то й говорить до найстаршого ангела, Сатанаїла.

«А що, каже, Архангеле мій, ходім творити світ»!

—«То ходімо, Боже, каже Сатанаїл». Ото вони і пішли над море; а море таке темне, сказано, безодне! Ото Бог і каже до Сатанаїла.

«Бачиш, каже, оттую безодню?»

—«Бачу, Боже».

«Іди ж, каже, у тую безодню на саме дно та дістань мені жменю піску. Та гляди, каже, як будеш брати, то скажи про себе: беру тебе, земле, на имя Господнє!»

—«Добре, Боже».

І впирнув Сатанаїл у самую безодню над самий пісок, тай зазлістно ёму стало. «Ні, каже, Боже, приточу я і своє имя: нехай буде разом і твоє і моє!» І бере він той пісок тай каже: «беру тебе, земле, на имя Господнє і своє!»

Сказав сказав. Прийшлося виносити, а вода ёму той пісок так і измиває, той так затискає жменю;—але де вже Бог ошукати!—заким вигулькнув із мора, так того піску як не було: геть вода змила.

«Не хитри, Сатанаїле, каже Господь. Іди знову та не приточуй свого имя!» Пішов знову Сатанаїл, але чорт чортом; знову примовляє: «беру тебе, земле, на имя Господнє і своє!»—і знову піску не стало.

Аж за третім разом сказав уже Сатанаїл: «беру тебе, земле, на имя Господнє!» І ото уже несе та й не стискає жмені, так і несе на долоні, щоб то вода змила, але дармо! як набрав повну руку, то так і виніс до Бога.

І узяв Господь той пісок, ходить по морі тай розсіває; а Сатанаїл давай облизувати руку; хоч трохи, думає, сховаю для себе, а потім, думає собі, і землю збудую, а Господь розсіяв.

«А що, каже, Сатанаїле, нема більше піску?»

—«А нема», Боже!

«То тра благословити!» каже Господь, тай благословить землю на всі чотирі части, і як поблагословив, так тая земля і почала рости.

Ото росте земля, а тая що у роті і собі росте, далі так розрослася, що й губу роспирає. Бог і каже: «плюй, Сатанаїле!» той і зачав плювати та харкати; і де він плював, то там виростали гори, а де харкав, то там скали. От через що то у нас і земля не рівна! Воно ще кажуть, що ніби то ті скали та гори, Бог знає, доки б росли, а то Петро та Павло як закляли їх, то вони вже й не ростуть. А ото вже Господь і каже до Сатанаїла: «тепер, каже, Сатанаїле, тілько б посвятити землю: але нехай вона собі росте, а ми відпочиньмо!»

—«А добре, Боже,»—каже Сатанаїл.

І лягли вони спочивати. Господь спить, а Сатанаїл і думає утопити Бога, що би землю забрати. І ото підняв ёго тай біжить до мора. Спершу на полудень біжить тай біжить, а мора нема; вдарився на північ,—і там не видати. Побивався на всі чотирі части світа,—нігде нема мора; звісно земля уже так розрослася, що в саме небо уперла краями, тай де вже там теє море! Бачить він, що нічого не вдіє, несе Бога на те саме місце, тай сам коло ёго лягає.

Полежав трохи тай будить Бога:

«Вставай, каже, Боже, землю святити!»

А Бог ёму й каже:

—«Не журись, Сатанаїле! земля моя свячена: освятив я еї сеї ночі на всі чотирі боки!»

(Запис. Ст. Руданскимъ, въ с. Хомутинцахъ Винницк. у., Подольск. губ.).

Ср. Чубинск. I, 141—144 и у насъ выше вь отд. I, № Происхожденіе горъ и камней.

2. Сотвореніе Адама, чорта, женщины. Грѣхопаденіе.

Чоловіка, кажуть, виліпив Господь з глини; дав ёму зовсім свою святую постать. На біду тільки зоставалася їще жменя глини. Де еї подіти! Господь і приліпив межи ногами, а з тої глини і зробилось грішне тіло, тай згубило чоловіка. Як би не воно, любенько жив би собі Гадам у раю, а то ні! Прожив день, тай засумувався: сказано, надійшла грішна думка. Аж Господь усе таки не хоче дати ёму жінки. «Лучче, думає собі, дам я ёму приятеля; приятель усе таки лучче, як жінка!» Ото й каже до чоловіка:—«Не сумуй, Гадаме, стане, чого хочеш! Вмочи в росу мизинний палець, та й стріпни перед собою,—то й приятель буде! Гляди ж тілько, сказав Господь, не тріпай позад себе!»

А Гадам чи забувся чи що: вмочив в росу цілу руку та як тріпне навидворіть, так і зъявилось пъят чортяків. Глянув Гадам та у ноги: а чортяки давай пазюри мачати та тріпати позад себе. То такого ж то їх намножилось, що аж небо тріщало.

Оттак і тепер жиди роблять. Жид, пся віра, ні за що не витре рук по християньскій, а непримінно стріпне перше на видворіть мокрими руками.

Поглянув Господь, якого лиха наробив Гадам, тай казав своїм ангелам усіх чортів із неба позганяти. То як посипались із неба тиї чорти, то де который Бога спомянув, то там і остався: который на небі,—на небі остався, который на землі,—на землі остався, а который у повітрі,—в повітрі остався.

Але усе чорти чортами. Ті, що на землі, підтинають чоловіка; ті, що під небом, дрочаться із Богом, за то їх Господь і побиває своїм громом. Буває так, що чорт ховається часами за

християнина, то Господь і християнина побиває громом, але за то ёму гріхи видпускає. А часами чорт ховається в землю, то громова стріла і в землі ёго побиває, а через сім літ виходить із землі і кажуть, що вона помогає від кольки. А ті чортяки що на самім небі, ті каждого вечера світять на небі свої смолянії свічки; але ангели ходять плічами тай зганяють їх із неба. І летить чорт із неба як ясная пасмужка і скілько раз християнин скаже: аминь, на стілько сажнів він залізає в землю; а як часами ніхто не скаже, то він по землі так і розливается смолою. (Ср. Чуб. I, стр. 145—146).

Ото Господь ізнов приходить до Гадама тай каже:

—«А що, Гадаме, лебонь тобі жінки треба!» Гадам поглянув, тілько облизався.

—«Та вже нічого с тобою робити! каже Господь, треба тобі й жінку дати».

І наслав на нёго сон і виломав у нёго лівеє ребро, а с того ребра і сталася жінка.

І не натішився Гадам, як побачив жінку; але живо переконався, шо де чорт не може, там жінку пішле. Там десь у раю були такі яблучка, що Бог заказав їх їсти. Жінка як заглянула то й причипилась до чоловіка: «дай та дай!» Гадам і каже, що не можна. А вона: «то так ти, каже, мене любиш, що жалуєш і яблучка для мене!» Гадам і каже: їж уже, коли хочеш, жінко! хоч мене до гріху не доводь. Як поїла сама, так і зачала препрошати чоловіка; що не відмовлявся, а ні способу! Ото вже їсть і чоловік; тілько що ковтає, аж надходить Господь, так теє яблуко в горлі і осталось, і тепер воно на горлі у всякого чоловіка.

Подивився Господь і дає Гадамові заступ, лопату і жменю насіння, та й каже до нёго: «оттак, Гадаме, не хотів ти шануватись, так тепер крівавим потом їди дороблятися хліба»! Тай і вигнав ёго з раю на землю.

(Запис. Ст. Руданскій, въ с. Хамутинцахъ).

3. Адамъ земледѣлецъ. (Тутъ же сотвореніе коня).

Вразився Гадам, шо Господь вигнав ёго з раю. Копає землю, тай не каже: «Боже помагай!» а чорт і радий тому, і що Гадам

скопае за день, то він у ночі і поперевертае до гори травою. Гадам копае на другім полі; (він то думае шо поле ёму винно), копае тай копае, а рано гляне, а ёго поле ізнов зеленіе, як некопане.

Бився він бидній та побивався, далі здихнув до Господа Бога тай каже: Господи Боже, допоможи мені! І як сказав, то так тая земля, що він копав, так раптом і зачорніла. І помолився Гадам Богу, тай зачав засівати.

Ото засіяв Гадам, запрігся сам у борону тай волочить. І так—то ёму тяжко тую борону тягнути, а чорт із заду сидить на бороні та сміеться.

І поглянув Господь тай каже до свого ангела. «Бачиш, каже, того чорта, що на Гадамові бороні?»

—«Бачу», каже.

«Піди ж, каже, та зроби с того чорта коняку для Гадама!»

Ото ангел і пішов та як закинув на чорта оброть, то так з нёго і сталась коняка. Тогді ангел і каже до Гадама: «Росирагайся, чоловіче, та запрагай коня: Господь дае тобі худобину!»

Ото с той коняки і почались наші коні [1])!

(Запис. Ст. Руданскій, въ С. Хомутинцахъ).

4. Смерть Адама и преблаженное дерево.

Жив собі Гадам. Ото вже ёго Господь і діточками поблагословив. Така то ёму втіха та радість, що, здаеться, вічне хтів би жити; а до того ще й здоровье ёму служило. Ото й говорить Гадам до Бога.

«Боже Боже! не умру я; бо я сильний чоловік!»

—«Сильний ти сильний, говорить ёму Бог, а все таки умерти мусиш. Заболить тебе голова, защемлять руки, заломить тобі ноги, і ти таки умреш!

---

[1]) Як видно, то наші люди не дуже прихильні до коня. В їх оповідках кінь почався с чорта; по конях їздять чорти, коня проклинае і Божа мати. В їх приповідках, «кінь ворог християнина!» В їх господарстві коні тож само не певні. Їдни тілько козаки мали у нас коня за вірнаго товарища.

Не вирів Гадам, поки був молодий, а прийшла пора, мусів повірити. Розболілась голова, розщемились кости,—сказано, у старого. Баче Гадам, що недалеко до смерти, тай каже до свого сина:

«Сину, каже, сину! піди, каже, до раю, та принеси мені з раю золотого яблучка, бо отсе вже находе на мене остатня година!« Пішов син до раю: але замість яблучка приніс того прута, що Бог Гадама виганяв із раю. Гадам і казав зробити с нього три обручи і наложити на голову. Але де вже від смерти та що поможе! Воно то голова ніби і перестала боліти, а вмерти усе таки вмер. І як умер він з тими обручами, то так його з ними і поховали; і ото з тих обручив і виросло три дерева: кипарис, кедрина й треблаженне древо.

Ще за треблаженне древо кажуть, що матер Божа с Спаситeлем їдного часу спіткнулась на нього тай сказала с переляку: «О, треблаженне древо, на тобі син мій розіпнеться!»

А син і промовив: «Правда, моя мати!» І справді, скілько послі хрестів не підберали, ні жадним не могли його розіпняти, а тілько на їдним треблаженнім древі, которе ще тогді, як росло, мало вигляд хреста.

(Запис. Ст. Руданскій въ с. Хомутинцахъ).

5. Каинъ и Авель.

На Великдень, поки з церкви випустять, гріх не тілки чоловікові їсти, а й скотині давати. Один чоловік, чи не знав сього, чи не вірив, та ранком на Великдень так, що ще й до служби не дзвонили, узяв та й пішов товарові давати, та хотів набрати соломи на вила та й стромив вилами, а в соломі спав менчий брат, от він його й настромив і підняв у гору на вилах. Так Бог сей гріх на місяцеві й начертив. Як придивесся на місяць, то й видно, що брат брата на вилах держить. Як хто каже, що се держить на вилах Каїн Авеля.

(Записано въ Зѣнковѣ. Г. Забодько).

6. Потопъ.

Як потопа мала бути на землю, то Ной брав к собі, у ковчег, всякий плод, всяке звіръе і птицю всяку. Так от з Ноем, у ков-

чезі, було всякого плода по парі, но не брав Ной з собою їдного тільки сокола. І був потоп 12 дней і 12 ночей; так всі ці дні сокіл вилітав і остався живий.

(Дѣдъ изъ Могилева на Днѣпрѣ. Запис. Вл. Менчицъ).

7. Потопъ, (и птахъ — носороженць).

Їдного часу задумав Господь затопити землю і витопити всіх людей, які тільки були,—тай каже до їдного святого чоловіка: «Роби ти», каже, «корабель, святий чоловіче,—бо я хочу землю затопити!»—Ото той чоловік і зачав робити карабель; теше стовпи, розпилює дошки, сказано, щоб усе до міри було; а чорт,—як назбитки,—прийде у ночі тай усю ёго працю переробе не до міри: там надрубає, там надпиляє, там перестружe, так що а ні способу разом поскладати. А чоловік бідний нічого й не знає: все теше тай теше, а тих і не зміраe.

Аж Господь ізнов говоре до нёго:

«Складай, праведний, корабель, завтра потоп буде!»

Ото й кидає він тесати та пилити, зачинає складати, але шо візьме в руки, усе не до міри: то тонке, а то коротке... Що тут робити у світі Божому? а взавтра потоп. Заламав він руки тай стоїть над дошками. А Бог ёму і говоре з неба:

«Не журися, чоловіче мій! шо довше,—то стули і буде коротке; а шо коротке, натягни, то й буде довге; та кінчай мерщій корабель; бо узавтра потоп».

Тілько що скінчив він корабель, аж земля і зачала в морі потопати. Злітаються птахи, збираються звірі, а той видберає зівсёго по парї і впускає в корабель; їден тілько сильний птах, носороженць, не хотив іти в корабель, за то ёго і покарав Господь, щоб він не гордив зи своеї сили.

Ото упирнула земля, пливає корабель, пливає і носороженць; а птахи бідні, птахи так і кричать, так і бъються у повітрі. Уже бідні і із сили спадають: нігде видпочити, аж підпливає носороженць, і ріг ёго як віха сторчить над водою; ото птахи і полетіли на той ріг. І сідають тай сідають; а носороженць тримає, далі не витримав та так і впирнув головою в воду.

Птахи позлітали, тай знову сідають, а носорожець ізнов головою в воду; і злітали і сідали аж поки зи всім не втопили носорожця. І с того часу пропали носорожці с коріням і насіням.

(Запис. Ст. Руданскій въ с. Хомутинцахъ).
Ср. Чубинск. I, стр. 211, Единорожецъ.

8. Фараоны сирены.

Оно й тепер, колі бура—вецер бивае на морі, корабль як пливець, так з мора все і вискакуюць Фараони. Плавае коло корабля і все питаець: чи скоро конец света настане? Как буря, чуеш, так он уж і плавае; і много їх, так у ветер коло корабля і все просяць скажи це: «чи скоро свет кончится, чи не?» Колі знаїеш їх, так скажеш: «вчора буде свет кончаться».

— А Фараони, вони ж самі-хто?

— То Мосей переводив народ через воду. Бог звелев ему махнуць на воду рукою. Мосей как махне, так мост і став через воду.

Фараони женутьця за народом; народ через мост, Фараони себе угналися на мост. Тогда Бог звелев Мосею: «махні рукою на мост!» Мосей махнув рукою к мосту; Фараони беглі серед мосту еще так серед мора, как Мосей махнув рукою,—їх і не стало. Мост принявся. Бог так зробив, зарівняла все вода, тілько й сліду било по Фараонах. І зробилось у морі, що Фараони стали до пояса жонка, а од пояса—риба. До пояса у Фараона—груді, голова, волоса, всё женское: женщина по всей формі; од пояса-всё як у риби. Ім Бог і пищу назначив, і то вони дожидаються, поки конець всему буде. Як пливеш на морі,—а Фараон спросе: «чи скоро свет кончится? то гаварець нужно: «вчора свет кончится, вчора?» Вони ради, щоб свет кончився...

(Зап. въ старомъ Быковѣ Вл. Менчицемъ. Языкъ переходной къ бѣлорус.)
Ср. Чубинск. 1. 211, «морськ. люде»

9. Цар Давидъ. (Судъ съ Богомъ и псалтырь).

Давид то був собі такий цар, і добрий то, кажуть, цар був, та тілько не христіянин. Ото ж Господь і задумав ёго до пуття

привести, нарядівся купцем, та й приїжжає до Давида палац купувати. А палац у Давида був такий, що не було кращого в цілім світі. Ото купець і каже до Давида: «А що, каже, цару Давиде: чи не можна в тебе палац торгувати?»

—«А чому не можна, каже Давид. Воно то можна, та тілько не знаю, чи будемо сватами».

—«А бо чом?»

—«А так, каже, купче чужеземний! Коли маєш стілько злота, що всі мої люди наберуться і скажуть, що вони довольні, то твій буде палац; а ні,—то й не думай».

«А добре, цару! каже купець. Вели зберати народ!»

Зібрався народ із цілого царства; купець єго і веде до їдної гори і як поблагословив купець тую гору, то так вона і розсипалася злотом. Народ кинувся до того злота і став розберати; понабирали стількі, скількі хто здужав підійняти. Купець і питає:

—«А що ж ви, люди, чи довольні?»

—«Довольні! довольні!» — закричали люди, тай усі і розійшлися.

—«А що, Давиде, каже купець, не програв-есь, може?»

—«Не дуже і програв! каже Давид, моя земля, то моє й злото!»

—«Та чия хата, того й правда,» каже купець, «а все ж таки треба, щоб хто розсудив!»

—«А хто ж нас розсуде»:—питає Давид.

«Та про теє не журися! каже купець. Є на світі такі люди, у которих обидва ми рівні. Ходімо на цвинтар, там нас розсудять умерлії.

—«То ходімо, купче!»—каже Давид.

От вони і пішли на цвинтар. Приходять, а купець і каже. «Правдивії люди, люди умерлії! Встаньте, люди, та розсудіть мене с царом Давидом!»

А вмерці повставали, упали купцеві до ніг тай сказали: «Правдивий Боже! не нам тебе судити, а тобі судити нас на другім пришествії!» Аж тогді пізнав Давид, с ким судився і с того часу став христянином. Все, бувало, тілько і робив, що

писав святії письні, та грав їх на гуслях. І писав він тай писав і як списав уже цілую книгу, то й розрізав листи тай кинув на море. І ті листи, що були не святі, то ті і потонули, а ті, що були святії, ті плавали собі по морі. Ангели і зібралі тії лісти тай понесли до Бога, а Бог перечитав, тай казав передати людям.

От звітки то і почалась наша Псалтир.

(Запис. Ст. Руданскій въ с. Хомутинцахъ).

10. Іосифъ, Самсонъ и Соломонъ—Давидовы дѣти.

Цар Давид так колись преподобився Богові, що Бог сказав до нёго:

«Проси в мене, Давиде, чого хочеш, все дам тобі!»

Ото Давид і просив собі у Бога три сини: їдного найкращого, другого найсильніщого третёго найрозумніщого. Бог і дав ёму Іосипа, Самсона і Соломона.

Прекрасний Іосип завідував снами. Той тепер коли що страшнее присниться, ми й примовляем не встаючи:

Нехай святий Іосип
На все добре переносить.

Сильний Самсон воювався по всім світі, на остаток з нами задумав воювати. Пливе Дніпром, але тілько що з води, аж на нёго лев. Самсон до нёго, та як ухватив ёго за пащу, та як наступив ногою, то так разом з левом і закаменів. Так він і тепер стоїть у Київі.

Премудрий Соломон сидів, кажуть, у дома та тілько книги читав, але ото раз пішла поголоска, що він хоче проповідь говорить. Збірається народ із цілого світа послухати ёго проповіді; а він тілько пійшов тай сказав людям:

Як маете що шити
То перше кгудза завъяжіть!

Ото тілько було й мови, тілько й чутки за Соломона [1]).

(Запис. Ст. Руданскій въ Под. губ.)

---

[1]) Расказовала женщина и потому, вѣрно, не захотѣла дальше говорить о Соломонѣ.

11. Іерусалимъ.

А, проше у панича, є в Іерусалимі, хата така, що всі померші душі сходяться до тії хати і живуть в ні? Мині москаль казав, що ніби така хата є в Іерусалимі. Він каже, пас воли там, той бачив її, казав, що зветься вона—«Дім Давидів». Як так дивитись, то здається можна по драбині вилізти до неї, щоб заглянути у вікна, а стань же лізти, то ти лізеш, а вона вищає, ти лізеш, а вона вищає... А знов, от теї хати недалеко стоїть мур; як візьмеш до єго підходити, він дальше, дальше, все дальше од тебе; ти до єго йдеш, а він бере отходить од тебе. А в середині в нёму, то—штири криниці. То вже на весь світ вода росходиться с того муру, с тих штирох криницців. До москаля того було пристало штирі жінки: ото женися на котрі з нас, на котрі сам но схочеш. Так до єго взялись, шо москаль той нікуди діться! вибрав собі їдну молодицю, та як вибірав, то котру молодицю собі взяв.... Та якась стара баба єго навчила: не бери молодшої, а саму старіцу, за себе бери... То й була криниця, оно перекинулась бабою.. (Запис. Вл. Менчицъ).

12. Премудрый Соломонъ.

Повненька була Соломона мати, і як приходіть до неї їдна пані і проситься сховати від пана. Цариця сховала, аж тут незабаром приходить і пан, тай её питае: «чи не було, каже, жінки, у ясної цариці?»

—«Не було, пане, каже цариця; а із неї Соломон і промовляє.

«Не слухай, каже, моеї мами, бо і мама така сама як і твоя жінка!»

Такий то був Соломон і ще Бог знає де! А як родився на світ, то ёмуще і трох літ не було, а він уже важив жіночий розум. Зробив ваги, повішав на брамі, кладе на їдну шайку мамин чепець, а на другу жменю клоча, тай реготить, аж качається, що клоча перетягає.

Аж приходить мама.

«А чого, питае, смієсся так, сину?»

—«Та як же не сміятись, каже Соломон, коли жіночий розум не важе і жмені клоча.

Злютувалась мама. «Почекай же, каже, погане песиня! яж тебе запрачу!» І сей час казала слугам завести ёго в ліс убити і сї на знак принести серце і мизиний палець.

Взяли ёго слуги тай ведуть убити, а Соломон і почав до ніх говорити:

«Не вбивайте, каже, мене добрії слуги! Дайте мені хочь трохи ще пожити на білому світі! Відріжите палець, без ёго я обійдуся, а серце виймите у собакі тай занесіть до мами. Мама не пізнає!» Ото слуги й послухали Соломона. Урізали ёму мизиний палець, а серце взяли у собаки тай понесли до цариці, а Соломона пустили жити.

Але шо вже то помагало Соломонові, коли ёму і так назначено було тілько три роки жити. Сів бідний Соломон тай плаче, а святі з неба дивляться тай собі плачуть. Де то вже такі розумні дитині тай не дати жити. От вони і просять Бога, щоби Бог позволив ёму хоч трохи прожити. І вблагався Господь тай каже до святих.

«Коли вам так хочеться, щоб Соломон прожив їще на світі, то йдіть ви на землю, та просіть людей, щоб ёму своїх літ уділили!»

Ото святії і зійшли на землю, ходять, просять,—ніхто не уступає. Аж приходять до їдної старої баби, що вже сто літ прожила, а ще сто літ прожити мала.

«Бабуню, кажуть, змилуйся над Соломоном, уділи ёму хоч півкопи своїх літ!»

Ото баба послухала їх тай уділила, і Соломон зачав жити бабиними літами.

Підріс уже Соломон порадно, тай думає поїхати в гості до цариці. Вибрав такий час, що цара не було дома, нарядився купцем тай їде до цариці.

Приїжає, показує товари, але майбути він сам цариці сподобався, бо що й но тілько покаже, усе то цариці до сподобі. Ото й питається вона:

—«А що, каже, хочеш, молодий купче, за тії товари?»

—«Та нічого, царице, каже купець, а хіба дівчину на нічку!»

—«Добре, купчику! каже цариця; зоставайся ж почувати».

Ото спить собі купець на царській перині, а цариця й посилає ёму дівчину. Купець оглянув, відсилає назад, тай каже: велика! «цариця посилає другу, купець подивився і ту відсилає, каже, що маненька». От цариця іде сама тай лягає коло нёго. Догадався купець, кладе руку на груді, тай говорить: «се тії дуди, що я в нії грав!» А потім на природу тай промовив: «А се тії брами, що я ни виходив!» Більше для Соломона не тра було нікого; і тілько мати заснула, він устав тай виписав на стінах.

«Правда, що жіночий розум не варт і жмені клоча, коли рідная мати з своїм сином спала.

Написав тай поїхав.

А тим часом прибуває і цар. Прочитав тай пізнав, що то Соломонова справка тай задумує ёго відпитати.

Ото робить він золотого плуга тай посилає ёго возити по всім світі і записувати, скільки хто буде за того плуга давати.

Повезли слуги того плуга, возили тай возили, ніхто не цінив меньше тисячі червоніх. Ото вже вони повертають, аж здибають пастухи. Пастух сидить собі тай жвакає хліб. От вони ёго насмішки і запитали.

«Як думаєш, парубче! чи багато варт отсей плужок?»

А парубок устав, подивився на того плуга тай каже:

«Гнівайтесь не гнівайтесь, а я вам правду скажу, що як в маю не буде ні краплі дощу, то він не варт і сёго куска хліба, що я доїдаю!»

Записали вони і се тай поїхали до дому. Царь, їх і питає:

«А що люди, як там цінили мого плуга!»

—«Та всі добре! Богу дякувати, меньше тісячи ніхто не давав. Ідень тілько, кажуть, убогий пастух не цінив ёго й закавалок хліба, як тілько в маю дощу не буде.

—«Правду ж він казав, промовив Давид, і то не пастух, то син мій Соломон! шукайте ёго!»

Пішли слуги шукати; шукали, шукали тай не найшли;—і Давид видумує другу штуку. Видає бал і спрошує людей із цілого світа.

Ото люди і зібрались на бал, посідали за столи, і страва то усе такая добірная, тілько б поживати, а тут а ні способу, бо у кождого ложка на два локті.

І сидять гості над тою стравою тай куняють. Вже й царові докучило дивитися, і пішов він на часок до цариці. Аж тут раптом показався Соломон: «А чому, каже, не їсте ви, люде?»

—«Та як же ж тут їсти, заговорили люди, коли ложки такії прокляті!»

—«То годуйтесь як діти ложками через стіл!»

Послухали люди тай стали годуватись. Приходить цар, усі їдять, роспитався,—ёму й кажуть так і так було. За Соломоном, але ёго поминай, як звали.

То так і умер Давид, а не віднитав Соломона. І як умер Давид, то Соломон і став на ёго царство; і як став на царство, то й задумав ізміряти небо. Зробив собі такого круга, тай став на крузі і підійматись на небо. І ото вже піднявся у самую хмару, а святий Петро ходить у хмарі тай до нёго й каже: «Стань, Соломоне! тут твоя границя, а то далі як підеш, то й не вернешся. Повертайся назад та дивися добре: під тобою буде синее поле і чорнее пятно. То ти спускайся на чорне, не на сінє; бо чорне то земля, а сінє то море!»

Спустився Соломон тай думає собі: «не зміряв я неба, хоч зміраю море!» І зробив собі шкляннную хату, сів у ню, тай казав себе на міранім ланцуху спускати в море.

Ото ёго спускають, тай спускають, аж лізе до нёго морський рак. (А морськії ракі такі здорові, що два чоловіка на собі кажний потягне). Ото і каже він до Соломона:

—«Соломоне, Соломоне! не зміраеш ти мора! Двадцят літ шукав я колись дна, та й то не найшов, а тобі, Соломоне, ёго невидати! Повертайся ти назад; бо й то може бути, що який небудь молодий рак клешнями тобі ланцух перетне!»

Послухав Соломон тай вийшов із мора, а тут ёму уже небагато й жити оставалось.

Ото і думає Соломон, як би ёму утікти від смерті. Дочувся він, що десь то є на білім світі безсмертная гора, тай став од неї діставатись.

А під тою горою жили черці, та манастирі будували. Ото Господь і каже тим черцям:

«Покидайте живо всю роботу, та робіте гріб і домувину! До вас їде премудрий Соломон умирати!»

Ото вони й роблять гріб і домувину, аж надходить Соломон.

—«А що ви, люди, робите?» питає.

— А вони й кажуть: гріб на Соломона!

Почув Соломон; крути не верти, а треба вмерти.

—«А маєте ж ви міру?» питає їх.

—«Ні, не маєм!»—кажуть черці.

—«То беріть міру з мене! Він такий як я!» каже Соломон.

Взяли черці з нёго міру; зробили домовину; по домувині припустили і гріб.

—«А ну, чикайте, каже Соломон, я зміраю домувину!»

Положився в домувину! «Ну, каже до міри! а впустіте в яму!»

Опустили в яму.

—«Тепер засипайте! каже Соломон, а Соломона вам не треба ждати, бо я сам Соломон!»

(Записалъ Ст. Руданскій, въ с. Хомутинцахъ).

13. Царь Соломонъ и жена его.

Був собі вірний і примудрий цар Соломон, та ожинився в невірного царя. Жінка дуже не любила ёго й не хотіла ёго слухать. Бувало, Соломон йде в церкву, а жінка ёго не хоче, але раз Соломон заставив таки її піти в церкву. Тільки вона ёму й каже: «піду в церкву, але як буду христиться, то не буду молиться, а як буду молиться, то не буду христиться». Пішли вони до церкви, але ж жінка й не христилася й не молилась. Прийшли до дому, а жінка й каже Соломонові: «Ходім же тепер в нашу церкву».—«Добре, каже Соломон, але ж я буду стоять так, як ти стояла в наші церкві й не буду кланяться».—Але ж хитра жінка: ще наперед приказала зробить так двері, щоб спускались зверху вниз. Прийшли вони до невірної церкві, цариця прийшла вперед, а Соломон тілько що на поріг,—а двері ёго по потилиці-буц!—«Ну, думає, перехитрила бісова віра! Я ж тобі

доїду кінця», й пішов до дому. Раз ёго жінка зговорилась з одним невірним царевичом втікти од Соломона й змовились так: жінка приставиться мертвою, і як поховають її, то тоді царевич викопає її, й вони втечуть. Зробили так. Царицю вбрали, положили на стіл й покликали Соломона. Прийшов Соломон, обдивився кругом жінки й думає: ні, бісова віро, не обдуриш в другий раз, не вмерла ти. Взяв роспік залізний підісок, та як держала вона руки складяни,—так й пропік наскрізь. Алеж вона хоч би писнула—така була завзята! Соломон нічого не сказав. Ввечері поховали жінку. Тілько що її поховали, невірний царевич зараз підъїхав до кладовища, одкопав її, повіз до себе жінку Соломонову. А Соломон на другий день прийшов до її батька дай каже: «Біжіть, тату, да подивіться, чи є в труні ваша дочка».—«Бога ти бійся, каже батько, я буду ще тривожить тіло мертвої дочки!»—Але Соломон настояв на своєму. Пішли, заглянули в яму, та тілько руками сплеснули—труна була пуста. Думав Соломон, думав, а далі приказав зробити собі тачку й насипати туда землі; взяв з собою війско одно чорне, друге біле, третє червоне. Звелів він, щоб ёго везли до невірного царевича і вкотили в ту хату, де царевич з ёго жінкою пъють чай; взяв він ще з собою три сопілки. Привезли ёго до царевича й вкотили в хату. Царевич й жінка Соломонова засміялись тай кажуть: «а чого тобі тут треба»?—«Приїхав, каже, вас побачить».—«То випий же з нами хоч чаю».—«Не хочу, каже, вставати з своєї землі, подайте сюди». А жінка каже: «ото дурний! Отак і вік з таким дурним скоротала, але тепер він в наших руках».—Дала Соломонові чаю. Царевич вийшов й приказав зробити шибиницю на Соломона. Випили чай а царевич й каже: «Йди з нами, Соломоне, на балкон».—«Ні, каже, з своєї землі не оступлюсь, хіба винесете мене». Царевич приказав винести ёго на балкон. Сидить царевич з Соломоновою жінкою на стільцях, а Соломон в тачці. Царевич показує на шибиницю й питає Соломона: «кому то хата строїться?»—«Або тобі, або мині, але скоріщ тобі», каже Соломон. Ті обоє засміялись тай кажуть: «в наших руках, а ще каже, що шибениця скоріщ на мене, ніж

на нёго».—Ото повезли вже ёго до шибиниці. Соломон й просить царевича: «нехай я перед смертію хоч заграю». Як заграв в одну сопілку,—ого! біле військо біжить, як може заскочить; а царевич пита: «що то таке?»—«То, каже, моя смерть». Як заграв в другу сопілку,—червоне військо летить як може. Царевич пита: «що це таке?»—«Це, каже, вибігае моя невинна кров». Як заграв в третю сопілку, чорне вісько в одну меть прилетіло. «А це що таке?»—«Це, каже, чорти по твою душу приїхали. А що каже, я на твої землі, та й повісю тебе». Як крикнув на свое військо, так царевич і шмигнув вверх на шибиницю. Цариця тоді в ноги Соломонові. «Прости, каже, мині, мій голубчику».—«Ні, каже Соломон, бісова віра! З тобою вже мині не жить». Приказав зараз привязати її кісьми до конячого хвоста й пустив ёго в чисте поле. Отакий то був премудрий Соломон!

(с. Кахтановка, Звенигородскаго уѣзда. Запис. Евг. Борисовъ).

14. Премудрый Соломонъ и злая мать его.

Був собі багатирь і був у ёго син Соломон. От цар потребував багатиря на службу, а син і каже: «піду і я з вами». Батько і отвіча: «ти маленький, сину, оставайся дома»! Син остався, і став граться! зробив терезки і почав важить г...о собаче і бабъяче. Мати і каже: «шо ти, сину, робиш?» А син і каже: «важу собаче г...о з бабъячим, так бабъяче важче, це значить шо воно будто й толком розумніше». Мати і каже: «ах ти сукин сину! постой, я тобі дам!» Та і пішла до бондаря, та і каже: «зроби мині бочку з залізними обручами, бо мині дуже треба». Бондарь зробив. Вона взяла ту бочку, принесла до дому, напекла паляниць, пошила каптан своему синові і посадила ёго в бочку, тоді найняла чоловіка, шоб одвіз бочку на море. Той чоловік одвіз і вкинув в море. Плавав той син в морі не багато: сім год. Коли ось приходить ёго батько до дому і пита: «а син де?» Вона отвіча: «умер».—«Справляла ж ти поминки?» —«Справляла!»—отвіча жінка. От зробив багатирь золотий плуг, найняв людей і послав з плугом по світу, тай каже: «хто угада ціну плугові, того й приведіть до мене». Ті люди пішли.

Шукали, шукали, нікого й не найшли, шоб ціну угадав. Коли це багатирьского сина викинула вода на берег. Біля берега наслось два буйвола, і підійшли води пить. Салимон почув, шо шось шамтить на березі, та як закричить в бочці: «Єй, хто там ходе?! вибейте, спасибі вам, у цій бочці дно!» Буйволи прийшли, та один із їх як торохне рогом, так дно й вилитіло. Він тоді вийшов з тії бочки, пирихристився і дивиться кругом; коли це побачив на горі віз, а біля воза сидить чоловік; він пішов до єго, тай каже: «здрастуйте!» — «Здрастуй!» отвіча дід.—«Шо ви робете?»—«Вівці пасу!» каже дід.—«Найміть мене!»—«Так грошей нема!»—«Дайте мені ту сопілочку, шо ви граєте, то буду служить і за неї».—«Ну коли хоч, паси, за сопілочку». Він і найнявся. Взяв він тоді одежу свою поскидав, поховав у торбу, а чабаньску понадівав, взяв киёк, сопілочку і пішов овець пасти. Коли ідуть люди, і плужок золотенький несуть. Побачили чабаньский віз, тай кажуть: «ходім до того воза, може там хто одгада». Прийшли тай кажуть: «здоров!» «Здорове! каже дід. Вони і питають: «Чи ви розберете ціну сёму плужкові?»— «А хто єго знає шо він стоє, каже дід, підіть до мого підпасича, може той чи не розбере». Вони пішли. Побачив підпасич, шо вони йдуть з плужком та сів тай с... і хліб їсть, і воші бъє. Вони й кажуть: «шо ти робиш?» Він і отвіча: «старовину викладаю, а новину накладаю і ворога побиваю». Ті люди кажуть: «шкода й показувать». І пішли до дому. Прийшли тай кажуть багатереві: «ніхто цёму плужкові і ціни не складе». Багатирь тоді і пита: «шо як ви хоч бачили, роскажіть?» Вони отвічають: «а шо ж ми бачили? ми бачили хлопця, так як росказать вам, то ціла сторія; ось слухайте: прийшли ми до чабана, показали плуг, а він каже: «не складу єму ціни, несіть до мого підпасича». Ми дивимось, шо далеченько на траві сидить хлопъя, пішли до єго; коли він, звиняйте за це слово, сів с... і хліб їсть і воші бъє; так ми єму й плужка не показували. Біжіть, каже багатирь, то сами той, шо відгадає. Пішли до єго, узяли з собою плужок золотенький, і троє коний, шоб привизти єго до дому. Доходять до єго, він упъять те робе сів с... хліб їсть і воші бъє. Вони

кажуть: «на, оцей плужок, та розбери ціну ёму». А він і каже: «цей плужок нічого не стоє». Вони тоді взяли ёго на коня і повезли до дому. А він як заграв, а коні як затанцюють, а вівці і собі танцюють та до гарби біжать. А ті люди полякались та пустили того коня, що він сидів. А він тоді поїхав до гарби, взяв свою одежу, каптан той, що мати пошила, як у бочку заперала, і поїхав до дому. Приїхав, а батько побачив, тай каже: «здрастуй, мій син!»—«Здрастуй!» отвіча ёму. Багатир тоді і каже своїй жінці: «бач, ти казала, що умер, аж воно і брешиш?» І став її лаять, та бить. Пожив син з батьком не багато. Потребували батька упъять на службу, а син остався з матерею. Один раз мати підмовляла сина з собою спать. Син не хоче. Мати позаперала двері, щоб він не втік. То він тільки скаже слово «отчепітеся», то двері й поотченяються. Стільки раз не заперала, то вони й поотченяются. «Ну, постой, каже мати, я тобі дам». Намовилась із тим, що горілку куре, винокуру чи як ёго по паньский; каже: «я пришлю ёго, а ти вкинеш в горілку». Він согласився. На другий день посилає мати сина до ёго. Син пішов та і вкинув у горілку самого винокура, а сам пішов, куда очі глядять. Іде тай іде. Коли дивиться, стоїть кузьня. Він пішов у кузьню, тай каже ковалеві: «здрастуй! Боже поможи!» Спасибі! отвіча кузнець.—«Найми мене в ковалі!—«Наймись». Найнявся він. От стали вони кувать. Той кузнець загадав ёму молотом бить. Багатирьский син як узяв молот, та як ударе, а те ковадло так і зашуміло в землю, і сама кузьня розвалилась. Коваль ізлякавсь. Багатирьский син і каже: «стой, не лякайсь, то я не зважив руки». От построїли вони нову кузьню. А багатирьский син і каже: «давай скуєм цеп довгий, та зробім хату скляну, та привъяжим цеп до хати, та я влізу в хату, а ти пустиш на морське дно: я подивлюсь, що там є». Скували цеп і хату зробили і поїхали до моря. От багатирьский син і каже: «глядп, як стрепену цепом, так щоб ти витяг».—«Ну, ну», отвіча коваль. Пустив коваль багатирьского сина в скляній хаті в море. Він в морі і побачив кіта рибу. Кіт риба і каже: «чого ти сюди заліз: чи по волі, чи не поневолі?» Він і отвіча: «більше того що по

волі, чим по неволі». От і пробув там багатирьский син не багато: сім год. Як вийшло сім год, він тоді стрепенув цепом, а коваль і витяг. «Ну, каже, багатирьский син, достали в морі глибини, ну достаньмо ше й висоту». — «Давай!» каже коваль. Взяли, зробили залізну драбину. Багатирьский син і поліз в гору, та доліз під небо, а дальше нікуди. Бог дивиться, шо він робе, тай каже ангелам: «очиніть небеса». Ангели отченили. Він тоді уліз. Бог питає: «чого ти сюда заліз: по волі чи не поневолі?» Він отвіча: «більше по волі, чим по неволі».—«У тебе ж і родичі є?»—«Єсть на землі один брат». Бог каже ангелам: підіть на землю та возьміть цёго чоловіка брата». Ангели злитіли, принисли ёго брата коваля. Вони обидва там і присвятились.

Маріупольскій уѣздъ. Екатер. губ. записана въ с. Михайловкѣ учит. Трухмановымъ и доставлена въ рукописи.

(Изъ рукописнаго сборника народ. учит. Я. П. Новицкаго)

15. Судъ Соломона.

Було собі три брати. Їден же такий,—ніяк не може нічого в смак попоїсти; а другий знов такий, шо ніяк не може господарства розвести; а третій,—сміх казати,—оженився та жінку дуже лиху взяв. Такі то три брати; сказано,—біда! В біді чоловік без ради не буде. Всім тром погано, всі три радяться... Далі кажуть: «ходімо до премудрого Салеміна, він нас порадить. «Приходять до царя. Спершу старшого впустили до нёго». Розказує старший ёму. Вислухав царь—і крикнув: «в ліс!» Середужший входить; ёму Соломін крикнув: «рано вставай». Вже йде той, шо жінку має, лиху. Росказав Соломонові.—«В кузню», крикнув цар. Зійшлися брати, роспитали їден у другого. Самі собі не вірять, шоб це Салемін їм так порадив, не хтять вони робити того нічого, шо чули у Салемона «Ет! це дурисвіт якийсь; нам така біда, а він що плете»... Али далі радяться, що не трудно. Можна спробувати того, що він нам каже. Іде старший брат у ліс... в лісі дивиться: люди зрубали дерево і ніяк не вкладуть на віз кража того. Став він помагати тім людям, став помагати, поподвигавсь таки добре, вернувсь до дому, ззів хліба, такий ёму хліб смашний придався, ше й не їв він

такого смашного хліба ніколи. Росказує він братам, вони роблять і собі теє, шо сказав їм Салемін. Почали робити. Середужший став рано вставати. Почало господарство поправлятись. Знаїте, як він раньше всіх встане, а пізніше всіх ляже, у його скрізь робота, скрізь лад... Менший дивиться на тіх братів, йде до кузні: що ж він бачить там? Нічого більш, окрім того, шо залізо в огні і під молотом мякшає.. Гріють, думає він, ковалі залізо, можна мині жінку попогріти... Жінка, правда, помякшала трохи... Так вийшло з тими братами...

(Малый Чернятин.—Берд. у., Кіевск. губ. Запис. Вл. Менчицъ).

16. I. Христосъ въ ясляхъ (кони и волы).

Ото як народився Господь, то лежав у яслах, то віл не порушав з ясел жадного стебла, а ще дихав і загрівав Бога. А кінь стояв із другого боку тай тягнув сіно, яке тілько було. Ото ж то Божа мати і сказала: «будеш же ти, добрий воле, завсегда в Бога ситий, а ти, коню, усе будеш голодний, хоч будеш їсти до роспуку!»

І справдились тиї слова. Кінь їсть і все голоден, а віл хоч голоден та має жуйку в роті. (Запис. въ Под. губ. Ст. Руданскій).

Ср. Чубинс., I, 48—49.

17. О концѣ свѣта и страшномъ судѣ.

1.

—«Хлеба, покуль помреш, не переєсі. Ге,—знаєш ти, шоб хлеба людям не стало? Хлеб все останетьця, нехай все помрем». —«А Бог дасть, шо у мене не врадіть, у другого—где таді хлеб возметьца?» «Е! що то говорить, будзе так, шо хлеба людзям не стане».—«Це звесно, голод будзе. Але зразу на цебе не прийдзе. Первий скот помреть; леса нігде не будзе, таді вже на людзей голодная смерць найдзе. А так шоб зразу на человека, ото не!

Таді Михаїл Архангел в трубу затрубе,—всі на суд станут, страшний суд настане.

Може птица, которая съела человека,—та будзе кость несті; звер може колі заєв—і тот будзе кость несті, щоб усе собралось

на место. Все люді пособираются. Всем, хоч стар, хоч молод— буде наче 30 лет; все пороблятся, как наче каждому 30 лет було.. Таді праведниі, где схочут... у рай, а другим прийдется, що в смоле будут кінець. Смола буде кінець. Свет не знїчтожитьця; он той же свет буде.

Тогді їдолу дасца на три часи, штоб он бив себе, як хочет. На три часи,—только, больше ёму не дасца. Ідол буде тоді ходить: у мене, каже, хлеб е і даст тобе, колі ёму уклонисся. А то видіш, как на корме тебе хлебом, ето, не хлеб буде, а конское г...о. Ідол, сказано; думаеш,—ен правду соблюдаеть? А не склонися,—за нім печка железная буде ездіть, у печку тебе кине. В печке жар буде, значит, для страху,—а вскочиш, холодно стане. Значит не кланяйся только, а там все Бог помилуець.

(Въ Спор. Быховѣ зап. Вл. Менчицъ. Языкъ переходный къ бѣлорусскому).

2.

А росказують, що при конці світа, идол такий явиться, шой воду заборонить людям. От кілки її е, доволі здається, а прийдеться, щой воду заборонять, тра буде і воду купувати.

(Терешко изъ Королівки. Кіевск. губ., Зап. Вл. Менчицъ).

18. Какъ Богъ со святыми по землѣ ходилъ, испытывалъ людей и научалъ святыхъ.

В давнії времена ходив по землі Бог і з святим Миколаем і святим Петром, і уже святий Петро зовсім обдерся так, що й не стало на ёму ніякого шмаття. А Господь каже ёму: «Піди, Петре, та укради собі шмаття де нибудь на тину, тай прислухайся, чи буде за те лаяти тебе хазяйка, чи ні?» От св. Петро пішов і покрав повішане на тинові людськее шмаття, і убрався пішов до Бога, тай каже: «я вже украв шмаття, алиж хазяйка мене за тее не лаяла, а тільки оглядівшись сказала: нехай ёму Бог звидить і ізбачить!» А Бог вислухав цее, тай каже: «ну, добре, коли так!»—От Бог, св. Петро і святий Миколай всі зайшли в обідранную хату до одної найбіднішої вдови мужички, упросились в неї на ніч і сталі спрошувати: «чи нима чого у тебе поїсти?» А хазяйка одвічае: «нима в мене нічого. Я бід-

ная, хліб собі зароблю, і тільки маю хліба що один окрайчик на полиці». А Бог до неї каже: «дай же нам хоть борщу». Вона знов одвічае: «та нима у мене ніякої страви, і нічогісінько не варила». От Бог знов сказав: «погляди лиш, молодице, добре в пичі, може чи не найдеш там чого-нибудь». Вона все таки не хоче того слухати, а далі Бог як причипився добре до неї: «таки погляди в піч, та погляди;» от вона, аби вітчипиться, іде до печі; коли заглянула туда в піч, аж там багацько всякої всячині, понаварувано разної хорошої страви і варинухи, тай каже вона: «що це такее на світі значить, я не топила, аж багацько есть понаварувано всякої всячини?» От вона повиймала всё с печі, і всі вони понаїдались, тай полягали спати; а хазяйка всё не знала, що то Бог прийшов до неї. На другий день вранці Бог, св. Петро і св. Миколай повставали, подяковали гарно хазяйці, тай пішли дальше, і почули вони висільне грання; аж надходять вони туда, коли дивляться, а там висілля у єдного багатого мужика. От св. Миколай каже: «Господи милостивий! ходім же і ми на те висілля, чи не дадуть і нам по чарці горілки та чого поїсти?» А Бог каже: «добре, ходім!» От вони пішли туда замість старців, буцім просити милостини, а багатий хазяїн теї хати оглянувшись до ніх тай знов став частувати за столом своїх висільніх гостей, багатіх хазяїнів, а далі став гукати на свою жінку: «а дай лиш там старцям милостини?» А жінка ёго—така в убаньні, щой куди!—закричала сердито: «ти гляди своїх людей, що частуеш і не оглядайся до старців; бо як ти принадиш сіх дідів, то й не будуть через ніх двері зачиняться!» Далі погодивши, той хазяїн як оглянувшись побачив, що довго старці стоять в хаті, та нагумонів добре на свою жінку,—аж тоді вона дала тім старцям по маленькій чароці горілки і пошматочку хліба, тай випровадила їх за двері. От Бог з св. Петром і Миколаем, ідучи з віттіля, тай каже Бог: «ну тай багатий же цей чоловік, що ми були в нёго на висіллі, а може і кріпко він скупий, а ёго жінка іще гірше (пуще) скупіща і дуже вилика злоїдниця, та й і обое вони не вміють в счасті шануватись і не хотять помогати другім бідним людям». От Бог з

св. Петром і Миколаєм пішли шляхом і на полі полягали спочивати, аж прибіг до них вовк, тай просить Бога: «дай мині, Господи, що поїсти; бо я цілі сутки нічого не їв і дуже охляв з голоду». Бог вислухав цеє, тай говорить: «піди, вовче, в село; там есть найбідніща вдова мужичка, що ми в неї ночували; у неї есть одна тільки ряба корова, то візьми ту корову та й їззїж». А св. Миколай начав просить Бога: «Господи милостивий! на що ж обіждати бідную вдову? нехай вовк не бере в неї послідньої корови, бо вона буде гірько плакать і мучиться; а луче нехай вовк возьме яку нибудь скотину у того багатиря, де ми були на висільлі, бо він багатий чоловік та ще й дуже скупий». А Бог каже: «не можна так! нехай возьме корову у самої теї бідної вдови; нехай вона до время плаче та гірько бідує, бо вона на сім світі талану не має». От вовк побіг до неї, а вони полягали спати. Св. Миколай і став жаловати бідної вдови, тай начав він придумувати, як би ухитриться і помогти для неї, а далі надумав і подивився, що Бог уже спить, а Бог все знає, та навмисно буцім спить, от св. Миколай взяв та мерщій побіг на впереймн вовка другою стороною, щоб вмазати вдовину корову болотом, щоб та корова була чорна, а не ряба, щоб не ззїв її вовк.

І як прибіг туди св. Миколай, от скорійще болотом і обмазав ту корову, так що вона зробилась чорна, тай зараз вернувся назад до Бога. А Бог скоро встав, буцім нічого не знає, і каже до св. Петра і Миколая: «а що, вставайте уже, та ходім»! І тільки що хотіли вони йти дальше, аж знов прибіг до ніх той самий вовк і каже: «нима, Господи, у теї бідноі вдови рябої корови, а тільки есть у неї одна чорна». От Бог все уже знає, тай каже: «ну так іззїж ту чорну корову». А св. Миколай бачить, що нічого не вдіє, тай замовчав. От вовк побіг до чорноі корови, а Бог з Петром і Миколаєм начали іти шляхом. От ідуть вони та й ідуть, аж котиться протів іх бочка, а св. Миколай питає: «що це таке, Господи, котиться і куди?» Господь одвічає: «це котиться бочка з сребром і златом до того багатиря, що ми були у нёго на висільлі, бо такий ёго талан і така ёго доля, але все ёго щастя буде на сім світі!» А св. Ми-

колай давай просить, каже: «Господи милостивий! уділи ж з цеї бочки або з макітерку для теї бідної вдови, де ми ночували; в неї-ж вовк і послідную корову ззїв». А Бог отвічає: «ні, того не можна! бо цей талан даний одному тільки тому багатирові». От св. Миколай вже замовчав, і начали йти дальше; ішли тай ішли, аж св. Миколай захотів дуже пити води тай каже: «ах, як мині хочеться пить!» А Бог говорить ёму: «колись я проходив через оцей яр, що недалеко від нас видно, там я бачив криницю. Іди туда, напъешся води». Коли пішов св. Миколай туда в яр, аж там коло криниці побачив такого багацько темного та сірого страшенного гаду, такого сердитого, що аж кишить; от він злякався дуже, тай насилу звіттіля утік. А Бог питає: «чого ти, Миколаю, так ниначе злякався, аж побліднів з переполоху і мабуть не пив води?» А св. Миколай одвічає: «не міг я напиться, та ще й як побачив, що там есть такого багацько страшенного гаду, то насилу я звіттіля утік». От Бог вислухав цее тай сказав: «ну, ходім же далі!» І пройшли вони дальше з пятиро гін, або більше, тай Бог знов каже до св. Миколая: «іди у цей тругий ярок, там буде повная криниця; то вже там напъешся води». От св. Миколай пішов туда; коли надходить в той яр, аж там побачив такий ще гірший гад, та такого-ж ёго превеликая сила і дуже багацько, та ще й далеко зліщий, як попереду бачив, так що ниначе горить трава. І св. Миколай зовсім переляквся та побілів, і насилу велику звіттіль утік, так ниначе на ёму волосся, і одежа загоріласяі! І прийшов до Бога тай з переляку насилу росказав, що не можна там напитись води, бо ще й гірший там есть гад і далеко зліщий от першого гаду, що він бачив попереду. А Бог каже: «ну, коли так, то ходім же дальше!» От вони пошли дальше і довго йшли, аж побачили вдалі третій ярок ниначе з садком; тай Бог каже: «ну, іди-ж, Миколаю, в той ярок, де, бачиш, садок видно, а вже там певне напъешся води». Коли св. Миколай пішов туда, аж там такая прихорошая криниця з пригожою водою, а над тею криницею і скрізь там такії разнії, прихорошії пахнючі цвітки та ягоди, яблуки, хвиги, миндали, розинки і всяка овощ, а

птиці так хороше співають та щебечуть разними голосами, і таке все там занимательне, що й сказати і прописати не можна. От св. Миколай не знав що й робити, чи воду пити, чи любуватися та приглядуватись; напъеться трохи пахнючої води, тай оставить пити, та все розглядає. І він тричі так потрохи пив тую воду, та все розглядував, і не счувся—що він не в примі́ту пробув там цілих три роки, як инначе одну минуту там був. Аж приходить туди Господь Бог тай каже ёму: «що це ти, Миколаю, так долго тут сидиш, що, прошло тому три роки, як ти пішов сюди пить води?» І каже Бог: «а я тебе не дождався тай кинув, і далеко уже я виходив, півсвіта, поки знов до тебе вернувся». От св. Миколай, вислухавши цее, тай одвічає: «Господи милостивий! що це таке значить, що коло передніщих двох криниць, куди я попереду ходив пить води, есть там багацько страшенного гаду, що й приступить страшно, а тутинька, в третім яру так дуже прихорошая криниця з водою і все тутинька росте дуже гарная пахнючая всякая всячина, що й не можна налюбоватись і наслухаться птичого щебетання, що й любуйся, прислухайся тай ще того хочиться?»—А Бог одвічає ёму: «оце-ж знай, що передніщий яр, де ти бачив багацько злого страшного гаду, то тее місце називаїться пеклом, і воно опреділяно для того багатира, що ми були у нёго на вісільлі, а другий яр, де есть іще гірший пристрашенний гад, то також приготовляно пекло для жінки того-ж багача, бо ёго жінка їще гірша від свого чоловіка; а як вони не вміли в щасті жити, добре шановатись, і не хотіли помагати бідним людям, то за тее по смерті будуть вічно мучитись в тіх пеклах. А оце третій яр, де ти, Миколаю, пив воду, тай довго так тут забарився через тее, що тутинька дуже хороше, називаеться рай, опреділяний для теї бідної вдови, що ми в неї ночували, бо вона на сім світі цілий вік гірько бідувала, терпіла та плакала, но була добрая жінка і чесная,—то за тее по смерті буде мати в сім раю вічне прибагате счастье. От бач, як то робиться: будь добрий, чоловіче, не вповай на земнее счатье, та люби бідніх і старайся, нибоже, то, як кажуть, Бог в сім будущим віку поможе!»

(Записана въ Васильковскомъ уѣздѣ, Кіевской губерніи).

19. Господь и св. Петръ испытываютъ людей.

Виїхав раз у поле якийсь багатий хамлюга і вивіз нестільки бочок води, вже звістно як на степ виїзчяють дня на три. А Господь с свят. Петром ідуть, от і захотілось св. Петрові так пити, так пити... (це ёму Господь послав вже таке).—«Піду я, кае, Господи, до цёго чоловіка та попросю напиться».—«Є, Петре, не ходи лучче, бо не дасть».—«Ні, кае Господи, піду, не вжеж так одкаже?»—Приходе та:—«дайте, спасибі вам, водиці напиться!»—«Є, кае багач, я виїхав у поле, тут води нема; мені волів треба поїть—не дам».—«Ну шо, кае Господь, дав?»—«Не дав, Господи!»—«А шо, я тобі казав, шо не дасть,—он піди до того чоловіка, шо там однією парою оре, той дасть».—«Не вжлиж, Господи?»—«А піди, кае, попитай!»—Приходе, а в ёго така маненька тиковка, і води вже трошки.—Запитав, так і є; покинув той чоловік воли, подає ёму тиковку.—«Звольтесь, кае, тут ще трохи є».—Напивсь святий Петро і йдуть собі.—Тіки йдуть чумаки того ж багача, а св. Петро і кае: «А попросюсь я, Господи, невжлиж стіки волів порожняком іде та не підвезе?—«І не ходи, кае Господь; не підвезе».—«Ні, кае, Господи, піду попитаю». Пішов тай просе. «Підвезіть трохи, спасибі вам!»—«Є! кае багач, вас тут всіх не підвезеш; у мене воли і так стають».—«А шо? кае Господь, я тобі казав, шо не просись; а он їде чоловік одним волом, так той сам попросе сісти». От підїхав той чоловік, шо одним волом їхав та: «сідайте, люде добрі, я вас трохи підвезу».—Сіли вони, а чоловік став та пішки пішов. От приходять вони в слободу, а там того багача дом такий здоровий.—«Давай, Господи, кае св. Петро, попросимось сюди, не вжлиж не пустить?»—«Ні, кае Господь, і не просись, Петре, бо все одно не пусте».—«Ні, кае, Господи, попитаю».—Пішов під вікно і проситься: «Пустіть, спасибі вам, переночувать!»—«Є, тут як зійдуться роботники, то і самому місця не буде; іди собі!»—«Ну, шо?»—«Не пустив, Господи».—«Я ж тобі казав: не просись, бо не пусте».—«Правда твоя, Господи».—«Озьми ж, кае, жменю піску та кинь через голову ёму

в двір».—От св. Петро як кинув, так він червонцями і россипався.—«Шо це, кае, Господи, в його і свого багато».—«Багатому більш і треба».—«Тепер же йди он в ту хатку та просись,—там пустять».—«Та там, мабудь, Господи, і куска хліба нема».—«Та піди, попитай».—Пішов св. Петро проситься, аж так і е, пустили. А в тій хатці та жила така бідна вдова, шо в еї як есть нічого не було; побігла вона,—позичила зо жменьку муки, зварила їм затірочку.—От на другий день пішли вони; доходять до річки. Св. Петро і кае: «піду я, Господи, напъюсь». —«Ні, кае Господь, не напъєсся».—«Ні, піду, кае». Як пішов, аж там такого людей лежить; вода їм через рот біжить, а вони кричать: «дайте води, дайте води!»—«Ну шо, пита Господь, напився?»—«Ні, кае, Господи».—«А шо ж ти там бачив?»—«Лежать, кае, люде, вода їм через рот біжить, а вони кричать:» «дайте води, дайте води, а один найдуще всіх».—«От-то, кае, той багач, шо тобі води не дав; піди ще он в ту хатку—там напъєсся».—Дивиться св. Петро так стоїть хатка; зайшов він туди, аж там удова та, шо вони ночували; і хліба і всёго на столі—такого багато.—«Отце, кае Господь, та вдова, шо нас приняла». —«Це, кае, рай, а то пекло».—От тоді вже св. Петро і зоставсь в раю, а Господь пропав, наче його і не було.

(Запис. Манджура, Покровское. Алекс. у., Парубокъ).

Тоже.

Давно ще колись, не за дідив і не за прадідив ходив по землі Бог із св. Петром. Ходили, ходили да й захотіли їсти. «Ходім, св. Петре, в село, каже Бог, чи не найдемо де пообідать». Ввійшли в село, розглежують, куди б то зайти. «Зайдім у сей двір, Господи», каже св. Петро. А двір великий, постройка хороша, по двору скоту доволі ходить—хазяин, видно, заможний. «Шкода, одказує Бог, тут не оживися!»—«Та вже ж дадуть не дадуть, каже св. Петро, а по лобу ложкою не вдарять. Ходім!»—Пішли. Уклонивсь св. Петро хазяйці: «будте ласкові, госпоженько, дайте нам, бідним перехожим людям, хоч сироватки попоїсти!»—«Є в нас і сироватка, одказує хозяйка, і молоко, та не для вас. Он у

нас роботники є, косарі, женці; їм треба. Ідіть собі з Богом!» Нічого робить,—пішли. «Бач, св. Петре, каже Бог, я тобі казав. Ходім далі!» Пішли; аж стоїть хатина, на бік похилилась, двір не загороженний, піля сіней стоїть худенька лиса корова. Оцюди зайдім», каже Бог.—«І вже! одвітує св. Петро, коли в такім багатим дворі піймали облизня, то в сім і гірш!».—«Та вже ж ходім,» каже Бог. Ввійшли. Уклонивсь Бог хазяйці: «чи нема в вас, госпоженько, каже, хоч сироватки нам попоїсти?» —«Оце, хай Бог милує! одвітує хазяйка, хиба в мене малі діти, або семья велика , щоб я людей сироваткою годувала? Знайдеться й молочка, спасибі Богу». Та й поставила їм і молока, і масла, і сметани, посадовила їх, та ще й припрошує гарненько. Попоїли, подякували та й пішли.

Йшли, йшли, коли облегла темна ніч; треба лагодиться ночувать. Міркують між собою, коли йдуть вовки, та такого їх багато, пребагато. «Яке нам, Господи, питають, на сю ніч пропитанне буде?»—«Нехай, Господи, каже св. Петро, ідуть вони у той двір, відкуля нас прогнали, та нехай увесь скот там поїдять».—«Ідіть, каже Бог, до бідної вдови, та ззїжте у неї лисую корову!» Як почув сее св. Петро, так зараз і чкурнув у село, та прямо на двір до вдови. Найшов десь мазницю та й замазав корові лисину. Прийшли вовки; бачать: Бог казав: лиса корова, а тут чорна; не посміли їсти, вернулись назад. «Так і так, кажуть, Господи; нема там лисої корови; есть та чорна». —«Ззїжте чорну,» каже Бог. Пійшли вовки, а св. Петро попереду. Достав гарячої води та й смив дёготь. Подивились вовки, корова лиса, а Бог велів чорну ззїсти; знов не посміли, вернулись. «Лиса корова, Господи, кажуть, нема чорної».—«Ідіть же, каже Бог, у той двір та яку корову найдете, тую й ззїжте!» Бачить св. Петро, що нічого робить, сів та й зажурився. «Ащо, св. Петре,—питає Бог, змудровав?»—«Твоя св. воля, Господи! одвітує св. Петро, тілько жаль мені бідної вдови: вона нагодувала нас, як рідних, а Ти у неї послідную корову одняв».

—«Не так, св. Петре, каже Бог. Слухай! буде у тім селі велика хвороба на скот. Попереду захворіють старні, а з них і на

малих перейде. А де не буде старих, там малиї живі і здорові будуть. Так оце колиб у тоеї вдови осталаеь корова, то вона б захиріла і пропала, а через неї пропав би і приплідок. А тепер як корови не мае, то приплідок увесь живий останеться». Уклонивея св. Петро Богу в ноги. «Прости мені, Господи» каже.

Переночували, та й знов у дорогу. Ідуть, коли така велика, превелика калюжа і дивиться страшно, не то переходить. «Підождім, каже Бог, чи не їхатиме хто небудь». Не довго й ждали: їде чоловік парою волів, та воли такі добрі, половні, круторогі, високі. «Оцей перевезе», каже св. Петро.—«Дожидайся!» отвітуе Бог. Підъїхав той чоловік; попросились.—«Як раз оце для вас і воли запрягав, отказуеть їм чоловік. Перейдете й пішки, не великі пани. У мене воли молодиї, недолугі, ще постануть. Гей!» і поїхав. «Казав я тобі, св. Петре!» говорить Бог. Не переїхав ще той чоловік калюжки, коли їде другий. Віз у его благенький і драбин нема, бичок третячок впреженений та корівчина, та такі мізерни, маленькі наче назимки.—«Перевези нас, чоловіче добрий!» каже Бог.—«Сідайте, добрі люде, спасибі вам, одвітуе той, у мене така катержна худоба, що в воді, як почне мордуваться, то чорт її й спинить; чим важній на возі, тим лучче! Сідайте!» Посіли, вогнав чоловік свою худобчину в калюжу! аж ревуть бідни, звісно недолугі совсім, не здужають. А він все: «Гей, гей!» та пугою, та пугою. «Бач, каже, як упирують, наче справді, сказав би, не вивезуть. О, спасибі вам добрі люде, що ви нагодились, все поважшало; сам би нічого не вдіяв». Переїхали; повставали тії, а чоловік поїхав собі, та йще раз їм подякував.

Пішли знов. Йшли, йшли, аж ось і снідать пора. Достали по шматочку хліба. Сухий!—«Іди, св. Петре, каже Бог, отут недалечко колодезь есть. Набери водиці та принеси: хоч хліб помочимо!» Пішов св. Петро. Здалось ему, що й не довго він баривсь, а вернувсь тілько через півгода. «А що, приніс води?» питае Бог.—«Де тобі, Господи, страху тілько набравсь, одказуе св. Петро, а сам блідний, блідний, аж труситься; прийшов оце я до колодезя, глянув туди та так і зомлів: смола там кипить,

огонь горить страшенний, невгасимий, а в огні гад усякий кишить, жаби, ящурки. чорти рогаті скачуть, гарячими щипцями головешки таскають, залізними ложками смолу кипъячу набірають. Насилу я втік!»—«А більш нічого не бачив і не чув?» питає Бог.—«Нічого, Господи; чув тілько, що хтось не подалеку гейкає».—«Ото ж, каже Господь, той чоловік, що на полових, круторогих волах до колодезя доїзъжає: для єго все те й наготовлене. Іди ж тепер у другу сторону і там є колодезь; принесеш води». Пійшов знов св. Петро. Здається й не довго ходив, а проходив аж два годи.—«Приніс води?» питає Бог.—«Приніс, Господи, аж повний глек», одвітує св. Петро, а сам такий веселий, наче в великий празник, наче кого рідного побачив; «да ще й вода яка погожа, солодча од меду, смашнійше од молока! А колодезь там який дивний предивний! Стоїть він у гарному частенькому березнячку, кругом кущі всякі зелені понасажувані, квітки всякі, яркі та пахущі поміж зеленою шовковою травою ростуть. У кущах соловъї, птахи всякі щебечуть да так голосно, так гарно, що вмер би та слухав. А в колодезі, Господи, хлопчики та дівчатка маленькі седять, в білий як сніг одежі, з довгим білим волосьем, да такі хороші прехороші, що все б дивився на їх. Пісні співають, в труби грають, да так хороше, сладко гласно, що й не одійшов од їх. Коло їх страва всяка смачна постановлена, напитки всякі, яблоки, груші, виноград... всёго, всёго, аж слюня в мене покотилась».—«А більш нічого не чув і не бачив?»—«Ні; чув тілько, що хтось гейкав».—«Отож той чоловік, що на третячку та на коровьяці до колодезя доїзжає· для єго те все й наготовлене».

Тоже: Інсусъ Христосъ и св. Петръ.

Давними часами можно було то щастьє мати, святих по світі ходячих видіти. Ішов раз Інсус Христос з св. Петром, а проповідуючи христіанскую науку, мали переходити через одну велику і широку ріку. Видит св. Петро одного на далеку ідучаго чоловіка, который мав також тую воду переходити, но понеже (?) він волами дуже красними їхав, кажет свят. Петро до Інсуса: я буду

того чоловіка просити, аби він нас взяв на свій віз, і на другий бік перевіз. «Інсус до нёго: навіт і не згадуй ёму ничо, бо не возмет нас». Приходят они до тої води, приіждджає і той чоловік, но св. Петро просит ёго: чи би не бил так ласкавим, нас на там той бік перевезти. Сей же чоловік як подивится на нёго, басом мовячи: «я не беру на віз нікого». А Інсус кажет: «видиш, Петре, я тобі не казав, абис ёму не згадовав ничо».

Все они чекают на якійс перевіз. Дивится св. Петро і видит одного чоловіка, котрий маленькими бичками ідит, все тую воду переіжджати. Інсус кажет, аще сей нас перевезе. Приблившився він к тій ріці, просит св. Петро, аби їх перевіз. Но сей чоловік не боронит їм сісти на віз. Перевизлися, а св. Петро говорить до Інсуса: «Господи, коли сей чоловік такій милосердний і нас такими маленькими бичками перевіз, зділай так, аби він мав таки воли, як той, котрий нас не хтів перевезти, а той аби на такії перейшов, як сей».

Інсус: «той будет такої худоби мати, що сей ради не зможет дати, а сёму і сії сгинут лиш до дому пріїде». Св. Петру зробилося жаль і питается: «а то, Господи, для чого?»—Для того, бо той может всем роспаряжувати, а сей не посідает такого уму—діти свої дасть в служби, котрії такими господарями будут як і оний чоловік». (Зап. въ Буковинѣ Николай Андрійчукъ).

Примѣчаніе: Относительно Буковинскихъ сказокъ слѣдуетъ замѣтить, что за народность ихъ редакціи и языка ручаться никакъ нельзя, такъ какъ доставившій ихъ намъ, г. Купчанко, говоритъ: «сказки ти записаны частію малороссійскимъ, частію церковнымъ (?) языкомъ»; правописаніе же въ доставленныхъ изъ Буковины рукописяхъ не фонетическое, замысловатое и непослѣдовательное.

20. Три награды и гостепріимство Інсусу и 11 апостоловъ.

В ніякім селі жив оден середно-маючій чоловік. Утративши через довгу і тяжку слабість жену свою, а од того часу не припускав жадного подорожного чоловіка, ідучого коло нёго, аби не запросив его до своеі хати, где ёго сердечно пріймав і гостив,

чим мав у дому. Одного разу минали коло ёго воріт дванадсять людей; він запросив і погостив їх дуже красно, а відходя від нёго подякували ёму за тую гостину. Тиї люди були Інсус Хрістос з своими одинадьцяти Апосталами. Одійшли тиї люде по за село, а Інсус Хрістос посилает св. Петра до оного человіка і кажет: «іди і питайся того человіка, що він собі за тую гостину в мене желает?» Прійшов св. Петро до того человіка і кажет: «тут був в тебе Інсус Хрістос і нас одинадьсять Апостолів на обіді і казав тебе питатися, що собі желаєш за тую гостину?» Оний чоловік кажет: «ей, коби они ся назад вернули до мене!» Св. Петро кажет: «они ся не вернут, но кажи, бо не маю часу більше ждати». Оний кажет: «в мене в городі єсть грушка, котора много овощу видает,—но в літі приходят хлопці і обривают зеленцем; я желаю, аби як хто вилізе на грушу, не зліз, поки я ему не скажу». Св. Петро одійшов, а той человік нагадался еще щось і біжит за ним, кричит і махает руками мовячи: «зачекайте, зачекайте!» Св. Петро став, а той кажет: «маю ворога і хочу, як він прійдет до мене і сядет на крісло, аби не встав, поки я ему не скажу, і розійшлися. Вертаючися той назад до дому нагадався еще щось; вертается, біжит і кричит: «а станьте і зачекайте!» Св. Петро став, а оний человік кажет: «желаю собі еще, аби Інсус дав мені такії карти, як буду с ким грати, абим завжди вигравав». Приходить св. Петро до Інсуса і усміхнувшися кажет: «он три пусті речі просив, казав, аби як хто вилізе на ёго грушку, не зліз поки він ему не скажет. Потому як хто сядет на ёго кріслі, аби не встав, поки він ему не скажет. Єще просив у тебе такії карти, що як будет с ким грати, аби він завсегда вигравав. Інсус сказав: «возми, Петре, сї карти, понеси і кажи ему, так будет від сёго часу, як ти жадав». Живши оний человік в спокою і задоволен своем здоровьем виходит одного ранку на двір і видит дуже багато хлопців на груші, которії повни пазухи грушок понаревали і каже оден до другого: «пусти, на що мене тримаєш?» Приходит ближче к груші, берет довгу запруту і глуздит їх там потому кажет: «виспайте грушки з пазух і злізайте з відтам гунствоти!» і всі позлізали і ві-

дійшли. Жиет той чоловік близко століт. приходит до него смерть і кажет: »час уже, чоловіче, абись ся на там той світ забирав?» А він кажет до неї: «Я вижу, що вже умерати мушу, но хотів би їсти пред моєю смертію грушок, але не могу на тую грушку вилізти; вилізь на ню, їх урви кілька грушок, та будеть і мені і тобі», кажет чоловік.—Смерть забераєтся на грушку лізти, а урвавши тілько грушок, кажет: «будеть, досить, будет, кажет він. Но хтівши злізати з грушки, не может, но гніваєтся, але то не помагает ниц. Кажет смерть до него: «но! що ти хочеш від мене?»—«Не хочу від тебе більше нічого, лишь підпиши мині, аби я еще сто рік жив». Хтіла не хтіла, мусіла підписати; тогді кажет він: «злізь, іди собі з Богом!» Так жив він собі поволеньки знов сто рік, а зближилася вже послідня десятка, приходит знов до него смерть, но вже не в літі, коли грушки родят, але в зимі. Приходит она до того чоловіка, застаєт єго при столі і писав якесь письмо і кажет: «ага! вже нема грушічок, аж тепер пійдем зо мною». Оний чоловік кажет: «сідай собі на то крісло коло груби і зогрійся, поки я сіє письмо скінчу». Лиш она сіла, так встав він від стола, запалив люльку і прохожуется по хаті. Но ей нудно било тілько чекати на нею і кажет: «ти вже окінчив письмо»?—«О! еще первше», тепер хочит она вставати, але ані рушится не может. «Басама, теремтете [1])» кажет, що це ти с мною робиш? «Єсли мні еще сто рік підпишиш, абим жив, то встанеш і пійдеш собі». Она знов не хтіла на тоє пристати, але мусіла тоє учинити. На его розказ встала і відійшла. Як він вже трету сотку літ жив, также уплivав оден рік за другим, оце приближуется знов тая трета сотка укінчатися, пійшов в поле, як звичайно семьянин і вязав снопи. Аце приходит смерть к нему і кажет: «отепер оце ти пійдеш с мною, вже нема ані грушки, ані прiслагай, ступай за мною»! Прийшли уже тай ніби на тот світ, а смерть каже:—«ступай до пекла!» но той чоловік не хоче туда идти, але кажет: «як на таку кару не заслужив. На, езди маю карти; если ти виграеш, то тоди пійду до пекла, но если я ви-

---

[1]) Венгерское ругательство.

граю, то даш мені одну душу з пекла». Як зачали в карти грати, виграв сей чоловік одинадеять душ, а він бу двападьсятий. В тим встает злісна смерть і кажет: «більше не хочу с тобою грати, бо виграш всі душі с пекла. Іди собі до раю!» сказала смерть. Почав він поволеньки с тими душьми до раю идти, взрів го Іисус і кажет до Петра святого: «Видиш, Петре, того чоловіка, у которого ми обід мали, а за тое давем єму тії три річі, котри собі в мене просив, а ти казав, що він собі три пусті річі желает, а він тепер ідет сюда до мого царства с тількома душами, кілько нас в него були». Ітак він єщо і тепер жіет в небі.

(Въ Буковинѣ. Зап. Н. Андрійчукъ).

21. Господь и св. Петръ дають счастье.

Був па селі парень, такий собі чистий та гарний, і служив він по наймах, і за кого вже він не сватався,—ніхто за єго не йде, бо хоть сам і гарний, та стіки не заробля,—все в єго нічого нема. От ходе він на вечерниці і кожду ніч баче, що у чоловіка в недостроєній хаті—все кажну ніч світиться.—«Дай, кає, заляжу». Поліз тай ліг на піч. Аж приходе два священики, в золотих ризах, запалили свічечку, винули проскурку,—закусюють. А тут преліта янгол.—«Шо, кає, Господи, (а то були *Господь та святий Петро*)—народилась дитина, яке ти єму щастя дариш?»—«А яке? кає: дарую єму таке щастя, в якому це я сєгодня».—Закусили й пішли. На другий день він впъять на піч. Коли се приходять два мужики так собі не бідні й не богаті—в чістому одіянію, запалили свічечку, положили окраєць хліба й закусюють.—Летить янгол.—«Народився, кає, Господи, малчик, яке ти єму щастя дариш?»—«А таке, кає, в якому я це сєгодня».—От на третій день приходе два старці, розмочили сухарики і їдять. Летить янгол.—«Народився, Господи, малчик, яке ти єму щастя дариш?»—«А таке, кає, в якому я це сєгодня». —Янгол же полетів, а той з печі та впав перед Господом:—«яке ж, Господи, ти мені щастя даруєш? Даруй мені, як ти був в первий день».—«А чом же ти, кає, тоді не оказувався?»—Той стоїть, плаче.—«Не плач, кає, єсть у вас на селі Дроба,—то

сватай її, то що батько богач, то він за нею усе дасть. Та гляди, як будеш хазяїном і будуть в тебе питать: чие се, кажи: Дробене».—Поблагословили й пішли.—От став він Дробу сватать, люде сміються: дивись, акий парень, а таку кариву свата. А вона була там така погана, ряба, за те її і Дробою прозвали, ніхто і самий біднійший і той не хотів сватать.—Одгуляли, живуть год, другий, третій, став він первим хазяїном. Тіки хто не спитае ёго: «це ваше?»—він каже: «ні, Дробене». А там пожив.—«Що, дума, все Дробене, та Дробене, нехай це мое, а це Дробене». А тут як насунула туча, дождь, град—вибило то, що він сказав, мое, а то, шо Дробене сказав, ще лучче красуеться.—«Хай же воно все до віку буде Дробене!»
(Сл. Олексіевка Александр. у. росказ. «чоловік». Зап. Манджура).

22. Спасъ, св. Петръ и подкова.

Ішов Спас і Петро. Дивиться Спас—лежить пудкова. Каже Петрові: «подійми?» А той подививсь, да й каже: «на біса б я оце всяке сміття подіймав»,—да й пошов. Спас пудняв; прийшов на базар і променяв її на паляничку. Ідуть з Петром ізнов. Петро йде, да й каже: «а їсти хочеться дуже!» Спас мовчить. «Просто так, Господи, їсти хочеться, шо аж шкура болить!» От Спас взяв тоді, да так, щоб Петро не бачив, і кинув кусочок палянички, той подняв і разом ззїв.—«Є, тілько себе раздратовав,» каже, «іще більш хочеться, чим хотілось». Спас ему знов кинув; той знов нагнувсь;—і так ёму всю паляничку викидав, і той все нагинавсь. Як той наївсь, Спас ёму й каже: «бач, ти раз не хотів нагнуться за пудкову, а тут десять раз нагинавсь», і росказав ёму, «аж я так і так тобі зробив», каже. Дак Петро тілько лисину почухав. (Кіев. Зап Н. Мурашко).

23. Спасъ.—О бѣшеной собакѣ и пьяномъ человѣкѣ.

Ідуть Спас з Петром по дорозі, коли проти їх біжить скажена собака: хвіст під себе і піна з рота. Петро зараз за Спаса і хилиться. «Чого ти хилисся», каже Спас; «не бійся,—вона

нас не зачепить». Ідуть дальше; коли йде чоловік пъяний, шатається, скоса бісом на все позирає і сам з собою щось гарикає. «От оцёму зверпім!» каже Спас, «а то пъяний буває гірш скаженої собаки». (Кіевск. губ., Запис Н. Муранко).

24. Богъ научаетъ жену мужика прясть.

Іде Господь, а чоловік в кожусі.—«Шо се ти в кожусі ореш? тепер і в сорочці жарко».—«Є, каже, нема в мене сорочки; жінка ніяк не напряде».—«Ходім, я навчу».—«Колиб-то!»—Бог і навчив ёго жінку: в понеділок пряди, в вівторок пряди, в середу пряди, в четвер пряди, в пъятницю помотай, в субботу помий, помаж, та і спати ляж.

(Запис. Манджура. Ольш. у., Харьк. губ. «Хлопець»).

25. Богъ и беззаботный человѣкъ.

Ішов раз Бог та святий Петро; дивляться: чоловік хлівець городе, лободу забива, лободою й запліта.—«Шо се ти, чоловіче, робиш? на шо се ти лободу забиваєш, лободою і заплітаєш?»—«Ато хіба? мені все одно завтра помірать!»—«А спитай, Петре, може він пити хоче?»—«Може б ти, чоловіче, напився?»—Є! колиб то у вас було!—«Є».—Дали ёму напиться і пішли. От, ідуть назад, а він уже такі дубъя ворочає, та сарай строє.—«Шо се ти, чоловіче, ти ж казав, шо завтра помреш?»—«А хіба шо? діти останутьcя, то ті поживуть».

(Запис. Манджура. Ольшана Хар. у. Дід).
Весьма не полный варьянтъ.

26. Богъ, святый Петръ и цыганъ.

1.

Як ходив Бог та святий Петро по землі і прийшли вони до цигана.—«Доров тобі, цигане!»—«Драстуйте, люде тобрі; а шо, кає, може ви які майстрі, чи шо?»—«Майстрі, кає Господь, такі, шо можем людей перероблювать: із старого та поганого повернуть на молодого та гарного».—«Переробіть, спасибі вам, мою

жінку, бо вона в мене така погана, бридко й дивиться».—«Чого ж? можно!»—Взяв Господь заперся з св. Петром у кузні і через стільки ремня виводить відтіля таку молоду та гарну; оддали цигану і пішли собі. А циган:—«Є, постой, я знаю, шо ёго робить». Взяв свою матірь,—«Ідіть, мамо, я вас перероблю на молоду».—«Шо ти? кає, синку; я вже така, шо вмерати пора, мені день віку».—«Та йдіть-бо, пожалуста».—Зволік її з печі, повів в кузню і встромив в горон; мати кричить, а він її пха; пхав, пхав, аж поки не одубіла, а там як поцупе клещами,—давай молотом гріть. Грів, грів, не встає. «Тфу, ти, кає, с чорта—чорт й буде». Побіг, нагнав Господа та св Петра: «Ей, люде добрі, а верніться лишень!»—«Чого?» кажуть.—«Та я вам забув хліба дать». От вернулись вони.—Повів він їх в кузню:—«ожнвіть бо, пожалуста, мою матірь!»—Господь дмухнув на неї, вона і встала.—«А шо? кає циган, прийміть і мене, люде тобрі».—«Ну, і ходім».—От і пішли вони в трёх, і захотілось їм їсти. Господь і кає циганові:—«Піди ти в оцю хату та попроси, може дадуть».—Дали ёму там три вареники, він поки приніс—і ззїв два.—«Шо, цигане, хіба тіки один і дали?»—«Їйже т Богу, тіки один».—Взяв Господь розділив той вареник на три часті: одну св. Петрові, другу циганові дав, а третю взяв собі.—От перекусили та й пішли.—Приходять до шинку, Господь і кає: «А шо, цигане, може тут і ночувать будем?—«Про мене, я такий хоч і ночувать».—«Ну, так бий того кабана, шо он ходить».—«І, бач дурного найшов, бий ти, коли розумний»! Господь, може, тіки дмухнув,—кабан тіки стрепенувся.—«Ну, ти ж, цигане, вари кабана, а ми с Петром підем горілки принесем».—От циган варив, варив та і ззїв печінку. Приходе Господь,—стали вони того кабана їсти. Господь дивиться, нема печінки.—«Ти, цигане, ззїв?»—Ні, їй же ти Богу, не їв».—«Та ні, ти ззїв».—«Та їй же Богу, не їв, він без печінки і був».—«Ну, був той був». Випили, повечеряли.—«Ходім же теперь, цигане, в хату попросимся, а то може дощ буде».—«А ходім той ходім!» Війшли в хату, попросились, пустили; прослали соломи, Господь ліг в середині, а св. Петро од стіни, а циган с краю. А там три разбой-

ники в карти грали. От грали, грали, один програвсь. «Дай, кае, піду на двір, може, Бог щастя дасть».—Походив по двору, входе в хату і несе шматок восі.—«А ну, я на щастя цёго крайнёго вдарю», та як опереже цигана!»—Е, брате, посуньсь ти сюди, тут мені так холодно», кае до Господа. От грали, грали, другий разбойник програвся.—«Дай, кае, піду на двір, може, Бог, щастя дасть».—Походив трохи, входе і цей шматок восі найшов.—«Ну, кае, ти, брат, бив крайнёго, а я середнёго, та ще як опереже цигана! «Ей, чуеш, чуеш? Лягай ти сюди! кае на св. Петра, бо мені тут так душно».—Перемістились упъять.—От програвсь і третій розбойник.—«Дай, кае, піду і я на двір, може, Бог щастя дасть».—Війшов, і цей несе шматок восі.—«Ну, ти, кае, бив середнёго, а я ще крайнёго», та упъять так цигана як бебехне!—«Хи, ти скаженої собаки люде, неначе я один в світі тіки і е!»—От повставали вранці і пішли своею дорогою. І приходять до якогось чоловіка, а у того чоловіка та такого багато хліба усякого!.. Господь і кае: «Станем, цигане, з коробки молотить, та заробим собі хліба, або грішми озмем».—«А коли ти молотник хороший, то і наймайсь же».—От Господь підрядився на той хліб: змолотить і зерно перевіять, щоб чисто було на току. Ну, настае ніч, Господь і кае: «Лягай ти, цигане, з Петром в хаті, а я піду на тік».—«Е, постой, брате, я біз тебе боюсь». От пішли вони на тік; Господь як підпалив той хліб, як піднялась віхола! хліб горить, а циган жахаеться та Господа лае: «Шо це ти наробив?» От як перегоріло все чисто, дивиться циган, солома на своему місті, зерно тож собі, полова тож. «Оцце, дума, роботник!»—Получив Господь, за шо підрядився, і пішли. От і прийшлось їм через море йти. Господь же та св. Петро по воді йдуть, а циган потопа; став по коліно в воді Господь і кае: «Признайсь, ти печінку ззїв?»—«Ні, брате, їй ж ти Богу, не їв, він без печінки і був».—Уже став і по шію став, уже захлинаеться.—«Признайсь, цигане, ти печінку ззїв?»—«Ні, брате, їй же ти Богу, не їв». Вирятував ёго Господь, перейшли вони море, зійшли на могилу.—«Ну, кае Господь, давайте гроші поділимо!»—«Та ну і давайте ж!»—От Господь і сипле на чотирі

кучки: «Це тобі, Петре, це тобі, цигане, а це мені»..—«А четверта ж кому?»—«А тому, кае Господь, хто вареники поїв».—«Та це я ж і поїв».—«Ну, бери, коли ти, та упъять сипле на чотирі кучки: «це тобі, Петре, це тобі, цигане, а це мені».. «А четверта ж кому?»—«А тому, хто печінку ззїв».—«Та це я, їй же ти Богу і ззїв».—«Коли ти, той бери». Як сказав це Господь, так і счез з св. Петром; циган дивиться, шо нікого нема, за гроші та до дому.—Оцце і край, може де і більш є, я не знаю.

(Зап. Манджура. Хут. Алексѣевка. Алекс. у. отъ Парубка).

2.

Як вийшли вони з шинку, де ночували, та прийшли до якогось пана, а той пан та був хворий. От Господь і взявся ёго піднять. «Ну, кае, ти, Петре, і ти, цигане, лягайте тут, а я піду до пана».—«Є, ні, брате, я біз тебе боюсь».—Пішли вони вдвох.—Взяв Господь того пана порізав, перемив, склав упъять, як він був, полив водою,—він сцілився, духнув на ёго,—пан і встав. А циган те все і баче.—«Є, це вже не в кузні, тепер я навчивсь». От я уходить їм, виносе пан сундучок грошій.—«Беріть, кае, стікі хочте». От Господь св. Петрові дав жменю, собі взяв жменю і цигану жменю.—«Та бери бо, брате, більш!»—Господь ще ёму жменю дав.—«Та бери ще!»—Господь і ще дав.—«Є, шкода ж з вами і ходить,—піду один». От пішов і взявсь якусь барнню підправить; взяв її порізав, перечистив, склав до купи, полив водою, не сціляеться, він духнув, не встае, він у друге ху!—не встае.—«Тху! з чорта—чорта й буде».—Ведуть ёго вішать, а Господь та св. Петро йдуть.—«Єй, постойте, люде топрі, оцце такі йдуть, шо сцілять».—А Господь і пита: «А чи ти вареники поїв?»—«Ні, брате, не я».—«Ну, ведіть вішайте».—«Постойте, постойте, їйже ти Богу, я ззїв».—«А печінку ти ззїв?»—«Ні, їйже ти Богу, не я».—«Ну, так ведіть», кае Господь.—«Постійте, постійте, їйже ти Богу, я брат ззїв».—«Ну, тепер, кае, пустіть ёго». Пішов Господь — сцілив барнню і пішли: Господь та св. Петро своєю дорогою, а циган до дому.

(Александр. у. «Чоловік». Запис. Манджура).

27. Спасъ, св. Петръ и злая жена.

Ішли Спас з Петром через якесь село; так уже над вечір було; уже в їх думка, де б то й переночувать. Коли дивляться, коло воріт стоїть з косою чоловік; от Петро і каже: «Чоловіче, ти з косою ідеш, то горе знаєш; пусти нас на ніч!»—«Єх, люде добрі! пустив би я вас з дорогою душею, да в мене жінка змія лютая; прийде з шинку, і міні покою не дасть, і вам лихо буде». Петро подививсь на Спаса. «Нічого, пусти», каже; «що вона посміє нам зробить?»—«Ідіть, тілько на мене не жалуйтесь»! Спас і каже Петру: «як ти хочеш,—міні все рівно, чи остань-мось у сёго чоловіка, чи, може, пойдем пошукаем другого міста?» —«Куди там ми пойдем, собак дражнить!» одказав Петро. Увійшли в хату, послались долі і лягли: Спас коло стіни, а Петро коло ёго. Тільки що уляглись ото, колиж, чують, кричить, ще з улиці чутно, як вона підходіть. Чоловік той, хазяїн, схопивсь: «се», каже, «моя стара іде». Так це двері з шумом розчинились і вона із шумом в хату, і кричить: «що тут таке у тебе?—сам таскаешся що дня, та ще й волоцюг сюда приймаеш до себе! Геть!»—Да лозину достала з під печи і ну шмагать Петра крайнёго, стягла з ёго й одежу. «Є, ні, бачу, сіеі мало лозини; пойду, найду кращу, я вас, волоцюг, поопарю!» Вийшла. Петро і каже: «Господи, переляж ти на моє місто, а то вона з мене і душу витрепає». Переліг Спас, ліг Петро коло стіни. Коли вскакує вона з здоровенною лозиною. «Крайнёго била, а ну ще сёго тепер, що коло стіни тулиться!» Витягла знов Петра. «Іш, да все як один—сивее та лисее», каже.—І так ні за що одшмагала сердешного Петра двічі. (Зап. въ Кіевѣ Н. Мурашко).

28. Спасъ и оводы.

Зайшли оводи в шинок, да й ну гулять. Коли йде Спас, той що випрохав собі дві неділі посту, питає в оводів: «що се ви за люде?»—«Ми музиканти».—«Що ж ви тут робите?»—«Ильлю провожаєм; а ти ж, дядьку, хто?»—«Я Спас».—«Є, то

лиха ж мати про нас! шкода, поморозить нас Спас; треба тікать, бо не даром сказано: прийде де Спас, то держи рукавиці про запас!» (Въ Перерванцахъ, Полт. губ. Запис. Мурашко).

Сила покаянія:

29. **Кровосмѣситель.** (Андрій Первозванний).

1.

Буб собі чоловік та жінка, і був у них один син. От раз і сниться їм, шо як виросте їх син, то батька вбъе, а з матерью буде жити, а там і матерь вбъе. Повставали вони і хваляться один другому, шо їм преснилось. «Ну, кае, давай роспоремо ёму жевіт, заднім в бочку і на море пустим». Взяли роспороли ёму жевіт, заднили в бочку і пустили на море. Плів він, плів, а матроси і почули.—«Шо то, кажуть, дитина в боцці плаче?»—Піймали ту бочку, виняли его, зашили ёму жевіт і зростили его. От як виріс він, попрощавсь з матросами і пішов свого хліба шукать. Приходе до свого батька, і той того не зна; він і нанявсь у его саду стерегти с таким уговором, шо він, хто б не прийшов в сад, буде до трёх раз окликать, як в трете не озветься, то буде стрілять. Ну, прослужив він нестільки ремня, хазяїн і кае: «дай піду повірю его, чи він так і робе, як казав?» Приходе в сад, той его раз окликнув, мовчить, він у друге,—мовчить, він у трете,—мовчить, він взяв і випалив. Коли прийшов, роздививсь—хазяїн. Він тоді в горницю до хазяйки, повінчавсь з нею і став жить. От раз бере він сорочку в неділю, вона і побачила у его рубець, шрам той.—«Шо се в тебе?» —«Та це, кае, мене маненьким матроси на морі піймали з роспоротим жевотом та зашили».—«Я ж, кае, твоя мати!»—Він її тут же і вбив; убив і пішов собі. Ходив, ходив, приходе до попа, просе, шоб той наложив на его, шоб ёму можно було свій гріх спокутать.—«Які ж твої гріхи?»—Такі то й такі. «Ні, кае, не могу!» Він того попа взяв і убив. — Приходе до другого, і другий теж каже, він і другого вбив.—Пішов до третёго, третій уже і спокутав. «На тобі, кае, хлопче, оццю вуголину з яблуні

та посади он—на тії горі і носи рано й вечір навколюшках воду ротом та поливай цю вуголину; як вона прийметься і поспінуть яблуки, так трухни; як осиплються, то прощаються тобі гріхи. От як вийшло ёму дваццять пъять год, яблуки поспіли; він трухнув, всі осипались,—тіки двох зосталось.—Пішов він упъять до того попа. «Ну, ходім же, кае, я тебе в колодязь закину». Посадив ёго в колодязь,—замкнув за залізні двері, засипав землею і ключі в море закинув.—От через трицять год ловили батюшчини риболови рибу, піймали щуку, роспороли, аж там ключі. Приносять вони ті ключі до батюшки. «А, кае батюшка, в мене є спасенник».—Зараз до того колодезя, одкрили ёго, а він уже там вмер, і свічка над ним горить. Тоді ёму все простилось, і він пресвятивсь.

(Отъ портнаго. Зап. Манджура. Синегубовка. Алекс. у. Екатериносл. губ.).

Ср. Костомарова, Легенда о кровосмѣсителѣ, Монографіи, I, 327. Его же Пам. стар. р. литерат. II, 415—442. Сходныя пѣсни и сказанія, Малор. и западныя указаны въ Истор. пѣсняхъ Малор. народа, Антон. и Драгом. т. I, 280 Ср. также Марія Египетская у Чубинск. Труда этногр. экспед. въ Юго-Зап. Край, I, 182.

2.

Разбойникъ.

Як був собі розбойник і він ходив дванадцать год по світу, шоб хто з попів покуту ёму накинув за гріхи. Як котрий не накине, то він ёго і вбъє. За дванадцать годів убив дванадцать попів. Прийшов до 13-го, шоб той спокутував ёго гріхи, росказав своє похожденіе і похвалився, стіко попів убив. Переляка́вся піп і каже: «ну, я тобі покуту накину. Іди, каже, до мене в сад, там єсть яблуня і від неї йде 7 одростків, зрубай ти її, порубай на мілкі часті, запали, тай положи зверху руки по лікті, а ноги по коліна». Зробив так розбойник і поодпалював собі руки й ноги. Після того приносе ёму піп мідну цеберку й каже: «на, та в цій цеберці носи дванадцять год воду, та поливай яблуню, поки вона одросте і уроде». Разбойник 12 год лазив рачки з цеберкою, носив усе воду, та поливав яблуню. Через 12 літ у ёго одросли руки й ноги. Пішов розбойник до

попа й хвалиться, шо яблуня так уродила, шо аж гілля попідпірав. Піп ёму й каже: «піди тепер, та стрепени її 12 раз, шоб всі до одного яблука попадали, то тоді вже ти всі свої гріхи спокутовав». Розбойник як стрепенув 12 раз яблуню, так яблука і поосипались, а два тіко і зосталось. Тоді розбойник пита попа: «шо воно за знак: усі яблука попадали, а тіко двое й зосталось?» Піп і каже: «то батькові та материні гріхи. Шоб спокутувать, каже піп, батькові й материні гріхи, то наймись до мене, або так стань на год вівці пасти». Разбойник согласивсь. От раз іде по біля кладбища, коли дивиться, ходе чоловік з ціпком, тай штрика в гробки: «уставайте, каже, сукини-сини, та ідіть на панщину!» Розбойник прийшов тай пита: «шо ти тут робиш?» Той мовчить. Він ударив ёго раз кгирликгою, тай убив. Тоді погнав до попа вівці, тай хвалиться, шо убив чоловіка. «Якого?» пита піп. Розбойник й росказуе: «ходив, каже, по гробках, штрикав палицію в гробки, та приговорював: вставайте, сукини-сини, на панщину!» — «Ну, каже піп, тепер ти совсім спокутував уже свої грихи і не грішним став, бо вбив того чоловіка, шо ёго й земля не прийма: то чоловік був у пана отаманом над панськіми людьми, та так дуже обіжав людей, та не по правді робив, шо грішнішого від ёго мабуть і в світі вже не було». Тай отпустив тоді піп розбойника.

(С. Ольгинское, Маріупольскаго уѣзда, записана со словъ школьнаго сторожа Герасима Хвоста 20 февраля 1875 г.)

Сравн. Кулиша, Записки о Ю. Руси; т. I, стр. 309—311. Афанасьева. Нар. р. легенды, 478 (бѣлорусскій варьянтъ).

30. Тоже сила покаянія: Марія Египетская.

Вона була всесвітня блудниця з малих літ, поки дойшла до своеї степені, поки стала чуствувать, що гріх е. Пішла вона в пустиню молиться, в ліса і доходилась вона, поки одіянія опало, стала нага. А попереду неї пішов митрополіт, розбойник, спасаться в пустиню, і видить він, що вона ходить нага, то він її хоче зайти, так не можеть зайти: так як коза дика поміж кущами скриваеться; ніяк її не мог і зайти; ну, зачав її іскать спасенія, де вона ночуе і найшов; ізведено кущ ліщини і по-

крито комишом і пропустила собі ход, аби тілько пролізти. То він прийшов рано, не застав і прийшов пізно, не застав, а пойшов як раз о полночі і її застав і говорить: «як що є добре, то явися сюда, а як що худе, так тут згинь, пропади».—«Я есть христіянка, говорить, так не могу явиться».—«Через що ти не можеш?»—«Що я есть нага». Він з себе скинув патрахиль і кинув їй і говорить: «надівай сей патрахіль і явися *ко мнѣ*». То вона наділа патрахіль і явилась к *єму*, то він їй дав сповідь: «получи ти собі од мене исповідь і ступай в Єрусалим і прийми собі собщеніє, бо ти скоро помреш; твої гріхи всі прощені». То вона прийшла до моря тай шла б собі; ні,—вона пішла до карабельщика проситься, то карабельщик їй отвічає: «сотворим гріх, то перевезу тебе». То вона от-того карабля, та до другого, так обійшла всі караблі, і всі одниї пісні спивають. Возвратилась в пустиню і зачала думать: «ні, скілько я гріхів творила, та мені Господь прощає, сотворю ще один, пойду до такого то карабельщика, він мині понравився, той мене перевезе». То вона прийшла до ёго й говорить ёму. А він говорить їй: «я ж тобі говорив, як так, перевезу». Вона согласилась. «Чи так той так, а тілько прошу покорно перевезти». То він її взяв на карабель і виїхав на середі моря. В морі є возморья, то він остановив карабель, узяв її на те возморья, і там почали вони гріх творить. Ангел їм явився і говорить: «Марія Єгипетьска, за що ти в пустині спасала за свої гріхи, і Бог тебе простив, а тепер ти впъять узялася за свої прежні діла? Гряди в Єрусалим, куди тебе послано». То вона обійшла кругом Єрусалима, троє суток ходила, і дверей не найшла. Сіла між нищими, получила вона дару три мідниці (три гривні) і купила собі троє хліба і возвратилась у пустиню і там її смерть спостигла і хоронили її волки.

(Запис. О. Зайкевичъ, въ Луб. уѣздѣ, Полтав. губ. въ селѣ Солониці). Крайне плохая редакція. Кажется, что разбойникъ митрополитъ—есть грѣшникъ двухъ предъидущихъ сказаній, сынъ кровосмѣсительницы сказаній г. Костомарова;—въ этихъ легендахъ сынъ—грѣшникъ становится папою и исповѣдываетъ свою мать. Въ вышеприведенной легендѣ, кажется, смѣшались образы разбойника и кровосмѣсителя, ставшаго митрополитомъ черезъ покаяніе.—Сравни о Маріи Египетской у Чубинскаго. Труды, I, 182.

31. Евдокія, Иродова дочь

Була Євдокія у царя Ірода, прекрасна баришня. І зъїзжались царі, королі, дивились на її красоту і здарили її тим, щой у царя того і в неї не було. Приїзжающий, Гирман, монаха, з Охманских гор *опознал* і заїхав до царя Ірода в двір, упросився на ніч, і дали ёму келію у кухні, і в тий кухні за стіною спальня Євдокії, кровать. Він усю ніч тілько 3-ри часа спав, а то читав і співав. А вона чула кріз стіну, всю ніч не могла спать. Він, уставши рано, виїхав; вона вбігає в кухню, спрашує: «хто був?» Їй отвічають: «проїзжающий монаха Гирман був».—«То я, говорить, зострахнулася і ужаснулася ёго пісням і читаніям: що праведнії в огні не горять, і звірь не ззїсть і грім не вбъє; як би мині ёго возвратить назад, щоб він і другую ніч ночував». То їй підчинені сказали: «як вам угодно, то в вашій волі». То вона послала верхового. Поки він заворотився, то вона прорубала стіну і окошко вставила. Він приїхав, то вона й просить: «проїзжающий, Гирман, монаха, читай мині і співай, буду я любопитствувать тобою, і, прошу тебе, возьми мене з собою». То він їй отвічає: «*нельзя*».—«Твій батюшка огненний, то він мене ізжечить».—«Так как же? говорить, я желаю у вашій вірі помереть«.—Когда желаєш у нашій вірі помереть, то роздай свої имощи, своє сребро й злато на своїх подчиненних, а я переночувавши сей час виїзжаю. Я собі й поїду. А ти, роздавши своє сребро й злато, свої имощи на своїх подчиненних, вели запрягти свої лошаді в икипаж і вили гнаться за мною. Не доганяючи мене, так як палицию кинуть, *возрати* лошаді назад і сама доганяй мене; будуть вони спрашувать: куда ти ідеш? То ти кажи, що я піду цію дорогою, а ви мене ждіть коло такої то дороги, то я обйду і прийду до вас». Вони звернули лошаді назад, приказує: «їдьте от до такої то середохресної дороги, станьте там і дожидайте мене, поки я прийду; я хоть вечером прийду». А сама сіла з ним у кибітку і разговорує з нею Гирман: отепер може чи не уйдем». От вони [1]) стали до вечера,

---

[1]) Прислуга царская.

отпрягли коні, оббігли скрізь, так нігде нема. І поїхали до царя Ірода в двор. Переночувавши, приїзжає її батюшка, спрашує: «де Євдокія?» то вони говорять: «ми незвісні, де вона».—«Хто був? чи с царів, чи с королів? може царі або королі вхопили?»—«Не було ні царів, ні королів, а був проїзжающий монаха, Гирман, просився на ніч, і вставши рано уїхав, а вона вбігши в кухню спрашує: «хто ночував?» то ми їй отвічали: проїзжающий монаха Гирман їхав з Охманських гор, заїхав ночувать і поїхав рано». Вона звеліла завернуть. Заворотила; поки він вернувся, окошко прорубала в стіні проті свого ліжка. Потім того переночував і другую ніч і поїхав собі, больш нікого не було. А потом вони кудась їздили, через три дня, ми не звісні куда». Він роспросив, хто возив її, куди їздили, тіх кучерей і лакеєв. То вони ёму отвічали: «Ми гнали коні, скілько вони заскочять, не знаєм об чем,—доїхали до такого урочища, що вони встали і сказали: «їдьте до такої то дороги, возвратіть коні назад; а я піду горою, обійду кругом і вернусь до вас, хоть пізненько». То ми ждали, ждали, отпрягли лошадей, оббігли кругом, проїскали скрозь,—нема!—так ми вернулись назад. Приїхали домой і дома нема». То він схватився огнем да у погонь за Гирманом. Гирман говорить: «ей, прекрасная Євдокія, твій отець женеться,—уже мене в плечі пече, не вскижу. Що будем *дѣлать*? То вона сказала: «хоть смерть получу с тобою в православній вірі христіянский, а з ним не ворочусь назад».

Зослав Господь два ангели з небес до неї і взяли її і несуть її на небеса. І вперся він за нею, женеться і зубами скригоче. Господь возгласив з небес на Архистратига Михаїла: «охристи ёго зезлом!» Охристив, обсік ёму крилья, і він бухнув до долу. Там її охристили і миром помазали, і одправив її з Архистратигом Михаїлом і Гавриїлом до преподобного монаха Гирмана. Приказав її обучать христіянської віри і книги і оприділить її в манастир.

Оприділилася в манастир, і померла ігуменша. Приїзжає Архиерей і спрашує всіх манахинь: «кого ви обберете собі матушкою?» То вони возгласили: «не желаєм нікого, окроме прекра-

сную Євдокію: прерозумна, і рощотна дівица і милосердна». То він її благословив і подозволив їй управлять усими. А царь Ірод і дочувся, що вона в манастирі і посилає публикації по своєму царстві: «Хто может Євдокію оттуда взять, так шосту часть царства даю». То один обізвавсь: «я могу її доставить, тілько треба достать манашиське платье». Убрався в монашеське платье, запрягли лошадь, сів у кибітку і їде. Приїзжає до Гирманової келії, а Гирман сидить коло своеї келії на крислі. І встае він з кибітки, кланяеться ёму і бере ёго за руку, хоче ёго у руку поцілувать, а той руки не дае, спрашуе ёго: «що ти єсть таке?»—«Я, говорить, монаха».—«Я бачу, що ти монаха, та не монашеській у тебе вид. Зачим сюда?»—Каже: «я приїхав до своеї сестри Євдокії побачиться».—«Не побачешся, говорить, через три дні. Отправляю через три дні старцем оливу, ладан і свічі, тогді подозволяю тобі їхать до огради, а пойде старець, провизію понесе, перекажи ти, нехай до тебе вийде». Старець провизію поніс, не сказав їй нічого, так він і собі за старцем утаскався, вона ёго й вгледіла. Йде до неї і спрашуе її: «чого тобі, Прекрасная Євдокіє, схотілось? Покинула срибро й злато і всі имощи свої, тепер тебе й в половині ніт». Так вона на ёго як двухнула, тай убила своїм духом. Як заплачуть черниці. Вона й дивиться, то на ту, то на ту, спрошуе їх: «чого ви тужете?» То вони їй отвічають: «як нам не плакать, що не тілько не буде й нас, а й манастирів не буде; прийшов, хто ёго зна хто, і ви своїм духом убили».—«Нічого журиться, становіться Богу молиться, я ёго ужиту». Дмухнула на ёго своїм духом, він схопився і побіг, запріг лошадь, ні дяки, ні спасибі, запріг поїхав. Приїзжае до царя Ірода, царь ёго спрашуе: «щож ти прекрасної Євдокии не привіз?»—«Нельзя привезти, волшебниця пребольшая: своїм духом убила і впъять воскресила». То царь того остановив, а других спрошуе.—«Хто можеть?» Так один каже: «дайте війска й заряду, манастирь розібъю і її возьму». Так ёму сей час полк москалів й заряду, випросив. То манастир оградився огнем за 25 верстов не допускаючи себе. То вони з пушек бъють, і картеч вертаеться та їх бъе, поки всіх пере-

казнила і возвратилися назад: нема й одного чоловіка цілого, всі живі, а всі показнені. Приїзжають до царя:—«що, *как там?*» —«Волшебниця пребольша, оградився монастирь огнем за 25 верст, не допускає нас, з пушок бъем,—картечи вертаються і нас переказнили».

А его син 7-ми літ: «Батюшка, дайте мині війска й заряду, я її в стремені привезу».—Він сей час сповнив, дав ёму все, знорядив. Не доїзжаючи манастиря 25 верст, оказався сад. Та такий сад, що ні в одним царстві нема: птиць, звірів і гад; фрухти, цвіти разні. То він скричав: остановить свою команду; став із сідла, злазить, уперся в землю, переломилась нога вище коліна, упав тай кричить; збіглися до ёго, аж він не может ступать; підняли ёго, положили в экипаж, завернулись назад. Явилися к царю Іроду, царь Ірод спичалився, і заслав по всім царстві публикацію: «хто мого сина злічить, сріблом злотом наділю». Ізлічали з усих царствів лікарі, так не могли злічить. Та він начав просить своеї дочері, прекрасної Євдокії, говорить: «доч моя, прекрасная Євдокія! прошу тебе, Божим словом присягою, злічи свого брата, мого сина, сріблом златом наділю і пришлю за тобою 12-ть лошадей в икіпажі». То вона ёму отписала: «я ваших лошадей не желаю; я приїду на своїй тройці, злічу свого брата і вашого сина». Приїхала ночью, злічила: сустав на сустав поправила і поїхала; ніхто її й не бачив. Так Ірод 12-ть повозок золота одправив на манастирь. (Зап. также, тѣмъ же).

32. Св. Николай и архієрей.

Приснився Теофанові сон, змалювать три иконі: Спасителя, Матер Божу і святого Миколая. Він прочнувся і говорить своїй жоні: «та то приснився мині сон, щоб змалювать три иконі: Спасителя, Матер Божу і святого Миколая». От вона ёму й говорить: «як приснився, то й існовни, то може нам Господь що небудь дасть. Тобі буде тільки дорого стоять, щоб купить дерева, та повезти до столярів, щоб поробили бляти, а мій брат живописець, то безденежно помалює». Поробили бляти, перека-

зують: «Приходь, Теофане, за блятами, уже готові твої бляти». Забравши тії бляти і приходить до свого шурина і називає его братом і шурином. «Змалюй мині три иконі: Спасителя, Матер Божу і Святого Миколая». То він спрошує: «на що тобі?»—Мині в сні грядущому приснився сон, щоб змалювать три иконі: «Спасителя, Матер Божу і св. Миколая».—«Як тобі приснилось во сні градущому, я с тебе не хочу ні одної копійки. Я тобі безденежно помалюю». От намалював тії икони: «Приходь, Теофан, по икони, бо вже икони готові». То він так возрадувавсь, як насвіт народився. То забравши ті икони і йде, до землі не торкається, на воздусі йде. І приносить икони, кладе на столі, і говорить своїй жині: «Не понису я сіх икон нікуди освящать». А вона ёму й отвічає: «хиба не священі й будуть?» А він їй отвічає: «ні, освящу, говорить, та зазву архиерея до свого дому з усію свиткою».—«Е! як архиерея звать з усією свиткою, так малий у тебе карман!»—«Хоть ну,—от по сю!»—махнув себе по шиї.—«Когда хочеш ти зазвать архиерея з усію свиткою, то попереду треба приготовиться: «поїхать у город, накупить усяких напитків, наїдків; таку парсону зазвать, треба її угостить». То він, покупивши усего, зложив і поїхав до манастиря. Приїзжае до ёго келії, бере благословення і просить ёго: «Прошу вашої милости, ваше привосвященство, в мой дом». То він ёго спрошує: «Чого?»—«Освятить три иконі».—«Хорошо. *Как же мині*, говорить, їхать? Самому чи ще с ким?»—А він ёму й говорить: «прошу покорно з усію свиткою».—Архиерей ёму отвічае: «що ти? чи ти ж удовольствуеш? у мене 60 чоловіка певческої окроме тих, що около мин».—То він ёму отвічае: «удовольствую».—«Що ж ти готов?»—«Готов».—«Поїзжай же! я сейчас буду».—Приїхав домой, поставляв икони, як слідує буть, по столі. Він приїзжае і говорить: «хорошо, Теофане, Спаситель наш защититель, Матер Божа наша покровителька, а Миколай на што? *Я этого* м....... Миколая, не хочу освящать, знеси ёго вон!»—То він ёго просить і кланяеться: «Як мині в сні грядущому снилось, так я так і исполню і прошу вашої милости освятить».—«Не хочу, знеси! не хочу смотріть на ёго».—То він поніс у комору і поставив на полиці

і положив ёму три поклони. Св. Оче Миколає, Вилпкий чудотворче! Я своє во сні грядущому исполнив, а що я буду ділать що він не хоче освящать?»—«Дарма, я ёму слугою не буду, а він мині буде,» промовила икона до ёго. Освятили ті икони, начав угощать, угостив до половинки, а од половинки нічим. Ходить коло хати й тускує. Продать нічого, позичить ні в кого і достать нігде, що ёго казать! А далі здумав да, піду до Миколая він мене порадить, чи не дасть мині наставленія. Увійшов тай положив ёму упъять три поклони і говорить: «Св. Оче Миколає, Великий чудотворче, що мині *дѣлать?* угостив до половини, а од половини нічим». То він ёму отвічає: «йди, угостиш». Війшов у свой дом, чого нада, те й єсть! Так хорошо вгостив, що *лучше бить не льзя*. Той пъє вино, той пъє инше.—«Ну, Теофане, я не такі посвящав икони, як у тебе, деревъяні, я посвящав икони на трёх древах, на кедрі, на певі і кипарисі под сребром; ну такого вина не вкушав, як у тебе; де ти ёго достав? пъю, пъю, не могу ростаться, де покупав?»—Я, говорить, покупав у таким то городі, у такого то купця». Взяв і записав. І так ёго вдоволствував, що архимандрит з протоереєм взяли ёго під руки з застолу і положили ёго в икипаж, привизли до ёго келії і положили ёго на одрі. Промовив він до архимандрита: «читай по мині евангелію, як по ісход души, бо я помру». Кончився до нолночі, а о полночі де взявся бояр і ухватив вітром, і поніс горою, і вкинув ёго по среди моря в смоляний корабль, і той корабль став зараз потопать. Тогді він взгласив: «Господи милостивий, Матер Божа, согрішив я перед вами! Св. Миколаю! Когда б мене св. Миколай отсюда визволив, то я б ёму акафист і молебень служив і всим би людям проповідував, щоб ёго чтили й молили і на помоч просили». Приходить до ёго св. Миколай і спрошує ёго: «Шо се, ваше превосвященство, хто це вас сюди запер? Чи Тиофан, чи живописець?»—«Ну, говорить, подай руку сюда!» Витяг ёго відтиля і поставив на воді поз себе, і повів ёго по воді, так як по сухопутті і звів ёго на суху путь, і говорить: *„Ступайте же, ваше превосвященство, на свое мѣсто, а я пойду на свое!“* Так він 12 суток не ївши й не пивши йшов,

поки дойшов до свого манастира. Дойшовши та не туди щоб їсти, або пить, та повилів звонить, та послав до Тиофана записку: «Принеси икону св. Миколая; сам од себе освящу». Освятив і одмолебствував і спрашував ёго: «Видів я Теофанові недостатки, було до половинки, а од половинки не ставало, а в—послі де воно взялось! чого згада, те все й було». А икона св. Миколай промовляє: «отслужиш божу литургію і увійдеш у свою келію,—стоятеме бутилка вина того самого, похмилишся». Увійшов, стоїть; налив: те саме вино, щой тоді було; напився, став здоров." (Запис. О. Зайкевичъ, въ Лубен. уѣздѣ. въ с. Соломинцахъ).

33. Богородица, св. Николай и св. Юрій.

Один чоловік довго не був у своїм селі, він од панів ховавсь. От зострів він другого чоловік з того ж села тай розбалакались.—«А що, каже, чи нема яких слухів?»—«Да що? кажуть, Бог помер!»—«О що! хто ж тепер буде миром управляти?—«Кажуть, Богородиця, а иншії—Микола, угодник божий».—«Де там Богородиця! не жіноцьке діло! Миколай... ні! він молебні дуже любить».—«А то, кажуть, Юрко».—«От се було б добре! він би сіх чортових панів тее».. І розішлися.. (Зап. Н. Мурашко).

34. Святой и чортъ.

А то росказував їще дід, що давно колись жив чоловік та жив, та ніколи він у церков не ходив. От люде і кажать: «як сей чоловік живе, що ніколи він у церков не ходить!» А той чоловік та святий, і думає собі: «дай хоч раз я пойду до церкви, що там таке!» і пішов.

Люде йдуть мостом, а він прямо водою чимчикує; а нечистий бачить, та й каже сам собі: «подожди-ж! ідеш ти водою, пойдеш і ти мостом!» Приходить той чоловік у церков, стоїть; почалась служба святая, дивиться він: щось над головами людей не то ходить, не то літає;—придививсь він аж то,—вбий ёго сила Божа!—нечистий госпадарює. Повертівсь нечистий, да видно і своїх пудначальників позвав,—внесли ёму цілу шкуру якусь (здається, кінську). Він її так над головами людей і роскинув,

і сам сів; тії, звісно, сёго нічого не бачать. Мигнув ізнов на своїх; тії догадались, у трёх зачепили веревками одно невеличке перце гусине і тягнуть,—так упираються, да аж крекчуть; вони хотіли сим святого розсмішить. А святий на їх не дивиться, та знай читає. Узяв той старший перо і почав виписовать на кожу гріхи всякого: оце озирає церков,—тілько вглядить, що хто не молиться да так стоїть, зараз і запише; задумається хто об чім небудь, зараз і того туди! Панків, що хрéстються наче мух обганяють, всіх позаписував,—і так багато понаписував, що всю кожу іописав: з начала і сидів на їй і писав, а потім потроху зсовувавсь да писав, і доти зсовувавсь, поки зовсім не зсунувсь, а пудконец прямо на головах у людей помістивсь, да все писав; далі нестало де писать, заставив він своїх пудначальників зубами шкуру витягувать, щоб було де писать. Уцепились чортенята за шкуру зубами; і давай витягувать! Один особливо як напялився, шкура як трісне, він одірвався, да як тріснеться об стіну потилицею! тілько зашипів сердега, да ногами задригав, схопившись за потилицю! святий угледів сеє і засміявсь;—а нечистому сёго тілько і треба, зараз же на шкурі записав і ёго. Тут заспівали Херувимську, і нечистиї всі драла чим дуж з церкви. Вийшли люде з обідні, пошли по дорогах од церкви, пошов і святий; тілько ступив у воду, щоб іти через річку вода ёму по коліна; ступив у друге—по пояс, він тоді назад; іде мостом, а нечистиї коло ёго аж танцюють: «а що, перейшов? побув у церкві?» та сміються так, що аж за боки хватаються. «Ах ви паскуди!» каже святий. «Дек чого се ви заливаєтесь? ви-ж знаєте, чого се я засміявся? я з немощі вашої засміявсь; у утрох перце тягнуть! Ах ви, да я плювать на вас, да я вас ломакою, колком!»—Да як учистить куцого по морді! Одшатнувсь куций; а то такий уідливий, аж за поли сіпає. Полатавсь сердега, побачив, що з таким жартовать небезпечно! (Въ Черн. губ., у села Снарковъ, Зап. Н. Мурашко).

35. Какъ молились святые встарину.

1.

Росказував іще дід нам колись, що оце як бачите маленькі ліски кругом, то се тілько остатки от тих лісів, що колись

були: тут були ліса непроходимі, тут і розбойник ховається, було, тут і Гаркуша тягавсь; тут же було і спасенна душа яка небудь пробуває. Тілько такі люде вже мало кому показуються: тілько замітить було, що хто небудь нагледів ёго, як він пещеру собі копав, зараз і місто переміннть.

Дід расказує, що раз наткнувсь було на такого; несе він мішок землі, дек дід глянув, да в сторону скорій і звернув: неси собі з Богом, думає, куди хоч, я пудглядать тебе не пойду. А то раз йду, каже дід, так підхожу під лісок, коли дивлюсь чоловік через пеньок із одного боку на другий перескакує, та приговорує: «оце тобі, Господи, а се мені, Господи!» Я сего й питаю, що се ти робиш, чоловіче?»—«Богу молюся», одказує. «Хиба ж так Богу молються?»—«А як же?»—«А навчить тебе?» —«Навчіть!» каже. Дід і говорить: «Богу молиться треба так: во імя отца і сина і святого духа, амінь;» і «Господи помилуй» —ёго навчив, дай пойшов через ліс, а дальше греблею через річку іде; коли чує, на ёго хтось гукає; він озирнувсь, дивиться, аж той чоловік по воді біжить прямо, і не тоне ні скілечки і кричить: «діду, прокажи мін молитву ще, бо я збивсь». А дід глянув на ёго, та махнув рукою—і кричить ёму: «молись», каже, «як молився; ти, видно, лучше мене знаєш!»

(Въ Черн. губ. у села Рыхли. Зап. Н. Мурашко).

2.

Молитов, колись казали старі люде, не треба учиться, а молись по своєму та од серця.

Кажуть, їде раз чоловік возом, і углядів, шо скаче чоловік голий; раз скакне в дну сторону, а в друге в другу. «Це тобі, кає, Господи, а це мині, це тобі, Господи, а це мені.—Шо се ти робиш? пита той, шо їде. «Спасаюсь, кає; та не вмію молиться, чоловіче добрий».—А от я, кає, тебе навчу, і вивчив ёго очченашу.—Тіки шо одъїхав трохи, переїхав річку, слуха, гука на ёго: «Підожди, забув, прокажи ще», та так прямо по воді і біжить.—Проказав той ще, він і побіг назад, а як став по воді бігти, та по щиколотку і помочив ноги.—«Е, кає, чоловіче, спа-

сайся так, як спасавсь, моєї молитви не читай; твоя, як видно, угоднішна Богу». (Зап. Ив. Манджура. Алекс. у. Стара баба).

36. Молитва возвращаетъ пропавшихъ лошадей.

То й кажіть но за тії молитви! В Галича було четверо коней, і то всі забрано. Галич після цёго став такий, шо страшно на нёго глянути, так дуже тяжко зажурився. Абож і не жаль? то праця, хвалити Бога! Галичиха нічого більш, оно до церкви стала ходити, і все то акафист найме, то службу Богу; і сама молиться в церкві, аж люди, на неї дивлячись, жалкують, шо таке це їм несщастя. І Господи! Оце як начне було піп у церкві поминати: Василя і Ганну, то в неї якось лице таке стане, так доходить її до серца те, шо в святі церкві за неї споминають. А Галич смутний, їднаково ёму, то це вона потішає ёго, всякого заговорує до нёго, а все їдно ёму: ше надія на Бога. Коли того нічим на світі не розважиш, ходить такий, шо аж жовтий та білий. Як приглянишся, то аж світиться. Часом обізветься до жінки, як там у неділю поприходять з служби божої, говорить до неї: «Я зріс з худобою; ще у мого батька, ще у діда, у прадіда була худоба, зявсіда ми з худобою були, а тепер оце посиротіли, то не кажи навіть за ворота вийти. Як здумаю, шо нема в мене скотини, то так весь наче обимлію, так і на ногах не встою. Оце поле оддай споловини, все вже своїми руками роби... То на чорта те життя, як так жити, то лучче вже і не знати що!» А Галичиха нічого більш, оно де який гріш видере, то все на молитви, так, здається, шо остатню тальку занесла до попа...

Ото через теє саме село їхали люде з смолою. Стали коней напувати коло ставу, напувають і як то наші люде, напоїли там, не дуже кваляться запрагати; той води пішов набірати до криниці, той сухарі пішов намочувати; коні напились і стали виходити з води. Аж їден кінь вийшов тай побіг дорогою у село, назад. Чоловік переймає, а він як навіпло ёго, все не дається перенняти. Ніколи сёго не було з ним. Коли той кінь прамо до

Галича на подвіръє і став коло воріт. Як раз Галич був в дома.— Каже, як углядів коня, то аж страшно чогось стало. Впустив ёго на подвіръє, аж за конем і чоловік йде. Галичиха, як понасходилось людей, перепрошує того чоловіка, росказує що в ніх четверо коней пропало, просить тіх людей за стіл сідати, їсти їм поставила, так розважила тіх людей, шо вони признались ше за другу коняку; кажуть: «як оце ви росказуєте, то в нас ще у чоловіка є така коняка!» Ото Галич наняв тому чоловікові, шоб смолу одвезти, коняку, і сам поїхав з тими людьми. Ті люди росказали ёму, де коні їх пасуться. Галич туди: як раз і є ёго коняка! Галич за коняку, приїхав на ні у село... і дав Бог, шо пара коней вернулось. Ото пара коней вернулось... став Галич трохи не такий... Теперички в тому селі стає ярмарок через неділю. Ходить Галич по ярмарку, пізнає свою коняку. Чоловік приїхав на ярмарок і випрягає коні, як раз і Галичова коняка меж ёго кіньми. Ше той чоловік сперечався, але Галич каже до нёго: «знаєте шо? пустіть ви її; нехай вона йде собі, куди хоче, побачите ви, і я побачу, куди вона піде». Коняка просто так і вцелила до Галичового подвіръя. Вона йде, а людей за нею такого, шо прийшла до саміх воріт і стала собі. Той чоловік нічого не казав, взяв і отдав ту коняку. То от троє коней вернулось.

37. Канунъ Крещенія (багатий вечір).

На багатий вечір буває такая година, що вся вода переміняється в вино. І була, кажуть, їдна така счаслива дівчина, що поспіла як раз у такую годину до криниці і як набрала води, та принесла до дому, то в їднім відрі була вода, а в другім вино. Така то вже година була! (Зап. Ст. Руданс. въ Под. г.).

38. Святыя пятницы.

Годиться і се знати, коли і якії пъятниці в року і за що повинен всякий чоловік постити:

Перша пъятниця на першім тижні великого посту; за сюю пъятницю убогим чоловік не буде.

Друга пьятниця перед Великоднем; за сюю пьятницю від наглої смерти заховаеться.

Третя пьятниця перед Вознесенієм; за сюю пьятницю не буде смутку мати.

Четверта пьятниця перед Зеленими святами; за сюю пьятницю в воді не утоне.

Пьята пьятниця перед Петром і Павлом; за сюю пьятницю від напасти заховаеться.

Шоста пьятниця перед Спасом; за сюю пьятницю в гріхах смертельних не умре.

Седма пьятниця перед першою Пречистою; за сюю пьятницю перед смертею побачить пресвятую Богородицю.

Восьма пьятниця перед другою Пречистою; за сюю пьятницю від злих людей заховаеться.

Девята пьятниця перед Честним Хрестом; за сюю пьятницю не буде муки мати.

Десята пьятниця перед Михайлом; за сюю пьятницю від усякого гріха заховаеться.

Одинадьцята пьятниця перед третёю Пречистою; за сюю пьятницю в книгу небесну записаний буде.

Дванацята пьятниця перед Різдвом; за сюю пьятницю сам Господь візьме душу ёго до царства небесного.

(Запис. Ст. Руданскій въ Подольской губерніи).

Ср. въ Записк. Югоз. Отд. И. Р. Геогр. Общ. II, стр. 116—118. Совсѣмъ иное распредѣленіе и значеніе пятницъ.

39. Наказанное неуваженіе къ Свѣтлому Празднику.

Прил. къ Отд. XI, № II, (о Могилахъ ниже Мозыря).

Ср. Кулиша, Зап. о Южно-Руси II, стр. 30 (Свиридова Могила).

40. Красныя яйца (крашанки).

Іден убогий ніс собі до міста яйця продавати, але на той саме час вели жиди роспинати Бога.

І ото Бог несе хреста тай падае, а вбогому й жалко стало, і кинув він кошик тай помагае Богові хреста нести. Допоміг,

коли вертає до кошика, аж там усі його яйця стали крашанками та писанками.

З того то і у нас крашанки почались.

(Запис. Ст. Руданскій, въ Под. губ.).

41. Папа Римскій.

А про Папу римського, чи ж то правда, що про його росказують, ніби він ніколи не вмірає, а як світ начався, то все їден тай їден! Каже до нього книжки з неба йдуть. Перше всякі сутки до нього книжка сходила, а це й він щось прогрішив, то тепер вже на год їдна сходить з неба... То перше що суток була книжка, а тепер в рік їдна сходить. (Зап. Вл. Менчицъ).

42. Слишкомъ добрый попъ.

Був в однім селі піп, да такий же то добрий да розумний, що й сказать не можна (і де вже то він такий вродивсь, не знаю!); і було часто він нас научає своїми проповідями. От раз у неділю і почав він нам росказувать, да так то вже гарно, що ми слухали, слухали та давай плакать! Аж батюшці стало нас жаль: подививсь він на нас крізь очки, да й каже: «дак оце ви й плачете? чого ж ви плачете? ще може сему й брехня!» Промовив амінь, закрив книжку і пошов в олтарь.

(Зап. Н. Мурашко)

43. Попъ—ворожка.

Жив собі у якомусь то селі піп, та такий бідний, такий бідний! Не плужило йому якось: чи скотину заведе, чи свининку (зіс), чи кобилу,—і є чим годувать,—гледи й подохне, або вовк поїсть. Ніяк не розживеться. І синів три було в його, хлопці уже на зрості, давно б уже й учить оддать, так лихо,—ні за що. Байдикують собі дома при батьку; звісно, не косить, не жать не підуть,—поповичі, стидно.

От і приходить раз до того попа староста церковний та й каже: «що ви знаєте, батюшка: оце ви бідні зовсім, а я вам, коли хочте, нараю, як розбагатіть».—«Нарай, будь ласко!»—«Ось ви що зробіть: у вас сини вже великі; нехай же вони підуть над вечор у поле, та займуть чиїх небудь коней, та й за-

ведуть у ліс; тогді, прийшовши до дому і скажуть вам, де тії коні. А я, як шукатиме хто коней, нараю йти до вас; а ви візьміть яку небудь книжку, подивіться, буцім то ворожите, та й скажете, де коні. От і розбагатієте».—«Добре!» каже піп.

Ото ж він і став так робить: сини позаводять коней у ліс та й поприв'язують. От хазяїн шукає, шукає, та почує, що піп уміє ворожить,—до попа; от він і скаже, де коні. То ёму і грошей, і того, й сёго. Почав багатіть.

Коли ж ото у якогось чи царя, чи князя, Бог ёго знає, пропали золоті вещі якіїсь, чи гроші. До усіх знахарів кидались, до усіх ворожок,—не найдуть. От і дочувсь той цар, що піп такий є, що вгадує. Зараз попа й туди. «Скажи, кажуть, де такі і такі вещі». А піп аж труситься: звісно, не знає нічого.—«Я, каже, не можу вгадать, де вони є».—«А, каже цар, другим угадуєш, а мині не хочеш! Одже тобі три дні строку: як угадаєш, награжу тебе, а не вгадаєш,—тут тобі й смерть». Взяли того попа, заперли у якуюсь там комнату і сторожу приставили.

А тії злодії, що покрали вещі, як почули, що привезли попа-ворожку і що заперли ёго ворожить на три дні, то трохи й спужнулись. От один і каже первого дня у вечері: «піду я, каже, хоч подивлюсь, що той піп робить». І пішов. Прийшов до оконця та й дивиться. Аж піп саме повечеряв та став Богу молиться: «Господи! каже, зітхнувши, уже один і пройшов». Се бо то про те, що день уже один пройшов. Злодій віттуля. «Біда, братці! непевний, каже, піп: тілько що підойшов я до віконця, він і вгадав; уже, каже, один і прийшов».

От на другий день у вечері ізнов той злодій каже: «піду ще під вікно до попа». А другий і собі: «і я ж піду». І пішли. А піп знов став Богу молиться: «Господи! каже, уже й другий пройшов». Злодії відти; сумують, прийшовши до дому: «знає піп та й знає».

На третій день у вечері збираються тії два знов до попа під вікно. А третій і собі: «і я піду». Прийшли. А у попа уже й душі нема; звісно, три дні пройшли,—завтра смерть; аж плаче.

«Господи, каже, що мині робить!—Уже всі три пройшли!» А злодії під вікно: «біда, кажуть, знає піп; бач, каже, усі три прийшли! Ходімо лучче до його, да будем просить, чи не помилує». Уходять до попа та йому в-ноги: «так і так, кажуть, угадали ви,—ми виновати; милуйте й жалуйте,—уже тепер до віку й до суду не будем!» Піп той і себе не тямить од радощів, що так прийшлось; звісно,—треба було помірать. От і каже їм: «добре ж, на сей раз прощаю вам, не виявлю; тілько кажіть, де вещі тії, та щоб цілі вони всі були». Злодії і сказали йому: там і там. От він до цара. «Отам і там, говорить, вещі, а злодіїв не можна виворожить». А цару Бог із ними, із злодіями, аби вещі! Послав, познаходили там, де піп сказав, передивились,—усі. От цар дав велике награжденіе попу і одпустив до дому.

Оце ж піп і розбагатів уже, годі б уже й ворожить; так од людей одбою нема, так і пливуть,—поворожіть, та й поворожіть. Звісно, пошла чутка, що цареві вещі виворожив. А йому як і ворожить, коли не знає нічогусенько? Посилає він по церковного старосту. «Оце я розживсь трохи, каже. Спасибі тобі! та нарай ще, що тепер мині робить: лізуть та й лізуть люде, щоб ворожив, а я не вмію».—«А ви от як ізробіть, батюшка, каже староста: у вас хати ветхії, нічого не стоящі,—от ви й стройте скорій собі новий дом; а як построїте, то й перебирайтесь скорій, а старий запаліть; та як буде горіть, то ви бігайте кругом його та й кричіть,—лихо моє, пропав мій хліб, згоріла тая книга, що я по їй ворожив!»

От він так і зробив: нові будинки поставив, вибравсь туди зовсім, та ніччю старі й запалив. Збіглись люде на пожар, будинки горять, а піп бігає кругом та знай репетує: «пропав мій хліб тепер,—згоріла моя книга, що я ворожив!»

То оце як прийдуть уже до його люде, щоб виворожив що, то він і одказує: «що ж, люде добрі, не можу я тепер нічого, книга моя згоріла». От його й покинули, не лізуть; а він розживсь, живе собі, й гадки не має.

С. Переходовка. (Изъ Черн. тетради А. И. Л.).

44. Шапка—платка.

Жив собі чоловік Омелько та ходив він до мора на заробітки й заробив за літо сорок шагів; прийшов до дому, посправляв собі й дітям одежу тай каже: «ну, це за літо добре попалось, як би ще на зіму де шагів пятнадцять заробить. Піду може ще де стану? Взяв на дорогу шагів пъять і пішов, та де не зайде в шинок, випъе чарку, півшага заплате, а півшага, каже, хай за вами, йтиму назад та віділъю». От походив, походив, ніхто не найма. Тікі зустрічають ёго попи з їх же села.—«Драстуй, Омелько!»—«Драстуйте, батюшка!»—«Чого це ти тут ходеш?»—«Та шукаю деб наняться. Та ніхто не найма, думка вже й до дому».—«Сідай з нами, будеш нам коні доглядать». От де не зайдуть в шинок, по стакану випъють,—гроші заплатять, а Омелько як іде вже с хати, скине шапочку та: «шо, хазяїн, платний?»—«Платний, іди з Богом!» Раз так, у друге, от попи і давай допитувать: «шо ми, кажуть, гроші платим, а ти тілки скинув шапочку вже і платний!»—«А це в мене така шапочка, тікі здийму вже й платний».—«Продай нам!»—«Тай купіть же, давайте тисячу рублей».—Сторгувались, забрав він гроші і пішов.

А попи як приїхали, зараз лавки строять; піп поїхав товару наберать, набрав всячини, виходе з лавки, скинув ту шапку: «а шо, хазяїн, платний?»—«Нет, пожалуйте деньги!»—Він у друге:—«Шо, хазяїн, платний?»—«Какой чорт платний, давай деньги!»—Піп сюди туди, шатнувсь по попах, позичив десь, превіз до дому тай не хвалиться. От зібравсь діякон і той тіеїж, заняв десь за товари, заплатив, привіз тай не хвалиться.—Поїхав ше й дяк, та тому вже ніде було заняти, приїхав той ні с чим. «Шо ж ви, каже, набрали товару за даром, а мені он шо случилось?»—«Є, брате, воно і нам таке; ходім, кажуть, та вбъемо ёго!» А Омелько вже й прочув та нагострив косу й став під вікном. От поліз піп, а Омелько і зняв голову.—«Шо ти скоро?»—питають, а Омелько: «та лізьте швидче, бо самому страшно».—Піп тіки туди, він їм голови й познімав. Познімав, взяв одного на лаві положив, а тіх заховав. Аж ось іде салдат.—«Слухай, служивий,

однеси сёго попа в прірву; я тобі десять рублів дам». Салдат того попа на оберемснок, потарабанив!—Іде мимо часового, а часовий і пита: «хто йдеть». «Чорт».—«Што несёть?—«Попа».—«Песи з богом!» Одніс і вкинув. «Ну, хазяїн, давай деньги!»—«За шо? він онде і лежить,» а він уже другого витяг. «Ах ти, опять вилез, вот я тебя!» потарабанив і того. Приходе, аж на лаві вже третій лежить.—«Ах ти сякой етакой, та взяв бив його, бив, поніс під греблю тай превъязав; тепер не уйдёт!» Вертаеться назад, а вже ранок, а піп іде.—Салдат до його: «ах, патлатий, так ти опять убёг, даром я штоль деньги буду получать?» та за патли, та в воду, а народ вростіч. (Ал. Волчья. Отъ «чоловіка». Запис. Манджура)

45. Отзывъ крестьянина о попахъ черниговскихъ во время крѣпостнаго права.

Воно не знаю як по Київські губернії, а що по Чернигівські, отут коло нас, по той поокружності, так тут попи, чуїте, хуже пса. Лесть такую в очах мають, пан дасть ёму кварту горілки, чи гарнець, або мужик дасть ёму роботу яку зробити, так він всю біду, яка у селі, і покрие.

(Отъ Ивана изъ Високіня, Зап. Влад. Менчицъ).

46. Вирша о богатомъ мужикѣ Гаврилѣ.

Були собі мужики багаті,
Пили в коршмі, гуляли.
О своему священнику разговор начали:
«Нема священника, як наш священник!...
В кого похорон, молитви, христини,
А кому убогому подарує,
Він нас завсіди цім способом ратуе».
— А мужик Гаврило каже: «на що
Ви його хвалите?
Нет тумана, как он туман,
Нет бувана, как он буван?»...
—«Мужик, Гаврило! шо ти говориш?!.
Ти великий гріх твориш»..

Іде мужик Гаврило до доми тай міркує,
Бере рабую собаку в радно тай не турбує,
Бере карбованців копу
Тай йде к своєму попу.
—«За чим ти тай чого?»..
—«За чим я тай чого?...
«Був в мене, батюшка, рабий собака,
Нікого не пускав до мого дому,
А тепер прийшов здох ёму,
Я прошу Вас—
Поховати ёго в нас».
—«Чи ти, Гаврило, самошедший?!..
Чи—безмозкий?»...
Він приступає до попа поволі,
Бразнув карбованцями на столі
Піп каже: «Іди ж ти до дому
А я з дяком поражусь».
От піп з дяком порадивсь,
Тай пустивсь,
На всі опалати,
До Гаврилової хати.
Беруть того рабого собаку з хати,
І, як християнина, несуть ховати.
Так чи в скорім часі, чи не в скорім..
Мужики собі багаті,
Пили в коршмі гуляли,
О своєму священникові розговор начали.
«Нема священника, як наш священник!
В кого похорон, молитви, христини,
А кому убогому—подарує.
Він нас цім способом завсіди ратує».
А мужик Гаврило каже: «на що ви ёго хвалите?
Нет тумана, как он туман!..
Нет бувана, как он буван!
Де ховані маленькі діти і наша родина—

Він сховав рабого собаку, як християнина».
—«Куме, Гаврило! що ти говориш?!
Ти великий гріх твориш...
Не може цеє бути,
Треба тебе публічно оддути?»
Мужик Гаврило каже: «Як ви мині віри не ймете,
Йдіть моїх слуг спитайте».
Пішли—спитали...
«Правда!« слуги сказали.
Допіру йде громада до шинку потихеньку.
Беруть барилечко горілки хорошеньке.
Ідуть до дяка—прохати:
«Чи не міг би він пращпорт до Архерея написати?»
Дяк пращпорт написав,
Хрестики підклав,
До Архерея послав.
Піп як почув,
Губи залупив,
Бороду закусив:
Жінка й діти ёму не милі....
Побіг по селу швидко шпорко—
Шукати безчасного Гаврила....
—«Гаврило безчасний!
Сам ти мене підвів сёго рабого собаку ховати.
На що тобі було громаді казати?!...»
—«Батюшка! знають мене близкії сусіде і близкі люде,
Як я схочу, то с сёго нічого не буде».
Він знає, шо ёму сяя штука вдасться:
Чоловік грошовитий ёму й обертаться.
Іде до дому тай міркує,
Бере сто карбованців тай не турбує.
Бере цапа гнуздає,
Рабу кобилу сідлає,
До Архерея їхать думає.
Приїхав до Архерея: «за чим ти тай чого?»

—«За чим я тай чого?
Я с того села,
Шо нема ні попа, ні дяка:
Живем як у полі билина;
Ваша отце причина?»
Став Архерей думати—гадати:
Кого б їм в скорості за попа одібрати.
Мужик Гаврило каже: «Батюшка! есть у мене цап рогатий,
Треба ёго за попа одібрати!»...
Архерей каже: «Чи ти, Гаврило, самошедший,
Чи ти безмозкий?...
Висвящати цапа на попа, або козки?...»
Мужик Гаврило приступае до Архерея по волі.
Бразнув карбованцями на столі.
Архерей на ті гроші поглядае,
Бере ножички тай цапа пострпгае,
Бере ёго за бороду потягае,
Бере ёго на попа висвящае.
Там був старий піп за свідка.
Одрекли: «їдь собі до дідька!»
Іде мужик Гаврило до доми,
А там сидить старая дідора;
Даремне ми трудилися сёгодня і вечоре
Іде до доми, а піп руками того рабого собаку одгрібае,
Мужика Гаврила питае:
«Гаврило ти безчасний! куди ти сёго цапа ведеш?»
—«Або ж чом? не там він висвящався дей ти?
Не там він попом називався дей ти?»
Піп догадався, то Гаврило мот:
Махнув рукою.
Бувай здоров с колядою!
Доніру йде піп до Гаврилового дому,
Бере Гаврила і Гаврилиху до свого дому.
—«Пий, Гаврило, чай
До дна,—не лишай!

Ти куриш люльку, а я нюхаю табаку.
Висвятив Архерей цапа на попа, а я поховав рабого собаку.
Тепер нас ніхто не розсудить»....

(Пилява. Запис. Вл. Менчицъ).

47. Жадная попадья.

У однім селі жив піп та попадя; біля їх рядом жила одним одна бабуся. Бабуся та була вбога, тільки й худібчини в неї, що мала вона курочок. А попадя возьми та й зачни красти тих курочок. Все що ранку вийде бабуся та й не долічуеться.

Плохенька була бабуся! вона знала, хто курочок у неї брав, та ніколи не нарікала, все було: «Бог з ним! нехай бере, ёму більш треба». А попадя бере та й бере курочки; дійшло вже до того, що зоставсь один півник. На другий день вийшла бабуся раночком годувати півника, аж нема вже й півника; вона впять: «Бог з ним! нехай бере, ёму більш треба».

Ото діждали Великодня;—піп пішов до утрені, одправив утреню, а поки задзвонять до служби, пішов до дому. Коли приходе до дому, а попаді не можна й пізнати, уся обросла піръям. Він злякався, пита її: «що се з тобою сталось?» от вона ёму тоді й призналась. «От так, каже, й оттак,—покрала я курочок у тієї бабусі, так воно, видно, Бог мене за те й покарав».

Піп тоді до бабусі:

—«Христос воскрес, бабусю!»

—«Во истину воскрес!»

—«Увас либонь тут кража лучилась?»

—«Ні, Бог милував, у мене все ціле».

—«Як ні? я чув, що в вас курочки пропали».

—«Та забрало щось, батюшка, та Бог з ним; ёму, може, більше треба».

—«Як же таки так, бабусю? воно вас обідило, а ви й мовчите!»

—«Та Бог з ним, батюшка; я, дасть Бог, дiжду літа, та куплю курочку, то впять собі розплоджу».

—«Та як таки можна, бабусю, ви вже ёго за те хоч налайте!»

—«Та Бог з ним, батюшка!»

Не хоче бабуся й налаяти. Уже передзвонили й до служби, а піп усе просе бабусю, щоб як небудь налаяла свого злодія, поки таки виміг, що сказала: «та цур ёму, пек!» Піп тоді подякував їй, та й пішов до дому. Приходе, аж попадя така стала, як треба, без пірья. Тоді вже піп так радіє та дякує тій бабусі, а після служби послав їй усячини їсти: крашанок, ковбас, сала і иншого. (Въ Запис. уѣздѣ, Полт. губ. Записалъ Г. Забодько).

Ср. у Кулиша, Записки о Южной Руси, т. II, стр. 83—95, виршу о Корикѣ (какъ жадный попъ обросъ бычачьей кожей).

48. Дьякъ и пономарь.

Жила в однім селі вдова; осталась їй після чоловіка худобчина і грошиків доволі. От один дяк і давай до неї підбиваться, украв с церкви ризи, нарядивсь Миколаєм угодником, да й прийшов до неї, голос ізмінив тай каже: «от, дщер моя, ти сподобилась мене бачить!» Та, звісно, ёму в ноги, а він і почав про суєту мірскую їй вичитовать; тілько не вдалось ёму зразу грошики видурить. «Прийду,» каже, «я ще до тебе, у таке і таке время». Тілько прийшло те время, вдова тая вже й ладаном накурила, і в хаті як у віночку: дожидає Миколая угодника. А в тім селі був та паламар; видно, не плошак який небудь був; провідав, яку се дяк хоче ману пустить. «Пожди—ж», думає, «я тебе провчу!» Тілько що той Миколай прийшов у хату до вдови, він зараз радно на себе, та бороду з лёну причепив, та взяв ключ с пів аршина, що коморі замикають (се-б то Петром нарядивсь), тай пішов туди до Миколая, до угодника. «Ти,» питає, «хто такий?»—«Я—Миколай, угодник божий».—«Як же се ти сюди зайшов, коли я ідучи і рай замкнув?»—«Я,» каже, «через перелаз». Він тоді угодника того за патли: «Дак ви всі будете через перелаз лазить, а мині за вас перед Богом одвічать?»—та ключем ёго по шиї, по шиї! То той угодник ледьві двері найшов і більш не приходив. (Зап. Н. Мурашко).

49. Гибель чотырехъ поповъ.

Був собі чоловік та жінка, і не було у їх ізроду дітей, а жінка та була така хороша прихороша, що усякий позавидує, і

молода. І жили вони у містечку, (от як би сказать Олишевка) і було у тому містечку аж чотирі церкви, і в їх чотирі попи; три молодіх, а один старий. От ув одній церкві був храм, і усі чочирі попи служили на храм. От і тая молодиця пішла на храм; убралась в усе нове та хороше тай й стала наперед людей. А попи тії три, молоді, так і дивляться усе на молодицю, мусили б її ззїсти очима. От кончилась служба, молодиця тая й пішла з церкви. Коли ж наганяє її один піп.—«Я,» каже, «до тебе, Іванихо, прийду сёгодні. Прийти?» — «Приходьте, батюшка!»—«Коли ж?»—«Приходьте, батюшка, у первому часу!»—«Добре!» каже.—От пройшла вона трошки, коли наганяє другий піп. «Я до тебе, Іванихо, прийду».—«Приходьте!»—«Коли ж?»—«Приходьте у другому часу!»—Пішла вона знов, коли й третій піп наганяє і той теє ж: «я до тебе, Іванихо, прийду». — «Приходьте!»—«Коли?»—«У третёму часу».

Прийшла тая жінка до дому тай давай хвалиться чоловіку: «отака й така, каже, мині причта, навъязались аж три попи прийти до мене сёгодні».—«Що ж ти їм одказала?» питає чоловік. «Отак і так».—«Ну, добре. Я ж їду з двора наче на охоту, а ти, як зійдуться вони, поховай їх у одно місце. Дак я так їх повчу, що вдруге ні до кого не ходитимуть».—От чоловік так і поїхав, а жінка сидить і дожидається. Коли ж стукається у двері: «Іванихо, Іванихо, очини!» Вона пішла, очинила; бачить, піп. «А чоловік, питає, дома?» — «Ні, понесли чорти на охоту».—«Ото, значить, і добре!»—Піп той понаносив з собою усячини, і їсти, й пити; звісно, у ёго всёго доволі, не куповане. Зараз усе теє на стіл, посіли вони любенько, пъють собі й гуляють. Коли ж трошки згодом, стукається і другий піп: «Іванихо, Іванихо, очини!» А той піп, що в хаті був, ізлякавсь: «де мині, каже, ховаться?»—«Лізь на піч».—От він поліз на піч, а вона двері очинила. Лізе другий піп! «Чоловіка нема?»—Нема!—«Ну й добре!»—Посіли за стіл, пъють, гуляють. Трошки згодом знов стукають; третій піп прийшов: «Іванихо, Іванихо, очини!»—А другий піп: «куди міні сховаться?»—«Лізь каже, на піч».—Поліз піп на піч, коли, бачить, там і другий сидить. «Чого се ти

тут?» питається.—«А того, каже, чого й ти».—А Іваниха з третім попом посіла за стіл, пъють, гуляють. Аж ось зашуміли сани повз хату: «тпру!»—«Що се таке?» питає піп. «А се, мабуть, чоловіка чорти принесли». «Ох міні лихо! Де ж міні дїться?» —«Лізь на піч».—Поліз піп, аж бачить там уже два сидять.—«Чого се ви тут?» питає.—«А того, чого й ти».—Та й вмовкли, нічичирк! — От увійшов той чоловік у хату, роздягається, гріється. — «А що ти, чоловіче,» питає жінка, «убив що?»—«Вовка вбив!» каже.—«Ох міні лихо! Як же ти ёго вбив?»—«А ось як!»—Та підняв ружже, намірився на піч, та як бубухне! попи так усі й поперекидались. Вони до печі, аж у попів тїх і духу нема! Вони в плач та в голос: «що тепер робить?» А він, значить, не хотів їх повбивать, а полякать тілько хотів, та такий уже гріх лучивсь. От узяв він їх та з печі й поховав під піч. Журяться. А далі чоловік той і каже: «що ж, жінко, журбою не поможеш! Сядьмо лиш та повечеряймо того, що попи покійні тобі понаносили, а тоді вже міркуватимем, що з ними робить». Посіли, вечеряють.

Вечеряють собі, пъють, коли хтось стук у вікно.—«Хто там?» — «Свої,» одказує. «Я солдат, каже, змерз, пустіть погрітися». —«Просим милости!»—Побіг той хазяїн мірщій очинять, зраділи, значить, що живий чоловік буде з ними в хаті. Зараз ёго за стіл, чарку, другу, їсти просять. Засів москаль, кушає, аж за ушима лящить. От попоївши добре і став москаль примічать, що у хазяїнів ёго, щось негаразд: на столі понаставлювано усёго, а вони ні до чого не доторкнуться, і такі смутні. От давай допитуваться: «чого се так, що у вас всёго доволі, і їсти, й пити, а ви такі смутні?» Вони спершу давай одбріхуваться, боялись, значить, признаваться; а далі чоловік той і каже: «що ж, каже, москалю, отаке й таке лихо: зайшов до нас піп у хату та і вмер, Бог ёго знає й чого. Дак ми боїмось, що як знайдуть ёго у нас у хаті, то скажуть, що ми ёго вбили».—«А піп же той де?» москаль говорить.—«Да під піч я заховав».—«Ну, каже москаль, сёму лиху можно помогти, вашу хліб сіль їв. Тягни, каже, ёго з під печі, а ти, молодице, пошукай мішка!» Найшла молодиця

здоровий мішок, а чоловік витяг одного попа зпід печі. Взяв москаль того попа, впер у мішок, звалив мішок на плечі та до дверей. «Не журіться, каже, я його запру так, що й чорт не знайде!» І поніс.

От несе того попа до річки, коли стоїть москаль на часах, коло ахвицерськой кватирі. Як побачив сього, зараз і кричить, —«хто йдеть?»—«Чорт».—«Що несеш?»—«Попа!»—«Ну, чорт його бери, у нас, каже, ще три є». От той москаль і поніс попа до річки, та з мішка швирдиць! тільки вода забулькотіла. Він порожній мішок на плечі та до того хазяїна. «Ну, каже, одніс!» —«Є, каже хазяїн, що ж що ти одніс? ізнов вернувсь піп у хату, ще й тебе попередив. Он подивись на піч». А хазяїн той, значить, поки москаль ходив, витяг другого попа з під печі та на піч і стяг. Глянув москаль на піч: «так, каже, проклятий! Пожди ж ти! Тягни його, каже на хазяїна, я його, с....... сина в мішок, та завъяжу гарненько, та так і вкину в річку, тоді чортового батька вилізе». Так і зробили: вкинули в мішок, завъязав москаль той тугенько завъязку, скинув на плечі і попер. Несе знов повз того москаля, що на часах стоїть. Знов той: «хто йдеть?»—«Чорт!»—«Що несеш?»—«Попа!»—«Чорт його бери, неси, у нас ще два є!» От поніс той попа та з мішком у річку і вкинув, а сам вернувсь до того хазяїна.—«А що питає, не вертавсь?»—«Де тобі, одказує хазяїн, знов на печі лежить». А він, значить, і третього попа перетяг з під печі на піч. Подививсь москаль та розлютувавсь так, ща аж піна скаче. «Іш, каже, сякий, такий син, пожди ж ти! Я тобі зроблю так, що вже втрете не вернесся! Давай, хазяйка, рядно! Я його в рядні донесу до річки та там каміння накидаю, завъяжу да і вкину, тоді лиха вернеться!»—Завъязав попа і поніс. Несе знов повз караульного. Той: «хто йдеть?»—«Чорт!»—«Що несеш?»—«Попа!» —«Е, каже часовий, се ти, чортів син, усіх попів нам позводиш, нікому буде нам і служби одправлять,» та до охвицера. Розбудив того та й каже: «так і так, ваше благородіе, цілісіньку ніч повз мене чорт попів у річку носить; уже трьох одніс, так як однесе й четвертого, то нікому буде й служби править».—

«Біжи ж ти, каже охвицер, до того четвертого попа, що ще живий зостався, та скажи ёму, щоб заховавсь де небудь добре, або ще лучче, щоб до мене на кватирю прийшов, тут ми до ёго нікого не допустимо». Пішов той москаль. Прийшов до одного попа, побудив усіх, коли, кажуть, нема дома. «Е, дума, сёго вже, значиться, чорт ухватив!» До другого, до третёго, і тіх, кажуть, нема дома. Він до четвертого, до старого; сей дома, спить. Збудили ёго. «Так і так, батюшка, каже москаль, прислав до вас охвицер: чорт усю ніч носить попів у річку, уже трёх одніс, так боїмось, щоб і вам того ж не було; тоді нікому буде й служби одправить. Так казав охвицер, щоб ви де небудь гарненько ховались, або ще краще до ёго на кватирю йшли, так він до вас нікого не допустить». От, той піп зараз одягаться: «піду, каже, до охвицера».—«Ну, одягайтесь же, батюшка, каже москаль, та й приходьте швидче, а я піду: треба на часах стоять». Тай побіг. А піп одягся, позамикав усе гарненько, розпорядив, та й собі пошкандибав тихенько: звісно, старий. А тим часом москаль той, що носив попів, припер і третёго до річки. Узяв, розвъязав рядно, накидав каміння, знов завъязав та до річки ї потяг; ледьві, ледьві дотяг, да в річку і вкинув. Тоді знов пішов до хазяїна. «А що, питає, не було?»—«Ні, каже хазяїн, не було, слава Богу!»—«То, каже, москаль, чорта вже тепер вернеться; не стільки я каміняччя напер у рядно». От тоді хазяїн і хазяйка давай дякувать москалю, за стіл ёго знов посадили, частують. Випив знов москаль, закусив, подякував Богу і хазяїнам, да за муницію і пішов собі, куди ёму треба, улицею. От небагато й пройшов, коли дивиться, іде щось ёму назустріч у рясі з бородою, паличкою підпирається. «Хто йдёть?» питає москаль.—«Та се я, шамкає той священник, здешній». А се, значить, той четвертий піп, старий, ішов саме до охвицера ховаться. А москаль думав, що се той піп, що він у річку все носив, та як закричить на ёго: «ах, ти, каже, сякий такий сину! Чи довго ж ти будеш ходить та людей лякать! Я й так плечей не чую, носившись з тобою цілісіньку ніч. Пожди ж ти, не ходитимеш у мене більш! я з тобою найду артикуль!» Та вихопив шаблюку, давай

того попа несчасного рубать; порубав на дрібнісінькі шматочки тай пішов своєю дорогою. «Тепер, каже, болячки ходитимеш!»

Отак-то у тому містечку за один день чотирёх попів не стало. Так люди без попа і зостались!

(Изъ черн. тетради, доставленной А. П. Лонaчевскимъ).

50. Мужикъ, баба, попъ, дьяконъ и цыганъ.

Жив чоловік з жінкою, та жили вони погано, бо вона неслухняна була і все тягалась. От обридло ёму з нею возиться, тай задумав він чумаковать. Поїхав і чумакував небагато: сім год; на восьмий здумав до дому,—думав собі, чи не покаялась жінка. По дорозі заїхав на ярмарок і попродав воли з возами, тай пішов пішки до дому. Прийшов, тай сів під винбарем. Коли вийшла дівчина з хати, побачила батька свого, вбігла в хату, тай сказала матері, шо прийшов батько. Мати і каже: «піди, вклич ёго у хату». Ввійшов чоловік, а жінка притворилась хворою, стогне тай пита ёго: «де ти в біса шлявся?» А далі пита: «деж твої воли?»—«Подохли,» каже чоловік. Тоді застогнала жінка, тай каже чоловікові: «винеси мене хоть на двір, а то я не здужаю вийти» (вивіряє ума). Чоловік і виніс, а сам пішов в хату. Тоді жінка каже дочці: «найди, дочко, окріп, та змий батькові голову, та дай ёму чисту сорочку, та жилетку». Як прибрала чоловіка, тай каже: «подай, дочко, вареники с печі!» Дочка поставила на столі. Тоді жінка садове чоловіка за стіл, а сама вийняла з скрині пляшку горілки, тай давай пить, та закусювать. Тоді пита жінка: «чи багато, чоловіче, за сім год заробив грошиий?» Чоловік заробив 5000, а сказав 500. Чоловік пита жінки: «а в тебе багато?»—«В мене 300» каже жінка. Тоді стала жінка хвалиться чоловікові, шо до неї ходять піп, діякон і циган. Стали вони тоді совітуваться, як би одучить їх. А далі жінка й каже: «запрягай ти, чоловіче, бички в віз, та виїдь туда хоть за млини, тай пристоїш до пізна, поки люди обляжуть; тоді й приїдеш до дому; так як уїдеш у двір, тай крикнеш: «гей, шоб тобі виздихали, прокляті!» Я тоді скажу: «ох мині лишенько!»

та возьму, тай похова̀ю їх у скриню. Приходе ніч. Загуляла жінка з попом, діяконом і циганом. Коли ось як крикне на дворі, під вікном: «гей; шоб тобі виздихали!»—«Ох, лишенько ж мині, крикнула жінка—цеж чоловік приїхав». Тоді вони і полякались, тай кажуть: «де нам тепер діться?» Жінка й каже: «розбувайтесь, та лізьте в скриню». Поховала вона їх в скриню, заперла тай пішла на двір до чоловіка, тай каже: «тепер, чоловіче, я заманила усіх трёх у скриню, тай замкнула». Чоловік каже: «підожди, жінко, я бич наготовлю». Жінка каже: «гляди ж спитаєш мене в хаті: дай, жінко, ключі». Ввійшов чоловік і каже: «дай, жінко, ключі від скрині». А жінка стала мов плакать, тай отказуе ёму: «на що вони тобі?»—«Дай, каже чоловік, я подивлюсь, шо в тебе в скрині».—«Нима нічого,» каже жінка.—«Та я возьму хоть на восьмушку,» каже чоловік. «Де в мене взялись ті гроші?»—«Дай, каже, в скриню подивлюсь». Тоді жінка і дала ёму ключі.—Він одімкнув скриню тай пита: «шо це в тебе в скрині?»—«Хиба не бачиш шо, одвіча жінка: піп, діякон та циган». Тоді чоловік каже: «пора тобі, батюшка, вечерню править!» Та взяв батюшку за коси, а тіх замкнув упъять. Тоді зачав батюшку волочить. Піп тоді проситься: «Денис, бери шо хоч та не бий!»—«Ні, не ходи, сучий син, до моеї жінки!» Одлупив добре попа тай випустив голого на двір: «ступай, каже, до матушки!» Тоді бере діякона за чуб, та одкатав, тай того голого пустив, а далі добрався й до цигана. Як зачав ёго чистить бичем, а циган: «а батьку! а голубчику! я більш не буду!» Випустив він і того голого. Сів тоді з жінкою; повечеряли і полягали спать. На другий день встали, а жінка й каже чоловікові: «ну, бери попів кожух, тай іди по між попа». Іде Денис, а піп і питае: «куди, Денис?»—«Іду в кабак».—«Так грошей у тебе нема?»—«Та ось (показуе кожух) попів кожух піду пропъю». А піп і каже: «не роби стида, на лучше тобі 500 рублів грошей». Довго не давав Денис кожуха, а далі зжалівся над попом, оддав. 500 карбованців узяв і одніс гроші до дому. Взяв діякона кожух і пішов по між діякона. Вибіг діякон і пита: «куди, Денис?»—«В кабак!»—«Так у тебе грошей нема?»—«Так твій кожух пропъю!»—«Оддай, по

жалуста, кожух, візьми що хоч, не роби стида».—«Що даси?» пита Денис.—«Півтораста карбованців дам». Узяв Денис гроші, отдав кожух і пішов до дому. Взяв циганів кожух і іде по між цигана. Вискочив і циган. «Куди, Денис?»—«В кабак».—«Так у тебе грошей нима?»—«Так кожух твій пропъю».—«Не роби стида, каже циган, отдай мій кожух, а з мене що хоч візьми». Запросив Денис 400 карбованців. Довго циган торгувався—нічого не зробе: не уступа Денис. Вскочив в хату тай каже жінці: «он гонять табун коней, дай 400 рублів, куплю увесь табун». Жінка вийняла із скрині і дала. Обманив циган жінку і отдав Денисові гроші, а кожух узяв. Пішов Денис до дому та пощитав гроші, а жінка і пита: «багато взяв?»—«1050 карбованців». Чоловік свої заробіточки приложив, 5000 руб. і стало 6050. Зажили тоді вони з жінкою, поїхали на ярмарок, купили багато коров, коней, бричок і стали тоді жить та багатіть, а жінка покаялась, і стали вони любиться.

Маріупольскій уѣздъ. Екатер. губ. записана въ с. Ольгинскомъ отъ Игната Вергуна.
(Изъ рукописнаго сборника Я. П. Новицкаго).

51. Дьякъ Титъ Григорьевичъ.

Ішов челядник с поля до дому за полуднем хазяїну. Підходить до дому, чуе, що хазяйка его с кимсь гомонить; прислухавсь, а се дяк наш, Тит Григорович. «Іч, і вчора був, і сёгодні знов, чи не треба ёго провчить? чого се він навадивсь!» Почав стукаться в двері: «Тітко, одчиніть!»—В хаті переляклись. «Ховайтесь, Тит Григорович, хоч під піч!» каже хазяйка. —«О, Боже мій, Боже!» торохтить с переляку Тит Григорович. Кинувсь ховаться; хазяйка одчинила челяднику, і він тілько примітив, як пяти Тита Григоровича шмигнули під піч. «Прислали дядько, щоб дали хліба та сала, бо ми вже сёгодні не прийдемо вечерать».—«А як же, дам я оце вам сала! а хліба та води не хочете? наробили багато? там у полі, може, лежять вивернувши боки, а тут іще давай їм сала! возьми он хліб лежить, да й іди к чорту с хати!»—«Да іще дядько казали, щоб я наносив дров

під піч: завтра хочуть на печі зерно сушить чи що, дак топить будуть».—«Сама наношу, іди собі геть!»—«Ні вже, тіточко; вам і по корови йти, і телят заганять треба, дайте вже, я наношу,» і швидко, миттю, притирив оберемок дров, не дав дяку і втекти с під печи: зараз одно поліно туди, друге туди,—дяк тілько крекче. Хазяйка гонить єго од печі, а він знать нічого не хоче, викидав дрова, узяв хліб і пішов с хати. Одкидала тоді хазяйка дрова, витягла Тита Григоровича; виліз він, отрушуеться: «Ох, ох, ей Господи, окаянний я, уже отходную по себе чітал.»—«Ви завтра уже не приходьте: пойдете на своє поле, дак я вам їсти винесу всёго хорошого;—не знаю тілько, чи втраплю стежку до вас на поле?»—«Нічево, моя добродейка, я при повороте на своє поле посиплю сеном, по которому ви легко узнаете дорогу ко мнє».—«А, добре!» промовив під вікном слухаючи челядник і пішов на своє поле до хазяїна, і каже: «дядьку, завтра тітка нам обідать принесе».—«А що завтра за свято?»—«Нема ніякого свята, а так».—«Ну, се щось велике в лісі здохне!»

На утро раненько, челядник у дяка з стежки сіно прибрав, да потрусив на свою, а в півдня несе хазяйка обід, на сіно поглядаючи, а потім бачить, що не туди попала, да вже хотіла вернуться, коли челядник махає: «сюди, тітко, сюди!» Тут уже хочеш не хочеш, а треба нести!—«А яка ти добра, тітко,—принесла нам обідать. Я тут зовсім захляв!»—Щоб ти тут і зовсім пропав! думає собі жінка. А тії їдять, аж за ушима тріщить. Дай неплохий же обід: борщ з салом, каша молошна, вареники, просто і в празник кращого не треба. Челядник їсть дай думає: як би так, щоб нічого не оставить, щоб вона й объїдків не понесла дяку. «Ви будете борщ їсти, тітко?»—«Ні, не буду».—«А, дак я виллю».—«Не виливай!»—«Уже-ж вилив, тіточко,» каже той, перекинувши миску на землю. «А щоб с тебе дух виперло, на що ти страву нівечиш?»—«Вам же буде легше нести!—а вареники ви нам оставте; ми ще пополуднаємо». Пішла та с порожнёю посудою, і дяка не шукала.

На другий день челядник с хазяїном ідуть до дому; підходять і чують, що дяк опять тут; зачали стукаться. Хазяйка тоді об-

вязала дяка рушником і сунула в сінях між телята. «Зігніться,» каже, «і мукайте, дак вони не пізнають,— подумають, що періске теля». Увійшов хазяїн: «здорова, жінко моя люба!»—«Здоров, чоловіченьку!»—«Чогось телята мукають,—видно пить хочуть, я пожену їх зараз до води».—«Я сама їх напою».—«Ні, ти іди по корови, бо скоро череда йтиме». Узяв лозину і погнав до води: «пийте, іродові телята!» Дяку й не хочеться пить, а треба, бо лозина за плечима.—Пригонить до дому, челядник стрів й каже: «дядьку, се ви періске теля обпоїли, о що! єго кров нападе, треба єму ухо різать».—«Оце! треба-ж таки, обпилась скотина! тож як різать то й різать!»—І приньнялись у двох мордувать сердешного Тита Григоровича; уже прийшла жінка, та одняла тее теля, увіривши, що се не кров, що воно вже давно хиріє і випустила за ворота пастись; а той як вирвавсь, дак тілько дай, Боже, ноги!

Днів через два йде челядник ізнов с поля до хати, став під вікном і слухає. А дяк знов тут, і репетує, кричить, сердиться, на чім світ стоїть, і гонить хазяйку, щоб завтра непремінно йшла шукать знахаря, щоб отруїть хазяїна.—«Конець моєму долготерпенію!» каже дяк, а челядник, за вікном стоя, сам собі каже: «ні, ще не конець!»—«Де-ж єго шукать того знахаря?» пита хазяйка.—«У такім і такім лісу живе він, ти може стрінеш там».—«Да вже-ж піду, попробую».—«І йди!»—Челядник усе вислухав і став стукаться. «Лягайте, Тит Григорович, на лавку, я вас ночвами накрию, дак він і не побачить».—А він як тілько ввійшов, так зо всего маху і сунув ночви з дяком до долу, дяк тілько крякнув, а с під ночов не вилетів. «На що ночви скинув з лавки?» кричить хазяйка.—«Міні треба стать на лавку, щоб достать рожок с табаком с полиці, дядько забули».—«А щоб вас той побрав, як ви міні обридли!»

На другий день на полі челядник не вмивається, не снідає, нічого. «Пустіть мене, дядьку, до дому, я недуж зовсім: і голова болить і все».—«Іди, сину, іди, возьми кожух да вкрийся гарненько на печі, то воно й пройде; а то шутка хиба день у день робимо тут, по неволі заболієш! польова робота не игрaшки. Я

вже сам буду як небудь управляться».—Пойшов той; тилько скривсь у дядька з очей, зараз кожух виверпув, комір одтопірив, ізогнувсь у три погибелі і пойшов у ліс; і зараз узяв у руки трошки березової кори, ростер її в руках і йде по лісу. Стрічає ёго хазяйка; поздоровкались. «Діду, чи не знаеш, де тут знахар живе?»—«А нащо він тобі?» питае челядник не своїм голосом, —«я знахарь». Вона тоді до ёго: «діду, серце, голубчику, поможи міні! чим хоч, буду тобі дякувать!»—«Кажи, що треба».—«Чоловік у мене, да такий ледачий, завязав міні світ Божий! не знаю, що з ним і робить! чи не можна ёго тее, щоб він і світу не бачив, як я тепер за слізьми гіркими не бачу!»—«Можна: я тобі зроблю так, що він осліпне».—«Пожалуйста, діду, серце, вік тебе не забуду».—«Оттож, як прийдеш до дому, звари борщу з салом, звари кашу з молоком, звари вареників, да так, щоб у маслі да в сметані і пливали; як се все поїсть, непремінно осліпне! Да в ёго іще, здаеться, й челядник есть?»—«Есть, есть, там ледащо таке, що гидко скіпками взять!»—«Дак ти й ёго, шельму, нагодуй, нехай і він осліпне». Промовив і дав їй ростертої березової кори, пошептав і каже: «оце возьми і трошки в страву насип, а то май при собі, як варитимеш».—Подякувала хазяйка і пошла до дому, а челядник пошов на поле, до свого хазяїна і росказав ёму все, як есть. Почухав той потилицю,—«нічого робить, ходім до дому їсти те, що нам хазяйка зварить». Прийшли; хазяйка така рада їм! «Добре зробили,» каже, що прийшли, я вам обідать наварила. —«Ну й добре-ж, давай нам обідать». Посідали вони за стіл; поїли борщ, челядник і питае: «що, дядьку, вам нічого так не кажеться?»—«Ні, нічого, тілько так як будьто в очах мутно.»—«Еге-ж, еге, мутно і в мене».—«Ну, се може так, що ми давно не обідали, а тепер гарячого борщу ззїли, дак воно так і кажеться». Поїли жарене; челядник прикинувсь так, що вже й ложки не бачить, а хазяїн тілько руками по столу совае. «Оце, Боже мій! каже челядник, зовсім нічого не бачу!»—«Та не бачу й я! да пожди, може вареників ззїмо, дак чи не получчае». Ззїли вареників, дак і зовсім посліпли: вилізли з за стола да соваються по хаті,—«по-

сліпли ми зовсім, ти б нас хоть би в запічку посадила». Одвела в запічок. А дяк зараз у хату, та до стола добравсь, та вже хотів і за вареники недоїдені прийматься, дак хазяйка вирвала в єго з рук: побоялась, щоб ще й він не осліп, постановила єму других. Він оплітає та хохоче стиха, глянувши на хазяїна. А той: «жінко, що се ти собаку впустила в хату, чи що? хто се тут шавкає?»—«Яка там собака! се вже тобі, сліпому, так причувається,» сказала хазяйка і пудсіла к дяку. А той і рад, тільки зуби скалить да вареники оплітає. Встав хазяїн тоді с припічка да прямо до дяка: «а чого се ти розсівся тут? хто се тебе сюди просив?» Дяк мовчить, очі витрещив і перелякавсь так, що мало не вдавивсь вареником.—«А ну лиш, хлопче, годі тобі буть сліпим,» каже хазяїн челядникові, «пойди пошукай добрих лози спару собі і міні, да принеси сюди, будем дяка парить»...

Після, кажуть, що дяка і близько коло хати не бачили; кажуть, що й з голосу трохи спав. А чоловік та жінка живуть та хліб жують, та постолом добро возять. І я там був, мед, горілочку пив; по бороді текло, да в роті не було! (Зап. Н. Мурашко).

Ср. Рудченка. Народ. Южнор. сказки, т. I, стр. 170.

52. Дьякъ и малограмотный попъ.

В однім селі був старенький піп, да мало що тямів він в писанії. Ото було як править службу, осідлає носа окулярами дай мимрить собі щось під носом. А як що читає було евангеліє, то все одне, бо одне тільки й вмів прочитати до ладу. Євангеліє те починалось словами: «і вниде Исус в корабль». От і посваривсь піп з дяком. Дяк і думає, як би це над ним поміститься? Дай зробив ось що. Взяв евангеліє дай вирізав слово «в корабль». Піп у неділю й принявся читати. Роскрив евангеліє та й гукає: «і вниде Исус...» а далі дірочка. Аж варом обдало попа. Він знов починає ще голосніш: «і вниде Исус....» знов гемоньська дірочка. Він догадався, чия штука, так хижо дивиться на дяка да гукає: «і вниде Исус..» А дяк єму з криласа голосом тягне: «а куди ж він вниде?»—«В дірочку, т..... твоїй матері!» гримнув піп, закрив книжку і сховався в олтар.

(Около Кієва, Зап. А. И. Лопачевскій)

53. Дьякъ—лгунъ

У однім селі та був дяк, і брехуняка такий з його, що не збрехавши ніколи й не побалака. Раз ото він приходе до попа: піп був на веселі: «здоров, Хведоре, а ну лишень збреши що небудь!» А Хведір наче б то й не він. «Є, батюшка, ніколи брехати, треба кобилу запрягати, та на село махати: у чумаків воли хворіють, так вони за мішок полови по два мішки соли міняють». І! піп аж затрусивсь, звелів мерщій запрягти кобилу, наклав полови, поїхав. Їздив, їздив, коли се так уже надвечір вертається, кобила зморена, сам такий сердитий, та до дяка: «що ти, сучий сину, брешеш, які там у біса чумаки?»—«А вже ж, батюшка, брешу, аже-ж ви й сами мене просили, щоб збрехав що небудь!» (Зап. Забадько въ Зинковскомъ уѣздѣ, Полт. губ.).

54. Чернецъ и черницы.

Чернець: помагай Біг, хто ви?
Черниці: сестрички, Божі телички.
Чернець: а я Божий бик, да за вами брик!

(Запис. Пл. Лукашевичъ).

55. Церковный колоколъ. Жінка з роду не була у церкві, а як туда прийшла, учула дзвін на дзвіниці, то так сказала: «святий телепень, не вбий мене! теперя ізросла, не була, і умру, не піду». (Запис. Пл. Лукашевичъ).

ПРИЛОЖЕНІЯ КЪ VIII ОТДѢЛУ.

Святые листы, которые носять на тѣлѣ.

I. Сонъ Пресвятой Богородицы.

Коли їдного часу заснула була Пресвятая Діва Богородица на горі Оливні, прийшов до неї Інсус Христос і сказав: «матінко моя милая, чи ти спиш, чи ти чуєш?» Умовила до нього Пресвятая Богородиця: «спала, сину мій миліщій, та збудилась і снився міні страшний та дивний сон о тобі. Виділа я, що ти у

саду молився Богу отцеві, що Іуда жидам продав тебе і тебе спіймано і до Кайафи приведено, і до стовпа привъязано, і збито і сплювано і терновим вінком короновано; і твоє пречистоє тіло, як кора від дерева відпадало, і із твоєї святої голови кров ріками плинула... А потому на христі на горі Голгофті гвіздями тіло твоє прибили, і копієм ребро твоє пробили, і усі без милосердя над тобою були!»

І сказав до неї Інсус Христос:

«Матінко моя милая! правдивий сон ти виділа о мні, бо так і маю я терпіти за рід чоловічий».

І сказав Христос:

«Як хто мою муку припоминати буде, то при смерті у того я буду сам со своїми ангелами, і візму душу ёго, і запроваджу до царства небесного на віки. Аминь!»

Тії святії слова післані на сей світ від самого Господа нашого Інсуса Христа Львові патриарсї єрусалимському. А Лев посвятивши послав ёго братові свому королеви, що був на війні і тим поміг ёго ворога забрати. Бо той лист такую силу мав, що в якім домі буде, то тому дому а ні вогонь, а ні чари, ні жадна злая річ шкодити не зможе. І чоловік як буде при собі носити, то всіх ворогів заможе і буде мати відпусту за сорок днів своїх гріхів. І жінка як буде тягітная та буде сей лист при собі носити, то легко дитя народить, мовлячи тії слова.

«Христос зо мною, христос надо мною, христос мене стереже у день і в ночі і каждую годину від усёго злого. Прошу тебе, Господа Бога мого, через муку твою, котору ти претерпів за нас грішних, сохрани мене від усякої напасти і скуси діявільської. Святий Іване Христителю христовий, сохрани мене від усёго злого!»

II. Наука господня.

Сей лист найдений був в землі британськой на горі Оливнпй перед образом святого Архистратига Михайла. І хто хотів ёго читати, або переписувати, тому сам відкривався; або написаний золотими словами так:

Я Іисус Христос, син Божій, приказую вам, абийсьте день недільний і свята святкували, і жадних робіт не робили, і коріня в городах своїх не копали, і на пожиток собі не обертали, абийсьте до церкви ходили, як старії так і малії; я вам дав шість днів на роботу, а сёмий освятив на добрії учинки і на відпочинок по вашій праці; абийсьте милостиню давали, убогими не гордили, сиротами не брндились, старців не забували, сліпих калік не оставляли; абийсьте батька, неньку і старчих шанували і абийсьте так чинили, як я вам приказую, то добрий час поживете на землі. А як не будете чинити, як я вам приказую, то буду вас карати голодом мором і війною тяжкою, і побуджу царя на царя, короля на короля, пана на пана, місто на місто, батька на сина, матер на дочку, брата на брата, сусіда на сусіда, ідного на другого, і буде миже вами велика кривавиця, і тогді всіх вас усмиру і пиху вашу відійму через гріхи ваши. А їще як не покаетесь, то їще вас вогнёвою карою буду карати: громом страшним, блискавкою і градом, і зіля не дасть плоду свого; і напущу на вас птахи злії, которі литаючи живих вас будуть кусати, з которих повітра злая розмножиться, і пожиете і помрете наглою смертею: абийсьте пізнали гнів мій і справедливість. Іще приказую вам, абийсьте криво не свідчили на другого і абийсьте в субботу завчасу переставали від своеї роботи і то для учти матінки моеї; бо як би матінка моя не молилась за вас, давно бим вас погубив через гріхи ваші. На остаток приказую вам, абийсьте сёму листу вірили і словам моїм і в которім дому сей лист буде, щоб давав ёго читати або переписувати до дому. Такий чоловік, хоч би мав гріхів як у морі піску, як листя на дереві, то всі ёму відпустяться і піде в царство небесне на віки. Аминь.

Іисус Христос с пречистої Діви Марії народжаний.

Аминь.

IX.

О явленіяхъ жизни семейной и общественной.

---

1. Жена-не другъ—см. отд. IV, № 9.

2. Не говори женѣ правды—см. отд. VI, № 21.

3. Отчего женщины больше работаютъ?

Колись людім дуже погано було жити, ще гірш як тепер, а найбільш через роботу: одно робили, не перестаючи! От і стали вони думати, щоб тут ёго вдіяти, щоб їм як хоч трохи тієї роботи збутися, щоб, бачите, хоч иноли вільну годину мати. Думали ото, думали, радилися, радилися, тай прираяли: «ударьмося ми,» кажуть,—«до Бога! нехай він має милосердиє над нами, та якось наше життя на инший стрій поверне, щоб нам теї не переробної роботи хоч трохи позначилося». Ну, добре, ото згодилися усі, ударитися до Бога. Тільки далі почали міркувати, ким би переказати оте все Богові? Звісно, кажуть, треба проміж птаством пошукати, та обібрати кого за посланця, але кого саме? От хтось с чоловіків і радить: «пошлімо, громадо, сокола-винозора! найпридатніщий це птах: має він ясниї очі і бистриї крила, полетить на небо до Бога і подасть ёму таку й таку звістку про нас, бідних людей!..» «Хороша рада, хороша,» загуло проміж чоловіками, «обіраємо сокола; згода!»—Здається ж лад ділу і знайшовся; коли це жінки щось пошепотіли проміж собою, та як загомонять. «Ні, ні, нема згоди! ми не хочемо по-

силати сокола! посилайте ёго, коли хочете, від себе, від чоловіцької громади, а ми, жонота, когось иншого найдемо!» «Чом се так?» питаються чоловіки.—«А тим, одказують жінки, «що ми вже знаємо, як це робиться, тут без зради не обійдеться: одно те що сокіл до вас, чоловіків, прихільніший, про нашу жіночу справу ёму байдуже, а друге, що ви ёму про себе більше наговорите, то він вашу руку більш тягтиме і перед Богом не однаково правду казатиме про жінок і про чоловіків, і знов сюди вернеться, то крутиме: вам Божу ласку усю перекаже, а нам то їще затаїть; а ніхто не вгадав, може б Бог до нас, жінок, ласкавіщий був, ніж до вас, чоловіків! одно слово, ми не хочемо сокола!» «Ну, то може нехай так буде,» кажуть чоловіки, ми пошлемо сокола, а ви сокілку: вона вже «жінка,» вона, мовляли ви, вас не окривдить?—«Не хочемо ми й сокілки, каже жонота, вона боятиметься сокола, не зважиться з ним перед Богом, сперечатися; він їй баки забъє і чорт знає по якому діло вийде; нас однаково окривжено буде! А найлучче нехай ось як: «не приплутуйтеся ви до нас, а ми до вас, шліть ви собі сокола, чи кого, там, а ми також когось сами вирядимо до Бога, хто нам до вподоби припаде».

—«Сількісь!» кажуть чоловіки, «чи так, то й так! тільки ж глядіть, як часом перемудруєте, та вам із вашими вигадками у тому позові на лихую долю не поведеться, то вже себе виноватьте, до нас не въяжіться!» Отак умовившися, розійшлися. Слухайте ж, чим воно оце діло скінчилося. Чоловіча громада послала таки сокола, наказавши тільки ёму, виправляючи, щоб він про самих чоловіків дбав, а про жонату шоб і не згадував; про неї, мовляв, хтось инший дбатиме. Сокіл собі швиденько справився, злітав на небо і приніс таке слово від Бога, шо Бог ніби рачив звернути увагу на благаньня чоловіків і дає їм пільгу: зменшує їм роботи і того колишнёго невсипущого клопоту. Отак то собі вигадала чоловіча громада! А жінки то ось якої користі добулися із своїх хитрощів та мудрощів: порадившись, чуєте, сами проміж собою, надумались послати до Бога сову. Вони то, звісно, хотіли як лучче, а сталося так, що с того совиного лі-

таньня нічогісінько не вийшло, бо сова хоть може й найприхільніша була до жінок і може б і раднішa була послухати їм, та ба! ніяк не могла долетіти до Бога. Оце з вечора й вирядиться і полетить; летить, летить, цілісіньку ніч летить не спочиваючи; а тільки стане світать, уже й по літанью. Сова зараз знемагає на сон, а далі пуць на землю та й лежить! така вже, бачите, в неї вдача, що тільки день вона мусить спати. Над вечір знов підхопиться, знов летить цілу ніч, ну то що ж с того? скільки б вона не влетіла за ніч, то й пропаде дурно: вранці, на те саме місце впаде! Так сова й не могла ніколи донести до Бога звістки про жінок, і не дочекалися вони ласки од Бога.

Отим же то чоловіки хоть і працюють і не мало роблять, а все ж таки прокидається такий час, шо вони й гулящі бувають і одпочинуть таки як слід, а жінки то ніколи того не знають; одно товчуться, одно товчуться! те пороблять, друге наспіне, с тим упораються, до чого-сь иншого кинуться, і нема й кінця тому клопотові! Та вже хто ёго зна, чи воно ті жінки уже так попризвичаювалися, чи що, тілько таки справді ніколи ви не побачите, щоб жінка гуляла. Оце, здається, все поробить, не має ніякісінької роботи, а вона все човпиться коло чого небудь: отам от дивись або припічка насвіжо підмащує, або пірья дере, а все не гуляє; а як ні, то хоть по хаті плутається, ніби таки діло роблячи: прийде до мисника, горшки перестановить, або що небудь пересипає з єдної миски в другу, а там знов до стола, та хліб з єдного місця на друге пересуне. І так от, кажу, ніколи й не переводиться у жінок робота та клопіт. А хто тому винен?

(Запис. въ с. Вирли, Новградволынск. у., Вол. г,. Ольг. Косачевой).

4. Не крести въ первый разъ дѣвочки,—см. отд. II, № 27.

5. Двѣ мѣры.

Була собі молодиця та така, що недавно вийшла за між, та ото ще де чого в хазяйстві гаразд і не вміє. Тільки напекла вона раз палянпць, та баче вже й сама, що вдопила, та щоб обманити чоловіка й каже: «дивись, чоловіченьку, яка паляниця!

як пух, як дух, як піръячко!» (он він у сім ділі не тяме, то може подума, що й справді гарна паляниця) та сказавши се й одвернулась кудись іти, а він її тоді тією паляницею як бевхне по плечіх! Вона тоді як зарепетує: «ич, який с.... син, і жалю нема, ударив наче камінюкою!»

(Запис. г. Забадько, въ Зѣньковѣ, Полт. губ.).

6. Болтливая жена.

Ще як були люди панські, то жили собі чоловік і жінка, і жили вони собі дуже бідно. Раз поїхав чоловік на ярмарок і найшов гроші. Накупив собі чого було треба в хазяйство, а жінці свиточку біленьку, платочок гарненький, і плахточту червоненьку, а діткам купив бубликів вьязку і всякого там гостинця, і поїхав до дому. Приїхав, став біля двору і дума: оце я усёго накупив на найдені гроші, моя жінка така проклята, шо скаже панові і гляди буде біда? довго думав, як би обманить її, а далі узяв трохи бубликів і поклав по дорозі, біля своеї хати, трохи начіпляв на воротях, а трохи узяв з собою, і увійшов у хату. Жінка засвітила, а він і став давать бубликів дітям і жінці. Жінка і пита: «де це ти узяв бубликів?» Він і каже: «ішла бубликова туча, а я назбирав, ось піди за двір, то і ти якийсь найдеш, або по тину дивись, може який висе». Побігла вона за ворота і найшла бубликів зо три; подивилась на тин, коли і там висить зотри; забрала вона їх, убігла в хату. Чоловік тоді дае їй свитку, платок і плахту. А вона і пита: «де ти взяв?» Він і каже: «купив». Вона і каже: «а грошей де узяв?» А він і каже: «найшов». Хотів тобі ще і платя купить, та наш пан сказився, увесь ярмарок розігнав, так ёго ковбасою налигали за шию, та повили по ярмарку. Жінка усёму цёму й повірила. От вони жили смирно, поки ни побились; як побились, та жінка і каже: «піду, скажу панові, шо ти гроши найшов». Стілько він її не спиняв, а вона і побігла до пана. «Здрастуйте, пане!» «Здрастуй!»—«Мій чоловік гроші найшов!»—«Коли?»—«Та тоді як ішла бубликова туча».—«Коли ж бубликова туча ішла?» пита

пан.—«Тоді, пане, як ви сказились, та весь ярмарок розігнали, а вас ковбасою за шию палигали та по ярмарку водили». Призивають мужика і питають: «найшов ти гроші?» а він каже: «ні, не находив, пане». «Бреше, пане,» каже жінка: «найшов». «Та коли ж це було, шо це ти кажиш, пита чоловік?» «Та тоді, як пан сказились на ярмарку». Мужик і отвіча: «отака вона, пане, все шо на ум наверзеться, те і плете». «Велів пан повести в холодну». «Взяли бабу, повели в холодну, та поклали під розки і давай її бить». А чоловік пішов до дому тай пожив гроші.

(Маріупольскій у., Екатер. губ. записана отъ ученика народ. шк. Мих. Иващенка, въ с. Ольгинскомъ. Зап. Я. П. Новицкаго).

7. Упрямая пара.

Роздобув десь кравець риби, приніс до дому, хотів зажарить так нема сковороди. Роздобули сковороди; поїли рибу тай заспорили, кому нести сковороду. Спорили, спорили, жінка й кає:—«хай той несе, хто попереду забалака». От вона пряде та дрі-рі-рі-та! А він і собі: три-рю-рю-та-та та! так аж до самого вечера. А мимо та їхав пан, тай збивсь з дороги.—«Піди, кає лакеёві, роспитай». Приходе лакей, як не питав, вони в одно триндикають.—«Нічого, кає, не допитаесся».—«А пойду вот я сам».—Війшов в хату, а вони триндикають. Він до жінки, давай там біля неї моститься; вона все дрі-рі-рі-та, а кравець собі три-рю-рю-та-та. От і дає пан кравчисі бумажку; «отсе, кає, шо пожартував».—А кравець до жінки:—«А шо тобі пан дав?»—«А шо? три рублі; тобі сковороду нести». (Алекс. у., Зап. Манджура).

8. Не посылай брата къ чортовой матери,—отд. IV, № 16. (Чортова Матерь).

9. Плаксивое дитя.

Раз їхали два семинаристи і заїхали на постоянний двір; а двір, от як би і в Вудищах, держав чоловік простий. Позносили ото вони з воза свої клунки і просять хазяйку, чи не можна

достати кавунів та динь. «Чом не можна? можна!» От вона й пішла по кавуни, а хлопчик років пъяти зостався дома і давай ото кричати, що мати не взяла єго з собою, а хата сміжна з тією, де семинаристи. Кричав ото він, кричав, поки вморивсь і замовк; от один семинарист, бо їм обридло, що воно кричить, і каже: «Ну, слава Богу, перестало!» А хлопчик: «Є, перестало! спочину та знов буду!»

(Запис. г. Забадько, въ Будищахъ, Зѣньк. уѣзда, Полтавской губ.).

10. Батько и сынъ.

У одного батька був син, та такий же тобі, що ні крихти батька не поважа; було й батьком не зве, а все Кирилом. Що єму за се батько ни робив, так усе Кирило та й Кирило.

Раз їздили вони в ліс, набрали там на вози хамла і везуть, батько попереду, а син ззаду. Коли се хамло й перекинулось на сина тай надушило єго; пручавсь він, пручавсь, не вилізе; давай тоді на батька гукати: «єй, брате Кирило, поратуй! не вилізу з під хамла». А той собі іде дальше, ибби й не чує, а сам дума: «постой же, чортів сину! доти не поратую, поки таки назвеш батьком». От той і догадавсь, чого єму хочеться, та й давай тоді гукати: «батьку! батьку! поратуй!« Той тоді вернувсь, вислобонив єго, поміг зложити хамло і поїхали. От на дорозі батько й каже: «а що, сучий сину, хоч раз таки за 20 років назвав батьком!» А син єму і одказує: «є, брате Кирило, коли хамло надавило, то хоч на кого треба казати батьку».

(Изъ тетради г. Влад. Менчица).

11. Отцы.

Усякі люде бувають... *Козацькеє* есть село, як їдеш у Биков, так там чоловічок один є, що все заїжих до себе пускає. Єго вже й знають усі, що по дорогах ходять, так прямо до єго у двір і ідуть. Росказували мині про єго лихалівці; кажуть, заїхали раз ми до єго почувать зімою. От він коням сіна зараз, загадав у хлівец їх поставить, у затишок; а нам вечерять. От повече-

ряли ми, хазяїн той і каже: «ну, добрі люде, лягайте ж, та спіть з Богом, та тільки як прийде мій син до дому, та стане мене лаять, або й бить, то не озивайтесь, бо й вас з хати повигонить; а мовчатимете, то він вас і не займе». От, кажуть, полягли ми, спимо; колиж, так опівничь, тягне той син з шинку. Тілько що в хату (а сам пъяний як земля), зараз і завівсь лаяться з батьком. А далі штовхіць єго межі плечі, та кулаком у груді. А батько й не обороняється, й не кричить. Так він єго откудовчив, та й потяг з хати, мабуть знов чи не до шинку. От ми на другий день, кажуть, і питаєм: «що се воно є?«—«А так, добрі люде,» каже хазяїн: се вже в нас завод такий: мій батько свого батька бив під старість; я свого бив, от а мене син кудовчить. Се вже, мабуть, за якісь гріхи на нас таке наслано. Так я, каже, шоб простив Бог тиї гріхи, і теє що я свого батька бив і сина попустив себе бить, пускаю до себе усякого заїзжого чоловіка і годую даремне і єго, й худобу».

(Изъ черн. тетради А. И. Л.).

12. Объ отцѣ, что пырнулъ сына ножомъ.

Оцей чоловік, шо ви бачите, то вони вкупі жили з батьком. Обидва лимарї. І щось то їм, як загризлись, як загризлись, не вседять уже в хаті: батько давай прогонити од себе сина. Синові жаль було, але мусів вибратись; десь на селі була комора у чоловіка, то він у тій коморі вікна попрорубував, сяк так помайстрував, аби можна переседіти, поки батько не получчає: думка така, вже таки старий не буде завседи однаковий. Оце як зійдуться батько с сином, то змагаються, син каже: що строїти нову хату міні? нащо її строїти, як можна в старі жити. Все рівно тгра там комусь жити, ви старі, борони Боже вашої смерти, хата останеться пусткою, ше хто туди чужий впреться; просить батька, шоб той покинув гніватись. Але старий просто а ні думає помиритись з сином. Синові може й жалко стало. Пішов він раз до батька; чого вже він пішов до єго, хто єго знає, може хтів батька перепрошувати.... Приходить до господи, батька нема дома. Той обглядів, шо батька

нема дома, сам но він у хаті бере дурень, бъє геть все, що було у хаті, далі за сокиру і геть чисто порубав, посік всенькі образи і окони в хаті.

Після того зійшлися вони знов обидва. Як зійшлись, як начнуть сваритись, а батько шось робив ножем, та с тим ножем так і сунув до сина; той не стямивсь навіть, шо ёму робити, і батько як прискочив до нёго, а з ножем в руках, ніж лимарьский, то так по саму колодку і загнав того ножа в бік свому синові. Отаке чуїте нещастя!.... Алиж Бог дав, шо люди нахопились, послали за дохтором, то дохтор пріїхав, зашивав того бока і мастею намащував, і якось Бог дав, шо це підчуняв він, оце подав. Старого в залізах водили, сторожу давали до нёго.

(Изъ тетради Влад. Менчица).

Случай этотъ помѣщается здѣсь какъ крайній примѣръ ссоръ между отцемъ и сыномъ, не рѣдко бывающихъ въ Малороссіи, и потому что тутъ разсказывается о способѣ рѣшительнаго заявленія о ссорѣ: побитіи движимости въ хатѣ.

13. Неблагодарные сыновья и шкатулка.

Був собі старий чоловік. Старий прожив вік, дав Бог ёму дітей, вивів він їх на люде, поділив їх. Живуть діти, кожен особне. Всіх синів було у старого чотирі, кожного старий зробив хазяїном; яку мав мизерію, кожному з неї досталась. Хазяї в старого всі штирі сини, а старий роздав на дітей все своє, думає: «доживу віка при дітях».

Живе старий у старшого свого сина, спершу приймають старого, як повинно бути; знати, шо він батько. Чи їдять що, чи платтє перуть, чи латають що, чи сорочки одрізують найсамий перід батькові чого чи нестреба? І як скаже старий, ёго й слухають; там у празник в старого є на чарку. Таки так старому, як у доброго сина. Так геть старший син подержав у себе батька, став якось наче не такий вже й крикне часом на старого; далі старий уже в хаті собі і місця не найде. Нема чого чикати, таке діло: не хоче син держати, жалує батькові кавалка хліба; нічого робить, тра кидати та йти до менших; чи лучче буде чи поганше, а вже і висидіти у старшого не можна. Ото

перейшов старий до свого другого сина. І в того старому хутко стало мулько: як возьме старий що ззїсти, то син з невісткою якби промогли, аж не знати що. А сварка з за старого! жінка гризе чоловіка: «самі жадні кавалкові хліба, а тут старців понаприймав». Старий не виседів і там, іде далі... Так іден по їдному всі з чотирох синів брали батька, а батько од них отходив. Всі штири сини їден на другого стикаються той на того: «нехай ше він вас, тату, подержить;» а той знов на того: «той ше, тату, не держав вас, чи там мало держав». Таке межи дітьми, шо не доведи, Господи! Далі змагались вже так, шо й жоден не приймає до себе батька. У того те, а в того те, і всі не можуть держати у себе батька. Той з малими дітьми, той жінку має сварливу, а в того хата тісна, той знов бідний; хоть куди хочь, йди старий. А старий—сивий, сивий, як голуб, просить дітей та плаче перед ними, аж не знати як.. А що? то даремна річ, шо ніхто з дітей не приймає батька; треба єго десь подіти. Ще й до того старий не сперечається, з ним можна, що но хтіти, зробити.

Рада в раду, рада в раду, всі штирі зібрались і пристають на те: пошлім ще батька в школу, нехай батько наш в школі сидить, там буде сидіти, їсти єму будемо в колію носити. Стали казати старому цеє. Старий не хтів йти до школи. Проситься у дітей, плаче перед ними: тепер я, каже, світа не бачу, не то щоб я книжку бачив, я й ззамолоду не учивсь. Просто старий в смерть не хоче до дяка виражатись на науку. Али шож? Не має де дітись, мусів таки йти до школи; таки діти перемогли батька. Нарешті коли йти до школи, нехай буде, як діти кажуть. Може в тому селі не було церкви, то тра йти до школи аж в друге село. Пішов старий до школи, де там тая школа була. На дорозі ліс стояв і саме в тому лісу зострічає старий пана, їхав кудись. Старий порівнявся з панським повозом, зійшов з дороги, уклонився панові, думав дальше йти. Коли чує кличуть єго; підходить старий, пан чогось єго потребує. Вийшов пан з коча, питає діда; геть роспитав єго, як і що, куди? Старий скинув перед паном шапку і росказує єму свою біду;

обгорнули старого слёзи: «Горе моє, ласкавий пане, нехай би поспротив Господь, вжеб жалю не було, а то дивіть, чи чув хто таке: штири сини є, хвалити Бога, у мене; хазяї всі штири і то послали свого старого батька учитись до школи. Ше не було чого, то на тибі! йди в школу». Так старий перед паном говорить, досить того росказав панові; стало жалко панові старого. «Ото старий, став казати пан, йти до дяка нема чого, вернись но ти до доми... я знаю, діти не будуть тебе до школи більш одсилати, вже я знаю, шо тра тут робити. Не бійся, старий, і не плач, не турбуйся; буде все добре, як Бог дасть. Вже я знаю, як тут тра ратувати». Потішає так пан старого... старий наче повеселішав.... Ото бере пан шкатулу; настояща шкатула панська; пани гроші держать в такіх скринькак; подивитися на ню, той то гарно, а тож то там в середині, то сума, копійки там, Боже мій, якії! Бере пан шкатулку і повну набив її шклом. Тім шклом напакував її, зачиняє, оддає дідові: «це візьмеш, старий, і йди до дітей. Прийдеш, скличеш всіх штирох своїх синів: це сини мої, голубята, скажи їм, я перше ще, як оцей старший ваш брат то був ще дитиною, тоді я молодий був, кинувся я туди не сюди, ото придбав трохи грошенят; не буду, думаю собі, їх тратити, ше не знати як далі буде. Пішов я, діти мої, в ліс, та свою працю, копієк тіх, трохи взяв під дубком і закопав. І то байдуже мині про ті гроши, а це йшов, як ви послали мене в школу, як раз тім лісом і думаю собі: аже то я тут колись закопував гроші, попробую, чи чекають вони свого господара... Та оце і приніс їх, діти, до вас. Али вже діти нехай я вмру, не беріть їх од мене; послі моєї смерти будете вважати межи собою, хто більш мині угодить, буде мене держати і не пожалує для мене сорочки, чи там кавалка хліба, тому більш грошей достанеться. То вже, дітки, хочте, приймайте, спасибі вам, і тут що є переділитесь, а невгодно, тра йти межи люди... за гроші аби хто будеть годувати»..

Вертається старий до дітей с тею шкатулою, човпе старий селом, шкатулку взяв під пахву, зараз можна пізнати, шо старий уже десь був в доброму лісі; сказано, старі люде вони чого

не знають. Коли несе під пахвою скриньку, то тут певне щось та непросте: вже десь він її добъяв. Показався по старий, невістка старша уже й вибігла протів старого, запрошує до господи: «і без вас, тату, у нас ладу не стало, і хата, як пуста». Чого вже тілки вона тут не говорила: «вступіть, тату, до нас, спочиньте; далеко йшли, втомились». Як зібрались брати, росказав їм батько, як єму Бго дав. Оце нагадав він за свої гроші. Діти, як не ті, і шо їм тілко поробилось?! Погляне кожен на скриньку—є, то, каже, грошики там майбуть; бач, як батько говорить: «будете держати, вам будуть гроші». Уже всі чотирі брати не знають, як і приймати старого батька. Старого доглядають, наче пана, старий зрадів, і старий слухає пана, шкатулки з рук не випускає.—«Послі моєї смерти все ваше, а тепер не дам, бо хто знає? уже я бачив, як ви приймали мене старого, як я оставсь без нічого. Воно все ваше, не чпє, тілки ваше; заберете, оно дайте мині вмерти»... Діти вже батька приймають.. Пішов старий у гору... Куди тибі. Ото нічого і не робив, скринька все єму так сприяла... І то як вмре старий, тра єго поховати дітям, одправлять людей з обіда, як уже буде по всєму, попові на молитви дадуть, тоді громаду зібрати, бачили люде, которий син старався лучче для старого, єму більш і грошей присудять.

Ото вже старий не поневірався у своїх дітей, жив як на свому господарстві. Тепер помірає старий, ну, дітям ще не можна до скриньки. Уже вони на неї зуби гострать, али громаді уже засвідчано, що поховають батька, тоді нехай тими грішми діляться; скриньку тую, поки що, самі брати однесли до церкви; стараються коло мертвого батька. Поховали, як Бог приказав; обід справили, вже знати, шо не жалують для мертвого: «гарні похорони справили».. Ба встає піп од обіду; дякувати стали всі хазяям, старший син просить попа, щоб був у церкві по батькові сорокоуст; то таки батько; як було то було, а мертвому грішно жалувати, приймість, батюшка, на молитви... Дав старший, дає менший, знов на півсорокоуста кожен дає, всі штирі дали на молитви до церкви.—«Маємо остатню овечку продати, а по батькові нехай молебство буде в церкві». Тепер все скінчилось,

вже можна за тіми грішми піти. Принесли тую шкатулку: «хитають її, бразкає в середині.. Прийде жоден до скриньки, візьме за скриньку, тріп, тріп: є!. Ото роспечатали, очиняють.. Ге! шкло. Не доймають вони віри, копають дальше і скрізь шкло. Страшно стало; не може то бути, шоб скринька така, батько її откопав десь під дубом і шоб не було у ні грошей. Ото й кажуть брати: «тут оно шкла батько нам зоставив». Вони кажуть і їден стояв у сінях; частував людей, почув і каже: «Є, вам то карбованці, мині вже но шкло». Мало брати не побились, али громада тута... Бачать діти, шо старий батько з ним фікгля зробив. «От тибі, стали вже всі казати, і послали старого в школу! Научився, бач як, в школі. Ше й то довго не ходив до науки! ну, ну! це так! вдалась же нам та школа добре! Він, бач, похований. От тобі гроші, от тобі скринька! от тобі школа, а клопіт. Обдурив геть нас старий; так підвів під манастир; научився, научився батько!...» Бідкались, бідкались брати, та вже нема чого робити: шож? батько похований!..

(Село Малий Чернятинъ, Кіевск. губ. Бердич. у., Запис. Вл. Менчицъ).

14. Не прячь ѣды отъ матери, см. Отд. I, № 31 Черепаха.

15. Сосѣдское добро.

А то, значить, один пішов позичати воза, а той, у кого він позичав, замітив уже ёго та й каже: «та я-б тобі, сину, дав, та ти орючи як рубаєш що, або притісуєш, то далеко дуже од воза одіходиш».—«Є, ні, дядечку, ей Богу! що ни рубаю, то все до колеса».—«Тим то,.... сину, як я тобі давав той раз, то все обідьдя було порубано!? іди ж собі, к лихій годині, та більш і не навертайся!» (Запис. г. Забадько, въ Зиньковѣ Полтавс. губ.).

16. Чабаны и заговѣны.

Почули чабани, шо люде перед великоднём загівляють, тай послали одного в слободу роспитаться, як то і коли. Ну, приходе посланець до попа: «Коли, каже, нам, батюшка, загівлять?»—

«Коли ж? завтра Великдень». Той підібравши поли та до своїх. Тіки забачив та шапку на кгірликгу та: «загівляйте, загівляйте, завтра Великдень!» (Купянскъ. Зап. Манджура).

17. Часовой мастеръ и мельникъ.

Наготовив мерошник пшона віз тай везе у город, а часовий наробив часів та тож на базарь виніс і суспілись вони. Часовий і кає: «Як це ти столько пшона налузав, *вѣдь это трудно?*» —«Е, кає, я це живо віз надеру, а як он ти з заліза та зробиш таку штуку, шо сама ходе?»—«И, пустяки, это я ихъ въ полчаса полдесятокъ надѣлаю». (Алекс. у.; тоже).

18. Шинкарь и мельникъ. Попали шинкарь та мерошник у пекло тай зрізнились. —«Ти чого тут, кає шинкарь, я не досипав, то грішен?»—«Е, братіку, а я як розмір брав, то було з верхом коряк насиплю та ше й зверху придавлю.

(Алекс. у., зап. Манджура).

19. Доля богатаго и бѣднаго.

Було собі два брати, один багатий, а другий убогий. Багатий же хліба засіва ланами, а убогий може одну десятину; і так уже її догляда та шкодіє—як ока. Тіки раз в ночі вийшов убогий, дума: піду подивлюсь як би шо не пошкодило (а вже покосили); вийшов і дивиться, шо по його полю ходе розубрана така барння, бере на його ниві колоски та до братових копиць носе.—«Шо таке?» дума. Підійшов зза плечей і піймав. «Шо ти такеє, шо на моїй убогій нивці колоски збераєш та до братових копиць носеш?»—«А я, кає, братова доля, йому і служу». —«А моя ж, кає, де?»—«Твоя, кає, за лавками торгує».—«А як би я її найшов?»—«А так, кає, піди до брата та випроси у нього конячку та і їдь у ярмарок, та так за гони не доїздя пусти ту коняку, а сам тричі навхрест перейди ярмарок: вона сама до тебе прийде».

Випросив він у брата коняку і поїхав; доїхав до ярмарку, коня пустив, перейшов тричі навхрест ярмарок і оглядається, аж підходе до его барння.—«Чого ти, кае, чоловіче. оглядаєсся?» —«Та шукаю, кае, своеї долі».—«На шо вона тобі?»—«Та як на шо? он братова ёму служе, а моеї нема».—«На ж тобі от три рублі та піди купи риби, одійди от того місця на сім ступнів, сядь і торгуй та, гляди, бери здачі хоть копійку».—А тож его доля і була. От купив він риби, получив копійку здачі, одійшов на сім ступнів, сів і торгуе. Поторгував, посчитав, аж у его вже стало шість рублів та і ше є гроші. Він ще купив, та як почав по ярмарках їздить, розбагатів так, шо в самі перві купці виписавсь.

І впало ёму на толок:—«Е, кае, десь у мене є жінка і діти, поїду заберу і їх». Прибува в свою слободу, став до брата на кватирю, роспитуе, як він жеве, а сам не признається.—«Та шо, кае, було нас двоє, та один волоцюга, такий сякий, хто зна де й дівся; та хоть би сам пропав, а то взяв у мене коняку тай ту, хто зна де, заситарив».—«Шож у его й жінка була?»— «А як же! Покинув її тут з дітьми, так вона стала табаком заніматься та так провонялась,» шо я вже її і до себе не пускаю. —«А чи не можна її кликнуть, я таким убогим хоть за царство пожертвую».—«Та як угодно, той можно; підіть, роботники, кликніть ту табашницю!»—Приходе вона, стала у порога, поклонилась.—«Чого ви, братіку, мене кликали?»—«Хто там тебе звав? он чоловік пожелав пожертвувать тобі на бідность». А той і кае: «Деж твій муж?»—«А Бог его святий зна, пішов десь зароблять тай не чути, а я сама з дітьми табак сію та с того і питаюсь». «А діти живі?»—«Та благодарить Бога живі».—«Ну, це харашо, шож ти мене не пізнала?»—«Ні, кае, паночку, почім я вас знаю».—«А я ж, кае, твій муж».—«Шо ви, Бог з вами, смієтесь з мене!»—«Та ні, от-так то ми жили, те то в нас було».—«Так, кае, роспізнались. Ну, кае, тепер поїдем зо мною, а ти, брате, якого тобі завгодно коня з моеї тройки вибирай». А той брат і собі:—«Шо, він пішов харпаком та тепер який, а як я с тисячами!» Зараз поспродував все, поїхав в город, построїв дома,

лавки, тисяч на двацціть товару набрав, в купці записавсь, торгує. Поторгував год, пощитав, аж стало десять тисяч, на другий уже пъять, там уже і тисяча, та так перевівся, шо вже до брата жить пішов.

(Сл. Олексієвка. Алекс. уѣзда, раск. «чоловік». Зап. Манджура).
Ср. Чубинск. т. I, стр. 216.

20. Таланъ—участь богатаго и бѣднаго.

Кажуть, у кожного чоловіка є свій талан. Иншого такий талан невсипущий, робить, не спить жодної години. Як у кого такий талан, тому чоловікові й добре, бо як скоро талан робить, то чоловік спочиває. Ну, як талан засне, тоді чоловік сам без свого талану уже ради не дасть собі. Вже скоро талан спить, то чоловікові тра робити. І робить чоловік, і нема ёму користи… талан у нёго спить. Так говорать, а, каже, в кожного, в кожного свій талан. (Изъ тетради Вл. Менчица).

21. Деньги—смерть.

Чоловік найшов в лісі гроші. Як откопав їх, то повна скриня грошей. Став той чоловік над тими грішми і на весь ліс дереться: «кгвалт, смерть»!..

Той ліс був чималий і в нёму сиділо 12 чоловіка гайдамаків. Ото ті гайдамаки почули, як той чоловік став кгвалтувати, і прийшли. Прийшли, роздивились шо за чудо? Хоцяй були гайдамаки, а все здивувались. То не бъють того чоловіка, а питають: «деж та смерть, чоловіче?»—«А це ж гроші в скрині, каже той чоловік, це ж смерть і є».—«Хто?! це смерть?! Ну, підожди, оступись но ти, ми ще цеї смерти не боїмось!» Та ото чоловік той оступивсь, а гайдамаки взяли тую скриню і потяглись в гущовину з нею… Гайдамаки пішли, і той чоловік затих і пішов собі своєю дорогою. Грошей у скрині дуже багато було; гайдамаки коло теї скрині стоять, от як подуріли всі. Така сила грошей! кажен думає: «колиб мині така сила грошей!» Їдні послі того пішли купувати ласощів, 6 чоловіка пішло за ласощами, а

других 6 гутують обід. Так це змовились ті, що за ласощами пішли, шоб не ділити тіх грошей, то оце накупили ласощів—«нехай же прийдем, то оддамо тім ці *лакгомини*, тай отроїмо цими *лакгоминами*, то вони не знатимуть нічого, як раз наїдяться отрути»... Гроші тоді ми самі поділимо... Ті змовляються на тіх, а вже тії, шо обід готували, насипали в страву отрути, чикають тіх, нехай прийдуть, то наїдяться, шоб полопались.. Таке їдні другим лихо готують, і їдні про других нічого й не знають. Так і вийшло, що їдні других нагодували трутизною, так і не постереглись, як наїлись трутизни... Так і пропали всі 12. Той чоловік тоді прийшов до їх мертвіх і каже до мертвеців: «от ви й не вірили, шо в грошах смерть; тепер от всі пропали; бачте, шо я правду казав. Тепер я заберу гроші»!..

(Запис. Вл. Менчицъ).

22. Богачи.

Зайшов до мене шинкар Василь, та ще хтось, не знаю, лучивсь. «Ось новинка, кажуть, у Смолянці. Смаленко Михаль умер».—«Жалко, озвавсь хтось: гарний чоловік був, хоч і багатир, та нічого собі чоловічок».—«Який чорт, кажу: здирщик і сей був: позаторік у Михаля Абраменчука жилетку хотів виманить, що я подаровав, так той не дав таки; а із карманів усе чисто повибірав, сірники там, губку».—«Де вже бак захотіли добра з багатира: собака собакою завжде буде,» каже шинкар.—«Ні, кажу я: от і меж Смалями єсть гарний чоловік, Кондратович Хведор». —«Єге, озвались усі гуртом; так хиба ж Хведор багатий? Хведор таки ж голий, як і ми; у його иногді хліба до нового не стає; Хведор то гарний чоловік, та од того він і гарний, що голий, а не багатир».

(Изъ черниговск. тетради А. И. Л.).

23. Богачи и бѣдняки, см. отд. VII №№ 18—22. **Богъ испытываетъ тѣхъ и другихъ.**

24. У бѣднаго и чортъ души не покупаетъ, см. отд. IV, № 25. **Чортъ и бѣдный шляхтичъ.**

25. Эпидемія на крестьянахъ.

Примiром так—пили ми в Пiньське. У лете так було, i тодi на народ нездорово було. Чогось так народ дуже болiв, а шоб яка значить слабiсть, той незнати,—нi холера, нi хто ёго знає. А слабого народу, той Боже шо на кажнім суднi: то половина людей не встає. Страх, бiда. Я ще на Мазирi заслаб. Неделi двє лежав, шо й не вставав, лежу як колуода, ну да Бог дав, шо памяти все не тераю. Подойшли до Пiнського, ще знав як пiдходили, а далi нiчого й не знаю, обезчувствiв геть. Ото нашi, спасибо, не покинули мене, вертались з Пiнського гилярою, той мене положили в гиляру, та коло порома кидали гиляру, той мене нiде було дiть, покинули коло пороміщикiв. Ше спасибо їм, росказували пороміщики, вони ждали мене, стояли там довго, думали все, що я одужаю. Ото як пошли вже нашi, я й остався пiля пороміщикiв, а слабий такий, що насилу памятаю, де що робиться. Вони мене положили пiля куреня, так все на однiм мiсцi й лежу. Ото полежав я там, полежав, легче минi, лучче трохи; я памятаю, а встати все не можна. Аж так iдуть люде гилярою, роспитую, куда; до Любеча, говорять. Добре, саме й минi туда тра. Прошу я тiх людей, чи не взяли б вони й мене. Просив дуже їх, ото вони й стали казать: «давай карбованця, то возьмемо». А в мене грошi тудi були, рублiв 20 було». Я їм даю карбованця, прошу так: «не кидайте, возьмiть с собою, я з тiх самiх сторiн. Та от занедужав, шо i йти не можна». Подивились тi люде на мене, я тiлько тiлько шо дишу; виболiв, дак такий слабий, шо й не двигну нiчим. Дивляться вони на мене тай кажуть: «а що ёго брать, помре, тодi стуой через ёго». Ото й не захтiли мого карбованця. Поплили собi, я знов остався пуд курiнем.

Лежу я знов там; правда, пороміщики нiчого не кажуть; стану просить води, води дадуть. «Чоловiк, кажуть, слабий лежить, нехай полежить; може дасть Бог ёму, що подужшає». Дак оце я лежу. Ото жидки i побачили мене, стали питать ото й кажуть: «Ти тут лежиш, да ще возьмеш помреш; не лежи тут, не можна

тут тобі лежати; або вставай та йди, а ні то в лазарет тебе отправим. Вставай йди, а ні в лазарет одвезем». Думаю собі: «мині в лазареті без смерти буде смерть, оно певно в лазарет одвезуть, так уж годі мині жити. Тра йти, надумавсь собі. Лучче так де помру, аби не мучитись в лазареті».

В мене одежі було дві свиті, забрав я своє; оце шо піднімусь, то і впаду; пройду ступинь або два, той повалюсь, повалюсь. Так як до того дуба, може разів півдесятка падав. Нічого, як став я йти, якось начеб не так, лучче мині; я все підхожу, окремезнів трохи. Став я йти... не можна багато йти, підойду трохи, то зараз трёба й оддихать. Сяду, одишу, якось остепенивсь на ногах. Коли як найшла туча, як врізав дощ, стояла збоку ялинка; сів я під нею; шож? дощ мочить, вмочив мене зусім. Рушив я знов у дорогу, захтілось води напитись. Підійшов до річки, лежить і там під кручею три чоловіки, придивлюсь лучче, такі болни як і я. Став я роспитуватись у них, так вони ще аж з за Королевця.

Спочили ми; давай тепер іти в штирох. В шинку я взяв булку і риби; шож?-неможна їсти, оддав так все тім людям, а в них грошей, а ні по копійці. Вже підшли ми геть туди до доми, вже я й розійшовсь з тими людьми, і то так іду я полем, аж іде напротів мене чоловік; роспитав звіткіль я і то говорить до мене. «Дак це б то за тебе питають там чоловік з хлопцем. Росказували, шо перечули який ти слабий і поіхали за тобою, а в домі там у тебе знов лихо; казали, шо твоя жінка померла». Говорить так до мене чоловік, а я й думаю. «Невжеж то у мене жінка померла». Знов той чоловік говорить до мене, росказує: «то ті люди говорили, шо ще й син у мене помер». Розменувся я з тім чоловіком; якось йти мині не можна, так мині нудно, сів я спочити трохи. Коли це так їде напротів мене возок, придивляюсь лучче, аж так і есть: свого коня пізнав, син на возі менший сидить. Я вже і не роспитував у них нічого, мовчки сів та й поїхали... Приїхали в двір, так і есть; жінка померла і хлопчик був літ 13 і той помер. Мати оставалась, то болезнь скоропостижна най-

шла, боліла; не могла за хазяйством смотріть, вся мезерія так і спустошилась. Є! біди, біди колись було, може хоть на старість менше буде.... (Изъ тетради Вл. Менчица).

26. Св. Юрій—крестьянскій Богъ. см. от. VIII № 33.

27. Черти въ видѣ пановъ и паничей,—отд, IV, № 9 и др.

28. Пѣсня о „Правдѣ“ въ панскомъ дворѣ.

(Разсказъ Колесницкаго кобзаря Ёсипа).

— Ви б, дядьку, Ёсипе, *правди* ще нам заспівали.

— Е, правди! Де тоеї правди все набрать! Вона, небожку, така, сяя правда, що иноді й за кривду придеться. Бог з нею! Бач, там про панів тее, до що....

— Да ти, дядьку, що мене опасуєсся? Нічого, співай собі на здоровъє, я сам цю пісню співаю, у мене вона єсть записана.

— Ні, ні, дядьку, ти не опасуйсь: вони нічого, їм що хоч говори, що хоч співай... вони й сами.....

— Воно, звісно, коли розумні люде.... А то була раз мині кумедія з сією правдою.... Да й я таки не промах! Був я в Ніжині; хожу ранком по дворах: то в оден, то в другий, де заграєш, де псальму заспіваєш, а де тілько помолисся; звісно, нашому брату з миру жить треба, з подаяния. От уходим у водин двір, чую, крик такий, що й Господи! Прислухавсь, та й малий таки шепче,—звісно, воно бачить,—аж то пані з хрестянкою своєю муштрується (тогді ще хрестяне були і все тее); зичить пані так, що й Боже мій! я відтуля, цур вам! Коли чую, пані лясь тую хрестянку по щоці, а далі і вдруге, і втрете, та все: «брешеш, шельмо, брешеш!» Дівка тая як заголосить; «отака, каже, усе у вас правда! Он старець божий у дворі (вгледіла мене, значить); ви скажіть єму, щоб він вам *правди* заспівав; от у єго *правда*, так так, не така як ваша!» Пані наче й одишла, давай звать мене: «іди, заспівай *правди*. Якої ти там умієш *правди*?»—«Що ж, кажу, судариня, се пісня важна, трудна; як дасте шість шагів, то заспіваю».—«Та співай, каже, ще й торговатимесся!»—«Ні, поки не дасте, не заспіваю».—А я знаю, зна-

чить, що як я виспіваю усе по правді, то вже не получать мині грошей, ще й у шию виштовхає. Довго вона приставала і лаялась, мужиком звала, так я—ні, та й ні; мусила вона винять шестишаговика, дала мині. Я того шестишаговика в кишеню зараз, потім виняв спід поли ліру, сів собі гарненько на рундучку. «А ну-ну, каже пані, почуем, яка там у тебе *правда*».— «Та й послухайте ж, кажу. І почав. Як проспівав же теє, що

Уже тепер правда у панів у темниці,
А щира неправда з панами в світлиці,

Та, що

Уже тепер правда у панів у порога,
А щира неправда сидить конець стола,

Та

Уже тепер правда у панів під ногами,
А тая неправда сидить із панами,—

так моя пані так і сказилась, зараз і грімнула на мене: «Сякий ти, каже, такий син, як ти смієш, грубиян, співать мині такеє! вон! Іш ти, каже, шельмо,—се вже на ту бідну хрестянку, яка сама с..... дочка, такого й с....... сина й найшла. Постой же, дам я тобі правди!» та знов на мене: «Вон, каже, мерзавець, женіть ёго в шию кулаком!» А тут, значить, як заграв я, то вся двірня посходилась: лакеї, кучер. Я скорій до хвіртки, хай вам чорт! А вона все репетує: «Женіть ёго, грубияна, в шию, в шию!» Так звісно, люде тиї бачать, що я невиноват, за що б їм бить мене? Один, правда, якийсь нагнав мене коло самої вже хвіртки, та легесенько за шию (се бач, щоб пані подумала, що він еї й справді послухав), та й каже мині: «Іди скорій з Богом, старче: бач, стерво як ісказилась, мо, чи не лопне». Дак я так благополушно й вийшов. Добре ж, що я битий уже чоловік, знаю добре тіх панів, так шестишаговик і є в мене, а то б не дала й копійки. От яка була мині кумедія з сією правдою!.

(Изъ черниг. тетради А. И. Л.).

29. Панъ лжецъ.

Їде барин степом та:—«а стой, кучер, вот тут я зайца убіл та натопіл з нево триццять хунтов жиру».—А кучер і собі:—

«а тут, пане, скоро буде місток».—«Какой»?—«Та такий, шо брехунів бере».—От переїхали гони.—«А што, далёко этот мосток?»—«Та там, пане, за горою».—«Знаешь што, трицдать, не трицдать, а двацдать будет».—Зъїхали вже на гору.—«А што далёко мосток?»—«Та он видно».—«Знаешь што, двацдать, не двацдать, а хунтов десять будет». От уже і в долину спустились.—«А што, де мосток?»—«Та зараз зъїдем».—«Знаешь што, не било в том зайцї ні каплі жиру; просто как дохлий».—«А мосток де?»—«Та розійшовсь, пане, як заячий жир».

(Манджура).

30. Панъ ищетъ счастливаго мѣста.

Пита пан кучера: «Што єто, брат, ти как сядешь до ветру так у тебя і гатова, а вот я раз пять сажусь—никак не отдѣлаюсь»?—«То я, пане, кає, щасливе місто знаю».—«Покажи-ж і мне».—«А от доїдем». Проїхали трохи.—«А што, далёко?»—«Та от-от за горою».—«То-то, а то мне уж трудно». Ще проїхали.—«Де-ж оно, я не видержу?»—«Та й сідайте». Справивсь пан.—«Ну де-ж твоє щасливоє место?»—«Та це-ж воно, пане, і є». Тоді став пан знать щасливе місто. (Алекс. у. Манджура).

31. Цыганы и ѣда.

I. Надъ цыганомъ святые смѣются,—отд. VIII, № 26 Богъ, Св. Петръ и цыганъ.

II.

Варив у полі один мужик у вечері кашу; було так під осінь, на дворі холодно, мокро; коли се приходе циган неодягнений, змерз як собака, помок, поздоровкась і сів біля вогню грітись, а далі й пита мужика:

—«Що се ти, дядьку, вариш?»

—«Вечерю».

Трохи згодом циган і каже:

—«Оце, дядьку, звариш та будемо вечеряти?»

—«Будем, та не всі,» каже мужик.

Зварились голушки; от мужик здійма казанок, а циган все таки, щоб він як небудь приняв его до гурту, й каже:

—«Так оце вже, батечку, й їсти мемо!»

—«Їсти мемо, та не всі», каже мужик.

Зняв ото він казанок, сів та й вечеря, а циганові не дає. Циган бідний, та тільки слинку ковта, а їсти хочеться; дивиться за день добре виголодавсь. Попоїв мужик, наївсь, а потім, посміявшись з цигана, дав і ёму. Галушки були добрі, накидано густо, сала теж чимало положено, так що циганові з голоду такими показались, що мов він нічого такого смашного й зроду не їв. Ото добре наївшись, подякував, а потім дума: тривай же, нехай і міні жінка зварить такого, тількі ж як воно зветься?

От він і пита мужика:

—«Що се ми, батечку, їли»?

—«Се ми їмо, цигане, балмус»! сміючись каже мужик. (Балмусом звуть як що небудь дуже густе, щоб то не було,—а як густіше ніж ёму слід бути, от і балмус. Так ото і мужик назвав балмусом галушки, що були густі дуже). Циган почувши, що балмус, зрадів, і на другий день раненько гайда до дому, іде та все, що ступне ногою, та й каже: «балмус, балмус, балмус,» щоб не забути.

Люде ёго стрічають, сміються, а він усе: «балмус, балмус, балмус», а далі дійшов до потічка, став переходити, підкачав штани, роззувсь, забрав на оберемок, іде йде через потічок та заклопотавшись поки роздігся, та як й через воду йшов, то все остерегався, щоб не замочитись, і забув про балмус, що треба казати що разу, як ступне. Перейшов на той бік, одігся, став іти по сухому, ступнув та й здумав, що він щось казав що разу ступаючи, поки аж дійшов до потічка, а перейшов потічок, ёго і не стало, значить загубив у потічку. Ну, недовго думаючи, роздігся і давай бродити по потічку, шукати загублі: топчився, топчився, не найде. Коли се їде якийсь пан, дивиться, що то циган там робе?

—«Що то ти, цигане робиш?»

—«Та тут, паночку, загубив таке, що хто ёго зна й яке».

—«Та що ж ти загубив?»

—«Та не знаю, паночку, що воно й є; тільки щось дуже гарне».

Що він згубив? дума собі пан. «А підіть, хлопці, гукнув пан на своїх людей, пошукайте, що там циган загубив». Ті схопились, пороздягалися і давай усі топтатись та шукати. Топтались, топтались, нема. Годі, кажуть, пане, то мабуть він або дурний, або з глузду зсунувся! взяли повиходили, поодягались, стали сідати, а кучир і каже: «Через його, біса, тільки загаїлись. Коний з потічка можна б напоїти, а то воду збовтали, і на воду непохожа, така як балмус». Як же почув се циган, як попре до дому, та все балмус, балмус, балмус, і чобіт не набував, вхопив на оберемок, щоб швидче добігти та балмусу не забути. Прибіг до дому, до перелазу, став перелазити та й забув упъять. Увійшов тоді в хату такий сердитий та понурий, та й напавсь зараз на жінку. —«Звари міні та й звари!»

Та пита: «чого тобі зварити?»

—«Та того, чого міні хочеться».

—«Чого ж тобі хочеться?»

—«Та вари міні, матері твої се та те?»

—«Та чого ж тобі зварити?»

—«Вари міні зараз, сяка та така, та не довго думавши її в ухо, а далі і в друге, давай товкти; та бідна заюшилась, плаче, а дівчинка, років пъяти, сидить на полу, дивиться та, звісно, жалко стало ёму матері. От вона й плаче та й каже. «І, Боже, Боже! побив тато маму зовсім на балмус». Циган тоді перестав бити, та як закричить: «бач, сяка та така! тебе і бъеш, а ти дурна; он мала дитина та зна, а ти не знаєш... Звари міні балмусу».

(Изъ тетради Вл. Менчица).

III.

Чув од Лихачівця на храму у Сіренкових:

Увійшов я, каже, в хату; дивлюсь стоять якіїсь цигани. «Чого се вони», питаю жінки.—«Та се за милостинёю, каже, дак я дала й хліба, й сала шматочок, а вони все не йдуть».—«Чого ж ви ще,» питаю?—«Чи нема ще, просять, борошенця, або сорочечки старої, дитячої,—подаріть ради Христа».—«Пошукай»,—кажу жінці. Найшла вона й сорочку і борошна.—«Іще б, кажуть, сольці дробочок, та пшонця.—То й найди, кажу, солі, а пшона нема:

є просо, та не товчене; а проса вони, значить, не беруть,—де ёму его товкти. Дала й солі. «Ще крупців, кажуть, грецьких, та картопельки кришку на юшку».—«То й унеси,» кажу жінці. От вони й пішли собі з Богом, подякувавши. А то ж як не дать: я не дам, другий не дасть, третій,—як же ёму жить у Бога, де він візьме? Аже ж ёму з голоду, значить, треба пропасти; на те він циган,—такий уже ёго хліб.

(Изъ черниг. тетради А. И. Л.)

IV.

Найшли циган з мужиком сало та мнясо, тай заспорили, кому що.—«Давай, каже, циган, хто скаже одним словом: сало і мнясо,—того все й буде». Чоловік думав, думав:—«та що, каже, так і буде мнясо і сало».—«Є, ні, каже циган, мнясало».—Та й забрав. (Александр. у., зап. Манджура).

32. Цыганская семья.

—«Вже ж ти, мій синочку, на ярморку нарадувався; вже ж твій татусь ріднесенький помер, лежить на лавці, як лебідь білесенький, ладанцем і пахне. На ж тобі, синочку, три цілкових та піди до попа, нехай він твого ріднесенького татуся захова».

Прийшов він до попа.

—«Чи заховаєш ти мого ріднесенького татуся? лежить на лаві, як лебідь білесенький, ладанцем і пахне».

—«А даси ти, цигане, три цілкових?»

—«За що?! за таке стерво?» за такого падлюку? лежить на лаві, як горіла головешка, вискалив зуби як скажена собака! я тобі его привьяжу вирёвкою за шию, хоч ти ёму ..... с... с...

—«На ж тобі, нене, гривню грошей та піди на базар хороший, та купи риби тарані, та намочи її зарані, та помъяни свого попихайла та попирайла, що він тебе попихав та попирав...... Шоб тебе, нене, понесло на чвиги та миги, та повище шатра, та на гаряче кавадло, шоб ти собі ..... опекла. Шоб тебе, моя нене, понесло на чвиги, та на миги та повище шатра, та шоб

тебе, моя нене, вкинуло туди, де рідкий куліш варять та потрошку сала кидають».

—«Ой ти ж, мій синочку, мій синочку, за що ти мене огорчаєш, гіркими словами побиваєш?»

—«Цить, цить, ... бо як ходили на попову леваду трусків збирать, я тебе сім раз» . . . .

. . . .

. . . .

(Въ Алекс. у., Екат. губ., Запис. И. Манджура).

33. Жида громъ не бьетъ,—отд. I, № 42.

34. Жида чортъ беретъ за десятину,—отд. IV, № 31—35.

35. Происхожденіе поляка.

Як творив Господь разні народи, зробив москалів, хранцузів, татар, ногайців; треба ще поляка; хвативсь, аж глини нема. От він взяв та з кіста і зліпив тай поставив всіх сохнуть рядком, а сам пішов. Біжить собака, нюх одного—глина, нюх другого—глина, нюхнула поляка, аж хліб—вона його і ззїла. Приходе Господь—духнув—пішов москаль, духнув—пішов хранцуз; всі народи пішли, а поляка нема.—Де поляк? Собака ззїла. Пішов Господь та на мосту і догнав; як вхвате її за вуха, як ударе об міст, вискочив пан Мостовицкий, як ударе об землю пан Земнацкий, як вчеше татарина по брюху — вискочив пан Брюховецкій, тай пішли. (Купянскъ. Манджура).

36. Панъ ляхъ — безпомощный поросенокъ, см. отд. I, № 6.

37. Перевертни или люди мѣшаннаго происхожденія.

Перевертні то як батько, або мати *руські,* на тім світі їм міста не буде. Як прийдемо на той світ, то за москалів буде Микола, а за нас Юрій. То як іде москаль, Микола каже.... каже: «мій» тай бере собі, а як наш, то Юрій собі бере, а як йде перевертень, Микола каже: «це мій», а Юрій: «ні,

мій» тай заведуться бунтуваться. А далі: «чим нам за його бунтуваться, хай оддамо його чортам»; тай проженуть в пекло.

(Купянскъ. Манджура).

38. Великорусскій и Малорусскій языкъ.

Загубив чоловік торбу, а в їй була сокира, ковбаса та паляниця, а москаль ішов ззаді тай найшов. Догоня того чоловіка, а той і пита: «А шо ти не находив торбинки?» — «*Какой?*» — «А в їй сокира, ковбаса та паляниця». — «*Э, нѣтъ! я нашолъ мѣшокъ, а в немъ тапоръ, какое-то кручоное мясо да пирогъ*». — «Є, це не моє». Ср. Аѳанасьева, Р. Нар. сказки, 1873, III, 511. (Купянскъ. М—ра).

39. Русскіе заказываютъ евангеліе отъ общества.

а. Согласилось чотирі мужики: Іван та Семен, Марко та Матвій євангель в церкву купить. От сложились, чи по сту, чи по стіки рублів, справили і оддали попові. Приходе неділя, пішли вони в церкву, а піп і чита: «От Іоана святаго євангелія чтеніе». Пішли на другу—од Марка, на третю—од Луки, там од Матвія. От Семен як розсердиться, як побіжить до попа:—«Хіба ж ми, батюшка, не однакові гроші платили? Од тих читаете, а од мене й нема!» (Купянскъ. Запис. Ман—ра).

b. Справили *руські* [1]) обчеством вангелю та пішли в церкву; от піп і чита: «От Матвія святаго євангелія чтеніе». „*Што ти, батька, од Матвея—то читаєш, ти читай од обчества*“.

(Алекс. и др. у., Зап. Манджура).

40. Солдатъ воръ.

Украв солдат у хазяїна леміш тай сховав у ранець, а жінка хватилась:—«Де, чоловіче, леміш?»—«А там де небудь. Хай завтра у ранці найдем».—А салдат почув та: «Вот шельмец, как ето он узнал, што леміш у ранце? он колдун!» та той леміш з ранця і положив. (Купянскъ. М—ра).

---

[1]) Руські на лѣвомъ берегу Днѣпра значатъ великоруссы.

41. Солдатъ и хозяйское дитя.

А то, значить, у однієї жінки та був на кватирі москаль. От раз її не було дома, пішла кудись, а дома зоставсь хлопчик; вона ж там загаїлась так, що воно й виголодалось. Як на те москаль їсть хліб; от хлопъя, щоб як небудь дав ёму москаль хліба, а просити може боялось або соромилось, і давай співати: «Мати хліба не дає, мати хліба не дає!» (он москаль почує, та сам ёму дасть). А москаль як закричить: «*Что ты, подлецъ, орешь!*» а хлопъя тоді наче росердившись: «В своїй хаті та не можна й хліба співати!»

(Записалъ г. Забадько, въ Зиньковскомъ уѣздѣ, Полт. губ.).

42. Объѣвшійся солдатъ.

Один раз москаль стояв у селянина на кватирі, діждали святого вечора. Стали вечеряти, страва була добра і в волю, чого москалёві на кватирі не часто трапляеться. Він допавсь і объївся. Полягали спати; москалёві не дає й заснути, качається, не влеже (живіт болить). От він тоді й питається селянина: «Хазяинъ, что у васъ дѣлаютъ быку, когда объестца?» (Бач стидно казати, що сам объївся та не влеже). А селянин і каже: «возьмем батіг та добре прогоним, то воно усе й пройде». Москаль тоді й каже: «нельзя ли, хозяинъ, и мнѣ такъ сдѣлать?»—«Чом нільзя? можна, ходім на двір!» Узяв селянин батіг, вийшли на двір, тоді давай чистити москаля по жижках так, що той аж підскакує. Як же вже москалёві дойняло добре, то він тоді: «хазяинъ, ты не бей, а только помахивай, я й самъ буду бѣгать!»

(Изъ тетради Вл. Менчица).

43. Солдатъ чаю проситъ, (Добре дуть, як дадуть).

Прийшов солдат в шинк, а люде чай пьють.—«*Эхъ! вотъ бы чайку попить, да баюсь, штопъ не абжечься!*»—«А ти, кажуть, дуй!»—«Да! добре дуть, як дадуть!»

(Лебед. у., Харьк. губ. Запис. И. Манджура).

44. И собакамъ надобенъ паспортъ.

То колись був у чоловіка старий собака, він єго взяв та й прогнав.—«Дай же мині, кає, белет, що я в тебе жив». От той чоловік написав і пустив єго на всі чотирі. Ходив той собака, ходив, баче нема у чоловіка собаки, він взяв і пристав. Приняли єго, жеве він собі день, другий, коли це баче кота, може такого здорового як і сам, а вони до сёго дня один одного і в вічі не бачили.—«Ти хто такий?»—«Я, кає, кіт, живу в хаті, хазяїна стережу, а ти хто?»—«А я, кає, собака, ходю по белету, живу на дворі, хазяїна стережу».—«Деж твій белет?»—«А же ось під ногою».—«Дай мені, я сховаю, а то піде дощ тай помочить».—«На, кає, та як потребую, то верни». От і стали вони товаришами. Тіки кіт раз в ночі побіг за мишою тай упустив той белет у солому, а хазяйка вдосвіта топила тай спалила. От став той хазяїн того собаку проганять, він визвав кота та: «давай мій белет?»—«Нема, кає, загубив». Собака як кинувсь і розірвав кота. А не спали кіт єго белета, вони б і досі товаришували, тай собаки б не блукали. М—ра.

45. Острожная цивилизація.

Як ходили ми с товаришом на заробітки та не заробили аж як есть нічого, нема й на тютюнець. Йдемо вже до дому—аж іде купец.—«А хто мені, пита, гроші перелічить?»—«Я, кажу, можу». Товариш пішов собі, а я як узявсь, як узявсь лічить та налічив цілих три купки.—Це, думаю сам собі, буде мині на тютюн та люльку до самої смерти. Та взяв купця вбив, в яр заволік, гроші забрав тай пішов собі. Тіки дивлюсь, біжить становий та до мене.—«Ти на шо купця вбив?»—«На шо? тепер буде мині, кажу, на тютюн та люльку до самої смерти».—Тут зараз взяли мене під руки, посадили на таратайку та прямо до станового.—Ввели мене в горницю, посадив мене становий, побалакали ми, роспитав він мене, шо як, відкіля, а далі пренесли пута залізні та на ноги й на руки наділи та повели й посадили у таратайку. Як учистили ми, а пута тіки дзінь-брязь,

дзінь-брязь, а мині то і гарно. Приїхали аж у город, дивлюсь я стоять горниці такі ловкі та високі, а вікон багато, багато. От, думаю, добре де жити, як би мині. Аж воно так і єсть: стали ми біля тих горниць, тут салдати підійшли, давай мене висажувать. Ідемо ми, всі ростунаються, а воно тікі дзінь-брязь, дзінь-брязь, а мині то і гарно. Одвели мині там горницю, ходю я сам собі, сплю сам собі, ніхто не міша, тікі одно шо тютюну нема. От живу я собі тай живу, вже трохи й обридло. Коли це в неділю глянув у вікно, аж на дворі миру сила, салдати з хвузіями на сонці так і сяють, в барабани бъють, а по середині якась висока таратайка стоїть.—«Чи не мині, думаю, їхать?» Коли так.—Прийшли солдати, взяли під руки й ведуть, а воно дзінь-брязь, дзінь-брязь, а мені то і гарно. Посадили мене на таратайку, ше й привъязали, шоб не впав, на коліна шапку положили. От як поїхали, в барабани вибивають, хвузії сяють, миру за мною суне та все хто шага, хто копійку, а хто й пъятака все мені в шапку кидають. Це, думаю сам собі, буде мині на тютюн хочь і ті пропадуть, а воно тікі дзінь-брязь, дзінь-брязь, а мені то й гарно. Виїхали на вигін, дивлюсь я, поміст стоїть, а по середині стовп. Стали мене на той поміст зводити, щоб всім виднійш було, а воно дзінь-брязь, дзінь-брязь, а мині то і гарно. Поставили до стовпа, мир на мене дивиться, а пани читають собі шось. Аж тут сходе на поміст парнюга такий, сорочка на ёму червона, штани плисові й скриньку під плечем несе.—«Здрастуй, каже, земляк!»—«Здрастуй,» кажу.—«А скидай, каже, сорочку?»—«Як же ж це я буду перед людьми голий?» Він як сіпне мене за груди, так і зніс сорочку.—«Шо ж ти, кажу, сякий такий, хіба ти мині її справляв?» Та ёго по виску. Господи, як розсердиться він, як ухвате мене, як укруче у кільця, як вийме з скриньки пугу, як учисте мене раз та в друге, так я і світу божого не побачив. А там утомивсь, підвів мене, приставив до лобу салотовку, он таку як у нас баби сало на борщ товчуть, як стукне кулаком, так мені кров очі й залив. Та на таку роботу зослали, шо як на роботу йдеш, то пугою раз потягне, та з работи йдеш, то ще раз.

(Харьк. губ. раз. чоловік. Зап. Манджура).

X.

Преданія о лицахъ и явленіяхъ политическихъ (историческихъ).

1. Кочевые вожди народовъ (богатыри).—см. въ приложеніи послѣ XI отд., № 10, два камня „*Багатирі*“.

2 Князь Володимеръ.

(Отчего по свѣту дороги кривы?)

Князь Володимер був царь на ввесь світ. У його була хороша жінка. Як їде було з нею на возі, да усе озираеться на еї да любуеться да милуеться, то геть коні зараз і звернуть з дороги да й покривлять її. (Запис. Пл. Лукашевичъ).

3. Еще **о царѣ Володимерѣ**—см. въ отд. XII, № 3 **(Михаилъ и золотыя ворота).**

4. Орда татарская

1.

(Баба выдала себя и сына).

Було колись лихо на Вкраїні, татари забирали силою до себе наших людей. Люди ховались, хто куди знав. Як забачать, бувало, що йдуть татари, то зараз самі побъють в хаті горшки, порозривають подушки, порозсипають пірья по хаті, а самі ховаються. Татари як зайдуть, бувало, в хату, побачать, що пірья розсипано по хаті, то йдуть дальше, бо думають, що тут вже були татари й нікого вже з христян не зосталось. Ото в одному

селі татари вже всіх забрали, зосталась тільки стара баба з сином Юрком. Побачила баба, що вже до неї йдуть татари, розсипала пірья по хаті, а сама з Юрком сховалась під штандари. Вбігає татарин, бачить, що в хаті все побито й попівичано, повертаїться й хоче йти назад. Але побачив на лаві цибулю, взяв її, вкусив, тай плюнув й каже: «Який кислий постернак!» А баба й забулась, що то татарин тай каже з під штандар: «то не постернак, а цибуля». Татарин зрадів, киває до неї пальцем і каже по татарский: хар, хар! а це значиться по нашому: «йди сюди!» Баба цёго не знала, та вилазить з підштандар й каже: «кличуть, Юрку, й тебе,» вилазь но, та й тягне ёго за полу. Витягла ёго, тоді татарин крикнув на своїх і взяли їх обох. Отак то через дурну бабу й Юркові досталось!

(Каэтановка Звенигородскаго уѣзда. Запис. Евг. Борисовъ).

2.

Це цяя орда перед Катириною була, певне. Е, каже, біда тоді була; сохрани, Господи, яка біда! Лихо тоді було. Тепер упросили Господа милосердного, тепер добре, али колиб ще молились, може щеб Господь помиловав. Тоді на возі піч, на возі й хата, на возі родились, на возі женились... Оце прійдуть в їдно село, то там беруть людей, а в другому то кидають.

(Зап. Вл. Менчицъ).

3.

5. **Шолудивый Бонякъ**—см. въ отд. XI, № 5 (**Буняково замчище и Настина могила**).

6. **Сторожевыя могилы отъ татарскихъ набѣговъ,**—см. XI отд., № 7.

7. **Литва,**—см. въ отд. XI, № 1 о башнѣ въ ст. Быховѣ.

8. **Ногайцы,**—см. XI отд., № 2.

9. Татары и козаки,—характерники.

То була козаччина, і орди тоді ходили. Оце з могили похилив віху, люде годі робити: в котру сторону віха похилилась, туди втікати тра. Найбілш ховалися по очеретах. Оце люде

поховалися, а він—лихо маі де по-над водою, і гукае, да тихо от наче ёму страшно, боїться, шоб ёго не почули: «Степане, Степане!» Або знов: «Іване, Іване! обізвись же!». В Прилуччині тоді був отаман і в нёго було 50 козаків. То їздив до нашого села, воно тепер «Котюжинці», а перше іначе звалось, і в нашому селі пан жив, то він тому панові каже: «не бійся, батьку, поки я жив, ти не бійся». Бувало наїзжае, то так ото говорить панові. І такий оце, як зійдеться битись, то начнуть стриляти, а він розхрістаїться, розстягне на собі сорочку, то кулі ёму в пазуху, в пазуху, наче пчоли в улік. Ще й приказуе, бувало; ті, знаїте, стріляють, а він стоїть та: «не плюй, бісів сину! нашо ти плюеш!». А в Дашківцях був тож отаман, як зъїхалися в двох, обидва незгірші, то цей Прилуцький стояв перше, а той стриляв, то нічого ёму не зробив, та тоді як бебехнув у Дешкі-вецкий, то той як піръя, як пух, де він і дівся....

(Запис. Вл. Менчицъ).

10. Палій и татарскій рыцарь.

Палій як поїхав орду спиняти... Орда мала свого ліцеря, і він перш ходив з ордою, а то годі—пішов геть од орди, шоб самому добра придбати. І то зійшлись Палій і той лицер од орди.. І Палій посів того лицера, звязав ёго віжками: у дванадцять сталок були віжки. То вже звязаний той лицер як оглядів Палієве вісько, аж оно у Палія всёго віська що но 50 козаків. То оглядів лицер Палієве вісько і каже: «Шоб же я знав таке, то був би не давався тобі, був би боровся з тобою». Бо, бачте, як бились вони, то тому здавалось, шо так як кінця світові нема, так Палієвому віськові. Такий то планетний чоловік був Палій і напустив туману на того козака, що од орди. Та тоді той лицер скрутнувся, то так віжки ті і перегоріли на нёму.

(Запис. Вл. Менчицъ).

11. Палій, Мазепа и Орда.

А чи е, паничу, за ті орди в описах, говориться про них? Кажуть, шо по ці стороні колись то орди ходили, та Бог ёго

знає. Ще то тесть мого брата, він не рідний і моєму братові був, він жінці братові то приходився вітчим, то ще то тесть братів, старий Ковбаса, то каже, що про орди то він чув од батька, а коліївщину то ще сам памятає. Він такий був, що аби с ким то й говорити не буде, а в нас він сидів, то, бувало, я обідати ёму ношу. Він с пасікою сидів тут од Лебединець, оце в круглику. Це, бувало, як у ёго пасіка, то ні в кого не буде такої: і роїв, і меду—всёго буде. Він, бувало, мині каже: «Васильку! я коли буду йти дорогою, а побачу що рій летить, я не буду бігати, не буду ёго ловити, він мій буде. Али думаїш, що тут єсть що нибудь злого?!.. Дай мині, Боже, по правді так умерти, як там злого нічого не було, я по Богу молюсь, гляну на нёго. Оце й роскаже Ковбаса про тії то орди. Тоді, каже, проклятий Мазепа був; і зараз після нёго тії орди почали ходити. Мазепа воював тоді на цара руського. Тоді ще город Пятербурх не був руський, а швецький, і цар сидів у Москві. То Мазепа обтукував ёго в ті Москві, крепко коло нёго так прийнявся, до того на кінці прийшлося, шо цареві нема куди повернутись, так ёго дуже збив Мазепа той.

Всильнів так Мазепа, не може цар вже й битись з ним. Ото став цар просити у Мазепи: «дай мині, каже, на три дні спочивку». Став цар просити спочивку, Мазепа проклятий дума собі: «Вже цареві нічого не поможе це, що він просить, то можна ёму зробити, нехай ще три дні спочине». Каже на войні, то як просить спочивку сибі который, то ёму не можна цёго заборонити, має право на це всякий.—«Ну, ото випадає це так царові, нема вже звіткіль ради дати... І як раз як це робилось і тоді саме був Палій Семен, дуже великий воїн. І Мазепа проклятий як захтів цара звоювати, то Палія до турми запровадив, і Палій сидів у тії турмі 30 літ. І Мазепа то такий смілий зробивсь, ото ёму помогло, шо так Палія він упорав, як Палій у турмі, то Мазепа смілий уже воювати хоть на кого. І Мазепа хоцяй запер Палія до турми, али він брехнею туди ёго запер.

Сидить Палій у турмі, ніхто про ёго не знає, аж їден москаль стояв з другим на калаурі, стали вони сибі в двох говорити і

став той москаль казати: «пропадаемо ми тут, а кагда б наш батюшка Палей був тут, не дав би він нам пропасти». Згадав це той москаль ба й до цара це донесли, що говорили за Палія два москалі; вже за Палія сам цар знае. Кажуть тому москалеві: «коли правда, що Палій ще живий, то награжденіе тобі буде, а скоро неправда, тоді голова не твоя!» Ото й послали за Паліем у полицію. Вивели ёго з турми, подивляться на нёго, а він такий дід зробився, що вже аж труситься. Як тут ёго везти? а Палія до цара приказ везти. Коли прибігають чотирі коні; кладовлять ёго в радно, і чотирох верхів кожному по кінцеві; і так ёго щоб везти, і щоб нігде і не здригнути..

Ото вже привезли Палія. Тепер вести ёго до цара, стали ёго вести, Палій подумав, що цара ёму найти треба, а полізе він навколішки—то цар, їдно слово що цар. Впав Палій навколішки, і сивий такий коліньми так і лізе.... Цар подививсь на ёго і собі впав на землю і почав до Палія коліньми лізти. Ну, ото й каже до Палія: «*Встань, старичок*! Порадь нас; не можемо стоять против Мазепи». Палій каже: «Щож? я стар чоловік, я стурбований; не можу я вам помогти нічим».—«Али, кажуть ёму, тут біда така, що тра якусь раду давати». Ото Палій каже: «Просіть у Мазепи ще три дні спочивку, може, чи не поправимось за ті три дні. Коли дасть Мазепа три дні спочити, то може тоді що й буде!»

Наступили ще три дні спочивку, вже ніхто ні віська не готуе, не строяться там на баталію, оно коло Палія всі ходять. Він нужденний дуже був, то ёму їсти, ёму пити, всякої всячини, чого но душа бажае, все ёму е, так ёму годять, оно щоб він подумав... Тепер ще коня Палієві добрати. І коней понаганяли, звіткіль не пригнали, показують, чи не найдеться, може, здобний ёму;—то що? от, здаеться, кінь, Палій підійде, возьме ёго за гриву, то кінь так і впаде навколішки.... Досить того, скілько було коней, а приходиться таке, що коня не добере собі Палій. Аж їде жид, везе бочку води їдним конем. Кінь худий дуже, білої масці. Палій углядів того коня, підійшов до нёго і говорить: «Шо ти, старий, ще живеш? Ну і ти білий *і я седой,* ми ще бе-

лому цару послужимо». Взяв він того коня за гриву, той кінь оно головою мотнув... Ото спочив Палій, коня доглядають, кінь вже їначий трохи; ото осідлали, хоче Палій проїздити коня свого. Оце сяде в сідло, то по-під черево коневі надокола і обкрутнеться, і говорить ото до себе: «Це старий я на старость літ здурів... граюсь наче молодий». Виїхав Палій і обставив все мазепине вісько короговками. А Мазепа проклятий сидить у камяному мурі на третёму етажі і чай пъе. Оце поснідати і на баталію йти. Палій подививсь, і як пустив стрілу, та стріла Мазепи в шклянку попала; вислав Мазепа локая подивитись, шо таке; локай вернувсь до хати і каже: «Є, вже Палієві короговки надокола нашого віська стоять». Мазепа проклятий скочив та вихватив з пазухи аршинику—отрути, випив і пропав на місці. Палій навіть на Мазепу зараду не тратив, казав ёго вісько киями вигнати, то зайняли киями тай погнали. Послі того каже цар до Палія: «*Палеюшка, батюшка!* Прогнав ти мазепине вісько, прожени ще орду!..» Палій Семен каже до цара: «В. И. В. міні так як стакан доброго вина випити, так міні орду прогнати. Шо там... тут було вісько, спосіб, а орда що?!..» І одібрав він собі дванадцать козаків, ото вже з ними на орду йти. Пішли вони в цю сторону де Полща. Оце станутъ де ті хлопці молодиї, може погуляти которому хочеться, до дівчат кортить, нехай же піде котрий без відома, що не позволиться у Палія, то вже й не вернеться: такий строгий був Палій. Він і казати не буде нічого тому козакові, али він не вернеться, десь не стане ёго. А которий позволиться у Палія, нічого. Палій був і в нашому Вчорашнёму. Він і криницю викопав, ту що ще за мостом. Вони но кажуть що то: «криниця за мостом,» а вона Палієва криниця. Од теї криниці в якусь сторону, хто ёго знає, в яку, Палій закопав човен грошей; не далеко пак, кажуть, од криниці вони закопані, всёго на 12 кроків, коли не знати в яку сторону од криниці. (Запис. Вл Менчицъ).

Подходящіе разсказы см. у г. Кулиша, Записки о Южной Руси, т. I. стр. 115—128. Еще разсказы о Паліѣ см. у г. Вл. Антоновича Послѣднія времена казачества на правомъ берегу Днѣпра, стр. 10—63. Записки Юго-Зап. Отдѣла Импер. Р. Геогр. общ. т. I, стр. 298.

12. Шведы, Мазепа и Палій.

Верстах в шести от Будищ дорога разсекает обширный Когубивскій лес, по этому то лесу мне пришлось проходить вместе з «забродчиком» із Тарасівки і «люлешником» із Павлівки (сёла около Зинькова). Шел я тогда із Зинькова в Полтаву. Когда минули ми лес, забродчик остановился, оглянувся.

— І, боже, який то ліс колись був.—Це саме місто *Просікою* зветься.

— Як просікою?

— А так: Швед як ішов на Платаву, тут нельзя було і проглянуть, а війска в ёго було много, от він зробив просіку, а там— шлях проложили, воно і осталось просікою. От біля нашої Тарасівки є шлях, де він ішов, тепер він заріс, той *гостинцем* зветься, бо на той шлях попи і старики виходили ёго стрічать з гостинцем, а десь, кажуть, не вийшли, так він іх з водосвятія всіх і заняв.

— На шож він людей різав? спросил Люлешник.

— Він не бив людей, так тіки для страху; хто ёму покориться, він тому нічого.—Тоді як би не Семен Палій, не одстояли б Платави, добавилъ онъ, по видимому желая блеснуть своими знаніями и замѣчая наше вниманіе.

Мазепа тоді був королёк, а Палій Семен у ёго генералом; от за шо то вони і поспорили. Мазепа і приказав замурувать в стінку Палія. Сидів там Палій шось довго. От швед як підступив під Платаву, а наш царь-Петр первий і обявля, чи не отстаяв би хто Платави. От один старик і найшовсь і каже: «Ваше Императорское Височество! я знаю в такій то стіні сидить замурований Семен Палій; той можеть одстоять». Ну, зараз веліли розмурувать, вивели ёго. «Шо ти можешь Платаву отстоять?» —«Могу, Ваше Императорськое Височество», та зарядив срібною кулею ружжо, як стрелне, а Мазепа з Карлом саме обідали, а та куля прямо ім в полумисок і впала та і закипіла кровъю. «Е, каже Мазепа, вже Палій на волі!» Та як кинулись тікать та сами себе і порубали.—«Шо-ж то Палій зробив?»

—«А хто його зна, він знатник був, тіки по божому».

(Зап. П. Манджура, между Зеньковомъ и В. Будищами).

13. Мазепа, Палій, Полуботокъ и Разумовскіе.

От і мій дід сім год аж під шведом був». Великі чвари були і роботи доволі; а потім і одпустили на всі чотирі, де хоч живи і селись!»—І Мазепу дід бачив?

— Ні, Мазепа був давно; ще мій батько од свого діда чув про Мазепу. Се ще давня давнина, ще за Палія. Вони обидва були козаки, славні лицарі. Тільки Палій був кращий і протів царя не йшов, он що воно значить. Одначе вони куми були. І Мазепа і Палій куми проміж себе були, а опісля ворогували.

Се ще давно було, дуже давно, не памъятую й коли; тоді ще вільно було усюди: нічогісінько сего не було, що тепер; своя воля була усім людім по Україні! А от як почали некрут брать, у москалі, це мій дід памъятував, да це всі знають!

Царем ото був Петро, чоловік Катеринин (бачите ще був живий, то й царював, а опісля вона вже царювала). То ото довго поповозились, поки почали некрут брати. На гетьманстві, кажу, був тоді Полуботок, і, значить, орудував усенькою Україною. І шле до його якось царь Петро листи, некрут з Украінців потребує; прочитав Полуботок, та й одписав: «ніколи сього *не було,* тай не буде, щоб Українців у некрути брали; поки живий, каже, не дам, а помру, усім закажу, щоб сего не було, той *не буде!*»—Царь пише до його вдруге. Він йому знов те ж саме! Пише і в трете та й наказує: «коли, каже, ти, Полуботку, некрут з України не хочеш давати, то прибудь, каже царь, на мої ясні очі, побалакаємо».—Почав Полуботок виряжаться; узяв з собою аж чотирі сотні козаків та й наказує їм: «глядіте ж, каже, панове молодці, як приїдемо до царя, не лякайтеся! не ззість! та не то що лякатися, а й шапок не знімайте, будьте, як слід вільним козакам; чи чуєте?»—«Чуємо», одказують. От так усі проміж себе умовилися та й поїхали. Приїхали в той Петербурх і до царя причвалали. Царь побачив Полуботка, та й кричить: «ти—Павло Полуботок?»—«Я, одказує гетьман, Павло Полуботок!»

—«Як ти смів моеї царської волі не вволити, некрут з Українців не дати?»

—«Так і так, одказуе, некрут з роду з віку не брали з Українців, і брать не мають».

—«Не будуть?! гримае царь.

—«Поки я житиму, не будуть!» одказуе гетьман. Вихопив тоді Петро шаблюку з піхви, тай приткнув Полуботка до мосту: ногу, вибачайте, так і простромив шаблюкою аж до стелини [1]).

—«Що, каже, некрут не буде?»

—«До віку не буде!»—одказуе.

Оглянувся Полуботок, аж ті, сучі сини, долі ниць лежать, полякались! Аж плюнув мученик.

Его ж таки ще мучили: як почали мучити, то аж три дні мучили. На четвертий одвезли в якийсь лёх у кріпості; коли дивляться так над вечір, аж у лёху вогонь горить: Полуботок кончиться, праведен бувши, то коло ёго, мученика, свічки запалились і усе навкруги освітили. Сказали цареві. Він попереду віри не йняв, далі сам пішов подивитись. Поглянув—правда! вступив тоді до Полуботка, хотів, щоб ёго праведний поблагословив. А той звів руку та й ударив ёго хрестом! Вдарив царя хрестом, та й каже: «Отце ти—Петро, а я—Павло! Я умру сёгодня, а ти через тиждень; хто ж з Українців некрут братиме, буде проклят і на цёму світі і на тому!»—Та й умер.

Царь Петро ото приказ про некрут подрав, а другий написав, щоб з роду й до віку не було брано у нас некрут. А через тиждень, справді, і Петро вмер.

—«А як же ж почали брать Українців у некрути? тепер же беруть?»

—«Ге, це вже ёго, петрова, жінка поділяла! сіла вона царювати; а до неї підбився Разумовський, наш таки лемішівський, то оце він, сучий син, підвів так, що почали в нас некрут брать! Хоча ж би то путящий чоловік був отой Разумовський, а то зовсім ледащо. Міні козак, хозяїн з Лемішів, що ось сельце за Козельцем, таке про ёго росказував: що там таки, у їх у

---

[1]) Половица.

Лемішах, була собі жінка, і так вона була пустилась, погано робила, з ким попало водилась, зовсім роспусна, і ото привела вона з кимсь дитину, сина. Зріс той хлопець, звісно, як байструк, на самоті, та з людської ласки. В отсіх саміх Лемішів, у прадіда оцёго, що міні знаёмий, товар пас, і не гаразд доглядав скотину, то старий Леміш не раз ёго й за чуба мняв. Далі якось так тому хлопцеві лучилось, що пан отець, священник Лемішівський, привчив ёго співати, і він було часом підтягае з дяками на криласі, і нічого собі. То от, кажуть, чи вибирали співаків, чи через щось інше, тільки узяли того хлопця, Розумовського, до Петербурга. А як узяли, то він уже там, чорт ёго знае як і через що, сподобався цариці. Ну, вона ёго й витягла в великі пани! Як витягла, він і почав коверзувати: ото некрут підвів брати і од козаків луги та ліси по Козельщині, та по над Десною поодбірав, і всяке лихо людім робив, тим людім, що его вигодовали. Про матір, кажуть, не згадав. І хоть за свою душу церкви построїв в Козельці та в Лемішах, а все таки пропав як та собака! не дурно Полуботок прокляв: мабуть тепер в пеклі сидить!»

(Записалъ П. А. Косачъ, подъ Козельцемъ со словъ человѣка лѣтъ 45, изъ Борзенскаго уѣзда въ 1862 г.)

Разскащикъ смѣшалъ двухъ Екатеринъ и Елисавету и двухъ Разумовскихъ, Алексѣя и Гетмана Кирилла.

14. Гайдамаки въ Кіевской губерніи.

А тії гайдамаки, то видумщики були. Тут е піля Павлючі ліс, Либедин. Тепер він уже чагар оно. Ото саме тім лісом їхав ганчар тоді на ярмарок. Їде собі, повен віз товару... аж ззаду виїхало на дорогу штирох верхів з ратиськами всі, наганяють того ганчара. То були всі гайдамаки. Їден питае, «а що, батьку, ви тут лучче знаїте, який це, скажіть, ліс?» Той ганчар каже їм: «цей ліс зветься у нас Либедин, всі ми ёго так звемо, це ліс Лебедин». Тоді він каже: «Га, бісів сину, то не їдь же через ёго їдин, коли це зветься Либедин». Далі ратисько спустив, так і пурнув у той віз... горшки так і заторохкотіли, а вони давай реготати. Коли знов отдае товаришам коня, виліз на віз:

а що як так я зроблю, каже, та давай топтати по возі; потрощив, помізчив геть ті горшки. А все приказує: «коли це ліс Либедин, то не їдь ідин через ліс»... Шо будеш робити? вернувсь той ганчар та висипав те черепъя і поїхав собі.

Вони поїхали до Паволочі. Въїздять у Паволоч і пісні співають. В Паволочі був жид дуже багатий, звали ёго Зозуля. Въїздять у Паволоч і співають:

Ой да їде лиш козак Іва,
Да не буде чортова Зозуля жива.

Було ж, каже, тому жидові... Бувало оце ляшиня або жидиня найшли у хаті, то винесуть на двір, посадили на землі і підняли на ратиська.

Вони як питаються чого, то не скаже: «Батьку, або дядьку,» чи там як, ні, все: «бісив сину». Іначе не зве, не скаже як так: «бісив сину».

Той жид шо в Паволочі жив, звався Зозуля, то держав у нас коршму, то це й досі є та коршма і зветься Зозуля.

(Запис. Вл. Менчицъ).

15. Коліивщина.

А за коліївщину то він (тесть мого брата) сам памятає. Каже: я тоді був парубком, дядько до мене каже: «Піди но приведи сивого коня». Я привів, то він сів тай поїхав. Ото приїзжає, так як над полудень (а він поїхав зрання) приїзжає.. вже веде за собою коня: той кінь же був! і грошей привіз. Аж ото він зробивсь гайдамакою.

Наша громада виховала їдного пана, то гайдамаки як дознались, то було ж тоді нашим. Возили наших до Кодні, а там то яма викопана і дошки положані через яму, то це зведуть чоловіка на тії дошки, стяли голову, то голова в їдну сторону, а тіло на другу сторону дошки....

А як прийшло до того, що пани вже пішли в гору, то пан той, шо громада ёго ховала, заприсягав за нашу громаду... І в нас то не було от панів нічого того, що було по другіх місцях. Бувало, дають ляхам одежу мужицьку, учать їх но нашому Богу молитись....

(Запис. Вл. Менчицъ).

16. Судъ надъ гайдамаками въ Коднѣ.

Вже гайдамак як присмирили були, пани вже верх взяли, тоді і виноватому, і не виноватому було: причепиться до тебе: «ти був у гайдамаках»... Як почали тоді народ возить у Кодню, там яму викопали, приведуть туди, голову стяли, то голова туди покотилась, і тіло зіпхнуть. Накидали були такого трупу, що як присипали землю, а недалеко був ярок і там став, то кров у воду бігла... (Запис. Вл. Менчицъ).

17. О запорожцахъ: двухъ братьяхъ Шевцахъ, Скотивцѣ, Кучугурѣ и Громухѣ.

Въ приднѣпровскомъ селѣ Вознесенкѣ, Александровскаго уѣзда, Екатер. губ. еще живъ старикъ Стефанъ Власенко, который помнитъ запорожцевъ: Шевцивъ, Скотивца, Кучугуру и Громуху, закадычныхъ друзей его отца. Приводимъ разсказъ его въ подлинникѣ: «Давно було діло, ще я був хлопцем, як село наше ще тіко населялось: хати були де не де. Покійний мій батько жив тут таки, де я й тепер живу, біля скелі [1]). Зазнаю я добре, що до батька часто їздили каюками з того боку запорозьці, старі, та здорові діди; їх і багато їздило, та всі невзамітку, а знаю тіко добре пъятёх: двох братів Шевців, шо жили там, де тепер німота населила Бабурку [2]), старого Скотівця, шо жив тут, в Сагайдашнім [3]), та Кучугуру і Громуху, котріх кишло і досі осталося на острові Хортиці—може замітили—одно супротів великіх могил, біля старого Дніпра, в бальці, де жив Кучугура, та де зосталось багато цегли; а друге, як знаєте, трохи вище за перевозом німецьким, в бальці Громушиній яма, то жив Гро-

[1]) Власенка изба стоитъ внизу села, вблизи скалы, возвышающейся надъ небольшимъ днѣпровскимъ заливомъ.

[2]) Бабурна—это не большая нѣмецкая колонія, расположена по правую сторону Днѣпра, въ балкѣ, въ 2—3 верстахъ отъ послѣдняго, противъ юж. конца о. Хортицы.

[3]) Сагайдашне—мѣстность въ 2 верстахъ выше Вознесенки, при Днѣпрѣ.

муха [1]). Приїдуть було до батька, тай загуляють так шо ну! було пъють, пъють у нас, а далі батька візьмуть з собою тай там кружають. Оце як підіпъють було, то начнуть росказувать про войну, та де хто стіко світа сходив; і татарюгів, і турків, і ляхів було позгадують; а далі про життя в Січі. Балакають, балакають, а потім як утнуть пісень, так аж хата ходором ходе. Кого було не згадають в пісні: і Нечая, і Лебеденка, і Калниша, і Перебийніса. Старий Кучугура було росказує, як Січ обступив військом якийсь то чи генерал, чи полковник; він тоді сам був у тім місті, де пани запорізькіх старшин згарбали і забрали. Багато росказував про те, як Січ брали, та діло було давно, забув; знаю тіко, що про те, як Січ такували, заводять було оцю пісню що:

Ой наш Харько, Харько—батько,
Все пъє та гуляє,
Авже-ж москаль Запоріжжя,
Кругом облягає.

[2]) Ой поїхав, Харько—батько,
Попросить цариці,
Щоб віддала степи й луки
По прежні границі.

«Не на те я, Харьку—батьку,
Москаля збірала,
Щоб я тобі, степи й луки,
Назад віддавала».

Та тече річка, невелика,
Заросла лозами,
Та заплакав Харько—батько,
Дрібніми слезами.

---

[1]) Власенко къ намъ обращался съ вопросами: «може замітили,» «може знаете». потому, что ему извѣстно было наше пребываніе на Хортицѣ съ цѣлью изучить островъ и, какъ рыбакъ, часто встрѣчался съ нами и бесѣдовалъ на Днѣпрѣ.

[2]) Послѣ перваго куплета пѣсни, произнесеннаго Власенкомъ, онъ по нашей просьбѣ пропѣлъ и послѣдніе три.

Дід Громуха був дуже старий; то оце було не виведе голосом за другими, то давай плакать, кінець столу сидя, а за ним і Скотівець. Боже, як подумаєш, що то стоїть та запорізька слёза, котрий може з роду не плакав: «тож то бідолагам так гірко прийшлось, що як згадають товариство, та аж не втерплять. Такіх старіх та здоровіх людей, як здумаєш, і нема тепер; шож то було з їх, як вони були молоді? Росказують було, як то вже дуже сіромахам не хотілось покидати Січ».

(Запис. Як. Новицкій).

18. Запорожскія пушки и кутья.

— Було як повечеряють запорозьці на голодну кутю, та вийдуть з рушницями проганять кутю, то піднімуть таку стрільбу, мов наче й справді война йде. На другий день на Водосвятіе йдуть було до Дніпра і пушки за собою везуть. Як тіко попи начнуть хрест вмочать в воду, то вони й палять з пушок. Ще я добре знаю, як в двадцятих годах в Камнянці з пушок кутю проганяли, бо тоді були й попи ще з запорозьців.

— *Сохранились ли эти пушки и теперь?*

— Де вам сохранились? Начальство лоцманське давно вже їх захарпало,—ще я був парубком.

(Изъ разсказовъ Лоцмана Осипа Омельченка, въ селѣ Камянкѣ на днѣпровск. порогахъ запис. Яковъ Новицкій).

19. Разбойники въ Новороссіи,—см. XI отд. № 8 (Могила Галаганка), № 11 (Капитанъ-могила), № 14 (Савуръ-могила).

20. Гайдамаки въ Харьковской губерніи.

а) І тепер повище Богородишногоє міста, де жили гайдамаки; одно зветься Осударів яр, друге Погрібівській яр, а третє Городище. Осударів яр прозвали, шо там осударева казна закопана. Віз, кажуть, чумак осударю з линії гроші двома парами, а тоді шляху на голу долину не було, а був шлях через Тепляньский ліс.—От гайдамаки і перехватили того чумака і завели в яр,

викопали яму і вивернули туди ті гроші, возами затоптали, а чумака пустили, та з тих пір і зветься той яр Осударевим, шо там осударева казна. А Погрібівській як, то там були погріба гайдамацькі, там і досі пещери є, де вони жили. Городище, шо кругом валом обнесено і канавою, а по середині тічок є, та їх саме вся братія жила. То, росказують, поїхав туди чоловік дров рубати, а другий в лісі вже і кає єму, шо в городищі, де саме ворота, клад є, та ще там де тічок посеред городища, і приміти всі росказав. Приміти, шо є дуб, весь прострелений, то вони все в ціль били з піщолів, приміти найшли, а грошій нема.

b) Вони все по лісах жили, отце вилізе який з них, встроме пику серед дороги, панчу (повсть) простеле, коня заарканe, а сам ляже спати, то чумаки їдуть—і солі, і риби, і пшона, там шо є, накладуть на ту панчу і їдуть собі, а як не дадуть, то всю валку обідять.

c) А то моя баба росказувала, я тоді маленьким ще був, як ограбили вони в Цареборисовім Чугая, а він тоді там шинкував, та вдарились до перевозу, а перевоз тоді був верст сім вище Богородишного, переїхали. Ну, давай, кажуть, тут затагануєм, а вони, звістно, як козаки, все з собой возили; тіки шо наварили каші, випили добре, а тут за ними і погоня, все общество з дрючьями. «Давай, кричать на перевощика, парон!»— Той дід хотів встать парому подать, а гайдамака підняв піщтолет та: «отце твоя, діду, смерть, тіки ти всташеш».—Ті погоня кричать: давай перевозу, а діду вже звістно смерть, а гайдамака і озиваеться: «може, каже, вам гостинця дать, от підстав грудь, то такого дамо гостинця, шо і жінці і дітям повезете, так та погоня і вернулась ніс чим».

(Святогорскій монастырь, разск. монахъ, урожснецъ села Богородичнаго, лѣтъ 65 1873 г. Зап. Манджура).

d) Був у нас колись, а це давно було, старий рибалка Бабак. От раз поїхав він рибалить за Пичужино, це верст сім нижче Титянівки і найшов хижу, а там та жили розбойники дванацять чоловік і на те времня їх дома не було, поїхали кудись пана грабувать.—От він заходивсь, наловив риби, си-

дить в хижі і варе, дожида їх.—Приїжають розбойники. Шо, говорять, за невежа у нас в хаті; подивились в вікно, аж він сидить, рибу варе.—Ватажок і оклика:—«Діду, пугу!»—А він—козак з лугу!—Бачь, каже ватажок, ще скурвий дід і окликаеться; бережись, діду, я тебе заклейню!—«Клейни,» каже.—А повернись до нас передом.—«Та клейни, каже, із заду». От той з пістоля стріль, тіки зашкварчало і юшка потекла, він з другого, і с того тіки зашкварчало. «Ну ще, каже дід, стріляйте ви». Ті, ёго братія, хто не стрельне, зашкварчить, юшка потече тай тіки. Ну, каже ватажок, проси нас, діду, в гості».—«Та милости просим, я це, каже, для вас і наготовив». Посадив їх за стіл, угоща. От як накормив добре—тепер, каже, я вас буду клейнить, та якого не озьме за руку, виведе зза стола та макогоном по потилиці, по потилиці тай випха с хати. Поклейнив всіх, сам спати ліг, а вони ходять кругом хати, ні в хату не війдуть, ні от хати не підуть. «Давай, кажуть, прощенія просить, а то він нас всіх в острог позабира. От встав дід. Шо, пита, ви тут?» А вони всі—прости нас, діду. «Ну, каже, добре, та шоб вас тут не було, та повів їх за межу, та якого виведе на межу, вихрить, вихрить, ступай, каже. Випровадив, вони ёму і кажуть: «ходім, діду, з нами, ми тебе будем за батька почитать, бо ти такий, шо тебе нішо не озьме».

(Банное. Изюм. у. противъ святогорскаго монастыря раз. дід Кулемза, лѣтъ 70. 1873 г. Запис. Манджура).

21. Король польскій Понятовскій и Екатерина II.

1.

Як остались ляхи без короля, то цариця наша Катерина почала вмішуваться в ляхівські діла й хотіла поставити королем одного багатого ляха. Раз послала вона лист до ляхів, щоб вони прислали до неї того, кого хтять зробить королем. Ляхи дуже серделись за те, що Катерина вмішувалась до ніх. Як прочитали вони лист та й кажуть: *вшисткі їй маць, цо то бендзе, ежелі ми бендземі слухаць баби, то ми посадзем ю під кундзелю на саму вельконоц!*» Але все таки послали до неї хоч наймита

того самого пана, которого хтіли зібрать королем. Приїхав він до Катерини, а Катерина й пита єго: «хто ти такий».—«Я, каже, наймит того, кого хотять зібрать королем».—«А як тебе звуть?»—«Понятовський».—«То будь же ти король польский? Ти кланявся всім ляхам, нехай вони тепер тобі поклоняться». Зараз же послала з ним таке в Польшу козаків й ще багато війська, і Понятовський став королем в Польші. Тоді Катерина й каже ляхам:—«А що? ви сміялись з мене, баби, а тепер я з вас посміюсь, бо я зробила у вас королем паньського наймита!»

(Каэтановка, Звенигородскаго уѣзда. Запис. Евг. Борисовъ).

2.

Тими гайдамаками Катерина тішилась. І як то, що баба та на царстві сиділа! Вона у поляків короля їдного скинула, а конюшого Понятовського настановила. Каже, той польский король не схотів сам бачитись з нею, а послав свого конюшого до неї. Як той конюший приїхав і дає її пісьмо; вона пісьмо теє прочитала і говорить ёму: «як ти називаїся, *мой любезный*?....»—«Понятовськії» каже той.

—«А, ти Понятовський».—«Будеш же ти круль польский».

Послі того король вже хоче Понятовського з світа згубити. Понятовському сказали, шо—«тибі смерть готуїться, стережись».

Понятовський бере нічъю коня і до втёку; тікає до Катерини. Вона була тоді в «Білі-Церкві» він впав перед нею і став плакати. Ото Катерина і сказала ёму: «не бойся, мой любезный, от тобі сей час буде сорок тисяч козака»... Тоді король той уступивсь.—Катерина виїзжала з Варшави і пісню співала:

«Поляки Полщу ой та запропастили,
Без войни та без грошей москаля до неї пустили».

(Запис. Менчицъ).

22. Паны Потоцкіе и конфискованные крестьяне.

(1830).

За старого Потоцького сидів там (в хуторі) мужик, Бех. І то грапові в прекметі,—що багатий дуже мужик і хутір має гарний. Бери виругованй того мужика; нехай там він не буде... І взяли той хутір на пана.

Е, за панів добре було. Як молоді Потоцькі їхали у матеж, то громада прийшла до них, лазять їм по ногах, просять; «не їдьте, то нещастя, поробіться слабими»... «Не можна, сказали; тра йти!» Так і не послухали старіх людей.

Після того нас повернули в улане, і стригли нас, на вали гонили.

— Як то на вали гонили?

— Оце де трохи вищенько, горбочок або що, то вижинуть нас, там нас муштрують. Таке з нами робили; аж дальше приїхав їднорал і питає у громади: «може не хочете бути уланами, може підете у земледельці?»—Старі люде й сказали: «нехай буде прама казна». Так ото й присягнули на казну.

(Запис. Вл. Менчицъ).

23. Месть польскаго пана крестьянину.

Чи була коли біда така, як оце народ терпів, як під панами був?.. Як згадати, то аж тіло терпне... Просто як Сус-Христос на хресті терпів, так народ тоді терпів.—З Пучуёк мужик та сказав в суді, що ёго пан у себе держить пороху багато, рушниці і ще де чого багато. Приїхали судові шукати; вони б і найшли, як би шукали так, як повинно бути... У пана не найшли нічого такого, як мужик казав, а мужика того оддали панові до рук. Пан взяв того чоловіка і забив у залізо і так у кайданах ходив той чоловік цілих два роки, і на кожен день той пан казав мужика того два рази бити, і так по два рази клали і били. Бувало, як прийде до церкви, то подивитись на нёго: жовтий на лиці, аж в душі холоне; як придивиться, такий жовтий та такий страшний, така дуже мука велика була ёму. Та ото побув він у тіх залізах та висох дуже і помер. В церкві, бувало, бразне залізо, то обернеться, стоїть він... то так, Господи, ніяково, як глянеш на нёго. Пан, бувало, позволяє ёму ходити до церкви....

(Запис. Вл. Менчицъ).

24. Панскій атаманъ на томъ свѣтѣ, см. въ отд. VIII, № 29, 2 (Разбойникъ).

25. Разсказъ крестьянина о старинѣ и современности въ 1862 г.

Весною 1862 года, по дорогѣ изъ Кіева въ м. Бровары (Остерскаго у. Черниг. губ.) встрѣтилъ я старика изъ—за Прилукъ. Мы поздоровались. «Звідкіля ви?» пита. «Із за Чернигова».—«Не по одній нам дорозі! тілько до Броварів».

Мы пошли вдвоемъ. «Як у вас за Прилукою живеться?» спрашиваю.—«Так собі,»—«як і завше!»—«Чи ви волні?»—«Ні, паньські!»—«Що ж у вас уставні грамоти на землю пишуть?»—«Є, ні! нема нічого; ніхто сёго й не знае. Люде кажуть.... та що, кат ма долі на наше щастя!»—«Хіба пани дуже не добрі?»—«Ніякі, так собі як пани! ось стара пані була ледача людина; дітей зовсім позанапащувала: казна в яку службу загнала, загинули марно. Хму! А рідна мати! Тай її же добре прийшлось. Захотіла за москаля за між піти; от і взяла з ним шлюб; він же не був дурний, спочатку підбився її під ласку, потім поїхав у Москву тай запродав там якось усе жінчине добро своїй сестрі; ця приїхала, та усе й загарбала: і поля, і села! Прийшлось нашій пані бідувати на старість у мужичій хаті, а сини її то так, кажу, марно загинули. От що?»

Разговорившись, старикъ говорилъ дальше: «Та й у москалевої сестри не було дітей. Ми її мало й бачили. Кажуть, що померла і нікого після неї не зосталось; все пішло в чужий рід, в чужі руки! Понаїзджало панів з Московщини дуже багато.—Скільки їх вже попропадало, одже ж все ще восмеро є. Ох, ох! за старіх нічого це було, а як пороспложувались, так погано стало. Тепереньки ж таке що й сказать не можна! Люди кажуть воля, а нам зовсім неволя! Оберталися ми до мирового, казали ёму. Та що казать! на кого казать! Вони їм, тім средникам, платять, ну, вони за їх і тягнуть руку. Хоч кажи, хоч не кажи, нема ні поради, ні запомоги. І чорт зна що виходить: одно на лихо коять! Підмовляють на якийсь то оброк; по їх—плати та викупай, та тільки те й роби, що плати. Сказано, собаку привъязано, то вона і бреше! Який оброк? та й с чого ёго заплатиш?

з шкури! та її й так доволі драли, зовсім облупили, не дурно кажуть тепер: волна! Хму! А з землі? за віщо ж то за свою землю, та ще й платити? Бог її нам дав, Бог і візьме. Ми всі знаємо, що Налех зайняв «Островище» собі в займанщину; до його всі підсусіжувалися по волі, і по своїй—і по його волі, як хто хотів; се ще було за Катерину царицю, коли знаєте. Ну, й жили собі усі у нас тоді добре; землі було в ті часи багато, люду мало, всего, кажуть, було доволі, нічого, що тепер, не було. А вже ото вона, (Катерина), бачите, прислала того, як його, волоха, генерала чи що якогось, хто його зна. (Давня це річ!) Волох той і оселився у нас; усім землі доволі було. І до сього почали підсусіжуватись; він почав орудувать; про те, на роскошах, ні до кого не мішався, нікого не займав: добра, кажуть, людина була. Діти ж пак його повдавались ледачі, приперли добре так, що багато і в утікачі пішло!

Про те, бачите, людей росплодилося, роскоренилося до ката; почалась тіснота, землю поміряли, поділили, з підсусідської запомоги зробили панщину..... Людім після колишнеї волності так тяжко прийшлося, що якось були взяли тай пішли всі заразом геть! Бо обридло од сучих дітей напасти приймати. Аж зза Кієва завернули, до тії старої ледащиці пані! Посіли ото знов.... а тепереньки нікуди й іти! навкруги станового та всякого иншого началства всюди до біса позаводилося. Може й справді прийдеться свою землю, своєю кровъю политу, викупляти!»

(Изъ записной тетради П. А. К.).

ПРИЛОЖЕНІЕ КЪ 13 И 14 №№.

26. Разсказъ шляхтича польскаго о гайдамакахъ.

To proszę, niebożczyk ojciec opowiadał o tych Hajdamakach. W te czasy, w Czarnorudce był szlachcic, pan Chodakowski, zamożny, bardzo zamożny. Zapewnie, u niego, jak u gospodarza, nie bez tego, żeby nie było najmytów. I jeden z tych chłopów za coś takiego rozgniewał się na swego pana. Oto rozgniewany ten chłop rzuca wszystko i poszedł do Haj-

damaków. A oni, proszę pana, mieli sobie mieszkanie we Wczorajszem, i tyle ich było, że wszystkich było tylko cztyry człowieka. Ten chłop idzie na tę porę do nich i opowiada, że taki i taki obywatel z Czarnorudki ma pieniądze, jest majętny, bardzo majętny. A co teraz?! Zgromadzają się te wszystkie łotry i ruszają, panie dobrodzieju, do Czarnorudki. Przyjechali oni ku Czarnorudce, a noc, panie dobrodzieju! Wchodzą do pokoju; zaraz złapali pana Chodakowskiego. Wzięli go; teraz jeden pyta się: ,,masz pieniądze, masz! mów; kiedy nie chcesz łycha dostać, rozpowiadaj gdzie one, mów wszystko". Co tu robić? Taka gwałtowna rzecz? Ten szlachcic długo nie odpowiadał, na wszystko, o co pytali go; mówi, że: „nic u mnie niema, jestem biedny człowiek". Oto oni postawili go pośród świetlicy i nasypali jemu żaru w cholewy. Męczyli, mordowali go gwałtownie. On nareszcie nie wycierpiał, rozpowiedział wszystko za swoje pieniądze, wskazał gdzie. To te łotry zabrali wszystko, co miał ten gospodarz, a potem poszli do drugiego szlachcica. Odbywa się to wszystko. Mój ojciec, wzruszony tym gwałtem, nie wiedział co robić, porwał się do ekonoma, oznajmić mu, żeby ratował. Tylko co mój ojciec do ekonoma, a już oni swoją wartę rozstawili po wszystkich miejscach. Żadnego sposobu nie było umknąć od ich rąk. To zabrali mego ojca w swoje ręce; jak było już wszystko skończone, ułożyli swoją zdobycz—i cichacza ruszyli szlachem do Berdyczowa. Oto już stali na odpoczynek i mówią do mego ojca: ,,co, chcesz z nami?" Zatem zbatowali swoje konie i mówią do ojca: ,,stawaj na czaty! Zbudzisz nas jak w Białopolu będzie słychać: koziu, koziu". Mój ojciec pilnował całą noc, i kiedy ich zbudził, słychać było, że już żydki w Białopolu nie spią. To przyjechał do Białopola i zaraz do karczmy. Jeden stanie z téj strony na bramie, drugi — jemu na przeciwko i do arendarza: ,,dawaj pieniędzy". I tak ze wszyst-

kiemi robili. I jak rozpoczęli tę swoją robotę, to żydzi ze wszestkiego miasta nosili do nich pieniądzy, a Hajdamaki rozesłali burkę śród miasta i na tę burkę odbierają pieniądze.

Na tę chwilę pojazd jakiegoś dziedzica przybywa do Białopola. Hajdamacy rzucili się do powozu i pan ten wypalił na nich z pistoleta, to jeden mówi do niego: *та не плюй, сучий сину, не плюй.* Ten pan powtórnie wypalił, a na tę porę kula padła na ziemię. Tedy już wyciągnęli pana dziedzica z powozu i mówią ku furmanom: *А добрий цей ваш пан?* Furmanowie mówili o nim, że dobry, bardzo łagodny pan. Ale cóż? To nic jemu nie pomogło: Hajdamaki wzięli go w swoje ręce, taj batogiem jego tak spasowali, że miejsca żywego nie było na ciele, a potem płótnem go obwinęli, zabrali u niego wszystko, co miał, położyli jego w powóz i odprawili go dokąd kierował się, to jest do małei Czerniawki. Przyjechali tam zajeżdżają do dworu, ziwołali gromadę we dworze, i pytają się u gromady: „co wasz pan, jaki był?“ Gromada odpowiedziała, że człowiek był łagodny, krzywdy nie robił. Hajdamaki mówią do gromady: *Ми з вашим паном, в Білопіллї, трохи пожартовали; але ми его не забили до смерти, поïхав собі живий.* Zatem odemknęli loch u pana dziedzica, to, co tam było trunku, wszelakich rzeczy do jedzenia — to wszystko pozwolili Czerniawieckiéj gromadzie zabrać. Mówią ludziom: *Пийте, люде, берiть, що хочте. Це ваша праця!* Poszli do stajni i wzięli koni, jakie najlepsze. Memu ojcu takiego konia dali, że więcéj jak 50 dukatów był wart. Mego ojca już tam puścili, ruszają sami do Umania. W lesi Łybedynie oni obrąbali się i mieli sobie tam mieszkać.

(Запис. Вл. Менчицъ).

XI.

Преданія о мѣстностяхъ.

1. Какъ иногда получаютъ имена урочища.

I. Градова криниця.

На яру під селом Чорнорудкою [1]) є криниця, називаїться вона *градова криниця*. За тую криницю росказують, то Бог єго знає, старі люде. Якийсь чоловік взявся до неї, хтів може її викидати, може цямрини поробити, хто єго знає, шо він там хтів; досить того, став коло неї поратись. А вона сибі так була криничка, ніхто її не чіпав, вона далеко од села, на яру... Як взявся той чоловік до теї криниці, то град дуже великий впав на землю. Ото і стала з того часу криниця градовою зватись, градова й досі градова.... (Запис. Вл. Менчицъ).

2. Каснерів хутір.

То за старого ще грапа, Потоцького, був каснер, що кассою завідував. І заможний був, всёго було: коні, воли; мався той каснер. Ото раз і надібрало щось касу. Він нічого: досипав. Ба другий раз знов щось багато, багато не стало грошей. Каснер ще раз досипав касу своїми грішми. Коли так незабаром знов надібрало касу; він не міг нічого зробити, взяв тай застреливсь. Ото єго і хутір був, що видиться. Діти зостались, старший син зоставсь у дома, ото хутір обкопав, хату построїв; а менший у віську чин заслужив.

(Бердич. у., Кіевск. губ. Запис. Вл. Менчицъ).

---

1) Кіевск. губ.

3. Злодійська доріжка [1]).

— Чи ти бак, Василю, не знаєш, чого ота узенька доріжка, що в Редьковщині, зоветься злодійською.

— А, сяя! Се ж Венгер був колись, оціх Венгерів, що тепер, дід чи прадід. Несчисленне багацтво було в єго, кажуть; погреба глибокі були покопані з залізними дверми, а в тих погребах усячини: і грошей, і одежі всякої повні. А він усе теє крав; звісно, то в своєму селі, то на стороні де. То оце вкраде і везе за село, да тією доріжкою—сам і доріжку проложив аж до того болітця, що коло мостка, ото що рів прокопано; у тому болітці усе й ховав. Затим же теє болітце й досі зоветься Савчиним,—єго бачте Савкою звали, та й тепер Венгерів инші зовуть Савченками. От як дознались опісля люде, що він крадене тудою возив, то й прозвали ту доріжку злодійською. А він такий був, той Венгер, кажуть, що оце вкраде у кого небудь що на своїм селі, а той чоловік почне єго просить (бо люде примічали, та боялись єго всі: звісно несчисленне багацтво), та й могорича купить, то він поїде до того болітця, забере теє, що в того чоловіка вкрав, та й одвезе у пущу. «Іди, каже тому чоловіку, отам твоє й отам». То той і забере. А тогді кругом нашого села усе пущі були; оце Нагаллє, що за шляхом, зоветься, Редьковщина, Лапківщина, коліно теє,—се все пущі були несходимі, несчисленні, аж туди до Попасного і к Дроздівським лісам. А тепер бач на яке попереверталось: орем усюди. Ми якось не дуже давно, годів десять чи що, впорали на своєму шматочку у Редьковщині дубовий пень; да такий здоровий дуб був, що мо б і втрох не обняв. (Изъ черниг. тетради А. И. Л.).

4. Чорнеча гребля [2]).

Був я якось у Кузюренка Демъяна. Не скажу вже, чи на великоденних святках це було, чи так якийсь празничок, тілько позвав мене до себе Демъян, по чарці випить. І Сіренкових їще

[1]) Черниг. губ.

[2]) Черниг. губ. Нѣжинск. у.

покликав: Яков пришов з Параскою, й Самійло. Посідали за стіл, випили по чарці, по другій, закусили, та й почали балакать. Не знаю вже, що таке Параска росказувала, тільки каже щось «Чорнеча Гребля;» я й питаю: якая, кажу, Чорнеча Гребля? —«Та сяя ж, кажуть усі, що за хутором, за Хведорівками».— «За Свистухами, значить, за моїми родичками,» додав Демъян. Зареготали усі. А я, кажу, і не чув ніколи, щоб єї звали Чорнечою.—«Ні, Чорнеча, з віку Чорнеча».—Чого ж се вона так зоветься?—«А Бог ёго святий знає,» каже Параска, та так глянула, вже й видно, знає та не хоче говорить. А тут Вівдя Демъянова знов по чарці; випили.—Ну бо, дядино Параско, роскажи будь ласко, чого се гребля Чорнечою зоветься?—«Та коли б не гнівно було»... А чого там гнівно, озвавсь Яков: хіба там що теє, чи що?...

— Та отже ж як воно, коли вже захотілось вам послухать, отак було, кажуть; мині свекруха покійниця, хай царствує, росказувала. Колись давно ще, прадід ваш чи що, жив у хуторі, де от і тепер хутор, дак при ёму сією греблею кголдували чорниці якісь, чи Ніженьськи, чи Бог їх знає якії. І млинів там два стояло водяних і при тих млинах безпреч дві чорниці сиділи: звісно то, за млинами дивились, розмір брали. От одна чорниця, звиняйте, і виявила дитинку, єї за це й посажено в камъяний погреб за залізні ворота. Дак вона й переказує вашому прадіду: «Постарайся, каже, щоб мене випущено, до твої млини будуть і гребля». Той як почав старатися, як почав, то й вистаравсь, і випущено єї із того погреба. От ёму за це й гребля досталась і млини тії. Оттак кажуть, да Бог ёго знає, чи правда воно, чи мо так блеють.

— А вже ж Бог ёго зна, каже Яков: я чув, дак кажуть, що була тая чорниця якась тітка вашому прадіду, чи сестра; і гребля була єї, і млинів два. Дак як умерла вона, то вашому прадіду все й досталось. (Изъ черниговск. тетради А. И. Л).

5. Буняково замчище (около села Деревичи) и Пастина могила (около м. Мирополя. Новградволынскаго уѣзда).

Про це замчище багато де чого росказують. Найлучче як би ви спиталися у нашого добродія, у єго там у церковних записах, кажуть, є переписано про все: і коли ті вали повисипувані і хто тії мури мурував, що тепер од їх тільки цегла та камінячки валяються,—про все там є; то, бачите, инші говорять, що там колись місто було,—ніби на тому городищеві; говорять, що й церква була і що тую-б то церкву перенесено в Деревичі. Ще росказують (хто єго зна, чи воно казка, чи що, так старі люди росказують, то й я за ними) що ніби колись давно, давно сидів у тому городищові якийсь лицарь, звався він шолудивий Буняка. І був той лицарь не аби який,—навіть і тілом не такий як повинно бути людині: мало того, шо страшенно великий, ще, вибачайте, у єго печінки й легке та були на версі, отак от і стреміли за плечима, такий то не подобний був той Буняка! Ну, жив він собі у городищеві, і дуже єго всі боялись; найстрашнійший же був він ось через що: їв людей! Отак таки справді їв; оце, кажуть, звелить було, щоб єму привели що найкращого хлопця, та візьме та і ззїсть; і так кожного: що приведуть, то й зітне, то й зітне. Багацько позбавляв Буняка таким способом людей, але ж таки й єму добра причина сталася! Прийшла, бачите, черга іти в замчище, тоб шо на вбій, якомусь то там хлопцеві (бо то хлопців тіх по черзі брали і постачали Буняці). А в того хлопця та була тільки мати, батько не давно вмер. От Ота бідна мати плаче вже плаче, та побивається, що нікому поратувати хлопця. А як єго виратувати? Плакала та жінка, плакала, а далі щось то їй прийшло на думку, перестала побиватися, розважилась і просить тільки людей, тіх, що мали вести хлопця до Буняки, щоб зачекали годиночку, поки вона щось зготує синові на остатню дорогу. Ті кажуть: добре. От чекають; а вона взяла, пішла націркала у себе з грудей покорму, замісила з того покорму тіста, спекла періжків, та даючи

їх своему хлопцеві й каже: «на ж, сину, тобі оці періжки, та ось що з ними зроби: як прийдем до Буняки, то конешне підведи его, щоб він хоч едного періжка ззїв; оцим ти маеш визволитися, бо як Буняка наїстьця моїх періжків, то вже тебе не займе, для того, що вважатиме тебе за брата (то б то через її покорм)».

Ну, той хлопець так і зробив: як прийшов у замчище, то умисне й став так їсти материні періжки, щоб Буняка побачив. Той побачив, та й питаеться: «що це ти їси?»—«Це,» каже, «міні мати дали, виряжаючи в остатню дорогу».—«А дай лиш,» каже Буняка, «покоштувати, що там воно таке!» Хлопець оддав ёму періжки, а він і поїв їх. Як же наївся Буняка тіх періжків, зараз і почув, яка в їх заправа була. «Ну,» каже, «хлопче, дякуй своїй матері, що так мудро вхитрувалася: тепер ти еси визволений від смерти, не можу бо я тобі того лиха заподіяти через те, що ти стався міні братом.

От той хлопець уже такий радий, такий радий, неначе справді в друге на світ народився! ото ж хотів був по тій розмові мерщій до дому бігти, а потім роздумався тай не побіг зараз: «останусь лиш я,» каже сам собі, «на який час тут ще; я, мовляв, тепер безпешний, Буняка мене не ззїсть, а тим часом зроблю ось що: заподію нашому ворогові таке, щоб він не тільки мене, але й нікого більше не міг безвременне на той світ загоняти!» Ото ж і зостався при Буняці; у ночі Буняка заснув, а той хлопець мерщій до ёго в хату, підступився нищечком до ліжка, та черк ножем і відтяв Буняці печінки (вони ж, бачите, на версі були)! Як відтяв, Буняка зараз і пропав!

(Слышала Ольга Коскачева отъ крестьянина села *Деревичи*, Новоград-волынскаго уѣзда).

2.

В сёму миропільському займищі, от що звуть *Буняковим,* в гору по Случі, за місчечком, у лісі, жив колись то давно поганий Буняка, ворожбит, татарин. Коло того займища, давно колись був перевіз через Случ і йшов шлях на Бердичів; того ліса, що навкруги ёго теперечки росте, зовсім не було. От той Буняка дуже любив Настю, тутешню таки дівку чи молодицю,

і взяв її до себе, за жінку. А вона його не любила. Та ще як стала з ним жити, то й догляділася, що у його печінки на версі, так просто за плечима, і побачила вона, що то він не аби з ким знається.

От та Настя якось одкралася. та й утекла од Буняки; а він догонити! Наздогнав її у степу, що тепер за Миропільлям, туди до Гордієвки, вговорює вернутися, а вона каже, що через те й через те не хочу. Тоді Буняка бачить, що вона про його все знає, та й убив її. Ота ж сама Настя сказала була, щоб на її кошт поставили у степу корчму. То от, де її вбито, всипали могилу,—так вона й зветься Настина могила, а на шляху за Миропільлям постановили корчму,—вона й тепер стоїть і теж зветься Настиною.

(Слышано отъ крестьянина, въ мѣстечкѣ *Міропілья* и передано Ольгой Косачевой).

Конечно, замчище Деревическое не имѣетъ ничего общаго съ Половецкимъ ханомъ Бонякомъ, котораго только имя осталось въ память въ той мѣстности, по которой онъ проходилъ во время набѣга на Галиччину и Угровъ въ 1097 г. Бонякъ называется *безбожнымъ*, *шелудивымъ* въ Лавр. лѣт. подъ 1096 г. и является колдуномъ, разговаривающимъ съ волками, также подъ 1097 г. (Лавр. л., изд. 1872 г., стр. 224, 261). Другой варьянтъ о гайдамакѣ Бунякѣ, людоѣдѣ, см. въ Богданѣ Хмельницкомъ Костомарова, I т. стр. 180: здѣсь преданіе о немъ связано съ могилой близъ м. Вербы, между Кременцомъ и Дубномъ.

А.

МѢСТНЫЯ ПРЕДАНІЯ, СОБРАННЫЯ ВО ВРЕМЯ ПОѢЗДКИ НА ДНѢПРОВСКІЕ ПОРОГИ ЯК. НОВИЦКИМЪ.

Въ концѣ мая 1875 года, во время поѣздки на Днѣпровскіе пороги, намъ пришлось проживать нѣсколько дней въ лоцманскихъ селахъ Камянкѣ и Старыхъ Кодакахъ, выжидая благопріятной погоды, чтобы проплыть пороги на плотахъ. Села эти населены еще во времена запорожцевъ, и намъ казалось, что въ нихъ, болѣе чѣмъ въ другомъ мѣстѣ, можно легче всего собрать историческія преданія и пѣсни. Дѣйствительно, мы не ошиблись: въ этихъ селахъ сохранился еще чисто запорожскій духъ, и онѣ

богаты преданіями и пѣснями старины. Но и здѣсь, какъ и во всѣхъ малорусскихъ селахъ, не легко заставить старика пропѣть ту или другую пѣсню, или разсказать что—нибудь о прошломъ. Малороссъ дѣлается развязнымъ и довѣрчиво относится къ вамъ только тогда, когда вы съумѣете расположить его къ себѣ, когда познакомится съ вами ближе, узнаетъ цѣль вашего прiѣзда, вывѣдаетъ, «не чиновникъ ли вы» и наконецъ, когда вы въ его убогой хатѣ раздѣлите съ нимъ вмѣстѣ хлѣбъ-соль и чарку водки, а потомъ угостите и его въ свою очередъ. Послѣднее условіе самое главное въ быту хлѣбосольныхъ малороссовъ и намъ вездѣ приходилосъ прибѣгать къ этой мѣрѣ, въ особенности, имѣя дѣло съ стариками. Встрѣчали не мало и такихъ разскащиковъ, отъ которыхъ трудно услышать что—нибудь прежде, чѣмъ онъ выслушаетъ васъ. «Ви люди грамотні, ви роскажіть нам що небудь про старовину, бо більш нас знаєте». Вотъ что большею частью отвѣчають на просьбу разсказать что—нибудь. Разумѣется, передашь одинъ другой фактъ старику изъ исторіи родной Малороссіи, передашь раньше записанное гдѣ—нибудь историческое преданіе, разшевелишь этимъ старика, и тогда успѣвай записывать. Таковъ намъ попался и лоцманъ с. Камянки, «Осип Омельченко,» съ преданіями котораго мы сейчасъ познакомимъ нашихъ читателей. Передаемъ слово—въ—слово записанные нами разсказы о могилахъ.

6. Могилы „Близнецы", (Кладъ).

Ще не було села Камнянки, а в Старіх Койдаках (въ трехъ верстахъ ниже Камянки) шинкував мужик. Приходе раз до ёго чоловік й каже: «дай горілки!» Шинкарь дав. Випив чоловік горілку й каже: «ходім за мною, я тобі заплачу». Привів ёго с Кайдаку аж до могил Близниців, а там лёх очинитий; въ лёху сидить старий чоловік, закований в залізо. Той чоловік взяв у закованого діда грошей і віддав шинкареві. Пішов шинкарь до дому, а чоловік, випровадивши ёго, вернувся назад у лёх і після того шинкарь вже бильш ёго не бачив. Росказував шинкарь, шо лёх на полудень від шляху,

під могилою, збоку. Де хто із старіх балакають про лёх, шо він і тепер з грішми.

7. Сторожева могила.

Встарину були забіги. В робоче время, в жнева, стоїть, було, козак з віхою на Сторожовій могилі і дивиться кругом, бо з неї видать скрізь, то оце як забаче було, що йде орда, то він віху об землю і тіка в Кайдацьку кріпость. Люди було в степу все поглядають на віху; углядять було, шо віхи нема, та втікають і собі в кріпость. Віху ту далеко було видно, бо й віха висока, й могила висока.

Могилы Близнецы (двѣ) и Сторожевая находятся вблизи селъ Камянки и Кодакъ. Первыя двѣ видно съ берега Днѣпра, на горѣ (вблизи деревушки Мандриковни), а вторая удалена въ степь. Съ могилъ отлично можно наблюдать окрестности.

8. Могила Галаганка.

Жили на цiї могилі розбойники з ватагом [1]). Як забачать було з могили, що їде чумак шляхом, то винесуть ратище і застромлять над шляхом. Як доїжжа чумак, то вже й зна, що треба класти всёго потроху с харчів, які в ёго є; покладе і їде собі дальше. Які чумаки нічого не клали, то розбойники їх грабили. Це було після того, як цариця стакувала Січ, бо розбойники були з запорозьців.

В Сухачевці [2]), літ десять уже буде як умер старий дід, покійник Прихідько. Було ще за жизні старий дід багато де чого росказує про Галаганку. Було каже, ёму літ дванадцять як пас він вівці біля Галаганки. Раз, каже, стали варить куліш, коли до їх приходе пъять чоловік: два заковані в залізо, а три ні; ті два були, кажуть, розбойники, а три чоловіки гнали їх в Томаківку [3]). Наварили чабани кулішу і дали всім пъятём попоїсти.

---

[1]) Ватаг це-б то старший отаман у розбойників. Примич. разскащика.

[2]) Село въ 12—15 верстахъ отъ Камянки за г. Екатеринославомъ, надъ Днѣпромъ.

[3]) Село Екатеринославскаго уѣзда, между г. Екатеринославомъ и м. Никополемъ, въ степи.

От як поїли розбойники куліш, повставали, помолились Богу, подякували і кажуть чабанам: отут, хлопці, шукайте грошей; тут, кажуть, на всхід сонця, біля могили, закопано грошей дуже багато: один лёх з золотом, а другий з ломом [1]). Приміти, кажуть на лёху, що з грішми, лежать чотирі каміня, на дверях як раз, зверх землі; на лёху, де лом, нема приміти. Погнали розбойників, а чабани й заходились ножами та паліччами копать. Копали, копали й понаходили каміння, та такі великі, що й з міста не зворухнеш; бачать, що нічого не зроблять, та взяли те каміння, тай загорнули упъять землею і більше вже й не копали.

Як виріс Прихідько, то взяли ёго в салдати, і там він був тридцять літ. Після служби прийшлось ёму чумакувать; віз він раз хуру з губернії в Кічкас; приїхав до Галичанки, пустив волів на пашу, а сам заходивсь шукать приміти, де колись він бачив каміння; шукав, шукав с півдня і не найшов того міста. Старі люди кажуть, що тіх грошей і досі ніхто не забрав, бо вони глибше ввійшли в землю.

Могила Галаганка находится въ 20—25 верстахъ отъ Днѣпра, на языковской степи, Екатеринославскаго уѣзда. Мимо нея издавна проведена почтовая дорога, по направленію отъ Екатеринослава въ г. Александровскъ.

Слѣдующія два преданія записаны въ с. Волохскомъ, у порога Лохана, со словъ крестьянина Тимоѳея Каверелы.

9. Срільча скеля [2]).

За Срільчий острівок давно між людьми балачка є, що там закопані гроші. Запорозьці, кажуть, викопали на острівку яму, поклали туда свій скарб: талярі золоті та срібні, за-

---

[1]) На вопросъ, не знаетъ ли старикъ, какой ломъ былъ въ лёху, онъ отвѣтилъ: «та бачите який це лом: це, кажуть, то ризи срібні та золоті з ікон, то посуда разна золота та срібна, може поламана та погнута. Казав Прихідько, що було запорозьці з Польщі всёго наносять, бо й панів і церкви їх грабували».

[2]) «Срільча» скала расположена на правомъ берегу Днѣпра, ниже порога «Лохана»; весной отдѣляется отъ берега незначительнымъ проливомъ, пересыпаннымъ камнями, образуя такимъ образомъ каменный, небольшой островъ; отъ скалы до лѣваго берега Днѣпра пересѣкають камни.—Это «Стрільча забора».

лізо, ружжя і де що инше; тоді взяли й засипали піском; потім взяли хлопця, літ 12, котрого украли на Вкраїні, положили на тім місті, де скарб, і давай ёго бить лозинням. Вибили добре, тай питають: «а що, знаєш за що бъємо?»—«Не знаю», каже хлопья, а само плаче сердешне. Запорозьці давай упъять бить хлопця. Перестали і упъять питають: а що, знаєш за що бъємо? —«Ой, татусенькі, рідненькі, їй Богу не знаю», каже хлопець. Вони ёго в трете давай пиріщить. Кричало, кричало бідне хлопья. а далі аж охрипло. «Годі, кажуть запорозьці», і давай упъять питать: «скажи, сучий сину, за що бъємо? як не скажиш, упъять одрепіжемо».—«Знаю, каже хлопья: це б то за те, щоб знав де клад заховали».—«Ну, кажуть запорозьці, подивися ж кругом, та й іди собі з Богом, може найдуться добрі люди». Вирвалось хлопья та між людьми давай роспитувать штяху на Вкраїну. Чи вже довго йшло, чи не довго, а до батька допиталось. Це було, кажуть, зараз після того, як січ зруйнували. Годів через десятків там стіко, с Киёвської губернії гнав по Дніпру плити старий дід; став він біля нашої слободи, пішов на стрільчий острівок і давай кладу шукать; шукав, шукав, нічого не знайшов, бо те місто тепер загорнуто камінням; а дали прийшов у слободу і давай роспитувать: «чи ніхто гроший не відкопував». В слободі ніхто й не знав про гроші. Давай тоді дід росказувать всю сторію, бо він був сами той, котрого запорозьці били. Дід ще розказував і за приміту, де гроші. На тім боці Дніпра, каже, як раз супротів острівка стрільчого, стояв колись старий, старий та товстий дуб; на дубові була гилка товста, котра як раз показувала на острівок саме на те місто, де клад. Де які старі люди ще зазнають того дуба, а міні, признаться, і не взамитку; тепер, оно бачите (указываетъ пальцомъ) як раз на тім місті виросла груша.

10. Два камня—„Багатирі“.

Росказують старі люди, шо колись, дуже в давню старину, зійшлось два багатирі: один став по той (лѣвый) бік Дніпра, а другий по цей (правый): зійшлись тай кричать

один другому через Дніпро: цей каже: «уступи міні місто, я поселюсь з своїм народом,» а той каже: «ні, я заселю цей край; геть ти відціля!» Тоді багатирь з правого берега й каже: «коли так, то давай лучче поміряймся силами: хто кого пересиле, того й земля буде».—«Давай, каже багатирь з лівої сторони». Взяли вони, пооколупували з скель каміння одинакової ваги, поставали на горї, по—над Дніпром—той з того боку, а цей з цёго, і давай шпурлять. З лівого боку як кинув багатирь камінь, він і впав біля цего берега, в воді, не далеко від Срільчої скелі; тоді з правого боку багатирь як шпурнув свій камінь, він так і опинився на тім боці, на сухому березі. Тоді багатирь з лівого боку й гука: «Ну, коли так, так я піду дальше, а ти заселяй землю». І пішов багатирь дальше, а цей поселив народ свій і по цім, і по тім боці. На тім каміні, шо з лівого боку, і досі зостався слід як раз в тім місці, де багатирь брався руками: так руки й знать, і пальці, і долоні.

Камни «Багатирі», двѣ огромныя гранитныя глыбы, лежатъ ниже скалы «Стрільчей,» одинъ подъ правымъ берегомъ въ водѣ, а другой на лѣвомъ берегу, на сушѣ. Камни у лоцмановъ носятъ названіе багатирей—«праваго» и «лѣваго».

СТЕПНЫЯ МОГИЛЫ МАРІУПОЛЬСКАГО УѢЗДА, ЕКАТЕРИНОСЛАВСКОЙ ГУБЕРНІИ. (СООБЩЕНІЕ г. Я. НОВИЦКАГО).

Въ Маріупольскомъ уѣздѣ, намъ удалось записать нѣсколько преданій о болѣе выдающихся степныхъ могилахъ. За сообщеніе преданій мы въ особенности обязаны крестьянину села Ольгинскаго, Андрею Иващенку (Евпаку по уличному). Иващенко, старикъ бывалый, жилъ въ забродахъ, т. е. на рыбныхъ заводахъ у Азовскаго моря между сбродомъ безпаспортныхъ бурлакъ (сходившихся туда въ сороковыхъ годахъ со всѣхъ концовъ Россіи), выслушивалъ отъ нихъ преданія, разсказы, сказки и пѣсни старины. Отъ него нами, кромѣ преданій о могилахъ, записано нѣсколько замѣчательныхъ сказокъ и запорожскихъ пѣсенъ. Но приступимъ къ передачѣ разсказовъ о могилахъ.

11. Капитанъ—могила.

Преданіе говоритъ, что настоящее названіе получила могила въ слѣдствіе того, что на ней убитъ какой—то капитанъ. По разсказамъ дѣло было такъ. Во время царствованія Екатерины II, когда поселенія были рѣдки на просторныхъ южнорусскихъ степяхъ, на могилѣ занимала постъ шайка лугарей, предводительствуемая «ватагомъ». Степи теперешняго Маріупольскаго уѣзда, прилегающія къ Азовскому морю, назывались тогда «Погорілого участок;» на степяхъ бродили многочисленныя отары овецъ, принадлежащія какому—то капитану. О капитанѣ преданіе говоритъ крайне сбивчиво: иные утверждають, что это былъ купецъ въ капитанскомъ чинѣ, другіе увѣряютъ, что это былъ человѣкъ, носившій фамилію «Капитана,» третьи, что это былъ богатий помѣщикъ, капитанъ. Но какъ бы ни было, исторія идетъ о Капитанъ-могилѣ. Въ то время, говорятъ, какъ капитанъ слѣдовалъ обозрѣвать отары въ степяхъ, его убила разбойничья шайка на могилѣ и взяла денегъ 40,000 руб. О томъ, что эти сорокъ тысячъ до сихъ поръ хранятся зарытыми вблизи могилы, мы изъ многихъ разсказовъ крестьянъ, говорившихъ съ одинаковою точностію, передадимъ разсказъ знакомаго намъ старика Иващенка. «На Воздвижиння, в шісьдесят хторім годі, їхав я з села Миколаевки [1]), з ярмарку. В однім огороді набрав з криниці води в боклая тай поганяю воли селом, мимо хати старого діда, Абрама Волика [2]). Дід сидів на призьбі, бачив, шо я брав свіжу воду, тай каже: «дай міні, сину, холодненької водиці напиться». Я підніс. «Отакі люди царство заробляють і щастя запобігають,» каже дід. А я й кажу: «щастя, як трясьця, кого схоче й нападе».—«Так, сину, не кажи. Відкіля ти?»—«З Оглёвки, кажу».—«Ти знаїш Капитан-могилу, шо вище Платонівки?»—«Знаю».—«Піди-ж, там, коло неї закопано сорок тисяч карбованців гроший; на їх положена Вангелія, хрест, а

---

[1]) Село Николаевка, Маріупольскаго у.

[2]) Дѣдъ Волыкъ, одинъ изъ участниковъ разбойничьей шайки, умеръ въ концѣ шестидесятыхъ годовъ въ глубокой старости.

зверху двадцять копіек мідніх, щоб вони не сходили з міста, бо серебро сходе з міста». Я й питаю: «скажіть, діду, приміту: чи у могилі, чи від могили де»? А він і каже: «Ти знаеш, Ботки (балку), що на Корелівськім (с. Карловна) степу, де і вода е»?—«Знаю». «Од могили до Ботків одмірь сорок сажень, то там есть приліпка—яма; там викопав платонівський чоловік гроші, та хоч і взяв, та мало [1])».—Чом же ви, діду, синам своїм не покажите де гроші, або сами не викопаїте?—«Тим, сину, що я з ними не в ладах живу; сам же не хочу, бо як закопували гроші, то цілували хрест і вангелію і дали таку присягу, щоб нікому з нас не викопувать». А далі дід і приказуе міні: «піди, каже, на ніч, під Виликдень, та заміть де гроші, бо на тім місті покажиться тобі огонь; ти заміть місто і тоді коли захочиш, то й викопаїш; та тіко не лай мене,» каже дід. Я попрощався з дідом і поїхав до дому. Перед Покровою, в тім же году міні прийшлось їхать в Марнаполь (Маріуполь), з пшиницію поз могилу. Став, знаете, біля могили, подумав про ту приміту, шо казав дід, одміряв сорок сажень од могили до Ботків: так і е; мене тоді і дуще охота взяла, бо думав шо правда. Замітивши приміту, я зъїздив в Марнаполь, і вернувся назад. Вже аж через три годи міні прийшлось навідаться до грошей, бо все боявся мужицьких наговорів, шо, кажуть, «буде на тебе квочка кидаться та буде на тебе гора навертаться». Протів Виликодня я взяв і пішов на ніч з мішком до Копитана могили, а з собою набрав святощів: дарника торішнёго, херувимського ладану і страшну (страстную) свічку. Прийшов, одміряв 40 сажень од могили до міста, де колись замітив, сів на урочищі, обчеркнув кругом себе палицею, як казав дід, прочитав воскресну молитву (Да воскреснетъ Богъ) і сижу. Сидів цілу ніч і нічого не бачив. Стало розвидняться, а я, не побачивши нічого ні страшного і ніякого, взяв собі палицю, тай пішов до дому. Іду, та все лаю того діда: «сучий сину, мошеннику, обманив мене, шо через його я тіко гріха набрався: ні в церкві не був, ні Богу не молився».

---

[1]) Въ народѣ дѣйствительно ходятъ слухи, что крестьянинъ с. Платоновки выкопалъ деньги у Капитанъ-могилы.

Послѣ этого Андрей Иващенко разсказалъ намъ характеристическія черты изъ жизни дѣда Волыка. «Покойний старий Волик, царство ёго души і хай Бог простить, що налаяв (крестится), любив горілку пить. Як нема було в ёго гроший, то він візьме іконку, та й піде просить по чужім слободам, де ёго не знають, мов на церкву. Напросе грошей, тай пропье».

Капитанъ-могила расположена на возвышенной степи, откуда далеко окрестности и могили: «Чорна» и «Ведьмідь могила». Изъ подъ кража, на которомъ могила, берутъ начало 6 степныхъ рѣчонокъ: Кальчикъ, Кашлагачь, Шайтанка, Ботки и Сухая и Мокрая Виковахи, орашающія степи Маріупольскаго уѣзда по разнымъ направленіямъ.

12. Видьмідь—могила.

О «Видьмідь» могилѣ нами записаны разказы отъ трехъ крестьянъ, въ с. Благодатномъ (Маріуп. уѣзд.). Якимъ Сковердяка передалъ слѣдующее: «Як жила по ярам [1], біля Видьмідь-могили нагайва [2]), то наше військо ставило на могили пушки і виганяло їх із ярів на гору, тай било їх. Це було за царя Петра, коли ще Азов був Турецькою столицію». Старикъ Андрей Костенко, на вопросъ, не знаетъ ли, отчего могила получила названіе «Видьмідь,» сообщилъ ходячее въ народѣ преданіе такого содержанія: «Як я був ще малим, то старі люди було росказують, що явились там гроші [3]); люди було тіко що стануть копать у ночі, то видьмідь зопнеться на задні лапи, йде на людей і реве. Звісно нічь, видима смерть страшна, то вони й тікають. Від того й названа вона Видьмідь могилою». Крестьянинъ Семенъ Голыкъ, вслушавшись въ разсказъ Костенка о могилѣ, дабавилъ и отъ себя нѣсколько словъ. «Ця могила більш Капитана-могили і стоїть на цілині. Я як пас вівці Ивана Аликсандровича Карпова [4]), літ тридцять буде

---

[1]) Яръ—балка, оврагъ, провалье.

[2]) Нагайва-нагайці, шо кобилятину їдять; нагайвою иноді називають і татар. Прим разскащ.

[3]) Де є гроші, то там, кажуть старі люди, огонь показуїться в ночі. Примѣч. разскащика.

[4]) Фамилія какого—то помѣщика.

тому, то все було як вийдеш в жарку пору на неї, то на ній так вітер і гоне. Пас я там вівці года три, а тепер як їдеш мимо могили, то все зайдеш на неї та подивися, де колись хлопцем грав у сопілку, та ночував літ трое.

Могила «Видьмідь» находится вблизи села Стрѣтенки, на югозападъ; ее видно за десятки верстъ.

13. „Дворяньські могили".

На югозападъ отъ села Ольгинскаго, въ трехъ верстахъ, возвышаются шесть небольшихъ могилъ, изъ числа которыхъ двѣ побольше. Могилы эти по величинѣ не замѣчательны, и мы бы прошли ихъ молчаніемъ, но обратили вниманіе на найденныя въ нихъ въ разное время вещи, какъ передали намъ объ этомъ Андрей Иващенко и Андрей Костенко. Иващенко передалъ: «Дворяньськіми могили названі за те, що там був колись хутір якіхсь то дворян чи що. Літ двадьцять пъять або й більше буде тому назад, Оглёвський чоловік, Глаголь, (покійний) роскопував ці могили, і в одній, не знаю тіко в котрій, найшов залізне стремено; стремено було більше, чим тепер у нас роблять і зроблено на инчий манір». Андрей Костенко, говоря о тѣхъ же могилахъ, сообщилъ: «В Оглёвці жив старий Глаголь, котрого я ще добре зазнаю. Він було тіко те й робе, що ходе у ночі з лопатою на могили копать гроший. Раз пішов він на Дворяньскі могили, став копать і викопав дуже велику макітру; макітра була чи чирипьяна, чи каменна, не знаю, а чув тіко, що велика та місна; в макітрі було чи попіл, чи уголь, чи так якась жорства [1]. Він, кажуть, узяв ту макітру і з год, а бо й больше держав її у себе у скрині; а далі одніс її на прежнє місто, тай закопав. Кажуть, шо в тій макітрі і були гроші, та він тіко не вмів їх узять; пожививсь хтось, та другий, бо кажуть люди, шо ту макітру хтось одкопав, тіко місто зосталось».

---

[1]) Шось таке, піском наче взялось. Примѣч. разскащ.

Этимъ мы и окончимъ наше описаніе могилъ Маріупольскаго уѣзда. Теперь передадимъ записанное нами въ Маріупольскомъ уѣздѣ, отъ Иващенка [1]), преданіе, о замѣчательной могилѣ «Савуръ» которая воспѣта народомъ въ думахъ и пѣсняхъ. Савуръ-могила, по словамъ Иващенка, находится въ Землѣ войска Донскаго, вблизи селъ Обросимовской, Голодаськи и Савуровскихъ хуторовъ (ближайшихъ къ могилѣ), не далеко отъ рѣчки Кринки. Расположена она на высокомъ кряжѣ, и съ ней видны довольно далеко окрестности. Преданія о Савуръ-могилѣ записаны отъ нѣсколькихъ стариковъ, но въ общемъ они сходятся между собою, и мы остановимся на разсказѣ Иващенка.

14. Савуръ-могила.

А.

На Савур-могилі колись то жив ватаг Савва і держав шайку розбишак, такіх як сам; жили розбойники в такіх землянках, або куріних; курінї їхні були по—над могилою, бо й досі зосталися глибокі ями. Біля могили як раз над великим чумацьким шляхом, що зветься ростовською дорогою, стояло ратище. Було, як нічого їсти сердегам, то вони винесуть повсть, або ряденце, простелять біля ратища і покладуть на ряденце те все, що в їх послідне зосталось і чого треба: чи там риби, сухарів, хліба, пшона, соли, цибулі, або там чого другого і виглядають чумаків. Проїздять мимо чумаки, подивляться на рядно, то вже й знають, яку подать їм треба давать: той висипле сухарів, той соли, той риби, і їдуть собі з Богом. А як же котрий чумак не догадається, а більше того що не захоче дать [2]), то його грабили, а не покорний, то й били,—було всего. На простого чоловіка було ніколи не кидались, а жидам, ляшкам, та ляшським панам, так уже, кажуть, доставалось.

---

[1]) Ивашенко выходецъ изъ Полтавск. губ.

[2]) Про те, що треба давать, всяк чумак знав тоді добре, бо все було балачка між чумаками йде про Савву. Воно й тепер, як проїздять чумаки Савур, той кажуть: нема Савви, нікому з чумака і подати брати. Примѣч. разсказч.

Літ сорок буде, ми їхали з полтавської губерні, з Гадяча, в Ростов за рибою; їхали поз Савур-могилу; на могилі тоді стояла здорова каменна баба. Товариші мої, котрі проходили біля могили не раз, вели мене на неї, шоб познаменуваться з бабою, «так, кажуть, годиться, хто перше їде»; вони, значить, шоб то хотіли мене піддурить, а я й не зхотів з нею знаменуваться. Тепер на могилі вже тієї баби нема, а зосталась як раз на виршку могили яма, де жив сам Савва, а в тій ямі росте кущ бузини.

Б.

Передаваемое дальше преданіе записано въ с. Новотроицкомъ, отъ 62-хъ лѣтняго старика, Павла Шелеста, и мы сообщаемъ въ такомъ видѣ, въ какомъ она схвачена карандашемъ, изъ устъ разскащика.

«Жили мій покійний батько ще в Харьковській губ. Вальківського уѣзда, у поміщика Питра Матвієвича Кролевцева, у слободі Грипівці. Були тоді люди панські. Мене ще на світі не було, а батько мій, Семен, були у погонцях, і доставляли з другими людьми провизію для війська, котре стояло біля Азовського моря. Тоді хранцуз воював чи що. Земля, де тепер живемо, росказували покойні батько, була не наша, і не скажу вже вам, чия вона була, а може й совсім її не було хазяїна. Кажуть, був край чисто дикий: шо за звіра, та птиць всякіх!... Були, кажуть, і коні дикі, і свині, і кози, і всяка там птиця, котрої тепер нема, бо вже попереводилась. От мій покійний батько їхали з хурою: везли там то сухарі, то крупи, то пшоно. Переїхали Самар річку, і стали їм поподаться по—над шляхом байраки, такі ліски, значить. Заїхали вони от Самари днів за три за чотирі вже далеко, і ніхто їх не займав. Стали вони доїжжять до Савура могили, коли дивляться—шо за пришта! в байрачку, шо над шляхом, стоїть ратище, застромлене в землю, а біля ратища лежить хусточка; на хусточці посипано небагато соли, пшона пучка, і ще там де чого. Ніхто с погонців не знав, шо воно за знак. Батько мій узяв, вийняв ратище із земли, тай швирнув ёго геть геть от дороги; хусточки ж не займали, бо

боялись: думали то колдовство яке. Тіко стали одъїжжать від того міста, де було ратище, коли це з лісу бух! бух! бух! Так і повалило три воли у вальці. В одного погонця був хлопець, літ там сімнадцяти чи як, і він був такий родимий, що не на худо ріс, а на добро. От хлопець і каже: «добийте вола того, котрий мучиться, поділіться та зваремо кулішу». Вони так і зробили: добили вола, поділили ёго, наварили кулішу з маханом і давай їсти. Тіко що стали їсти, коли до їх з лісу виходе три чоловіки, і один іде та кричить на все горло: «ратуйте, хто в Бога вірує». Погонці дивляться, коли в того, що кричить, очі так і повилазили, і тіко на жилах тиліпаються, а другі два ведуть ёго під руки. То самий був Савва, котрий мів розбойників на Савур-могилі. Прийшли ті люди до возів, а Савва й питаїться погонців: «чи не найдеться між вами доброго чоловіка, котрий поробив би таке, шоб очі стали на своєму місці?» А товариші ёго й собі просять. Погонці не знали, шо їм і отвітить. Хлопець же лежав на возі і нікому не показувався. Батько ёго встав, пішов до воза і пита: «шо їм отвітить?» Хлопець і каже: «скажіть сліпому чоловікові, нехай нам доставе три вола, триста карбованців і те ружже, котрим убиті три воли». Сказав погонець Савві, шоб доставив він все те, шо казав ёго син, а Савва і велів принести ружже. Показали ружже хлопцеві, а він і каже: «це не воно». Принесли друге. «І це, каже, не воно». Савві дуже не хотілось давать свого ружжя, та треба, бо очі миліші. От він послав забрать ружже, гроші і три вола. Хлопець подививсь на ружже і каже: «оце так воно!» Забрав він те ружже, гроші і воли, тай каже: «принесіть в казан води». Товариші Саввині принесли води і поставили на траві, біля хлопця. Хлопець узяв, виррвав трави, зробив кропило, прочитав якусь молитву, шо ніхто її не розібрав, покропив Савву, повдавлював ёму очі в ямки і велів умиться водою із казана, а сам пішов, тай заховався між возами. Умився Савва, блимнув очима і став бачить. Дививсь, дививсь на погонців—ні, не баче того, хто над ним насміявся; він тоді і давай питать. Погонці не показують ёму хлопця. Коли-це вийшов хлопець, а Савва зразу й пізнав ёго. «Молод молодець,

ти високо літаєш», каже Савга. Сказавши це, попрощався тоді Савва з погонцями і пішов на Савур могилу, до котрої було гонів може десять (около $2^1/_2$ верстъ). Одійшов ше геть геть, став він, тай гука: «Ну, згадаєте ж ви мене! посміялись ви надо мною, буде вам ще хуже!...» А хлопець і каже: «коли так, то не дійдеш ти до свого куріня і за три дні!» Сказавши це, він шось прочитав, і над Саввою зробилась мов річка (воно річки не було, а Савві тіко так показувалось). Давай тоді Савва з товаришами ту річку перебродить; бредуть, бредуть, та все й на однім місті. Поїхали погонці дальше. От через три дні вже одвезли все до війська, котре не далеко десь стояло, і вернулись третіх суток упъять на те місто, де варили куліш, біля Савур-могили. Дивляться, коли Савва з товаришами ходить на тім самім місті, де їх оставили погонці; штрикають паліччям в землю, мов у воду і броду ніяк не найдуть, шоб перейти на той бік. Погонці заходились варить куліш. Савва подививсь у ту сторону, де стояли погонці, і показалось ёму, шо то стояла слобода. Прийшов він до їх, а хлопець і каже: «А шо, посміявсь над нами! Не будь же ще два твої товариші, шо на Видмідь-могилі, та на Горілому Пні, то я б і тім очі повидовбував, шоб людей подорожніх не оббірали. Став Савва просить прощенія у погонців, а хлопець упъять ёму й каже: «іди, чоловіче, з Богом!» Пішов Савва на Савур. Як поїхали погонці до дому, то вже Савва більше не жив на Савурі, і покинув своє кишло. Покинули свої кишла і ті два ватажки, котрі жили на Ведмідь-могилі і Горілому Пні, бо ними завідував Савва.

Разскащикъ называлъ ватага Савуръ-могили, Савву и другихъ двухъ ёго сообщниковъ (именъ которыхъ Шелестъ не знаетъ), жившихъ на могилахъ «Медвѣдь» и «Горѣлый Пенъ,» еретиками. Савву называлъ главнымъ «ватагомъ-атаманомъ», а остальныхъ двухъ «ватажками—послушниками». Могилы Савуръ, Горѣлый Пень и Медвѣдь расположены у проѣзжихъ большихъ дорогъ, изъ которыхъ двѣ и теперь, какъ намъ извѣстно, существуютъ—первая «чумацькій шлях» надъ Савуръ-могилой и вторая, «Великій шлях і Поштова» надъ Медвѣдь. О могилѣ же

«Горѣлый Пень» мы не могли положительно узнать, гдѣ она. По словамъ Шелеста, Горѣлый Пень гдѣ-то «над Донцем, чи що». Всѣ три ватаги имѣли шайки лугарей или, какъ выражается Шелестъ, «товариство охотників до розбою». Ватаги всегда дѣлились добычею, и львиная доля, разумѣется, доставалась Саввѣ. «Було, говоритъ Шелестъ, як на якій могилі есть багата добіч, то ватаг тії могили і виставля у ночі високе ратище, а до ратища привязуе хлак і великий финарь, шоб видно було; то оце ватаги з другіх могил забачять огонь, той зъїжжаются туди с товариством і ділятьcя. Той ватаг, шо стояв на Видьмідь-могилі, викидав хлак і финарь перше у себе, тоді на Копитан-могилі, котра ближче до Черної, а потім уже на Чорній, котра була ближче до Савура».

Въ заключеніе старикъ Шелестъ розсказалъ, что семъ лѣтъ тому, онъ былъ на Савуръ-могилѣ. Съ дѣтства онъ помнитъ, что вблизи могилы былъ дубовый лѣсъ, а теперь его нѣтъ, «сплендрували» говоритъ онъ: «зостались де-не-де пеньки, а од їх ідуть одростки». Не так далеко отъ Савура, южнѣе, уцѣлѣлъ лѣсъ «Леонтьевъ байракъ,» состоящій въ вѣдѣніи правительства. На самой могилѣ и теперь остались камни, да глубокія впадины ямъ-мѣста бывшихъ землянокъ лугарей. Савуръ-могила, по замѣчанію Шелеста, висока, потому «шо на могилі стоїть ще могила;» другіе говорятъ, что она расположена на высокомъ кражѣ. Вблизи Савуръ-могилы протекаетъ небольшой притокъ Міжа— Кринка, впадающій съ правой стороны. (Я. П. Новицкій).

Б.

ЮЖНО-РУССКІЯ СТЕПИ ВЪ СТАРИНУ.

(Изъ воспоминаній старика крестьянина Маріупольск. у., Андрея Костенка).

Колись було на степах бурьяни, та комиш такі, шо більші чоловіка, а трави по пояс, бо ніхто їх ніколи не косив. Зімою, було, на степу пасемо скот, як нема снігу; сіном топимо́, з сіна робимо загаті, в місто заборів, і обгорожуемо двори; сіно було ні почом. А як був год неврожайний, шо не вродило ні сіна, не хліба, а все випалило, то було чоловік розгребе загату, та лучче сіно дасть скотині, а хужим топе. Косить тоді було дуже

трудно, бо між травою була *нежерь* (стара трава). Як пригонять було до стога отару овець, то верх з скирди скинуть геть (верхнє було гниле), а добре роскидають по бокам, тай годують овець. Як один стіжок чоловік згодує отарою, то жене її сажень за тридцять до другого, і годує упъять. А мало тоді було звіра всякого, та птиць: Боже мій!.... Тепер все перевелось: ні тіх птиць, не того звіра; тіко зайця, вовка, та гавряха і бачиш. А річки Кашлагач, Волноваха,—хіба такі були як тепер, шо літом нігде й жабі сісти? Вони ж, колись, не висихали, і риба в їх було, аж кишить. Забредеш, було, ругелію раз, то й є риби та раків мішок. Та то ще нічого, шо ругелію, а то було хлопці підуть і без ругелі, та, гляди, разів зо два зо три забредуть штанами, позавъязувавши холоші травою, то й є на казан. Тепер би й люди сміялись, як би ловив штанами, і риба-б не ловилась, бо вже хитріша стала, а тоді ніхто нічого і не замічав. Було парубки, а иноді і молоді чоловіки як постають без штанів у ряд з косами, та як зайдуть по ниві, так аж шумить.

(Запис. Як. Новицкій).

15. Перенесеніе церкви изъ приселка Котлове въ село Москаленки [1]).

— Чи давнє, хазяїн, ваше село?

—«Та давнє вже.—Іще як проїзжала цариця (Екатерина II) по Дніпру, то-й тогді вже воно було; було село, була й церква в селі».

— Як-то.... церква, кажете, була? А де-ж вона поділась?

Хозяинъ вздохнулъ, промолчалъ немного, затѣмъ продолжалъ:—«Не перебивайте мене... стидно й росказувать про це діло, та вже, нічого з вами робить, роскажу. Тілко цур не сміяться в вічі; будете собі сміяться инчим часом, в другім місті, а тепер цур не сміяться, а то щоб часом не вийшло між нами не гаразд.

Так от їхала цариця по Дніпру, та доїхала як-раз супротів Кітлова. Старик (Днѣпръ) йшов тогді не дуже далеко од нашого села; тепер, бачите, Дніпр геть оддавсь і-к тому боку, а тогді було близько, так що з байдака, що їхала на єму цариця, наше

[1]) Полтавской губерніи, Золотоношскаго уѣзда.

село видно було як на долоні. А коло цариці з другими панами їхав і пан Неплюїв, ось тут недалеко од нас его ікопомія. Так от порівнялась цариця з Кітлівом, а Неплюїв підступив до неї, та-й каже: «подаруйте, каже, мені, матушка государиня, отцей хутірець; тут, каже, кругом его мої риболовні й землі, а тілко отцей клапоть чужого вмішавсь поміж ними, то воно було-б уже як-раз до діла, замішки, як то кажуть, не було-б». Вислухала цариця Неплюя, подивилась на наш Кітлів в прозорну трубу, та-й каже ему: «е, ні голубчик, це, каже цариця, не хутірець, а це, каже, ціле село, бо он видно й церкву». От почув, знаете, Неплюїв від цариці таке слово, підкрутив хвіст та-й посунувсь по оддаль від неї, повісивши носа. Так от-так-то, спасибі цариці, Кітлів наш, як сами знаете, і зоставсядвольним—козачим.

От і живуть собі, знаете, наші діди, ні гадки, та дякують цариці за її ласку. — А тим часом мир плодиться; людей, що рік Божий, усе прибува. У Москаленців церкви не було, ходили до нашої церкви, а строїли нашу церкву і Кітлівці і Москаленці. Москаленки було більше против нашого села; там було простірнійше, туда і Кітлівці потроху перебирались на житло, як у нас у Кітлові стало тісно жить; і волость у нас була одна.— От-так-то жилось і довго. А тим часом Москаленці, як прибувало у їх селі миру, колись не колись стали до Кітлівців мать таку причіпку: «церкву, кажуть, строїли всі ми гуртом, ваш Кітлів за наші Москаленки далеко меньший, ходить нам, кажуть, до Божого дому в Кітлів не приходиться, бо нас більш чим вас; то вже, кажуть, мабуть зробімо ми так: перенесімо ми церкву в Москаленки». Звичайне діло, така річ дідам нашим була не по думці. «Шкода, кажуть, про це-й балакать: і вам хочеться церкви, і нам хочеться церкви; церкву батьки й наші, й ваші поставили у нас, то так повинно вже це діло й зоставаться. Поставте собі, кажуть наші діди, другу церкву, як що вам хочеться її мать в своїй слободі, а ми своеї не дамо. Будете строїть, і ми, може, станемо вам в які підпомозі».—«Так ні ж, не те нашим дідам кажуть Москаленці: ні, кажуть, церкви другої ставить ми не будем, а будемо добиваться таки, щоб вашу перенести в

нашу слободу».—«Добре; добивайтесь собі там, скілько хочете, кажуть їм наші діди, а ми одно знаємо, що церкви нашої від нас не візьме ніхто».

От-так-то живуть собі наші діди і гадки не мають: і в голову їм те не приходить, що надумали против Кітлівців ті яритичі сини. А вони, кляті, возьми та-й вигадай таку причту:—«Певно, знаєте ви от-той острів, що від нашого села за річищем і к тому боку, до Полщі? [1]) Острів той колись був не поділений. Колись-то, росказують, і зовсім його не було, то-б-то там колись Дніпр йшов, а потім-би-то там стала коса, а потім більша коса; затім став прорістать де-не-десь шплюг (лоза), а там із року на рік поде куди стала пробиваться трава, так що попереду вийшов з того острова пастівник, а затім і косить стали. Косять, було, так: от як поспіє трава, волостний, а бо попереду осавула, нікому зазделегідь не кажучи, з вечера того дня, що мається буть косовиця, дає повістку і Кітлівцям і Москаленцям.—Як тілко повістку почули, тогді вже годі висипаться, кожний норовить як-би не проспать. Инчий летить чуть світ на громадський жак, другий до-світу там вже опинивсь і цілісіньску ніч в селі стукотня, неначе протів якої тревоги. А то, бачете, при каганцях клепають коси, клепають не так, як-би-то косить де у хазяїна, або у попа на толоці; там, звичайно, всяк бува: часом врубаєш і гладко, а часом як трапиться: нехай, мов, і гривиця зостанеться поповим або і инчим чиїм лошятам. — А бо-й так бува: на що, каже, дома з вечера клепати косу, поклепаю й там, і на живіт, бачете, легше буде: ті будуть в ручці, а я стук та стук, хоч і не по косі, аби стукало. «Нехай лиш, скажуть косарі й хазяїн, поклепа, а то на живіт буде важко, та-й хазяїнові невигода, як не чепурно буде рубать: бо то все гроші, горілка, мов чогось стоїть». Так тут, як бачете, клепали коси не так; кожний норовив так справить косу як бритву, щоб не треба було вже завтра клепать, бо там так: одвихнись на саму малу годину, вже й програв, звичайно, як на жаку. Тут не зівай:

---

[1]) Полщею на лѣвомъ Днѣпровскомъ побережьи называютъ правый берегъ Днѣпра.

зівнув, знай, пропало; що раз стукнув по косі молотком, вже певно прозівав, що було-б на раз товаряці ковтнуть.

Так от раз об косовиці у вечері гвалтують по нашому Кітлові: «а ну, на завтра гайда дурницю косить». Чуть світ, Кітлівці всі до одного, хто був могущий, опинились за річищем. На острові всі, мов німі: кожний приліг до ручки так щиро, що в его й думки другої нема, як-би тілко по-більш захватить дурниці. Так кожний про себе міркує, та тілко зо-зла на сторону коли неколи поглядає, як другі підбувають на острів за дурницею; затупиться трохи коса, тернув мантачкою сюди туди, так що аж відляски по лугу пійдуть, та впять до ручки. Сонце вже підбилось об ранній обід; треба було й по шматку хліба ззїсти.— Коли, зирк, аж з Москаленків в Кітлів їдуть підводи; шлях на долоні, їдуть та й їдуть, і кінця не видно. Що за причта така, думають наші Кітлівці; шлях не трахтовий, чумак об цю пору не йде, щоб то подумать до порона; що за причта така? ззїли по шматку хліба, та впять до кіс аж шкварчить під косами..... Коли це чують, хтосі гукнув: «ей! братця, дивіться, дивіться, хтось по наші церкв лазить». Глянули та разом й обімліли: як есть чоловік лазить по церкві і примощує до бані драбину. Диво та-й-годі! «Чи не пожежа в церкві?» кричять одні. Коли-ж ні, диму не видно.—«Є, нічого тревожиться; це, видно, троха чи не приїхав шкляр з Веремівки, та, мабуть, піп послав его повставлять у горі на церкві стекла, бо вже й справді аж сором і гріх, що там понароблювали прокляті сичі». От так собі поміркувались наші Кітлівці, та впять до кіс. Коли чують перегодом хтось кричить не своїм гласом: «гвалт, ратуйте, хто в Бога вірує!.... хрест з церкви знімають». Зиркнули на церкву, та так таки разом всі й обмерли: як есть видно, що один чоловік по драбині зносить з церкви хрест, а понизче залома стоять два три чоловіка, та піддержують в руках драбину. Всі, мов, одуріли; покидали коси, повитріщали очі, чуть дух переводять, трясуться, мов лихоманка їх бьє, а все таки в голову собі не візьмуть, що воно робиться таке з нашою церквою. Коли дальш дивляться..... Боже наш единий! лишенько та й годі...... Один за

другим лізуть на церкву люди. «Ратуйте, хто в Бога вірує, кричять по острову, баню розбирають......» Аж тогді догадались наші діди, що-то воно діеться і що-то за підводи були, що без ліку йшли на Кітлів. «Давай сюди Москаленців,» ревуть наші. Коли ж роздивились, аж ні однісінької души з Москаленців немае. «За коси, братця, на отбій!» Мов бішені, трясучись, позапінювавшись, кинулись наші з косами до човнів. Прибігли, глянули, та-й одуріли....... а ні одного тобі човна! А вони, лебедику, як бачете, викрали від наших всі до однісінького човна, так що ніхто того й не примітив. Лишенько, та й годі! А річище тогді було широке, не те що тепер; шкода й думать, щоб кинуться вплинь. Крик, галас над річищем, мов у пеклі: той, мов бішений, махае косою, та гарцюе на березі; той, мов скажений, рве на собі сорочку, та клене лукавих так; що, мабуть, і в пеклі чи зуміють так клясти, инчий до неба руки зніма, та плаче, мов мала дитина....... Лишенько! а ті, кляті, знай, розбирають собі нашу церкву, та складають на вози. Нема кому її боронить: в слободі тілко малі діти, та баби, молодиці в полі жнуть. Прибігла була, росказують, одна Кітлівська баба з кочергою Божого дому боронить, так-що-ж? Сміху тілко наробила: наглумились над нею вражі сини, а з церквою нашою зробили, як сами зхотіли. Аж об вечірній опруг роздобулись якось наші Кітлівці човнів, та пізно вже було: церква наша вже була в Москаленках під кріпкою сторожою.

Так от-так-то, добродію, здобровали наші діди; погнались за дурницею, та й себе з нами дурнями зробили. Хоч-би вже не сміялись з нас кляті Москаленці, так ні ж: не вбережись тілко наш брат, Кітлівець, та зведи річ на церкву, так таки зараз й опечуть тебе кляті...... «ваші діди, кажуть, на косовиці свою церкву пропили». Правда, та тілко з одного боку: і пить не пили, а дивись, мій голубе, яке похмілля добули!

От-так-то, добродію, счинилось колись з нашою церквою».

(Списалъ со словъ Якова Саміловича Джогала, жителя приселка Кітлова, Золотопольскаго уѣзда, Полт. губ. Гуковъ).

ПРИЛОЖЕНІЯ.

I. Бѣлорусское преданіе о постройкѣ крѣпости въ старомъ Быховѣ.

Давно то, за Литву, як Литва у старому Бихові кріпость строїла, тоді, росказують, що оце висиплють кріпості, то через ніч, або як, глядять: вже й не знати, де ділось то все, що робили. Скілько земли не сиплють, чого не роблять, нічого не вдіють, ніяк не втраплять кріпості зробити. Горе тай тільки! мучились, мучились, нічого не помагає.... Що тут робить? хоть покинь візьми!. Ащо?! надумались якось, що тра робити. Беруть посилають людей на шлях, що з Бихова йшов. Кажуть тім людям: йдіть геть шляхом і примічайте, як скоро буде хто йти против вас дорогою, беріть і ведіть єго в город. Така то, значить рада була, шо так випадає робити, а то і крепості не збудують.

Ну, нічого. Пішли вже ті люди на шлях, йдуть собі тай йдуть, геть уже от города пройшли... придивляються, йде ніби хтось; підойшли ближче, стрічають: йде собі хлопець. Ну, нічого, ото беруться вже вести єго в город. Коли це, так не забаром чи взяли, чи не взяли того хлопця, нахопилась дівка. Що будеш робить?! взяли й дівку. Ведуть вже це обох в город. А в городі вже й яму їм наготували: так їх обойко, хлопця і дівчину, живих, так і засипали землею.... Отто і кріпость почала йти в гору; вже, що землі насиплють, дак вона й лежить, да так і кріпость збудували. Це стара мати було росказує. Каже, Литва тоді у Бихові була. Ну оце й росказує, які податі колись були. Шо тоді подать?! заплати 12 копієк в рік, ну і спокієн.

Таки мати говорила, шо як воював москаль Бихів, от шось як і не памятаю добре, москаль би то, чиб то хто инший, так що воювали Бихів, стріляли, всякого там було способу, а кріпості не можна добути. Дак років з 6 воювали і не подужали, а вже на 7 рік кріпость піддалась.

(Запис. Вл. Менчицъ отъ человѣка изъ ст. Быхова).

Ср. Сербск. пѣсню о постройкѣ Скадри. Вука Караджю т. II, стр. 115, № 26. Постр. мѣста въ Артѣ, Passow Carmina popularia Graeciae recentioris № 512 13. Построеніе церкви чумою Dozon, Chans. populaires bulgares, № 5 ср. Миладиновца Булгар. нар. пѣсни, Загребъ. 1861, № 3. Ср. Тайлора, Первобытная культура. 1, 98—101.

II. Бѣлорусское преданіе о могилахъ ниже Мозыря, (наказанное неуваженье къ празднику).

Оце й я знаю: пониже Мозира, кажуть, чотирі могили є. Мужик такий то розумний найшовся, каже: «Е, велик-день, велик-день, пойду я по-ору, чиж то больш я виору». Да на полі ён, воли і погонич, як орали, так все й камнем стало. Це й я чув. Пониже Мозира могили ті стоять; росказують, так я чув, а сам не бачив. (Запис. Вл. Менчицъ).

Ср. Кулиша, Зап. о Южн. Руси, II, 30. Свиридова могила (провалилась сквозь землю отъ грома).

III. Великорусское преданіе о камнѣ возлѣ Брянска. (языкъ крайне мѣшанный).

Коло Брянску, розказують, так було: мати сина проклила. І ёму нельзя йти дальше, як на три версти од села; дальш не піде, і жити буде до строку, доживе до строку, і де ёго смерть захватить, там камнем він і стане. Так єто мать закляла сина.

Калі єто мать закляла сина, найшовся такий, шо разрешив тому проклятому йти в свет. Став проклятий ходіть по свету і думає: «яка моя смерть страшна? Вирою гроб, помру, так в гробе буду, а не камнем». І лёг єто он в могилу. Лежав он много в могилє, смерти все поджидав, а далі давай, думает, вийду на свет посмотрю. Как єто он вишел, камнем так і стал, камень такій большущій з него сделался. Как, став єто камнем, так і стоїт. Говорят, камень тот коло Брянску, мохом весь порос.

(Разказыв. Николай изъ Радуня, Запис. Вл. Менчицъ).

XII.

Былины.

---

1. Илья Швецъ и Змій.

—«Ото диво! Ян наш склав у четверо підошву, і од їдного разу перетяв зубами! А раміиного наконешника в шестеро склав, перекусив взяв і те од разу! ото, кажіть, зуби?!. Він всім так як чоловік, оно такий дужий на зуби.—А як Илія Швець та 12 шкур перервав!.... Цар оддав прожерти змієві свою дочку. Змій уподобав її і став жити с тею царівною. Та царівна прожила с тим змієм і якось просить у нёго: «В мого батька, каже, є два голуби, такий і такий: чи не можна, я хтіла б їх достати?» Просить вона тіх голубів, так просить,—«достань мині од мого батька». А той змій, бачте, признався її:. «мене ніхто не звоює; окрім є на світі Илія Щвець, то той Илія но мині страшний. Як він сидить у свої хаті і шиє, то йде з ёго пара, і за 12 верст видко стовп парі теї... Али от який він, а я ёго не боюся, він не піде зо мною битись, бо не знають, як ёго просити, хіба б послали до ёго 200 дітей, що 8 літ кожне, то ті ёго впросили-б»...

Як достав змій тіх два голуби, царівна списала все і про змія і протого Илію Шевця написала, та привязала голубам своє пісьмо до ніх і пустила... Прилітають голуби до цара в двір, там їх угляділи і карту побачили, шо висіла у голубів коло ніг; дивляться в карту, аж то царівна пише: прочитали й те, шо вона писала за Илію Шевця.—Робить цар, як ёму дочка напи-

сала: послали дітей до Илії. Илія сидів у своï хатині і як углядів, що до ёго діти рачкують, та навколішки повзуть, то повернувсь до вікна, а шкурі держав в руках, 12 тіх шкур і тріснуло. Після того взяв він 300 пудов смоли, і конопель 10 возів, обмотавсь, обсмоливсь і пішов туди, де змієві жертву давали. Змій углядів тай каже Илії: «будемо битись, чи будемо миритись?» Илія каже до ёго: «будем битись». І каже змієві: «прожирай мене». Змій взяв ёго, а Илія вже не боïться зубів, та як вхватив ёго за язик, дак змій і не може дальше Илію проглинути. Илія й каже до змія: «Щож ти дальше зо мною будеш робити, куди ти мене кинеш?» Той змій став ёго ще сюди і туди, на всі боки ним крутить, а Илія все ёму за язик чавить. Та змій мутушав ïм, мутушав, кидав, кидав, то хоть Илія був і добре засмоляний, а все ёго в двох місцях ще проняв той змій; та дальше не ковтнув, так Илія і удушив ёго. А ще все таки Илію пройняв в двох місцях. (Запис. Вл. Менчицъ).

Ср. у. Кулиша, въ Запис. о Южной Руси, т. II, стр. 27—30 о Кириллѣ Кожемякѣ. Nowosielski, Lud ukrainski. I, 278—284 Москвитянинъ, XI—XII, 146—9. Ср. также сербскую пѣсню о больномъ Дайчинѣ, въ сборникѣ, Караджича II, 460, № 78 и великорусскую сказку о Никитѣ Кожемякѣ, у Афанасьева, Нар. р. сказки, т. I, 495. Древнерусскій расказъ объ Усмошвецѣ, см. въ Полномъ собраніи русскихъ лѣтописей, I, стр. 53. Больной Георгій. Dozon Chansons pop. Bulgares № 40. О кракѣ и змѣѣ въ Вавелѣ см. San Marte Polens Vorzeit, 16. Другіе примѣры у Буслаева. Клинообразныя надписи Ахеменидовъ, Рус. В. 1873 г. № 12.

2. Чудовищный людоѣдъ буняка,—см. въ отд. XI, № 5. Буняково замчище и Настина могила.

3. Михайло и золотыя ворота.

— І Михаïл,—той,—то був добрий воïн...

— А же про ёго в описах повинно бути. Мужики то так росказують.

— Колись, каже, давно то ще, був князь на світі Владимир. Володимер князь царством всім обладує, а Михаïл то син царський, али ще він молодий, то на царство ёго не садовлять; нехай підростає, а Володимер то старіщий, то він усім і править. Добре, так оце діеться.... А в стороні Татаре своє царство мають. То

ніби їдно царство, а то татарське друге, і в стороні татаре живуть. І знахорі татарські стали ворожити, догадались про Михайла, кажуть своїм: «глядіть, шоб не було чого нам, росте з боку коло нас такий і такий Михаїл; тепер от єго і нечути, а виросте той Михаїл, тоді вже будемо знати, шо то за Михаїл; кажуть знахорі, шо воїн, воїн з єго вийде, може ше світ не бачив такого ліцера». Росказали знахорі про Михаїла; тепер треба шось робити. Татарський пише до Владимира: «ми довідались, пише Татарський, за Михайла, він ще дитина у вас, єго царство, єго все буде, як підросте—то віддай нам єго, будьмо сватами». Ото Володимер склпкає людей, говорить, шо Татарський хоче до себе взяти Михаїла, далі дає цю річ до Санату. Міркували скрізь, чи зробити так, як Татарський пише, і присудили, шо віддаймо малого. Вся громада сказала так...

Ну, ото присудили так, Володимер примітив, що Михаїл став хмурний дуже, ходить такий засмучаний.... А Михаїл був уже паробок літ 18. Спитав Володимер єго: «що єму за туга така?» Михалятко-дитятко! чого ти засмучаний такий?

В тебе чаша золотая,
Вина повна
Завжде,
І часть Київа на тебе йде....

Міні так здається, що журитись тибі нема чого. Михаїл і каже Володимерові:

Господару—Цару Володимеру!
Так, в мене чаша золотая,
Вина повная
Завжде....
І часть Київа на мене йде,
Али Київська громада,
То зла в неї рада....

Володимер на цеє промовчав. А Михаїл каже до меча свого, що на стіні висів:

Мечу мій мечу! та на Татарове.
Мечу мій мечу! та на Юланове...

Михаїлові буйдуже, що Татаре хтять ёго брати, він меч свій як візьме, то... Али Володимер цее вислухав і дивиться, що Михаїл малий такий і каже ёму: «Михалятко—дитятко! молоде ти і неспосібне, то тра щоб бути літ 20 або 30, тоді хіба за меч можна братись». Влодимер так до Михаїла говорить, а Михаїл ёму одказуе по своёму:

«Господару Цару, Володимеру!
Возьми ти утятко молоденьке,
І пусти на море синеньке:
Воно попливе як і старенькс».

Тоді Володимер каже до Михаїла: «як так оце ти говориш, то, Боже, тебе благослови».

Після того Михаїл взяв меч, копію, коня ёму вивели; їде Михаїл і зострічае, що стоїть Татаруга, Турок той; Михаїл нічого не робив, оно перехристив вісько татарське своїм мечем. То по обидві сторони Михаїла не стало того віська: на ліву сторону то так як огнем спалило, на праву—так як солому виклав. Як посів тее вже вісько, Михаїл, то поїхав в світа і прийшлось ёму їхати через царські ворота; то до їдного стремена взяв на ногу їдну половину, а на другу ногу другого стремена взяв другу половину. С тими ворітьми поїхав за якісь гори.. і став там жити, тай досі, каже, живий... а може й помер.... Так оце росказують про Михаїла..

(Запис. Вл. Менчицъ, по всей вѣроятности около Бердичева, Кіевск. губ. отъ кр. Лукьяна Заверухи).

Ср. болѣе короткій варьянтъ Кулиша въ Записк. о Южной Руси, т. I, стр. 3, перепечатанный въ Историч. пѣсняхъ малор. народа, съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова, т. I. стр. 50, а также, къ сожалѣнію, не дословный и переведенный на польскій языкъ варьянтъ г. Трусевича въ книгѣ Kwaty i owoce. Kijów, 1870, стр. 237—238.

4. Богатырь и конь.

«Їхав я вчора з Дроздивським козаком Прокопом Ярмоленком із Дроздівки в Переходовку. Дорогою ми якось розбалакались про коней, і я росказав ёму, що бачив годів шість, чи сім назад, в Чернигові на земській конюшні, дуже гарного карабахсь-

кого жеребця, що за того жеребця заплачено було 6,000 карбованців і що як вели єго раз із Носівки в Чернігов, то держали єго на канатах два салдати і десять мужиків.—«А не знаїте, де тепер той кінь є?» попитав мене Ярмоленко.—Бог єго, кажу, знає: ті земські конюшні тепер вніштожени, а коні чи роспродано, чи що.—«Отже я знаю, де той кінь, каже Ярмоленко, якось мудро всміхаючись: він хазяїна найшов».—Якого хазяїна? Хіба він краденний був, чи втеклий? Дай далеко ёму хазяїна шукати: він куплений верст тисяч за дві.—«Та не те, каже Ярмоленко: коли ви кажете, що то такий кінь був, що в дванадцяти насилу держали, то то непевний кінь був, не простий, а багатирський. А такий кінь з роду не вдержиться у простого чоловіка, а як прийде ёму времъя, безприміннo втече і знайде собі хазяїна—багатира. Ото ж у нас є москаль одставний; так він ходив на заробітку у Чорноморії і росказував штуку про сеє. Косимо, каже, нас у хазяїна чоловік з двадцять, чи може й більш. І був між нами один, Бог єго знає, відки: скільки не роспитували, не казав. Чоловік, як і всі люде, і косив так, як усі; тільки було, як посядемо їсти, то він з роду не сяде вкупі з людьми, а набере собі хліба там і всёго, та сяде оддалик і їсть. От косим ми, каже той москаль, неділь три чи що, аж якось біжить проти нас кінь, та такий, що я, каже москаль, увесь світ сходив, а такого доброго коня не бачив. От отаман і каже: «а ну, хлопці, піймаємо сёго коня, то певне буде од когось на порцію». От всі ми до коня. А той чоловик: «і не турбуйтесь, каже, дурно: не піймаєте ви сёго коня; опричь мене нікого він до себе не підпустить». Ми в регот, та все таки до коня. Оступили ми єго, чоловіка в двадцяти, давай підступать, а він як вискалить зуби, як заржe,—наче грім прокотивсь, та на нас. Ми в ростич, а він через так і перелетив, наче птиця, та одбіг трохи і став, як укопаний. «А що, браття, каже той чоловик: піймали?»—«А ти піймаєш? питає отаман».—«Я то піймаю!»—«Глядиж, каже отаман: не піймаєш, то лопаток спитаєш».

А отаману, да й нам, досадно, значить, що ми всі не піймали коня, а він береться. От той чоловик іде до коня,—той

стоїть, як овечка; підійшов зовсім, взяв за гриву, по шиї, по голові гладить, всміхаючись. Стоїть кинь. Погладив так, та й каже: «Здоров, товаришу! довго я ждав тебе, та таки дождався; тепер, каже, не разлучимось». А кінь на це, як заржe!—Та так прегарно, приязно.

—«Ну, погуляй же,» каже. Та до нас,—а кінь стоїть.

—«Ну, каже на хазяїна: тепер нам треба росчитатись, та й роспрощаємось». А він, значить, грошей за роботу ще ні копійки не брав. Хазяїн давай було просить, щоб зостався, так ні!—«Не можна, каже, прийшов мій час, треба йти, куди мене Бог посилає. Пошли ти, каже на хазяїна, купить півтора відра горілки за мої гроші: випъїмо на прощанье!»

От узяв один там два бочонки: один в піввідра, другий видерковий, сів на хозяйського коня, в мент придув з горілкою. От той чоловік узяв піввідерковий бочонок: «оце ж мені, каже, братця, порція, а не вам». Та й дає нам відрове барильце, а сам ототкнув воронку, притулив рильце до рота, закинув голову, та так духом півведра й видув.—«А закусувать, каже, не буду, не хочу вас обіжать, бо як почну сії порції закусовать, то не стане усёго того хліба, що вам хазяїн наготовив». Та взяв кришечку хліба і кинув у рот. «Ну, тепер, каже, прощавайте! А тиї моїх три карбованці, що в хазяїна ще є, дарую вам на порцію!» Та прийшов до коня, взяв ёго за гриву, та так без сідла і гнуздечки й сів. Кінь як стрибне,—так усіма чотирма ногами по концю й вибив, у коліна завглибки тай пішов далі. З півверсти ми ёго бачили, а там і счез, Бог ёго знає, де й дівся. От ми, каже той москаль, пішли по сліду, аж усюди так і знать: де ступне той кінь ногою, так конець у коліна. Так з півверсти слід був, а далі вже й не знать нічого. А він значить уже горою пішов, на крилах, бо багатирські коні крилаті.

— Що ж се воно значить, попитав я Ярмоленка, виcлухавши сюю историю.—«А що воно значить? Отказує той: значить, той чоловік був прирожденний багатир, та коня ёму до якого часу не було, а вони без коня нічого. От він і був так, як і простий чоловік: і косив, і все робив, як і всі люде. А прийшов

ёго час, найшов ёго той кінь, що ёму приділен, от він і пішов на своє місто, на службу».

— Яка ж у їх служба і де вони живуть, тії багатирі?—«Бог їх святий знає! Кажуть, десь на границі, чи зміїв стережуть, чи Бог ёго знає: сёго вже именно не докажу вам».

(Черн. г. А. П. Л.).

XIII.

Сказки фантастическія, игра словъ и остроумія.

1. Ведмеже вухо, Вернигора и Крутивусъ.

Жили собі піп та попадя, і був у їх на руках малий син. От попадя узяла сина і пішла в ліс моху рвати. Де взявся ведмідь, ухопив попадю з сином, поніс в гущину, вкинув в нору, став гудувать їх. Виріс син і каже: «Мамо? ще шість день нам пробути тут, а тоді удерем до дому». Вийшло шість днів; вони вилізли із нори. Тоді син вирубав киёк і пішли до дому. Дивляться, коли біжить ведмідь. Син і каже: «ви, мамо, ідіть за лісом, а я коло ліса». Мати так і зробила. Ведмідь біжить до попаді, а син, як ударив ёго кийком, та й убив. Тоді поклав на ведмідя киёк і говоре: «оттак тобі, зла личина, і треба». Ідуть далі; дивляться, стоїть криниця, а біля неї рів. Вони сіли в тім ріву і сидять голі. Приходе дівка до криниці по воду, а вони й говорять: «піди до дому, дівко, і скажи своїй матері, нехай дасть нам по сорочці». Дівка пішла і росказала дома все, що бачила. Пішов батько до попа, росказав ёму, де ёго попадя і син, а піп зрадів, та мерщі забрав сорочки і штани і пішов. Приходе— коли так: сидить попадя з сином голі і трусяться. Піп повдягав їх, та й повів до дому. Як пустив піп свого поповича до хлопців гратъся, то він якого ухвате за руку—руки нема, за голову—голови нема, за ногу—то й ноги нема. Бачять мужики біду, тай кажуть попові: «Де хоч свого сина подінь, нехай нам біди не робе, а не то і тебе із села виженем». Росердивсь піп на сина;

тай каже; «іди від мене світ за очі, бо через тебе і міні життя нема». А син і каже: «Зроби міні, батінька, булаву (пулю) таку, шоб її триста чоловік зсадили на гарбу, і чотиріста коней везли в ліс». Піп зробив булаву і вивіз у ліс. Як усе було готово, син і каже своїй матусці: «Слухай, мамо, я кину булаву вгору, а сам ляжу спать на сорок часів, а ти, як почуїш шо буде литіть булава вниз, і буде густи, то тоді ти мене збудиш». Проходе сорок часів, пуля гуде і от—от скоро опиниться на землі; а мати і збудила сина. Він підставив мизинний палиць, а булава як упала на палиць, та й розбилась, а палиць цілий зостався. От як іспробував попів син свою силу, та назвався Ведмежим вухом і пішов у степ. Іде, коли на встрічу ёму багатирь Вирнигора. От вони і побратались. Йдуть вони дальше, а як приходиться їм переходить гору, то Вернигора переверне гору, та й підуть по рівному. Довго йшли вони, коли зустріча їх Крутивус-багатирь, вони й того прийняли і пішли втрёх. Приходять до широкої і глибокої річки. Крутивус скрутив свій вус, річка розступилась, і вони перейшли. Дойшли до скелі, зробили з камінів хату і стали там жить. От раз Ведмеже вухо і Вертигора пішли в ліс, а Крутивус зостався дома на хазяйстві. Прилитів до ёго Змій, здрав шкуру з потилиці, тай пустив, а сам полетів. На другий день зостався Вернигора дома. Наварив він каші, а Змій прилитів, поїв кашу та й Вернигорі здрав шкуру з потилиці, а сам упъять политів. На третій день зостався Ведмеже вухо, а Вернигора і Крутивус пішли в ліс. От наварив він каші, а Змій і прилитів. Ведмеже вухо узяв Змія за голову, привьязав до дуба і підпалив ёго, тоді забрав попіл в торбину, поніс до Змiёвої нори і поліз туди; там сиділо бравіх три дівки, він витяг їх, і їдуть вони в чотирех; дивляться, коли пасеться табун коний, вони узяли чотирёх, посідали і поїхали до дому. Приїхали, коли дома Вернигора і Крутивус. Тоді вони взяли, та всі трое пожинились на дівках, одіграли свадьбу за одним столом і стали жить та поживать.

(Разсказалъ Михаилъ Маевскій. Село Ольгинское, Маріупольскаго уѣзда. Запис. Я. Новицкій).

Ср. Чубинск. 1. 212—216.

2. Розомнижелѣзо, Роспихагора и Загатавода.

Бив єдін царь, мав двір такий, шо нікто не міг в нім сидіти. Пак ся обебрав єдин панич, пішов у тоту землю, як учув, до того царя. А він бив єдного короля син, іде, а чоловік стоєт, пітат ся:—Що ти за єдин?—Я Роземнижелізо.—Не наяв би ти ся у мене?—Та чому, наяв.—Та ходи зі мнов. Іде, другий зновель також стоєт. Він ся питат:—Що ти за єдин? —Я повідат Загатавода. Він мовит: Ци не наяв би ти ся у мене.—Та чому, наяв.—Та ходи зі мнов. Уже має двох. Іде далі, чоловік зновель тамки лежит, відти гора а відти гора, а він у єдну гору ногов, а у другу ногов, і руками запер ся. А він ся питат:—Що ти за єдин? Я Розпихагора.—Ци не наяв бисься у мене?—Чому, найму.—Та ходи зі мнов. Як взяв з ними іти, як взяв з ними іти аж за чорне море, до того царя, що мав той двір. Тай там у тім місті прийшов на трактирню, сів си, то си їсти велів дати, та бесідує:—Що ту чувати у тім місті? Приходит тамка огородник так царя, та повідат яка річь, же такий а такий великий двір, а наш царь мусів уступити, що не міг сидіти, а кто бися такий найшов, що би тот двір вичистив, то му дасть царь дівку свою і половину крулества. Тот повідат: —Ге! як би Божа ласка, я би сам може учистив тот двір. А тот зараз побіг, та дав цареві знати, шо гу такий а такий прийшов, що ти паляці учистит. А царь зараз по нёго послав. Він взяв, прийшов до того царя, та повідат:—Я учищу, шо ми за то дасте? А царь му повідат вже згоду гет. І пішов, а тамки за містом бив тот двір на горі великой дуже, а красна гора била. Приходіт тамки ід тим брамам, там і всі мости оловяні збиті, а брами усі желізні позамикані так, же жадним способом не дійде. Взяв тот Роземнижелізо одну колодку на брамі роземняв на тісто. Входят тамки, там у тих дворах срібні двері, все під золотом, під сріблом, все таке красне, шо не можь ся надивити. Він як взяв ходити по тих покоях, як си взяв любовати, по всіх покоях ходив, хіба один замкнений, забитий, що там не мож дійти; он там ся дивит, там ліжка всі позастеляні

дорогими диванами, а ніґде нема живої душі, а все так як би царь бчорай вийшов. Він собі взяв палаш, там три палаши висіли, він дав един, другий і третій, а собі взяв четвертий. Уже там ночовати будут, і мав дванайцять свічок зе собов, і дванайцять горцей нових. В вечер як легали, усіх дванайцять свічок зажог, і усі дванайцять горцми укрив, та повідат, то буде через ніч горіти, а тим слугам наказує, як би я бив у яким утрапленю, як я крикну, бисте ставали. Десь приходит ід півночі, слухат, Господе! такій гук, така музика, тілько їх ся керинит, же весь двір так ґе на воді. А того поставив Роземнижелізо під порогом, би си під дверми ліг. Як взяло ся керинити, як взяло ся тіщити, а він му мовит, жебись всё, що буде через тебе іти, жебись взяв та роздавив, та вер на міст. Таке наметав аж під стелю, а він сам із тими двома ізхопив ся, бо стала дуже тіжба велика, через вікна ся пхали, та рубав. Повідат един дявол до нёго: Кролевичу! жебись ще рубав цілий рік, то нас не перерубаш, а не то за тоти три ночі. А він повідат: Я десять літ буду рубати, поки не вступити. Як взяв знімати горці, як взяв рубати, вже, остатний горнець зняв, і вже ся розвидніло, і тоті всі пощезали, хіба тоті лізли, що їх Роземнижелізо подавив, там ще двох зістало покалічених, а тот Роземнижелізо почяв їх мняти един другим, они почяли мовити:—Кролевичу! пусти нас, не мучи нас так дуже, ми тебе на дорогу, напровадімі. Ту ще прийде два війска тої ночі, ще і на трету ніч, а як тоти віска звоюєш, то они вже більше не прийдут, та дадут запис, що тот двір твій буде чистий. І они повідают ще тому Роземнижелізові, же буде на самим остатку іти, що тім завідує всім, жебись того імив. Прійшло на другу ніч такжій ночує, зажог дванайцять свічок, укрив дванайцять горцьми, і зновель си ліг на постіль, на таке ліжко дороге, также слухат у півночі, такий гук, таке граня, що ажь тот двір зновель ґе на воді ходит, так ся телепат від грому від великого; зновель собі ліг тот під поріг, а тот на ліжко і зняв горнець, а тот розминат, тот рубат, а дябол ще ся сцідит, ще ся мусит скріпити, порубав вже всі, що здійме, а то ся навалит, а ті все

гасят, прийшло так як вже переночували, зістало каліцтво, а тоти два проклята держят при собі, що ёму спріяли. Прийшло на трету ніч, також так зробив, зновель слухат у півночі, Господе, таке іде, таке співанье, такий гук, що му кінця нема, так ся валіт і вікнами і комином. Як взялі рубати, як взяли рубати, усі три, таке нарубали, а тот імів того проклятого із записом і такий го не пущят, такий го в руках держит, повідат:—Дай ми запис тот, то тя пущу, а ні, то ті буду в руках давити так, що тя на болото розсучу. Він ще не слухав. Розказали тоти два, щоби тернового огню накласти. Як го на терновим огню будете печи, то він вам дасть. Як наклали тернового огню, він взяв зараз шукати і повідат: Юж на вам запис, юж вам двір чистий. Теперже тот зараз розказав тому дябловi, жеби бісовску капелю спровадів, жеби так грали, жеби ціле місто ся зрадовало. Як ся тото зійшло, по дахові посідали, як взяли грати, стріляти на утіху, так ся весь мир сипав із міста, що царскій двір вже охарений. Там вже і царь пішов і всё, вже сидят, і він собі сподобав тоту принцизну, царь ёму дав писаня таке, половину царства, і принцизну. Так він велів весіля си робити, зараз пішли до костёла, взяли шлюб із нев, і царь пише до нёго, жеби, на війну ся ладив. Він взяв си, тот вже війска не має, та тот взяв ся, та іде з тими слугами на війну, а війска не має жядного, і там тот вже вийшов і пустив лицаря в перед, і тот пустив, як ся зійшли тоти лицари оба, та си руки подали, повідат:—Вітай, брате! Тамтой го як го подавив, то му з каждого пальця кров сикнула, а тот як подавив, же з каждого пальця кров тече, імив го за голову, та повідат:—Пане Боже ти заплать. Та му все з голови здер, та на землю вер, і відтак як вже так зробіли, стали до огню меже горами, а відтам било море червоне, як пішов тот Розпихагора, розепхав гору, як пустив воду, а тот загатив, та стала потопа, та тото війско зараз ізгубили. Відтак ся вернув до своїх палаців та кролёвав.

(Игн. зъ Никловичъ).

3. Покотигорошок.

Бив єдин хлоп, мав шість синів. Пійшли они орати у поле, і наказали, жеби сестра наймолодша за німи пак полуденок винесла. Она повідат.—Я не знаю де. Они повідают:—Ми будемо тягнути скебу від дому ажь там де будемо орати, жебись за тов скебов ішла. Тай взяли, скебу тягнут, тягнут, тягнут, аж там де вийшли орати, а проклятий взяв скебу закотив їх, а свою витяг до своїх паляців. Так она взяла, як взяла полуденок нести, нести, за тов скебов, аж у ліси запровадила ся до проклятого двора. Они поприходили в вечір домів, та до матері почали мовити:—Ми орали, а не їли, не ничь.—Єй! повідат синоньку, таджe я тогди виправила а тогди сестру за вами, же билісте мали що їсти, але кто знае, ци заблудила, ци що. Тай они за нев, за нев; о ми повідают підемо за нев, ми і найдемо. Усі шість пійшли за тов скебов, зайшли аж таки до проклятого двора, де їх сестра била. Проклятий взяв повсаджяв їх до темниці, а їх сестру собі взяв за жону. Так мати бідна вже ся загадала дома і отец:—Мав му діточки, та нема, щожь я пічну? Она мете хату і найшла горох на мості, і поставила на варцабу, а горох ся скотив зновель з варцаби, она поставила другий раз, горох другий раз скотив ся, а она за третим разом підняла та повідат:—Гріх бись ти ся качяв, та зъїла, і зайшла в тяжь. Уродила Покотигорошка. Такій хлопець, такій росте як з води, а такій дужій. Зараз го дав до чків отец, так му наука тенко іде, так ся вчит, що годі. Вже ся вивчив, тай прійшов домів на вакацію повідат до своеї матери, мовит:—Мамо! гадже я не сам бив, я мусів мати якогось брата, якусь сестру; чому то їх нема? Она му повідат:—Є! синойку мій, ти, повідат, мав есь шість братів і сестру єдну, і они пішли орати, а она несла їсти за німи, і кто знае, де заблудила, а они прійшли з поля, пійшли за нев глядати, і нема їх до днешного дня.—Ой! повідат, кой вже нема, і я іду, поблагословіт мя, тату. Поблагословив го отец, поблагословила і мати, тай взяв ся та іде за тов скебов за тов давнов, ще є знаті децо, іде, зайшов

у ліс, та лісом, лісом іде, іде, іде, найшов двір тай входіт до того двора, і там его сестра, їсти варит, а проклятого не било дома, она повідат:—Паничу паничу, чожь ви сюда надійшли, як мій кгазда прійде, то ви туй згинете. Він повідат:—Га! та няй згину, мені вже едно; спитав ся, шо ти за една? Она повідат:—Я така і така, у мене било шість братів, я за німи полуденок винесла та ту зайшла до того двора, і вже нігде не вийду, і маю шість братів ту. Він ся пітат:—А деже твоїх шість братів? Она повідат:—Я того вже не знаю, ци побив, ци де подівав. Повідат—Ходи, ходи зо мнов. Она повідат:—Та ти згинеш. А він повідат:—Ходи, кой я тя найшов, тай взяв ся та іде, із нев утіче. Проклятий прійшов домів тамка до неї, нема еї тай зараз за нев у погоню, хопив бувалу, тай далі. Як го догонів із нев, підняв тоту бувалу, хотів го забіти, але повідат:—Ні! тепер, швакгире, ше ти дарую один раз, але як ше раз прійдеш, то смерти пожіеш. Тай хопив тай іде. А тот ся вернув за нім, тай іде. Тот звичайно у вітру полетів, а тот іде ногами. Проклятий як прійшов, дома наїв ся, наїв, тай зновель полетів у світ, а тот зновель свою сестру хопив тай втіче назад. Той прилетів домів, нема. Гой! який сердитий, таке форчит, чим догонів, як вдарив бувалов і забив. Надходіт тамки чоловік чорний, тот шо сонцём завідував, тот вже чоловік благочестивий бив; тот прійшов там го позгрібав, взяв ізцілющу і живущу воду, і го покропив, і го уживив. Тот повідат:—О якжем заспав!.—О заспав есь вже на віки бив, ходи до мене, ходи, не дістанеш ти ні свою сестру, ні своїх братів без енчого способу. В нёго била саджявка така, що як го в тоту саджавку вложив на добу, то такий дужій бив, же що загадав, то зробів. А тот такий бив, що сонце ізпущяв на воду, як сонце спадало на вечір, а рано зводів в гору, і дав му такий палаш великий.—На! тепер іде, не бій ся тепер, іди, чім там прійдеш, не бійся ничь, не втікай, іно чекай. Тот пішов до проклятого, іде, прійшов, жде, аж поки тот не прійде з того світа. Чім прійшов проклятий, зараз почяв ся вітати:—Як ся маеш, мій шоукгре, чись здоров? Покотигорошок ся з нім прівитав.—Ну! повідат ци будемо ся гостіти, ци будемо ся брати?

—Я, повідат Покотигорошок, я не бороню, що хочь. Взяли почяли ся гостити, насипав желізного грузу проклятий, почяв їсти, а тот не може, бо тот звичайне чоловік. Відтак повідат проклятий:—Ну ходім ся тепер брати. Пішли ся брати на оловяне боїще, як тот утяв Покотигорошком, по кістки, Покотигорошок проклятим як вдарив, по коліна, тот як ся справив зновель, як нім вдарив, по коліна вдарив Покотигорошком, тот як ся справів, як утяв нім тамки на оловяним боїщи, по пояс, і не дає му ідтам вилісти, взяв палаш і розчяв рубати, рубат тим палашом, тот ся просіт.—Вже я тебе не пущу, поки моїх братів не найдеш, і не ужівиш, і поки мою сестру не віддаш ми. Тот повідат до нёго:—Усё ти дам, лише мені жітя даруй, ході зі мнов до склепу. А там го братя вже килька найцять літ били, так повисехали, ге яке черепя, а він їх еще не губив, все нім сипав дещо їсти. Тот Покотигорошок рубав го зновель, повідат: —Жеби ми брятя зновель таки сталі, яки билі. Він узяв і веде їх:—Ходіт, ходіт зо мнов. Утворів двайцять покоїв і чтири, аж у двайцять четвертим било дві каді води, една кадь слабої, а друга кадь дужої. Він взяв і велів нім пити тоту слабу, а Покотигорошок повідат:—Пій ти! із котрой ти будеш пити, із той і они. Вибігла їх сестра і указує, котра кадь із слабов водов, а котра із дужов. Тот Покотигорошок взяв того проклятого звязав, у ланци упутав желізні, і взяв тоту кадь води, шо била слаба, там пересунув в дужу, а де била слаба, там пересунув дужу, і так ся го питат:—Де котра кадь із дужов, а котра із слабов? А він зновель указав тоту слабу.—На пій! Проклятий пье слабу, а братям дав дужу Покотигорошок пити. Відтак взяли як ся понапивали, вже дужі билі живо, і проклятого забили на смерть, а сами пойшлі гет відтам домів.

(Игн. зъ Никловичъ Украинскій варьянтъ въ сокращеніи см. въ статьѣ Максимовича въ Р. Бесѣдѣ, 1856, III, 100—101. Двѣнадцать братьевъ).

4. Коршбуры попелюхъ.

Бив то един царь, мав трёх синів, два розумні, а третій дурний, звали го Попелюхом, бо все у попелі сидів, та ся бавив.

І так били у того царя над морём веліки статки пшениці та що лишь в день виросте, а морске стадо в ночі вийде, та всё випасе. Та ходили все тоти розумні тоту пшеницю стеречи, а тот дома бив, та ся раз у раз у попелі бавив, і не могли достеречи ніяк. І так пішов тот дурний і повідат:—Коли ви не достерегли, ану ци я не достережу. Прийшов д морю, а била там яблонь, зробив він собі на тій яблони тернову постіль, як ся продрімат, то ся уколе, та ся проверюхат, бо сон ломив дуже. Десь приходит ід півночи, виходіт із моря стадо, десь вийшов кінь един із звіздов під тоту яблонь, такій блеск від нёго вдарив, і розчяв ся чіхрати у тоту яблонь. Він ся полегоньки сунь, сунь, з той яблоні, сунь сунь на того коня скочив; приїхав піввздовж і півперек світ на тім коні, приїхав під тоту яблонь, а тот кінь промовив до нёго:—Тепер ти мій пан, а я твій кінь. Відтак взяв завів того коня до своей стаєнки, і никому ничь не повідат. Прийшло рано, питают ся его братя:—А достеріг єсь? А чому ж бим не достеріг, не так як ви. Тоти пішли, розчяли повідати вітцю та матери, що достеріг, а ничь не має. Зібрав ся на другу ніч, також виліз на тернову постіль на ту яблонь, вийшло морске стадо, виходіт кінь з місяцём, така ясність від нёго вдарила, і у яблонь розчяв ся чіхрати, а він долів яблунев сунь ся, сунь на того коня, скочив на нёго, проїхав піввздовж і півперек світ, приїхав під яблунь, а кінь повідат:—Тепер ти мій пан, а я твій кінь. Привів си домів, і завів ід дрогому, уже має двох. Так пішов собі, і розчяв ся зновель у попелі бавити, питат ся го брат:—«Ци достеріг єсь?»—А чому бим не достеріг, не так ге ви. Пішов собі на трету ніч зновель, знов собі сів на тоту тернову постіль, розчяв стеречи, зновель вийшло стадо морске, вийшов із сонцём кінь, така ясність від нёго вдарила, же не мож ся надивити, прийшов під тоту яблонь, став ся чіхрати, а він ся сунь зновель, скочив, проїхав піввздовж і півперек світ, повідат зновель тот кінь:—Тепер ти мій пан, а я твій кінь. Привів си домів, завів там, де мав два, вже три має.

Так розіслав един круль великій із за червоного моря листи:—Де ся знайде такій принц, жеби на друге пятро вискочив д

принцизні, той си ю возме. Она така била уродліва, що у кождого царя вибіта еї портреть била, вималёвана била у кождого цари. Пак Коришбурого Попелюха братя ладят ся там їхати, ладят си коні таки, що найстарші били, і сами ся ладит, а Коришбури повідат:—Та де ви ся ладите, та я поїду. Они ся розчяли із нёго насміватп, а він собі вевів конице якесь сухе і на збитки собі ладив їхати. Они поїхали, а він ся вернув, не їхав за ними. Ступив до своєї камяниці, що мав окремішну, де тоти коні били, подивів ся конёві в ухо, стало на ним злоте одінье, та дістав злотій палаш такий булатовий, ге виявка, так сів на того коня, там такий блеск, така ясність, же не можь виповісти, а кінь, у царів яки коні, аж огень сиплют, але де, де, на того як сів, полетів вітром, та дуйнув за ними. Як там прискочив, а там всі принци поставали, бо де на коню на друге пятро вискочити, як его увиділи, всі ся хіба здуміли, бо то там і кінь і всё одіня і палаш, всё під золотом, а від того така ясність вдарила; як під двір надїхав, зараз скочив на друге пятро, а она у вікні стояла, взяв зложив ї злотій сігнет на палець і випяв хустку з кешені дуже дорогу, передер, дав еї половину і собі половину і поцілував ю, тото так ге у вітру зробив, і поїхав. Як приїхав домів, завів собі коника тамки назад до своей тої стаєнки, та сів у попів. Єго братя приїздят, повідают, матери і вітцю за того принца, повідают, що такій принц надїхав: злотій кінь і він у золотім убраню і палаш золотій мав, а він уходіт до покою, повідат:—То я сам. А они ся з нёго насміают, а тот вліз у попів, та ся бавит.

Вистало рік, як тоту заручив вже принцизну, вислав тот кроль по всей землі, жеби приїздив весіля робити, который заручив тоту принцизну.

І він повелів своїм братям, жеби ся ладили на весіля їхати з ним, они взяли так-же ся сміют. Він взяв своїх братей і свого вітця і там завів їх до своей камяниці до тих коней; дав єдному наймолодшому із звіздов коня, середущому дав із місяцём, собі взяв із сонцём, подивив ся наймолодшому в ухо єдного коня, стало на ним одіня срібне, на середущим стало злоте, а на ним

стало всё під деяментом. Відтак всі три разом стрімнули, чім там прискочив, зараз пішли до слюбу. На тім весілю принци з енчих землев били, та ся зладили на нёго, хотіли го забити, они собі зброю поладили били, але він такій бив, же на то не дбав, бо він такого коня мав, що всё віщував, що над ним ся де зробит. Як слюб вийшов, так відтам на коню скочив і у вітру полетів і братя за ним, же не било коли го бити.

Так поїхав на війну, бо три царі погані зібрали ся били на нёго, един царь з двома головами, другій з трома головами, а третій з чтирма головами. Їде, приїхав до єдной дуброви, на міст оловяний, дав своїм братям коня держяти, та мовит:—Моліт ся Богу, жеби я не згиб, бо я ту буду війну мати. Сам вліз під міст, під мостом сидит, надїхав поганий царь з двома головами, кінь му на мості дубнув, а він повідат:—Крук би ти, ворон би ти кров пив, ци не їв єсь, ци не пив, повідат такого нема, жеби мене звитяжив, хіба чути за Коршбурого Попелюха, але бо му ту ворон кості не занесе. Тот повідат з під мосту:—Чо би ми ворон кості носив, я сам си ношу.—Ци ти ту?—Ту. — Ходи сюда, будемо ся воювати. Тот виліз з під моста, взяли ся на сам перед брати, як Коршбури Попелюх ся заправив, ним вдарив на міст, і міст ним завалив, як ся заправив відтак палашом, стяв поганому єдну голову і другу. Пішовши до своїх братей, взяв коня, зараз почяли вітром їхати на другу війну. Повідат до своїх братей:—Но братя! Бог поміг скіньчити єдну війну, коби ще Бог поміг ще другу і третю. Уїхавши сто миль, приїхали на желізний міст, дав свого коня братям, повідат:—Моліт ся, братя, щире Богу, бо ту буде більша війна, жебисьми ще не погибли ще і всі. Став собі під желізний міст, царь надїздит із трома головами проклятий, кінь му дубнув на мості:—Гу! що дубкаш! крук би ти, ворон би ти кров пив, ци не їв єсь, ци не пив, такого нема, жеби мене звитяжив, чути, чути за Коршбурого Попелюха, але бо тутки му ворон кости не занесе. Тот повідат з під мосту:—А чо би ми ворон кості носив, я сам си ношу.—А ци ти ту?—Ту.—Ходи, будемо ся воювати.

Вийшов з під мосту, розчяли ся зараз рубати палашом, крикнув на свої братя, би го ратували, зараз брати помогли му взяти едну голову, другу і трету. Відтак взяли ся їдут, уїхали сто миль, приїздят д едній дуброві, поставив братя свої у лози близь води і поставив перед них полумисок сухий, повідат:— «Братя мої! тутки клячіт і Богу ся моліт, бо тверду війну будемо мати, бисьми не погибли, бом ся ізнеміг; полумисок перед вас сухий кладу, як буде кров іти через верх, бисьте ішли ід мні». Сам пішов під міст камянний, надїздит царь із чтирма головами, кінь на мості дубнув, повідат:—«Чо дубкаш, крук би ти, ворон би ти кров пив, ци не їв есь, цись не пив?»—Їв ем, пив ем, але бо ту е Коршбури Попелюх.—«А ци ти ту?»—«Ту». —«Но то ходи сюда». Виліз, зараз ся розчяли рубати, проклятий замагат. Коршбурий Попелюх повідат до нёго:

—«Не так проклятий, робім ся когутами, будемо ся когутами їсти».—«Яким ти будеш?»—Я буду червоним.—«А я чорним». І все Коршбурого Попелюха перемагат. Коршбури Попелюх повідат:—«Стій! робім ся огнём».—«Яков ти поломінев будеш?» Попелюх повідат:—«Я буду білов».—А я синов. Его братя піснули, кров через полумисок пільляла ся. Літат крук по над них, і крукат. Повідат проклятий:—«Круче! іди намачяй крила у воду в морі, і гаси тоту поломінь білу, дам ти голову і трупа. Коршбури Попелюх повідат:—«Круче! іди умочи крила в морі, і свякни моїм братям в очи, би ся пробудили, дам ти дві голові і два трупи». Тот пішов, зараз намачяв в морі крила, засвякнув братя в очи, і они ся пробудили. Они ся зробили хлопами такими як били, прійшли его братя, і всі на проклятого вдарили, і стяли едну голову, другу, трету і четверту. Подяковав Господу Богу за ту війну, шо му Бог поміг звоювати, зараз розчяли їхати, їдут, їдут усі трие, приїхали, стоїт двір великій. Він дав братям свого коня, повідат:—«Тутки мя трошки загодите, а я піду до того двора». Війшов до того двора і перевер ся у кота і розчяв коло дверей мявчати. Тоти три царпці били у том дворі, що ним побив кгазди, і его пустили тамки, він собі сів в куті і слухат, а они повідают:—«І мого стяв».—«І мого».

—«І мого».—Як ми єго згладимо? Єдна повідат:—«Я ся зроблю таков керницев, що не буде води на сто миль, а они ся напют, та порозпукают ся». А друга:—«А я ся зроблю таков яблунев, же запах буде іти в милю, а они вирвут, та порозпукают ся». А трета:—«Я як го увиджу, то го живцём піжру, чім го догоню». Відтак відтам скочив, пильно сів на коня і втіче. І вни їдут, їдут, приїздят, є керниця, так ним ся пити хоче, аж з коней падают, братя бігнут на перед, а він перебіг, витяг палаш і керницю перетяв на окрижь, і зробила ся кров. Їдут зновель, їдуть, приїзджают, яблунь така стоїт, так ябка запахли, братя бігут, мовіли же вирвут, а він перебіг, перетяв тоту яблунь на окрижь, і там такожь кров ся зробила. І так їдут, їдут, приїздят до єдного міста, там ковалі кують, він скочив, жеби бабку гріли на червоно, на искру. Загріли му ковалі бавку на червоно, на искру, она надпадае, у вітру летит ід ним:—Ковалю, ковалю! ци є ту Коршбурп Попелюх, давай сюда, бо ти з кузнев пріжру, як ми го не даш». Тот повідат:—«Пек ти! розділми пащеку, я ти го вержу». Коршбури Попелюх як хопив тоту бавку, як в ню жухнув, зараз ся там розпала на порох.

Приїхав до свого дому до царя, і отец го переблагословив, і він поїхав ід своей принцизні, а братей лишив дома, і царь му дав коруну із себе, і вже там обрядковав.

(Игн. зъ Никловичъ, 46—52). Ср. Рудченка, II, II. Поповичъ Ясатъ.

5. Побѣдитель змѣи и дракона.

Бив єдин воячок, служив у цісаря кильканяйцять літ, аж до старості. Відтак вислужівши ся, іде гет в тім мундурі в дорогу. Перейшов го старець на дорозі:—«Воячку, воячку! обдаріт мя да чім».—Старче Божій! чім я тя обдарю, коли я не маю, хіба два кгрейцари простих. Дав му єдин крейцар.

Перебіг го старець зновель на дорозі:—«Воячку, воячку! обдаріт мя да чім».—Старче Божій! чім тя обдарю, коли не маю чім, там мя старець перебіг, та давем му єдин кгрейцар, на і тобі кгрейцар.

Перебіг го старець і третій раз на дорозі: — «Воячку, воячку! обдаріт ми да чім». — Чім же ти обдарю, били два старці, дав єм їм два кгрейцари, тепер не маю нич; урізав му плаща кусень, на ти, залаташ си сукенку свою.

Той старець ся взяв і пішов від нёго гет. Прійшов воячок до такого міста, де жертва люде поїдала; прійшло на царя панну давати на обід, та виправив его до костёла на варту, там все варта ходила, а она ту варту поїдала, повідат: «Воячку! іди на варту, як переночуєш, дам ти полумацёк грошей». Вийшов собі під костел, став і плаче; приходит д нёму старець, питат: — «Чо ти, воячку плачеш?» Повідат: — «Виправив мене монарха на варту, а мені буде тутки смерть». — Стань собі на ліво коло дверей коло костела, не бій ся, нич ти не буде. Прійшло о північі, такій грім у костелі, що ся костев завалює, стала змія глядати вечері, не може найти, дуже з великим огнём стала вся где по костелу літати, глядат, не може нігде найти. Вибіла дванайцята година, она собов вдарила у труну і зникла. Висілат на другій день монарха: Ци жіє він? Повіли монарсі, же жіє, а він ся дуже втішив. Также і на другу ніч так зробив, обіцяв му мацю грошей. А воячок став собі зновель коло костела і плаче, тяжко ю тую ніч перебити. Приходти д нёму старець, та питат: — Чо ти плачеш? — «Тамтой ночим не згиб, тепер певно згину». — «Не бій ся нич, стань си на ліво». Переночував зновель, а змія зновель глядала, падала всягде, сипало огнём всягде, не могла найти, вдарила у труну і згибла. Ще і на трету ніч післав го монарха, обіцяв му три полумацки грошей. Як вийшов д костілові, став, тай плаче, та повідат до старця: — «Така і така річь є, тепер певно згибну». — Стань собі за святого Николая, она буде дуже люта, побігне із костела за костев глядати, а ти тогди заляжи єї місце в труні. Она прибігла у тоту труну, а он в тотій труні горінець лежит. Она го киват: — «Устань!» А він не стає. Кличе: — «Зараз стань!» Не стає. І третій раз кличе, і не стає, за четвертим разом спало з той змії одіня на землю, таке шкарадне ге хмара, а она зістала панна така слічна, в золотім колосю, така аж блиск ід неї бьє. Она в клятьбі (заклятю) била

а він ю вибавів. Підняла го з трумни, і так го украсила, що всё одіня на ним злоте стало, же никто не міг пізнати, що він є, ци принц, ци що. Де своїми руками иміла, всё злоте стало, так і Біг дав. Посідали си обі особи на трупі, в костёлі така ясність, що ся не можь надивити.

Так дала на другій день варта монарсі знати, що в костёлі така ясність, не знати, що то є. Монарха сів у поязд великій, і поїхав до костёла, дивится, що там ся робит. Приїздит там, а тамка сама его била панна, отвирає костёл, дивится, а там така ясність, така урода, що ся не можь надивіти; дуже ся зрадовав, аж їй упав до ніг; взяв по під боки, і до поязду свого запровадив. Запровадивши їх до дому, велика утіха била, і баль великій почяв той цар справляти, приходіт і тот старець на тот баль, і спізнав го зараз воячок. Дав му зараз тот старець сикгнет на руку:—«Що лише будеш потребовати, лише тот сикгнеть покрути, зараз ти ся стане».

Било місто єдно. Лієн ся називав, в тім місті драк люде поїдав. Він то як учув, зібрав ся там їхати. Мовит покрутивши тот сикгнет, жеби я тоту змію забив, жеби люде не поїдала. Приїхав до Лієну, до міста, ід той скалі, де тот драк сидів, став собі на лівим боці. Як прійшло саме полудне, виставив тот драк голову єдну із той скали, він стяв, виставив другу, він стяв і другу, як виставив трету, він розчяв рубати, неможь. Виїздит принц на полёваня і там ся ключив ід нёму. Мав він зе собов пистолет, фузію, і палаш, і зараз му на помочи бив. Він такій міцний бив, як палашом рушив, і повітря порушяв на світі. І там взяли сім голов дракови. Із великов радостев вийшов із міста весь мир д ним, і хвалив Господа Бога; їх така велика радість била, же того драка забили, бо бив би на ничь весь мір зъїв.

А тот бив принц із міста із Керелейса а вода кглукган. Тот принц вже ся розходит із воячком, запяли ножик у бука:—«Як я згину, а ти прійдеш ся дивити, буде кров з нёго цяпкати, а як ти, то я прійду, а кров буде цяпкати».

Прійшов д морю принц, дивит ся на гору скляниу, а по тій горі три панни ходят, една мае убранье злоте, друга деяментове, трета срібне. Він ходит коло моря, і плаче, бо заблудив.

Тоти панни увиділи го і собі повідают, найстарша повідат: —«Ондикі принц, котра бисьте пішли за ного принца?» Найстарша під сріблом, середуща під золотом, наймолодша під деяментом. Старша:—«Я не піду». Середуща:—«Я не піду». Наймолодша повідат:—«А я піду».

Верла хустку через море, він ся хустки хопив, перейшов через море на скляниу гору. Зараз го хопила д собі наймолодша, иміли ся по під боки і ходят собі по скляной горі. Він дуже ся засумовав на той горі, а она го почяла розмовляти:—«Чош ти собі сумуєш?»—«Сюмую собі, що я з свого краю пішов, а незнаю, де він є, в которім боці».—Абись вже до сивого волоса ишов, тось не годен дійти, бо ти три доби спав несений у повітрю, бо я ще маленька била в колюбці, коли моя мати за тебе повідала, шо ти будеш мій. Привела го до своїх палянцов, там палянци били таки велики, що три дні ходив, поки тоти палянци обійшов Як обійшов, так вийшла еї мати:

— Витай, крілёвичу, як ся маєш, я тілько і тілько літ на тя чекала, жеби я ту тя дістала.

А єму тота панна веліла повісти:

— Не маеш до мя до витаня ничь, завтра ся будеш витати о девятой годині.

Завела єго тота панна до єдного покою, тамка била кать води сильної, дала му пити:—«Пій, бись ю завтра о девятой годині, як ся буде витати з тобов, зараз стяв, бо она би ти згубила.

Она вийшла завтра о девятой годині, винесла такій палаш, що дванайцять хлпів не могло го підняти, а він як ся той води напив, і тот палаш по пальцю пустив, припав, і ту бабу зараз ізтяв. Тамка зараз весіля з тов принцизнов зробив, і як взяв відтам поязд, і поїхав тамки з своёв принцизнов, де воячок бив. Приїздит а з ножика кров цяпкат.—Ого! вже мій камрат не жіє, повідат своей жіні.—Не гадай ся, жебим знала, де він є похований, зараз маю воду ізцілющу і живущу, то бим го ожевила.

А воячка жона сама его зтяла, і другого си міністра пояла. Прійшов до того міста, питат ся, де тот є похований, що того драка забив? указали му, відкопав тіло его, тота принцизна взяла води ізцілющой і живущой, зараз го оживила; а тот принц з лютости великой, як подняв палаш, зараз того міністра і тоту принцизну, обое стяв. Того воячка із собов на склянну гору, а воячок середущу панну взяв, і так оба царями били, оба ся не бояли, бо мали воду ізцілющу і живущу і дужу.

(Игн. зъ Никловича, 35—39).

Первая половина сходна съ Рудченка II, стр, 27. См. выше у насъ стр. 17 и примѣчаніе.

6. Иванъ Царевичъ и желѣзный волкъ.

Був собі царь та мав сина Йвана. От Йван Царевич поїхав раз на охоту. Приїхав у темний ліс і став гулять конем. Дивиться він, коли литить пташка з золотими крильцями. Тіко шо намірився стрелять, а позад ёго шось як зашелестить. Він оглядівсь, коли біжить залізний вовк, тай каже: «Давно вже я по лісу гуляю, та не бачив ніколи царевича, а тепер уже наїмсь царського мняса».—Не їж мене, каже царевич, лучче візьми з мене, шо тіко хоч.—«Ну, каже вовк, тоді я тебе ззїм, як будиш жиниться». Довго Йван Царевич не жинивсь, а потім батько ёго й каже: «Жинись, сину, вже пора».—«Ні, каже Царевич, не хочу, бо як їздив на охоту, то вовк казав іззїм, як ожинюсь». Батько ёму й каже: «Ні, не бійсь, у мене є багато війська, воно застреле вовка». От вони й поїхали у друге царство свatать царівну. Засватали царівну, пішли в церкву повінчались, а потім забрали царівну, і приїхали до дому свадьбу грать. Звелів царь війську обступить кругом хату, а молодіх завели за стіл і зачали горілку пить. Випили по чарці і тіко шо стали музики грать та танцювать молоді, коли чують, військо кричить: «Вовк біжить! вовк біжить!» Став добігать залізний вовк до хати, а солдати давай ёго стрилять. Стриляли, стриляли, нічого не зроблять: біжіть на пролом, та кусаїться. Баче Царевич, шо вовк добіга до вікна і скоро в хаті буде, тай кричить: «Сідлайте міні прудр-

кого коня!» Салдати осідлали. Йван Царевіч сів на коня і политів на ёму, як птиця, а вовк за ним. Біжить Царевич степом, коли дивиться-стоїть хата на курячій ніжці. Царевич убіг у хату, а там сидить відьма з трема дочками. Поздрастувавсь Царевич, а відьма ёго й питае: «Чого сюди зайшов: чи по волі, чи по неволі»?—«Ні, каже Царевич, я козак не без долі, зайшов сюди по неволі». Відьма й пита царевича: «Яка тобі неволя?» —«Та, що залізний вовк хоче мене ззїсти». А відьма й каже: «Бери за себе мою старшу дочку, то я вовка іззїм». Поручився Царевич брать відьмену дочку. Вовк біжить, та прямо в хату і вскочив. Відьма зараз дала ёму їсти, а вовк сів за стіл каже: «Фу, як воня руська кость». Відьма й пита вовка: «А що іззїв руського Царевича?»—«Ні, каже, утік».—«Ну, як не будеш ёго їсти, то він буде нам зятем?» (Відьма була жінка залізного вовка) «Чи так, то й так, каже вовк, равно ніякий біс не случаїться». Упустили Царевича в хату, а вовк і каже: «Як маїш талан що утік, то тепер будиш із моєю дочкою жить». Став Царевич жить з ёго дочкою. От замітили вони, що Царевич не дуже любе відьмену дочку, тай радяться сами між собою, як би ёго перевести. Прикинулась відьмена дочка хворою, і посилають вони ёго в ліс за живущою і цілющою водою. Пішов Царевич до коня, тай плаче: «Теперь уже, каже, я пропав». Кінь і каже: «сідай, поїдемо». Їдуть лісом, коли лежать кгавинята; став Царевич їх забірать, а стара кгава литить тай кричить: «кра, кра слихом слихать, як царевича в вічі видать». А далі й пита: «Чи по волі, чи по неволі?» Царевич і отвіча: Я козак не без долі, зайшов сюди по неволі. Кгава й говоре: «Шо хоч візьми, тіко не руш моїх кгавинят». Царевич і говоре: Я з тебе нічого не хочу, тіко достань міні живущої і цілющої води.—«Добре, достану, бо я цю воду сама й стережу». Политіла кгава до малої пташки, звеліла достать води і приказуе їй: «Як улитиш у колодізь, та набереш води, то не лити вгору, а лити у бік». От пташка набрала води і политіла у бік. Як залитіла вона далеко, а кгава тоді й кричить на ввесь ліс: «кра, кра!» Змії стерегли воду, та почули, що наче кгава каже: «крав, крав,» та вставали

з міст і пустили з себе вогонь. Бачать, шо не запалили вора, тай кажуть кгаві: «Брешиш ти, ніхто води не крав». А пташка долитіла вже до Йвана Царевича і оддала ёму воду. Царевич сів на коня й поїхав. Їде, аж стоїть хата, а в тій хаті сидить дід. Царевич увійшов у хату, тай каже: «здоров, діду!»—«Здоров, Йван Царевич!»—«Чи по волі, чи по невол?» пита дід.—«Я козак не без долі, зайшов сюда по неволі,» отвічає Царевич. Росказав Йван Царевич дідові, де бував, шо видав і куда тепер іде. У діда тоді як раз баба умерла, і він хотів її вже ховать, а Царевич і покропив бабу живущою і цілющою водою; вже й ожила. Дід тоді дає Царевичу хусточку і навчає, як вовка стребить: «Як прийдеш, каже, до дому, то кинеш вовкові на шию хусточку, то з ёго залізо спаде, і стане він змієм, з 12-тю головами; тоді рубай з правого боку, то зараз 6 голов і отпаде, а потім з лівого боку зрубаїш і другі 6 голов». Став Царевич з хати виходить, а дід дав ёму ще й рушничок: «На, каже, цей рушничок, та як уже стребиш залізного вовка, то одъїдиш от відьменої хати, та вернися назад, махнеш рушничком, і зробися котиком; тоді вбіжиш у хату і підслухаїш, шо вони будуть балакать, шоб тебе звисти; а як захочиш упъять стать чоловіком, то вібіжиш на двір, махнеш рушничком і станеш чоловіком». Приїхав Царевич і дає воду. Став вовк брать, а він і кинув вовкові на шию хусточку; поспадало з вовка залізо, і став він страшенним змієм, з 12-ю головами. Царевич рубнув ёго з правого боку, а 6 голов так і одлитіли; він повернув шаблю, та з лівого боку, так і пооддітали остальні 6 голов. Тоді він язики повиймав, попалив голови, і все мясо змія і попіл на вітрі розвіяв. Управився з змієм, помолився Богу, осідлав коня і поїхав до дому. Виїхав в степ і здумав, шо ёму дід приказував. Вернувся він, привьязав коня до дуба, а сам пішов до хати; махнув рушничком, зробився котиком, вбіг в сіни і кричить: «няв, няв!» Стара відьма й каже дочкам: «Пустіть котика в хату, а то той проклятий царевич перевів нашого хазяїна, то ше й котика переведе». Впустили котика в хату. Посідали в трёх на печі, тай радяться: як би царевича звисти. Старша дочка й каже: «Я

піду на степ, та зроблюсь криницію, то він напьется води, той здохне». Менша каже: «А я піду та стану яблунею золотою, то він зірве золоте яблуко, іззїсть, тай здохне». Найменша каже: «Я піду, та зроблюсь горницію, а в горниці буде багато наїдків, та напитків, то він війде, наїстьcя й напьется і лусне». Вислухав котик все, шо вони говорили, вийшов на двір, махнув рушничком та став чоловіком і пішов до коня; сів на коня і їде. Довго він їхав, і захотілось ёму пить. Дивиться—криниця, він зліз з коня і хотів пить, а кінь ёму й каже: «не пий, а то вмреш». Він підійшов до криниці, вдарив по ній навхрист шаблію, а з неї кров так і потікла. Поїхав дальше. Дивиться стоїть яблуня, а на ній золоті яблучка. Він підъїхав до неї, вдарив по ній навхрист шаблію, а з неї кров так і потікла. Їде він дальше, коли стоїть горниця, а в тій горниці самі наїдки, та напитки. Він встав з коня, війшов в горницю, та вдарив навхрист шаблію по стінах, а з неї кров так і задзюрчала. Сів тоді Йван Царевич на коня і гайда до дому. Приїхав до дому, війшов у хату, а ёму всі стали раді, раді. Пообсідали кругом ёго жінка, батько й мати, і давай він їм всі свої похожденія та сторії росказують. Живуть вони тепер з молодою жінкою та царствують.

(С. Ольгинское, Маріупольскаго уѣзда, записана со словъ ученика Клима Козловскаго Я. Новицкимъ).

Ср. Рудченка, Южнор. сказки, т. I, № 3. стр. 149, Залізний вовк.

7. Морозъ, голодъ и посуха.

Бив єдин царь, а нікто не міг до єго принцизни доступити. Так ся обебрав єдин принц з єнчой землі, що ся пустив тамка іти, взявся іде, іде, а чоловік на дорозі лежит, Господе! таке соньце гріє, а він ся позагортав в кожух і гвавту ліпит, щоби не змерз.—Що ти за єдин, чоловіче?—Я Мороз.—Ци не наяв би ти ся у мене?—Чому?—Ходи.—Піду. Взяли ся оба і ідут. Другій лежит на дорозі, хлібов около нёго, а він гвавту ліпит, щоби з голоду не згиб. Повідат:—Що ти за єдин?—Я Голод.—Ци не наяв би ти ся у мене?—Чому, найму. Вже має двох. Взяли ся ті ідут

трие. Ідут, чоловік лежит коло води, і гвавту ліпит: «Люде не дайте без відя згинути!»—Що ти за єдин? Я Посуха.—Щожь ти гвавту ліпиш, а ти коло води? А він повідат:—Го! го! мені того нема, я бим раз потяг, і води би не било. Повідат: Найми ся у мене.—Я найму. Вже має трёх. Як взяв іти, як взяв іти, зайшли в енчу землю, під того царя.

Дали знати царёві, що ту такі і такі прійшли, якійсь принц за принцизнов до царя. Царь повідат:—Добре, закличте го сюда. Закликали го тамки, почяв го гостити, бо видів, же принц; питат его ся:—Чо ти хочеш?—Я кавалёр, я прійшов собі панну заручити. Він єму повідат на тото:—Та чому, я ти дам, сли зробиш три роботи, що я ти завдам, ци піднімаєш ся ти зробити тоті три роботи?—Піднімаю.—Бо як не зробиш, то будеш смертев караний.—Але повідат, як я зробю, кто за тото відповість? То си возмеш мою принцизну. Погостили ся там, як ся приналежит, повідат царь до тих своїх послушників, жеби забили сто волів єму на обід. Тамтоті прутко зробили і зварили, і триста хліба спечи до того великого, і наносити сто кадей води. Як му зладили красно, закликав го:—Но іди, сли тот обід зъїш, то мою принцизну возмеш. Тот ся питат:—Ци всё готове, ци всё ладне? Монарха повідат, же всё готове. А він дуже стурбований став, загадався, що тото ся таке зробило, повідат до Голода: Господе! щожь чинити, ктожь тото поїсть?—Ге! ге! мені того і на єдин обід нема і облизати ся чім. Як взяв їсти, як взяв їсти, гет поїв, гет потер до крихти, ще гвавту ліпит, жеби му ще дали. Пішли до монархи:—Найяснійшій Монархо! так потринили, так поїли, що лише кістки лишили, ще кличут, жеби ще давали їсти.—Давайже му той напій теперка, тогди няй мою принцизну возме. Так він ся затурбовав живо.—Цит, не турбуйся, я як ссану з свого рота, і обручі поспадують, так висушу, а всё нараз виссу. Єдну в другу висушив еще кличе:—Давайте води, бо я без відя гину. Пішли до царя:—Царю, так випили сто кадей води, що і обручі поспадували, так посхли. Царь повідат: Коли тоту воду випили, то він би і з моря випив. Повідат царь до своїх послушників: Є пьєц желізний у мене, в нім паліт так,

аж на искри, там няй переночуют, то їх гет спалит. Он ся затурбовав той принц дуже: Що, повідат, до своїх слугів, що нам аж тепер конец буде. На послідку кличе найяснійший монарха їх всіх:—Ту вам постіль зладована, кладіт ся і спіт. Так він ся затурбовав дуже у тім способі і ті два слуги єго, бо не знали, що ся з ними зробит. Мороз повідат до нёго:—Цит, принце, не турбуй ся, як потисну, ще мусиш ся укривати, загортати, бо ще змерзнеш. Як з свого рота подув ледами, то аж иней на тим пьецу поріс. Полізли у тот пьец всі четири і кличут:—гвавту! не дайте померзнути, бо погинеми на вашу душу. Так ся царь того встрашив живо, бо вже видів, же ничь не зробит, бо він з ним зробив згоду, що три роботи як зробит, то дістане принцизну. Повідат до нёго тот царь:—Принце! ужесь у мене виграв принцизну, але ще ми зроби єдну роботу, повідат, дарую тобі усё своє царство. Тот ся питат:—Що то за роботу? Тот повідат:—В мене тут такій є замок, що нікто негоден в нім переночувати, а ти як переночуєш, то ті всё своє царство запишу. Так тот повідат:—Та чому. Зробив згоду на всё царство і веде го царь показати му тот замок і жеби три ночи переночував. Тамка в тім замку сто проклятих вило, ціла їх банда била і у дванайцятой годині цілу годину грали, танцювали у тім замку. Так тот ся взяв і війшов собі, взяв собі чтири свічки і чтири горці нові, як взяв засвітив чтири свічки і всі чтири укрив тими горцьми, бо му гасили. У дванайцятой годині десь слухат, Господе! ту така банда іде, же аж тот замок ходит, ге на воді, так грают, так танцюют. Як війшли до замку, а принц сидит собі за столиком, і встрашив ся дуже того. Питают го ся прокляті:—Що ти за єдин, чого ти прійшов до нашого двору? Він ним так повідат:—Я з того двору буду робити костів, ви ту вже не маєти рації. Тот відтак як потисне морозом, так кождий розчяв зубами січи. Берут го в танець, на їдженя, на дещо, а він ничь не хочит, лише си сидит, а перед ним свічка горит, а тот мороз ходит, та морозом так тисне, що не може аж стояти. Повідают до нёго:—Найяснійший принце! що ти требуєш, ми ті всё дістарчимі, лише нас не рушай з того паляцу.—То вам

ничь не поможе, б я вас всіх буду губити, жеби ви гет з нёго пішла. Як ся зробили турбилём великим сто дяболів до нёго, як взяв рубати, як взяв рубати, як взяв рубати з голодом і посухов, пятьдесять стяли. Вже дванайцята година вибила, вже пропали тих других пятьдесять. На другу ніч приходит дванайцята година, ту ще більше прійшло як передже у великим граню, у великим співаню. Так един бив кривий, і дав єму таку трость: —На, лише бись мене не бив, бо они наді мнов збитки робят, бо я у ніх служу, як станеш нев ломити, то каждей стане під твоёв владов. А він все сидів. Як прійшли, тілько їх прійшло, же ся не могли стовкмити в тім паляцу, его хотіли там згубити. А він як хопив тоту трость, як взяв бити, як взяв бити, то так бив, як кого вдарив, вже не било що бити, кождий мусів під его владу стати. Повідают до нёго:—Найяснійшій принце! що требуєш від нас, всё ті зробимо, лише не відбирай від нас тот замок. —То южь ничь не поможе, я го мушу взяти, бо буду костів ставити з нёго. Свічку згасили єдну, а він зняв другу, вже немає хіба дві свічки, і забрали ся, а кривий зістав:—Найясьнійшій принце! ти лише мене не бій, я тобі буду на помочі, що хочь, то вчиню, не бій ся, я ти ничь не зробю, тих всіх виженеш. Прійшли на трету ніч, зновель приходит банда ще більша, тілько прійшло, що по дахові посідали, не можут ся стовкмити. Тоть кривий дав єму таку гарапу, що котрого урве, то перерве на двоє. Як ся злетіли і повідают:—Принце, що хочь дами тобі, срібло, злото, деяменти, лише з того палянцу уступи, повідают за червоним морём э така принцизна, що світ перейдеш, то не найдеш кращу нігде, як хочь, то ми ті ю перенесемо. І він на тото пристав.—Я вам дам усім спокою, як она мені ся сподобат, бо мені ся тота неподобат. Взяли тоту, як ся змовили, пильно принесли. Тота панна злоте волосьє має, і злоті стовни, і перла із очей ідут, як хоче плакати. Так він ся втішив і врадував, повідат проклятим: —Колисьте мі тото зробили, я вам тот змок і відступлю добровільно. Повідат тот кривий до нёго:—Ту такій є палаш, що кілько оком зіздриш, тілько війска зітне, би ти ся не вступовав, поки они ті не дадут тот палаш. Як ся зійшли:—Я ся вам

вступлю добровільно, лише мі тот палаш дайте, що ту є замкнений. А они так не хотят дати, а він взяв тоту гарапу, та бьє їх. Єще повідат тот кривий зновель:—Ту є кадь води дужої, що они, як послабнут, то ся напют, і дістанут такої сили, як світ дужої, світ би загубив. Тот пішов, завів го, напив ся раз, дужій, другій раз, ще дуцій, третий раз, ще дуцій. Повідат:—Ту вода є така, як бись хотів собі товариша, то возьми, бризни позад себе, і будеш мати жовніра, они наді мнов збитки робят, я всё виповім. Тот принц як став коло кади так як взяв брискати як взяв брискати, тілько зробив війска, же му кінця не видно. І всяка зброя там била, що лише треба до війни, всё там било в тім замку. Так він обсачив тім войском, як обставив коло того палацу, як взяв проклятих бити, як взяв проклятих бити, гет проклятих вичистив, хіба кривого лишив. Тот кривий повідат:—Я ті буду на помочі, де бись на світі згиб, то я ті уживлю. Пише він до того царя, що він му завдав роботу, жеби ся завтра на сему годину ладив до огню. Тот царь мовит:—Ге дурне! що оно мені зробит, в мене війско, в мене всё, а оно там в замку, кто знає, ци оно жіє, а ще так пише. Відписав царь, що готовий зараз із тобов ставати до війни. Вийшов тот царь на тоту годину на то місце, де він велів із своїм войском великим. Тот собі, як собі пішов, як став коло кади, почяв брискати позад себе, таке ся війско кеpинуло, таке ся сипле, що му кінця нігде не видно. Як тот царь увидів, встрашив ся, що то за війско таке, а всё у червоним мундурі, таке видите, як кармазин. Так прутко того царя, чім го обсттупив, так го звоював, ничь му не дає пардону: Бо ти мене хотів в трёх місцёх житя збавити, а я тебе в єдним. А єго принцизну не хотів, бо єго царство вже взяв і в тім замку царствовав. (Игн. зъ Никловичъ, 72—78)

Ср. Рудченка, II, № 25.

8. Ученикъ пустынника.

Бив єдин паничь маленькій живо. Він собі іде, іде, пішов в ліс, і заблудив, найшов собі тамки пустельника; тот мав осла і дві мавпи, тоти мавпи все собі огребли у серед хати, а все ко-

телек дукатів там вигребли. Тот хлопчина жене собі в день пасти осла, а в ночі го тот пустельник вчит. Пригнав він осла, а там котелек з грішми, а він мовит: Нащо мені грошей, маю в чім ходити, що їсти, пити, еще ся вчу. Так му наказує тот пустельник.

— Знай же, детино божая, я тебе наяв, жебись собі того осла нігде не гнав, но все від моря, бись ся нікому не дав видіти.

Так він собі заяв раз, не дає ся видіти, заяв другій раз, не дає ся видіти, так ся запхат, та сідит собі в притулках. Єдного разу загнав того осла д морёві і розчяв тамка пасти, і дивит ся, надлетіли три голубці ід морю, і розібрали ся, дивит ся, а оно не голубці, но три панни, така красота, що не можь ся надивити і купали ся. Він собі ся сунь, сунь, хотів взяти шматя, а так не взяв, бояв ся того пустельника, повідат: «Господе! де би я ся дів, бим шматя приніс». І такій пішов, не брав. Приганят осла в вечірь, тамь для нёго їдженя вже готове стоїт, а пустельник мовит:

— Ужесь, небоже, пріяв бив злу натуру, вжесь ся хотів зрадити; чого ти там хотів дивіти ся, де ся ходят тоті панни із шклянной гори купати?

Він мовит:

— Я хотів шматя украсти.

— Та ти знаєш, як би ти шматя украв, то бись вже не бив мій слуга, тобі добре наука іде і чогожь хочь?

Гонив все там того осла пасти, все ся дивит, а бояв ся тото зробити. Вже ся зробив тенкій паничь, уміє читати, писати, всё гет вивчив ся, всёго пустельничого живота, а пустельник бив єдного царя син, та му наказує.

— Женижь, жени осла, бись лише ся не дав зрадити.

Заяв собі осла д морю, дивит ся, тоти прилетіли зновель купати ся. Дивит ся, там ся засунув в корчі, дивит, котра найкраща, і він ся суне, суне, висмотрив що наймолодша найкраща, і шматя хопив, хопив шматя, почяв утікати. Тоти вилетіли, хопили шматя дві і ся убрали, а тоту лишили без шматя. Тота стала такой паннов перед ним, як била, і почяла в нёго шматя просити дуже живо:

— Паничу, паничу! дай мені моє шмата, най ся уберу, увидеш, яка я файна буду, я тебе не лишу, ти собі мене возмеш.

— Я би ти того не зробив, бо ти би мене лишила; я тебе хочу за жону.

— Я би тебе не лишила.

Він дав ся підмовити, і дав ї шмата. Она зняла сигнет з пальця, і подаровала му, дорогій дуже. Як тото хопила шмата пильно на себе, і стала перед ним злотим голубцем, і розчяла летіти і полетіла. Так він взяв пригнав того осла. Зараз почяв му пустельник мовити:

— Видиш, небоже, вжесь ся дав підмовити, як ем тя просів; теперже ти не мій єсь слуга, іди собі з паном Богом, бо ти вже не можеш в мене бити. І розчяв му платити, утворив му тот котелек серед хати, що вигребли го мавпи:

— На! набери си! кілько хочеш, і іди, мені вже тебе не треба.

Тот его просит:

— Старче божій, де я ся тепер дію?

Повідат:

— Небійся! не хотів єсь в мене бити, тепер маєш тоту жону, щось і шмата взяв.

І взяв, заплатив, і вигнав го гет із той яскені. Тот прійшов д тому морю, та почяв плакати, що не має де діти ся, він дивит, за тими водами є гора велика, так ся світит, як соньце, а по тій горі три панни ходят.

Єдна панна до другой мовит, до наймолодшой:

— Но! чо то твій кгазда нареченний коло моря плаче?

А она повідат:

— Га сли мені пан біг судив з ним бити, то я з ним буду.

І зійшла д тому морю, і виняла хустку з кешені, і верла д тому морю, і через море стала лавчина, а він тов лавчинов пішов аж ід той панні. І она взяла, і повідат до нёго:

— Мій кгаздо нареченний, сли нам Бог судив бити в єдно, то ми будемо.

Взяла его по під боки і випровадила его на тоту склянну гору, указує му тоту гору всю:

— На! диви ся, то моей мамки всё тото добра.

І усі четверо ходят, завела его до своїх палаців; еї мати взяла бити їх, повідат: «Жесте си якусь біду привели в мою землю». Тоти панни почяли свою матір просити живо, жеби его не дуже калічила, бо він би бив ізгиб. Дала ним всім четвером їсти у едно, і тоти дві повідают:

— Їчь, їчь, і проси свого кгазду нареченого, няй їсть.

Відтак взяла мати мовити:

— Зроби три роботи, тогди ти мою возмеш принцизну, іди в мене тот ліс е, тота полонина, жебись тоту полонину за дві годин стяв, тогди в мене принцизну возмеш.

Дала ему склянний топір і скланну мотику. Тот вийшов там, синкнув тим топором, а то ся розсипало, а він сів, та плаче. Вийшла д нёму тота принцизна, дала му їсти, він почяв живо плакати, бо ему їдженье не миле, а она:

— Цит! не плач, ти затурбований, ляжь си спати.

Він ляг, склонив ся на її коліна і уснув. Она як свиснула, тілько ся дяволів злетіло, же їм не видно кінця.

— Що найясніша принцизна требуе?

— Требую, жеби ми за тоту годину вшеткій тот ліс зтятий бив.

Зраз духом, як розказала, так стяли. Пробудила го вже, повідат:

— Ідижь, іди, як прійдеш до мого дому, як тя ся буде моя мати питати: «Ци е там добре?» бись ничь не мовив, хіба: «Тихо бабо, не маеш ми до розказу». Він приходит вже відтам, вна вже виділа, же ліс стятій, питат ся:

— Ци е там добре?

— Тихо, бабо! не маеш ми до розказу.

Она пішла гет. Вистелила му тота панна таке ліжко в сріблі, деяментах. Відтак переночував, другого дня она повідат.

— На! жебись тоту гору перекопав, жеби ся видно било, як ся мої стада пасут, і дала му склянний топір, мотику і клёф, за дві години.

Він війшов, по разу вдарив, то ся всё потерло, думат, та уснув. Тота винесла му зновель обід:

— Цит, не турбуй ся, мій мужу наречений, не гадай ся ничь.

Він взяв, попоїв, зновель ся склонив на її коліна та уснув. Як свиснула, як ся злетіли прокляті:

— Таку вибити дорогу, щоби ся видно било скрізь.

Приходит домів:

— Ци є там добре?

— Тихо, бабо! не маєш ми ничь до розказу.

Як прійшла там до покою, взяла бити панни:

— Щось ти си якусь біду привели, що ми вижене з паляцу.

Так ся дуже всердила, повідат:

— Хочеш в мене взяти принцизну?

— Хочу, я вже заслужив принцизну.

А тота забігла д нёму вперед, повідат:

— Наша матка закличе нас голубами, станемо перед нев і повеліт ти спізнавати, котра твоя жона наречена, а я стану крилом рушяти.

І так зробила, вітворила вікно, влетіли голуби, по мостові ходят. Она мовит:

— Спізнавай, бо як не спізнаєш, зараз ти згладжу.

А она ходіт по мостові, все крилом, все крилом, крилом правим порушає. Він повідат:

— Тото моя жона.

Они стали всі три паннами. Поправді то єго жона. Она взяла якусь тамки паровину, почяла їх бити, виганяти, вигнала їх гет. Тота пішла набрала собі золота, срібла, деяментів, почяла з ним іти, гет їдут, втічут форт гет. Повідат вже до свого кгазди:

— Ого! повідат уже моя сестра за нами біжит. А він:—Та що?

— Не бійся ничь, я ся зроблю по одной стороні дороги ружов, а ти по другой калинов.

Зробили ся єдно ружов, друге калинов. Она пробігла, виділа тото, нима ничь, та ся обернула, прибігла домів.—Ци виділась їх?

— Ні, хібам виділа по єднім боці ружу, а по другім калину.

— Ото, жебись била що з ніх взяла, билиби ся зараз вернули.

О! повідат не буде ничь, мушу я сама бічи.

Сама біжит, панна повідат:

— Я ся зроблю качков на воді, а ти орлом, та ми не будеш давати.

Она летіт, а тота качка плавае по море, тота що хоче сїсти на ню, а той орел мус, мус, крилами, та не дає. Вилізла на беріг.

— Діти мої, зробіт ся так, як єсьти били, ходіт до мене, я вам бже нич не зроблю, няй вас переблагословлю, будете царствоваті, і присягла тамки дванайцять раз перед ними, а панна вийшла із води, і пішли всі трое, а она їм здала всё царство і пановали. (Игн. зъ Никловичъ, 26—31).

9. Два королевича.

Бив царь єдин, мав двох синів, і тоти сини взяли і пішли на полёванье в ліс, як взяли будити, як взяли блудити, дванайцять неділь блуділі оба в єдно, прийшли на раздорожя, три дороги било, повідат старшій до молодшого: Брате мій! уже ся розходімо на той дорозі, ти іди у свій бік, а я у свій бік. Старшій брат запяв ножик у явора, повідат:—Як бись ся коли ту ключив на том роздорожю, коло того явора, як буде кров цяпкати з кінця, то я буду забитий, то мене будеш глядати, а як я ся перше ключу, а буде кров цяпкати, то ти будеш забитий, а я тя буду глядати. Поціловалися і розійшли ся, єдин пішов у свою сторону, а другій у свою.

Взяв ся старшій іде, іде, іде, іде, прийшов на таку гору високу, що вже вища не могла бити, а з песком і з збровов си ходив там по горі; огень горів під єднов яблінёв, він прийшов д тому огнёві, і почяв ся гріти, і там уходіт баба ід нёму і мовит: Панчуненьку, панчуненьку! привяжіт собі того песка, няй ся загрію, бо я зціпла. Він взяв привязав того песка, став каменём там зараз і песок і він. То погана баба била.

Надійшов єго молодшій брат на тото роздорожье, дивит, із ножика кров іде. Взяв ся іде за ним, іде, перевідує, і приходит ід єдной горі, там є дворок, і в тім дворку є також баба, повідат:—Як ся маєш, крулёвичу, чого ти глядаш? Він повідат: Я за своїм братом ходжу, вже рік і не можу відвід узяти, де він згиб. Она му мовит: Я ти повім, де він згиб, бо ти не годен ні-

где на світі єго дістати; іди ти на гору, ту сут гори, що ся бют раз у раз, там є старець такій, що він тя на дорогу наведе. І він відтак вийшов на гору, на таку високу, де тоти дві гори, що ся бют раз у раз, там сідят два старці, питают зараз: — Як ся маєш, крілёвичу, де ти ту ся взяв, як, чо, ходиш? Я ходжу за своїм братом, мій брат старшій десь згиб, і не можу нігде відвід взяти. Єдин му повідат: Сли тоти гори пробігнеш, жеби тя не вдарили, то я ти дам всё. І він як взяв, як скочив і проскочів тоти дві гори. Дали му личяк на три сяги довгій, і наказує му, идижь, іди тамки на тоту гору, де тот огень горить, як тота баба прійде д огнёві, як буде тя просити, бись і пустив загріти ся, повіажь, ходи, бись і зараз на тот личяк взяв і звязав і поти ю бій, поки твого брата не уживит, і тамки є на той горі царь і царёвна, і принцизна, і також каменём стали, доти бій, поки всё не уживит. І взявся і пішов, приходит тамки, там огень горит тенгій, тенгій, і яблунь стоєт, під тов яблонёв огень, она надходит ід нёму, повідат: — Паничу, паничу, пустіт мене, жеби я ся загріла; він на ню киват: — Ходи, ходи, ходи, ту ся загрієш, а ту си на ню зладив; вже она прійшла, він зараз на личяк її черкнув, і розчяв бити. Він мовит: — Повіджь, десь мого брата заділа? Є! паничуненьку, панчуненьку, пустіт, пустіт! Я зараз повім, де ваш брат, він бьє, бьє ничь не питат, а на тім огні держить її босу, пече ю; так ю ізпік, ізбив, що вже таке ге шкварок. В неї на горі на той бив склеп, зараз пішла з ним до того склепу, ізцілющу водицю і живу зараз узяла, і єго брата уживила, уже її не било де дихати, так утлумив. Єго брат повідат: О, брате мій милий, том заспав твердо. І того песка мусіла уживити. Тот песок і тот брат усі трие ю бют, же усё то каміня, шо там є, уживила. Уживила того царя і царёвну і принцизну. Оні вийшли з міста, та їх кортіло на ту гору вилісти, та погибли. Ізійшли до того міста всі: і той царь, і царёвна, і принцизна, і принци два, і тот ся старшій відклонив, і пішов гет від нёго.

Приходит до єдного міста, місто в жалобі, чорним сукном обгорнене. Він ся питат: Що ту ся діє, що ту така жалоба, що ту місто чорним сукном обгорнено.

Повідают:—Ту змія люде поїдат, уже так виїла, же вже завтра будут принцизну давати на обід. Він собі вийшов ід той скалі, де та змія била, сів на бік і там переночував коло той скали. Дивит ся, другій день поправді везут королівну, їде у поязді чтирма кіньми, їде, лёкай і она д той скалі, виїхала д нёму, а він хопив її за руку, і поставив її на бік, дав її книжку: —На, мовит, Богу ся моли. Она клякла і молила ся Богу тамка, а із скали змія виставила голову, повідат:—Же вже чяс било обіду, а ту і снідания не било. А він також клячів, і книжку читав, і Богу ся молив і повідат: Вилізь, вилізь, я ти дам обід і сніданя разом. Змія ся сховала, ту вже прийшло д полудневі а нема ні обіду, ні сніданя. Виставила дві голови, повідат: Вже чяс бити обіду, а нема ні обіду, ні сніданя:—Вилізь, я ти всё разом дам зараз. Дав му Господь палаш такій на цілий сяг задовж (переміпив му ся єго), змія вже не жде, але почялася із той скали тіщити, що ся аж скала завалює. Він як пірвав палаш в руку, як взяв рубати, шість голов ізтяв, і як ся змія витокомила із тої гори, гору собов завалила. Зараз взяв, як відтяв тих шість голов, і на бік взяв і виняв шість язиків, відрізав, завив в хустку і сховав і тій принцизні наказує, жеби їхала до свого паляцу, жеби ся не віддавала за рік і дванайцять неділь, як мене не буде тогди, жебись ся віддала і вже розійшов ся. А тот фірман взяв ю у поязд, відтяв шість голов із змії і взяв з собов, і до міста їде, і повідат тій принцизні:—Я тебе однако забю, поки не присягнеш, дванайцять раз предо мнов, же я тоту змію ізтяв, дванайцять раз присягла, бо бив би ю забив. І ти мені мусиш за жону бити. Приїхав до міста, зараз місто розгорнуло чорне сукно, і зараз вдарила капеля, і радуются, же фірман згладив змію, і відтак уже напирав, жеби весіля било. Тот крілёвич, як взяв іти, як взяв іти, зайшов до того міста, де свого брата лишив. Єго брат тамки війшовши до того міста із царём і царёвнов, зараз му царь іздав крілество на нёго і всё, і тоту принцизну за жону си взяв і так тот ся обернув тамки, і в рік і дванайцять неділь приходит тамки, а тот весіля робит. Тот собі приходив тамка по свому звичайно як принци,

і питат ся зараз, що ту таке, як ся зробило що. Они повідают: —Наш фірман згубив таку змію із шістьма головами і прийшло на принцизну, і принцизну вибавив і тепер женит ся з нев.— Господе! я ту змію ще не видів, що би ви мені вказали, яка она є. Они му повинемали голоби тоти із змії. Повідат:—Господе! тадже всяке диханьє має язики, а у той змії нема. А того фірмана прибрали за принца. Тот повідат так:—Кто би повів, що в змії язик є, того буду смертёв карати, кажу випровадити чтири коні, кажу го привязати до чтирих коней, і в поле пустити. А та принцизна го спізнала, але ничь не мовит. Він виняв хустку, розвив, виняв тоти язики і приложив до кождої голови язик, кождий ся іздав і розказав її повідати, як там било, ней принцизна повість, як било. Принцизна розчяла повідати, як книжку читала, як присягла дванайцять раз. Царь як то учув, зараз тому крілёвичові свою панну дав, і питат го ся, яков смертёв того фірмана карати. Тот повідат: Він собі вже всудив. І привязали го до чтирих коней. (Игн. зъ Никловичъ, 91—96).

10. Тремсинъ, Жаръ—птица и Настасья прекрасная изъ моря.

Був собі чоловік та жінка, і була в їх мала дитина, хлопчик. Влітку поїхали вони на степ жать. Нажали копу снопів, тай положили дитину під нею, а орел прилитів, ухватив дитину, поніс в ліс, тай положив в гніздо. В лісу три розбойника шлялось. Слухають вони, коли кричить дитина в гнізді: «ува! ува! ува!» Вони прийшли до дуба, де було гніздо, тай кажуть: «Давайте убъемо з ружжя дитину». А один між ними обізвавсь: «Лучче я полізу та зніму її». От поліз і зняв хлопця, стали годувать ёго, і дали ёму менння Трёмсин. Годували вони довго Трёмсина, аж поки став парубком; а тоді дали ёму коня, осідлали тай кажуть: «Ну, тепер їдь від нас шукати свого батька, та своеї матері». Поїхав Трёмсин, тай став у чистім полі коня пасти, а кінь до ёго й балакає: «Як будемо далі їхати, то буде лежать перо з Жар-птиці; ти ёго не бери, а то велика біда буде». Поїхали.

Їдуть, тай їдуть, заїхали на десяте царство, на инче государство, на тридевьяту землю, коли лежить перо. Парубок і каже: «Як не взять перо, коли воно ше й здалека, та вже й сяє». Підъїхав до пера близько, а воно так сяє, шо й сказать не можна, і не здумать, не згадать, ні в казці сказать. Трёмсин взяв те перо, тай приїхав в город до одного пана. Пішов до пана в горницю, тай каже: «Чи не можна до вас пристать за роботника?» А пан і каже: «Чому не можна: можна, приставай». Утого пана були роботники, та все коні чистять, шоб ловкі були. Став Трёмсин і свого чистить. Тіко роботники ніколи панові коний не вичистять так гарно, як Трёмсин свого. От раз панові роботники і догляділись, шо Трёмсин, як чисте коня, то держе перо з Жар-птиці, а від того шерсть на коневі так і стане вилискуваться. Позавидували вони ёму, тай кажуть: «Як би ёго з світа звисти, або яку б ёму таку роботу загадать, шоб він не зробив її, та шоб пан прогнав ёго». Пішли до пана, тай хваляться: «У Трёмсина є перо з Жар-птиці, та ще казав, шо як захочу, той саму Жар-птицю достану». Пан призвав Трёмсина й каже: «Ну шо, Трёмсине, мої роботники казали, шо ти можиш достать Жар-птицю?»—«Я не можу,» каже Трёмсин.—«Ну коли так, каже пан, то мій меч, а твоя голова з плеч». Трёмсин тоді іде до коня й плаче: «загадав каже, пан, службу служить».—«Яку?» пита кінь.—«Шоб Жар-птицю достать». Кінь і отвіча: «Це ще не служба, а службочка». «Поїдемо, каже кінь, у поле, та ти мене пустиш пасти, а сам роздягнешся до гола, і ляжеш на траві, а вона й прийде пастись; як буде вона тебе клювать, то ти не ворушись, а як стане тебе клювать в око, то ти тоді її і ухопиш». Прилитіла Жар-птица, стала скрізь ёго клювать і тіко шо клюнула в око, а він її так і вхопив за ноги. Прибіг тоді кінь до ёго, сів Трёмсин, і одвіз Жар-птицю до пана. Позавидували роботники і упъять думають: «Яку-б ёму таку роботу загадать, шоб він не зробив, та шоб ёго з світа звисти». Пішли до пана тай кажуть: «Казав Трёмсин, шо достав Жар-птицю, як зхочу достану й Прекрасну Настасью з моря». Пан упъять призвав Трёмсина й каже: «Ну, достав Жар-птицю, достань тепер Пре-

красну Настасью з моря».—«Не можу,» каже Трёмсин.—«Ну, мій меч, а тобі голова з плеч». Іде Трёмсин до коня і плаче. Кінь і пита: «чого ти плачеш?»—«Як не плакать? Загадав пан службу служить».—«Яку».—«Шоб достав Прекрасну Настасью з моря». Кінь і каже: «це ще не служба, а службочка«.—«Піди ти до пана і скажи, нехай біля моря наставить біліх палаток, та накупе разного краму і в пляшках вина й горілки, то ти будеш продавать; прийде Прекрасна Настасія купувать краму, то ти її й піймаїш». Пан так і зробив: понаробляв палаток, накупив разніх платків і ситців, порозвішував їх, понаставляв пляшок з вином і горілкою. Трёмсин тоді виїхав конем до палаток, а кінь ёму й каже: «ну, тепер я піду пастись, а ти ляж, та мов спи; Прекрасна Настасья вийде, та як буде питать, почем платки або ситці, то ти мовчи, а як напъеться вона вина або горілки, то тоді сама засне в палатці, і тоді можна взять її». Трёмсин ліг, а Настасья вилізла з моря, прийшла до палаток, тай пита: «Крамарю, крамарю, почем оця штучка?» А він лежить і не зворухнеться. Вона питалась, питалась, та підійшла до палатки, де стояли пляшки, покуштувала—вина—добре, покуштувала горілки добре, вона й напилась; як опъяніла, тай заснула в палатці. Трёмсин узяв тоді Прекрасну Настасью, сів на коня і повіз її до пана. Пан ёго похвалив. Тоді сама Настасья загадала Трёмсину роботу: «Ну, каже, коли достав з Жар-птиці перо, достав Жар-птицю, достав і мене, так достань же моє й намистичко з моря». Іде Трёмсин до коня, хвалиться ёму, плаче. Кінь ёму й говоре: «От бач, я казав тобі: не бери пера, а тепер яка біда!» А далі кінь і каже: «Ну, не плач, це не служба ще, а службочка». Поїхали вони до моря. От кінь і каже: «пусти мене пастися, а сам дивись, як вилізе рак з моря, то ти ёму й скажи: я тебе ззїм». Пустив Трёмсин коня, а сам став на березі, тай дивиться, коли баче пливе рак. Він ёму: «я тебе ззїм». «Не їж мене, каже рак, а пусти мене в море, то я тобі в великій пригоді стану». Трёмсин й каже: «ну, достань міні з моря намисто Прекрасної Настасьї;» тай пустив ёго в море. Рак заходився з своїми рачинятами, зібрав все намисто, виніс на берег і від-

дав Трёмсинові. Тоді прибіг кінь, сів на ёго Трёмсин і одвіз намисто до Настасьї. «Ну, каже Настасья, достав з Жар-птиці перо, достав Жар-птицю, достав мене і моє намисто, тепер достань з моря моїх табун коний». Пішов Трёмсин до коня, похваливея ёму, тай плаче. «Оце вже, каже кінь, не службочка, а настояща служба. Піди, каже кінь, та скажи панові: нехай накупе 20 шкур, та 20 пудів смоли, та 20 пудів прядіва і 20-ти пудову гирю». Трёмсин сказав панові, а він і накупив усёго. Тоді Трёмсин забрав це все на коня і поїхав до моря. Приїхали, а кінь і каже: «Посkладуй на мене шкури, смолу і прядіво, та тіко клади так: положи шкуру, тоді пуд смоли, тоді пуд прядіва, і все так складуй, поки не складеш всего». Трёмсин так і зробив. Кінь упъять каже: «Як упірну в море, та як буде море красний бурун гнать, то тікай і сам, а то пропадемо, а як білий бурун, то сиди і дивись: як я вискочу із води, а за мною табун, то ти гирію ударь коня, котрий буде бігти вслід за мною, то він стане не такий сильний». Кінь упірнув в море, а Трёмсин сидить на березі, тай дивиться. Вибіг кін на лощину, котра в морі, а там пасся табун коний. Як угляде ёго здоровий кінь Настасьї, що він ввесь у шкурах, та за ним, а з ним і ввесь табун, тай погнали ёго в море. Тоді здоровий кінь Настасьї догнав Трёмсинового, зірвав з ёго шкуру, тай давай рвать її на шматки, а той навтики; він упъять дожене ёго, зірве шкуру, начне її шматать, поки пошмата на кусочки, то той і втече на 70 верст. Так він гнався, поки всі шкури не зірвав. Сидить Трёмсин на березі, коли дивиться, набіга білий бурун, за буруном вискакує ёго кінь, а за ним пристрашенний кінь Прекрасної Настасьї і ввесь табун за ним. Трёмсин як ударив ёго 20-ти пудовою гирію по лобу, він так і став. Тоді Трёмсин надів на ёго уздечку, сів верхом і погнав ввесь табун до Прекрасної Настасьї. Похвалила ёго Настасья, тай каже ёму: «Ну, достав перо з Жар-птиці, достав Жар-птицю, достав мене, моє намисто і мій табун коний, тепер же подій кобил і надій молока три шаплаки, щоб в однім було гаряче молоко, як кипъяток, в другім тепле, а в третім холодне». Іде Трёмсин до коня, тай плаче.—«Чого

плачеш,» пита кінь.—«Загадала, каже, Прекрасна Настасія службу, щоб три шаплики молока з кобил надоїть».—«Ну, це ще не служба, а службочка; я буду чухать кобил, а ти дій, поки всіх подоїш». Так Трёмсин і зробив: надоїв три шаплики, два загрів, а третій так зоставсь. Як усе було готово, Прекрасна Настасья і каже Трёмсину: «ну, стрибай перше у холодний шаплик, тоді в теплий, а потім в гарячий!». Стрибнув Трёмсин в первий шаплик—вистрибнув старим; стрибнув в другий—помолодів, а як стрибнув в третій, то вискочив такий молодий та гарний, шо ні пером написать, ні в казці не росказать. Стала тоді стрибать сама Прекрасна Настасья. Стрибнула в первий шаплик—стала стара, стрибнула в другий—стала молода, як стрибнула в третій—стала така молода, та брава, шо ні пером не написать, ні в казці не росказать. Заставила тоді Прекрасна Настасія пана стрибать. Стрибнув пан в первий шаплик—постарівся, в другий—наче трохи помолодчав, а в третій як стрибнув—зовсім ізпікся, аж обліз. Тоді Трёмсин взяв за себе Прекрасну Настасью і зажили в двох на пановім хазяйстві, а роботників, вражіх синів, зовсім попроганяли.

(С. Ольгинское, Маріупольскаго уѣзда, записана со словъ ученика Данiила Баранника Як. Новицкимъ).

11. Разумная жена—солнцева сестра.

Було собі чотирі брати; то три осталось дома, а четвертий пішов заробляти. Так цей найменший служив у чоловіка, по три злоті в рік брав, і кидає свого хазяїна... Заробив він всіх у его девять злотих. Взяв він свою ту кривавицю,—ащо?—прийшов він до криниці, укинув в криницю три злоті: «Ото як по правді я робив, то вони випливуть!» Вкинув, а сам ліг коло криниці спати. Кілько він там спав, хто его знає; ото встає, глянув у криницю—нема тіх грошей, невидко, не виплили. Бере він кидає другіх три злоті, кинув і ліг знов спати. І за тим разом не виплили гроші. Взяв він кинув остатніх три злоті, і ліг знов спати. Подивиться він тепер у криницю: всі гроші, девять тіх золотіх, плавають на воді у криниці. Легше ему стало, він за-

брав ті гроші і пішов собі. На дорозі зострів кацапів, повозками їхали. Став він їх роспитувать, кажуть тії кацапи, що ладан ми веземо. Він давай їх просити, чи не продали б вони ёму ладану. Ото купив, продали вони ладану, викресав огню, запалив той ладан і зробив Богові запах. Коли прилітає до ёго ангел, питає ёго: «чого ти хочеш за теє, що зробив Богові запах? чи багатства, чи царства, чи може схочеш добру жінку, щоб тибі Бог дав, чого ти хочеш?» Він вислухав і каже тому янгелові: «Почекайте, піду я спитаюсь у тіх людей, що он недалеко, видко, оруть». А то орали три ёго брати, тілько він не пізнав своїх братів. Підійшов, питає: «Скажіть, дядьку, чого міні у Бога просити: чи царства, чи великого багатства, чи доброї жінки? Як ви кажете, чого лучче просити?» І питав він це у старшого свого брата. Той чоловік каже ёму: «Не знаю, хто ёго знає: іди, спитайся у кого иншого». Іде той до другого, що тут орав. Став казати тому, і тойниже плечима, і той такий, що не знає. Іде він до третёго: то був найменший з тіх трох, що орали на полі. Прийшов, питає: «Порайте міні, чого лучче просити у Бого: чи царства, чи великого багатства, чи доброї жінки?» Той і каже: «Що ж? на царство ти ще молодий; велике багатство як до часу; а попросиш у Бога доброї жінки, то коли дасть Бог, що матимеш добр жінку, то до віку тобі буде, поки жив будеш, то матимеш?! Вертається той до янгола і просить собі доброї жінки. Пішов після того хлопиць дорогою, увійшов у якийсь ліс, і бачить він, стоїть тут озеро в лісі. Аж летять три качки, спустилися коло озера, поскидали с себе плаття і пішли у воду вже не три качки, а три панні. Вони купаються, а хлопець підкрався, взяв плаття їдної і за кущом присів. Виходять з води, коли плаття не все. Той хлопець і каже до теї, що її плаття не стало: «оддам тибі платтє, оно будь моєю жоною». Вона каже: «Добре, буду!» Одяглась вона, і пішли вони сибі до села. От вона і каже: «йди до пана, проси, нехай дасть місце на хату». Іде він до двора, увійшов в покої, може там: «Слава Богу!» — «На віки слава. А що скажеш, Іване?» — «Проше пана, місця на хату у пана прийшов просити». — «А, місця на хату! ну, добре ж, добре.

Йди до дому, я пошлю гуменного, той покаже місце». Вертаеться він зо двора, жінка ёму каже: «іди в ліс та наріж дубців, молодіх дубців, наріжеш оберемок, так як понести можна». Нарізав дубців, жінка як заходилась, виставила з тіх дубців хату. Гуменний показував місце на хату і як вернувся вже до двора, став дуже росхвалювати жінку того Івана: і така вона, і така. Пан каже: «шо то шо вона гарна, коли чужа».—«Недовго вона буде чужа, одказуе гуменний.—«А же Іван в наших руках, пошлімо ёго куди, пошлім, нехай розвідае, чого то сонце таке червоне, як сходить».

—«Певно, шо як піде, то назад не вернеться?!—«А добре ти кажеш, то пошлім ёго». Ото одсилають Івана, він прийшов од пана і став плакати. Жінка роспитала геть про все, і каже: до сонця дорогу я тобі роскажу, бо бачте, вона сама була сонцева сестра. І як зачав він іти, так як жінка ёму росказала.... так і есть, розвідав як повинно бути; вернувсь і панові так каже: «Хтів пан знати, чого сонце червоніе, як сходить. То таке діло. Сонце як сходить, то три панні виходять з мора, сонце як углядить їх, то все і зачервоніїться». Незабаром посилають роспитатись, ше куди сонце заходить. Вернувся він звітіль, послали ёго в пекло роздивитись як там. Жінка сказала, шо в пекло йди, дорогу туда я тобі покажу, оно пан нехай пустить с тобою гуменного, бо він не пойме віри, шо ти був у пеклі. Скоро показались у пеклі зараз і взялись за гуменного: «Ми ёго собаку давно чикаем». Вернувсь Іван вже сам. Пан питае: «деж гуменний?»—«Там остався, а пана, казали, будуть чикати». Ото пан, як почув цее, і годі: одчепивсь, а Іван с жінкою почали жити. (Изъ тетради Вл. Менчица).

Ср. Рудченка, Нар. Южнор. сказки, вып. II, стр. 155.

12. Три слова. (Умная жена).

Приходе раз мужик до царя, повеличав ёго, як слід там, чи ваше величество, чи як, і просе: «скажіть, шо міні робить, шоб мене звали хазяїном, бо стікі я не служу, стікі не заробляю, ніхто мене хазяїном не зве?» Подумав царь, подумав, нічого не сказав, пішов до сенаторів. «Шо, пита, цёму чоловіку зробить, шоб ёго хазяїном звали?» Ті тож, думали, думали, нічого не ска-

зали. Тіки царська дочка те все чула, приходе та й каже: «Треба, каже, ёго оженить, тоді хто не прийде, то не буде питать—де роботник, або хлопиць, а спита, де хазяїн; от я стіки у вас не живу, все питають, чи дома ваша дівка, а не звуть хазяйкою?» —«*Такъ*, каже царь, *это вѣрно*».—Вийшов на крилце і росказав тому чоловіку, той і пішов собі. От сенаторам то і стало завидно, як-то ми нічого не сказали, а дівка та отказала. Пішло на те, шо кому небудь треба с царства зіходить, або сенаторам, а бо їй. «Лучче, каже, я піду, хай вони вам, тату, зостаються. Запрягли карету, надавали їй одежи всякої й отправили з салдатом за границю. От вона все платтяя тому салдату отдала, шо її віз, а собі взяла тікі три платочки, та пішла та й стала десь в роботниці. А у того хазяїна був в роботниках і той чоловік, шо царя питав, як ёму робить, шоб хазяїном звали. От живуть вони там; раз роботник і каже: «Давай поженемось, то будем хазяїн та хазяйка, а то все роботник та роботниця». От і поженились, десь собі хатку построїли та хазяїнували, хазяїнували, та до того дохазяїнувались, шо вже і їсти нічого, а вона лежить не здужа.—«На, каже, чоловіче, оцці три платочки та понеси на базар, шо хто первий даватиме, те й бери». От несе він, зустріча ёго салдат.—«Продай платочки?»—«Купіть, шо даcте?» —«Скажу я, каже, тобі три слова». Той подумав, подумав, так і жінка наказувала, шо хто шо первий дасть, отдавай.—«Ізвольте, каже».—«Перве слово: не подумавши не начинай, а друге—не прелюбодействуй».... а от трете і забула (разсказщица дѣйствительно третьяго слова не могла припомнить).

Приходе він до дому, отдав, каже, за три слова. Ну, отдав, так і отдав. «Піду, каже, на судна наніматься, гроші озьму, тобі отдам, а там як Бог дасть». Вийшов туди, де їх нанімають і нанявсь первим, а первому дають, шо запросе, тіки як поїдуть та допливуть до якогось моря, то первого і пхнуть с корабля, бо як не пхнуть чоловіка, то те море не пропусте. От забрав він гроші, отдав жінці у порога і пішов, а вона ту слинку собрала та на припічку й положила, і вродились с тії слинки два сини як соколи. Поїхав він на судах, доїхали до того моря, де

ёго кидать треба, він і каже: «Ей, братці, не кидайте мене, бо я знаю, куди мені треба, я і сам плигну». Надів чисту сорочку, помоливси Богу та й плигнув. Як плигнув, так море ше ревло дванатьцять суток, поки аж другого не вкинули, та тоді вже пропустило.

А він як упав, та прямо тому водяному царю на горниці; тут вони ёго як побачили, стали пить та гулять; «нам, кажуть, тебе нельзя їсти, бо ти царського коліна, ти царів зять, а нам сват». То, бачте, поземний царь родичаеться яксь з водяним; а того, шо вдруге кинули й до землі не допустили, так і розшматали.—«Живи, кажуть, у нас». Дають ёму дівку, а він згадав, шо салдат казав: «не прелюбодействуй,» та й не схотів з нею спать, а як би переночував, то у морі на віки і остався. От як погуляли добре, дають вони ёму кирпичину й бумагу до ёго тестя і отпустили. Він як вирнув, як погнав ті караблі, шо малось їм ідти дванадьцять суток, а він прегнав в два дні. От як приїхали кораблі до царя, собераються корабельники до царя с подарками, і він проситься: «я, каже, піду хоч на двірець подивлюсь».—От ті ж корабельники в двірець пішли, а він ходе та в вікна загляда, а царь і побачив.—«Шо то за чоловік ходе?» —«А то, кажуть наш роботник попросивсь на двірець подивиться».—«Шож, пустіть ёго, хай подивиться. Ну, як війшов в двірець, зараз ту бумагу царю в руки, ту кирпичину на стіл так вона всіх і осіяла. Царь подививсь у бумагу. «Ах, говорить, это мой зять, він мені й кораблі пригнав!»—Зараз поздоровались.—«Деж моя дочка?»—«Осталась, каже, на хазяйстві». Зараз посила царь карету, сенаторів, увесь член, а у ёго там така хатка, шо тіки боком пролізти. От приїхав він зо всім членом, а вона лежить, і біля неї два таких молодці, а він думав, шо з любовником, як вихвате мічь та згадав—«не подумавши, не начинай,» та роспитавсь, аж то ёго сини, шо з слинки виросли. Тут зараз її в карету, повезли до царя, дав їм царь півцарства, і стали вони собі жить та Бога хвалить.

(Банное. Изюм. у. расказ. «баба«. Зап. Манджура).

13. Нещастный Данило.

Був собі Нещасний Данило. Де вже він не ходив, де не служив—все, шо не заробе, пак як за водою і піде; нічого в ёго нема. От і нанявсь він до чоловіка. Посійте мені десятину пшениці, то я вам і послужу год. Став він служить, стала ёго пшениця сходить; стала хазяйська в стрілки йти, а ёго вже в колос; хазяйська в колос, а ёго вже й поспіла. «Ну, кає, завтра піду скосю, то це мені і буде». Коли се в ночі набігла туча, як ударив гряд, вибило пшеницю. Пішов він плаче. «Піду, кає, ше де в другім місті наймусь, то Бог погодить». Приходе до другого хазяїна: «Озьміть мене, кає, в год, я вам хоть он за те поганеньке лоша служитему». Став він служить, стало те лоша поправляться, така з нёго путня коняка вийшла! Оцце, дума, дослужу тай поїду. Коли се в ночі набігли вовки і розірвали. Плаче він: «Піду ще де наймусь». Приходе ще до чоловіка, а у того чоловіка та на могилі камінь лежав, хто ёго зна де він і взявся, може ёго ніхто і не рушив од віку. «Наймусь я, кає, до вас за цей камінь». Став він служить, став той камінь міняться, стали по ёму разні цвіта: один бік червонний, другий—срібний, третій—золотий. «Ну, кає, камінь вже нікуди дінеться». Коли се завтра так ёму строк, а шось прийшло і стягло той камінь к чортам! Плаче він, жаліеться, шо от стіки служив, нічого ёму Бог не дає. «Шож, кажуть, як ти такий нещасний, іди ти до царя, як він нам всім отець, то він і тебе прийме». Послухав він, пішов до царя, царь і помістив ёго в двірню: «Роби, кає, шо буде, подивлюсь, який ти нещасний». От дивиться царь, шо Данило, шо не зробе, то лучче ёго не буде тай кає ёму: «Шож ти кажеш, шо ти нещасний, а шо не зробиш, то кращого не буде; хочу я тебе наградить». Взяв насипав три бочки: одну золота, другу вугілля, а третю піску і кає: «Як угадаеш, де золото, буть тобі царем, а як вугілля—буть тобі ковалем, а як де пісок, то і впрям ти нещасний; дам я тобі коня і зброю, і їдь ти з мого царства». От ходив він, ходив, лапав, лапав... «Ось, кає, золото». Розбили, аж пісок. «Ну, кає царь, впрям ти бещасний; їдь з мого царства,

мені таких не треба». Дав ёму орудіє, зброю, козацьку всю одежу, він і поїхав.

Їде він день, їде і другий,—нема ні ёму, ні коню їсти. Їде третій день, баче стіг сіна стоїть. «Це, кає, хоть не мені, так коню буде». Став до стога підъїздить, він і занявсь. Плаче Данило, тіки чує шось кричить зістов: «ратуй мене, бо згорю!»— —«Як же я тебе, кає, ратуватиму, шо я і сам не приступлюсь». —«А ти, кає, подай своє орудіє, я вхватюсь, а ти і витянеш». Подав він туди орудіє і витяг таку здорову гадюку, таке! дума. А вона ёму і кає: «Коли ти мене витяг, то одправ і до дому». —«Як же я тебе одправлю?»—«Бери мене, кає, на коня, та куди я буду головку хилить, туди і верни». От хиле вона голову, а він поверта; їхали, їхали і приїхали до такого дворища, шо любушка й посмотріть!» Злізла вона і кає: «Перестій же ти тут, а я до тебе скоро вийду, сказала і полізла під ворота». Стояв він,—стояв, ждав,—ждав, плаче, а тут і вона виходе такою розубраною, красивою баринею, одчиня ворота: «веди, кає, коня та закусиш і спочинеш». Пішли в двір, а по серед двора дві криничкн; набрала вона з однії стаканчик води, поставила, сипнула жменю вівса,—«став, кає, коня».—«Таке, дума, три дні ми ні їли, ні пили, а вона, як на сміх, жменю вівса дала».—Пішли в горницю, вона і ёму шматочок булочки і стаканчик води поставила.—«Шо ж мені тут їсти?» Коли гляне в вікно,—овес і вода цілі, а кінь уже наїдається. Гризнув він булочки, хлёбнув води— уже наїдається, а все ціле.—«Шо, кає, наївся?»—«Спасибі, вже».—«Ну, лягай же спочинь».—Встає він на другий день, вона ёму і кає: «Кинь ти мені своє орудіє, коня і одежу, а я тобі дам свою». Дає ёму сорочку і орудіє. «Це, кає, таке орудіє, шо стіки б сили не було, як махнеш, якого не достанеш, то той тікі в живих буде, а сорочка така, шо тебе, як надінеш, нішо не озьме, і їдь ти до такого то трахтиря, там тобі объявлють, шо їхній царь визива багатиря, то як поїдеш до ёго і женесся, то жінці до семи год правди не кажи». От попростились, він і поїхав. Приїжа до трахтиря, ёго роспитують, шо та відкіля. Як узнали, шо с чужої землі і кажуть ёму: «Нашла на нашого царя

чужа земля, не може царь сам одбиться, а виклика багатиря, шоб его царство одвоюван, его дочку забрав і его до смерти догодував. Показали ему, куди їхать, він і поїхав. Доступив до царя: «так, кае, і так, могу я цю чужу землю одбить, дайте мені тікі двох козаків, як шо случиться, шоб звістили. Виїхав він с козаками в поле. «Лягайте, кае, спіть, а я постережу». Тікі ті поснули, біжить чужа земля-звертай! кричить. «Ні, кае, звертай ти!»—Чужа земля як зачала кулями кидать, як зачала кидать, чисто тіх козаків покрила. Він тоді як махне своїм орудіям яких тікі не достав, то ті і живі остались. Одбив, от то раді ему такі всі, одгуляли весілля, сів він на царство і живуть собі.

А та чужа земля давай до царівни підшанцёвуваться: «Шо ти пішла за такого, шо хто его зна і відкі він, а ми ж все ж царі, ти взнай, чим він орудуе, то ми его стребим, а тебе заберем». Вона і давай его випитувать. «Шож, кае, вся сила от в сих перчатках».—Вона їх з его сонного зняла та і оддала їм. От виїжча він на охоту, вони перестріли его, давай тими перчатками махать, а він як махнув своїм орудіем, которих побив, а тих привів і в темницю посадив. Вона впъять до его: «де тай де ваша сила?»—«Сила моя, кае, в ціх от сапогах».—Вона і чоботи с сапогами зняла, випустила їх і оддала. Виїхали вони проти їх, він впъять таки которих побив, а которих забрав та в темницю посадив. Та вже в третій раз признався: «Сила моя, кае, в цёму орудію та на мені сорочка така, шо мене нішо не озьме». Давай вона его улещать: «ви б, кае, в баню сходили та змились, мій батюшка всіда так робив». Він і подавсь. Тікі шо роздягсь, вона і підмінила его орудіе і сорочку та й оддала тим. Виходе він з бані, тут его взяли посікли, порубали, склали в мішок, положили на коня і пустили. От кінь ходив—ходив, блудив-блудив, та згадав старе місто, де жив тай прибивсь до свого дворища. А та его добродітилька побачила тай кае: «Є, кае, шось уже Даниловї заподіялось». Зараз взяла его, перебрала, перечистила, зложила, з одного колодезя набрала цілющої води, а з другого живущою покропила, він і ожив.—«А шо, кае, я ж тобі казала, не кажи до семи год жінці правди,—не послухав». Він уже стоїть

та мовчить.—«Ну, кае, перепочинь, та я тобі ше шось друге дам». На другий день дае ёму вона ретязь і приказуе: «смотри, їдь до того трахтиря, де і вперве був, та як станеш вранці вмиваться, проси ёго, шоб він бив тебе цім ретязем, як дуж по довж спини; як тікі ти води хлюпнеш, то впъять будеш у жінки, та тепер уже їй нічого не кажи». От поїхав він до того самого трахтирщика, переночував, як став вмиваться і просе: «як хлюпну я, хазяїн, в перший раз води, то бийте мене цім ретязем подовж спини стіки сили». От хлюпнув він, той як учеше ёго по спині, він і перекинувсь конем, та таким конем, шо любушка й посмотріть. Хазяїн так рад, так рад, от, дума, одного превів, а другим сам став. Зараз на ярморок, став продавать, а царь і побачив.—«Продай, кае, шо тобі дать?»—«Та давайте пъять тисяч». Царь виняв гроші, взяв і одав. Приходе в дворець, хвалиться: «Піди, душенько, посмотри, якую я ето лошадь укупив». Пішла вона, як глянула: «Є, кае, це моя погибель; треба ёго зарізать».—«Шо ти, душенько, як можно?»—«Ні, заріж тай заріж». Стали готовить ножі, тупори, а дівчинка пребігла, обніма ёго тай кае: «Коню мій любий, коню хороший, який ти прекрасний та будуть тебе різать». А він до неї і гиготить: «Ти, кае, дивись, де перва капля креві упаде, та озьми ту каплю і закопай в саду». Зарізали ёго, дівчинка зробила, як він наказував, понесла в сад і закопала. І виросла с тії креві така вишня! один лист срібний, другий золотий, третій ще який, все разні. Пішов раз царь в сад, углядів ту вишню, любуе її тай хвалиться цариці: «Посмотри, яка у нас в саду вишня хороша, хто зна коли і виросла». Та як глянула:—«Є, кае, це моя погибель, треба її зрубать».—«Шо ти, як можно, сама лучча в саду краса та зрубать? в одно зрубай». Стали готовиться, а дівчинка пребігла та: «Вишенько моя, вишенько, яка ти хороша, с коня вродилась та будуть тебе завтра рубать».—«А ти, кае, дивись, де перва тріска впаде, то озьми і пусти на воду». Зрубали вишню, дівчинка все зробила, як він казав, пустила трісочку, і такий з неї селезень вививсь, шо любушка й посмотріть. От пішов царь на охоту, як побачив, а він так сам до рук і

йде. Царь одежу з себе, в воду і поплів за ним: той далі тай мане. Та манув, манув, як одвів од берега, тоді як схватеться, упав на березі, перекинувсь чоловіком, надів свою одежу, а то Данилова і одежа була.—«А плив, кае, сюди». Приплів той, він єго вбив тут, пішов во дворець.—«А де тут така то дівчина?»—Показали ёму.—«Ну, кае, ти мене вдруге на світ родила!» тай став з нею жить, а свою жінку до хвоста превъязав і розметав. (Сл. Олексієвка Алекс. у. разсказ. «Чоловік». Зап. Манджура).

Сравн. Рудченка, Народн. Южнорусск. сказки, вып. II, стр 153, Безщастный Данило и розумна жена.

14. Настасья Прекрасная.

Був собі дід та баба; у діда дочка і в баби дочка, дід її вже вдруге взяв: то то вони і звели дітей до купи. Тіки дідова дочка чогось забереміліла, так і не звістно з чого; може, її Бог так дав вже. Напалась баба на діда:—«вези тай вези свою дочку, куди хочь дінь, хочь завези».—Шо ёго робить?—Запріг дід воли. —«Сідай, кае, дочко, я тебе завезу».—Приїхали до лісу, вона і кае:—«Пустіть мене, тату, я тут де не будь поселюсь».—Дід вернувсь до дому, а вона собі пішла.—Ходе тай ходе по лісу і найшла хатку, так може така як хлівець без вікон.—Заходилась вона у тій хатці і привила собі дитину, хлопчика.—Деж я ёго, дума, охрестю?—Аж тут приїзча до неї багатирь з левом.—«Драстуй, кума!»—Драстуйте, кае.—«Я це приїхав до тебе дитини хрестить».—Та взяв того хлопчика на кона й подався. Так уже ремня привозе.—Побладарила вона ёго, він і поїхав собі, куди ёму треба було.—А той хрещеник росте не по часам, а по минутах; через три дні приїхав багатирь, а він вже й біга.—«Ну, кае, час мені померати: дарую я своему сину свого коня, цёго лева, усю зброю і *свою силу*,» а сам ліг тут тай вмер.

От живуть вони собі тай живуть уже год. Той хлопчик і проситься в матері на тому коні проїздиться.—«Куди тобі, кае, ти ще малий».—Ні, таки позвольте. Як зачав просить, як зачав просить упросив.—«Їдь, кае, та тікі помаленьку».—Булат не гнеться глова не рветься, добрий молодець не старіється.—Як сів він

на коня, кінь і тита єго:—«Як тебе нести: чи в пол дерева, чи вище дерева, чи під облаком?»—Неси мене, кає, в пол-дерева.—Як поніс єго кінь, носив, носив, наловив він там всякої птиці, а лев дзвіру.—Приїхав до дому—нать вам, мамо, а сам ліг спати богатирським сном на три дні й три ночі. Як виспавсь, прокинувсь, впъять проситься.—Пустила єго мати, тіки не впади!—Булат не гнеться, глова не рветься, добрий молодець не старіється.—Сів на коня, кінь і пита: «як тебе нести: чи в пол-дерева, чи вище дерева, чи по під облаком?»—Неси мене, кає, вище дерева.—Кін як поніс,—носив, носив, наловив він там усякої птиці, а лев дзвіру, приїхав і оддає матері, а сам ляга спати вже на шестеро суток.—Як виспавсь, впъять припада, просе.—Їдь, кає, вже не каже не впади, бо він багатирем став.—Булат не гнеться, глова не рветься, добрий молодець не старіється.—Як сів, кінь і пита: «як тебе нести: чи в пол-дерева, чи вище дерева, чи по під облаком?»—Неси мене, кає, попід облаком.—От як поніс єго кінь попід облаком і набачив він, шо десь далеко димок куриться.—Зараз доскочив туди, дивиться три старики вогонь раскладають, а за ними палати стоять.—«Драстуйте».—Драстуй.—«А чиї ви будете?»—Ми, кає, дзміёві люде.—«На шо ж це ви вогонь роскладаєте?»—А нам дзмії приказали.—«Потушіть же, кає».—Не можем, кажуть, бо як потушем той сами пропадемо.—Взяв він потушив вогонь, а сам у горниці пішов тай став за дверима. А в горниці седіло три дзмія: один з однією головою, другий з другою (!), а третій с трёма. Як гляне старшій у вікно—шо се вони сякі такі вогонь погасили? біжи меньшій, подивись. Той тіки вийшов, а він єго й зарубав. Трошки згодом старший і кає: «шо се він там довго, а біжи ти, середульшій».—Він і цёго зарубав. Ждав, ждав старшій дзмій—нема братів; піду я сам!—Тіки, вийшов він, і ёму дві голови зніс та в чуланчику повісив за язик й запер. Отпустив стариків до дому, а сам сів тай поїхав.—«Ну, кає, мамо, найшов я дворець, то покинэм отсю хатку та туди переберемось». От і перебрались вони у той дзміёв дом.

Одъїжчає він на охоту та й наказує матері:—«Глядіть, мамо, скрізь ходіть, тіки туди де заперто не ходіть». От вона ходила, ходила та й кає: «Шо я буду за хазяйка, коли срізь не піду?» Отперла той чуланчик, а дзмій вже преобразивсь і такий став хороший молодець, як на картині, і її здається, шо він не за язик висе, а за чуба.—«Одъяжи мене, кає, та й станемо с тобою жить».—Одвісила вона ёго, він і кає:—«Тепер приїде твій син, він мене стребить, давай ёго зведемо».—«Давай, той давай». —Він її і рає:—«Гляди, як приїде син то лягай на полу та стогни, він питатиме, чого—кажи, шо не здужаю, а перечула через людей, шо єсть десь у лісі під дванадцятю дубами свиня поросят навела, то як би я попоїла тії поросятини, начеб одужала; а мене поки під подушки сховай».—От і він їде, війшов в горницю, і лев за ним та зараз за подушку і тягне. А вона лежить та бачь як роспустив злу личину, лізе на подушки, а я й так прати не здужаю. Засваривсь він на лева, той сів та й плаче. От вона й кає:—«Шось мені, мій синочку, не здужається, перечула я од людей, що десь у лісі під дванадцятю дубами свиня опоросилась, мені здається, як би я попоїла тії поросятини, наче б одужала». Він зараз з хати, осідлав коня, поїхав. Їде тай їде, аж стоїть хатка, а в тії хатці та така красавиця, як на картині сидить і шиє. Заїхав він до неї, роспитались і посестрались [1]). Одночив він, поськала вона ёму, він і поїхав, а вона ёму і наказує:—«Їдь, кає, не задрімуйсь і не заспівуйсь, за пъятдесят верст свою слугу кидай». Виїхав він у поле, посмотрів в прозорну трубу і за пъятдесят верст побачив ту свиню, кинув шматочок булочки, лев і зоставсь. Прискоче до тих дубів, аж там свиней, як як ёго не вхватять. Він як розігнавсь, вихватив свій меч, так і розсік порося; хватив та тікать, а свині за ним, от-от ухватять;сняв він з шії платочок, завъязав те порося, кров не капа, а свині і слід загубили. Приїхав до своєї сестрі

---

[1]) Посéстраться—назваться братомъ и сестрой. Если сестраются мужчина и женщина, то первый даетъ перстень или крестъ и покупаетъ «спідницю,» а вторая шьетъ рубаху. Если женщины, то мѣняются рубахами, часто всею одеждою, которая въ эту минуту на нихъ и съ этой поры называются сестрами.

та й ліг спочивать, а вона взяла та ту поросятину вивертіла с платочка та сховала, а туди положила собачини. Приїхав до матері і отдав, та подивилась,—(а вони з дзміём вже друге видумали) «бачь, як ти для мене стараєсся, привіз такого, шо собачиною воня, от як би ти поїхав у якусь землю та єсть там Настасія Прекрасна, а неї в саду золоті яблучка, як би я тих яблучок попоїла, наче б одужала».—Він осідлав коня, поїхав. Заїхав до сестри тай хвалиться, шо ёму загадано.—«Ну, кає, їдь та не заспівуйсь і не задрімуйсь; за сто верст свого слугу кидай». Виїхав в поле, навів прозорну трубу і побачив за сто верст; кинув шматочок булки, лев і зоставсь. Приїжає до дворця Настасії Прекрасной, дивиться кругом такий високий забор, шо і глянуть нельзя, а поверх ще й дроти попроведені і скріз дзвоники порозвішувані. От кінь як напъявсь, так у сад і перескочив. Походив він по саду, нарвав яблучок золотих і собирається вже до дому, а далі й згадав:—«Шо ж я буду за молодець, шо скрізь бував, а Настасії Прекрасної не видів? піду посмотрю». Пішов во дворец, аж там спить, роспласталась Настасія Прекрасна. Дай я з нею пошутю. Согрішив та взяв і написав, шо був тут славний такий то там багатирь. Сів на коня, а кінь ёму і кає:—«Тепер не перескочим, бо на тобі гріх єсть—піди обмийся». Пішов він обмивсь, кінь як попъявсь—ні, не перескоче та аж до трёх раз, за третім разом як напъявсь, так усі дроти й перескочив, тіки за один зачепивсь. Як загуде дріт, як задзвонять дзвоники, як завиють собаки, Настасія Прекрасная і прокинулась та перекинулась вогнем та за ним у погонь так і пале, так і пале, от-от ухвате; а ёго сестра як побачила, перекинулась голубом, перелетіла її дорогу та й розлилась озером, а вогонь як добіг, так і потух.—«Шо ти, кає, наробив? це моя сестра». А Настасія Прекрасна як вернулась до дому, побачила, шо він написав тай кає:—«Хочь би я ёго побачила!»—От як заснув він, а вона взяла ті яблучка і підмінила. Привіз він і оддав матері, а вона і кає:—«Не поможуть яблучка, а перечула я-дес-то є гора з горою бьється, а пісок в погонь женеться, то між тими горами єсть живуща й цілюща вода, коли б ти тієї води добув, наче-б

я одужала». Він осідлав коня і поїхав. Приїхав до сестри і хвалиться, шо ёму загадано.—«Ну, кае, їдь та не задрімуйсь і не заспівуйсь, за півтораста верст свого слугу кидай». Поїхав він та дорогой і задрімавсь; як прокинувсь, аж вже пъятдесят верст зосталось, він тоді кинув леву шматок булки, той і зоставсь.— Доїжае до тих гір, а вони саме тіки почали росходиться. Він як розігнавсь, як ускоче, набрав тії води та назад, а пісок так і суне за ним, так і суне, а кінь все вище та вище. Добіга до лева, а пісок ёго так і засипа; той пластав, пластав та так і пропав. Заїхав до сестри, а та впъять підмінила ту воду. От дзмій як побачив, шо вже лева нема,» тепер, кае, він наш».— Оддае він матері ту воду, а вона й кае:—«Давай, кае, сину, я твою силу спробую». Взяла десять пуд дроту, умотала ёго всёго, «а ну, чи розірвеш?»—Він як сіпнув, так всі дроти й полопались.—Вона тоді взяла двадцять.—«А ну тепер?»—Сіпнув він, ні.—«А ну, старий, вилазь!»—Виліз тут дзмій с під подушок. —«Шо, кае, хотів ти мене зъїсти, а тепер я тебе зъїм».—«Їж, зла личина, та не подавись». От дзмій зарізав ёго, зложив у мішок, коню очі повипікав, превьязав ёго до коня та й пустив. От кінь ходив аж три года та приблудивсь до ёго сестри. Вийшла вона й побачила.—«А шо, кае, доходився, та взяла збризнула коню очі тією водою, шо в ёго підмінила, став він такий, як і був».— Далі давай ёго перебирать, а в ёму вже черви завелись, та до купи складать, де тіла не достане, то вона або поросятинки, або яблучка уріже тай пригоне. Як склала всёго, збризнула цілющою й живущою водою, він і встав.—«Як же я, кае, спав довго?»— «Спав би ти, кае, й досі, як би не я». Поїхав він до матері, дзмія вбив, а її превъязав до сохи, поставив два стаканчика— подивлюсь, кае, за ким більш наплаче.—Коли за дзміём аж з стаканчика льетъся, а ёго й на дінці нема. Він тоді превъязав її коню до хвоста та й пустив по полю, а вона, де вдариться головою, там могила, а де лобом, то долина. Так її кінь ростаскав, а він поїхав собі до сестри. (Александр. у.).

По другому пересказу начало такъ:

Було собі три сестри і всі удови. От одна й заваготіла, питають с чого; кає: я й сама не знаю. Сестри взяли й прогнали її. Пішла вона поселилась в лісі і привела хлопчика. От як став він уже до зросту доходить, став на охоту ходить тай напав раз на дзмія; побив того дзмія тай дубом навалив, а мати раз ходила по лісу тай найшла. От і стали вони жить. Далѣе приключенія тѣже что и въ предъидущей сказкѣ, только «охоту» онъ пріобрѣтаетъ себѣ отъ различныхъ звѣрей, которыя уступаютъ ему своихъ дѣтенышей. Звѣри эти волчица, медвѣдица и лисица. (Тамъ же. Запис. Манджура).

15. Поповна въ лѣсу.

То—та був собі піп. От вмерла в його жінка і приказує йому: «Гляди, кає, на ці черевички, та як буде тобі треба жениться, то на кого вони прийдуться, ту і сватай». От поховали попадю, став він скрізь їздить ті черевички примірять та шоб свататься. Де вже він не їздив, де вже не був, не приходяться ні накого. Вернувсь до дому,—«а ну примірь, дочко,» (а у його була й дочка). Та приділа, як тут і були.—«Ну, кає, дочко, уберайсь, поїдьмо вінчаться!»—Та огинаеться, звістцо, не хоче, а далі баче, шо вже не совлада, тай втекла в ліс.—Поїхав він, найшов її впъять силує. Вона вдруге втекла та найшла ополисту грушу тай жеве там, а люде їхали, найшли й привезли. Отдали попові, той все своє: «вберайсь вінчаться».—«Постойте, кає, тату, піду уберусь».—Пішла в другу горницю, трохи загаялась, а він і гука:—«Чи скоро?»—Та зараз, кає, а сама кріз землю йде, так уж їй Бог дав.—Він ще:—«Скорійшь уберайся». — Зараз, кає, зараз, а сама вже під землею йде.—Ждав він, ждав, а там одчинив двері, аж нема; а вона як пішла по під землею, та вийшла аж у лісі, ходе та блука. Аж приходе до дворця, та куди не зайде—все дверей нема; от вона торкнулась об стіну, стіна ростулилась, а вона й пройшла в середину. Ходе по горницях, а там такого крови та гною! От вона заходилась, поприбирала все, тіки чує, біжить дванадцять верхівців, вона в комін скорійш і стала. От

приїхали ти верхівні, війшли тай кажуть: «Є, братьця, хтось у нас є, бо все поприбрано».—Ськали, ськали, не найдут.—«Єй, кажуть, хто-б там не був, як стара женщина, то будеш нам мати, а як молода, то будеш сестра». От вона і вийшла, поздоровкалась, собрала на стіл, вони пообідали, кажут їй:—«Гляди ж, сестро, будем ми дванадцять день спать, то ти дванадцятого дня дожидай як Бога. Дванадцятого дня у дванадцятому часі буде над нами висить гиря, то ти її одчепи, а нас побуди».—Сказали й полягали. От ходе вона скрізь сама, тіки раз перестріва її стара баба і кає:—«Драстуй, дочко, я цім братам, кає, мати, тіки я закдята і не можу до них явиться; ти слухай: вони в дзміёвому владенію, він на дванадцятий день прелетить за ними, то ти дивись, як буде летіти, то піди ти до такого то колодезя, набери води, та нарви такого то зілля і завари, а дзмій, як сяде с тобою гуляти, то ти ёго і напій». Набрала вона води, заварила зілля, дожида дванадцятаго дня. Коли це на дванадцятий день, в дванадцятому часі, глянула вона, висить гиря, вона взяла і одчипила, а тут летить і дзмій, глянув в вікно тай кає:—«Бач яка красавиця, а сволочі досталась, давай хочь черізь вікно поцілуймося».—«Ні, кає, іди до мене, посідаймо».—Посідали, вона подчує ёго тим зіллям, він випив і лопнув. Тоді вона побудила їх.—«Ну, спасибі, кажуть, сестро, шо гирю зняла, бо вона як би упала, то старшого-б убила—то нас дзмій так наказує, як заснимо». От їдуть вони на охоту і приказують:—«Гляди, як хто прийде, та буде шо давать, нічого не бери, і до себе не пускай». А дзміїха як росчухалась, хто її дзмія стребив, та убралась бабою й пішла. Приходе до неї:—«Дорова, дочко, шо це нікого нема, а ти тут сама, сідай та побалакаєм». Балакали, балакали, дзміїха й кає:—«Ось на тобі, дочко, цю сорочку. (А дзміїха та перекинулась тією їх матерью). Шож, дума, брати не знають, шо в них мати є; дай озьму. Прийшла тай наділа, як наділа, так і померла. Наїхали брати плачуть; стали в довгомиму уберать, як зняли сорочку, вона і ожила. «Одъїжають вони в друге та ше строгійш наказують, шоб ні с ким не зналась». Тіки вони виїхали, а дзміїха вже тут.—«Дай, кає, дочко, я тобі в голові пось-

каю».Ськала, ськала, та в носу булавку і встромила, як встромила, та і вмерла. Приїхали брати, кинулись, плачуть, стали на смерть уберать, стали волосся росчисувать і вичесали ту булавку, вона впъять ожила. Одъїжають в трете та ше строгійш наказують. А дзміїха та перекинулась вже дівчиною, приходе до неї:—«А давай, кае, посестраемось, я тут тож сама у лісі живу». Стали балакать і помінялись перстнями. Вона як наділа перстень, тут і вмерла. Приїхали брати і те і се робили; ні, кажуть, не оживе. Взяли зробили скляний гріб і поставили позолочуваний стовп, та шо дня і ходять до неї здоровкаються, а вона лежить як жива.

А царенко їздив по морю золотою лоточкою тай набачив той стовп. Шоб це воно було, шо я ніколи не бачив, піду, кае, подивлюсь. Прийшов до стовпа, як углядів її,—дивиться, не надивиться, а далі взяв тай вкрав її з гробом тай привіз до дому і поставив у себе в комнаті; як спати ляга, то і її з собою кладе, де іде, то її запера у комнаті. От сестри—давай тай давай подивимось, чого брат заператься став. Раз поїхав він на охоту, вони ключик підібрали та туди. Вони як побачили її, а вона в перстнях вся, а звістно дівота до тих перстнів—постягали, вона і ожила, а царівни вростічь і комнату покинули. А вона як встала тай пішла собі, аж у той ліс до братів. Приходе, аж її зустрічае дідок. Драстуй, дочко, я, кае, твоїх братів заклятий батько; «не могу сам до них обьявиться, тут, кае, як прелетіла дзміїха та всіх братів порубала, а ти, дочко, піди до такої то криниці озьми води та посціляєш їх». От зробила вона все, шо дідок казав, поживила їх, і живуть по старому.

А царенко як вернувсь з охоти, а він де їзде та так за нею скуче, та зараз у комнату, глядь, аж нема. Він біга, роспитуе, чи не бачив, або не чув хто? А сестри як побачили, шо він так побиваеться тай признались. Він тоді у той ліс, давай її сватать, посватав, оженились та живуть, лопатою воду носять, постолом добро возять.

(Алекс. у. Запис. Манджура).

16. Дѣвушка у разбойниковъ и запроданный чортъ.

Била панна у дуже великого пана, били статки великп у еї вітця. Ключилося, же пійшли в неділю до костіла, а она сама зістала. І прійшло шість опришків, мовили, що еї украдут. Так, як ся взяли підкопувати по під мур, по під стіну до неї, а она собі взяла палаш, що котрий випхат голову а она зітне, гет усіх шістёх стяла.

Як вийшли отец і мати з костіла, та ся дуже пристрашили, же така прикрвавлена, (бо она позатягала била нонпх опришків, а она їм каже:

— Они мовили, же мені загибель буде, а я їх стяла.

Відтак один опришок прійшов тамка прибраний за жебрака на прібівок, що ся там стало, і ту панну пізнати, яка она є. Відтак, як ю пізнавши, пішов відтам.

Десь ся то провело з рік відтак тота панна взяла і поїхала на переїздку, поїхавши, як взяла в ліс їхати, і у ліс, і у ліс, та заблудила. Найшла у лісі дуже великій двір. Відтак війшовши она до того двора, (і там два пси били велики, таки, хіба зворчали на ню) війшла до єдного покою, до першого, там ничь нема, хіба марні річи били; прійшла до другого, повні стіни шаблі завішени; у третом покої сами фузії; в четвертом самі зегарки; в пятім покої їх мундури вісят, всяке убранье (а оно розбійники били); в шестім тото саме начиння до їдла, а всё золоте, в семім срібне, в осьмім їх ліжка, всі стелени так диванами, що ся немож надивити; така ясність.

Так ся тота панна придивляе, бо некого нема, хіба она сама. Десь як заглянула за тим покоём, є покійчик, она заглянула, що тамка суть двери до землі; тото отворила, та увиділа, що там сут склепи по під мур. Так ся в ніч ввело аж до девятой години, так сі злюбовала, а дивно ї, же никого нема. Як вже девята година вибила, слухат, така банда іде, така музика, таке співаня, що ся не можь наслухати. Надійшло двайцять чтири

розбійників; а оно їх паляц бив тот двір. Она як ся встрашила, як вчула, що такій гук іде, таке співаня, та скочила до того склепу. Там повно трупів; такого трупя; а межь тими людьми каганець горит. Она розчяла ся тамка Богу молити: «Га ту тілко погибло, тай я згину;» та до присвятой діви, жеби ю вiратовала.

Цілу нічь бенкетовали ся, їли, пили, танцёвали. А она бідненька тамка все надслуховала по під двері; а тамка един мовит, що ходив на прібівок:

— Господе! щоби тоту панну привести, тобисьмо сами не знали, як ю посікати.

І так вже день на свитаню; они всі піснули, хропут; она підхелила тоти двері, дивит ся: они всі спят, ге у плав, ге порізані.

— Боже! поможи ми ся з відти виратовати і ти, мати найсвятійша, цовідат сама до себе: Хоть бим ще тудий прійшла, але там у сінёх сут пси; то тоти мя ізідят.

Відтак она іде через той покій, ноги її тремтят, тремтят її руки. Тремтят її руки, молит ся, перейшла вже тот найстаршій покій, а ще на другом покою то кухар, то они ще били. Війшла до того покою, де обід їли, там бив шнурок, а на ним обагрянці маленьки бісовски; она сі тото взяла в руку. Як вийшла до сіней, зараз тоти пси почали ворчати, а она шнурок меже них верла; Біг дав, заглупали і її ничь не мовили. Вийшла аж на двірь, і втіче вже від тіх дворів гет у ліс; як взяла втікати, як взяла втікати, як взяла втікати без памяти, забігла до другого такого двору; тот бісовскій ся звав. Там ничь не било, хіба єдна баба, та їсти варила так як на комашню і бесідує до тої панни:

— Відкижь ти, як ти походила, мій кгазда, як прійде, то тя забьє єднако.

Повідат:

— Єдно ми вже; я вже знаю, же в гіршим страху не буду, як єм там била; хоть мя забют, то вже не так як там.

Приїздит проклятий із світа, прилетів і питат ся:

— Жоно! що ту десь душа плісна смердит, о! повідат, я знаю, знаю, она там била, де тоти розбійники, а пак ї пан Біг дав, же не погибла.

Она ю під муром прикрила коритом.

— Кгаздойко, ту нема нікого.

Як пішов глядати, найшов; взяв на долоню і заніс до свого покою:

— Я знаю, же ти там мала згибнути, але жесь не згибла, то твоя смерть ту буде, тепер, повідат, тепер мені запиши тото перше, що будеш мати, то тя вибавлю; бо хоть бись до сивого волоса пішла, то не вийдиш, бо тя буду блудом вести.

Відтак він взяв, як му записала—бо не знала, що то є—і вибавив ю. Як прійшла домів, некому не повідала, де в яким била, зараз ся віддала за єдного пана. Так тот пан дуже маєтний бив, влюбив тоту панну і ожинив ся, і відтак в рік уродила хлопця собі. Дома утіха велика, пан ся тішит, а она ся смутит. Повідат пан:

— Моя жоно наймилійша, чого ся смутиш? у нас ся детина вродила, повиннась бити утішна, а ти собі така смутна живо.

Так она повідат свому мужові:

— Я в таким била, же я тоту детину записала проклятим, як єм о нім не знала.

— Єй, моя жоно! не журися тим, як єму Бог не судив в проклятих бити, то не буде.

Так тому хлопцёві як вистало чтири роки, взяв ся вчити до школи, так му наука шла. Прійшов на вакацію, мати плаче, і гладит го.

— Сину! вже не довго ся буду тобов тішити.

— Моя мамо! та повіджте ми, чому?

А она:

— Сину! я жебим того не била зробила, била бим тогди згибла.

— Мамо моя! мамо! коли Бог дав, же ти з відтам вийшла, то я як мі Бог не судив, то я не згину.

Тот хлопец вийшов собі на гору і ходит по тій горі, Богу ся молит і матці найсвятійшой, жеби єго душу не дала проклятим.

Матка найсвятійша на той горі указала му ся паннов, питат го ся:

— Чому ти, паничу, так дуже плачиш смутно собі!

— Га! мая мати в таким била, же му сіла мене записати проклятим, ще мене в утробі не било; я буду матерь Божу просити, чей мене виратує.

Матерь Божа іде через тоту гору, а він за нев іде, відтак виняла шнурок із кешені своей і дає тот шнурок тому паничові.

— Нажь тобі, на тот шнурок, бо ти вже ідеш на вислугу; він тобі завдасть єдну роботу таку, що ї мусиш ізробити, бо я ті буду на помочи. Взяв шнурок тот у неї. Жебись тот шнурок на того завер, що му записаний єсь, а тот шнурок сам го засплит за горло.

Так тот проклятий стрітив его в лісі, повідат:

— Ци ідеш на вислугу?

— Іду.

— Но то ту я іду, бо ти вже мій є.

— Ніт, я божій, я не твій; відтак повідат:

— Коли хочеш, жебись вислужив, idиж, іди, там моє стадо за тов горов ся пасе, жебись імив найстаршу стадницю, і приведи ю; одики гора є, я ті укажу, де моє стадо є, де тота стадниця є.

А він свою власну жону вже на клячь поставив, би ся не дала імити, би го вітром і огнём спалила, бо і она вже била проклята. І тот хлопец, як увидів тото стадо, питат ся: «Котру стадницю?» І він указав. Вихопив собі той шнурок і він таку мисль мав, жеби тоту стадницю імити, а тот шнурок такий бив, же хоть би і сто било, то як вже тоту мисль мав і вер, то вже досяг. І так узяв за тот шнурок, притяг ю перед проклятого а на нёго другій конець завер і обое держит у єдной руці. Приходит пресвятая діва єму на поміч, і дає му цимпліну до битя до правой руки:

— На! бій, паничу, того проклятого і прокляту, поки ті той запис не верне до руки, жеби я свідок била.

Тот як взяв бити, карбовати, а шнурок тягнути, доти бив аж проклятий повідат:

— Паничу! ни шобим тот запис не вернув, але що хочеш ще, то ті дам.

Він побідат:

— Пек ті проклятий, жеби ти від мене пропав, жеби я тебе на помічь потребовав, я маю Бога живого і матерь Божу.

І так не било вимови, проклятий мусів віддати декрет і підписати ся, же юж вислужений, же до нёго жадного права не має. Відтак іде матерь Божа з нім, і єму повідат:

— Жебись ся добре заходив, Богу ся молив, бись гріха не сутворив; бо будеш великим царём, будеш мати утраплінье велике, всі ся царі на тебе ізберут, але ти ся не даш, хіба просом, як би ся спросили в тя. Як бись загибав, зблудив, як бись на війні бив, на тот ті шнурок, він ті на помочі буде. І відтак прійшов до своей матери і вітця, віддав нім тот запис до рук, они прочитали, же вже вислужений, і дуже ся втішили. Біг дав, же він бив царём, як зайшли на нёго ся збирати царі а він всіх тим шнурком побідив. (Игн. зъ Никловичъ, 7—13).

17. Жена—змѣя.

То у господара був наймит. І такий придався, шо нігди не піде у кумпанію. Ото другі хлопці заходять на ёго всякого, шоб затягнути куди с собою і якось заволокли ёго до коршми, чи що там. Не довго він побув з ним, вийшов з теї то компанії, і лісом ёму була дорога. Він став йти і не попав у село. Ходить він по тому лісі і довгенько ходить, ніяк не вийде на свою дорогу. Ото зострічає він на лісі змію, полоза. Повзе та змія прамо до ёго і говорить ёму: «Я тебе тут ззїм». Той наймит звик уже бути на самоті, каже до теї змії: «Як собі захочиш про мене, ззїж!» Ото змія стала казати: «Не буду я тебе їсти, оно зроби теє, шо я скажу тибі». І стала та змія казати наймитові тому: «Вернешся ти до дому, хазяїн буде гніватись на тебе, шо ти так довго баривсь, шо не було ёму с ким чого ро-

бити, і шо до сеї пори хліб у ёго стоїть на полі. І пошле він тебе снопи возити, будеш возити, я тибі поможу. Набірай на вози добре, оно всёго хліба не забірай с поля, покинеш півкопу, більш не треба, оно їдну півкопу покінеш. Попросиш свого господара, нехай тибі дасть ту півкопу за тее, шо ти служив. І грошей од ёго не бери, оно ту півкопу проси сибі. Як одступить тибі хазяїн півкопу, то запали її, звітиль вискочить панна, ото твоя жінка буде».

Вислухав це все наймит, йде до свого господара робити, як ёму змія приказувала. Став возити у свого господара хліб с поля диво возить: сам возить, сам складає, поїде в поле, то набере такого снопів, шо аж вози тріщать... Управився той наймит с хозяйским хлібом, став просить собі остатню півкопу. Відступає ёму свій заробіток, нічого не просить у свого господара, нічого ёму нетра, то но ту півкопу хліба бажає для себе. Ото одступає ёму господар ту півкопу. Заїхав він до теї копи, запалив її, так змія правду сказала: вискочила звітиль панна. Після цёго наймит береться женитись, employedстараїться, шоб місце ёму було на хату. Дали ёму пани місце, де хату построїти, жінка ёму дає таку поміч, шо власне сам він нічого й не робить. Хата поспіла у нёго, як слово мовити, в хаті все є, чого но треба в хазяйстві. Той наймит нічого не тямить, ходить оно та дивуеться. Куди загляне, то всёго понаготовляно, понапратувано, хазяїн такий став той наймит, шо і в селі кращого нема.

Жив він там може й довго на хазяйстві, ше піти в дорогу ёму заманулось. Було в нёго три паровиці жита посіяних, вертаїться він до доми, кажуть ёму: твое жито не зібране, стоїть щей досі на пні. А вже пізня пора. То бувало жінка, як старалась, а тепер покинула хліб у полі. Думає він, шоб то це значило? Є, став казати, гадина таки гадиною. Йде до доми, сам не свій, так розгнівавсяна жинку за тее жито.

Ввійшов після дороги в хату, шось лежить на подушках, жінки не видно, а то гадина велика така звернулась в клубок і лежить на подушках. Він тоді вже згадав, як ёму колись жінка приказувала, шо, борони Боже, звати мене гадиною; не позволяю

тпбі так мене називати, бо останеся без жінки. Тепер він згадав за цеє, та вже пізно, назад неможна вернути. Йде до того, шо наймит мав добру господиню, вона і сама пристала до нёго, і зробила ёму дуже багато добра, а він не схтів шануватись і може так буде, шо останеться без жінки. Дуже тяжко ёму стало, плаче він, шо такої біди наробив, коли гадина тая обізвалась. Плач не плач, то вже так буде, як є. Жаль тобі стало жита?... підеш у комору в засіках всенькe воно лежить, я витеребнювала з колосків і позернятку носила до доми, всенькe так упорала, тра міні йти туди, де перше ти зострів мене». Полізла вона, а наймит все йде та голосить по ні, як по мертві. В лісі зупинилась вона і обкрунулась кругом ліщини. Каже до свого чоловіка: «цілуй мене, і так гляди, шоб я часом тебе не вкусила». Поцілував він її раз, вона висить на дереві і питає ёго: «шо ти чуєш в собі». Той говорить: «як поцілував тебе, то, здається міні, я знаю тепер, де но шо на світі діється». Вона знов ёму каже: «цілуй ще раз». Вона й питає, як він поцілував її «а тепер що чуїш!»—«Тепер я розумію мову, як що меж собою говорить». Вона знов каже: «цілуй же мене ше раз і вже в останне». Поцілував він ту гадину, тепер став знати, шо під землею робиться. «Тепер підеш ти до господи, оженися і коли хочеш добре жити, то не кажи жінці правди. Біда моя, випросив ти був мене у Бога, а тепер я знов стану гадиною».. затим і поволоклась в гущовину. Наймит оженився потім знов, і раз як говорили воли іден до другого, то ёму стало смішно з їх мови, а жінка і угляділа, шо він сміявся. Навязалась, скажи чого сміявсь, він хтів послухатись жінки і признатись за все, то півень ёму прислужився. Крикнув, що жінці не варто правди казати, а наймит тоді до розуму і шо вже там жінка не робила, таки не признавсь ні защо.

(Зап. Вл. Менчицъ).

18. Жена жаба.

Бив єдин царь, мав трёх синів і так вмерав, почяв синам своїм мовити:—Де котрий стрілити, де куля впаде, там бисте жону брали. Єдин стрілив аж у енчу землю до кріля, взяв сі

принцизну, другій зтрілив до якогось кріля, третий стрілив у став у болото.—Га! я вже повідат, колим там стрілив, я вітцёвского слова не буду касовати, я піду по при став, шо мені Бог дасть. І так він вийшов, ходит по при став, ходит, думат, а там жяба вилізла, така тенга живо, і крумчит до нёго. Він бере ї повідат:—Га! свого вітця слова не буду касовати, коли ти вилізла, я тебе беру. Іде домів, жяба за ним скаче, прійшов домів, і она через поріг і до покою за ним. Він повідат до неї:—Га кой ти ту вже влізла, ти певні моя жона будеш, я не знаю, шо то таке є. Тай загородив ї таку кошярку під своїм ліжком, тай сама она там скочила; що сам їсть, еї дає, відтак вибив з нев три ночи так, четвертой ночи він ліг собі, вимовив паціръ, тота позметала жябске одінье, Господе! така стала панна у злотом волосю. Він ся, Господе! того як утішив, як ся врадував, зараз укляк на коліна, почяв Бога хвалити через цілисінку ніч, же му Господь таку уроду дав, же такой не видів на цілим світі. Розвиднило ся, нема, пішла на місце назад, стала жябов знов, а він вже через день ходит веселий живо, повідат:—Прійде ніч, та ся хоть набесідую, бом тамту ніч не говорив никіцько. Прійшло на другу ніч, зновель ліг сі у ліжко, зновель зверла жябске одінье із себе, зновель стала таков краснов принцизнов, же нема такої на цілим світі, і повідат до нёго: Ти мій муж, а я твоя жона і так до нёго повія дат тота принцизна мій пріятелю, жебись м зганяв все, поки соньце не зийде, бо як вже сонёце зийде, то я вже не твоя буду. Три ночи із нев бив хіба, третої ночи прійшло, і сзганяв, сонічко зійшло, она взяла і полетіла повідат:—Як хочеш, жебись мя глядав за осеяньсков горов. Він ся взяв, другій день став плаче, таку уроду мав, та нема, тай взяв ся тай іде гет у світ вже. Як взяв іти, як взяв іти, як взяв іти, прійшов аж ід червоному морю, та ходит коло моря, так став собі та плаче, не годен ні перейти, ні переїхати, ничь. Він ся дивит, вірло ся крутит, та прійшло тото вірло, сіло коло нёго, він взяв на тото вірло кличе:—Орле, орле! возь ти мене, несе мене через червоне море, я тебе буду годувати, чім сам схочеш, і напоем поети, яким сам схочеш, жебись мя виніс там,

де осеяньска гора. Орев мовит: — Сідай, я тя понесу. Летит, летит через море, летит, вже ся навірило, летит день, летит ніч, вірло зголодніло, повідат: — Я тебе вержу, воль мі дай пожевлíня якого, воль пущу. Тот взяв урізав му свого стегна. Випіс го аж на осеяньску гору, на осеяньсой горі пасе стадо овець, повідат до нёго орев тот: — Жеб ти мене покормив ту, то я би ті не дав загинути, бо єднако загинеш, сам ничь не зрадиш, тот взяв пішов меже стадо, імів ягня, зарізав і дав єму їсти там. Повідат до нёго орев: — Идижь, іди, твоей жони і половина нема, бо еї проклята баба ничь не робит хіба ссе. Ходи зі мнов, я тебе запроваджу до того двора, де тото є. Орел летит, він за ним, іде, іде, іде, іде, іде, осеянсков горов, найшли тот двір. Він уходит тамка до того двора великого, як взяв глядати найшов ї саму у єднім покое, але така зістала чорна, і не пізнав би, але це ї пізнав по злотим волосю. Чім го увиділа, зараз ся общіпила єго: Ото видиш, повідат, то всі паляци мої сут, а я не можу в ніх сидіти через єдну проклятубабу, повідат, возьми, я сі ляжу в ліжку, а ти сі зроби ліжко над моїм ліжком, як она прійде, то ти ї імиш. Десь він і так зробив, ліг собі в постіль, десь і чятує, десь приходіт до неї, виняла цицку і ссе, а він ся там сунь, сунь, сунь до неї, імив ю, як ї імив, так звязав ї зараз, ничь ї не пущят від себе, лишь такій як її скримповав, так ї водіт аж доки ся розвидніло, як ся розвидніло, бьє, бьє, а все повідат: На щос так принцизну ссушила? Она ся просит: Я тобі крілество дам, я тобі стадо дам, а він ничь не хоче, хіба повідат, жебись так зробила, жеби принцизна така красна била, яка била. Повідат тота баба проклята до нёго: — Ходи зі мнов, не мучь мя так, я ті дам всё на світі, що ти схочеш, і єю уздоровлю, яка била, така буде, я їдам покій. Пішов з нев, а она паляци мала свої. Як го там завела, дала му такої води, жеби ю тов водов поев, же до трёх дней така буде яка била. Він повідат: Памятай, бабо, бо єще раз як тя імлю, то бим тя гет замордовав, та взяв привів, та поела тов водов ї, поела, і уздоровила ї, а тоту бабу єднако непущят: — Коли ти еї відберала житье, то я тобі відберу, я тебе вже не

пущу. А принцизна така била красна, яка била. Взяла го тота баба із собов: Ходи зі мнов, ни відбирай мені житя, я тобі дарую свое панство, що я мала. Пішла осеяньсков горов, пішла, пішла, сут паляци але він ї звязав на шнур, ничь ї не пущят, як відомкла свої паляци, Господе! там такій запах! вже і принцизну із собов взяв, там шо в івіті е, срібне начинье, е всяке начинье, і она му всё тото дарує, жеби і но ї житя даровав. А бо він не дарує ї житя. Повідат до нёго, як вже не хоче ї житя даровати:—На ті тоти таки чоботи, як ся убуєш, то тя по коліна ніхто не увидит, на ті такій сурдут, як ся в нёго загорнеш, то ті по голову ніхто не увидит, на тиї таку шяпку, як ею возмеш на голову, то тя нікто не ввидит, на ті ше таку бувалу, хоть вись бив в яким утрапліню, бо ти тепер будеш мати міц над всіми дяблами сильними. Він як тото взяв, звязав ї, як взяв ї бити гет замотлошив, забрав еї царство і сів сі до того паляцу сам. Десь перевідав ся царь един проклятий, тої баби кревний, за нёго, а дуже далеко бив. Він сі вийшов на гору з своёв принцизнов, ходит собі по осеяньской горі, а тої бували ся не попущят, і того сурдута і тої шяпки і чоботів, вийшли собі тов горов і на едній полянці посідали собі, він повідат до тої панни:—Няй возму тото одіня на себе, жеби я знав, що ся в світі діе. Надяг собі чоботи, зложив на себе сурдут, надяг шяпку, і вже го жона не видит. Так повідат до своей жони:—Ти собі сиди, я піду собі горов, бо поганскій царь летит вже у кілканайцять миль до мене на поедінок. Узяв прилетів ід пёму, витат го:—Як ся маеш?—Як сам знаеш, я кріль такій, як ти, я маю міць над тобов, не ти надо мнов, бо я маю старозаконну бувалу. Ну! повідат всё відобравесь, то моя кревна била, ідобравесь паляци, срібне, злоте і деяментове начиня, а то моя кревна била, мені з того ничь? Тот взяв бувалов помахав, свиснув, прелитіло двайцять чтири дяблів, розказав го бити, і відтак го пустив і взяв ся відтам і іде до своїх паляців, прійшов, і сіли до обіду. Вийшли там другого дня на гору, повідат принцизна:—Відобрав есь статки від тої баби, ходи, я тобі укажу свої. Взявся з нев пішов осеяньскув горов, взяв ся іде, іде,

іде, іде, є двір великій живо, а околистій, завела го там до того двора, там срібні брами били принавіть, і там ше статки били старші, як у тої баби, ай бо там вже била челядь, і він там поводив всім та царствовав. (Игн. зъ Никловичъ, 83—87).

19. Счастливый сынъ бѣднаго человѣка.

Жив в однім невеличкім селі оден человік, который чрез кілька тяжких рік утратив свій маеточок приобрімний в молодім віку. Діточок мав кількоро, а з праці рук їх живив; урадовавши его Господь еще з одним синком, но як звикле йдет він до своїх давніх кумів, але кождий отягався і одмовляв ему тое.— Тогді почав він зарядом ходити до людій, хата від хати в тамтейшім селі, але також жаден не хотів до него за кума прійти для того, що він був дуже бідним. Нарешті впало ему щось намисль і кажет сам до себе: пійду на гостинец, (дорогу) возму с собою сокпру і стану при боці того гостинца, а кто будет ним идти чи богатий, чи бідний, мусит в мого нарожденого дитяти за кума бути, а если не схочет, то рубаю его сокиров на букатки. Пійшов на той гостинец і став видит з далека якусь фіру приближаючуся к нему а видя, що вже близко, взяв сокиру в руки став серед дороги, а фірман вже зближается с фірою чим раз близше. Настигше вже пред ним, кажет оний человік: стій! я хочу с твоїм паном говорити, той конь стримав, а він приступает до седячого пана в повозі, здіймает кучму з голови і кажет ему все приключеніе свое. Той пан проговорив до него мовъячи: «тримай кучму і насипав ему повно грошей. Слухай, що ти скажу, бери сесі гроші, іди до дому, накупи, чого потребуеш, найми кухаря, аби красно прилагодив їдженье; потому пійди до там тейшого священника і скажи му, аби росказав від завтра полудня аж до доби во всі звони звонити не перестаючи, бо до тебе мает якійсь пан прійти, который приобіщав новорожденне детя до христа тримати». Той человік вислухав важно, вклонился низко і віддалився. Приходит утішний до дому і так учинив, як той пан ему розсказав. Удався він также до священника

відкрив і ёму тую вість. Но священник зібрав ёго еще згори і казав: заберисі відси, старче, що ти мені плитеш? Той відийшов від нёго. Але священник мав тогоже дня на якусь пораду до владики їхати, причім і одъїхав. Другого дня посходилися всі священники до владики і росповідает каждий за рядом, що которому приключилося, либо в парохії, либо якім иншом чині. А владика питается і ёго, но той росповів ёму тую річь відтриману від того бідного человіка. «Зараз їдь до дому і чини, як тобі казано, бо хто знает, що то за пан, абись не мав якої ганьби,» кажет до нёго владика. Той чим борше кажет коні впрягати в бричку і до дому їхати; приїжджают акурат о дванадьсятій годині (на полудне) до дому і кажет во всі звони звонити, цілу добу не перестаючи. Зближается уже дванадьсята година і чуют в селі якійс грим, тріск, луск. Вибігают хрістіане з хатів і роззирают, где тое ся діет і видят якогос пана дорогою їдучого. В тім виходить обиватель тогоже села і просит, аби був ласкав до нёго заїхати, але він ане ся дивит на нёго, такоже і священник трибует того щастя, колиже і ёму не вдалося. Аж приїжджает оний пан до того бідного человіка, входит до хатки, посилает до священника, аби зараз прійшов і детятко окрестив, которое по тій церемонії отримал имя Александер. Тепер покумался той человік з паном, а засівши за столом посилковатися, а по обіді витяг папер, написав лист, запечатав го і вітдает свому кумови (человікови) і кажет: «сей фін мій як вже будет кілька рік мати, дай го до школи і аж як скинчит философію, абись му дав сей лист прочитати, причем той пан виняв му дуже много грошей і відїхав. Той человік почав від тепер кгаздувати ліпше, купив великій кгрунт, много ланів, поля, худоби всілякой чередами, стадами і турмами, і як вам кгречні слухателі відано, що если человік мает все під рукою, чого потребует, то ёму вже тогди далеко ліпше поводится, нежели тогди, як не мает, до чого ся рушити.

Ростет ёго син поволиньки рік по році і впростает уже величенький. Колиже він підріс хорошенько, дал отец его до школи, а він був дуже пильним і учився красно. Укінчивши свої школи

дуже добре, і хочет до дому їхати. Мав же він із всіх соучеників своїх одного бідного соученика, именем Петр, за вірника і пріятеля, котрий в молодости своей утратив родичі, а не мает іде вдатися на вакацію; просит Александра, аби го взяв с собою мовячи. Возми мене с собою, бо я не маю ані родичей, ані братей, ані сестри, ані вуйка і не маю до кого пійти на вакацію, а с тобою буду ходит в поле, і на полюванье, і так той час прійдет нам, як в карти. Той роздумавшися взяв ёго ссобою до відцевского дому. Прійшли туди і забавлялися. Коли же отець Александра одного дня переберая вскрини, намацав письмо, еще при ёго крещенію від кума свого писане, давши го ёму прочитати. Хочет той лист читати, но Петр за ним ходит і доконче хочит знати, що в нем написано єсть. Александер, розгніваний тим, кажет до Петра: «іди, не докучуй мні, тебе не обходит сей лист нічо». Відійшов Александер с тим листом на двір, а прочитав ёго, кажет до своих родичей: «мушу їхати,» но не кажет куда. Вопрошает ёго отець: «що то за лист?» А він мовит: «сей лист писав мой бадько, цісарь, з того і того краю і говорит; єсли я перечетаю ёго, так скоро збиратися і їхати до нёго, а він даст свою доньку за мене.» Не хтіли родичі ёго пустити, но він ся дуже наміг, сказав фірманові запрягчи як найкрасшії два коні в бричку. Вийшов він з хати, а за ним родичі ёго і випроважують і благословят ёго і жичут ёму щасливу дорогу. Сідает на бричку і хочет відъїжджати, а Петр кажет до Александра: «Возми мене з собою, я буду тобі за фірмана, а сей найся лишает дома, та не будет тобі ся с мною нав прикряти». Александер помислив собі: «хіба най їдет, а фірманові найдет ся роботи досить». Аже поїхали лиш они або. Приїхали в оден дуже великий і темний ліс, злізает Петро з козла і просит свого пана, аби був таки добрий і ліци потримав, зачем він ся з ліса недалеко ходя вернет. Александер учинив му тую приемність. Той пійшов в ліс, вирубав тенькгій бучок, приходит до брички і каже: «як розбереш ся із твоеї одежі і даш мні ю і присягнеш перед мною тут і будеш казати, що то я тот, а не ти, а єсли не хочеш тое учинити, то зараз на смерть тя убью». Александер мусів ёму тую

пріемність зділати із страху, бо видів убійца пред собою. Роздягнувшися із своеї одежі дал Петру, а вбрал ся в онії, сів на козло і гонит коні. Приїхали пред царскую палату, втворили ім браму і заїхали на подвірье, проти них вийшов царь с царівною і своїми трома доньками урадовани, а видя свого фіна засмутився, бо був дуже вритний, що чорний, рябий і не харапутний, но мушу додати, що Александер т. е. Петра фірман був надзвичайно красним. Рад не рад, мусів ёго царь пріймати яко фіна свого, а нареченого зятя. Тут ёго дуже зненавидено від всіх обитавших в царя, і никто до нёго не проговорюет прямо. Той же Александер роспряг коні, завів їх до стайні, а сам вдався ёму призначеную світличку в которій проживав. Виходят царськії доньки на подвірье прохожуватися і дивлются на Александра, котрій далеко красшій був від там того, а наймолодша дуже сподобала собі ёго. Від того часу приносила тая ёму всёго їсти, чого ёго душа бажала. Як увидів Петр, що від нёго всі сторонят, а ёго ніби фірмана навидят, став Петр на нёго ворочувати. «Що би не що на нёго вигадувати?» кажет сам до себе. Одного дня кажет Петр до царя: «мій фірман хвалился перед мною, що вашего коня, котрий був дуже бистрий, і никто не міг до нёго приступити ёму їсти дати і напоювати, лиш сам царь, бо иншого би на смерть вбив, вичашит ёго, сядет на нёго і будет на нім подвірьем прохожуватися. Царь казав Александра закликати говоря: «завтра рано абис мого коня красно вичасав, сів на нёго і подвірьем прохожувався, а если так не зробиш, то скажу ті голову відтяти». Сей відійшов від нёго, пійшов в огород, клякнув на коліна і говорит молитви і кравими слозами заливается. В тім приходит к нему одна жена (а то була Матерь Божа) і кажет: не плачь, не плачь! і дала ёму прутик мовячи: іди до той і той гори, вдерь прутиком в ню, она ся ростворит, а ти пійдеш до середини. Взяв він тот прут, вклонився тій жені дуже низко і відійшов. Приходит до сказанної гори, вдерил прутом три рази, а гора ся втворила. Приходит близше і видит сивого, старого, дуже старого человіка (св. Николая), клякает на коліна і цілует му ноги. Св. Николай дает

ёму червону хусточку і кажет: небійся, ти прійдеш до стайні, а кінь ногами стопочит, бо пізнает, що то не царь приходит до нёго, но ти абис ёму сію хусточку показав, і він будет дуже спокойний, ти абис ёго вичасал і сів на нёго! Вклонився він св. Николаю і вітдалився. Встает рано, йдет до коня, показует ёму тую, від св. Николая отриману хусточку, а кінь успокоился. Берет він щітку, вичісует ёго, сідает на нёго і виходит на нем дуже охочо. Вийшов царь, доньки, паньство і Петр на кганок, а увидівши ёго на тим кони, зодивовався царь, крикнули ёму всі: браво, плеща в долоні, браво! Царь похвалив і одарив ёго багато, і він завів коня знов до стайні. Пріємно мені обим спімнув, що Петр от того часу Александра еще гірше зненавидів. Впливает день за днем, но Петр вибачует на нёго еще щось і кажет до царя: мій фірман хвалився пред мною, що пійдет ваші заяці пасти в полі. Царь казав ёго закликати і мовит до нёго: завтра, скоро день, маеш іти с моїми заяцями в полю пасти їх, а в вечер абис їх назад пригнав. Він відійшов від царя і пійшов до огорода, клякнув на коліна і плачет; в тім приходит к нёму Матер Божа, дает ёму прутик і кажет: як прійдеш до той і той гори, абис ним вдерил три рази, гора ся втворит, а ти пійдеш дорогою. Прійшов він до тої гори, вдерил три рази в ню, гора ся розтворила, а він пійшов дорогою, котра его знов до святца приводила. Приходит к нему, клякает на коліна, посповідаючи ему свій припадок. Св. Николай дав ему сопілочку і кажет: тобі поможут слуги тиї заяці вигнати по за браму, но ті абис ся тим вже журив, но пійшов на тое поле, на которое тобі царь повелит, прійдеш туда і будеш чекати предвечерія, а тогди засвищеш у сію сопілочку, і всі заяці станут пред тобою. Він ся тогди св. Николаю низко вклонив і одійшов, а приходя до дому положився спочивати. Вставши рано, вигонят слуги заяці, а він пійшов на призначеное ему поле їх пасти. Но як вам, любі слухателі відомо, що заяці самі пасутся, а дозорца не потребуют, і як лиш по за браму війшли, пійшов куди котрий. Тепер Петр урадований каже сам до себе: аж тепер будет ему голова відтята, бо більше їх не приженет назад. Чекает тут Алек-

сандер предвечерія, а зближился, свищит він в сопілку, а заяці стали всі перед ним. Гонит він тії заяці прутиком, а они идут на в перед него як ягнятка. Пригонит їх назад до царя, а він задивався, похвалив і одарив го багато. Петр же узрівши его з заяцями остовпів. По тім минули кілька часів єму в спокою. Одного разу, коли цісарь мав іти на війну, а маючи дуже мало війська проти свого противника, дуже ся журив. Но Петр кажет до нёго: не журітся, мій фірман хвалився перед мною, що вам станет на помочю і непріятеля побідит. Царь подумав собі, що то не может бути правда, але все казав Александра прикликати до себе і мовит: єсли не поїдеш с мною на війну і не поможеш мні на мого противника гонити, то скажу тя на сміх людскій повісити, причем і розійшлися. Пійшов він знову в той огород і плачет. Приходит до нёго знов Матерь Божа і кажет: не бійся, іди і вдайся спочинку, а рано встанеш узриш вбраного коня пред своею світличкою ти вийдеш і скинеш свою одіж і вберешся в тую, на коню знаходючуюся, а далій кінь тобі дорогу покажит. Він відійшов згорода і учинив так, як єму сказано було. Вставши рано, увидівши коня, вбрався в онії річі, сів на коня і поїхав скоро. Приїжджаєт в мгновенію ока на тоє місце, где війна почалася, видит свого царя побіждаємаго, витяг свій палаш і хотів йти меже гурт. В тім зробив він тим палашом туда і сюда ніби крест, а військo непріятеля полягало на землю мертве, но в тім чині оден із непріятелей як шорнув шаблею єго по руці і розтяв му, но так дуже, що аж кровь потекла. Царь видя тоє виділняв кустку від шиї, роздер ю на половині і завязав му своею половиною хустки руку і просит єго аби був ласков до нёго на обід прійти; сей же яко якій міністер одітий мовить: буду служити. Царь зодивився вбік, а сей зібрав коня шінтоми і так поміже всіх зник, що жаден з взрів іде той міністер ся подів. Приїхав до дому, розібрався із тої одежі, склав на коня, а кінь з перед нёго зник. Він прійшов до своеї світлиці, поклав ся спочинку, а же єго рука боліла, пустив ю висіти. Приходит до нёго наймолодша донька царева, а познавши ю, що то єї тата, прійшла на гору, увиділа свого тата із війни повер-

таючого ся, котрий розповів їм всю свою пригоду, також о хустці, що дав половину якомусь міністрови до его скаліченої руки. Тая кажет: татку, ваша половина хустки есть на руці сего Александра.—Не может бути, кажет царь, но казал его закликати, а подивився на тую хустку, пізнав ю.

Тепер узрів царь, що то не есть леда якій, приспішив его, хто він есть. Александер мусів повісти і зломити прісягу і повев тут всю правду.

Тогди казав царь Петра повісити, а Александер звінчався з сею наймолодшою донькою, і жили собі від того часу поволеньки.

(Въ Буковинѣ, Запис. Н. Андрейчукъ).

Чрезвычайно плохая по редакціи сказка эта приводится здѣсь ради интересной комбинаціи сказочныхъ мотивовъ со вставкой въ число дѣйствующихъ лицъ святыхъ.

20. Счастливый сирота.

Била една сирота, і так пішло блудом, іде, іде, іде, іде, прійшов у ліс, надходит проклятій їд нёму, питат ся:—Ци будеш у мене служити? Він повідат:—Буду, я глядаю службу.—У мене ничь не будеш робити, хіба байволи пасти. Привів го до себе, дав ему дябельске одіньє і зараз взяв випустив байволи, двайцять чтири, повідат: На байволи, жени у тот ліс, і бись ми їх пас раз у раз. Тот хлопчина повідат: Мені ся буде навіряти самому тамка, я не умію ніякого ремесла, ні нічь. Він ему дав скрипку таку, же хоць не уміє грати, а буде грати ге найстаршій музика. Заяв тоти байволи, взяв тоту скрипку, і вигнав у ліс, і зажурив ся, поставив собі скрипку конец голови, тай заснув. Тоти ся байволи порозходили гет від нёго, він ся пробудив, нема байволів.—Єй! повідат, вже я буду однако згублений, от сі заграю на той скрипці. Як взяв грати, заграв тенко, прилітают двайцять чтири проклятих.—Ну! повідат, тепер ти граєш, коби ти нам заграв, тоби ми танцювали. Повідат: Чому, заграю, но моїх байволів нема. Повідают: Небій ся нічь, грай но, ми поприганяємо. Як взяв грати ним, як взяли танцювати, як взяв грати, двайцять чтири днів грав як нічь, так день. Они му давали їдженя, напої, кормили го, а то проклятого били слуги всі

тоти, і так повідают до нёго:—Щожь ти хочеш за платню, що ти нам тілько грав? Він повідат: — Що ваша ласка, то мені дайте. Повідат другій до нёго:—Я тебе пораджу, ти нічь не хочь, ту місто є закляте, а в тім місті є заклята королівна, ти нічь не хочь, хіба тото місто, і тоту королівну. Дали му, і він тамки пішов з єдним кривим, прійшли тамки на тото місто, і стали, а з міста із жірла тамки виходило таке ге пес. Ти тото не імеш, хіба у півночі самій, ми будемо тото стерегли і ми то імемо, і мусимо тото місто вибавити. І стали собі оба тамки над тим озером, лише у півночі вдарило, а то ся три рази вихаповало. Вихопило ся раз, не імили, вихопило ся другой годити, не імили, вихопило ся третої години, оба нараз імили. То стала панна чорна така ге угель, повідат:—Колись так зробив, пости двайцять днів і чтири, тогди вибавиш тото місто. Він зараз у бляк тамка, як взяв постити, як взяв постити, як взяв постити, випостив двацять чтири днів у твердій молитві, так, же му хіба приніс проклятий куснчок хліба. Слухат вже є гук, місто ся підсунуло до гори, а далі ся вибавило гет, на верху било так як передже, а в тім місті бив царь єдин, і через его ся прокляте місті завалило било. Відтак він ся радит, що чинити з тов паннов, а тот кривий го все нараджат, повідат:—Як випостиш ще двайцять днів і чтири, то королівна буде така чиста, як била. Взяв і почяв постити, випостив двайцять днів і чтири, зараз стала така королівна, як била, обяла го, повідат:—А ти мій муж возлюбленний! а я твоя жона, і пішли обоє собі, зайшли у тот ліс, де тоти байволи він пас, она повідат до нёго:—Є! га ту десь мої статки сут, коби ти такій гідний бив, коби ти їх найшов. Він повідат:—Чому, я чув о твоїх статках. Пішов він до проклятого, що у нёго наяв ся бив, розчяв ся му кланяти, повідат:—Я в тебе вислужив, повіджь ти мі, де тої королівни статки сут. Повідає:—Чому, я тобі повім, ти мені добре зробив, я тобі зроблю, свиснув, злетіли ся прокляті ід нёму, повідат:—Укажіт єму, де тої королівни статки сут. Як го хопили, і его і еї зараз винесли. Тамки била єдна гора велика, і скала била, тоту скалу ніхто би не бив на світі не утворив,

хіба тота панна. Прійшла тота панна перед тоту скалу, поковтала пальцёма у браму, брама ся отворила желізна, поковтала у другі двері, двері ся утворили, там птах сідит, співат так весело, що аж сум зоїмат, і повідат: Вже кілько і кілько літ я тебе жду. Тамки било срібне начиня, всё срібне у тім покої. Утворила другій покій, там другій птах співат, і другій птах повідат:—Господе, кілько літ я тебе не видів, аж тепер ем тя ся діждав. Показала му там злоте начeня, всё злоте. Утворила третій покій, там сідят птахи, і разом всі заспівали, і в скрипки заграли так красно, же не можь, як ї увиділи. Там всё било деяментове. Указала му тото і пішла відтам, повідат: Ходи я ти укажу други. Пішла, поковтала, зновель ся желізна брама отворила (у єнчой горі) входит там, там стадо коней, кожда стадниця має злоту гриву і злоті підкови, і там било двайцять послушників дяблів і чтири, як тото утворила, всі стадниці заірзали до неї, всё стадо так аж сплакало. Повідают дябли:—Геї принцизно! від коли ми тебе ждемо, ходимо коло твоїх стадниць, що нам буде за тото за надгорода, яка буде платня? Повідат: Я вам дам три саджявки риб. Они ся питают того принца: А підпишиш ся ти на тото, же нам дає принцизна три саджявки риб. Він повідат: я ся не підпишу, поки не буду знати, що то за три саджявки.—Ту сут три міста зюдей, то на проклятих дає. Він повідат: я на тото не прпстаю, ви до того не маєти рації. Но коли не пристаєш на тото, жебись нам дав три стави риб, то нам грай двайцять чтири днів так, як свому панові, то ми від тя нічь не хочемо. Він як взяв грати, як взяв грати, грав двайцять чтири днів, тота принцизна мусіла дванайцять пар червенків все на добу витанцяватп. Як вже витанцювава, як вже виграв двайцять чтири днів, така стала, не то ге в заклятю, ай лише опона. І тоти слуги вилів тот, жеби му дали відпис, же їм вже заплатив красно, жеби до нёго не мали рації. Вже відходят прокляті і кланяют ся, а един повідат: Принце! на тобі пищавку, ще будеш во пригоді во такій, же ми ти всі на поміч прибудем, лишь во тоту пищавочку заграй. Взяв ся іде, прійшов ід той горі, де било стадо коней, розтворила, і бере

всё тото стадо за собов до міста, став ї поязд такій злотій, і коні злоті і їде. Перевідав ся царь, же вже їде, в місті вдарили у всі дзвони і капелія заграла така на всі брами в місті, така радість ся зробила, же вже привела стадо всё. Перечувши ся за нёго царь другій, що такій і такій принц воевода там є, і написав тот царь до того царя (єго тестя), жеби ся на війну ладив, і він відтак ся і зажурив, бо все війну з ним точив. Повідат:—Єй, зятю, я вже поїду на війну, а тебе дома лишу, Бог знає, ци приїду вже. Взявся і поїхав, а вже ге старий бив. Виїздит там, там вже війна стоет, а єго ще нічь нема, крикнув на своїх єдно ралів, і єго вже війско іде, таке ге смола. Стали на огень, війна стоет, бют ся під єднов горов, тот перебиват того царя вже. Тот взяв єго зять і пішов собі, пішов з тої гори, заграв у тоту пищавку, і покляті ся злетіли, іде з червоним війском, таке червоне, ге коли мак зацвіне, а друге війско іде в чорним мундурі всё, таке як кавки, трете війско у білим із третого боку, і так того царя з трох боків зайшли, і зараз го в руки імили, і тот царь мусів ся підписати єму у єго руках цавком, же всі добра єго, лише няй му житьє дарує. Він сховав тоту пищавку в кешеню і всё пропало, і сховав собі то письмо, і поїхав домів із своїм тестём нареченим, і дома робив весіля з тов принцизнов. Тот тесть здав му коруну, здав му крілество, і він тамки вже пак царёвав.

(Игн. зъ Никловичъ, 87—91).

21. Охъ.

Був собі дід та баба, та мали вони собі сина такого дурного, що не вмів нічого робить. От баба й напалась на діда: «поведи та й поведи ёго, каже, між люди, нехай навчиться робить». Дід і повів. Йдуть вони та й ідуть, коли це могилка, а дід і каже: «давай, хлопче, отдехнем». Тіко що став сідать, тай каже: «ох!» А Ох і вискочив із могилки. Здрастуй, каже, діду! на віщо мене кличеш?—«Бог з тобою,» каже дід: «я тебе не кличу, то в мене така привичка охать».—Куда тебе Бог несе? питає ёго Ох.—«Сина наймать веду, щоб хто ёго научив робить».—Найми

до мене?!—«Так я не знаю, де ти живеш».—А ось саме на оцій могильці я живу, каже Ох.—«Шож тобі за те, шо вивчиш?» пита дід.—Та даш повну мишячу шкуру грошей.—«Ну, добре,» каже дід. Тіко шо се сказав дід, а Ох так і загурчав в землю з дідовим сином. Прийшов до дому, тай расказує бабі так і так, каже: «найняв сина й сам не знаю до кого».

От виходе год. Дід наклав у мишину шкуру мідняків і пішов до могилки. Сів тай каже: «ох!» А Ох нарубав сажень дров, спалив їх, перевіяв попіл, провіяв ёго і найшли там зерно взбільшки з квасолину, та й каже хлопцеві: «а шо, знаєш робить?»—Знаю, та не дуже, одвіча хлопець. Ох нарубав другий сажінь дров, спалив їх, провіяв попіл, найшов таку зернину як орошина і пита хлопця: «а шо, знаєш робить?»—Знаю каже, та не дуже. Нарубав Ох третій сажень дров, спалив, провіяв попіл, найшов зернину таку як мачина і каже хлопцеві: «а шо, знаєш робить?»—Знаю, каже хлопець, та не дуже. Сидів сидів дід—нема нікого, а далі повернувсь, та «ох!» А Ох і вискочив. Здрастуй, діду!—За сином?—«За сином,» каже дід.—Ну, постой, виведу. У Оха було багато хлопців в науці; от він і вивів їх орлами. Дід подивився, тай каже: «щось я не взнаю свого». «Ну, каже Ох дідові, приходь на другий год». Дід віддав гроші, пішов до дому та й росказав бабі, шо було. Виходе другий год. Дід упьять набрав гроший; пішов. Узнав син, шо йде батько, вилетів голубом, тай каже: «ну, тату, тепер нас Ох випусте голубами; як будете пізнавать, то девіться, у котрого голуба замітите слёзу, то то буду я». Узяв тоді, тай полетів. Дійшов дід до могили, сів тай каже: «ох!» А Ох і вискочив. Здрастуй, діду! за сином?—«За сином,» каже дід.—Ну, каже Ох, буду випускать: як пізнаїш, то твій буде». Випустив він хлопців голубами. Дід подививсь й каже: «ото мій, шо по середині». «Ну сдається твоє, каже Ох: угадав сина». Віддав дід гроші й пішов до дому з сином. Прийшов син і каже: «нуте, тату, я зроблюсь конем, а ви поведіть мене на ярмарок, та продасте за триста карбованців, та тіко уздечку назад візміть». Став він конем, а дід і вивів ёго на ярмарок. Ох ходе по ярмарку тай пита діда:

що, продажній кінь?—Продажній, одвіча дід.—Шож тобі за его? — «Триста карбованців». Ох віддав гроші, повів коня, а дід і забув уздечки знять. Як сів Ох на того коня, як почав гонять! Гоняв, гоняв і заїхав до сестри в гості, привязав его так, шоб ні лягти ему неможна було, ні повернуться. У сестри Оха був малий хлопчик. От хотів він дать ему сіна, та тіко що попустив поводи, а кінь і вирвався. Ох тоді як улупе за всеї мочі за конем, та й погнав его до моря. Кінь прикинувсь окунем, а Ох щукою і шовбольх обое у воду. Давай вони тоді крутится в воді. А щука й каже: «окуне! повернись до мене головою та поговориш зо мною». Окунь баче, шо щука хоче обмануть его, та ззїсти, і каже. «Коли ти, щука, бистра, то бери мене с хвоста». Побоялась щука брати с хвоста, бо колючий, та все крутиться біля окуня і ніяк его не влове. Біля берега баришня одна прала сорочки. Окунь перекинувся золотим перстнем, вкинувся на берег, а баришня его й вхопила. Зробивсь Ох чоловіком і став прохати перстня: «це мій,» каже. А баришня ему й отказуе: «не дам я тобі цего перстня. Мій батюшка увесь світ ізъіздив, а такого перстня не бачив».—Наділа вона перстень і пішла до дому, а Ох за нею. От Ох панові й каже: «ваша дочка знайшла мій перстень, та не віддае. Хай віддасть». Пан подивився на перстень й каже: «не дам я тобі цего перстня.» Ох ему й каже: ну я наймусь до вас на місяць за перстень.—«Нанимайсь,» каже пан. Служе Ох, а баришня все носе той перстень. Кончився місяць, а пан і став одбирать от дочки перстень. Дочці дуже не хотілось віддавать перстня, тай сказала батькові: «хай лучче сей перстень не буде ні в мене, ні в его, і покинула его в двір». Перстень той зробивсь просом, а Ох півнем, і тіко шо хотів склювать просину, а з неї упьять зробився орел. Давай тоді орел биться з півнем і вбив его. Зробився тоді орел бравим паничем, тай ожинився на баришні. Забрав він у паньскі горниці свого убогого батька й матір, живуть десь ідосі, та хліб жують.

Маріупольскій уѣздъ Екатер. губ. записана въ с. Ольгинскомъ отъ ученика Ѳедора Панчишкаго (Я. Новицкимъ).

Ср. Рудченко, Н. Юр. ск. II, 107, Мордовцева, Малор. сборн. 354—361.

22. Дитя съ ангельскимъ голосомъ и Марко богатый.

Бив един пан, їхав дорогов, і заїхав у велике плесо, що застрягли і коні і віз. А він вез матеряли всяки, дуже великій купець бив. А его проклятп вибавили ему били на помочі все. Відтак їде, їде, приїздит під едни вікна в ночи, бо дощ ішов, під вікна ночувати, а дітина в хаті плаче ангельским голосом, він учув з під вікен, і повідат до кгазди, війшов до хати:—Яка дітина у вас не добра, цілу ніч плаче, продайте мені еї, повідат.—Я мовит тісний, здало би мі ся грошей, а жяль мі за дітинов.—Ей! мовит, та я вам дітини не згувю, я ю да що вивчу.—Та дайте мі міх грошей, а дітину возміт. Тот припав, не мого ся цітав, виняв міх грошей, дав, дітину взяв. І взяв тоту дітину, і поїхав, їде через един ліс в зимі, а тамки било так ге схпльно, а він тоту дітину взяв, хопив за ножята, та вер долів лісом у сніг. Тамки з неба зараз стовп став теплий, така дуга тепла обгорнула го там в снігу, а оно ся гріе. Там било сіно едного чоговіка зложено, і тот чоловік виїхав по тото сіно в зимі, дивит ся, що тамки за така ясність велика, пійду я ся подивити. Набрав сіна, пішов ся тамка дивити до того стовпа, він там приходит до того стовпа, там дітина лежит горінець, і ручятами ся бавит. Він тоту дітину взяв, зараз обгорнув в кожух, і в віз в сіно сховав, повідат:—Уже я го не лишу, колим го ту найшов. Привозит домів, і повідат до своей жони, повідат:—Господе! наша дітина така не добра, як бим таку другу дітину найшов на дорозі, я би го, мовит, не брав з дороги. Она повідат:—кгазденько! ой так, бодай Бог боронив, кто би так робив, як бись вже найшов, то бись не лишив, кто би лишав, то гріх. А він пішов, і вніс дітину до хати, і поставив д своей дітині, така спокійна, і его никус не плаче, бавлят ся обое.

Надїздит Марко тамки зновель, зновель ся ключив, став сі на оборі зновіль, дітина заплакала ангелским голосом, він зараз спізнав, повідат:—Чоловіче! продай мені ту дітину. Він повідат:—Я би не продав. Тот ся упер дуже.—О! повідат, колись ся так

упер, насип ми кадку грошей, то ті дам. Тот припав, насипав кадку грошей, і взяв тоту дітину.

Мав таку бочку, що вино випродав, а дітину всадив у тоту бочку, зашпунтовав, і їде. Приїхав д єдній воді великой дуже, і взяв тоту бочку і вер, і тота дітина як взяла плисти, як взяла плисти, і приплила д такой горі, там били черці. Она ся там крутила під тов скалов, а на тій горі ходили собі паничі, повідат един до другого:—Що онде ся крутит, там певно якійсь напій, як би то дістати? А паничі то зараз прибагнут десь якійсь спосів, як взяли шнури сукати, і зараз єдного панича спустили із тої скали в долину на воду, і тоту бочку привязав, і витягнули аж на тоту скалу. Они розпечатали, а там є дітина. Взяли зараз тоту дітину, виняли, і розчяли вчити, так ся дуже вчив, що жяден межь всіма паничама так ся не вчив, як він, і прійшли до костела, і розчяли співати в костелі. Ключив ся тот Марек зновель третій раз, слухат, а тот панич співат ангельским голосом, і він пішов до того найстаршого, і почяв зновель того панича куповати: — Продайте мі! кілько хочете грошей, тілько вам дам. Яку міру наставили, таку насипав. Взяв написав тому паничові (панич вже тенкгій бив) таке писмо д жоні, чім прійде, жеби го згубити тамки. А він прійшов, приніс тот лист тамки, а в тім листі так ся переписало (так пан Біг дав), що чім прійде, жеби зараз Маркова жона весіля робила з єго паннов. І він чім прійшов, зараз весіля зробила, і взявся по весілю тот панич, і пішов відтам.

Взявся, іде, іде, іде, іде, така вода била, що нікто не міг перейти, а перевізник перевозив, і кого перевезе, сам скочит, а тот вже мусит возити, тот первіз Марків ся називав. Тот панич вже тото знав, било ще далеко до берега, скочив, а перевізник зістав. Зновель там взяв ся, іде тот панич, іде, приходит в єдин корч, по при дорогу, там є пес смердячій, він ся взяв, і пішов; приходит в друге місце, тамки чоловік лежит у гное в барлогу засмердженений, і невидно, ци то душа, хіба пищит; приходит в трете місце, там дві дівки скрізь пліт за волося ся держят; приходит близь двора великого, там двірь про-

клятих бив, там таки псп били, що кто прійшов, зараз го зъ-їли, і він ся завив у гороховий мандель, як го взяв вітер ко-тити, як го взяв вітер котити, закотив аж перед двері на тот дідинець, і тот ся вихопив з того мандля, і скочив до того двора, повідат проклятого жона:—Паничу! чожь ти сюда прійшов, як мій кгазда надійде, то тя забье.

І взяла на пьец і прикрила го коритом. Она походила також із рускої віри. Він надходит десь пак в ночі, фучит, повідат:— Го! десь ту плісна душа смердит. А она повідат:—А ктожь би ту бив, кгаздойку, ту нема нікого.

І наказала му так:—Сухай же, що я буду з моїм кгаздов бесідовати, жебись сі в глову вбивав.

Легла спати, а сама в просонп зачяла фучяти, а він ся пи-тат: Що тобі? Она повідат: Мені ся снит, кто ся на тім пере-возі зістане, кто там буде до смерти? А він мовит: На тім пере-возі воль Марко буде, воль Марків зять, що никгде з того не вийде. Почяла другій раз фучяти:—Ву, ву, ву!—А шо ти таке? —Шо там за пес такій смердячій? А він мовит:—Дурна, там в псі душа сидит, а як кто би пацір вимовив, то би ї вибавив. Так она зновель спит, спит, спит, зновель почяла фучяти, він зновель ся питат:—А шо то ти?

Повідат:—Мені ся снит, де той чоловік смердит, шо тамки є? Він повідат:—Там зновель душа є, кто паціpь вимовит, тот учистит тоту душу. А тот слухат там на пьецу. Так она зно-віль почяла фучяти:—Мені ся снит, де тоти дівки ся скрізь пліт держят за волося, шо тамки є? Він повідат:—Га глупа! то зновь дві душі, а кто би пацір вимовив, тот вибавив би тоти дві душі. Она зновель спит, фучит, фучит.—А шо то ти?—Мені ся, кгаз-дойко, снит, ци много у Марка грошей є? Він повідат до неї:— Га глупа! у Марка тілько грошей, шо ним лику не знати, два слупа злота, два слупа деяментів, а три срібла, а ціла гора кгалакганів (міди), що ним нікто ліку не знає, ми всі прокляті не годнисьмо знати ліку. Она зновель спит, зновель фучит.— Шо ти снпш? Кто коньче на тім перевозі буде? А він повідат: Мені ся видит, шо Марко сам буде. Він взяв, проклятий, лише

ся розвиднілo, полетів. Она го випустила, і випровадила, і му наказує:—Так як есь слухав в ночи, жебись зробив всё.

Взяв ся іде, іде, іде, і почяв там націрь мовити, де тоти дві дівки, і так вимовив націрь і тоти души учистив; і тамки также, де тот чоловік смердячій, кляк вимовив націрь; і тамки де тот пес смердячій, также так зробив. Приходит на перевіз, а Марко сам на перевозі на тім є. А она му наказала, же як надійдеш ід перевозові, жебись ся никус не наголошував, жеби тя не спізнав по голосі ангельским, бо як би він спізнав, же ти ангельскій голос маєш, то би тя конче стратив на тім перевозі. Він сів на перевіз, і так робит ге би німий бив, і так як приїздили д береговї, ше било на два сяги, і так тот Марков зять взяв і скочив, і як скочив на беріг, повідат:—А видиш, хотів єсь мя три рази згладити з світа, а однако будеш ту до кінця віка. А він до нёго повідат:—Зятю мій, вже кілько а вже тепер затростовав єсь мя проклятим на віки, ту ся на тебе ладило.

І тот пішов до Маркових дворів, бо Марко велики гроши мав, два слупа злота, два деяментів, а три срібла, а цілу гору кгалакганів, і тот пановав тамки, а Марко вже не віки на перевозі бив. (Игн. зъ Никловичъ 39—44).

23. Три брата Кондрата.

Було собі три брата, усі три Кіндрата: два між ними було розумних, а третій дурний. От дурний і каже: «давайте хліви плести, та побачимо, у чій хлів більше скотини увійде». Поплели хліви. От іде череда, та вся в дурнів хлів, а до розумних тілько один поганій віл і увійшов. Розумні і кажуть: «чим ти будеш годувати свою череду?» Дурний не довго думаючи, взяв тай проміняв їм цілу череду на одного поганого вола; тоді взяв налигав ёго і повів продавати. Веде, а собака: «гав, гав!» а далі і каже: здоров , свату! продажній віл? — «Продажній,» каже дурінь. — Продай міні набор, а гроші через неділю прийдеш і возьмеш. Продав дурінь вола. Пройшла неділя; дурінь закурив люльку і пішов за грішми. Іде, а собака «гав, гав!»

—«Давай гроші!» каже дурінь. А собака від єго навтіки, та під гнилий пень, тіки її дурінь і бачив. Заглянув дурінь під пень, коли там гроші, він набрав цілий віз грошій, привіз до дому. От браті і кажуть: «де ти стілько грошей набрав?»—«За вола, каже, взяв». Брати і посилають єго: «біжи до попа, попроси мірки, та не кажи, шо гроші міряти, а кажи,—шо будем мірять пшеницю». Пішов дурень. — Здоров, попе! — Здоров дурню! каже піп. «Дай нам мірки!» — На шо вам мірка? —«Гроші мірять».—А міні дасте? — «Дамо». Приносе мірку до дому, а брати й питають: «як ти казав?»—«Я казав: дай, попе, мірки, будем гроші мірять».—«А що б же тебе, та бодай тебе, дурню: і нашо було так казать. Ну біжи та стань на воротях, як буде піп іти до нас, то свиснеш, а ми тоді будемо пшеницю мірять». Став дурінь на воротях, а піп тіко шо став у ворота уходить, а дурінь як свиснув попа кійком, він так і витягсь. Входить дурінь у хату, а брати єго й питають: «де піп?»—«А там, біля воріт: я єго свиснув, а він і витягся». Дивляться брати, коли і справди так. «Біжи ж, кажуть, сховай єго». Пішов дурінь і заховав попа на горище. Розумні брати переховали попа, зарізали барана тай поклали єго на горище, як раз на тім місті, де лежав піп. Попадя й пита: а де, дурню піп?—«На горіщі,»—каже дурінь. Лізе попадя на горіще, а дурінь її і пита: «попаде! чи твій піп з рогами?»—Ні, дурню, такий як і ти.—«Попаде! чи твій піп з чотирьма ногами?»—Ні, дурню, такий як і ти. Злізла попадя на горище, глянула, тай каже: є, це дурню, баран.

(Рукопись передана народнымъ учителемъ Трухмановымъ, изъ села Михайловки, Маріупольскаго уѣзда. Сообщ. Я. Новицкій).

24. Двѣнацать братьевъ.

Бив єдин пан, мав дванайцять синов, як вже попідростали, а єдин бив ще маленький, повідают до вітця:—Татуню! не будемо ся женити, хіба тамка, де буде дванайцять сестрів. І так просят у свого вітця о благословеньство. Отец їх переблагословив.

Взяли ся ідут, ідут, прійшли аж д зеленому морю. Стояв там корабль з великими статками, они всіли і переїхали зелене море. Там бив коло того моря един паничь, і они ся питают того панича:—Не чувесь да где, жеби било у паньским ложи дванайцять сестрів? Він повідат:—Я чув, тутка є єдно місто велике, там є цариця, має единайцять дівок, а дванайцята у колюбці, але там повідат, як ви прійдете, то ви ще будете на чверть милі, а там є птах на діднпці, як стане чекотати, як з єнчого краю чоловік, і никто не може до того двора приступити. Они там прійшли зараз до той царици, птах на діднпци так чекотає, що аж сум зоїмат, а они тамки прійшли, она їх пріяла там ге треба, гостит їх, прійшов вечір, она стеліт. Они видят, є единайцять принцизнів, а дванайцята у срібной колюбці колишеся. Як вже їх тамки взяла і стеліт їм ліжка, кладе свої дівки у ряд у един, а тоти паничі у другій ряд, і чорним диваном укриват тоти паничі, а тоти принцизни червоним. Тот маленькій в ночі став, взяв поукривав червоним диваном своїх братів, а чорним тоти панни. Тота ся вихопила в ночі, алё хопила ніжь, мовила, же она поріже паничів, а она порізала панни всі, а тот маленькій пішов до стайні, приладив коні, і побудив своїх братів. Тоти ся схопили, як увиділи кров, зараз поутікали і на коні, а тот собі хопив тоту панну в колюбці у срібной, хопив собі коніка, і далі відтам. Як приїхали д морю, поскакали і плили ге качки у тім морю, а тота за ними в погоню, в погоню, аж ід морю, і там вже її не вільно било іти, і кличе на того малого, повідат:—Цидже! прійдеш ти ще в мої руки, тото всё за твоїм поводом порізалам собі тільки панни, та щесь і тоту взяв.—А! повідат, то вже моя жона. Як переїхали зелене море, відклонили ся единайцять тому дванайцятому, і пішли глядати собі паннів.

Так взявся тот малейкій і їде, так ся любит з тов панной, і він малейкій і она малейка, така урода. Привіз сі домів, отец ся так тішит, Господе! так її уберают, тото так росте, ге з води. А в тім місті бив царь един і прійшов і увидів тоту панну, а она вже виросла била, і дуже му ся сподобала. Як підійшов, як підійшов, як підійшов того панича, і взяв сі тоту панну,

повідат:—Я тобі верну. Тот пішов паничь у ліс, найшов собі злоте перо, як си найшов злоте перо, і взяв тото перо у кешеню встромив. Єго кортіло подивити ся на тоту панну, а тото перо било видно з кешені, а она увиділа, та вихопила. Повідат до того царя:—Він має тото перо із того птаха, що є у моей мамуні, та співат непристанні, то він мусит мені того птаха ту принести. Він собі плаче:—Ну! найти яку біду! Тай взявся і іде, бо царь повів:—Як не принесеш, то я тя згублю. Приходіт ід зеленому морю, зновель плаче, шо не перейде. Надъїхав корабль, просит, жеби го взяли, взяли го і переїхав. Приходіт там ід тому місту, а птах так співат, аж сум зоїмат, так веселит, а він собі сунь ся, все ся краде, все ся краде, все ся краде, а тот птах ше на даху у клітці у золотій, якось ся заладив, присунув, птах співат, а она ся десь бавит у покою, хопив того птаха, як черкне, втікат, втікат, втікат, а она за ним, втікат, лише жеби на зелене море. Він собі найшов човник, сів на тот човнік на зеленім мори, а тот птах вже не співат. Він ся так тішит тим птахом, Господе! Приносит там того птаха, Господе! тот ся царь так врадовяв. Тот птах як увидів тоту принцизну, так заспівав, же тот царь давби за нёго свое крілество. Відтак десь тот паничь пішов зновель у ліс, ходит, ходит, найшов собі злоту підкову, і так він взяв приносит тоту підкову тамки. Тота панна як увиділа тоту підкову, повіда до царя: У моей мамуні є ціле стадо, і всё має злоті підкови. А тот царь повідат до нёго:—Коли ти того птаха приніс, то ще мусиш тої панни стадо всё тутки привести, а ні, то будеш згублений. Так він взяв бідний плаче, взявся іде, іде, іде, а верблюд пасе коло моря коло дзеленого, повідат:—Чо ти плачеш, паничу? Повідат:—Таке а таке, украв ем принцизну в колюбці, украв ем птаха, тепер она хоче, жеби єї стадо украсти. Тот повідат:—Го! го! погинеш. Єй! повідат паничу! що би ти мі дав, жеби я тобі бив на помочі. Повідат тот паничь:—Я тобі до самой смерти буду давати пшеницю їсти, а вино пити, не будеш на такой млаці.—Іди, повідат, купи шість полусетбів полотна, купи собі два корці смоли і возми мене полотном обшивай смолов смоли і сідай на мене. Він пі-

шов, накупив шість полусетків полотна і два корці смоли, як взяв обшивати, як взяв, так го обшив, шо нигде нема, хіба очи. Як прійшли ід дзеленому морю, сіли на корабль, і переїхали. Як переїхали, повідат тот верблюд:—Ідижь, іди, там така є стайня, що у нії всі тоти стадниці сут, отвори, я як заиржу, сідай на мене прутко, і держи ся добре. Він прійшов тамки, отворив поволенько і сів на верблюда, тот як заиржит, всё ся вихопило, тот як взяв утікати, утіче, утіче, аж до того царя. Як там прискочив на тот дідинець зараз там била стайня, і він у тоту стайню того верблюда сховав, а стадо чім прискочило, і таке стало, як укопане. І так она повідат:—Колись привів, жебись всі мої стадниці подоєв. Він пішов, вийшов д верблюдові, тот повідат:—Небій ся не бій, они ті станут як укопані. Пішов, як взяв доїти, як взяв доїти, надоєв повний котев. Відтак она повідат єму: Тепер клади огень, і бись то молоко варив, і бись ся в ним купав. Господе! як насадят там огню, як взяли тото варити, вари, вари, вари, і царь му наказав:—Ну! тепер купли ся у тім молоці.—Є! повідат, приведу сі єще мого верблюда, жебися подивив на мою смерть. А у верблюда били дві ніздрі ледівні. Так він взяв привів собі того верблюда і привязав собі до кітла. Господе! таке красне молоко, так приступдив, лише ся купати. Тот як ся принурив, такій красний став, ще кращій, як бив.—Го! го! коли він такій, став красний, і я собі піду надоїти. Пішов дій, дій, такій собі котів надоєв, ще більшій, як тот. Алё! розказав, почяли варити, скипіло, тенко, тенко. Мав тот царь коника свого, привів собі і привязав собі коло кітла, і кінь ся бідтягат, бо го пекло. І відтак як гузнув, такій став як шкварок, а тот пак взяв собі тоту панну назад.

(Игн. зъ Никловичъ, 64—68).

25. Сорокъ одинъ братъ.

Було в батька синів аж сорок один. От як умирав батько тай поділив їх: дав всім по коняці, а тіко сорокпервому сину не достало коняки. Він дав ёму лоша вмісто коня. Сини й кажуть: поїдемо, братця, жениться до пьятниці. От старшій і каже: «у

Пьятниці тіко сорок дівок, а однії не достає». А другі й кажуть: «поїдемо до Середи: у Середи сорок одна дівка: як раз до пари прийдеться». Поїхали. Приїздять і давай вибирать; старшій старшу, менчий менчу і так всіх і росхватали. Самий менчий брат і каже: «я собі возьму ту малу, шо сидить на пічі з хусточкою». Принисли вони водки сватання пить. Запивше могоричек, вони полягали спать з дівками. Самий менчий брат і говоре: «уведу я своє лошя в сіни». От він увів лошя, ввійшов у хату, тай ліг спать. Дівка ёго лягла з хусточкою, а він як зачав просить, як зачав просить, і випросив у неї хусточку. Середа почула, шо люди всі поснули, тай вийшла на двір гострить шаблю. А лошя й каже: «ой, хазяїну мій милий, вийди сюда». Він вийшов. Лошя й каже: «познімай із сонніх хлопців сорочки, та понадівай на сонніх дівчат, а дівчачі на хлопців, бо буде біда велика». Він так і зробив. Середа вигострила шаблю, увійшла і де налапа чоловічий комір, тому й одруба голову. Як поодрубувала вона своїм дівчатам голови, тай лягла спать. Лошя і каже: «хозяїну мій милий, буди хлопців, та давай убираться будем». Він побудив хлопців, тай послав уперед, а сам сів на лошя тай їде. Лошя й каже: «огляньсь, чи женеться Середа». Він оглянувся і каже: «женеться». Лошя ёму й каже: «махни хусточкою». Він як махнув, тай стало зразу позаді море. Поїхали вони далі. Лошя упять пита: «ащо, женеться?» Оглянувсь він і каже: «женеться братці!» Лошя й каже: «махни хусточкою в лівий бік». Він махнув в лівий бік і став зразу такий ліс густий, шо й миша не пролізе. І поїхали вони дальше. Лошя упять пита: «а подивись, чи не догоне Середа?» Він оглянувсь, аж біжить та вжей не далеко. «Махни хусточкою,» каже лошя. Він махнув і стала гора крута, крута. Вони упять їдуть, лошя упять каже: «а огляньсь, чи не доганя Середа?» Оглянувсь він і каже: нема. Їдуть вони тоді тай їдуть, і вже стало не далеко от дому. Меньшій брат і каже старшім: «їдьте до дому, а я поїду парі шукать». От їде, тай їде. Коли із жар птиці перо лежить. Він і каже: дай, візьму. А кін і каже: «не бери пера, бо буде тобі худо і добро». Хазяїн і каже: «шо я буду за дурак, шо не возьму пера». Вернувся і узяв те

перо. Їде дальше, коли стоїть землянка; зайшов в ту землянку, аж там сидить баба, він і каже: «пусти, бабо, на ніч». Вона й каже: «у мене нема ні вечерять, ні світить». Він увійшов у землянку, положив перо на вікні, а воно так і осіяло всю хату. Заснув. А баба побігла до царя тай каже: «до мене заїхав якийсь чоловік, та положив якесь перо на вікно, а воно так і жевріе». Царь і догадавсь, шо із жар-птиці перо, тай сказав своїм салдатам: «підить покличте того чоловіка сюда». Взяли салдати і привили чоловіка того. Царь ёго і пита: «ти до мене не наймешься!»—Наймусь, каже, тіко шоб у мене були усі ключі. Царь оддав ёму ключі і одвів ёму особу хату жить. Раз царь і каже роботницям: «спарьте шаплик молока». Ті спарили. Він взяв, вкинув золотий перстень і каже: «достав ти із жар-птиці перо, достань же із кипьячого молока перстень». Він і каже: «привидіть мого коня, нехай побаче, яка міні смерть буде в кипьятку». Привили ёму коня. Він тіко пірнув у кипьяче молоко, а кінь як чмихнув, молоко так і вибігло через верх. Він ухватив перстень і дав цареві. Молоко упьять убігло назад. Бачив царь шо з кипятку чоловік вийшов молодим та бравим і каже: «давай і я попробую достать перстень». Укинув він перстень і сам плигнув в молоко, шоб достать. Дивились, дивились люди, шо довго нема, тай давай виливать молоко. Коли царь уже чисто скипів. Чоловік той і каже: «ну, царицтя, ти тепер моя, а я твій». Тай стали вдвох жить.

(С. Ольгинское, Маріупольскаго уѣзда, Екатер. губ., доставилъ въ рукописи ученикъ школы Андрей Игнатенко).

Изъ рукоп. сборн. Я. Новицкаго.

26. Дурень на небѣ.

Було собі три брати, та пішли вони всі щастя шукати. Пішли: той у одну сторону, той у другу, а самий менший, шо був трошки дурний, пішов прямо. Іде, тай іде. Коли це дивиться, уже й край світа, і небо стоїть на землі. Він узяв, зліз на небо, тай пішов аж на саму середину неба; а там лежала велика купа полови. Він заходився із тії полови плисти веревку. Плете

тай плете; коли це, чує, мов вірёвка достала уже до землі, а вона зовсім їще не достала і до половини: вона десь зачипилась за хмарку тай держеться. Він пішов шукати палиці, шоб перекласти на дірці і до неї привьязать ту верёвку. Ходив він скрізь по небі та шукав палиці. Коли біга дітвора, котра померла на цім світі і гра в свинки. Пішов він до їх, узяв і собі ковіньку, тай давай з ними грати; та як заджуле свинку, а вона і вдарила одного хлопця по лобу. Як наробив же він репету, брат ти мій! Він тоді ковіньку на плечі, тай давай тікать. Пребіг, превьязав верёвку, та давай скорій спускаться вниз, шоб старі мертьвяки его не піймали. Суниться тай суниться вниз по верёвці, та не счувсь, коли добрався до кінця верёвки. Як увірветься-ж він із тії верёвки, та летів до самого вечіра, поки упав на землю, та по пояс й загруз. Тоді виліз, тай пішов шукать своїх братів. Найшов їх дома: вони сами збірались їхать на степ орати; він поїхав з ними й собі. Орали вони на степу до обід; а потім стали заходиться варить обідать, коли й сірнечків нема. Недалеко од їх орав один чоловік. Пішов дурень до того чоловіка, тай каже: «здоров, земляк!»—Здоров.—«Дай міні вогню?»—Давай ногу загну!—«Є, так буде боліть!» — Так буде огонь горіть.—«Нехочу: дай луче так!»—Ну, скажи казки!—«Невмію».—Ну скажи небелиці!—«Несмію». — «Ну, приказки!» «А не скажеш, дядьку, брешиш?»—«Ні!»—«Ну так слухай: як був я молодим, та ходив на небо, а там мертьвячки малі у свинки грали, я й собі пристав до їх, та як зачипив в одного мертьвячка свинкою»....—Та брешиш?!—«Ну кажи тепер сам собі». Набрав вогню, наварили вони собі обідать, пообідали, та й ну за роботу.

(Александровскій уѣздъ Екатер. губ., приднѣпровское село Вознесенка, сообщилъ Трофимъ Дешко).

Изъ рукоп. сборн. Я. Н. Новицкаго.

27. Иванъ дурень и Петрова дудка.

Було в чоловіка три сина: два розумних, а третій, Іван, дурний. Батько їх поділив хазяйством тай умер. Пішли всі брати щастя шукати, і тіко розумні своє хозяйство покидали дома, а

у Івана з хозяйства була одна ступа, так він і ту з собою взяв. Ідуть вони, тай ідуть і вже стало смеркать, дійшли до лісу тай кажуть: «давайте позлазим на дуба, та переночуем, а то шоб розбойники не напали». А один і каже: «а оцёго дурного біса де дінемо з ступою?» Іван і каже: «думайте за себе, а я сам злізу на дуба, тай заночую». Полізли розумні аж на самий вершок дуба, тай сидять, а Іван і собі лізе, а за собою й ступу тягне на дуба. Хотів було долізти до братів, так гільки дуже тонкі, ламаються, так він зостався у низу, на товстих гільках; сидить і ступу держе. От ідуть розбойники із своїх промислів, тай стали ночувать під тим дубом. Назбірали дров собі, тай зачали варить у великому казані куліш на вечерю. Наварили, посідали кругом казана, побрали ложки, та тіко шо стали їсти, та все студять, бо дуже гарячий був, а Іван як пусте ступу, та прямо в казан, а кипьячий куліш чисто позаляпував їм очі. Вони з ляку як посхвачувались, тай ну тікать в ліс, забули й товар, котрий награбили у крамарів. Іван тоді зліз із дуба тай каже братам: «лізьте до долу!» Брати позлазили, забрали увесь товар і коні, тай поїхали до дому, а Іван узяв собі тільки мішок ладану, пішов на могилу, поволік і ступу, тай давай товкти ладан. Коли це явивсь до ёго Святий Петро, тай каже: «шо ти, добрий чоловіче, робиш?»—Ладан товчу, та буду хліб пекти.— «Ні, чоловіче, я тобі ось шо совітую: оддай міні оцей ладан увесь, та візьми з мене шо хочь за ёго».—Дай міні, Святий Петре, дудочку, каже дурний, та таку, шо як заграю, шоб усе й танцювало.—«А ти-ж умієш грать?»—Та хоть і не вмію, то навчусь. Святий Петро вийняв із пазухи дудочку, тай дав ёму, а сам узяв ладан, та хто ёго зна де й дівся. Іван став та дививсь на небо, тай каже: «бач, я думав від чого ці хмари на небі, аж це мабуть Святий Петро ладану накурив». Узяв Іван ту дудочку і ну грать. Як заграє він, так і пішло все танцювать: і вовки, й зайці, лисиці, ведмеді, потім птиці попадали на землю, та давай танцювать, а Іван все гра та сміється. Уже ті ведмеді сердешні танцювали, танцювали, тай поморились; уже й за дерево хватались та держались, шоб не танцювать, так ні, не

вдержаться.Уморився Іван, тай ліг оддихать. Трохи оддихнувши, встав і пішов у город. Люди сами несли на базарь продавать: хто паляниці, хто крашанки в коробці, а хто квас у відрах. Іван як заграв у дудочку, та і пішли усі танцювать. Один чоловік ніс коробку яєць по біля Івана тай побив їх чисто танцюючи і сам як чортяка убрався в яєшню. Ті, шо спали, посхвачувались, та давай і собі танцювать: хто голий по хаті, хто без штанів, хто без сорочки, а хто без спідниці. Пішов увесь город перевертом: і собаки, і свині, і кури, і все чисто, шо було живе в городі. Уморився Іван граючи і пішов у слободу найматься у роботники. Прийшов у слободу, тай іде по міз попа; а піп побачив єго, тай каже: «наймись до мене, добрий чоловіче, в роботники!»—Добре, каже Іван.—«А шо ти візмеш в год?»—Та я не дорого візьму: пьять карбованців.—«Чі так, то й так,» каже піп. Найняв він роботника, та на другий день і послав волів пасти. Погнав Іван волів на сінокіс, а сам зліз на стіг, тай сидить, а воли пасуться. Сидів, сидів Іван, тай здумав: «дай заграю я на дудку, а то давно уже грав». Як заграв, а воли зараз і пішли танцювать; а далі й лисиці, й зайці, й вовки, ті шо були в тернику. Танцюють, тай танцюють, уже воли чисто поперепадались. Пригоне Іван волів у вечері до дому, а вони голодні, ривуть та з загати смичуть гнилу солому та їдять. Сам Іван пішов повечеряв, тай ліг спать. На другий день погнав упьять волів пасти. Пас, пас, а потім упьять заграв, і все пішло танцювать. Дограв до вечіра і погнав волів до дому голодніх, і замучених танцями. Дивиться піп на волів, тай каже: «де він їх в чорта пасе, шо вони так перепались та голодні прийшли?» Сказавше це, подумав собі: «ні, треба завтра самому піти та подивиться, де і як він їх пасе». На третій день погнав роботник волів пасти, а піп і собі за ним слідком. Пішов тай сів в тернику, біля котрого роботник пас волів. Сидить тай виглядa, шо він буде робить. Ізліз Іван на стіг, тай давай грать. Як пішло все танцювать воли—і всяка тварюка, а далі і піп в тернику. Терник був густий, і піп як почав по єму плигать, як почав, тай порвав на собі і штани, і рясу, і сорочку, а косу

та бороду чисто вискуб терном, а виразок стіко наробив на тілі, шо так з ёго мазка й тече. Баче піп, шо лихо, та давай кричать, шоб роботник перестав грать. Роботник грае собі й не чуе; а далі зирк в терен, коли піп плига як оглашенний, він тоді й годі грать. Піп вискочив, тай дав тягу до дому. Добіг до села, та як шморгнув улицями! Люди ёго не пізнали, дивляться, шо в ёго тілько шматочки висять з одежі, а то все тіло видно, та давай на ёго тюкать! Він тоді звернув з улиці, переліз через лісу, та як гайнув по огородах бурьянами, а собаки за ним. Де хто думав шо розбойник, та давай ёго цькувать собаками. Прибіг піп до дому ввесь у бадринцях, та в репьяшках, а попадя угляділа ёго, не пізнала тай злякалась, а далі роботникам і каже: «біжіть, вижиніть з двору скаженого чоловіка». Ті побігли з дрючками, а він до їх і забалакав. Тоді роботники узнали попа, привели ёго в хату і давай він попаді розказувать про Івана. Попадя слуха та дивуїться. У вечері пригнав Іван волів, загнав у загін, дав сіна, а сам пішов вечеряти. Увійшов у хату, а піп ёму й каже: «а ну лишинь, Іване, заграй попаді коротенької пісні». А сам узяв тай привьязав себе до стовпа, котрим був підпертий сволок у хаті. Іван сів долі, біля порога, і начав грать. Попадя сіла на лаві, шоб послухать, як він гра, та як схватиться з лави, і давай танцювать; а далі як закрутиться якоїсь панської, тай міста їй мало. Де в чорта взялась кішка, вискочила с під припічка, та давай і собі плигать. А піп державсь, державсь за стовп руками, так ні: уже і сили нима, та тіки що пустився руками, а воно ёго так і сіпа біля стовпа; сіпало, а далі канат ослаб і давай тоді піп стрибать кругом стовпа на канаті; стрибав, стрибав, та вже аж боки понамулював канатом, та тоді давай кричать Іванові: «годі! перестань! хай тобі біс!» Іван перестав грать, сховав у пазуху свою дудку, та тоді й пішов спать. Піп і каже попаді: «давай Івана проженем завтра, а то він чисто помуче нас і наших волів». Іван брав одежу в сінях, тай чув, шо піп казав попаді. Уранці встав Іван, і пішов прямо до попа, тай каже ёму: «коли ти, попе, задумав мене прогонить, так дай сто карбованців, то я собі й

піду; як не даси, то буду грать: поки ви обое з попадею позамучуетесь танцюючи, а сам поселюсь на вашім місті, тай буду жить». Піп скріб уже собі потилицю, так ні, треба давать гроші. Узяв, вийняв з гаманця сто карбованців, тай дав Іванові. Іван заграв на прощання одніï, поки піп з попадею потомились аж язики висолопили з рота, тай пішов по білому світу блукать.

(Александровскій уѣздъ, Екатер. губ. приднѣпровское с. Вознесенка. Доставлена въ рукописи Трофимомъ Дашко).

Изъ рукоп. сборн. Я. П. Новицкаго.

28. Хитрый дурень.

Жило собі три брати: два розумні, а третій дурний. Вийшли вони на вулицю гуляти, а чоловік веде козу. Дурний і каже: «Я як зхочу, то у цёго чоловіка зараз козу вкраду».—Дурний ти, кажуть розумні: як ти її украдеш, шо вона в руках у ёго.—«Ні, вкраду». І побіг дурний поперед чоловіка, забіг вперёд далеченько, та скинув з себе один чобіт, запоганив ёго тай покинув. А далі упять побіг. Одбіг далеченько до ліска, шо над річкою стояв, та взяв знов з себе другий чобіт, тай той покинув, а сам ізліз на дуба, тай сидить. Чоловік довів козу до запоганитого чобота, тай каже: «нашо він мині здався запоганитий,» і повів козу дальше. Довів до чистого чобота і каже: «булоб мині взяти запоганитий чобіт, то обмив би, і булоб пара». Сказав це, повів козу у ліс, тай привязав до дуба, сам побіг за чоботом. Дурінь ізліз із дуба, узяв козу, тай повів до дому. «Ашо, брати, казали не вкраду кози, а я й украв». Дивляться брати, шо дурінь босий, тай кажуть: «Є, це ти за чоботи виміняв».—Нате мирщі ріжте, каже дурінь, а міні дайте тіко голову, то я вам не то шо чоботи, щей одежу з чоловіка принесу. Зарізали брати козу, а ёму віддали голову. Дурінь застругав палицю, та надів на неї козину голову, побіг до річки, та застромив у річку палицю так, шо голова зосталась на версі, мов коза по вуха вбрила в воду, а сам поліз на дуба, та й сів. Чоловік ходе, шука кози, тай кличе: «кузю, кузю, кузю!» А дурінь з дуба як закричить: «ме-ке-ке-еее!» Оглянувсь чоловік

кругом, коли зирк на річку, а в річці і забачив козиничу голову, тай каже: «моя козонько, тошто водиці схотіла, полізла пить, тай загрузла сердешна по самі вуха». Кликав він її, кликав, стоя на березі, не йде. Він тоді чоботи, штани й сорочку з себе, та в воду за козою. Дурінь з дуба, та за одежу, тай дав тягу до дому. Чоловік так і зоставсь голий, та з козинячою головою. Приніс дурінь одежу братам, тай каже: «а шо, казали, проміняв козу за чоботи; от вам дві парі чобіт, щей одежа».

Недовго брати жили вмісті, пожинились всі три і порозрізнялись: каждий став хазяїнувати особо. От дурінь виміняв на одежу горщок, узяв тай пішов у ліс; викрисав вогню, росклав огнище і наварив каші; потім того обставив землею горщок, та сидить і їсть кашу. Ідуть лісом три розбойники, угляділи дурня, та самі собі й балакають: «дивись, брате, без вогню горщок кашу варе». Дойшли до дурня, тай кажуть: доров!— «Дорове».—Продай нам цей горщок: «Купіть». — Шо тобі за ёго? — «Як дасте повин грошпй, то ваш буде». Вони насипали ёму повин грошпй. Дурінь висипав гроші в заполу, оддав їм горщик, а сам пішов. От старший розбойник й каже: «ідіть ви, брати, на розбой, а я наварю каші, тай вас покличу». Пішли брати, а він налив води, наклав пшона, обсипав горщок піском, тай сидить. Довго сидів, а каша все не вариться. Він розсердивсь, ухватив той горщик тай вивирнув, а сам побіг доганять братів. Догнав, а вони ёго й питають: «а шо, варе кашу?»—«І, брати мої: ше тіко як варе (розбойники були такі, шо було один другому ніколи правди не скаже), та така добра шо їв, їв, тай ненаївся.—«Дай ми собі зваремо».—Варіть, каже старший брат: а я піду на розбой». Менші брати наготовили кашу, обсипали піском горщик, тай сидять. Довго сиділи, а він все не варе каші. Вони розсердились, вилили з ёго воду з пшоном і пішли шукать брата. Зійшлись в лісу. От старший брат сміючись і пита: «а шо, наїлись каші?»—Ні: він зовсім не варе.—«Не варив і в мене». Постояли вони, порадились і кажуть: «ходім сучого сина убьем, шо обдурив нас, та катбатька-зна яке горща наділив». Пішли. Ідуть лісом і тіко шо

стали із лісу виходить на гору, коли глядь, а дурінь зробив возик, тай спускаїться з гори. Прийшли вони до єго, тай кажуть: «тиба!—без волів, без коний, возик їде; давайте купимо! Шо тобі за возик?» питають дурня.—Дайте мішок грошей. Дали вони гроший мішок, і взяли возик. От старший брат і каже: «ідіть ви, брати, вперед, а я сяду на возик, та вас буду доганять». Одійшли менші брати версти дві, а старший тоді сів на возик, та совавсь, совавсь, а він і не їде. Схватився він з возика, взяв єго за війце, тай побіг братів доганять. Догнав братів, а вони й питають: «а шо біжить?»—Біжить, каже. —Ну, дай, і ми прокатаїмся. Оддав він возик і пішов сам вперед. Сіли вони на возик, совались, совались, а возик з міста і не зворухнеться. Взяли вони возик за війце, догнали брата й питають: «А шо, у тебе не біг возик?»—Не біг, каже: то я обманив вас, шоб усім нам не стидно було, шо ми дурні на чорт зна що гроші потратили. Розсердились вони на дурня, тай кажуть: «ходім єго убьємо». Пішли. Дурінь заколов свиню, надув с неї пузиря, напустив повин крові, привьязав жінці до бока, сплів батіжок, тай приказує жінці: «гляди, прийдуть до мене розбойники, то я як ударю тебе в пузирь, ножем мов в бік, то ти упади, наче заколота; а як ударю батіжком, то ти й устань». Прийшли розбойники до дурня в хату, тай сіли на лавці. Дурінь як ухвате ніж, та як ударе жінку в бік, вона так і впала нежива, і кровью підпливла. Він тоді упьять як ухвате батіжок та як ударе, тай каже: «шушка-марушка, встань ти живушка». Вона як опечена схопилась і дала їм обідать. Пообідали розбойники і бачуть, шо після бійки жінка дурнева стала проворніша, тай кажуть: «продай нам оцей батіжок». — Є, каже дурінь: це дорогий батіжок, бо де вбитий чоловік лежить, то тіко ударь ним, то він і оживе.—«Продай-бо, кажуть розбойники, шо хочиш, те й дамо.—«Дайте, каже дурень, два мішки гроший». Дали вони два мішка гроший, взяли батіжок, тай пішли у ліс. Самий старший брат-розбойник і каже: «ідіть ви, брати, по домам, а я візьму батіжок, та свою вибью жінку, шоб моторна була». Розійшлись брати по домам. Старший прийшов тай кри-

чить жінці: «давай сяка-така обідать;» а далі як ухвате ніж, як ударе її під бік, вона впала й затрепеталась. Він як ухвате тоді батіжок, ударив ним, та як закричить: «шушка-марушка, встань ти живушка». Не встає жінка, бо вже й душі нема. Він тоді підкинув її під припічок, тай пішов до середульшого брата. «А шо, пита середульший, чи моторна стала жінка після бійки?»— Моторна, брате, каже старший, а й не признається, шо її вже й на світі нема.—«Ну дай і міні батіжка, я й свою провчу». Оддав старший брат батіжок, а сам пішов до найменчого. Середульший і каже своїй жінці: «давай сяка-така обідать;» а потім як ухвате ніж, як стусоне її під бік, вона впала, затрепеталась і кровью підпливла. Ухватив він батіжок, та давай стібать та приговарювать: «шушка-марушка, встань ти живушка». Не встає жінка, бо вже в неї й душі нема. Він підкинув її під припічок, а сам пішов до найменшого брата, односить батіжок. Прийшов, а менший і пита: «а шо, моторна жінка стала після бійки?»— Моторна, каже. Оставив батіжок, а сам пішов до дому, повісив голову. Менший брат зостався з жінкою в хаті, тай каже їй: «давай сяка-така обідать;» та як ухвате ніж, як стусоне її під бік, вона впала, затрепеталась і кровью підпливла. Ухватив він батіжок, тай зачав стёбать та приговорювать: «шушка-марушка, встань ти живушка». Не встає жінка, бо вже й душі нема. Він підкинув її під припічок. Зійшлись брати вкупу, тай хваляться: той каже, моя жінка нежива, другий каже не жива і третій каже нежива. «Ну,» кажуть брати: «тепер ходімо та убьємо ёго, вражого сина». Прийшли до дурня, вловили ёго, завьязали в мішок, тай положили биля річки, на березі, тай кажуть: «ну, нехай полежить до завтрёго, а завтра будем ідти мимо ёго на ярмарок, тай укинем ёго у річку, а тепер нехай трохи попомучиться в мішку». Сказавши це, пішли до дому. Лежав довго дурінь, коли чує їде жид конякою і джиркотить. Він і став кричать. «Єй, люди добрі, хто їде розвяжіть мене». Жид схопився і розвязав ёго. Дурінь вхопив жида за поперек, вкинув в мішок, завьязав, положив на тім місті, де лежав сам, сів на повозку, тай поїхав на ярмарок. На другий день розбойники стали йдти на ярмарок,

зайшли до мішка, взяли його тай кинули з жидом у річку, на саму глибину. Пішов жид на дно, аж забулькотів. Ходять розбойники по ярмарку, коли зирк, аж тут і дурінь. Вони до його. «Доров!»—Дорове.—«Де ти взявся?»—Із річки виліз; спасибі вам, що в річку вкинули: там самі крамарі ходять, та краму стіко, що хочь даром бери.—«Поведи й нас,» просять розбойники. Ходімте. Повів їх дурінь до річки і повкидав по одинцю. Живе собі дурінь із жинкою, та хліб жує.

(Записана со словъ Андрея Иващенко Евпака сыномъ его Михайломъ с. Ольгинское, Маріупольскаго уѣзда Екатер. губ.).

29. Хитрая дѣвка и панъ [1]).

Жив собі один удовець не далеко од лісу, і у його була тільки одна дочка. Один раз він поїхав конякою в ліс на охоту за зайцами. Приїжжає пан до його за якимсь ділом, тай питає дочки: «де твій батько?» А вона й каже: «поїхав у ліс, сто рублів на копу мінять». А пан і каже: «як же він буде сто рублів мінять на копу?»—А так: коня не буде, загоне, а зайця убье та принисе до дому, от тобі й копа.—«Та це правда,» каже пан. А потім і приказує дівці: «як приїде батько до дому, то скажи йому, нехай прийде до мене, я йому шось скажу». Приходить батько до дому, а дочка й каже: «ідіть, тату, до пана, він тут був, та казав, шоб ви прийшли до його: шось скаже». Він пообідав і пішов до пана. Приходе в хату, поздоровкався, а пан йому і каже: «на тобі оці десяток варених яєць, та понеси їх своїй дочці: нехай вона посаде на їх квочку, та шоб та квочка за одну ніч вилупила курчата, вигодувала, і шоб дочка зарізала трьох, зжарила на снідання, а ти, поки я в стану, шоб приніс, бо я буду дожидать; а як же вона не зробе, то пошлю, шоб одрубали їй голову». Іде, сердешний батько до дому, тай плаче. А дочка й пита його: «чого ви, тату, плачете?»—«Та як же міні,

[1]) Весьма однородны съ этою сказкою и помѣщенныя въ VIII отдѣлѣ двѣ сказки о Соломонѣ, особенно № 5, въ которомъ Соломонъ въ концѣ даже называется просто богатырскій сынъ.

не плакать: ось пан дав тобі десяток варених яєць та казав, шоб ти посадила на їх квочку, і шоб вона вилупила і вигодувала за одну ніч курчат, і шоб ти пожарила їх ёму на сніданнє». Дочка заходилась, наварила горщечок каші, оддала батькові, тай каже: «понесіть оцю кашу панові, та скажить ёму, нехай він виори, посіє її, і шоб вона виросла просом, поспіла на ниві і шоб він просо скосив, змолотив, перевіяв і натовк пшона годувать ті курчата, которім треба вилупиться із ціх яєць». Приносе чоловік до пана ту кашу, оддав її панові й розказав все те, що казала дочка. Пан дивився, дивився на ту кашу, та взяв і оддав її собакам. Потім десь найшов стеблинку лёну, дає чоловікові й каже: «неси оцю стеблинку лёну, та нихай твоя дочка вимоче, висуше, побье, витріпа, попряде й витче сто локот полотна; як же не зробе, то велю одрубать голову». Іде він упьять і плаче. Зустріча ёго дочка й каже: «чого ви, тату, плачете?»—«Та бач же чого: ось пан дав тобі стеблинку лёну, та шоб ти ёго змочила, висушила, побила, напряла і виткала сто локот полотна». Вона взяла ножик, пішла і вирізала саму тоншу гілочку із дерева, дала батькові, тай каже: «несіть до пана, нехай пан із оцёго дерева зробе міні гребінь, гребінку і днище, шоб було на чому прясти цей лён». Приносе чоловік панові ту гілочку, розказав, шо ёму дочка загадала із неї зробить. Пан дививсь, дививсь, узяв тай покинув ту гілочку на думці собі: цю чорт її одури; мабуть вона не стаких шоб дурить. Потім думав, думав, тай каже чоловікові: «піди та скажи своїй дочці: нехай вона прийде до мене у гості, та так, шоб не йшла, і не їхала, ні шляхом, ні поза шляхом, ні гола, ні одита, і шоб прийшла до мене ні з гостинцем, ні без гостинця; як же вона оцёго не зробе, пошлю відрубать голову». Іде батько упьять плачучи до дому. Прийшов тай каже дочці: «ну, шо дочко будем робить? пан загадав так і так». І росказав їй все. Дочка пішла достала десь цапа, зайця і горобця; прийшла до дому, найшла въятір, роздяглась, улізла у въятір, горобця взяла в одну руку, зайця під руку, ногу одну положила на цапа, котрий іде по шляху, а другою сама іде по за шляхом. Приходе вона до пана

в двір. Пан побачив, шо вона іде до его в двір, тай каже своїм роботникам: «прицькуйте її собаками». Роботники прицькували собаками, а вона й пустила їм зайця. Собаки погнались за ним, а її покинули. Вона тоді прийшла прямо до крильця, тай пішла прямо до пана в горницю. Вікна у горниці були одчинині. Вона стала давати панові свій гостиниць, та тільки, що просяг пан руку, вона пустила, а горобець і виплитів на двір. Пан бачи, шо вона така хитра, та взяв і ожинивсь на їй. Жили вони годів зотри дружно, а потім пан росердився на неї, тай проганя: «бери, каже, собі усе те, шо тобі наймиліше, та тіко іди від мене». Вона дивилась, дивилась, нема для неї милішого як він; узяла его за руку, тай тягне. Він тоді баче, шо нічого не поможе, помирився з нею, тай живуть вони десь і досі, та хліб жують.

Александровскій уѣздъ, Екатеринослав. губер., приднѣпровское с. Вознесенка. Доставлена въ рукописи Трофимомъ Дешкомъ.
(Изъ рукоп. сборн. Я. П. Новицкаго).

30. Поповскій наймитъ.

У одній слободі жив піп. Один раз він пішов на базарь наймать роботника; довго ходив по базарі, коли це встрічае одного чоловіка, тай питае: «чи ти наймися до мене в роботники, на год?»—Наймусь.—«А скильки ти візьмеш?» — Та я візьму не дорого: двадцять карбованців; та тільки с таким договором, щоб один на другого не сердився, і не лаявсь, а як який із нас росердиться, то тому одрубать голову. «Чи так, то й так, сказав піп». Дае піп роботнику карбованця завдатку й каже: «а я тут ще походю та де-що куплю, а ти йди до мене прямо до дому».

Живуть вони тиждинь, другий. Дивиться піп, не сполня его роботник свого діла, так як слід; що ему робить? прозьби ни слуха, а лаять не можна! А далі піп придумав один примір, тай каже попаді: «давай пошлем свого роботника в ліс, за дровами; там его звірюки ззїдять; дамо ему поганих волів, шоб нешкода було, як і їх іззїдять звірюки». Прийшов піп до роботника тай каже ему: «запрягай отих сіренький волів, та їдь у

ліс, по дрова. А роботник не був роззявою, він чув усю балачку попа с попадею та узяв, достав собі пуд прядева, бочку смоли, зробив собі батіг, причинив ёго до *биндюга*, положив на віз, запріг волів, тай поїхав у ліс, по дрова. Заїхав аж на середину ліса, тай давай рубать дрова. Коли це приходи два ведмеді і заходились ловить волів, та їсти. Роботник і каже їм: «їжте, їжте, будите ви сами тоді визти мій віз». Нарубав дров, наклав на віз їх такого багацько, що ті воли, якіх ведмеді поїли, і з міста-б не зворухнули; тоді взяв, половив тіх ведмедів, запріг їх у віз, а сам зліз на віз, тай поганяє їх батагом. Приїхав до дому, а піп як побачив, що роботник їде ведмедями, та аж сказився. Роботник взяв, випріг своїх воликів, пустив їх у загін, а сам пішов у хату обідать. Як пішли ж ті волики душить, та їсти усю скотину, так за неділю осталась у загоні тільки одні маслачки. Посилає піп упьять свого роботника до поміщика за грошима, на думці собі що там ёго розірвуть злі собаки. Аж ні, цёго роботника сплоха не одуриш, бо він мабуть заколдований. Він запріг своїх волів, взяв батіг і поїхав править гроший, цілу мірку. Приїжжає до пана в двір, а собаки ёго й напали; він їх усіх узяв, тай повбивав своїм батогом. Уходе до пана в хату, тай каже ёму: «давай, пане, попові гроші!»— Які? каже пан.—«Та яж не знаю: мене послано, так давай, а то тут тобі і смерть».—Скільки ж тобі гроший?—«Та цілу мірку! Злякавсь пан, одмірив мірку гроший і оддав. Роботник узяв гроші та й поїхав до дому. Приїжжає, а піп стоїть біля воріт сам не свій, ворота одчиняє і головою киває, на думці собі: оце, чиста халепа міні з таким роботником. Через тиждинь піп упьять посилає роботника у млин, до чортів, за борошном. Він поїхав. Приїхав до млина, встав із воза і йде в млин. Чорти тут ёго і оборонили: «чого це ти, кажуть, сюда притаскався? ми тебе тут роздеремо й маслачка не останеться!» Він, не довго думавши, взяв свій батіг, та як зачав чортів перебірать як зачав....... Чорти уже бачуть, що лихо, та давай пірять мішки ёму на віз; натаскали такого, що ведмеді тіки, тіки що тягнуть. Він ізліз на віз, тай їде до дому. Коли це тріськ! поламалась ося. Він

устав із воза, побіг у млин до чортів, піймав одного за роги, тай цупить ёго до воза. Привів й каже: «лізь, окаянний, під осю, та диржи її, щоб вона не тяглась по землі». Той чортяка утрое зігнувся, диржить, та аж крекче от такого лиха, якого ёму і зроду не случилось бачить. «Держи, держи, окаянний!» кричить ёму з воза попів роботник, а сам потяга своїх волів батогом. Приїхав до двору, а піп ходе у дворі. Роботник і гукає: «попе, попе! одчіняй ворота!» Росердився піп, шо й з чортами роботник справився, тай каже: «хай тобі біс!»—«Та біс не гуля, він дирижить вісь,» каже роботник. Нічого робить попові, треба одчинять ворота. Уїхав роботник у двір, поскидав мішки в коморку, та тоді взяв свій батіг, та як опоре того чорта! Чорт, сердешний, трохи не....... і дременув до дому, тільки пил схвативсь. Живуть вони місяць, живуть півтора, коли це піп з попадею задумали втекти од роботника. Взяв піп два мішки, наклав в один сухарів, а в другій ризи, книжки, та ще де що і налагодив в дорогу. Против того дня, шо їм сами тікать, піп розговорився з попадёю про тікання, а роботник тоді сами лежав на лаві, тай чув їх балачку. Почув він, шо вони вже сплять, та узяв, укрив свою постіль рядном, так мов він там сам спить, а сам пішов, та висипав сухарі із мішка, уліз у мішок і завьязався. Устає піп, подивився, що роботник не ворушиться, тай буде попадю: «уставай, та будим скоріши тікати!» Попадя встала. Вийшли потихеньку на двір, піп ухватив той мішок, що був з сухарями, а попадя той, що з книгами тощо, тай подались і не оглядаються. Біжать, тай біжать, і уже далеко забігли. Коли це слухають, мов щось гукає. Вони тоді ще швидче подались. Уже попадя так уморилась, шо аж ногами плута, а ще таки тіка. Біжать тай біжать; коли це річка, хоть не дуже глибока, так широка. Стали вони переходить через ту річку, а роботник сидить у мішку, тай каже: «гляди, попе, мене не замочи!» А піп з переляку не розібрав, де воно балака, та як побіжить, що скажений, та не зчувсь, коли й на березі опинивсь. А роботник і кричить ёму: «та не дуже біжи, а то й мене впустиш!» Піп тоді очуманів, тай стоїть,

а попадя тіко дивиться на єго. Думав, думав піп тай каже: «хіба і ти тут?» А роботник прорізав мішок ножиком, вискочив, тай каже: «а ви думали так од мене і втекти! ні, мене не проведете». Наступа ніч. «Деж тепер будим спать?» каже піп.—А отут, на березі, каже роботник.—«Про мене, хоть і тут каже піп: тільки ти лягай од берега, попадя в середині, а я аж скраю, од гори». Послались ото лягать спать. Піп узяв, одійшов з попадєю за горбик, тай каже їй: «як засне роботник, то я збудю тебе, та вкинем єго в річку, в глибоке місто, то він утоне». А роботник усе й вислухав. Полягали спать. Попадя умоталась у ризи, а піп укрився рясою, тай поснули. А роботник лежить тай слуха, чи вони уже хропуть. Дослухавсь, що вже стали хропти, аж харкотять, він гарненько встав, зтяг з попаді ризи, откотив її на свое місто, і укрив мішком, а сам умотався у ризи, ліг тай буде попа: «попе, попе, уставай! уже роботник спить». Піп схватився, та як ухватять з роботником ту попадю, та в річку—шульбох! так і забулькотіла. Роботник тоді й каже: «отак, пропала попадя!»—Хіба це ти тут? каже піп, а сам стоїть ні живий, ні мертвий, злякався. «А тиж думав де?» Оставсь тоді піп без попаді з роботником удвох жить, та й досі десь живуть, та хліб жують, і ніяк один од другого не одчепляться: що піп утече, то той парняга і пійма.

Александровскій уѣздъ, Екатер. губ., приднѣпровское с. Вознесенка. Доставлена въ рукописи Трофимомъ Дешкомъ.

(Изъ рукоп. сборн. Я. П. Новицкаго).

31. Заколдованныя дѣти.

Били богачі, десь як розчяли гладити ся, так збідніли, же вже не мали що їсти, а мали они двое дітей, сина і доньку. Єдного разу в ночі повідае матірь до свого кгазди:—кгаздо! забіймо котру дітину, бо немаемо що їсти.—Та добре, забіймо вперед хлопця. А тото дівчя то чуло, пробудило хлопця і каже му, же го забити хотят, та повідат:—Втікаймо. І так взяли утікати, утікают, утікают, прибігли д єдній керничці, що в ній баранці воду пили, а тому хлопцёві так ся пити хоче, а сестра му не-

дае з той кернички пити, але він такой не слухав і напив ся. Лише ся напив, зараз зробив ся злотим баранком. Відтак ідут, ідут тото дівчя з тим баранком, і так полігали в єдним місци на соломі спати, а там надходит ід ним єдин пан, і питає ся того дівчяти, звідки оно того баранця має? А она єму всё розповіла, як било, і тот пан забрав їх до себе, а то дівчя взяв собі за жону. А то бив кріль, а мав дуже лиху мачеху. Єдного разу поїхав тот кріль в далеку дорогу, а то дівчя вродило дітину, а тота відобрала і ту дітину, а єю перемінила в злоту качку, і та качка всё пливала по воді, а як то детя заплакало, то той баранець всё єго виніс ід ній і мовив:

Виплинь, виплинь, злоте каче.
Твоє детя ревно плаче.

І тота все виходила з води і дітину покормила. Як кріль приїхав, і тото учув, дуже засумовався і хотів тоту злоту качку коньче імити, скакав за нев у воду, але що ю захопит, то она занурят ся у воду і не міг ю ніяк зъїмити. Відтак єдного разу ходит собі по над воду і сумує, стрітила го єдна баба, та ся питат: —Чого ти так сумуєш? А він не хотів з разу повісти, але як го взяла просити, жеби єї повів, і повів ї, і так тота баба через якиїсь чярп вибавила і то дівчя і того хлопця. Тот кріль так ся дуже втішив, і з той утіхи спросив до себе дуже много гостей на обід, і як вже до обіду позасідали, посадив і ту свою жону і єї брата за стів, а та мачеха єї не спізнала. При обіді питат ся кріль тих гостей, як би они таку і таку всудили, і розповів, що єго мачега зробила, а та ся бихопила:—Я би ю веліла привязати до чтирих коней і в поле пустити, жеби ю роздерли. А кріль указав єї свою жону і велів ї так зробити, як сі сама бсудила. (Игн. зъ Никловичъ, 82—83)

Ср. Рудченка, II, № 14 и 18. Кулиша, Зап. о Ю. Р. II, 23—26, о Мачихѣ.

32. Ивасикъ и Вѣдьма.

Жили собі дід та баба, та був у їх син Йвасик. Напався син на батька: «зробіть, тай зробіть міні, тату, човен; я поїду риби ловить». Зробив батько човин. Поїхав Йвасик і лове. Через тиждинь пішла мати за рибою і понисла Йвасику їсти, сорочку

і штани, сіла на березі та й гука: «Ой, синочку, Йвасику, пливи, пливи до бережка: принесла тобі їсти й пити, і хороше походити». Почув Йвасик материн голос, зрадів і приплів до берега. Мати посиділа з ним, побалакала, отдала одежу, погодувала, забрала рибу і пішла до дому. Зачула Відьма як мати кличе сина, пидійшла до берега та й собі: «Ой, синочку, Йвасику, пливи, пливи, до бережка: принисла тобі їсти й пити і хорошо походити». Приплів Йвасик, а Відьма вкинула ёго у мішок, завьязала мішок, поклала ёго на траві, а сама лягла відпочить, та й заснула. Виліз Йвасик із мішка, наклав каміння та й утік. Виспалась Відьма, взяла мішок і понесла до дому. Принесла, та й гука в двері: «Оленко, дочко, отчини!» Оленка отчинила. Відьма війшла в хату і стала витрушувать мішок.— Дивиться, коли каміння. Відьма росердилась, пішла до коваля, та й каже: «ковалю, скуй міні такий голос, як у Йвасиної матері, а як не скуєшь такого голоска, то ззїм і тебе і жинку твою, і кобилу». Скував коваль голосок. Відьма пішла до річки, сіла на березі і кличе: «Йвасику, мій синочку, пливи, пливи, до берега: принесла тобі їсти й пити і хороше походити». Приплів Йвасик. Відьма вхопила ёго в мішок, понесла до дому і гука: «Оленко, дочко, одчини!» Отчинила Оленка. Відьма унесла Йвасика в хату і посадила на піч, та й приказує Оленці: «гляди, дочко, я піду гостей кликать, а ти натопи піч, та й скажи Йвасику: сідай братіку на лопату, я повизу за хату, а як сяде, то прямо ёго в піч, і замажеш, шоб іжарився». Сидить Йвасик на печі та й чує. Нажарила Олена піч, та й кличе Йвасика з печі: «Йвасику! іди сідай на лопату, я повизу за хату». Йвасик зліз з печі і положив тіко одну ногу на лопату. «Не так, братіку, каже Оленка: сідай увесь».—Сядь сама, каже Йвасик, то я побачу, як ти сідаєшь, тай сам сяду. Тіко шо сіла Оленка, а він її мерщі у піч, заслонив заслінку, замазав тай хода з хати; добіг до дуба, зліз на ёго, тай сидить. Прийшла Відьма до дому з гостями і гука: «дочко, Оленко, отчини». Не чуть Оленки, Відьма отчинила сама двері, війшла в хату, вийняла з печі жарене мнясо, та з гостями і поїла. Повиходили тоді Відьми з хаті,

тай давай качаться по зеленій траві, та приказувать: «покатюся, повалюся, Йвасикового мнясця наївшися!» А Йвасик сидить на дубі та й собі кричить: «Покотюся повалюся, Оленчиного мнясця наївшися». Дивляться відьми, коли Йвасик сидить на дубі. Як закричить, як заголосе, як заскригоче зубами Оленчина мати: «ах ти сучій син, перевів мою дочку: тепер же і я тебе ззїм». Стала Відьма дуб гризти; гризла, гризла, зуби поламала; побігла до коваля та й каже: «ковалю, ковалю, скуй міні зуби: як не скуєшь, то й тебе ззїм, і твою жінку, і твою кобилу». Заходивсь коваль кувать зуби. Мимо Йвасика летіли гуси, а він і кричить: «гуси мої, гусинята! візьміть мене на крилята, та понесіть до батинька, а в батинька їсти й пити і хороше походити».—Хай тебе задні візьмуть, отказали гуси. Литять задні. А Йвасик і до їх гука: «гуси мої, гусинята! візьміть мене на крилята, та понесіть до батинька, а в батинька їсти й пити і хороше походити».—Хай тебе задні візьмуть, зас..ні. Литять зас..ні. Гука Йвасик і до їх: «гуси мої, гусинята! візьміть мене на крилята, та понесіть до батинька, а в батинька їсти й пити і по коліна в просі ходить». Гуси гусинята взяли Йвасика на крила, понесли до батька і посадили на хаті. Йвасик поліз на горіще, та й слуха, що в хаті робиться. В те времня як раз обідали. Чує Йвасик, коли мати раздає періжки і каже: «це тобі, старий, а це міні». Йвасик обізвався із горіща: «а міні, мамо!» Зачули дід з бабою голос Йвасика, скочили з за стола як печені і побігли на горіще. Дивляться, коли Йвасик сидить, і сорочка на ёму чорна, і штани чорні, та в дірках, і схудав з голоду. Взяли вони тоді Йвасика в хату, зодягли ёго, обмили і погодували. Гусям дали проса, попоїли. Полетіли тоді гуси в край далекій, у чужій землі. Став жить Йвасик дома і с тії пори шабашь рибальчить.

(Разсказалъ Григорій Лысий. Ольгинское, Екатер. губ. Маріупольскаго уѣзда. Запис. Я. Новицкій).

Срав. Записки о Южной Руси Кулиша, II, стр. 17.

33. Мальчикъ—мизинецъ.

Був собі дід та баба, та не було у їх дітей. Пішла баба до ворожки, а вона й каже: «уріж, бабо, собі пальця, мизинця,

то знайдеться детинча». Баба зрізала мизинця, а дитинча й знайшлось. Поїхав раз батько з роботником на степ жать, а мати з дитиною зосталась дома. Наварила мати обідать, хотіла нисти на степ, а хлопья й каже: «дайте, мамо, я понису обідать батькові».—Так ти не піднесеш, каже мати.—«Піднису». Поставила мати ёму на голову горшки, а він і поніс. Доніс до шляху, а там калюжка була, він і гука «тату! ідіть перенесить, а то і сам утоплюсь, і горшки з стравою потоплю». Подививсь дід кругом, нікого невидно; слуха, коли упьять кричить. Дід пішов до шляху, коли горшки стоять, а біля їх і син ёго збільшки в мизинець. Забрав дід горшки, взяв і мизинця і пішов до воза. Обідають батько з роботником, а син і каже: «піду, тату, поганять волів».—Куди ти підеш каже батько, воли стопчуть.—«Ні, не стопчуть,» каже син, та й пішов. Прийшов до волів, уліз волові в вухо, тай кричить: «гей, соб!» А воли і стали орать. В ту пору пан їхав шляхом. Слуха, шось поганя, а плугатиря нема. Дививсь, дививсь пан, тай каже поштареві: «піди, подивись, шо воно поганя». Пішов поштарь до волів, дививсь, дививсь, нема нічого; пішов і сказав панові, шо нікого не бачив. Встав сам пан, пішов до волів, та й приглядаїться, та прислухаїться. Коли хлопець висунувся із вуха, та й каже: чого дивися? хочиш, шоб я тобі очі заплював». Здивувався пан тай пішов до діда. «Доров, діду!» Дорове—«Продай, діду, хлопця», каже пан. Як можна продати: ми сами гаразд, шо розжились. —«Та продай,» каже пан, «я тобі дорого дам за ёго». Хлопья стоїть в траві, так шо ёго ніхто й не вглядів, як воно й прийшло та й каже: «та продайте, тату, мене панові!» Дід взяв і продав. Взяв пан в кишеню хлопця й поїхав. Приїхав до дому, та мерщі у хату до барині, тай каже: «вот я купіл штучку». Коли у кешеню, а ёго й нема: він вискочив та й заховався у базу (скотской сарай), а заміс себе зоставив в кешені таке, шо й казать гидко. Убрав собі пан руки; зариготалась з ёго бариння, і вигнала на двір руки банить.

У ночі вори зхотіли у папа вола вкрасти. Стали красти, а хлопиць і каже: «ви без мене не вкрадите». Вори й кажуть:

пу, будь нам за товариша. Війшли вори у базу, а хлопець і кричить: «якого вам вола вивисти?» Вони й кажуть: цить, не кричи, а то пан почує. Він їм і вивів вола за ворота. Вори й кажуть: деб нам ножа взяти, шоб вола зарізати?—«Я знаю де, каже хлопиць, у пана на столі».—Ну піди, візьми, кажуть вори. Він пішов, та зліз на стіл тай кричить: «чи вилихого, чи малого?»—Цить, не кричи, кажуть вори, а то пан почує. А він упьять гука: «складанного вам подать, чи колодій».—Колодій, кажуть вори. Він виніс, та й зарізали вола. Хлопиць і каже: «дайте міні кишки і кендюх». Дали вони ему кишки і кендюх. Він пішов на досвітки, а хлопці спали покотом; він узяв та й позьязував їм чуби кишками до купи, а сам уліз у кендюх. Стали хлопці вставать, та смикне один другого за чуб, та й кричать: «ну, не скубись!» Повставали дівки, дивляться кендюх; вони взяли ёго, тай понесли до річки банить; стали вивиртать, а хлопиць й каже: «ви міні очі виколите». Дівки зглянулись, тай кажуть: «шо воно таке обзиваїться?» Стали на другий бік вивиртать кендюх, а він упять і каже: «коли одного не викололи, так друге виколите?» Дівки одрізали от киндюха кишку, тай закинули. Біг вовк тай іззів кишку. Хлопиць виліз із.... вовка, тай почипився ёму на хвіст, та як криконе: «тюу! фіть, фіть?» Вовк як оглянеться, як дремене... Біг, біг тай лопнув. Тоді хлопиць обідрав шкуру, тай поніс до пана: «на тобі, пане, цю шкуру за вола». Сказав це, тай пішов до діда. Пан подививсь під шкуру, нема хлопця, подививсь кругом нема. «Що за морока, дума собі: тут же тіко шо кричало, а нема». Пропали панові гроші, шо дав дідові за хлопця, а барыня ёму очі висміяла, шо ёго хтось піддурив.

(Записана отъ ученика Даніила Баранника. Село Ольгинское, Маріуп. уѣзда, Екатер. губ. Запис. Я. Новицкій).

34. Бѣлый рожянинъ.

Мала баба Рожяну едну корову, і мала маленьку дітину, она умерла, і тоту лишила дітину із тов коровов. І той дітині, як вже прійшли ї кстити, і дали ї білий Рожянин на імя. І так

тот хлопець раз у раз тоту Рожяну пас. Єдного разу заяв ю у пущу велику у полонину, і ліг спати, і заснув, і Рожяна пішла, єго лишила. Прійшла дябельска дівка, і взяла єго і украла, і тота Рожяна, як ся пак пропамятала, же нема дітини, як взяла летіти за слідом, як взяла ричяти, і глядала, доки не найшла. А тота дівка занесла го до дворів дябельских. А тот як тоту Рожяну піссав, то таку силу дістав, що і в дябла не било такой сили. Бив там пять літ, годовали го чім в світі, а він нічь не хотів, хіба все попіссав той Рожяни. Там го дябли як взяли вчити, то го навчили якій в світі язик є, і відтак вибив пять літ цілих, і відтам утік. Рожяна взяла го гет, як го взяла вести, як го взяла вести полонинами, лісами, лісами, лісами, завела го меже такі гори, що нічь невидно, хіба небо. Вікно найшов, вже бив хлоп тенгій, там пять років на пущи із нев два роки бив, і взяв, і як сі взяв шнури спускати, спускати, спускати, і звязовати, і спустив ся аж до бісовских паляців. Відтак там як війшов, там било їх тілько, же їм нікто лику не знав, а дужчого не било жядного від білого Рожянина. І там як вже розчяв війну точити з ними, і го убили тамки. І тота Рожяна увиділа, же єго нема день, два дни, і за слідом занюхала, і скочила в тото вікно аж до бісовских паляців. Він мертвий вже лежяв, як му хухнула в рот, а він зараз ожив. Він взяв, як попіссав, єще старшої сили дістав. Взяв собі бувало, таке там бувало било, що дябли, котрий найдущій, двигат, як взяв бити там, як взяв бити там, до тої міри бив, що хіба двох лишив, хіба тоту панну, та два біси. Там всяки добра били, всяке, що на світі є, начиня срібне, дейментове, всяке на світі там било. Повідат до тих бісов:—Но тепер єм всіх побив, тепер ще вас забю, а ні, то мя винесіт з Рожянов на верх землі, і тій повідат бісовскій дівці, як би ти хотіла мене за кгазду, жебись мя глядала в пяти років. І они взяли і з того вікна го винесли самого із Рожянов. Нічь не брав, а тотих не бив, і тоту дівку не бив, і взяв відтам іде, іде, з полонини, а Рожяну лишив у полонині. Так сів собі на роздорожю у пустині у полонині. Дябли їдут, един дябол їде на війну, і тілько з ним війска іде єго, що аж земля дрожяла, що

аж тота полонина ходила. Питат ся єго проклятий єдин:—Що ти за єдин?—Я білий Рожянин.—Ти бив у бісовскій землі?—Я. Тот ся білий Рожянин питат:—А де ти ідеш? А тот повідат:—У мене буде війна стояти така, що і ти би ся не здержяв.—О! повідат не здержяв, чей би ти і мене взяв?—Та ходи, як не згинеш, щастьє твоє. Він ся взяв, іде, дивит ся, як приходит з тим проклятим, виходит із за верха царь проклятий, а з ним тілько війска, що аж землі дрожат. Він ся питат того проклятого:—Чомужь ти собі не маєш зброї неякої, із чим ти ся будеш воювати? А він повідат до нёго: — А диви! тота гора, то моя, там нема нічь, хіба сами піки. Взяли дябли отворили гору, як ся взяли піки сипати, як взяли дябли брати, що не можь било ся надивити, а він сі не брав піки, хіба сі взяв бувалу таку, що і пять дітків не могли підняти. Він як взяв тоту бувалу, як взяв бити, як взяв бити, не могли раду дати. Аж єдин проклятий як замахнув, і забив го на смерть. Тота Рожяна як вже учула, же єго нема, бо она віщунка била, як взяла летіти, як взяла летіти, як взяла летіти, як взяла летіти, прибігла там, а він мертвий лежит, хухнула му в рот і ожив, попіссав цицки, і єще дущій бив, як передже. А тоти ся такой бют ще. Він як ся схопив, як хопив бувалу, як взяв бити, як взяв терети, гет побив, гет перебив того, що му на поміч ішов, і так взяв і прійшов д тому проклятому, що му на поміч ішов:—Ну! що мі тепер даш за дарунок за то, що я тебе увільнив від смерти. Він повідат:—Я маю три гори, єдна срібна, друга злота, а трета деяментова, котру хочь гору, тоту ті дам. Бісовска дівка д нёму надбігат, і повідат му так:—Бись нічь не брав, не бери ні гору злоту, ні срібну, ні деяментову, лише він має гору зелізну, жеби ти тоту дав, бо в тій горі є єго стадо всё, і має в ній воду ізцілющу, і живущу, і сильну. Тот повідат Рожянин білий до нёго: Я не хочу ані гору золоту, ні срібну, ні деяментову, хіба мі дай гору зелізну, бо я ті на помочі бив, і я сам згиб, але ми так Бог дав, же ще жію. Він до нёго повідат:—Хто тебе на тото нарадив? А він повідат:—Ніхто мі не нарадив, але я знаю, що ти де маєш.—Як ти знаєш, що ся де в світі діє?—

Таки я знаю. Він взяв дав му гору зелізну.—Га! колись мі так на помочі бив, я бив би однако ради не дав; я маю три гори ще, але за тов ми найгірше жяль. Повідат тота проклята дівка (що ся відчепе, то до нёго надбігне):—Ти не іди, ключи няй ти дасть. Так він як прійшов, дав му ключи, нічь ся не соромив, дав. Прійшов ід той горі, відомок, дивит ся: Господе! там таки стадниці, злоті підкови по під ніх і єдин кінь з єдної єздебки заірзав до нёго:—Білий Рожянине! ти мій, а я твій, хоть бись ізгибав, а я тобі буду на помочі. Повідат бісовска дівка тота до нёго:—Кобись ще єдного бісовского царя звоював, то бись бив над всіми найстаршій, шобись розказав, мусіло би ся зробити. Питат ся той дівки: Як ся тот дябол називат найстаршій? А она повідат:—Легун, пиши до нёго теперка, жеби ся ладив на війну, він ся буде, повідат, із того сміяти. Тот написав:—Царь Легун жеви ся ладив на війну до примудрого білого Рожянина. Тота дівка повідат:—Нажь, на тобі такий шапінець, як зложиш на голову, то нікто тебе не ввидит, ні з руского стану, ні з дябольского, де ти будеш стояти. Легун тото взяв, прочитав і засміяв ся із того, відтак взяв наказав своїм проклятим, жеби остру зброю ладили, бо зараз на війну до примудрого білого Рожянина мусимо ставати. Тота дівка повідат до білого Рожянина:—Тепер як свиснеш, то тілько ся злетит, кілько схочеш, бо на тобі коруна, бо ти сам ради не даш, ти ще згинеш, я маю війско сама, я ті на помочі буду. А Легун такий дужій бив, що хіба Луцепріж дущій від нёго, вийшов Легун на склянну гору з своїм війском, довкола гори ходит, цілу гору застали, тілько війска як звізд тоту гору застало. Тот вийшов собі на мідяну гору, тота вийшла бісовска дівка на срібну гору із своїм війском. Три било гори, тот Легун з дяблами і Рожянин з дяблами, а она із всякими звірями, що лише є на землі, гадя, вовци, леви, всё як свиснула, всё злетіло, бо она тим завідобала. Як взяли тоти два, як взяли бити ся, тот з склянной гори, тот з мідяной гори підступує. Тот проклятий ід нёму вже так підступив, же не має де дихати; як зайшла дівка із другої сторони ід склянной горі, як взяли го щипати, то го так заяли, же не

мав вже де дихати і там го забили. І так взяв як звоював того Легуна, взяв собі гору желізну, і скляну, і мідяну, і срібну, і царём бив. (Игн. зъ Никловичъ, 56—60).

35. Бычокъ третьячокъ.

Був собі дід та баба, та були в їх дочки такі, шо не вміли ні шить, ні прясти. С хазяйства у діда та в баби тіко і був бичок-тритячок. От баба й каже дідовій дочці: «гони пасти, та на тобі руно вовни, шоб ти спряла, шоб ти оснувала, і виткала, і звалила, і свиту пошила». Гоне дівка бичка, тай плаче, а бичок і каже: «чого, систричко, плачеш?»—Як міні, бичку, не плакати: дала мати руно вовни, шоб я спряла, шоб оснувала, шоб і виткала, і звалила, і свиту пошила. Бичок дівці і каже: «заглянь міні в праве вухо, а в ліве виглянь». Заглянула дівка в праве вухо, в ліве виглянула, і є в неї свита. У вечері жене вона того бичка співаючи, а мати вийшла протів неї, тай пита: «а шо, зробила роботу?»—Зробила, каже дівка. Взяла мати свиту, та на свою дочку й наділа. На другий день упъять дідова дочка гоне пасти бичка, а мати й каже: «на тобі повісмо прядіва, та шоб ти спряла, і оснувала, і виткала, і вибілила, і сорочку пошила, і уставки повишивала». Гоне дівка бичка тай плаче, а бичок і каже: «чого, систричко, плачеш?»—Як міні, бичку, не плакати: дала мати повісмо прядіва, шоб я спряла, оснувала, виткала, вибілила, сорочку пошила, і уставки повишивала. Бичок дівці й каже: «заглянь міні в праве вухо, а в ліве виглянь». Заглянула дівка в праве вухо, а в ліве виглянула, і є в неї сорочка. Увечері жене дівка бичка співаючи, а мати вийшла протів неї тай пита: «а шо, пошила сорочку?»—Пошила, каже дівка. Взяла мати сорочку, та на свою дочку й наділа. Забажала баба мняса, тай каже дідові: «заріж, стара собако, бичка». — Чи різать той різать, каже дід. От устав дід у досвіта, і гостре ніж, а дівка пішла у хлів, тай плаче. Бичок її і пита: «чого, систричко, плачиш?»—Як, міні, бичку, не плакати, шо на тебе ніж гострять. —«Нехай гострять,» каже бичок, а би ти тіки кишки прала; там два зерна буде: одно золотеньке, а друге срібненьке, ти їх забе-

реш і посієш». Зарізали бичка, а дідова дочка й пішла кишок прать. Пере, коли найшла одно зерно срібненьке, а друге золотеньке, тай посіяла на воротях. За ніч виросла яблуня. Вранці вийшла баба на двір, тай каже: «чого це двір сяє: чи не прийдуть моеї дочки сватать». Ідуть старости, та тіко зійшли на поріг, а дідова дочка й заховалась у димарь. Старости й кажуть бабиній дочці: «як достанеш із яблоні яблуко, то посватаем». Дралась, дралась дівка на яблуню й не достала. Старости й кажуть: «у вас ще десь дівка є?»—Є, каже баба, та така, шо ви й куска хліба гидуватемете після неї ззісти.—«Не гидуватимимо, виклич її, ми подивимся на неї». Баба викликала її з димаря. От старости й просять, шоб вона яблуко достала. Пішла дідова дочка й достала яблуко. Посватали її старости за гарного парубка, забрали її з собою, а за нею і яблуня пішла. Стала дідова дочка щасливою й багатою, а бабина дочка дівкою і зостарілась, бо була зла і лінива.

(Маріуп. у., Екатер. губ., с. Ольгинское. Записана со словъ ученика Ивана Домбровскаго Я. Новицкимъ).

36. Лисица кума.

Назнала лисичка медок, та що дня й ходе. От іде вона, її й питають:

— А куда се ти, кумо?

— Та піду, піду.

— Та куда ж ти підеш?

— Та в куми просять.

Пішла собі. Приходе, її й питають:

— А як там звуть?

— Та Початочок.—На другий день упять іде.

— А куда се ти, кумо, йдеш?

— Та піду, піду.

— Та кудаж ти підеш?

— Та кумою просять.

Пішла собі. Приходе, її знов питають:

— А як там звуть?

— Серединкою.

— На другий день знов іде лисичка, її знов питають:

— А куда се ти?

— Та піду, піду.

— Та куда ж ти ідеш?

— Та кумою просять.

Пішла впять. От приходе, її знов питають:

— А як там звуть?

— Перекинь тай вилижи.

Коли огляділись до липівки, що на горищі з медом була, аж вона перекинута й вилизана. (Въ Полтавѣ. Запис. Г. Забадько).

37. Пѣтухъ пустынникъ и лисица преподобница.

Був пітух, мій милий друг; пішов в ліс на покаяніє, а єго лисиця-преподобниця та й нагляділа. «Шо ти, пітух, мій милий друг, страдаєсся, на дуби збераєсся?»—Як мені, лисиця преподобниця, не страдатися, на дуба не збиратися, шо ти мою хочеш душу погубить?—«Як мені пітух, мій милий друг, твоєі душі не губить, шо пішла я до хазяїна украсти: чи гуся, чи утя, чи порося, ти крилами залопотав, товстим голосом закричав?»

Бігла я дорогою, а чоловік їхав та россипав мірку ороху; я позберала та посіяла. Росте орох, стрючья в davanti? Як унадилась попова вичина та виносила до одного стрючина, як зачала я вичину бить та набила дві діжки: дна не видать, а верха не достать. Як унадились попові кішки та виносили до однієі ніжки. Як почала я кішок бить, та вибила до ноги та пошила Мары Комишовні шубу. Марья Комишовна та була богомільниця та пішла на богомолля. Як пізнав піп є своіх кишок шубу та як зачав Марью Комишовну тягать, та стягав не на.... мать. (Харьковъ. Разск. хлопець. Запис. Манджура).

38. Чудесная птица.

Бив єдин бідний чоловік, мав він двох синів, хотів він їх післати до чколи, та дав їм хліба, шматя, і виправив їх. Ідут

они, ідут, зайшли у ліс, і зъїмали там птицю, та вернули ся із нев домів. Тота птичка знесла ним ейце якесь таке, що ся так світит. Они ся питают, яке то ейце, але нікто не знав повісти, яке оно є, аж в місті един пан повідат, же то деяментове ейце, та питат ся того чоловіка, чи би му не продав?—А чому? —А много хочеш?—Та дайте кгрейцар.—Єй я тоб ідам сорок реньских. Та де, кто би тілько за глупе ейце брав. Але бери, я ти за друге, як принесеш, ще більше дам. Він приніс, та дістав сто реньских. Як трете приніс, дав му повний міх грошей. Тот чоловік купив сі бричку, коні, всё, чого му до кгаздіства треба било. Повідат тот пан до нёго:

— Я приїду до тебе з моїми панами, та віддам їх за твоїх синів, а ти мені заріжь тоту птичку і спечи.

Тот пристав на тото, як лишь приїхав домів, зараз хотів тоту птичку зарізати, але діти не давали. Відтак він якось тоту птичку дістав, і зарізав так, же діти не знали і спік. Діти як тото увиділи, зараз един хопив серце, а другій печінку, і зъїли. Тому, що зъїв серце, так пан Біг дав, же як ся положив спати, то під ним били дукати, а другому, же всё знав на світі.

Так той пан приїздит, бере ся тоту птичку їсти, дивит, а печінки і серця нема. Розсердив ся за тоє живо, і не дав своїх паннів за его синів.

Виберают ся тоти хлопці в дорогу, ідут, ідут, зайшли у ліс, вже темна ніч, дивлят ся, а там таке світло ге купавка, ідут за тим світлом, ідут, прійшли до єдної пустельниці, тота повідат:

— Що ви за єдні, чо ту хочете, я ту вже сто літ, а щем ту не виділа чоловіка.

Они ся взяли просити на ніч, та розповіли ї, же ідут ся вчити. Она їх приймила на ніч, пійшла, виняла зо стріхі килька сніпок, постелила ним, і полігали спати. Рано поставали, і вийшли на двір умивати ся. Она ся дивит, а під тим, що серце зъїв, самі дукати. Она то пильно позмітала і вже їх не хоче пустити від себе, повідат:

— Зістаньте ся у мене, я вам прійму учителя, та дам вас вчити.

Они пристали на тото, так ся вчут, за пів року всё ся вивчили, вже ся зберают іти, а она їм повіла, же під тим таки все дукати сут, і дала тому, що серце зъїв, таку сорочку, же му нікто не міг нічь зробити, а тому другому дала такій сурдут, же що лишь забаг, всё зараз било, і дала ним свічку, жеби сі нев в дорозі, як будут разом, світили, а учитель дав ним книжки. Ідут они, ідут, прійшли в едно місце, питают ся, чи не можь би ту де переночувати. А їм повіли, же тутки є един пан, же хіба в нёго можь ночувати. Пішли они до того пана, просят ся на нічь, они їх приняли, і дали ним окремішну єздебку. Тоті якось не могли спати, та зажегли сі свічку, повитягали собі книжки і читают. А били у того пана панни, зазирают, так ся едній сподобали, же свое ліжко там занесла і там спала і рано увиділа, же під тим таки дукати. Зараз хотіла за нёго ся віддавати, а отец ї не хотів позволити, але як взяла просити, як взяла просити, і позволив ї отец. Та они собі жіют, так ся люблят, а пак его ся питат:

— Шо ти таке зъїв, чи випив, же під тобов таки гроши.

А він ї повів. Раз ся посварили, і она єму дала щось випити, же він тото серце виблював, а она тото зъїла, і відтак вже під нев били гроши, і она го вже не хотіла, хотіла го вигнати, а отец ї повідат:

— Сама хотілась, одже тепер маеш, мусиш з ним жити.

Відтак велит тот пан єму іти в едно село, де не било хіба сто числів, а на всё село бив един лише віл, і велит му тим волом за пів року місто збудовати, а як не збудуєш, повідат, то тя забю. Тот пішов, та собі гадат, кто мі що зробит, коли я таку сорочку маю. Приходит, питат ся, де тот чоловік мешкае, що того вола мае. Тот чоловік повідат, же у нёго тот віл є. Тот му розповів, же мае тим волом місто збудовати. Так му той дав. Він взяв возит тим волом каміня, а так го бье желізним бичом, а тот віл питат го ся:—Нашо ти мя так бьеш?—Мені пан велів тобов за пів року місто збудовати.

— Та де ти годен мнов місто збудовати, іди там, іди, коло шклянной гори будут ся дяволи і панни купати, возь їм чор-

ний плащ, і жебись го нікому не дав; як ся в тот плащ загорнеш, підведи руки, і де схочеш, всягде можеш летіти, але ти лети за шкляниу гору, там собі все тілько грошей набери, жебись міг тим людём поплатити, а они ті місто збудуют.

Він так зробив і збудовав. Пише до того пана раз, тот не приїздит, пише другій раз, не приїздит, аж за третим разом приїхав. Тот повідат:

— Видиш! ти мене хотів згубити, а тепер я тебе згубю, як ми за тілько і за тілько днів жіньки не привезеш.

— Добре, я ті привезу.

Привіз, тот ю взяв бити, же го покинула і велит сі повісти, шо она му зробила, же під ним вже нема грошей. Она ся призиала, а тот ї дав ся того напити, і она тото серце виблювала, а він зъїв, і зновель під ним били гроши. Відтак она му тот плащ взяла, але як ї взяв бити, і віддала му назад.

(Игн. зъ Никловичъ, 31—35).

39. Заяцъ и лягушка.

Єдного разу взяв заяць об тим думати, що ся его нікто не боїт, що нікто від нёго не втіче, так зажурив ся живо, тай каже:—От піду, та втоплюся. І так іде, іде, нічь ся не обзират, лише право д воді біжит, а далі як вже бив недалеко, каже до себе:—Єй! піду я ще по над воду, чей ся таке найде, що мя ся буде бояти. Лишь трохи побіг, а там жяба на березі сиділа, та хлюп у воду, а заяць зрадовав ся, і вже ся не топив, бо ще таке било, що ся его бояло. (Игн. зъ Никловичъ, 96).

40. Горошокъ до неба.

Жив собі дід та баба. Посіяв дід під полом горошку; горошок росте, як з води йде, та виріс такій, шо і під полом не помістився. Баба й каже: «приймай, діду, піл». Дід прийняв піл. Горошок росте та під стелю. «Приймай, діду, стелю,» каже баба. Дід прийняв стелю. Горошок росте, та під кришу. «Приймай, діду, кришу,» каже баба. Дід прийняв кришу. Горошок росте

під небо. Баба й каже: «роби, діду, драбину, та лізь горошку рвать». Дід поліз, а за дідом баба, за бабою внучка, за внукою сука, за сукою котик. Тіко шо стали долазити до неба, а дід як полетить вниз, та як пхне бабу, баба пхнула внуку, внука пхнула суку, сука пхнула кота, а кіт всіх їх як поніс, та кругом коліс, та всім по дулі під ніс.

(Разсказалъ Григорій Лысый. С. Ольгинское Маріуп. уѣзда, Екатер. губ. Запис. Я. Новицкій).

41. Овсяная гора.

Бив єдин богач, не мав він дітей; як взяв Бога просити, і дав му Бог хлопця. Відтак поїхав він раз до ліса, та пішов ріщя збирати, а дітина собі десь як взяла лісти, так відлізла, же вже і не мож било найти.

Якось потом ключив ся в лісі побережник, та найшов тоту дітину. Взяв він собі тото домів, та дав жінці; так взяли, сховали тоту дітину за пічь, жеби нікто не узрів, та не відобрав їм. Так як взяли єго годувати, так годують, же такій хлоп виріс, вже му двайцять літ. Бере єго той побережник із собов в ліс, приїхали в ліс, велит він єму ріщя назбирати, а той де якого бука захопит, та тігат за собов, та кладе на телігу, а тот старій мовит: «Я такого не хочу, я ти ріщя велю назбирати».

Тот велит старому вилісти на бука, що му вже десять літ, повідат:

— Пригинай го до землі.

Тот виліз, гне, гне, та немож, хіба трошки.

— Одже видиш, било мене вчити, як мі десять літ било.

Так велит єму лісти на бука, що му вже двайцять літ, та пригинати, але тото вже годі пригнути. Так му тот мовит:

— Одже видиш, вже тепер даром вчити, вже за пізно.

Вернули домів, вибират ся він в дорогу; напекли му хліба, дали му грошей, ще велит собі палицю желізну ладити. Пішов старій до ковалів, уковали му палицю; тот бере до рук, та вер; пішов тот другій раз до ковалів, уковали ще більшу; тот бере до рук, вже добра.

Іде він, іде, іде, прійшов над Дунай; дивит ся, там ся три панни купає; він ся сунь корчьми, сунь корчьми, закрав ся, та украв середущой сукні та крила. Як ся викупали, взяли ся уберати, той середущой убраня нема; та як стала єго просити, як стала просити, дав він ї сукні, але крила ті дам хіба тогди, як до мене прійдеш, і вернув ся домів. Приходит, та за ним прилетіла; він взяв із нев слюб; так она стала просити, жеби ї дав крила.

— Не дам ті, ти би полетіла.

— Але не бій ся, я хіба по хаті прилечу.

Тот взяв і дав ї. Она як взяла по хаті літати, як взяла літати, так ся тішит; відтак як вдарит в середуще вікно і полетіла, та хіба му сказала:

— Як хочеш, жебим ті жонов била, то глядай мя на вівсяной горі.

— Ото маєш, тепер роби що хочь.

Вибрав він ся зновель в дорогу, іде, іде, іде, іде, зайшов в таки ліси, в таки невидні, дожджи ідут, так умок, дивит ся, якесь світло, іде, іде, найшов дворок в лісі і там в тім дворку світит ся лямпа. Він там входит до того дворка, а там пустельник єдин. Тот ся пустельник напудив єго, що з таков палицёв війшов і повідат:

— Що ти за єдин?

Тот повідат:

— Я так чоловік, як ви; не чули ви дакгде о вівсяной горі.

— Погоди до рана, до завтра.

Рано прійшло, він свиснув, всі ся звірі збігли д нёму, д тому пустельнику, він ся питат:

— Ци не чулисте де о вівсяной горі?

Они повідают усі звірі:

— Що ми не чули нігде.

Дає му тот пустельник карточку:

— Нажь, на, мій брат, пустельник, трийцять миль від мене у яскені зновіль, тот тобі повість о тій горі, тот може знає.

Тот відклонив ся і пішов. Як взяв іти, іде, іде, дивит ся, є дворок, такій малейкій, входит тамка до того дворка, там лямпа горит, пустельник читат книжку, повідат:

— Уже трийцять літ єм тутки, а щем не видів чоловіка тутки, аж першого тебе, чожь ти туди ходиш? питат ся его пустельник.

Повідат:

— Чи не чулисте о вівсяной горі?

Тот повідат:

— Я не чув, хіба жди до завтра до раня, я тобі завтра повім.

Рано прійшло, свиснув, збігли ся усі звірі ід нёму, питат ся:

— Чи не чулисте де о вівсяной горі?

Они повідают:

— Ні.

Повідат:

— На тобі карточку, мій брат трийцять миль найстаршій від мене, на тобі карточку до нёго.

Тот взяв відклонився і пішов. Як взяв іти, як взяв іти, трийцять миль зновъ уйшов, іде, тамки зайшов у ясkеню велику в ліс дуже, там світло горит, він входит тамки, там пустельник клячит на молитві так твердо, що і оком не глипнув на нёго, як війшов, і по той молитві промовив до нёго:

— Що я тобі повім рано.

Свиснув другей день, ізлетіли ся всяки звірі, яки сут, питат ся тих звірів:

— Ци не чулисте о вівсяной горі?

Повідают, же ніт; єдин вовк іде з заду, прійшов із заду, повідат:

— Нікто не повість, хіба ту іде лев із заду, тот повість.

Приходит лев ід нёму; він ся питат:

— Ци чув єсь о вівсяной горі?

— А чув, я не давно відтам.

Так пустельник розказав тому львові:

— Нажь, на! жебись того чоловіка завіз під вівсяну гору.

А наказав тому чоловікові.

— Як буде ті ся питати лев, ци видиш вівсяну гору, жебись повів, не виджу, аж поки тя близь не принесе ід ній.

Як сів і їде на нім гет [1]). Той летит, летит, а все ся питат, ци видиш вже? далі як ним фукне у провалу велику, у склепетя, та мовит: Ту вже ті буде конец. Той як встав, таки ся невидно, і відти скала і відти скала, найшов сі свою палицю, все нею портат, все ямки робит, лізе, лізе, та гет виліз. Як виліз, так взяв іти, іде, іде, слухат, а там таке дуднит, приходит близще, а то млин меле; що лишь д нёму прійшов, а млин ся застановив.

Вибігат мельник, та сварит на нёго, нащо він єму млин застановив, та бере ся до нёго бити, але тот як го стягне своёв палицёв, зараз му під владов став, та взяв го просити, жеби му млин пустив; а тот му каже:

— Як мя до то тої принцизни заведеш, то ті пущу млин.

— Добре я ти так зроблю: ту ся для неї мука меле, та ся єсипле до бочки, вже слуга для тамтих двох забрав, ще для неї має взяти, одже влізь до тої бочки, я тя запичатаю, а як слуга буде мовив, же тяжко, то повім, же ся мука замочила.

Як урадили, так і зробили; слуга прійшов, чудовав ся живо, що таке, же така мука тяжка, але заніс.

Тая як розпечатала, зараз го за шію хопив: А тусь ти! І завели го до двору великого, де дуже много било покоїв, а не казали му лишь там ходити, де ликом двері звязані, а самі пішли перейти ся. Він собі ходит, так сі всягде любує, а далі каже:

— Ану! я ся там подивлю, де ликом двері звязані.

Розвязав, отворив: а там ще другі сут, отворив другі, а там ще треті, як треті отворив, а там такій чорний сидит і повідат д нёму:

---

[1]) Тутки звертаю увагу ч. четатилів на казку печатану в писемках? г. Туроского 1835 года, там так стоїт в першой казці:

Так приходит (королёичь) до єдного пустельника (він називав ся Вітер) на ніч, в великіи Татри, просит ся на ніч. Тот го ся питат: З відки? як? що? а той му ся сповів, же іде глядати панни, ажь на другій світ. Тот повідат: «Я тобі нічь не пораджу, іди ти до мого брата, до Рана». Тот іде, приходит до того Рана, до вітра, та сповів му ся, а тот посадив го в кіш і дунув ним ажь в небеса, і тота панна го відобрала там.

— О! якже я на тебе довго ждав, дай же ми кусень хліба і кварту води.

— Я ті дам бохонок хліба і кварту води.

Дав му, він попоїв; схопив ся, та полетів; хопив тую єго королівну, та полетів, тоти дві як повернули, та взяли на нёго сварити:

— Одже видиш, щось наробив, на що ті там било ходити.

Він ся взяв, забрав ся і пішов, та сі гадат, чей я єї ще найду. Іде, іде, прійшов до єдного села, била там вдова, що мала стадо коней; просит він ся на нічь, она го пріяла та далі питат го ся:

— Ци наяв би ти ся стадо коней пасти?

— А чуму.

Наяв ся три дні пасти коні.

— Я ті дам коня, якого сі вибереш.

Взяв ся він, заяв коні, а она му винесла хліба і сира; а било там маленьке дівчя, вибігло тото дівчя д нёму і мовит му:

— Жебись тот хліб не їв, там таки чяри, щобись зараз умер.

Приходит д воді, вер тот хліб, там ся таке збігло, гет тот хліб росхопило.

— Одже так і мені би било.

Вже коні не пас, а так бьє, так ломит тов палицёв, та жене вже о осьмой домів, а она му веліла аж у десятой пригнати. Тото уходит на двір, а она му насипала три миски страви, а тото дівчя д нёму підбігло, та мовит:

— Жебись не їв з тих двох мисок, іно з тої, що я зачеру.

Він взяв виїв з той миски, а тамти і не рушат.

— А чому не їжь з тих двох мисок?

— О я ситий єм, мовит.

— На! гони коні, я ті буду ту приберати.

І дала му зновель хліба і сира. Дівчя вибігат:

— Бись не їв, бо там таки чяри, жебись зараз вмер.

Заяв, палицев зачяв прати, та гнет і домів жене, коним аж черева залипают, таки голодні. Так пас і третого дня, вже випас, пригнав, та велит собі платити. Она му повідат.

— В мене нема стайнів, хіба усіх пять.

Веде го до першой стайні, а там таки чорні як кавки.—Нема ту мого коня. Прійшов до другой, самі сиві. —І ту нема мого коня. В третой самі червоні. — І ту нема. В четвертой самі жовті.—І ту нема. В пятой таки білі, ге упері.—І ту нема мого коня, ту ще десь шеста є стайня. Нема.—А що ту двері сут? Ту нічь нема. Він дивит, а там є кінь.—Той буде мій. Та де би ти то брав, то всім отец, усіх коней учит пасти.

Вивела, він сів, та поїхав, а той коник го ся просит:

— Мені дуже жяль від моей мятери, пусти мя няй попіссу трохи?

— А ци вернеш ся?

— Та чому.

Пустив, сам собі сів, а коник, як лишь прибіг, попіссав і зараз ся обертає. Їде, їде, зновель ся просит:

— Пусти мя, пусти, як трохи попіссу, то буду дущій.

Він го пустив. Тот попіссав і вже д нёму біжит; сів, їде, їде, приїжджят, таки дуже скали, приїхав під скалу, там она сидит на скалі, а він над нею.

Тот мовит до коника:

— Пожди тутки, я ту щось зворудую.

Виліз на скалу, пальнув го тов палицёв, а тот зараз спав.

(Игн. зъ Никловичъ, 19—26).

42. Не любо—неслушай.

1.

Був собі та не мав собі,
Затесав собі
Нетесаного тесана,
Покинув в дома тестя й вола.
Тесть як узяв орати!..
Од лёду до лёду...
Виорав день,
Насіяв конопель;
А вродили верби.

А зацвіли вьюни,
А висипались раки...
А ну, брате, штани скидати,
Ягоди-полуниці рвати.
Набрали і нарвали сім кіп гречки..
Як зачали молотити,
Набрали сім рун вовни.
Чоло в ріжки, а полову в мішки.

2.

Сурженко й Кузьма як зачали в петрівку на лёду штани краяти, покраяли свиту, пошили кожуха, як висипались карасі... Хто його за день папушу тютюну скурить?—бо нема.

(Изъ тетради Вл. Менчица).

3.

А що? вже оженився?..—Оженився.—А що, молоде взяв, путяще?—Молоде! Сорок літ ходило без запаски, а сорок в запасці.—А надано що за нею?—Надано. Дванадцать кобзарів, 12 послухаторів, хата на шляху, на читирох подпорах, хто йде, грош дасть.....

(Коростишевъ Радом. уѣзда. Кіевск. губ., Изъ тетради Вл. Менчица).

43. Перестановка корней словъ. Здорові були, гречаники! люде в печі! Чи не телячили бачі в моїх?—Телячили! Під нашим ночом стоговоли, дак трохи їдун не пововчив; брехало пособачив, а гукало почоловічив, дай задрали лози да побігли в хвости. (Запис. Пл. Лукашевичъ).

44. Несообразности. Як накосили ми на масницю лободи та щириці та збудували церкву та повісили соломьяний дзвін, а повстяне серце; як задзвонили на Різдво, а на Великдень чуть. Як стали до нас йти люде говіть, не с кім не розменшся і нікого не видно. (Запис. И. Манджура, въ Алекс. у, Екатер. губ).

45. Догадливая баба.

Кум та просить куму свою: «сядьте, кумо, на віз, ніж маєте йти, підвезу вас трохи, все ногам буде легше».—Іде вам, міні

сідати, тра йти хучій. Якось він упросив її, сіла вона на сані, чи на віз, чим він там їхав, ото і приїхала вона в город. Злазить баба з воза тай каже: «Це диво! і сиділа всю дорогу і на базарі». (Изъ тетради Вл. Менчица).

46. Потреба. Іде чоловік, коли се хтось гука: «Дядьку, дядьку! постойте! щось треба!» Той став, жде, дума, чого ёму треба; коли це прибіг з истиком: «Орю в сукиного сина, та ні об віщо й почухатись, позвольте, хоч об віз!» та став та й чухаеться. (Запис. г. Забадько, въ Зѣньковѣ, Полт. губ.).

47. Тѣснота. А то раз їхав чоловік великим шляхом у степу, та проїздить поуз верству, побіля верстви, значіть, дорога була накочена, та якось і зачепився. От став тоді, чуха потилицю: «Так не сукиного сина тіснота, ніде й возом проїхати».

(Запис. г. Забадько, въ Зиньковѣ, Полт. губ.).

Ср. Аѳанасьева. Р. Нар. сказки, III, 504, с.

48. Рѣзникъ.

Як зарізав, значить, селянин вівцю, забілував її, облупив, дійшлось кишки вимотувати; так ніяк не зуміе: все що потягне, вона й перерветься, тільки вівцю вкаляло. Морочивсь, морочивсь, нічого не вдіе! от він узяв та вирвав усе з хляком, з чіпцем, з лоевими кишками та й шпурнув собаці.—«А, на, лишень, каже, Сірко, ще й ти з ними поморочся». Ото було мороки бідному Сіркові!

(Запис. г. Забадько, въ Зѣньковѣ, Полт. губ.).

49. Уступчивость по неволѣ. Іде чоловік степом дорогою, стрічають ёго розбойники. Один каже: заріжмо!—Другий каже: убиймо!—А третій каже: повісьмо!—А той чоловік: робіть, каже, люде добрі, як луче. (Лебед. у., Харьк. губ. И. Манджура).

50. Успѣхи съ возрастомъ. Казала баба: як була молодою, то по сорок вареників їла, а тепер і семидесяти мало.

(Александр. у., Екатериносл. губ. И. Манджура).

51. Задачи.

1. Ішло сім старпць, несло по сім палиць, на кажній пальці по сім сучків, на кажному сучку по сім торбин, в кажній торбині по сім паленпць. Стікп всіх паленпць?—16,807. (Ал. у).

2. Стоїть стовп, а в тому стовпі, сорок колець, до кажного кільця привьязано по сорок кобил, у кажной кобили сорок лошат. Стіки лошат?—64,000.

3. Купив чоловік сто штук скота за пьять рублів: коні по копі, рогатий скот по гривні, а вівці по копійці. Другий купив тож сто штук за десять рублів: коні по копі, рогатий скот по гривні, а вівці по копійці. Стіки у кажного буде якої скотини? У первого коней—1, рогат. скоту—39, овець—60. У другого коней—9, рогат. скоту—51, а овець—40.

4. Посилає пан мужика купить десяток яйець, шоб були, гусячі, вутячі, і курячї, і дає ёму гривню грошей, гусячі по копійці, вутячі, по денежці, а курячі по полусці. Стіки кажного сорту? (не одгадано).

5. Дѣлаютъ изъ спичекъ «квадратики»

a. Нужно снять одну сторону, и чтобы осталось 3 квадрата. Возьми сторону а.

b. Снять три стороны, чтобы осталось три квадрата. Возьми стороны а b и с.

6. $\begin{matrix}00\\00\end{matrix}$. Изъ этихъ четырехъ нулей требуется сдѣлать—30; для этого $\begin{matrix}99\\66\end{matrix}$ сложить каждый столбецъ въ отдѣльности,

15,15 . 15+15=30. (Харьк. у.).

7. Вписать «решетилівську толоку за одним махом.— Первая фигура: *a.* — . *в.* .

8. Живуть три брата в однім дворі, у кажного свій колодязь, а ходить до b, с d, е до f. Провести їх так, шоб один одному дороги не переходили.

9. Жали два женця, йдуть два купци, шо питаються чи брат с сестрою, чи муж с женою?—Ні, кае, ёго мати та моїй матері свекруха. Жали дядько с племінницею.

(Харьк. у.).

(Запис. Ал. Манджура)

52. Приказки.

1. Ах, как дядя хахла бьёть, аж із дяді кров ідёть. Ал. у.
2. А ну, синки, за люльки, нехай паска постоє. т. ж.
3. Будь воно паном (о словѣ). Х.
4. Бреши, бреши та гаразд заверши, під конець правду скажи тай забожись. Х.
5. Боже, поможи!—Так все і кажи. Ал.
6. Бог на помічь! Спасибі, попович. Ал.
7. Боже, поможи, а ти, премудрий Салимон, правду скажи. (Когда гадаютъ на Соломона). Х.
8. Бодай тебе курка убрікнула. Ал.
9. Без припасу і вош не убьєш. Ал.
10. Балакать ніввіщо! (Говорить нечего!) Ал.
11. Все на мене, як на мокру ворону. Х.
12. Верти, тату, на стозі, бо один сніп на возі. Х.
13. Він сказав на глум, а люде взяли на ум. Ал.
14. Всяка паскуда любе простуду. Ал.
15. Година на печений хліб. (плохо). Х.
16. Гріх ув оріх, а спасення на верх. Х.
17. Грамотний та не друкований. Ал.
18. Діло не діло, а од діла не йди. Х.
19. Дура та двох надула. Х.
20. Дай хліба! Поскачи діда (говорятъ дітямъ діти же, когда у нихъ просятъ хлѣба). Х.

21. Дві денежки біз денежки, шаг біз копійки. X.
22. До обіда ложка, а по обіді хочь під стіл.
23. Даю вам не хрищене й не молитвенне, тіки нарожденне (триж.), а ви мені пренесіть і хрищене й молитвенне (говоритъ «пупорізка (баба), отдавая кумамъ еще не крещенное дитя). Ал.
24. Дай, Боже, все шо гоже, а шо негоже поправ, Боже, шоб було гоже (за горілкою). Ал.
25. Давали та з рук не пускали. (Если кто хвалится, что ему дорого давали). Ал.
26. Дай же, Бог, шоб роділля одужувала, та сина кормила, шоб великий ріс, та щасливий був, шоб дождали женить, та ще на весіллі пить. (За горілкою на родинах). Ал.
27. Давайте мені, шоб не було пені, ні вам, ні мені. (За горілкою). Ал.
28. Желаєм добра, шоб випить до дна. (За горілкою). X.
29. Жіночки божьї бчілочки. X.
30. Зварим галушки та лемішки два горшки. X.
31. Змолов батько не віявши, спекла мати не сіявши. X.
32. Занудило курці просо. (Дсли кто отказивается постъ).
33. Заробив кревно тай пропив певно. X.
34. Запроста любить христа. X.
35. За неуміньня деруть з..... реміньня. X.
36. Засмійсь, Матвійко, дам копійку. (Дражнятъ плачущаго ребенка). X.
37. Займи і нашу на пашу.
38. За отця до конця, за неньку повненьку, а за милого сім, шоб було весело всім. (За горілкою). Ал.
39. За те ми бъемось, за шо заведемось. Ал.
40. За своє добро не страшно і вмерти. Ал.
41. І то гроші! (Если кто дешево даетъ). Ал.
42. Іж гарбуз, там твій батько загруз. X.
43. Іж сало, поки стало, а не стало той за двір. X.
44. Іжте, не вередуйте, бо не в рідної матері. Ал.

45. Крупина за крупиною ганяється з дубиною (про куліш). Ал.
46. Казало лихо, добра не буде. Ал.
47. Казав старець по мезиний палець. (За горілкою). Ал.
48. Ми не пьємо, тіки с хлібом їмо. (Про пьяниць, як не хотять пить). Х.
49. Мовчок—розбив батько горщок, а як мати два, то ніхто не зна. Х.
50. Ми в осені багачі, а по весні ледачі. (Хлібороби про себе). Х.
51. Матері твоїй Тарас! Х.
52. Милують там, де великі вікна. (Въ острогѣ). Ал.
53. Милости просим копіёк на восім, а як на сім, той ну вас зовсім. (Як хто скаже хліб-сіль). Х.
54. Мілких не має, а мінять нічого. Ал.
55. Мовчи, глуха, меньше гріха. Ал.
56. Ні попові, ні наймитові. Х.
57. Нападись на кого богаччого. Х.
58. Насилу—Бог дав силу. Х.
59. Ні жару, ні пару, ні духу, ні хуху. Х.
60. Не стіки роботи, стіки заботи. Х.
61. На дворі мете, а в хаті все не те. Х.
62. Не вмер Данило, а болячка задавила. П.
63. Не питай старого, а питай бувалого. Х.
64. Не свині, бабуся, а вівці боюся. Х.
65. Не наше діло попа судить. Х.
66. Нема нужній, як хліб святий. Х.
67. Нехай—не добрий чоловік. Х.
68. Не пишно, аби затишно. Х.
69. На тобі, стара, сала, шоб і ти середу знала. Х.
70. Не так, дядько, свиню шмалиш. Ал.
71. Нема ні козла, ні посла. Ал.
72. Ну!—я тобі бубликів нагну. Ал.
73. Ну, в ряд, шоб у сяк був рад. (За горілкою). Ал.
74. Нема лучче, як своє добре. Ал.

75. Одолжите мнѣ ароматнаго злаку, нарицаемаго табаку, што ево курять благородние и купци и шевци, и кравци-молодци, только не хвалять Черниговци старовѣри—подлеци. X.
76. Одна брова стоє вола, а другій і ціни нема. П.
77. Ой, на ріцці на Ордані—нема хліба, ходім далі. (Дражнятъ колядниковъ). X.
78. Остановім це діло на середу. X
79. От-то диковина, шо свиня некована. X.
80. Ой, мамо, не поїм кулішу, хіба хліба накришу. X.
81. Один в горох, другий в чечевицю. (Про несогласное пѣніе). Ал.
82. Од попа с церкви, а од попаді с хати. Ал.
83. Про мене, Семене, я і сам Іван. X.
84. Порхається, та де воно дівається. X.
85. Прийшов коваль, не застав, в макітерку посвистав. X.
86. Поки діда, поки й хліба. X.
87. Палениці поїли молодиці. X.
88. Послідня у попа жінка! X.
89. По привички їзде пан в брички. X.
90. Пийте сточки, шоб були сини та дочки. X.
91. Поки живі, пьяниці, а там чи трапиться. X.
92. Помантачиш, тай свиту побачиш. (Говорятъ косари). Ал.
93. Проти сили піском не ссипеш. Ал.
94. По трошку та с папкою. Ал.
95. Покажіть путь, як горілку пьють. Ал.
96. Після нього і верблюд не питеме. (Як хто не допива). Ал.
97. По правді живи, по правді і очі повилазять. Ал.
98. Пий пивоту, та вигонь лихоту, шоб тая лихота не сушила живота. (за горілкою). Ал.
99. Робила, робила тай лягла як кобила. X.
100. Решето тороточе, чогось воно хоче. (Бьющій въ бубонъ кладетъ качалочку на бубонъ и обходитъ публику съ этой присказкой, ему даютъ по доброму своему желанію). Ал.

101. Слава Богу, шо збула старого. Х.
102. Свого ледачого не хвали, а чужого доброго не гуди. Х.
103. Сюди приїдеш на конику, а відціля поїдеш на палочки. Х.
104. С семерох захвате, а одному заплате. Х.
105. Слава тобі, сім гривень, як би ще одна тай четверть. Х.
106. Справа біля дядькова воза. (Неисправность). Ал.
107. Скажи небилиці, де багато плутаниці. Ал.
108. Сказано пьяно, і через губу не плюне. Ал.
109. Сатана велику силу міїть. Ал.
110. Так як за батька! (Дорого). Х.
111. Ти ёму кажи очче наш, а він од лукаваго. Х.
112. Ти куди не повернеш, то обернеш. Х.
113. Та добре дядько овес продав!—А по чому?—не знаю. Х.
114. Така як за кущ пелена. (Негожа). Х.
115. Тяни, поки Бог душу витяне. (Пьяниця). Ал.
116. Тіві шо хвіст у неї. (Про пісню). Ал.
117. Хіба насіння крадіння—набрав тай пішов. Х.
118. Хто сёгодня пряде, тому отпаде. (Пьятниця). Х.
119. Хорошому виду—нема стиду. Х.
120. Хіба мені чепуриться, аби по світу волочиться. Х.
121. Хотять з мертвої бчоли кануку.
122. Хай журиться кобила, шо довгая грива. Х.
123. Хто швидче обмане, як швець. Х.
124. Хто за шага не стоїть, той сам шага не стоїть. Х.
125. Хочь як знай, а дороги питай. Ал.
126. Хто з чого сміється, тому те достається. Ал.
127. Хочь ти вовк—траву їжь. (Про біду). Ал.
128. Цобе, рябий, за ворота, яка харчь така і робота. Х.
129. Чий обід, а старцям лихо. Х.
130. Чорт не озьме, а Богу не треба. Ал.
131. Шо с цёго пива за квас буде. Х.
132. Шоб тебе Артем поблагословив. (Въ Ольшамѣ Хар. у. былъ Артемъ, у котораго дѣти поженились и повыходили безъ благословенія «по самовольству».—Поговорка обидная). Х.

133. Шо то за біда, шо пьється вода. Ал.
134. Шоб твоє лихо пропало. Ал.
135. Шо за рада?—Дід та баба. Ал.
136. Шинок хазяїном не наставе. Ал.
137. Шоб тобі ласки не було. Ал.
138. Як зостались сами в хаті-не дамо ради й котеняті. Х.
139. Як заспиваєм веснянки, то вийдуть бештаньки. Х.
140. Я, каже, як в висок не достану, то і ослінчик підставлю. Х.
141. Як би цей год не мороз, тоб горох через тин перерос. Х.
142. Як би не ох, то давноб здох. Х.
143. Як би хліб та одежа—їв би на печі лежа. Х.
144. Як роби в купі, то не болить і в пупі. Х.
145. Як всі будем багаті, то і Бога забудем. Ал.
146. Як був Грицько, то всёго багацо, а як став Григорій, то як ..... голий. Ал.

Систематическій указатель къ „приказкамъ".

Въ большей части «приказокъ» остроуміе и игра словъ составляютъ сами себѣ цѣль, а потому мы и сохранили сдѣланное имъ собирателемъ, г. Манджурою, росположеніе по алфавиту. Но въ нѣкоторвыхъ изъ нихъ видно отраженіе и народныхъ понятій о природѣ, религіи и обществѣ. Для такихъ мы предлагаемъ слѣдующй систематическій указатель:

I. Явленія природы и изобрѣтенія:

кобыла	№ 122.
мокрая ворона	11.
хлѣбъ	66.
водка	24, 26, 27, 38, 47, 90, 91, 95, 98.
ложка	22.

II. Антропологическія явленія:

III. Явленія церковной жизни:

IV. Явленія жизни общественной:

А. Семейство:

Хозяйство, соціальный и государственный строй.

Б. Сословія:

ДОБАВЛЕНІЯ.

Матерьялы, доставленные во время печатанія.

КЪ ОТДѢЛУ I.

Люди прежніе и будущіе. (Велитни и пигмеи).

Колись були такі великі люде, що бувало по лісі ходили як по траві, а ото вже як наші люде наставали, їден велитень і надибав десь нашого плугатаря з волами, з плугом і погоничем; та як надибав їх, так і забрав усіх на долоню, тай приносить до тата.—«А подивись, каже, тату, які я надибав мишенята!» А тато глянув тай каже: «Не мишенята то, сину, а то такі люде, шо після нас будуть!»

Ото і настало тепер наше покоління, а за велитнів і помину нема, тілько десь у церкві у Київі чи у Львові стоїть там нога з їдного велитня і така, кажуть, прездорова, що аж до бані сягає. Оттакі-то були люде! А то ще кажуть, що після нас такії будуть люди, що в наших печах їх дванадцять будуть молотити.

(Запис. Ст. Руданскій въ Под. губ.).

Ср. Чубинск. I, 216, 212.

Песиголовцы, къ № 3.

Йшла одна дівка в Київ Богу молиться. От прийшлось її іти через дуже густий та темний байрак. Іде, тай іде. Коли дивиться, ідуть два чоловіка верхами. Підъїхали ближче, дівка глянула, аж у то не люди, а песиголовці, бо в їх було по одному окові як раз посеред лоба, вище носа. Вона й злякалась. Песиголовці й питають: Куда йдеш?—Йду, каже, Богу молиться!—Наймись, кажуть, лучче до нас служить. Дівка не хотіла, так вони взяли її силою і повели в ліс, до землянки. Ведуть попід землею, тай ведуть. Коли там скрізь кров на долівці, та маслаки, а посеред землянки лев на цепу так і клаца зубами. Привели дівку в кімнату, коли в однім вуглі пороблені кучки з кілків, а люди так і товпляться, та заглядають скріз кілки; в другім вуглі піч, біля печі сидить старий дід, песиголовець, та все гріє окропи; біля кучок з людьми скрізь валяються бумажки з канфетів, та лушпиння з оріхів, бо песиголовці конфетами та оріхами загодовували людей на сало. От ті два песиголовця оставили дівку дідові, а самі упьять поїхали. Як виїжжали, тай приказували дідові, шоб дівку залив окропом, а вона й чула. Поставив дід дівці голодцю і давай вона ёго оплітать. Виїла до дна, коли гляне, аж на дні лежить рука з чоловіка; вона й ложку покинула. Баче вона, шо киплять окропи, тай каже дідові: «давайте я вийму казани з печи, бо ви старі і може не здужаєте». Довго дід не давав виймать, а далі й каже: «виймай». Дівка вийняла один казан, та як лине на діда, а далі мерщі й другий, так він тут і скипівсь. Тоді ті люди, шо сиділи мовчки в кучах, пораділи й кажуть: «ну, випускай же й нас з неволі, та будемо втікати». Повипускала дівка людей, і стали вони виходить із землянкі. Лев було кинувсь на їх, так вони кинули ёму по шматку мняса; він за мнясо, а люди і вийшли. Давай тоді тікать. На дорозі попався їм пенёк. Жінки та дівки взяли, поскидали з себе хто спідницю, хто керсет, хто разок намиста, хто платок, і одягли ёго, мов дівку, а сами хода відтіля. Вибігли з лісу і подались в Київ, на богомілля. От, песиголовці наловили людей, тай ідуть.

Дивляться, аж стоїть наряжена дівка; вони до неї; коли воно пенёк. Песиголовці тоді позаберали одежу, погнали людей до землянки і кажуть: «треба ще раз вернуться, та пошукать: чи нема кого в лісі, шо одежу зоставило, бо тут хтось був». Приїхали, війшли в землянку, аж лежить дід обшпарений кипьятком і людей нема нікогісінько. Вони тоді в погоню. Шукали, шукали і не найшли нікого.

«Вірте, не вірте, а цему була правда,» добавила отъ себя разскащица.

(Деревня Нескучное, Маріупольскаго уѣзда, Екатер. губ., записалъ отъ Ефиміи Боченковой. Я. Новицкій).

Происхожденіе крота.

Убогий і багачь мали якось разом поле; разом якось і засіяли їдним насїням. Але убогому Господь поблагословив і ёму вродило, а богатому ні. Ото богатий і виццурався свого поля, тай каже до вбогого: «То моє поле вродило, а твоє ні».

Вбогий розважає, а богатий і слухати не хоче; далі ёму й каже: «Коли ти, убогий, мені не віриш, то у завтра вранці підемо на поле, і нас сам Бог розсудит!»

Вбогий і пішов собі до дому. А богатий узяв на убогого полі викопав яму, та посадив туда свого сина, тай до него каже: «Гляди, каже, сину! як я взавтра запитаю, чиє се поле? то ти скажи, що се поле не вбогого, а багатого!»

І узяв ёго прикрив соломою тай пішов до дому.

Ранком зібрали громаду; приходять на поле; богатий і питає: «Скажи, каже, Боже, чиє се поле: чи багатого чи вбогого?»

— Багатого, багатого!—вилітає голос с середини поля.

А Господь з межь народу:

«Не слухайте, каже, убогого поле!»

І росказав Господь усе народу; і до богачевого сина промовив: «Будеш же ти, каже, сидїти під землею, поки світа та сонця!»

Ото-ж то і зробився кріт з багачевого сина!

(Запис. Ст. Руданскій, въ Подольск. губ).

Ср: Чуб. I, 50.

Птиця коня [1]). (Milvus).

Всякая птиця може пити з ставу, одна тілько коня не може. Бо як колись Господь гатив по світі греблі, то всі птахи і звірі і люди ёму помогали, одна тілько коня не хотіла. Отож-то вона і жие тепер доицем та росою.

(Запис. Ст. Руданскій, въ Подольск, губ).

Королекъ. (Motacilla regulus, Zaunkönig).

Сказав раз Бог ід птицям, бо хотів им кріля дати: хто із вас найвище підлетит, того зроблю крілём. Птиці ся взбили так високо, як лишь котора могла. А била там єдна така масінька птичка, же вже менчої на світі нема, тота полегоньки орлові сіла на фіст, а тот і не знав об тім. Як вже орел так взбив ся високо над всі птиці, же го вже не видно било, взлетіла та птичка із фоста єму і ще вище підлетіла. А Господь Бог, як тоє увидів, засміяв ся, та сказав: на фосту короля прилетів королик. (Игнатій зъ Никловичъ. 1861. 96).

Происхожденіе камбалы.

Матер Божа сиділа собі над морем та й їла суху рибу. І тільки що ззїла половину, аж єї і кажуть, що єї сина розиняли. Матер Божа як тримала тую рибу, то так в море і пустила, а та риба ожила, та ото з неї і почалась камбула.

(Запис. Ст. Руданскій, въ Под. губ.).

Ср. Чубинск. I, стр. 67: Одноока рыба и камбала.

Скойки (рѣчныя молюски [2]).

Приходить раз Господь до їдного чоловіка, ніби то милостині просити. Чоловік подав ёму хліба тай каже до нёго:

«Дав би дідуневі страви попоїсти, та Бог єї й має при хаті».

А в нёго на полиці стояла макітра вареників. Ото Господь і питає.

---

[1]) Изъ Ястребиныхъ.

[2]) Рѣчная молюска изъ рода Anadonta и Unio.

«А тож що у вас у макітрі?»

—Єт! нічого! та то, кажє, жінка скойки намочила.

«Нехай будуть і скойки!» промовив Господь, тай пішов із хати.

Коли той до макітри, аж там уже справді мокнули скойки.

Лѣсъ.

Колись, кажуть, не було лісу, а росла тілько їдная трава; та ото вже Господь як прокляв змія, то він як пішов по під землю, то кудою він пішов, тудою всюде і заросла земля лісом.

(Запис. Ст. Руданскій, въ Под. губ).

Огонь.

Зойшли ся раз два огні, та сі взяли розповідати, яки їх кгаздині, єдин повідат:—О, моя кгаздиня гідна, она мі все постелит і укріє мя (бо все огень згортала на купку і до печі загортала). А другій мовит:—О! моя не така, она мі нігде і непостелит і не укріє мя, я ї коли хату спалю. — Єще не роби того брате, она ся чей поправить. І так ся порозходили. Зійшли ся пак зновель у тої негідної кгаздині:—А що, ци поправила ся?—Єй де! я ї той ночі хату спалю. А тота кгаздиня, як тото зачула, зараз огень позгортала на купку і до печі загорнула, і відтак вже все так робила. (Игн. зъ Никловичъ, 68).

Вѣтеръ.

Молотив один господар, як змолотив, розчяв віяти зерно, і ані дай Боже звіяти, він собі стане по тім боці, і вітер також по тім боці дує, він стане по другім боці, і вітер по другім боці дує, так му всё помішяв, же не міг сі ради дати. Відтак розсердив ся, хопив ніж і вер ним, а ніж десь ізчез. Від той хвилі вже тому кгазді вітер не перешкаджяв, але вже му ся нічь не вело. Іде тот господар раз в дорогу, приходит до єдного села, там ся лише в єдній хаті ще світит, а в тій хаті мешкав тот вітер, що за ним тот ножом вер, і тот ніж єму ся в листку запяв, а тот вітер не міг го собі виняти. Приходит тот госпо-

дар до тої хати і просит ся на ніч, а тот му повідат:—Якже я тебе маю на ніч пріяти, коли ти мені ніж в листку вняв. І не хотів го пріяти доти до себе на ніч, доки му не виняв того ножа з за листки. (Игн. зъ Никловичъ, 68—69).

КЪ ОТДѢЛУ II.

О погодѣ. (Як старі люде казали).

1. Коли на Стрітення со стріх капа, то і з уликив буде капать. (Александр. у.).

2. Після хреста гадюки не вилазять.

3. Горобці падають на землю—буде одлига.

4. Дрова—пищать к вітру.

5. Кішка в піч ховається—к холоду.

6. Кішка ляга на подушках—к холоду.

7. Свиня бурьян носе—к холоду. (Харьк. у.).

(Запис. И. Манджура).

Какъ гадаютъ на миланки (31 декабря).

1. *Объ урожаѣ.* Берутъ по горсти всякого зерна и насыпаютъ кучками на току, а на другой день смотрятъ, на какомъ хлѣбѣ болѣе росы или инею, на тотъ и урожай будетъ лучше. Ал. у.

2. *Дівчата на Миланки.*—Ходятъ «до ліски» и считаютъ колья, приговаривая: «молодець, удовець». На какое названіе прійдется послѣдній колъ, такой будетъ и мужъ; при этомъ еще замѣчаютъ, если съ корой, багатий. Ал. у.

3. Кидаютъ черезъ голову и черезъ хату сапогъ, куда упадетъ халявою, туда и замужъ идти. Ал. у.

4. Ходятъ, когда ѣдятъ кутью подъ окнами и слушаютъ, что прежде скажутъ, если «сядь», то не выйдетъ скоро, а если «піди,» то скоро выйдетъ.

5. Ходятъ съ хлѣбомъ слушать, гдѣ собаки гавкаютъ, туда и замужъ идти. Ал. у.

6. Ходятъ на чужой «дривітень,» набираютъ оберемокъ дровъ, приносятъ в свой дворъ и считаютъ: если до пары, выйдешь замужъ. Валк. у.

7. Перевязываютъ послѣ «вечері» вишню и съ кѣмъ во снѣ розвязывать будешь за того пойдешь замужъ. Валк. у.

8. Насыпаютъ въ одинъ сапогъ жита, а въ другой кладутъ кирпичу и неглядя берутъ, какой сапогъ выймется, если съ житомъ-пойдетъ, а съ кирпичемъ не пойдетъ замужъ. Валк. у.

(Запис. Манджура).

КЪ ОТДѢЛУ III.

Заговоръ отъ бишихи, къ № 11.

Було в Євп три дочки. Їдна вміла чорним шовком шити, друга білим; третя не вміла ні шити, ні білити, тільки ходила до слабого замовляти бешихи-бешишниці: від його рук, від його ніг, від його ніхтів, від його пагністів, від тридевьяти сустав, що сам Господь Бог складав. Тут не бути, червоної крови, білого тіла не сушити, жовтої кости не вьялити. Я сёму хрищеному, молитвенному, рабу Божому (им. р.) замовляю, тебе Господа Бога на поміч благаю. (Запис. Ст. Руданскій, въ Подольск. губ.)

Заговоръ отъ укушенія змѣи, къ № 21.

Ісус Христос никасарандара, сарандара, моракдара, марандара, рок сотеус, хазаульти і сетидир, ульти. Апостол Павел рахаз, Петр еситат, аспида угас, василиска дечен, Христос берти амінь, амінь, амінь.

Это надо прочесть три раза надъ непочатой водой, три раза дать ея хлебнуть укушенному, а остальное вылить на него (человѣка или скотину). Дѣлать то надо скоро, чтобъ по укушеніи не успѣло солнце ни зайти, ни взойти, а то укушенный змѣею не можетъ пережить ни восхожденія, ни захожденія солнца.

(Запис. П. А. Драгомановъ въ Гадячскомъ у., полт. губ.).

Варьянтъ, къ № 29.

А.

Як пішов я по над очеретами та болотами, та зійду я на високу могилу; ой, там на високій могилі та стоїть церковця—

бубликом замкнута, медяником засунута; одкусю я того медяника, одкусю і бублика та війду в ту церковцю, аж там стоїть піп, як ячний сніп, а попинята як чортинята. Як укусив дяк попа .. с...., аж нема ніякого смаку, як укусив піп дяка за плече аж лій тече.—Попе, попе, я тебе зїм!—Не їж мене, хлопче, я тобі скажу три празники в год дівчачих: первий празник-Головосіка; таска чорт дівчат кругом засіка, другий празник Кульвас; не лазьте дівчата в погріб по квас (.. ....), третій празник Митута (... .... дома, на полі і тута).

(Тамъ же. Тотъ же).

Б.

Як упав я через пень, через колоду та очутився ж я сімнатцятого году, та не знала мене ні муха-горюха, ні зайчик степанчик. Як узнала мене муха-горюха, як принесла мені хліба пів окраюха. Як узнав мене зайчик-степанчик, та приніс меду стаканчик, та як узнала мене роспроклятая оса, як ухватила мене за волоса та понесла мене під небеса, а в мене штани драні ...., хлопці йдуть та минають, а дівчата йдуть та цілують.

(Алек. у., Парубокъ).

В.

Як була я молодою та зеленою, як у спасівку яглиця, та поїхала вінчаться по під копами саме в страсну пьятницю, а сани як закотяться, колесо і спало, а я молода-бебех!

(Всѣ три №№ запис. г. Манджурою).

КЪ ОТДѢЛУ IV.

Черти и водосвятіе.

1.

Як святять воду на Водосвятя (Крещеніе), то чорт вискоче з води, сяде на березі, тай плаче; плаче він сидя і не йде в воду до тії пори, поки хто почне в річці прать ганчірки. Як тіко яка баба ляпне ганчіркою по лёду, так він і вскоче. Баби тоді й кажуть: «як би нам обійтись, шоб довго не йти на річку прать ганчірок: хай би чортяка гірше змерз».

(Записалъ въ Маріупольск. уѣздѣ Я. Новицкій.)

2.

Як святить воду весною, то чорт вискоче тай плаче сидя на березі, де бува багато народу, й вижида времня, поки хто скупаїться. Хто стрибне в воду, або ввійде тіко по грішне тіло, то чортяка тоді зрадіє, заригочиться й собі плиг в воду.

(Записалъ въ приднѣпровскомъ селѣ Вознесенкѣ, Александровск. уѣзда, Екатер. губ., Я. Новицкій).

КЪ ОТДѢЛУ V.

Не плачь по мертвому: мертвецъ въ гостяхъ у жены.

В однії жінки умер чоловік. Як почала жінка плакать, та не багато плакала—три годи. От раз в жнива поїхала жінка з сином і невісткою косить хліб. Син косе, а мати з невісткою въяжуть снопи. Дивиться жінка, коли шось іде по під нивою і прямо до неї. Вона синові й каже: «бач, сину, ото чи не батько йде, чисто він». Син і отвіча: «і видумують Бог зна що; ви вже виплакали за ними очі, то вам так і здается що, батько». Підходе чоловік ближче і вже біля воза. Глянули, аж і справді батько. Вони й полякались. Приходе він, поздоровкась і каже: «Боже поможи»!—Спасибі!—«Ну, шо-ж, стара, дождалась мене? Поти плакала, поки зтягла з ями, а тепер прийшов до тебе помогать хліб зібрать». Взяв косу і давай косить. Як махне, як махне так весь хліб зразу і викосив, і повъязав, і в копи посклалав. Тоді й приказує жінці: «іди до дому, та вари вечерять, а ми приїдемо». Війшла жінка в село і давай бабам росказувать, шо її чоловік в гості прийшов. Баби не повірили було, а вона й каже: «як буде він їхать з степу з сином, то углядите сами і тоді скажете: чи брихала я вам, чи ні». Увечері дивляться люди, коли й справді їде. Вони до єго в хату. Почали єго питать, як і відкіля взявся. Він і почав росказувать: «йшов я, каже, дванадцять днів землею, та дванадцять білим світом, тай дойшов до старої». А далі почав уговорювать людей, шоб не плакали по мертвяках, а то за те великий гріх; луче, каже, спомняни царством небес-

ним та вічним покоём, то душі буде легче. Багато де чого він там совітував. Вже смеркло; люди поросходились по домах, син з невісткою послались спать на дворі, а стара з старим зостались в хаті, а синові приказала—гляди, каже, поглядуй у вікно, шоб чого не було». Ліг син, заснув первий сон, прокинув і до вікна. Гляд—мати сидить з батьком за столом, а він, взявшись під щоку, все щось росказуе їй, та рукою маха. Ліг син і впъять заснув. Прокинувсь, подививсь в вікно—сидять батько з матерью і балакають. Ліг він і в третій раз проснувсь. Гляд, коли мати лежить на полу, а батько розирвав їй груди і живіт і давай витягувать кишки. Син тоді до людей і давай сусід скликать. Поки люди зібрались, заспівали півні, а мертвяк де й дівся. Заховали тоді матір і де які баби заклялись не плакать по чоловіках.

(Деревня Нескучное (имѣніе барона Корфа), Маріуп. уѣзда, Екатер. губ., записанъ отъ Ефиміи Боченковой Я. П. Новицкій).

Тоже. Мертвый любовникъ.

З однію дівкою ночував парубок. Дуже вони любились і уже хотіли браться. От парубок захворав тай умер. Як почала тоді по ёму дівка тужить: туже тай туже день і ніч. От раз лягла вона в половнику і хлипа. Коли слуха, іде шось. «Чого це ти по міні тужеш?» А вона й пізнала по голосу, шо то був її полюбовник. Зраділа вона тай каже: «як міні не тужити, коли дуже жаль». Він тоді й приказуе: «піди, каже, та позабірай в хаті все свое придане і підемо зо мною». Вона схопилась, вбігла в хату, забрала все, шо було її в скрині, віддала ёму, а він поскладав усе на білу коняку і каже: «іди ж за мною». Повів її на кладбіще. Вліз він у яму, потяг з собою кожух і давай ёго на шматки рвать; порвав кожух, вхопив платки і давай і платки шматать на кусочки, а сам аж зубами скригоче. Не багато вже приданого зоставалось ёму шматать, а вона злякалась та ходе до дому. Порвав, пошматав він все, та за нею. Став уже доганать: от от вхопе, а вона з себе спідницю; порвав він спідницю і упьять за нею; вона з себе сорочку та далі; поки пошматав

він сорочку, а дівка і опинилась в хаті. Він прибіг, та під вікно й кричить: «ну, щастя-ж твоє що втекла: пала б ти як по мертвому плакать». Перестала з тії пори дівка плакать і все минулось.

(С. Ольгинское, Маріуп. уѣзда, Екатер. губ., записалъ со словъ дѣвицы Настасьи Явдокименковой Я. П. Новицкій. 20 февраля 1876 г.).

КЪ ОТДѢЛУ VI.

Вѣдьмы на лысой горѣ, къ № 13.

В одного чоловіка була жінка відьма. Як тіко прийде глупа ніч, він проснеться, а жінки біля його й нема; оглядиться, а хата на защипці, і сіни на застві, а нема її. Він і дума собі: давай вислідю. Раз прикинувся сонним і діждав до півночі. Жінка встала, засвітила каганець, достала з полиці каламарчик з якимсь то знадобьям, взяла черепочок, влила туди з каламаря того знадобья, насипала сажі, розмішала, поклала сірки і кукурвасу [1]), скинула сорочку з себе, поклала на постелю, накрила рядном, а сама помазала собі віхтиком з черепочка під обома руками, тай вилітіла через комін в димарь. Чоловік схватився, намазав і собі під руками тай сам вилітів за нею. Летіть вона, а він за нею, а він за нею. Пролетіли вже всі села і города і стали долітать до Києва, як раз до Лисої гори. Дивиться чоловік, аж там церква, біля церкви кладвище, а на кладвищі відьмів з відмічами що й щоту не складеш і кожний з свичкою, а свічки так і палають. Оглянулась відьма, коли за нею й чоловік її летить; вона до його, тай каже: «чого се ти летиш? ти бач, стіко тут відьмів; як побачуть, то вони тобі і дихать не дадуть, так і розірвуть на шматочки». Потім дала вона йому білого коня, тай каже: «на-ж тобі цего коня, та тікай мерщі до дому». Сів він на того коня і зразу опинився дома. Поставив коня біля сина, а сам пішов у хату і ліг спать. Вранці встає, коли і жінка біля його лежить. Він тоді пішов навідаться до коня. Прийшов, коли

[1]) На вопросъ: что такое кукурвосъ? «Те що в чернило мабудь іде,» былъ отвѣтъ.

на тім місті де въязав коня, привъязани біля сіна мотузкою здорова верба, з которої зодрана кора. Ввйшов у хату і хвалиться жінці, шо за міз коняки стоїть дрючок. «Візьми, каже жінка, той дрючок, та заховай в повітку, а то відьми побачуть, то буде тобі лихо, а вночі встанеш, та викинеш ёго через поріг, то не буде нічого». На другу ніч він ліг спать, а в півночі проснувся і пішов в повітку. Тіко шо вишпурнув дрючок за поріг, а з ёго як зробиться кінь, як залопотить, як залопотить вулицію, та хто ёго зна де й дівся.

(Маріуп. уѣздъ, Екатер. губ., записалъ въ дер. Нескучное отъ Ефиміи Боченковой Я. Новицкій, 17 февраля 1876 г.

Наказанныя вѣдьмы, къ № 14.

Кум з кумом збалакались, тай каже один другому: «шо воно значить? піде жінка з дійницію доїть корову, то й не надоє як слід: нема молока». Кум і отвіча: а ти знаєш шо зробить?—«А що?» —Засядь, каже, відьму.—«Як же її засідать?»—Зроби з одколітнёї осики борону, постав її біля корови, де вона ляга, а сам сядь за бороною, з лівого боку, та як почуїш, шо вона прийде, стане доїть, то замічай тоді: куда її тінь пада: тоді візьми тай ударь навідлі (от себе) по тіні, а сам вхопись руками за неї, тай держи, не пускай. Послухав він кума, зробив з осики борону, сів за нею, збоку, досидів до глупої ночі (полночі) і піймав собаку. Тоді втаскав її в хату і почав бить; бъє, а вона то кішкою, то собакою перевернится. Шо їй робить? Узяв, тай одрубав на лапці два пальці. Тоді відьма стала уже так як і слід жінкою і почала проситься; «пусти, каже, поки й вік не буду доїть твоеї корови». Пустив він, а жінка й пішла до дому. Пішов той чоловік до кума, коли ёго нема дома, а кума сидить сама і руки в неї ганчіркою замотана. (А це була та відьма). Давай вона просить ёго: «не кажи, тай не кажи ні чоловікові й нікому, шо ти вловив мене і пальці одрубав». Кум і послухав її. От раз прийшлось ёму йти у ночі вулицію, а відьма навьязалась на ёго собакою, сіла ёму на плечі і давай він возить її, а до дому ніяк не втрапе. Довозив поки півни заспівали, а вона тоді ёго

й кинула. Став він кумові казать: так і так, відьму возив до світа, посміялась проклята. «Іди ти, каже кум, вночі до перелазу, де тін з тином сходиться, візьми оцю вуздечку, сядь біля перелаза і сиди; як покажиться чия тінь, то ти навидлі кинь вуздечку, тай зловиш її». Він так зробив і вловив коняку. Сів тоді на неї і давай їздить, та бігать на всю прить. От уже до того доганяв її, шо не здужа й пидійти і пустив тіко живу та теплу. Вона пожила три дні і вмерла. Пішов той чоловік упьять до кума радиться і росказав, шо відьма вмерла того, шо він заїздив. (А то була вже друга відьма). Кум ёму й говоре: «достань же ти на сю ніч негодного камня, шо з млина (з коша), та піди до попа і попроси, шоб він увів тебе у вівтарь, поставив на камені, та обвів кругом тебе хрестом тричі; тоді стань на камені на вколяшки, накрийся сковородою і стій цілу ніч у церкві, а то відьми будуть сю ніч шукать тебе, шоб задавить, бо їм треба взять з тебе жовчі, та крові і помазать її, шоб ожила». Пішов він до попа. Піп обвів ёго тричі хрестом і став він у церкві під залізним небом (сковородою) на всю ніч. В тій церкві, як раз по середині стояло і мертве тіло відьми. Відьми вночі давай ходить та шукать чоловіка. Шукали, шукали, були вже по всіх усюдах, уже й ворожили, не найдуть. Тоді пішли вони у море, на дно, там есть такий камінець, шо все зна і давай ёго питать. Він і каже: «чоловік той стоїть на каменній горі, під залізним небом, котрого й у світі нема». Уже вони і у Киеві були, уже вони були, і на Осіянской горі і скрізь, не найшли. Діждались до світа, заспівали півні, отперли чоловіка з церкви, і він пішов собі до дому. Відьму так і заховали.

(Записана въ с. Ольгинскомъ, Маріуп. уѣзда, Екатер. губ., отъ Герасима Хвоста (чув по між хлопцями як був парубком і пас волів в с. Николаевці Маріупольскаго уѣзда); Я. Новицкимъ).

КЪ ОТДѢЛУ VII.

Запорожскій кладъ.

В 1847 годі, як ще були просторі степи, а ціх слобідок, що тепер понаселялись в маріупольскім уїзді зовсім не було, стало

заселяться село Домінтерова [1]). Було скудно на гроші, і всяк ходив на заробітки. От раз демінтеровській чоловік, Ничипір Вільховський ішов із за робітків поз слобідку Мазуренкову [2]), і зайшов в шинок. За столом сидить старий дід, тай обзиваїться до єго: «де це ти, каже, Нечипоре, взявся?» Нечипір глянув, аж дід знакомий (бо де того діда тіко не було скріз ходив поміж людьми). Та, каже, ходив на заробітки.—«А живеш тепер де?»—Та поселивсь, каже, в слобідці Демінтеровій.—«Деж та сама слобідка?» Нечипір і давай ёму росказувать приміту де слобода, то поурочищам, то по могилам. Дід тоді почухав чуб і каже: «эге, в добрім ти місті поселився. Це б то тоді на обіхід треба грошей, шоб завестись хазяйством?»—Та треба, каже, та нігде взять. Дід тоді засміявсь і каже: «знаїш що?»—А що?—«Купи півкварти, то я укажу тобі місто, не далеко от слободи, де гроші візьмеш: буде з тебе на худобу». (А дід той був ще з старіх людей, що колись то звались запорізцями). Нечипір дума собі: треба купить, бо й сам зайшов випить, а друге ше, шо тоді горілка була вольна і дешева. Взяв і купив півкварти. Дід єго й пита: «знаєш, каже, шлях на Стилу [3])?» Знаю.—«А взамітку тобі могилки, на котріх стоять каменні баби?»—Знаю.—«Ну, як минеш ті могилки, то зайдеш в лощину, там будуть скрізь малі могилки, а між ними одна величенька; зійди на неї як раз як сонце буде заходить, стань посередині і дивись на свою тінь; як замітеш свою тінь, то йди як раз до того міста, де вона кончилась, а з міста пройдеш ше ступнів зо два, бо ти не такий заввишки чоловік, як були ті, шо гроші клали; там шукай каменя: укопана баба, а під нею чоловік і глечик золота. Візьмеш, тай поживеш собі з Богом. Яб, каже, узяв і сам ті гроші, так міні гріх, бо як закопували їх, то заклинали і присягались, шоб не брать кожному по різно, а

---

[1]) Село носитъ два названія Александринское и Долинтерама. Населено полтавскими и харьковскими переселенцами.

[2]) Деревня *Лидено*, помѣщика Мазуренко, въ Александровскомъ уѣздѣ, Екатер. губ. Я. Новицкій.

[3]) Греческое село Стыла, въ Маріупольскомъ уѣздѣ населено въ послѣднихъ годахъ XVIII вѣка. Я. Новицкій.

як до чого прийдеться, то всім; звісно, тепер, каже, товариство вимерло, або далеко бурлакує отак, як оце я, як хто оставсь, то показать другому, де гроші, не гріх». От прийшов Нечипір до дому, взяв паличку і пішов перед вечером на урочище, про котре казав дід. Війшов в лощину, глянув, так стоїть між малими могилками більша. Він зійшов поперед неї як раз тоді, як самі сонце було при землі і замітів тінь; тоді пішов по тіні, де замітив стоя на могилі, одміряв ще ступнів зо два, коли як раз закопана баба. Він обкопав її паличкою кругом, шоб знать місто і пішов до дому. В Нечипора була болість-куряча сліпота: в день баче, а в ночі ні. От прийшов до дому, тай хвалиться жінці: «ну, каж, так і так: чоловік указав гроші, а я й місто по приміті найшов; с ким би-ж его піти викопать, бо сам не подужаю баби витягти, тай таки в ночі нічого не бачу». Жінка й каже: «поклич кума, тай підеш у двох». Взяв Нечипір кума, тай пішов. Прийшли. От копають тай копають і уже докопались до кісток. Кум виліз тай сидить, а Нечипір з ями й каже: «ну, куме, коли до маслаків докопались, то візьмемо і гроші». Кум тоді упьять вскочив і давай риться і собі. Вліз і там чи ривсь, чи не ривсь, налапав він з боку глечик, вийняв его, тай геть сам з ями. «Ну, каже, Нечипоре, туть мабуть нема нічого, бо то маслаки, гляди, чи не з здохлої товаряки». Нечипір сами зрадів, та копать заходився глибче, а тут, як на те, кум збіраїться до дому. Нечипір як не просив его підіждать—«не хочу, каже: шось міні страшно, наче чуб дибом стає». Взяв острах і Нечипора, виліз він з ями і каже: «ну, коли так, то довиди-ж мене до дому, бо я нічого не бачу». Взяв кум лопату, а Нечипір ухвативсь за держак і пішли. Вранці, на другий день, пішов Нечипір на те місто, де копали з кумом, аж тіко знак, відкіля взято глек. Почухавсь Нечипір, потяг мерщі до дому, зайшов до кума і давай его просить, шоб дав ёму хоть малу частину грошей! «Шо це ти, які гроші, каже кум: я з тобою нікуди не ходив, приснилось тобі чи що». А сам мов трясця его трясе. Пішов Нечипір до жінки і давай їй росказувать. «Піди, каже жінка, до кума, та ще раз попроси, а не віддасть, то пожалійсь

в сборню. Пішов Нечипір і давай хлапдать кума. Отказався кум: «знать, каже не знаю, і відать не відаю». Нечипір в сборню. Призвали того кума. Стали ёго питать, а він давай божиться, та присягаться. «Ні, кажуть, брешиш, признайся!» Почав він клястись хай, каже, мою чорти душу розшматають, коли я й бачив шо, коли я й брав їх. Діло це було в осени, а весною кум, на прозвіще Мартиненко, купив десь, буцім то набор, воли, купив в заброді риби і почав торгувать. Потім поїхав зімувать в городи (Полтавская губ.), бо сам був городовик (Полтавецъ). Минула зіма і ось він упьять іде в Демінтирову і везе три паровиці всякої там всячини: і свічок, і дёгтю, і мотузок, і там де якого инчого краму. Давай з тії пори торгувать лавкою. Як рожжився, тай рожжився. Но не пішло ж те багатство в руку. Як став умерать, як стала ёго трусить та нівичить нечиста сила, так куди вже він не їздив—і в святі гори, і в Київ, і в разні манастирі—ні як не доїде. Уже кликав він і бабок і разбабок і знахурів-раззнахурів-нічо не помогло, бо він свою душу віддав тім (чортамъ). Отаке то чуєш.

С. Ольгинское, Маріуп. уѣзда, Екатер. губ., запис. отъ Филиппа Молодыки Я. Новицкій.

Кладъ въ могилѣ дворянской.

Буде літ більше пьятидесяти як Середня [1]) тіко почала населяться, а Ольгівки ще зовсім не було, як їздили ми орать на проса до Дворянськіх могилок, шо стоять на Ольгівському степу. Я єще був погоніч. Оремо собі й байдуже, коли дивимось біжить шось тройкою. Прибігло, стало біля могили і пішло три чоловіки на неї. Стояли вони, стояли, дивились, дивились, а далі два чоловіка ссокчили на повозку і поїхали, а третій зоставсь. Приходе він до нас, а ми сами обідали. Ми садовемо ёго з нами, а він отказуїться, шо не голодний. Пообідали і питаємо відкіля він і чого. Каже, я таганрогський міщанин, Іван Кольцов; їхав,

---

[1]) Село Маріупольскаго уѣзда, имѣетъ два названія *Средняя* и *Новотроицкая*. С. Ольшанское, въ которомъ записано преданіе, отстоитъ отъ Новотроицкаго въ трехъ верстахъ. Я. Новицкій.

каже я з греком та запорожцем; дорогою посердились, так вони мене й скинули. Погнали чоловіки волів напувать в балку, а ми втрёх з братами зостались біля воза. Він тоді й просе хліба. «Чого ж, питаемо, не обідав, як просили?»—Не посьмів, каже. Дали ёму ї́сти. Він тоді й говоре: «ну, біля ціх могилок есть гроші; я й приміту знаю; хто поможе копать, то поділимося». Брат мій старший, Егор, согласився, і пішли вони на могилу. Став він серед могили, подививсь кругом, потім одміряв од могили на восход сонця 12 ступенів і каже: «ну, тут гроші». Стали копать, коли докопались до каменя: баба закопала. Копали вони, копали, поморились і нічого не викопали. Тоді той міщанин Іван, чи хто він був такий, і каже: «тепер я ляжу оддишу, бо спать хочиться, а ти як хоч». Егор став іти до воза, той Іван ёго й просе: «як прийдеш, то розбудеш мене: я буду спать тут у бурьяні, а ти гукнеш Іван! та будемо ще копать». Егор не довго був біля воза і пішов до могил. Прийшов—нема Івана. Гукав він, гукав нечуть. А тоді скрізь були бурьяни невелазні, не то що тепер: і жайворінку нігде сховаться. Кликнув тоді Егор брата і давай копать сами. Копали, копали—нема нічого; плюнули вони, вилаяли Івана, тай пішли. На другий день Егор і каже мужикам: «ну, ходімо ж та подивимось хоть на мою вчорашню роботу». Пішли. Приходять, коли дивляться, аж у тій ямі, збоку видать де й глечик взято з грішми. Отакий то був той Іван! Після того де хто з наших братчиків ходив в Таганрог і, кажуть, бачили того Івана. Взяв, каже гроші, та не всі, і переказував через людей, шоб прийшов до ёго Егор: роскасать ёму приміту. Може б і справді викопали гроші, та брат не ходив.

(Записано въ с. Ольгинскомъ, Маріуп. уѣзда, Екатеринославск. губ., отъ Афанасія Афанасьева. Февраль 1876 г.).

КЪ ОТДѢЛУ VIII.

Жалубчукъ. (Сампсонъ).

Бив един розбійник, Жолобчук ся називав, дуже великій бив і дуже дужій бив, він розбивав нічь, хіба жиди і великії пани,

а він мав три ангельски волоси в голові, відтак десь якими штуками го заходят, куля го ся не імат. В єдном містци, як розбив пана, ішов, а за ним громади, люде, лісничи, стрільці, всяке на світі, жеби го імити. Дуже бив великій ліс, і там били стаї (вівчари вівці пасли), і він прійшов на стаї (тамтуди ішов як за ним гнали) як прійшов на тоти стаї, і повідат д вівчарям:—Нати.

Дав їм много грошей і вибрав чтири барани із стада, і привязав до дуба, і наказав тим вівчарям:

— Як будут за мнов іти в погоню, повіджте ним, же я ту бив, і няй они в тоти барани стріляют, як забют, няй тогдий за мнов ідут в тот чяс.

Они прійшли та стріляли так, же вовна гет облетіла, а барани ся лише метали, і так ся відтам вернув весь мір.

А обибрав сі бив у селі Жолобчук хату, що сидів сі у ній, як коли зійшов із ліса. І відтак наяли паньство єдну жону:

Ми тобі дамо гроши, яки схочеш велики, лише ти підійде єго, чімби го з світа мож згладити.

Она повідат:

— Та чім би тебе з світа спас?

— Га, повідат, дурна, як би баволів нарізав, а жил тих намекав і тім мене увязав, і мене би тогди імили.

Они дали ї трунку, ніт вісти якого, жеби го запоєла і звязала.

Другій день, як прійшов до ней, дала му ся трунку напити, взяла і так го повязала, і крикнула на нёго: Ставай, Жолобчук, бо по тя прійшли.

Він як став, всё пірвав гет. Пак як му ся дала трунку напити великого і она зновель ся випитує. А він еї повідат:

— Дурна, дурна, у мене сут три волоси ангельски, якби тоти три волоси витяг, то вже по мні, як застуднило.

І відтак він склонив голову на коліна, і она взяла і вимкла три ангелски волоси і зараз дала знати до міста.

Єго прійшли, і імили, і всадили на рік до темниці, і очи му виняли.

За рік му ангельски волоси зновель виросли, і відтак ся посходили на згубу го судити; і як ся пану посходили, і як ся запер еднов руков в едну стіну і другу і мовит:

— Гинь душе із невірниками!

I як потелепав і всё завалив. (Игн. зъ Никловичъ, 1—3).

Забота Бога о дѣтяхъ. (Смерть).

Перше то знали люде, коли умруть. Але ото як побачив Господь, що люде перестали за дітей дбати, а найгірше ті, що не довго мають жити, то й закрив від людей їх смерть. «Нехай, каже, ніхто не знае, коли він умре, та нехай дбае і за дітей і за себе». (Запис. Ст. Руданскій, въ Под. губ.).

Награда нищелюбія.

Бив един царь дуже набожний. Єдного разу снит ся ему, жеби всіх убогих спросив до себе на гостину. I велит своїм міністрам, жеби всіх бідних спросили. Тоти так і зробили, спросили, де якій бідний бив, і бив там един старець, вже му вісімдесять літ било, і того запросили. Тот царь всім тим бідним послугівав і дуже ся ними тішив. По обіді тот старець повідат до того цара: —Бив я в тебе на обіді, а тепер я тебе прошу, але аж тогди прійдеш, як по тя прійду або пришлю, а бись бив все готовий до мого обіду. Так тот царь жде, жде, так довго; іде до костела, укляк собі, молит ся до Господа Бога, так дивит ся, а тот старець стоїт по правим боці, і так ся якось любо до нёго усміхае, по службі Божой приходит ід нёму, до его паляцу, повідат: Монархо! тепер я прійшов і прошу тя на свій обід. Тот цар повідат:—Добре, я прійду, але аж за три дні. Тот старець престав на тое, і повідат, ж е вже тутки не прійде, тілько на нёго буде ждати коло тій і тій керниці.

Відтак вже тоти три дни вийшли, повідат тот царь до своїх міністрів: Жебисте тутки всё добре зробили, бо мене не буде дома, але я прійду. Убрав ся в чорне одіня, іде, іде, іде, так сі іде поволі, никус му ся дорога не навірят, дивит, ци тот ста-

рець де не стоїт, нігде го нема, вже незнає ци обертати ся, ци ще іти, вже кількапайцять миль уйшов, але собі мислит, мушу того доконата, жебим знав, де тот старець мешкає.

Відтак дивит ся він, стоїть малейкій хлопчина при керниці, повідат:—Наяснійшій Монархо! напій ся тої води. Так тот взяв, напив ся, іде. Хлопець му нічь не повів. Так він іде, іде, іде, іде, іде, іде, став і думат, не знає ци обертати ся, ци ще іти, нігде того старца не видит, так іде, приходит, є невеличка ріка, стоїть панна, повідат:—Наяснійшій Монархо! обмій ся в той ріці. Він ся обмив, заберає ся, іде, іде, іде, іде, іде, іде, іде, позират ся всягде, нігде нема старця, не знає, ци обертатися, ци ще іти, а єму ся все видит, же він ще недалеко від свого двору, а він вже кількадесять миль уйшов. Як вже ся тота дорога скінчила, що нею право ішов, війшов на зелену луку, такій запах, думат, як ту любо, так му ся тота дорога сподобала, чоловік сидит усе у дворі, а ту преці так красно, урвав цвітку таку красну, так любо пахне, же ся не може через дорогу нею налюбовати, повідат:—О! якій тота цвітка красний запах має, аж ємь здоровіщій став. Так він собі іде, іде, є скала, прихохид ід той скалі, ковтат три тази і повідат:—Отвори мі ся, скало! тота скала отворила ся, він входит, а тот старець клячит на молитві так твердо, що і оком не глипнув на нёго, і по тій молитві промовив до нёго:—Витай найяснійшій монархо! я тебе так ожидаю, просит го сідати на такой лавчині із зеленой трави, сідай, повідат, і диви ся, десь прійшов.—Но старче! повіджте мі, де я є? А тот го ся взяв розпитовати за тоту луку, цись уважяв царю, кудась ішов, там била лука, ти цвіти пахав єсь, уважяй десь є; а тот єго ся питат, де він є; а коло тої ріки, десь ся обмив, там єсь свої гріхи обмив, робив єсь ним обрахунок, а тепер уважяй десь прійшов. Повіджтежь мі, старче, де я прійшов? Тись тепер на світі, де всі сут. Відтак скликав старець всіх убогих, посадив того царя в середину і сам сі коло нёго сів, дає всіляки страви, видиш монархо, ти певно б твоїх добрах того не їдаєш, а тот нічь не чув, що їв. По обіді став тот царь із за стола, подяковав тому старцёви, а тот по-

відат:—Тепер, наяснійшій монархо, зістанеш в мене, вже не підеш домів, і так му всё повів, же є на тамтом світі, же до своїх вже не буде ся обертати. І він там зістав ся на віки віков.

(Игн. зъ Никловичъ, 44—46)

Іисусъ Христосъ, св. Петро и жидъ [1]).

За давныхъ часѣвъ, коли ищи Іисусъ Христосъ изъ святымъ Петромъ ходивъ по земли, живъ въ еднимъ селѣ жидъ, у котрого небыло лемъ една корова, котру винъ продавъ, жебы заплатити на школу (синагогу), котра будовалася. Якъ жидъ продавъ корову-то продавъ и вшытко (все) свое шестья (счастье), ставъ худобнѣти и пришовъ па-жичь (съ убожалъ), а так пустився на вамдры (пустился ниществовать). На дорозѣ зустрѣтивъ двохъ такихъ якбы ковдушы [2]), а то бывъ самъ Іисусъ

[1]) Разсказъ этотъ доставленъ намъ вслѣдъ за обращеніемъ, къ угрорускимъ патріотамъ, которое мы сдѣлали въ газетѣ «Карпатъ,» выходящей въ Ужгородѣ (Унгварѣ), въ статьѣ «Изученіе народной словесности въ Великой и Малой Руси». Многоуважаемый патріотъ угрорусскій, доставившій намъ этотъ расказъ, обѣщаетъ намъ доставить больше матерьялу для продолженія изданія, за то мы заранѣе благодаримъ его отъ имени какъ любителей русской этнографіи, такъ и сторонниковъ общенія русскихъ племенъ, къ какимъ бы государствамъ они не принадлежали. Въ настоящемъ случаѣ мы сохраняемъ правописаніе (какъ и объясненія) г. доставителя съ замѣткою для лицъ не знакомыхъ съ австрорусскими правописаніями, что *ѣ* нужно выговаривать, какъ обыкновенно въ Малоросіи, за *і*. Что же касается до буквъ *ы*, *и*, *і*, *е*, какъ они поставлены въ приводимомъ выше разсказѣ, то мы не рѣшаемся опредѣлять съ точностью ихъ фонетическое значеніе во всѣхъ случаяхъ, по малому нашему знакомству съ угрорусскими народными нарѣчіями, хотя г. А. Кр—ій и далъ намъ право переписать его разсказъ фонетически. Угрорускія народныя нарѣчія имѣютъ весьма сложный и потому уже весьма интересный вокализмъ; напр. *ы* (твердое, какъ великорусское), *и* (среднее, какъ украинское), *і* (острое, соотв. великор. *и*, *і*, и укр. і), кромѣ того, конечно, іотированное і (йі), и наконецъ среднее между укр. *и* и франц. *u* на подобіе мадьярскаго *ü*; также есть нѣсколько оттѣнковъ и звуковъ *е* и *є* (йе). Всѣ эти звуки и оттѣнки не передаются церковно малорусскими правописаніями, принятыми въ австрорусскихъ школахъ, ни украинскимъ правописаніемъ и требуютъ особаго приспособленія фонетическаго правописанія съ точнымъ различеніемъ звуковъ и съ послѣдовательнымъ употребленіемъ разъ принятыхъ, условленныхъ знаковъ, что могутъ сдѣлать теперь только мѣстные люди и филологи спеціалисты.

М. Др—въ.

[2]) Koldus, мадьярское слово, означаетъ нищаго, странника. А. К.

Христосъ исъ св. Петромъ, и каже жыдъ идъ нимъ: «А ци непріяли вы бы, добры люде, и мене ку собѣ, то бысме ходили въедно?»

— А чому бы нѣтъ, каже Христосъ, приставай.

И жидъ пустивъ ся зъ ними на ковды; но Христосъ нековдовавъ, а слово Боже проповѣдавъ, и дали имъ всяды ѣсти.

Разъ приходятъ до едного великого вароша [1]), а тамъ царь живъ, у котрого дѣвка была дуже хвора. Звѣдуются наши жобраки што тутъ нового?

Бѣда, говорятъ, смутокъ, у царя, видите, дѣвка дуже хора, а нее ей хто вылѣчити. Мы, кажутъ они, вылѣчиме, бо мы дохторы изъ далекихъ краѣвъ. Ознаймили у царя ожъ тутъ пришли таки а сяки докторы, котри берутся вылѣчити царску дѣвку. Припустили ихъ ку царю и хворой, а съ нима бывъ а и жидъ чиш-то-макъ (какбы) помогати имъ у дохторской роботѣ.

Іисусъ Христосъ приступивъ идъ (къ) дѣлу; насамый передъ давъ принести едну дейжу [2]) свѣтой воды, замкнувъ двери на ключъ, осталися троми а и хора. Іисусъ Христосъ взявъ ножикъ, роспоровъ черево, вынявъ кишки, выполокавъ у водѣ, вымывъ красненько и положивъ назадъ на свое мѣсто, (а жидъ ся призерае), потому зашивъ кожу, дунувъ на тварь хорой, а она стала на ноги, така здорова, така чамяна (красивая), што нѣвроку и казати.—А радость, радость яка была! жыдъ высоко поднявъ голову якбы то вумъ (онъ) вшытко зробивъ. Подвезли еденъ повный вузъ (возъ) грошей, каже царь: «Ну добрі люде, берiть собi вшытко, тото ваше». А у жыда ажъ очи блищать.

— Нѣтъ, каже Іисусъ Христосъ, нетреба намъ грошей, а дайте тому жыдови дарабъ [3]) хлѣба у тайстру (сумку).

— Та берiмъ же гроши, хлѣба нетреба; якъ гроши будутъ то и хлѣба можъ собѣ купити.

— Нѣтъ, грошей не береме, каже Христосъ.

---

[1]) Város—городъ А. К.

[2]) Dézsa=ушатъ, водоносъ. А. К.

[3]) Darab=ломоть, кусокъ. А. К.

— Ой-йой люде, ци видѣлисте таке чудо? гроші дають, а онъ нехоче брати, нехочу я съ такими людьми ходити.—И отишовъ собѣ.

Приходитъ жыдъ ку едному варошу, у котрумъ также бывъ царь, а шого хвора дѣвка. Сумеся жидъ напередъ, лѣзе къ царю, славится отъ вунъ (онъ) сякій-такій гирешный (hir, hires=славный) докторъ, годенъ, каже, выгоѣти дѣвку за добру платню.

— Ну, гой, каже царь; але кедь не выгоѣшь—буде бѣда.

Жыдъ подсукавъ рукавы и взявся до дѣла. А ну, каже, принесѣть скоро дейжу студеной воды. Принесли, заперся жыдъ у хижу, вынявъ ножикъ, роспоровъ дѣвцѣ черево, кишки положивъ у воду, выполокавъ чамяно, вложивъ назадъ, зашивъ бемдюгь, Колышедюгае дѣвку: ставай а ставай!... дѣвка мертва,—жидъ ставъ ревати, торгати ся за волося, Ай-вай, бѣда! Выломали двери, жида передъ судъ, осудили на шибень (висѣлица), отъ царску дѣвку зарѣзавъ. Ужъ го и стали везти на смерть.

Ісусъ Христосъ гдесь далеко тогды бывъ изъ св. Петромъ.— «Бѣда, каже, Петре, нашого жыда везутъ вѣшати; хотѣвъ дохтовати тай зарѣзавъ царьску дѣвку; шкода бы жидища, идѣмъ го спасати»

На тотъ духъ тамъ ставъ Христосъ изъ Петромъ, недалеко отъ шибеницѣ. Чекайте (погодите), каже, не вѣшайте, бо дѣвка здорова. Послали заразъ у царьску покату двохъ памдурувъ на коняхъ, ожъ бы перевѣдалися ци правда.

— Правда, кажутъ, дѣвка здорова-жива.—(Іисусъ Христосъ, видите, якъ Богъ, самъ исцѣливъ ей, и тымъ спасъ жида отъ смерти).

Царь обрадовався, давъ привезти еденъ вузъ (возъ) грошей, каже, берѣть собѣ добри люде за ваше добре дѣло.

— Нѣтъ, каже, Іисусъ Христосъ, не треба грошей, а дайте тому жыдови дарабъ хлѣба у тайстру.

— Ай-вай, люде, ци видѣли сте таке чудо, даютъ гроши уже на другій завудъ, а нехоче брати. Тадьже гроши-то мои, я собѣ ихъ задохторовавъ...

— Ой тадь ты выдохторовавъ, такъ, што мало тя незавадили.

И пушли (пошли) далей, жыдъ поплянтался (поплелся) за ними. Было страшно горячо (знойно), жыдъ йойчитъ: О-йо-йой, сѣдайме дагде до холодку бо узъ немозу далей идти.—Нѣтъ жиде, каже Христосъ, идѣмъ.—Идутъ, идутъ, видятъ на дратцѣ (стежкѣ) лежитъ аршовъ (ásó=заступъ, рыль).

— Жиде, каже Христосъ, здоймій аршовъ, придастся.

— А, насто минѣ арсова, я копато нелюблю и незнаю, бери кедь (если) хочешь самъ.

Іисусъ Христосъ взялъ аршовъ и понѣсъ на плечахъ. Сѣли до холодку подъ дерево. Іисусъ Христосъ вставъ и зачавъ съ аршовомъ рыти землю такъ играючися,—отразу выкотився котелъ (желизный сосудъ, перекотился и высыпалися изъ нього чисты и білі якъ снѣгъ гусаши [1]). Жыдъ скочивъ было и ставъ хапати (хватать); но І. Х. закопавъ гроши назадъ въ землю, приговоривъ жыдицу:

— Нехотѣвъ ты, жиде, подняти аршовъ со земли, такъ небудешь и гроши личити (числить).

— А я нехоцу съ такими людьми, сто гросѣ не люблятъ, дальсе зити, ходити.—И охабивъ (оставилъ) ихъ, зато незсталось на немъ божого благословенія.

(Записана въ селѣ Розвиговѣ, Берегскаго комитета на Угорской Руси, по разсказу селянина Андрія Марусамита, Ан. Кр—мъ.)

Запроданный чорту и адское ложе къ № 29, 2.

Бив єдин чоловік, їхав в дорогу і позастрігали му коні в багно велике. І так приходит д нему проклятий, повідат:

— Запиши мі тото, у нім незнаєш нічь, то я тя вибавлю а як ні, то згинеш ту із всім товаром.

Тот взяв пригадовав собі де що мав, та записав; а оно жона зашла в тяж, а він не знав, і відтак як записав і приїздив домів, і повідат жоні:

---

[1]) Guszas, zuanziqer=двадцатникъ, монета стоимости нынѣшнихъ $33^1/_3$ крейцарей австр. А. К.

— Кгаздинойко! бив ем в такім, же бив бим згиб, а приходит такій ге паничь, та мовит: жебим тото записав за щом несвідомий; та я записав. А она мовит:

— Кгаздойко! то ти свою детину записав.

Він взяв, тот запис у скриню замок, та ся зажурив. Прійшло, она злегла, уродила хлопця; як уродила так хлоп росте, так хлоп росте—дала го до чків, учитъся, уже ся вивчив і прійшов домів на вакацію, та сі ходит так з вітцем, і его сі отец все сумує. Він повідат:

— Татуню! чому ви таки все сумні дуже?

— Повідат дітино моя дітино! я сумний, бо ся тобов недовго видиш буду тішити.

Тот ся питат:

Чому?

А тот му нехоче повісти; потом пішов домів з поля, а отець му забив ключик, тот прійшов ідомок і знайшов тот запис, шо у матерній утробі запроданий.

І найшов тот запис, взяв ся, зібрався та іде.

Приходит так ід лісові, є в лісі двір, входит до того двора: там нема, хіба една баба їсти варит, таке як на комашню. Він там приходит, она повідат:

— Паничу, паничу! чож ти ту прійшов, мій кгазда як прійде то тя зараз забье.

Він повідат:

— Та няй бье, едно вже мені.

Входит і тот вже розбійник, повідат:

— А ци ти ту?

— А я ту.

— Ого повідат хвала богу, то я тя забю.

— О повідат, вже мені едно, бій!

— А шо ти за един?

— Я такій самій як ти.

— А ци ти у матери в утробі запроданий?

— Я.

— Ну то ти такій як я є, та ідиж на вислугу, іди, я тебе небуду бити, а жебись мі повів, яке мені там ложе постелено.

Тот взявся і пішов ід него. Надходит тамка до проклятих, повідают до найстаршого послужники его.

— Тот прійшов, що у матерном утробі запроданий бив.

Він си повелів оберва підняти на желизни вили, жеби ся подивив, повідат:

— Ще тобі не чяс на вислугу іти, як тобі чяс вийде, то ми тя найдеми сами. Іди там, іди! до тої цариці, ми тя там найдем.

Він ся взяв і пішов.

Била царица проклята, там бив двір великій у тої цариці, а довкола двора било желизне кіля, а на каждим колі голова хлопска.

І веліла му стадо гнати. Там една била така дівчина, шо там занесена била, прокляти ю занесли. Повідат:

— Жебись нічь нехотів, хіба ту є така трость, жебись тоту трость хотів, бо з тов тростёв що схочеш, то зробиш з проклятими.

Відтак він як заяв стадо, перепас і пригнав. Она му дає обідати, а він нехоче, повідат:

— Заплать мі, дай мі трость тоту, бо я заслужив. Дістав тоту трость і мовит:

— Присягаю перед Богом, що я тобі нічь не буду чинити. Обернув ся до тих проклятих зновель.

— Я прійшов на вислугу, давайти мі яку роботу, а ні, то мі верніт тот запис.

Тот повідат зновель:

— Ше тобі нечяс тутки.

— Я мав чяс, то я прійшов.

Они не хотіли му неяку службу дати. Він як хопив тоту трость, як взяв бити, як взяв по пеклі гонити, як взяв анцихриста бити а тот анцихрист свиснув, жеби ся всі збігли д нёму, котрий взяв запис, жебу му вернув, аж един кривий з заду лізе. і тот повідат:

— Же я взяв, же я записав у матернім утробі.

Нехотів давати, як го взяли всі бити, та з за листки з за скіри виняв і дав му до рук. Він взяв там ще тих проклятих печи, жеби повіли, яке розбійникови ложе ту встелено. І так ради ні ради вказали: є котел, коло кітла два прокляти кілём желізним огень мішают, аби дуже жгло під ним кітлом, і в тім кітлі є таке бороняне гвіздя, крізь тоти гвозді огні і окропи сарчят. І они му повідают, же то розбійникови постелено. Питат ся яке друге ложе. Они му вказали другій котел а в тім котлі ножі встелені на остро, крізь ножі смола кихкотіт. Тото его друге ложе. Тепер повідат:

— Ну! вкажіт мі еще трете ложе, бо я звідти не піду а я вас всіх помучу, як мі не вкажеті.

Они му вказалі котел а в тім котлі кров кіпіт. То его трете ложе.

Взявся відтам і пішов, приходит там назад до того розбійника. Розбійник го ся питат:

— А надійшов есь?

— Надійшов.

— Тись вже ся вислужив?

— Вислужив.

— А видів есь мое ложе?

— Видів.

— Но повідай яке.

Повідат:

— В еднім є котел а в нім гвіздя, та зуби бороняні а крузь тото огні горят, а они як огні сарчят, друге ложе є котел ножами встелений, крузь ножі поломінь бье, то вже друга постіль, трета постіль котев а в кітлі кров заедно кипит.

— Ну, повідат, добресь ся питав, я сам знаю, же таку постіль маю, але я однако тебе тепер забю, бо я забив сто голов без едної а ти будеш послідний; а ні, то мі дай покуту.

Тот панич молодейкій незнае нічь яку покуту давати, та пішов в ліс.

— Ти сі ту буде, а я буду розгадовати.

Із ліса виходит а пастухи ізтяли на горі на едні яблінку, і огень кладут, і він пішов, і взяв едну головню, і пішов найшов в лісі керницю, і відмірив на триста кроків так в гору, і тоту голобню там запяв, і закликав в той час розбійника ід собі:

-- Ходи ти зі мнов, я тобі буду давати покуту.

І тот пішов із ним. Тот прійшов ід той керниці, повідат:

-- На, бере воду із той керниці в рот, і носи на колінках воду на тоту головню, і лій воду, поки з ній не розівье ся яблінка; як така розівье ся яблінка, же вродит ябка, тогди тобі буде тот гріх відпущений.

І тот тим часом, як тот мовив, зараз укляк, у рот води взяв, і несе. А тот паничь взяв, пішов і лишив го.

Пішов еще до чків, еще як взяв ся учити, як взяв ся учити еще ся вивчив на ксёндза, і бив ксёндзом так довго, же такій сивій бив, як голубец, і так упало му їхати через тот ліс. Так запахли ябка дуже на весь ліс. Повідат до свого фірмана:

— Глядай, де ту так ябка пахнут, коньче ту десь е якась яблінка.

Фірман пішов, глядат, глядат, найшов таку яблінь, же на ній таки ябка, як горнята, а всі червони, а немож увалити. І закликав ксёндза ід той яблінці, а ксёндз там приходит, а тот там такий ше ге павучейка лазит, так вже ся скваціяв, так так ся зстарів, і повідат до ксёндза. Боже, боже! відколи я тебе жду вже. І так взяв закликав го ксёндз ід собі, зараз го розчяв сповідати, і висповідав го і вилів ябка тоти трясти; і він ся притулив до той яблінки, всі ябка спали, хіба два ябка ще зістали, а то били отец і мати. І так як упав на колінка із тим ксёндзом, як взяли Бога просити, як взяли Бога просити, аж і тоти два ябка упали, і так ся учистив. (Игн. зъ Никловичъ, 3—7).

КЪ ОТДѢЛУ IX.

Доля богатаго и бѣднаго, къ № 19.

Два братя били, един бідний а другій богатий. Тот богачь справляв комашню, а бідний прійшов до нёго, та мовит:—Дай

мі кусень хліба.—Іди, іди, не дам ті, іди кільля стережи, би иміня не розъїло. Той бідний мовит:—Не даєш, та не давай. Пішов сів собі під кільля, лише два колики мав, сидит собі під тими двома коликами, дивит ся, а миш все біжит, та тігат колося з его кільля, а в богацке несе:—Почкай, я тебе іму, почкай, я тебе іму! Зладив собі такій пруток свитойкій (що ся угинат).—Я тебе мушу зъимити. Закрадат ся, закрадат, миш ся запхала у сніп, він ї імив за хвіст, так бье, Господе! бье, бье, она ся так просит:—Пусти мя, пусти.—Непущу, я тя забю.—Пусти мя, пусти.—Ніт, я тя забю, я тілько лише маю, а ти ще і то тігаш в богацьке.—Ба бо мені так наказано, я твого брата щастье.—Та повідж де моє?—Я не знаю.—Кой незнаеш, то я тя забю. Мовит:—Та вже так не січи мя, вже ті повім, мовит, ту твого щастя нігде нема в том селі, жебись ся порадив, та жебись гет відти пішов.—Та я ся пораджу, а лише гет повіджь де.—Твоє мовит щастье аж на десятом селі є там корчма згоріла, там, мовит, іди, проси ся у пана, проси ся на роботу, та може ті і хату виставит, та проси тоту корчму, він ті дасть. Тот взяв втотчяс та пустив ту миш, та пішов домів. Приходит домів, забират ся гет:—Бери діти, та ходи гет.—Та щожь, кгаздо, та де підемо?—Не питай ся де, я тя поведу, ми ту немаємо що робити, ходім, мовит гет, збирай діти. Она взяла діти, позагортала, она взяла єдну дітину на плеченя, а друге він, а єдно за ними іде. Ідут, ідут, далі мовит:—На дітину, я дома лишив гроши, добро буде дітям на хлібец. Приходит, а там за пёцом публіка так плаче, він приходит:—А чо ти плачеш?—А щожь я буду без вас робити.—Є! я і тебе возму. Она утихла; взяв найшов буклаг старий, такій великій, закручено, викрутив:—На лізь ту. Закрутив, взяв на плечі:—Но ходім. Тепер іде, іде, приходит д жоні.—А то на що?—О горівки сі купим на дорозі. —Є! дурний! волів бись дітину нести, вержь то гет.—Є! я і дітину буду нести, і тото. Взяв, дітину на руках а то на плечох несе, несе, дивит все де би то сховати, дивит ся, там таке чичко, трясеся багнище, намацяв де глибоко, намацяв, вибрав млачки, запхав і іде, іде, іде, іде, з дітьми, прійшов до села.—

Ци далеко ще?—Далеко. Купив дітям молока, та іде. Іде, іде, іде, іде, іде, дивит ся, якійсь двір є, певно село. Іде якійсь чоловік, питат ся:—Певно тото село?—А то є тото. А тот: Та ми до нёго ідемо. Іде, іде, зяйшов до пана, а пан го ся питат:—Відки ти із якого ти села?—Я з того і з того, я з далека.—А де ідеш? та у мене наймися.—Я бим просив, чій бисте мі дали хату поставити на нём згарищу, що він корчма згоріла.—Та добре, то корчмище єднако згоріло. Взяв виставив сі хатину, протяв єдно вікно, сидит, люде вже на яри копают на розсаду. Він повідат:—Иди ти, накопли він, та посієм хоть розсаду. Она копле, копле, далі він вийшов, копле, повідат:—Щось не лізе рискаль, ану продобаймо ямку, виймім той камінь. Она мовит: —Тадже ту нема каміня. Він взяв прогартати; щось дзвинит, прогартат: Чей найду якій край тому; все прогартат, вже тільке пригорнув:—Чей край тому найду. Далі пригорнув, там по локта, заважив, дивит ся, мовит:—Яке ся він щось красне ясніє, ану лізь. Якесь глибоко, та видиш, о склеп є, ту усё є, всій гаразд дивижно кілько ту грошей. Цит, кгаздинько, жеби пан не вчув.—Ту всёго є, горівка, хліб, мацьки з сиром, ябка, але тото потрупішіло, здрантіло.—Вийми троха грошій, жеби кто неввидів.—Буде! лиш за чяс. Купив сі коня, кепско ми, мені в той хаті тісно, я куплю сі хату.—Та чому, купи. Купив сі хату таку тенгу, з трёма вікни, купив сі стайню, таку тенгу, на два ряди, купив пару волів, купив сі три корові Диви, кгаздиненьку, вжем сі купив, мені ще треба пару биків, жебим орав чтирма. Далі пан приходит:—А де ти тілько взяв?—Є! мовит мені пан Біг дав, там найшов сі. Взяв пішов пан.—Вже мовит, вже і пан чудує ся, з відки я тільке взяв. Надъїздит хлопець єго брата.—Ци не продалиби ви збіжя.—Та чому. Заїхав до той обори, тот взяв коні повипрігав: Ходи до хати та що зъїдж. Війшов до хати, позасідали.—Ци не мав ти якого стрика?—Та бив якійсь, такій ледака, та де комашня била, та там ішов такій лежян бив, та забрав діти, та десь пішов.—Та то я сам, та чей твій отец туда пріїде. Понабирав му мішки, красненько наклав му на віз, дав му хліба на дорогу:—А жеби ті отец прі-

їхав. Тот хлопець їде, так би рад живо до дому, жеби за стрика повів, приїжджят:—Ой та що він мае, коні мае, збіжя мае, та тілько ви не маете, та велів вам приїздити. Взяв тот коні кормити, сів на віз, їде, їде, приїхав до свого брата, та питат ся:—Як ти тото зробив, що ти тілько маеш?—Я так і так, правда, же ти комашню робив—Правда.—Я у тебе просив хліба, а ти мовив: іди собі, іди там під кілья стеречи, та пійдеш вечеряти, я собі сів а миш тігат мое колося у твое, я ю імив і бю, а она ся просит, я твого брата щастье, а мое де, а твое далеко аж на десятом селі. Прійшов ем домів та мовлю жоні зберайся, та я найшов боклажище, викрутив закрутив публичище, та іду, на дорозі дивлю, а то ся трясе, та я у тото запхав, та як поїдеш та будеш ся дивити, та випустиш до мене назад. Тот їде, дивит ся, може тутка тота млака, зліз ковтат в землю, шось ковтат, витяг, викрутив, лізь, лізь, мій брат такій богач будеш мати в чім бити.—Є! мовит дурний, я там не піду, я не знаю де, я перед тебе біжу.—Він аж руки вломив. Тот приїздит домів а тота вже за пьецом сидит. Другій день то корова сгибла, то украли бики злодиї, знов ся провело вовци зъїли коня, так ся помало гладит, так ся заправило і згоріло і вмер той богач.

(Игн. зъ Никловичъ, 69—72).

Злыдни, къ № 16—17.

В кінці однії слободи, як раз од степу, жило два брати: багатий і убогий. От убогий прийшов до багатого і заліз за стіл. Богатий його й прогоне: «іди, каже, геть з застолу: луче піди на тік, та позганяй граків». Пішов бідний брат і давай згонять. Граки позлітали, а одна шуліка, шо злетить, то впьять і сяде. Втомився вже він ганяючись і давай її лаять. А та шуліка й каже: «не жить тобі, чоловіче, в цій слободі, бо тут не буде тобі ні щастя, ні долі, а іди в другу». Пішов він до дому, позабірав дітей, жінку і де яку одежу з ганчирками і потяг в другу слободу, почепивше через плечі боклаг. Ідуть вони тай ідуть шляхом, а злидні (мов бульбашки такі, чи що) учепірились за чоловіка і кажуть: «куди ти нас несеш: ми від тебе не

відстанемо, бо ти наш». От дітворі заманилось пить, і чоловік звернув до річки. Набрав води, а тоді взяв, позапихав злидні в боклаг, заткнув затичками, тай закопав з водою на березі. Пішли вони дальше. Ідуть, тай ідуть, коли стоїть слобідка а кінець неї пустка—люди вимерли з голоду. Вони й пішли туди жить. Сидять раз вони в хаті і слухають—гука шось на горіщі: «ізсади! ізсади!» Чоловік вийшов у сіни, взяв бичовочку і поліз на горіще. Глядь, аж сидить козиня з ріжками (а то був чортяка, не при хаті згадуюче [1]). Він узяв, налигав козиня і хотів ёго легенько ізсадить до долу. Тіко шо доніс до драбини, а гроші так і посипались у сіни. Зліз чоловік і давай їх збирать, тай набрав дві скрині. Тоді той чоловік і переказує братові через людей, шоб ішов до ёго жить. Брат почув, та й дума: мабуть їсти нічого, шо кличе. Велів він напекти паляниць і пішов. Дорогою прочув, шо брат ёго розбагатів тай пожалів нести паляниць: взяв їх і закопав у глинищі. Приходе, а брат ёму і показує одну скриню грошей, а далі й другу. Так завість і взяла багача. Брат ёму й каже: «у мене ще есть закопані гроші в боклазі, біля річки: коли хоч, візьми». Той не схотів і гостювать та до річки, та за боклаг. Тіко шо видіткнув ёго, а злидні вискочили, та так і вчипились за ёго: «ти наш,» кажуть. Приходе він до дому, аж всё, яке було богатство, погоріло, а де стояла хата, зостались вугілля. Став він тоді жіть в тій землянці, де жів ёго бедний брат вмісті з злиднями.

(Ольгинское, Маріуп. уѣзда, Екатеринос. губ. записалъ отъ дѣвицы Настасьи Явдокименковой: Я. П. Новицкій).

Ср. переведенный варьянтъ Максимовича, Три сказки и одна побасенка, К. 1845, 35—44, Афанасьева, Р. Н. Сказки, IV, 420 и слѣд. Еще о долѣ малор. расказъ у Афанасьева, IV, 425, перепечат. изъ Основы.

КЪ ОТДѢЛУ X.

Польша и запорожье. (Гетманщина).

Де тепер Киевська губернія, кажуть, була гетьманщина, а тут, де живемо ми тепер (Маріупольск. уѣздъ), жили по могилах

[1]) Разсказчица въ это время крестится.

ватаги з розбойниками, котрі були з запорожців. Степи оці, шо тепер на їх села, були дики, а біля моря ходила нагайва та татарва. Оце було ватажки понаряжаються купцями, тай ідуть в Києвську губернію, та в Польщу. Приїдуть до пана ляха, мов куповать там то скот, то вовну, а пан і прийма їх за гостей, а на нічь одводе їм убраті горниці. Дождуть, було, ночі, підъїдуть з ліску до горниці казаки і почнуть вони ворожить біля панів, та паньского скарбу. Було заберуть або побьють на місті і пана, і пані, все багатство візьмуть, а христян на волю випустять, бо тоді поляки дуже мучили український народ. Кажуть старі люди, шо й орали людьми і пропивали як собак і що тіко не робили. Сказано, щитали за собак. Як стали вже в свою віру обвиртать, то, звісно, свій за свого стоїть і ідуть казаки виручать своїх братів з неволі, та й нуздають їх в запоріжжя. Були, кажуть, такі муки, шо народ голий та голодний скитався по степах, лісах та бурянах як звір, поки доберется сердешний до запоріжжя, або в гетманщину.

(С. Ольгинское, Маріуп. уѣзда, Екатер. губ. записалъ со словъ Филиппа Молодики Я. П. Новицкій, марта, 1876).

Запорожцы: Сагайдакъ, Скотивецъ, ДвоEnd

Год двадцять буде тому, як ми ходили в Крим. Ідемо відтіля вже до дому, і не доїхавши верст двадцять до свого села, ми стали біля слободи Киньської (нынѣ мѣстечко Григорьевка, имѣніе графа А. Г. Канкрина, на рѣкѣ Конкѣ или Конскія воды, какъ ее назвали въ прошломъ столѣтіи) попасувать волів; назбирали сухеньких кізячків і заходились варить куліш з рибою, бо кажись було чи в середу, чи в пьятницю; наварили кулішу, посідали під возами і їмо. Приходе до нас старий, старий дід, та білий, білий, як місяць, а червоний, та повний як ягода. —«Здорове!» каже.—Здорове! одвічаємо.—«З віткіля Бог несе?»—З Криму, кажемо.—«А сами з віткиль?»—А ось, кажемо, з слободи недатекої вже: шо вище (А) Лександрівська, а ниж Кічкаса—з Вознесенки. Дід тоді й каже: «Охота вам чумакувать; такім людям молодім, та здоровім можна б і так прожити, тай богатім

буть».—Як же так? питаїмо.—«Та так: ви живите біля Сагайдашного недалеко, де стіко гроший, шо не то за для вашего села, для двох губерній сталоб».—Ми й питаїмо які ж це гроші?—«Хіба ви нечули про покойнаго Сагайдака нічого?»—Та чули, кажемо, шо де хто із старіх богато за його разсказують, а за гроші Бог його зна.—«Ото ж, діти, шо старії расказують, то вони й сами мало знають, бо мабуть, діти, нема вже старішого мене: ось ста двадцятий наступає; ніхто так незна Сагайдака, як я, бо не один год я вмісті з ним жив у самім тім таки ліску, шо й тепер відтого зоветься Сагайдашне». Дід нам тоді як почав росказувать, як почав... «Не за вас, каже, Січ уничтожили і Запорізцятя розрізнили, то ви, гляди, чи й знаєте що? Було воно так. Цариця Катерина обступила своїм військом Запорожжя, забрала військо. кошових і де яку козацьку старшину, а козаки вже самі хоть і нехотя, а вже повинились. Одобрали тоді в нас землю, і все яке було мущество у війська, і де що із гроший, шо не вспіли заховать в землю, саміх козаків—кого разсилала по другим уже землям, кого в свое військо взяла, де хто подався на Дін, а де хто аж на Дунай. Звісно, ми товариством привикли жить, своєю волею, то було й тікаємо упьять у Запорожья; та вже не багато нас тоді тікало, так шо війська сильного вже не було; силились ми так, шоб мало хто й бачив, а коло Дніпра є де сховаться: то в лісі, то в скелях. Зійшлись ми раз з старим Запорожцем, покойним Сагайдаком [1]), а він і каже: давайте, брати, упять утечемо до Дніпра, бо хіба воно до діла козакові жити міз бабами, та міз кочергами; луче поселемось біля Січі таки, у тім ліску, що знаїте—супротів остріва Хортиці (противъ сѣвернаго конца острова), то там нам добре буде; там, каже, кругом густий ліс, скелі та гори, будемо жити як у ями і ніякій чортяка не бачитиме».—Добре, кажемо. Зібралось нас душ сорок, посідлали вночі коний, тай подалися скрізь степами, бо слобід ще не було так

---

[1]) На вопросъ нашъ: гдѣ, т. е въ какой губерніи козаки «замышляли» перебраться въ Запорожье? разсказчикъ замѣтилъ, почесавши чубъ: «Він і казав в якій губернії; чи в киевской, чи в полтавскій; кажись в Киевскій (подумавъ). Та так, так, так і запишіть».

багато, як тепер: а так було—де не де поселок. Добігли до Дніпра, поперепливали кіньми, та вскочили в лісок, поробили куріні і давай жить. Звісно—чим було тоді козак живе, як не розбоєм, то крадіжкою. Жили ми там—ось і забув стіко год, казав дід—чи три, чи чотирі годи, а шось довгенько. Старий Сагайдак, каже дід, був наш ватаг, було порядок дає і сидить більше дома, біля курінів, а ми було все їздимо; він було хліба придба на зіму, та з скотом пораїться дома. От раз поїхали ми в Польщу, щоб поворожить коло де-яких панків, та поживиться. Стали минать грявицю Київської губернії, а тут, як на наше лихо, порозъїздились ми нарізно на розвідки, а де не взялось Царицине військо і половило нас вісім чоловік. Заставляють нас пристать до війська. Шо тут робить?—Не хочеться; з чотирьма з наших возились, возились—не хотять приставать: «ми, кажуть, вольні козаки;» а далі дойшло діло і до шабель, так їх і повішали; нас же, чотирёх, заплішили в козаки. Так уже мабудь через год, військо наше, 2000 душ, йшло в Крим. Нас забрали за для того, шоб ми показували дорогу в Крим, бо ніхто таких виходів не знав як ми. Прийшлось нам йти як раз по біля Сагайдашне і переправляться через Дніпро в тім місці, де тепер уже живуть німці, шо зветься Кічкас. Прийшли ми до Дніпра. Поставало військо на березі, на піску, і давай пантонні [1]) мости наводить. Жаль міні стало старого нашого отамана, Сагайдака, бо вже я чув, шо єго не минуть. Я одбіг од війська конем геть-геть туди аж супротів Сагайдашного, тай пустився конем уплинь водою, через Дніпро; був я уже серед Дніпра, а козаки давай стрилять на мене. Переплів я річку, вискочив на берег, та чагарником [2]) до куріня покойного Сагайдака, а там було чоловік чи сім, чи з вісім, або й з десять запорожців—не вспів розглядіться, бо не до того було, —тай кажу: «ей, батьку, отамане, і ви, брати! тікайте, та скоріше! бо на тім боці військо вже пантонні мости справля, та зайде й до вас». Позхвачувались козаки з міст, де сиділи, та й

[1]) Понтонные мосты устраивались на лодкахъ, черезъ которыя перекладывали доски. Примѣч. автора.

[2]) Чагарник—такий густий лісок. Примѣч. разскащика.

давай навтіки. Сагайдак і каже хлопцям: «біжіть мерщі, прижене чайку [1]), а я поки управлюсь тута». Побігли козаки до чайки, а старий Сагайдак убіг в землянку, висипав з скрині срібні та золоті талярі в дві шкури, виніс їх на середню скелю, та й пустив між каміння; так і загули вони по між каміннями. Він тоді виніс ще бочонок та відро з грішми, та в барліг, шо нижче скелі, й загорнув. Зібравсь тоді тікать, та вибіг до Дніпра, до козаків, а вони вже й подались дубом (чайкой) на низ.—«Ей, підождіть, братці, й мене!» кричить Сагайдак.—«Ні, вже, батьку, прощай!» а сами гребуть, аж весла тріщать, та тікають. Біжить Сагайдак до куріня, тай каже: «ну, хоч здохну, а живим в руки не дамся!» Вбіг тоді в свою цеглову землянку, тай заперся залізними дверьми. Я сів тоді на коня і подався чагарником по над берегом до того міста, де буде військо виходить на берег. Сів тоді біля криниці, та вмочаю сухарі в криницю і їм. Стало військо вже на берег виходить, а маёр конем як прибіжить до мене, та як крикне: «ах ти сякий разтакий ізміннику: ти вже дав знать Сагайдакові, шо ми до ёго прибудемо!» та так шашку надо мною і витяг. Я ёму й кажу: «коли не віріте міні, то повірьте оцім сухарям, цёму святому хлібові, шо я не ізмінник; то я вплинь пустився за для того, шо ми вже народ привишний до сёго: не первина нам Дніпро перепливати». Тоді маёр скомандував їхать війську в Сагайдашне, копіювать Сагайдака. Приїхали. Військо обступило запорозькі куріні, і як нікого з людей не найшли, то кинулись до цеглового куріня покойного Сагайдака. Курінь ёго був обнесений кругом залізною ришоткою. Як зачали ворожить біля ёго куріня,—ніяк дверей не одчинять; вони тоді зачали кричать, шоб старий вийшов. Не виходе. Давай вони силою брать, давай вікна бить. Вже як допекли старому, тоді давай він на їх з вікон стрелять, тай положив на місті чоловіка зо три, а де-яких поранив. За землянкою стояв стіжок гречаної соломи; взяло військо, дві гарби соломи наклало, підвезло до землянки, закидало її всю, так шо й вікон не стало видно,

---

[1]) Чайка, або великий такий каюк, куди влізе чоловіка 50, що ми тепер звемо дубом. Пр. разскащика.

позлазили тоді козаки на землянку і давай штихами впихать солому в землянку, а далі й підпалили: думали—вийде. Задушився старий Сагайдак, а вийти таки не вийшов. Довго тоді військо стояло в Сагайдашнім, вирубало увесь дубовий ліс, порізало багато скоту Сагайдакового (бо Сагайдак був такий багатий, шо й сам не знав щоту своєму муществу), забрали ёго табун коней і де які припаси і поїхали дальше вже аж у Крим. Довго я вже служив в козаках, аж поки оставку дали. Після оставки я ще довго ходив в забродп [1]), а як зостарівсь, то прочув, шо де які мої старі товариші, шо втекли дубом від Сагайдака, завернули в христяни в цю слободу, де я й тепер живу,—тай собі тута поселився; тепер уже їх і на світі нема, тай я вже послідні дні доживаю. «Стали ми одъїжжать, а дід і пита: «А шо, хлопці, чи таки поріс ліс на тім місті, де порубало дуби військо, як копіювали Сагайдака?»—«Поріс»—кажемо.—«Е, тепер уже як порубаєте, то вже більш не поросте». Поїхали ми і вже більш не бачили того діда».

Далѣе разскащикъ нашъ сообщилъ, что послѣ того, какъ «скопіювали Сагайдака,» Сагайдашное не покидали престарѣлые запорожцы и проживали въ рѣдкихъ случаяхъ небольшими шайками, а большею частью по одиночкѣ. Такъ, отецъ разскащика передавалъ ему, что вскорѣ послѣ Сагайдака тамъ поселился Запорожецъ «Скотівець». Онъ жилъ очень скромно, развелъ много скота и чрезвычайно былъ гостепріимный. Шайки онъ не держалъ, но какъ въ то время козаки еще не могли отвыкнуть отъ вольной жизни, то бывало часто, ѣдучи съ раздобытокъ или, другими словами, съ грабежей, наѣзжали къ нему, и онъ принималъ ихъ къ себѣ, по нѣскольку дней кормилъ ихъ и поилъ, а также скрывалъ ихъ воровскія сокровища, а иногда и ихъ самихъ отъ преслѣдованія. «Було пристане до ёго яке ледащо, то він і годує ёго хлібом, та медом, аби ёму скот пас. Іноді було понабігають з слободи дітвора до діда, обступлять ёго кругом, то він давай їм казок росказувать, а вони коло ёго

[1]) Де небудь біля моря рибу ловив. Колись було зберуться бродяги, підуть до моря й давай рибальчить. Пр. разскащика.

ригочуться, а дали поведе до куріня і давай угощать медом». Разскащикъ хорошо еще помнитъ одного запорожца, извѣстнаго подъ фамиліей Дворяненко, который умеръ въ концѣ пятидесятыхъ годовъ. Дворяненку, по словамъ разскащика, было далеко за сто лѣтъ; поселился онъ вскорѣ послѣ смерти «Скотівця» и жилъ въ землянкѣ, на пепелищѣ Сагайдака; хотя уже населилось село Вознесенка въ двухъ верстахъ ниже Сагайдачина, онъ все-таки не могъ разстаться съ одиночествомъ и переносилъ всѣ лишенія, которыя преслѣдовали его въ престарѣлые годы. Запорожецъ Дворяненко, какъ замѣтили мы изъ многихъ разсказовъ старика, велъ скитальческую жизнь съ молодыхъ лѣтъ; это уже видно изъ того, что этотъ же Дворяненко въ концѣ семисотыхъ годовъ, уже былъ извѣстенъ только что прибывшимъ для населенія въ приднѣпровскомъ краѣ нѣмцамъ. «Було часто на Дніпрі сходився з рибалками, бо він і сам рибальчив, та богато було де-чого росказує про старину; знав також багато запорозьских пісень, і любив часто співать їх; було як заведе оції, що про Кольниша співають:

Устань батьку, Кольнишевський,
Просят тебе люди,
Та поїдем на Вкраїну,
По прежнёму буде;

Та поїдем до столиці,
Благати цариці:
А чи не дасть тії землі,
А шо від границі.

А як бува іноді пьяненькій, то було співа запорозьких пісень, та схиле голову й плаче. «Ей, каже, минулось наше життя, та вже мабуть і не вернеться; хіба молодими були й ми такі, як ви тепер? Ні... Хіба сиділи-б так, як ви сидите дома, біля жінок? Як раз.... усиділи б.... давно-б уже на коней тай подалися-б степами: або туди (указывая рукой на Польшу), а бо туди (въ Крымъ). Запорозцеві все равно: шо свою голову зоставив, що чужу зняв, аби живий не дався в руки, та зостався козак

козаком. Як подивися тепер на це все, шо понаробляли: города, села понаселяли, понастроювали хат; на шо це все? Колись було живемо в куріних, тай горілку пьемо, а тепер шо?... Ка'зна що?» Изъ разсказовъ о Дворяненкѣ, мы поняли, что онъ былъ въ свое время путеводителемъ туристамъ по знакомымъ ёму мѣстамъ. «Було як біжить губернатір через Кічкас, то й в Сагайдашне заверне до Дворяненка; дід було й веде его по скелям, та по землянкам, де жив Сагайдак, та росказує: де що було. Колись був губернатір, та такий легкий, шо всі було скелі сходе [1]). Іноді й пани де-які проїжали Кічкас, то все було завернуть до діда, послухають про старину; а як купить ему півкварти горілки, то не переслухав би й за день; шо не скаже було, та все доладу». Мѣстность эта отъ горы (съ востока и юга) окружена скалами; внизу растетъ дубовый лѣсъ; среди самой мѣстности возвышаются двѣ огромныя скалы, изъ которыхъ одна (южная) носитъ названіе «Дурної скелі,» вдалась въ Днѣпръ, а во время весенняго разлива Днѣпра окружена со всѣхъ концовъ водою, образуя такимъ образомъ большой каменный островъ; другая,—«Середьня скеля» расположена въ 80—100 саженяхъ отъ первой, на болѣе возвышенномъ мѣстѣ, ближе къ горѣ отъ степи, и окружена дубовымъ лѣсомъ. На этой скалѣ замѣчательное по своей оригинальности каменное кресло, какъ полагаютъ, Сагайдака; это просто грубо обработанный камень, взнесенъ на возвышенность скалы, откуда есть возможность наблюдать окрестности; въ немъ искусно выдолблено сидѣнье такого размѣра, что свободно можно улечься человѣку средняго роста; съ наклонной стороны камня продолблено мѣсто спускать ноги, а вверху—мѣсто для головы. Отъ долбленія ли, или отъ замерзанія въ немъ случайно попавшей воды, во время сильныхъ морозовъ—камень расколотъ на двѣ части, но расколотыя половины плотно слеглись одна съ другой. Съ обѣихъ скалъ хорошо видны окрестности: островъ Хортицкій (сѣверный конецъ), колонія Кичкасъ (на сѣверѣ), на правой сторонѣ Днѣпра, а также окрестныя приднѣпровскія

---

[1]) На сколько намъ извѣстно, это былъ начальникъ Екатеринославской губерніи, Фаберъ.

степи; внизу быстро струится хрустальный Днѣпръ.—Словомъ, взору наблюдателя рисуется прелестный ландшафтъ, а шумъ воды, пробивающейся между ущельями пересѣкающихъ Днѣпръ камней, оживляетъ эту дикую природу. На «Дурной» скалѣ, занимающей огромное пространство мѣстности, растутъ кусты ракиты, дубъ и татарскій кленъ, не говоря уже о зеленой травѣ и цвѣтахъ, которыми бываетъ роскошно наряжена скала въ весенніе и лѣтніе мѣсяцы. На скатѣ горы, ведущей въ лѣсъ, на пепелищахъ Сагадайка, Скотивца, Дворяненка и позднѣйшихъ ихъ земляковъ остались слѣды куреней и тутъ же попадаются черепья горшковъ и мисокъ, которые замѣтно плотно мастерились, что можно заключить изъ толщины послѣднихъ.

(Кіевск. Телегр. 1875, № 134. Запис. Я. Новицкій отъ Кр. Романа Булата, с. Вознесенки, Алекс. у., Екатериносл. губ.).

Запорожецъ Дворяненко и нѣмцы—колонисты.

Росказував старого німця, Якубенка, батько (Якубъ Гейнеръ изъ колоніи Островъ-Хортицкой, на Остр. Хортицѣ) шо як приїхали вони до Дніпра з німещини [1]), то переправились через Старе Дніпро на острів Хортицю і поставали в Музичиній бальці. Було, каже, сонечко перед вечером, як до їх переїхав каюком з того боку Дніпра запорожець Дворяненко. На ёму, каже, з одежі була тіко сорочка та штани, сам босий, бо було діло влітку; біля очкура висів здоровенний ніж, а собою, каже, Дворяненко був сутулуватий і широкоплечий чоловік, шо з медведем поборовся-б. Прийшов, каже, тай дивиться на німоту, бо звісно, ні він не вмів балакать по німецькому, ні вони по нашому. Роздививсь, каже, тай потяг собі каюком до дому співаючи, аж луна Дніпром ходе. Німота поморилась після дороги, поприпиняла до пакілля коней і лягла спать. Устають, каже, вранці, коли нема однії коняки біля повозки. Шукали вони, шукали по

---

[1]) Время пріѣзда нѣмцовъ и первое поселеніе ихъ на Хортицѣ относится къ 1789 году, какъ мы узнали по справкамъ, наведеннымъ въ Островъ-Хортицкомъ Приказѣ, т. е. черезъ 14 лѣтъ послѣ паденія Сѣчи.

Хортиці—нема. Коли пішли до міста, де коняка була припьнята, аж лежить той самий ніж, шо вчора бачили висів у Дворяненка біля очкура. Вони тоді і догадались, де ділась їхня шкапа. Тоді вже, каже, Дворяненка німці стали берегтися. Хоч і прокрався Дворяненко, а все таки частенко ходив до німців, аж поки не навчивсь трохи по їхнёму балакать; а тоді росказав їм, як украв коняку, та загадав, шоб не сердились, бо в мене, каже, така вже вдача.

(С. Вознесенка (противъ Хортицы), Александровск. уѣзда Екатеринос. губ., записалъ отъ Стефана Власенка Я. Новицкій).

Бѣглые крестьяне у новороссійскихъ пановъ.

Колись, як ще не було тут слобід, жили поміщики, іміли, значить, такі участки землі, які хто зайняв, і були в їх христяни. Які-ж то, думаете, христяни? Оце, було, пристануть до їх бродяги, шо втекли от сердитих панів, тай роблять їм: аби годували їх хлібом. Відціля за сто верст була волость в Дібрівках (Большемихайловка, Александровскаго уѣзда). Було пришлють з волости там якого поганенького начальника, старшину з писарем або засідателя, навідаться, чи нема тут бродяг. Поїдуть, було, вони до поміщика, то він їх і напува горілкою, а бродяги чай підносять. Попьють було, попьють, і с тим і їдуть. А як приїде який великий начальник, то пани ховали своїх бродяг: то в бурьянах, то в очеретах, то в тернах, і вони пересидять, поки начальник виїде, а потім і збіраються до купи. Чорта з два було хто найде. А иноді, було, пан поведе начальника на тік, показать ёму своє багатство,—звісно, тоді було стоять стоги соломи та ворохи як гори,—то оце начальник дивується на стоги, а ёму і в голову не прийде, шо там чортова куча похована бродяг, в соломі.

(С. Ольгинское, Маріуп. у., Екатер. губ., записалъ отъ Филиппа Молодика Я. Новицкій, февраль 1876 г.).

КЪ ОТДѢЛУ XI.

Савуръ могила, къ № 11.

Колись то була така пословиця в старих чумаків, шо каже: «Савур [1]) могила, Теплиньский [2]) ліс, де бере чумаків біс». Жив колись на Савур могилі Сава козак з товариством. Було поставе ратище біля шляху, а біля ратища простеле повсть.. Чумаки й кладуть: хто хліба, хто соли, хто зерна якого сипе. Хто покладе, то той й байдуже, проїде; хто не покладе, то тому вже й біда, про того вже й пословиця говоре. Раз їхали чумаки поз ратище, а з ними був не великий хлопець. Стали вони сипать зерно в повсть, а хлопець і каже: «не сипте—проїдемо й так; а хто нападе, то я побалакаю з ним; і проїдемо благополушно». Послухали чумаки хлопця, не сипали ні зерна, ні хліба не клали і поїхали. Одъїхали од ратища, коли це гоняться розбойники, а між ними і сам Сава. Догнали чумаків, а хлопець і вчипивсь з Савою балакать. Сава замітив, шо то хлопець був з розумних, тай взяв ёго з собою, а чумаків пустив. От, звісно, хлопець пристав уже до їх у шайку і знав, де що ховалось. Раз послав Сава своїх гайдамак у Київську губернію, а там їх половили і забрали в москалі; взяли й того хлопця, шо заграбував Сава у чумаків. Пройшло з тії пори вже багато год і самого Сави не стало на могилі. Пасе раз чоловік біля могили скот, а тут находять дощові хмари. Став покрапать дощ, а скотарь зійшов на могилу, сів серед неї, напьяв сіряк і сидить під ним. Слуха, шось стугонить. Оглянувсь він, коли іде до ёго москаль на милиці. Підійшов тай каже: «здоров!»—Здоров! —«Хто оту нивку виорав, шо з боку могили?»—Такий то і такий чоловік.—«Шо ж він багатий?»—Та розжився, каже, здорово. —«Еге, погане діло: один казанок гроший був таких, шо можно

---

[1]) Могила Савур стоїть в Донщині, між річками Міюсом і Кринкою. Мабудь буде верст сорок до неї от того міста, де Міюс сходиться з Кринкою. Кринка біля самої могили. (Примѣч. разскащика).

[2]) Ліс Теплинський стоїть за городом Славьянським, Харьківської губ., верстов мабуть шість, або сім от города. (Примѣч. разскащика).

було-б взять, тай того нема. Отут, каже, де ти сидиш, є лёх з серебром та золотом, есть і побіля могили багато грошей, та неможна брать: місто заклятє».—Пожалкував, пожалкував за чавупцем і давай росказувать скотареві, що діялось в старину на могилі,—бо це москаль був той самий, котрого Сава хлопцем узяв у чумаків.

(Маріуп. уѣздъ, с. Ольгинское, записано отъ крестьянина Филиппа Молодики, февраля 1876 г.).

къ—№ 11.

Островъ Хортица въ томъ видѣ, въ какомъ застали его сосѣдніе приднѣпровскіе поселенцы, вскорѣ послѣ уничтоженія запорожской Сѣчи.

Після того, як скасували Січ, біля Дніпра стали селить села. В цій слободі (Вознесенкѣ, противъ о. Хортицы) було хат може з десять, або й того меньше. Батько мій як поселився, та зараз же заходився рибальчить на Дніпрі; часто було з рибалками стоять каюками на Хортиці, та сушать сітки. Тоді ще, кажуть, на острові, біля озера Домахи, була запорозька хата, така як і у нас тепер хатки. В хаті мов недавно ще жив хто, бо стояла піч цілісінька, і стіл, і лави; на столі, кажуть, був вирізаний хрест, а з боку, в углі, дірка для свічки. По всёму острову де були цілі, де порозвалювані землянки, цеб то куріні запорозькі. Інчі кажуть, що зазнають, як жив на Хортиці москаль-сторож, буцім то глядів садка, котрий розвів Потёмка. Свинцеві пулі та бомби так, було, і валяються по острову.

(С. Вознесенка, Александр. уѣзда, Екатер. губ., записалъ отъ Стефана Власенка Я. Новицкій).

КЪ ОТДѢЛУ XII.

Король Матіяшъ. (Тото не приповідка ипо правда).

Бив піп єдин, мав слугу. Так пішли у поле орати. Вни орют, а стоїт коронація, що виберают крілі, і тот слуга ся на тото дивит, піп за плугом ходит, а він воли гонит, повідат до попа: Я піду на коронацію. А піп му на то повідат:—Божа дітино!

ми не годні тото доступити, то не наше. А він повідат:—Га мені ся добрий сон снив, як би Бог хотів, я би бив за кріля. То ся робило у Невіцку за Бескідом. Відтак піп повідат д слузі тому:—Коли тя так кортит, возьми вівса з міха у жменю, затули, вийди в другій конець (загона), єли пустит овес той кільцо, то підеш на коронацію. Він затулив, поки вийшов на другій конець, кільце вісит скрісь пальці. Повідат піп до нёго, як увидів, же вийшло тото кільце, обернув з другого кінця (загона зъ плугомъ), повідат:—Втули сі бичину єще,—як ті ся бичина розівьє в руці, підеш на коронацію. Поки вийшов на другій конець, а бичиня ся розвило гет. Повідат піп:—Божа дітино, ти вже не мій слуга, іди, няй тя Бог благословит, і я тя благословлю.

Зійшов на коронацію, став собі на боку. Пустили коруну (а та коруна літала) а коруна літай, літай і на нёго сіла; а він бив звичайні обдертий, та ся ним встидали; взяли, корону з нёго здерли, випрали го, а він втіки аж коло води в лози ся сховав.

Пустили коруну, коруна літай, літай, сіла зновель на нёго; они імили зновель, вибили, і знову пригнали, а корону зняли з нёго. Відтак утіче, утіче, та у купінку сіна ся сховав. Они пустили коруну, коруна літай, літай, як фурне та право сіла на нёго, там на купінку. Они взяли го зараз тамки знайшли, взяли гет зволокли го, і зложили на нёго королевски шяти, і він сів до королевского двора, і зараз за кріля бив.

Зараз пише до нёго поган-дівчя, жеби ся зараз ладив на війну, бо го нікто не міг звоювати, всіх царів звоювало тото поган-дівчя.

Він розказав на цілий край венгерский, жеби кождий кгазда, що має яку худобу, зладив на кожду худобину дзвінок і смоляну свічку, і жеби як упаде розказ, всі мали тоє на поготовлю; а сам ся взяв та іде в світ, і нікто не знав де він ся дів. Іде, іде, приходит до єдної пущі, там било єдної проклятої цариці стадо коней, і тамка у тої цариці била така стадниця, що вродила що місяць лошака, а там прокляті на тото стерегли, котрий первий хопит, того буде. Так вівчярі пасли вівці не далеко,

єдин мовит вівчарь:—Крілю Матіяшу! я тебе пораджу, що робити ту, бо ти не годен тото зробити сам. Возми ти сі барана, чім тота кобила лошяка уродит, вержь барана меже них. Він так і зробив, а тоти барана хопили межь себе, а лошяка лишили. Відтак взяв і дав лошякови піссати раз у той стадниці, дав другій раз, дав і третій раз піссати; як піссав, як сів на нёго, так і у вітру прилетів до свого двора.

Тепер дав розказ на цілий край, жеби гнали худоби, та жеби їм поприсиляли дзвінки деревяниї та межь рогами їм позажигали свічки смоляниї, та всё жеби гнали, гусі, барани, кури, всяку худобину. Тепер написав до паган-дівчяти, же вже готовий (бо перше ся спросив, бо не мав коника), жеби ся ладило, і тото ся в ночи зробило. Женут худоби під тот замок, така ясність ся зробила, а звичайні гусі гевгают, безрогі рохают, барани бляют, кури кодкодачут, гет всё своїм голосом ся наголошат, а дзвінки дзеленкотят такий гук, що не можь. Тото поган-дівча повідат до своїх послушників, що така війна іде, що нікто такой не видів, та висилат одного послушника:—Іди, слухай, якого язика. Тот входит до ней, повідат:—То не мого язика, я не розумію. А тот вже під замок підпират. Она висилат другого послушника, щоби язика розумів, і другій повідат: Що я не розумію. Послала і третёго посла і третій повів:—Що не розуміє. Она ся зхопила сама відтам із сих покоїв та на дідинец, хопила палаш в руки, а кріль Матіяш випав на тім кони, і єї захопив на дідинци, і палаш ніс в руці на поготовлю. Она повідат до нёго: —Го, го! що кріль Матіяш зробит, яке діло, шо бабу зітне! А він повідат:—Няй буде, ци баба, ци не баба!—як свякнув, і голова аж у поділя впала, він у вітру як скочив за тов головов, і голову на палаш спяв.

І відтак, як звоював тото дівчя, Турок розчяв ся з ним бити. Він з Турком найбільши війни мав, і так му вже бив ся надоїв, що годі.

Мав кріль Матіяш такого єднорала, тот повідат до нёго:— Царю мій, кріле Матіяшу, я так зроблю, що ту Турка принесу із єго жіньков. Тот до нёго повідат:—Ще не треба тото робити,

я ся буду у перед дивити, що він із зі мнов буде робити. Чім війна ся розчяла, зараз го Турок імив і взяв го до своей землі, виставив го на такій трон високий ге стови, же там нікто не дійшов, і повідат:—Не пущу тя, тепер будеш війну точити тутки. І там кріль Матіяш сидів у бохонку хліба і у кварті води. Приходит ід нёму дявол повідат:—Крілю Матіяшу! погинеш вже тепер.—Ой! повідат, я вже виджу сам, що вже згину. А дявол повідат:—Що би ти мені ударовав, що би я тебе з відти із того трону ізняв, і до свого краю заніс? Повідат до нёго кріль Матіаш:—Щожь би я тобі таке дав, коли я такого немаю нічь.—Запиши мі ти яку душу із свого народа.—Ізчезай, няй а я ту гину, я душу не писав би, бо я душов не обладую, душов Бог обладує. Тот полетів. Прилітат другій другої ночі. —Крілю Матіяшу, я тебе з відти випущу, щоби ти мені за тото дав?—Що я би ти дав, я не маю нічь, у чім буду мочи, у тим тя буду ратовати. Він взяв відтам єго, і приніс до своїх паляців. Повідат кріль Матіяш до того проклятого:—Єй! коли ти вже так зробив, зроби жь ти ми так, жебись ми того Турка і Туркеню у ліжку у тот мій сад приніс.

А то ся робило в літі, же у саду било. У тот сад принісь проклятий Турка і Туркеню з ліжком, і поставив го у тот сад. Она ся пробудила у перед, слухат, а кури піют, а вна повідат:—Го, го! царю, вже птаки не таки піют, як у нашой землі. А оно кури піяли. Він устав, подивив ся, увидів вже зараз, же далеко він. Як ся розвиднило, ще не збуджят їх, вже так било може в семій годині, взяв на полумисок вина а ручник на руці, і виніс умити ся їм, і умили ся красненько і взяв царя за руку, і до свого покою їх зевів, і крикнув на кухаря, жеби дуже дорогий обід зладив і снідання і напій, і велике пініе мав там з ним дуже, і велику утіху, що го у своїм паляцу увидів, і повідат до нёго:—Ци видиш ти, Турецкій башо, ци так Бог приказує, щоби ти імив і губив? ци губю я тебе? я тя можу одики згубити, я тя маю у руках, але я тя не губю, так Бог не велит. І тот дуже зажурив ся і єго жінька. Так кріль Матіяш повідат до нёго:—Цит царю Турецкій! я тебе не згубю, ти ся

так у мене весели, як бись ся веселив у своїм крілевстві. І там кріль Турецкій присяг дванайцять раз перед крілём Матіяшом, же війну не буде точити на нёго, і царевна також, і желізне право зробили меже собов (же на желізі тоту угоду вибили) і взяв і відослав їх до свого краю. Такій бив кріль Матіяш!

(Игн. зъ Никловичъ, 52—56).

КЪ XIII ОТДѢЛУ.

Болгарскій разсказъ о сотвореніи міра, о Богѣ и діаволѣ, къ №№ 1—2.

Малорусскіе разсказы о сотвореніи міра съ дуалистическимъ характеромъ, по всей вѣроятности, богумильско-болгарскаго происхожденія. Въ виду этого считаемъ нелишнимъ перепечатать здѣсь одинъ изъ болгарскихъ народныхъ разсказовъ, особенно близкій къ нашимъ, тѣмъ болѣе, что онъ не былъ въ рукахъ ученыхъ, сравнивавшихъ малорусскіе разсказы подобнаго рода съ разсказами другихъ народовъ, какъ напр. у Буслаева (Историч. Очерки, I, 438 и слѣд.), у Аѳанасьева («Поэтич. воззрѣнія славянъ на природу». Т. II. 459 и слѣд.), и тѣмъ болѣе, что онъ былъ напечатанъ въ весьма мало распространенномъ изданіи «Обштъ Трудъ,» 1868 г. II, стр. 73—78. Ср. Пыпина Истор. слав. литерат. 71. Српске Нар. Припов. Караджича 114 и пѣсню «*Цар Дуклиіан і Крститель Іован*,» а также примѣчаніе въ Српске нар. пјесме Кар. II, 81—85.

Испьрвенъ земіа и хора нѣмало. На 'сѣкѫдѣ било вода. Имало само Господь и діаволъ, кои-то живѣіали тогава наіедно.

ІЕдинъ пѫть Господь рекълъ діаволу: «хайд' да направимъ земіѫ и хора»,

«Да направимъ, отговорилъ діаволъ-тъ, ами отъ дѣ да земемъ прьсть?»

«Подъ водѫ-тѫ има прьсть, рекълъ Господь на діаволъ-тъ, —влѣзь та извади малко».

«Добрѣ»—отговорилъ діаволъ-тъ.

«Прѣди да са пуснешь ама, казалъ Господь діаволу, кажи: *съ божіѭ силѫ и съ моіѭ*! Тогава тѝ ште стигнешь дъно и ште намѣришь прьсть».

Диаволъ-тъ са пуснѫлъ, нъ не рекълъ първо: «съ божіѭ силѫ и съ моіѭ!», ами: «съ моіѭ и божіѭ силѫ!» Затова и не стигнѫлъ дъно. На вторий-тъ пѫть пàкъ тъй направилъ и пàкъ дъно не стигнѫлъ. На третий-тъ пѫть вече казалъ: «съ божіѭ силѫ и съ моіѭ!» и тогава стигнѫлъ дъно, и съ нокти си закачилъ малко прьстъ.

Неіѫ прьсть Господь іѫ турилъ надъ водѫ-тѫ и станѫло малко земіа.

Діаволъ-тъ, като видѣлъ това, намислилъ хитрость такъвѫ: поканилъ Господа да спіѫтъ, та като заспи Господь, да го бутне въ водѫ-тѫ, че да остане самъ той и да са прослави, какво-то той ужь да іе направилъ земіѫ-тѫ. Господь знаіалъ това, нъ лѣгнѫлъ и са прѣсторилъ, че спи. Тогава діаволъ-тъ става, зима Господіа на рѫцѣ и тръгнува кѫдѣ водѫ-тѫ, за да го хвьрли; той върви кѫдѣ водѫ-тѫ, а земіа-та расте. Като не стигнѫлъ водѫ, обьрнѫлъ са пакъ на другѫ странѫ; нъ пàкъ до водѫ-тѫ не стигнѫлъ. Тогава са обьрнѫлъ и на третіѫ странѫ, і, като не стигнѫлъ пàкъ водѫ-тѫ, турилъ Господіа на земіѫ-тѫ, па лѣгнѫлъ и той. Като поспалъ малко, румнѫло му, че останѫла оште и четвърта страна; зима Господіа и го понасіа кѫдѣ водѫ-тѫ, нъ 'се пàкъ не стигнѫлъ до неіѫ.

Тогава діаволъ-тъ разбужда Господа: «Стани, Господи, да благословимъ земіѫ-тѫ,—вижь, колко тіа пораснѫ, додѣ ниіа спахме!»

«Кога-то ма тѝ носи на всѣ четире страни, за да ма хвьрлишь въ водѫ-тѫ, и направи крьстъ съ мене, азъ благословихъ земіѫ-тѫ»—казва Господь.

Діаволъ-тъ са разсьрдилъ за това, оставилъ Господіа и побѣгнѫлъ отъ него.

Като останѫлъ Господь самичькъ и като пораснѫла земіа-та тъй много, што-то слънце не може да іѫ покрий, той

сътворилъ въ духъ ангели, и проводилъ ангела воина, за да повика діаволъ-тъ, да го попита, какво да сторп, за да прѣстане земіа-та да расте.

Въ това врѣме діаволъ-тъ сътворилъ козѫ-тѫ, и, като идѣлъ при Господіа, осѣдлалъ пърчь-тъ, кому-то направилъ юздѫ отъ прасѫ: отъ тогава и до сега кози-тѣ имѫтъ бради.

Ангели-ти, като видѣли діаволъ-тъ да ѣзди на пърчь, присмѣли му са, а той са разсърдилъ и върнѫлъ са назадъ.

Господь тосъ-часъ сътворилъ пчелѫ и казалъ ѝ: «иди скоро, та кацни діаволу на рамо и слушай, какво ште приказва, че доди да ми обадишь».

Пчела-та отишла, кацнѫла діаволу на рамо, а той приказвалъ: «Ехъ, глупавъ Господь! Не знай да земе іединъ прѫтъ, па да кръстоса на 'сѣ четире страни и да каже: *стига толкова земга!* ами са чюди, какво да прави!» Пчела-та като чюла това, избръпчала и хвръкнѫла отъ рамо-то му. Діаволъ-тъ са обърнѫлъ, та іѫ видѣлъ и рекълъ: «Да ти ѣде..... онъ-зи, кой-то та испратилъ!

Като дошла при Господіа, пчела-та му обадила, че діаволъ-тъ приказвалъ: «Ехъ, глупавъ Господь! Не знаилъ да земе іединъ прѫтъ, па да кръстоса земіѫ-тѫ на всѣ четире страни и да каже: *стига толкость земга!* ами са чюди, какво да прави!!»—А заради мене, рекла пчела-та, каза: «да ти ѣде.... онъ-зи, кой-то та проводи!»

Господь направилъ това—и земіа-та прѣстанѫла да расте, а на пчелѫ-та казалъ: «отъ твой-тѣ..... да нѣма отъ сего нататакъ пó сладки!

Слѣдъ това Господь направилъ отъ калъ челѣкъ, отъ кого-то са размножили по земіѫ-тѫ много хора; а като захванѫли да умирѫтъ, Господь повикалъ діаволъ-тъ и го поканилъ, да живѣіѫтъ наіедно. Діаволъ-тъ са съгласилъ подъ такъвъ сговоръ: Живи-ти хора да бѫдѫтъ на Господа, а умрѣли-ти негови. Господь са съгласилъ на това, а за да не умирѫтъ хора-та скоро, направилъ да живѣіѫтъ по 200 и 300 години.

Слѣдъ много врѣме, като видѣлъ Господь, че умрѣли-ли станѫли пò вече отъ живи-ти, и діаволъ-тъ има пó много хора отъ него, той поискалъ да развали съ него сговоръ-тъ, а не знаıалъ какъ. Заради това питалъ нѣкои отъ свои-ти хора, като Авраама, Моисеıа и Іозупа—питалъ и ангели-ти, нъ никой не могълъ да му обади, какъ да развали тосъ сговоръ. Зели да испитувѫтъ за това діаволъ-тъ, и веднъшь іединъ отъ Господеви-ти хора го попиталъ: «Дѣка-то сте направили сговоръ съ Господа, живи-ти хора да сѫ негови, а умрѣли-ти твой, може ли Господь развали' тосъ сговоръ?» —«Самъ Господь не може, отговорилъ діаволъ-тъ, а неговъ-тъ синъ може, ако само направи, да му са роди синъ отъ духъ-тъ му, а нѣ какъ-то са раждѫтъ и други-ти хора.

Като обадили това на Господа, той зелъ да мисли: «какъ може, само съ духъ-тъ мой да ми са роди синъ на земıѫ-тѫ прѣдъ сички свѣтъ!» Мислилъ, мислилъ и не можѣлъ да намисли. Спорадп това, той самъ іединъ пѫть попиталъ діаволъ-тъ: «какъ могѫ да направıѫ, да ми са роди синъ само отъ духъ-тъ ми?»—«Твърдѣ лесно, отговорилъ му діаволъ-тъ: земи, че направи отъ босиліакъ-цвѣтіе іеднѫ киткѫ, тури іѫ въ пазухѫ, и да прѣспишь съ неıѫ іеднѫ ношть, като си намислишь, че желаıешь да ти са роди синъ отъ духъ божи, и, штомъ като станешь, да іѫ проводишь на благочестивѫ цѣломѫдрѫ Мариıѫ, сестрѫ Іордановѫ, за да іѫ подуши, и тіа ште стане непразна.

Господь направилъ тъй, какъ-то му казалъ діаволъ-тъ, и проводилъ съ ангела Гавраила босиліавѫ-тѫ киткѫ на цѣломѫдреннѫ-тѫ Мариıѫ, кой-то ѝ казалъ: «носıѫ ти отъ Бога дарбѫ отъ хубаво цвѣтіе киткѫ; подуши іѫ, че да видишь, какво хубаво мириши!» Тіа зела киткѫ-тѫ и іѫ помирисала. Слѣдъ два-три дена Мариıа станѫла лѫфусна.

Веднъшь тръгнѫла Мариıа заедно съ брата си Іордана да иде въ черковѫ, и като приближили до черковѫ-тѫ, Іордану му румнѫло, какво ште му са смѣıѫтъ хора-та, като върви съ сестрѫ си, тъй като тіа оште іе мома, а іе лѫфу-

сна,—и той ѝ казалъ: «почакай, сестро, тукъ малко: іазъ штѫ са вьрнѫ до дома, и сега штѫ додѫ пàкъ». Отишьлъ дома, въсѣднѫлъ конь-тъ си и зелъ си сулицѫ въ рѫкѫ, на като пристигнѫлъ до сестрѫ си Маріѭ, мушнѫлъ іѫ съ сулицѫ-тѫ надъ мамѫ-тѫ. Тіа му уловила съ рѫкѫ сулицѫ-тѫ, измѫкнѫла іѫ изъ грѫди си и му казала: «почакай, братко, да ти утриѭ сулицѫ-тѫ, за да не та набѣдіѫтъ хора-та, че си ма тѝ мушнѫлъ,»—и съ скутъ-тъ на дрѣхѫ-тѫ си іѫ утрила отъ кърви.

Іорданъ забѣгнѫлъ тогава, а отъ ранѫ-тѫ Маріинѫ, што са откри надъ мамѫ-тѫ ѝ отъ сулицѫ-тѫ на брата ѝ, роди са Іисусъ Христосъ по духъ Божи, а Маріа си останѫ пàкъ цѣломѫдренна.

Като чюлъ Господь, че са родилъ Іисусъ Христосъ, порѫчалъ подиръ 33 годинъ да го крьстіѫтъ.

Іорданъ забѣгнѫлъ въ далечни страни, и подирь много врѣме, като чюлъ отъ хора-та, какво чюдо Божіево станѫло съ сестрѫ му Маріѭ, завьрнѫлъ са дома и молилъ сестрѫ си да го прости. Тіа му казала: «като са познавашь, че си сгрѣшилъ, отрѣжи си рѫкѫ-тѫ, съ коіѫ-то ма прободе,—тогась штѫ та простіѫ». Той си отрѣзалъ рѫкѫ-тѫ, за това са и посветилъ.

Іисусъ Христосъ застѫпалъ мѣсто-то на Бога и казалъ діаволу: «Азъ штѫ ти отнемѫ умрѣли-ти хора, за да станѫтъ 'сички-ти мой».—Какъ ште ги отнемешь, отговорилъ му діаволъ-тъ, кога-то азъ имамъ сговоръ съ баштѫ ти, живи-ти да сѫ негови, а умрѣли-ти мой».—Тѝ имашь сговоръ за това съ баштѫ ми, а нѣ съ мене—казалъ му Іисусъ.—Діаволъ-тъ нѣмалъ, какво да стори—самъ са излъгалъ. И тъй са развалило вече съвсѣмъ другарство-то на Бога съ діаволъ-тъ, коіе-то другарство траіало по между имъ восемстотинъ хиліади години отъ сътвореніе-то на свѣтъ-тъ до ражданіе-то Іисусъ-Христово.

Като му отнелъ Христосъ умрѣли-ти хора, діаволъ-тъ тогава подговорилъ пакъ Евреи-ти да не го вѣрвѫтъ въ ништо.

Евреи-ти послушали діаволъ-тъ и зели да търсіжтъ Христа да го убиіжтъ. Като не могли да го намѣріжтъ, зашто-то го не познавали, подкапили іедного отъ негови-ти служители —Іудѫ, да имъ го прѣдаде. Іуда имъ казалъ: додѣте іеди на коіе-си мѣсто съ мене, дѣто ште бѫде и Христосъ, и азъ штѫ земѫ да черніѫ съ вино апостоли-ти заедно съ него, па като доде редъ да го почерніѫ него, штѫ са искашлѭ и обърнѫ кѫдѣ васъ: вий ште познаіете, че това іе Христосъ, —пуснѣте са тт го уловѣте.

Іуда прѣдалъ Христа, нъ знаіалъ, какво той ште въскръсне; за това отишьлъ та са обѣсилъ, че като доде Христосъ да избави изъ адъ-тъ мрьтви-ти, съ тѣхъ заедно и него да избави. Нъ додѣ Іуда са обѣсилъ и отишьлъ въ пькло-то, Христосъ въскръснѫлъ и избавилъ умрѣли-ти изъ него, а Іуда не достигнѫлъ,—и тъй той си останѫлъ тамъ въ пькло-то.

ВАЖНѢЙШІЯ ОПЕЧАТКИ.

Стр.	4	раск. № 6 Б.			пропущено:	Ср. Чубинск., I, 48.		
—	13	1	строка	сверху	напечатано:	Та	читай:	Га?
—	37	2	—	снизу	—	не.. не..	—	ке
—	38	10	—	—	—	Камнуновская	—	Камлуновская
—	39	2	—	сверху	пропущено	послѣ молитвами	—	проганяєш
—	43	2	—	снизу	напечатано:	з повітрі	читай	в повітрі
—	46	12	—	—	—	зачалися	—	зачали ся
—	48	—	примѣч. 2		—	Грудскъ	—	Грудекъ.
—	52	13	строка	сверху	—	будняка	—	будинка
—	54	9	—	—	—	лайлаки	—	кизяки.
—	64	1	—	снизу	читай:	почували коло косцёла.		
—	80	5	—	сверху	напечатано:	тик	читай:	тих
—	84	14	—	—	—	въ приложеніи послѣ XI отд. № 1		
					читай	XI отд. № 6.		
—	—	16	—	—	напечатано:	№ 3	читай	№ 8
—	—	17	—	—		№ 6	—	№ 11
—	—	19	—	—	—	№ 5	—	№ 9
—	—	20	—	—	—	№ 6	—	№ 11
—	—	22	—	—	—	Э!	—	Е!
—	92	6	—	—	—	пличами	—	з бичами.
—	93	примѣчаніе	—	пропущена подпись:		Ст. Руданскій.		
—	96	5	снизу		напечатано:	старомъ Быковѣ,-	читай:	Старомъ Быховѣ.
—	105	15	сверху	—	—	Кахтановка	—	Каэтановка.
—	108	11	—	—	—	Соломіи	—	Салеміи
—	—	12	—	—	—	Саломонові	—	Салемонові
—	110	14	—	—	—	Свар.	—	Стар.
—	113	17	—	—	—	тругий	—	другий
—	120	6	снизу	—	—	награды и	—	награды за
—	—	5	—	—	—	апостоловъ	—	апостоламъ.
—	123	1	—	—	—	Дроба	—	Дзюба.
—	129	3	сверху и др.		—	Дробене	—	Дзюбене.
—	124	5	снизу	—	—	Спасъ.—0	—	Спасъ о
—	150	17	сверху	—	—	Мужик	—	мужика.
—	153	7	строка	сверху	напечатано:	одібрати	читай:	обібрати.
—	—	7		—	—	—	—	—
—	155	3	снизу	—	—	чотырехъ	—	четырехъ
—	160	3	—	—	—	пристоїш	—	простоїш
—	170	3	сверху	—	—	№ 9	—	34.
—	—	4	—	—	—	№ 21	—	20
—	—	11	снизу	—	—	позначилося	—	поменчилося
—	171	10	сверху	—	—	крутиме	—	крутитеме
—	—	9	снизу	—	—	жонату	—	жоноту

Стр.	174	строка	2	сверху	напечатано:	Вудищах	читай:	Будищах
—	175	—	7	—	—	Отцы	—	Отцы и дѣти.
—	176	—	8	—	—	Нащо	—	—«Нащо
—	195	—	8	сверху	—	мишокъ	—	мѣшокъ.
—	—	—	9	—	—	Э,	—	Е
—	—	—	12	—	—	a	—	b
—	—	—	20	—	—	b	—	a
—	208	—	11	снизу	—	Павлючі	—	Паволочі
—	210	послѣ № 16 пронущ. «Ср. Чубинск. въ Зап. Юго-Зап. Отд. Географ. общ., т. I, стр. 301.						
—	213	—	3	сверху	напечатано:	Як	читай:	Яр
—	216	—	5	снизу	—	обернеться	—	обернешся
—	217	—	13	сверху	—	Казна	—	Ка' зна
—	221	—	223	Всѣ четыре разсказа подъ одну рубрику: какъ иногда получають имена урочища.				
—	246	—	5	снизу	напечатано:	Скадры	читай:	Скадра
—	—	—	2	—	—	Миладиновца	—	Миладиновцы
—	249	—	18	—	—	больномъ Дайчинѣ	—	Больномъ Дайчинѣ.
—	—	—	22	—	—	кракѣ	—	Кракѣ.
—	—	—	25	—	—	буняка	—	Буняка
—	307	—	2	сверху	—	чортъ	—	чорту.
—	376	—	10	снизу	—	Верти	—	Верши
—	384	—	5	сверху	—	у	—	о